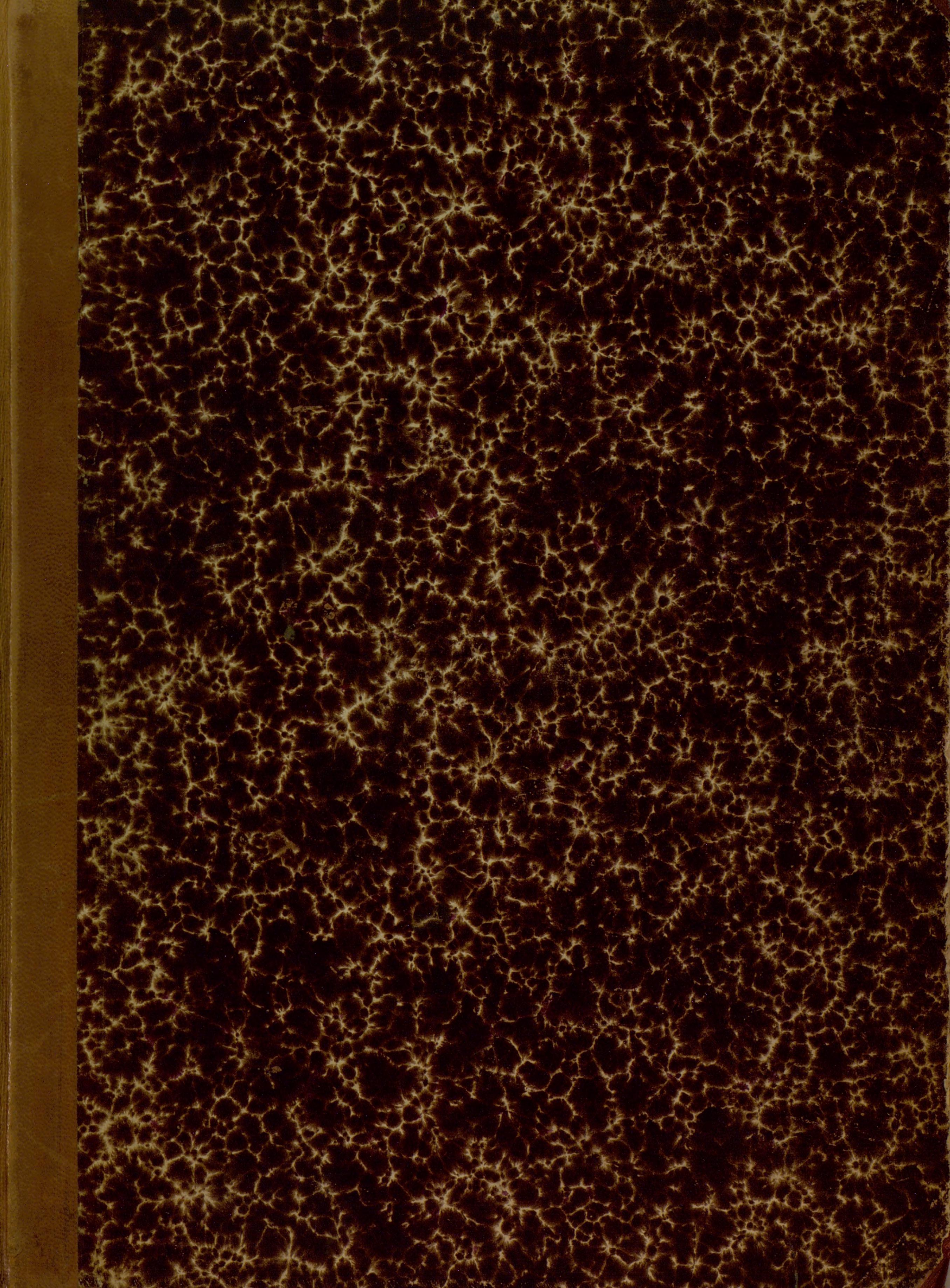

Regler

for Udlaan af Bøger fra Jernbanebibliotheket, Hamar.

1. Bogen kan beholdes indtil 4 Uger.
2. Udlaan og Tilbagelevering af Bøger sker hver Onsdag i den fastsatte Udlaanstime.
3. Udenbys Medlemmer tilbagesender udlaante Bøger som Ilgods vel indpakkede og under Bibliothekets Adresse inden Onsdag Eftermiddag.

   Numerfortegnelse, hvorefter Udlaan kan ske, maa medfølge og bør omfatte et større Antal Bøger.
4. Laantageren er ansvarlig for Bogen, indtil den er indleveret eller tilbagesendt til Bibliotheket.
5. Bogen maa behandles omhyggelig. Under Læsningen maa den saaledes ikke bøies bagover med Permene mod hinanden. At lægge Bret paa Bladene er ikke tilladt.

   Slet Behandling, Tilsmudsning, Beskadigelse eller Ødelæggelse af Bogen medfører efter Omstændighederne hel eller delvis Erstatning efter Bestyrelsens Bestemmelse.
6. Opdagede Beskadigelser, saasom løse eller bortkomne Blade o. lign., bedes anmeldt for Bibliothekaren.
7. Bogen maa ikke benyttes af andre end Laantageren og dennes Husstand.

KRINGSJAA

30TE BIND — 15DE AARGANG

FRA OKTOBER REDIGERET AF VILH. KRAG

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1907

INDHOLD

KRINGSJAA

JULI 1907

UDGIVET AF ALF OTTO

Det moderne Linjeskibs Historie.

Af fregatkaptein *z. D. P. Walther* i «Deutsche Revue».

Erfaringerne fra den russisk-japanske krig har bevirket, at alle nationer, der overhovedet har nogen betydning som sjømagt, for fremtiden kun bygger linjeskibe med et deplacement paa 18 à 20 000 tons. At krigsførselen tilsjøs paa grund heraf har faaet en overordentlig betydning, siger sig selv, og det turde derfor være af interesse i korte omrids at give en oversigt over den udvikling, linjeskibet har undergaaet i de forskjellige krige og som følge af de nye opfindelser, der er gjort, indtil det endelig har naaet de nuværende kjæmpedimensioner. Vi vil her kun paapege hovedmomenterne i denne udvikling, saaledes som de viser sig i de forskjellige sjøslag, og udelade alle tekniske enkeltheder, saa godt det lader sig gjøre. Som eksempler paa de forskjellige skibstyper er de tilsvarende skibe i den tyske marine opført; derved faar man tillige en kort oversigt over den udvikling, vor krigsflaade har gjennemgaaet.

Ved det nuværende linjeskib forstaar man et universalslagskib, som ikke alene er udstyret med alle de bedste og mest moderne vaaben, men tillige er beskyttet mod deres magt. I nutidens sjøkrigsførsel kaldes dette «kampenhed». En saadan kampenhed har man kun havt i de sidste femten aar. Før havde vi ogsaa panserfregatter og panserkorvetter, panserbatteri-, kasemat-, taarn- og citadelskibe; men det faldt ikke nogen ind at anse disse skibe som normalslagskibe og kalde dem linjeskibe. I vor marines rangliste forekommer dette navn for første gang i aaret 1899.

Først efterat alle de opfindelser i skyts, panser og senerehen torpedoer, som i firti aar fulgte tæt paa hinanden og tildels bekjæmpede hinanden, forelaa, havde man de dele for haanden, hvoraf et normal-slagskib kunde blive sammensat. Det er forresten ikke fremstaaet pludselig, men efterhaanden og saa at sige udskilt af de panserskibstyper, man havde. I det arbeide har alle store sjøfarende nationer taget del. Den enes opfindelse blev straks et fællesgods, som alle benyttede sig af, og paa denne maade smedede man i fredstider de frygtelige vaaben, som

nu i den sidste krig har bestaaet prøven paa en udmerket maade og kun trænger til at gjøres større og endnu mere fuldkomne.

Navnet «linjeskib» stammer fra det syttende og attende aarhundredes linjeskibe, et navn, som de fik paa grund af deres ensartede bygning og den dominerende stilling, de indtog i kamp-formationen, som sedvanlig var en linje. Saa snart dette ogsaa var gjørligt med vore moderne slagskibe, kunde man overføre samme navn paa dem; men dermed ophører ogsaa enhver lighed. Det gaar ikke engang an at trække paralleler; thi for at ødelægge ti af de gammeldagse linjeskibe behøves ikke engang *et* moderne; det kan en krydser med sit langtrækkende skyts magelig besørge ganske alene uden selv at faa et eneste skud. Mellem de to skibstyper ligger et halvt aarhundredes fremskridt og opfindelser, som datidens mennesker ikke kunde gjøre sig noget begreb om.

Det gamle trælinjeskib var, med sine 80 til 120 kanoner og 1 000 mands besætning, meget mere havets behersker, end det nye nu er. Hvert vindpust kunde det benytte for at komme frem, medens de nuværende uformelige jernkasser, til trods for sin større hurtighed og uafhængighed af vinden, er fuldstændig hjælpeløse, naar uhrverket, maskinen, har forbrugt den sidste skuffe kul. Dette tilfælde indtræder allerede efter et par dages fart.

Det gammeldagse linjeskibs berettigelse til at eksistere ophørte ikke netop ved dampkraftens anvendelse, men derimod da man istedenfor de glatte kanonkugler begyndte at bruge granater. For at forstaa dette, maa man tænke sig, hvordan et saadant skibs batteri saa ud. I et trangt rum stod kanonerne opstillet i lange rækker, og for at betjene dem trængtes en hel mængde folk. Slog det fiendtlige skyts ned i dette rum, saa kunde et enkelt skud — bortseet fra hullet, som det frembragte i skibssiden —, maaske uskadeliggjøre en, kanske to kanoner og dræbe et par af folkene. En anden sag var det, naar skuddet kom forfra eller bagfra og feiede langskibs henad dækket. Da kunde ødelæggelsen være ganske frygtelig; men det var ogsaa et tegn paa underlegenhed, at et skib lod sig bringe i den stilling af sin modstander. Som eksempel paa en saadan bestrygning langskibs skal vi her nævne, at det spanske linjeskib «Santa Anna» i slaget ved Trafalgar mistede 400 mand ved en eneste bredside-salve bagfra, som det fik af det engelske linjeskib «Royal Sovereign».

Istedenfor projektilet kom pludselig granaten. En eksploderende granat dræbte altid et større antal mennesker, hvad enten det nu skede ved lufttrykket, ved granatsplinter eller træsplinter fra skibssider og dæk, ligegyldig om den kom ind forfra, bagfra eller fra siden. Den opfyldte endvidere rummet med tyk krudtrøg og besværliggjorde kommandoen; men først og fremst foraarsagede den altid brand, og for at slukke den maatte man tage en hel del folk bort fra kanonerne.

Det første varsko om, at det gamle linjeskibs dage var talte, fik man den 5te april 1849 i bugten ved Eckernförde, da to schleswig-holstenske strandbatterier paa tilsammen 10 kanoner samt et hessisk feltbatteri paa 4 kanoner og alt ialt en besætning paa 150 mand vandt en glimrende seier over det danske linjeskib «Kristian VIII» paa 86 kanoner, fregatten «Gefion» paa 40 kanoner og to danske hjul-krigsdampere. Medens det lykkedes damperne at undkomme, maatte de to seilskibe efter frygtelige tab stryge flaget og overgive sig. Linjeskibet, som var skudt i brand, sprang straks efter overgivelsen i luften; men

«Gefion» blev taget, og næsten 1 000 fanger fra begge skibene faldt i seierherrernes hænder. Denne stordaad i den tyske krigshistorie er nu næsten glemt. Dengang havde den jo heller ikke videre betydning hverken i politisk eller taktisk henseende. Først fire aar senere indtraf en begivenhed, hvorved den frygtelige virkning af granater mod træskibe blev indlysende for hele verden.

Den 30te november 1853 fandt slaget ved Sinope sted, og det var da, at granater første gang blev anvendt skib mod skib. En russisk eskadre paa 6 skibe under admiral Nachinow ødelagde her paa nogle faa minuter fuldstændig en tyrkisk eskadre paa 9 skibe. De tyrkiske skibe blev straks skudt i brand af russernes granatild; selv havde de intet andet at sætte op mod de russiske granater end sine gamle projektiler.

I den første bestyrtelse over denne «masakre ved Sinope», som englænderne har kaldt dette slag, var mange af den anskuelse, at granaten havde gjort ende paa al krigsførsel tilsjøs; men man fandt snart en udvei. Det eneste virksomme beskyttelsesmiddel mod den, panseret, blev opfundet. Linjeskibets svaghed ligeoverfor granaten blev end yderligere bekræftet i det følgende aar under Krimkrigen. De engelske linjeskibe led betydelige tab ved Sebastopols strandbatterier, og dermed var dødsdommen udtalt over det gamle linjeskib. Selv navnet forsvandt i mange aar, indtil det atter lykkedes at fremstille et normal-slagskib. Vor marine har indtil for ganske nylig eiet et af disse gamle linjeskibe, nemlig «Renown», en todækker, som var bygget i England, og som blev kjøbt vaaren 1870 for at bruges som skoleskib for artilleriet. I 1881 blev det erstattet med det nuværende artilleriskoleskib «Mars». «Renown» gjorde dengang, endda det manglede takkelage, et langt mægtigere indtryk end vore gamle panserskibe, og dog var det sammenlignet med disse som et korthus, der vilde kunne skydes sønder og sammen med nogle faa skud.

At det nye linjeskib kan faa en lignende fiende, som granaten blev for det gamle, er omtrent udelukket. Sterkere eksplosivstoffe end de, man nu har, vil sikkerlig ikke blive opfundet, og linjeskibenes farligste fiender, miner og torpedoer, er ældre end det moderne linjeskib. God konstruktion, godt skyts og fremfor alt en dygtig besætning vil altid vide at klare sig for dem.

Med det gamle linjeskibs forsvinden frembrød der en fuldstændig ny tid for sjømagterne; for det var ikke alene træskibet, som havde vist sig at være forældet, men ogsaa seilskibet. Strategi, taktik, uddannelse — alt maatte forandres og udarbeides efter nye grundsætninger. Baade skibskonstruktørerne og artilleristerne fik nye opgaver at løse — de første med bygning af panserskibe, de sidste med at fremstille større og mere langtrækkende skyts. Der var nemlig pludselig indtraadt det i krigshistorien enestaaende tilfælde, at herredømmet paa sjøen ikke længere afhang af det forhaandenværende skibsmateriale, men kun af, hvem der først kunde faa færdig de nye skibe — panserskibene. De daværende sjømagter, især de to største, England og Frankrige, satte da ogsaa alt ind paa at faa de fleste og sterkeste panserskibe saa hurtig som muligt.

De første store panserskibe — vi forbigaar her de smaa svømmende panserbatterier, som brugtes under Krimkrigen — lignede selvfølgelig de gamle trælinjeskibe og var batteriskibe. De var ikke ganske færdigbyggede, før man allerede var i gang med at konstruere større skyts, der var istand til at slaa igjennem pan-

seret, og dermed var kampen mellem panser og skyts aabnet, foreløbig i teorien.

Vor marine har eiet tre saadanne panserbatteriskibe, nemlig «König Wilhelm», «Friedrich Karl» og «Kronprinz», alle fra sekstiaarene og bygget i udlandet. De to første bruges endnu som havneskibe, som krigsskibe derimod er de værdiløse. Tager man hensyn til, at «König Wilhelm» for tretti aar tilbage var et af verdens mægtigste skibe og, hvad sjødygtighed angaar, ikke er blevet daarligere, saa skjønner vi først, hvilke uhyre fremskridt tekniken har gjort i dette tidsrum.

Et andet voldsomt stød fik panserskibene i krigen mellem de amerikanske nord- og sydstater. Panserskibenes overlegenhed ligeoverfor de upansrede blev paany godtgjort; men der opstod samtidig nye problemer med hensyn til panserskibenes konstruktion, især efter den væddekamp, som udkjæmpedes mellem to temmelig smaa skibe «Merrimac» og «Monitor».

Den 8de mars 1862 havde sydstaternes pansrede skib «Merrimac» vundet en glimrende seier over nordstaternes upansrede skibe og dermed foraarsaget en frygtelig panik i nordstaterne. Seiersglæden blev imidlertid ikke af lang varighed; for allerede den følgende dag viste sig en overlegen modstander paa kamppladsen. Det var «Monitor», et lidet skib med glat dæk, hvorpaa man kun saa et sterkt pansret taarn med to kanoner og et lidet kommandotaarn. Besætningen var kun 58 mand, medens «Merrimac» havde 320. Kampen mellem de to skibe blev rigtignok uafgjort; men «Monitor»s svære kanoner havde fuldstændig ødelagt «Merrimac»s panser, paa samme tid som dennes granater prellede af mod «Monitor»s pansertaarn uden at gjøre nogen virkning.

Hermed var kampen mellem panser og skyts ført over fra teori til praksis. Den rasede dog fremdeles midt i freden og fik ingen afslutning; for panseret gjordes stadig haardere, og skytset blev stadig virksommere. Som bevis herfor kan anføres, at det nuværende skyts, hvis kaliber svarer til det ellevetoms Whitworth-skyts, som «Monitor» havde, besidder en gjennemslagskraft, der er mer end ti gange saa stor, og skyder omtrent seks gange hurtigere.

En umiddelbar følge af hin kamp var, at man overførte taarnskibs-typen ogsaa til de store skibe, og saaledes fremtraadte det sjøgaaende taarnskib paa skuepladsen. Vor marine har ogsaa havt tre skibe af denne type, «Preussen», «Friedrich der Grosse» og «Grosser Kurfürst». De er fra syttiaarene og er de første panserskibe, som blev bygget i Tyskland. To af dem ligger endnu ved verftet i Kiel som interessante relikvier fra en forlængst forældet byggeepoke. Nogen anden værdi end som svømmende kaserner har de ikke.

Taarnskibets overlegenhed over batteriskibet kom ikke som nogen overraskelse for teoretikerne. Allerede før secessionskrigen var bygning af taarnskibe blevet foreslaaet i England som det endelige resultat i kampen mellem panser og skyts; men til udførelsen af dette forslag bestemte man sig først efter «Monitor»s berømte held.

Taarnskibenes fortrin bestod væsentlig deri, at de i modsætning til batteriskibene fordrede en mindre panserflade til vern for skytset. Af den grund kunde man ogsaa gjøre panseret sterkere. Man har derfor paa de moderne linjeskibe endnu det sterkeste panser paa taarnene, som skal beskytte det vigtigste og værdifuldeste skyts — det tunge artilleri. Vi kommer senere tilbage til dette.

Taarnskibene førte — bortseet fra

nogle smaa kanoner — i to pansrede, bevægelige taarne hvert to kanoner af sværeste kaliber. Det ufordelagtige ved et mindre antal kanoner opveiedes fuldstændig ved, at de var af saa meget større virkning, og det, at de kunde skyde til alle sider, var jo en betydelig fordel fremfor et batteriskibs mange kanoner, der maa affyres gjennem kanonporte i skibssiden og følgelig har en meget mindre bestrygningsvinkel.

Trods disse fordele kunde den rene taarnskibstype ikke holde sig. Skibene var paa grund af konstruktionen for lidet stabile, og taarnene lod sig vanskelig dreie, saasnart skibene i sjøgang lagde sig noget paa siden. Vor marine har endnu i sørgelig erindring «Grosser Kurfürst»s undergang ved Folkestone i aaret 1878. Den engelske marine mistede ligeledes i 1870 ved Kap Finisterre sit skib «Captain», hvorved den egentlige opfinder af denne klasse skibe, kaptein Coles, fandt sin død i bølgerne.

Samtidig med taarnskibene blev der ogsaa bygget mellemtrin og kombinationer af batteri- og taarnskibe, alt eftersom panseret eller skytset fik overtaget. Nogle lignede batteriskibene mest, andre taarnskibene. Til de første regnes kasematskibene og til de sidste citadelskibene; mellem dem stod atter kombinationer af begge typer.

Kasematskibene var skibe, som midtskibs havde et sterkt bepansret rum, kasematen, der ragede ud over begge siderne paa skibet og havde 6 til 10 kanoner. Derved, at kasematten ragede udenfor skibssiden, havde man den fordel at kunne affyre to kanoner forover og to agterover. Vor marine har havt to saadanne, «Kaiser» og «Deutschland», begge fra England og gaaet af stabelen i syttiaarene. Da de trods alle mulige moderniseringer viste sig uanvendelige som slagskibe, blev de ligesom «König Wilhelm» indlemmet blandt krydserne og har derved beriget denne temmelig magre skibsklasse i vor marine med to nye eksemplarer, der mere udmerker sig ved størrelse end ved anvendelighed. «Deutschland» maatte forresten i aarene 1896 og 1897 tjene som flagskib paa prins Heinrichs reise i Østasien.

Citadelskibene havde midtskibs to taarne, hvoraf det ene var omgivet af et sterkt panser. Som rene typer for denne slags skibe er der kun bygget nogle faa i andre mariner, «Inflexible» i England 1876 og «Italia» og «Lepanto» i Italien 1880.

Sammenligner man de anstrengelser, nationerne gjør nutildags for at forøge sin marine, med det, som blev gjort for firti aar siden, saa maa man indrømme, at der dengang blev gjort langt mere end nu. I begyndelsen af sekstiaarene gjorde selv de mindre sjømagter krampagtige anstrengelser for at følge med. Østerrige anskaffede sig saaledes i 1866 syv panserskibe, og i slaget ved Lissa kunde italienerne fremvise hele tolv, og deriblandt var der baade taarn- og kasematskibe.

Slaget ved Lissa havde dog ikke nogen større betydning for udviklingen af panserskib-bygningen, da ingen af de to modstandere fik helt udnyttet sit artilleri. En længere alvorlig ildgivning, hvoraf man havde kunnet slutte sig til panserets saavel som skytsets godhed, fandt overhovedet ikke sted. Det eneste skib, som led stort tab ved artilleriet, var det gamle trælinjeskib «Kaiser», og det hørte i grunden ikke med i dette slag mellem panserskibe. Det mistede over hundrede mand eller næsten dobbelt saa meget som alle de øvrige østerrigske skibe tilsammen.

Men én sandhed fremgaar af dette slag, og den bestyrkes endnu mere

efter slaget ved Tsuschima, den nemlig, at det nytter lidet at have sterke og gode skibe, naar ledelsen mangler dygtighed. Dette var feilen hos italienerne dengang til trods for mandskabets dygtighed som sjømænd. Forresten har dette slag ledet til ret betænkelige feilslutninger, som det tog mangfoldige aar at komme væk fra. Af den kjendsgjerning, at det østerrigske panserskib «Ferdinand Max» med sin vædder havde boret den italienske panser «Re d'Italia» isænk og svært beskadiget et andet skib, drog man den slutning, at vædderen i skibets baug maatte regnes med til hovedvaabnene. Denne anskuelse har i mange aar gjort sig gjældende baade i skibenes konstruktion og i taktiken tilsjøs. Først da torpedoen viste sig paa skuepladsen, blev vædderen i skibets baug atter anseet som et hjælpevaaben, rimeligvis af den grund, at torpedoen selv paa en vis maade kan siges at være en forlænget vædder eller spore. Den virker paa længere afstand, og en direkte berørelse med skibet er derfor overflødig. Helt ophævet vædderen har man dog ikke; alle panserskibe har den fremdeles. Det eneste, som ikke har nogen vædder, er det nye engelske linjeskib «Dreadnought» paa 18 800 tons.

Som man har seet af det foranstaaende, bestod flaaderne i sytti- og ottiaarene af de forskjelligste skibstyper, som kun vanskelig lod sig bruge sammen. Især gjaldt dette de to modsætninger — taarn- og batteriskibet; thi det førstes hovedstyrke laa i, at det kunde give fyr fra for og agter, det andet derimod havde sin styrke i bredsideild. Af denne grund har man i mange aar ikke havt nogen egentlig eskadretaktik. Den nødvendige kampenhed svarende til alle kampstillinger, saaledes som linjeskibet byder, manglede jo ganske.

Ligesaa lidt som taarn- og batteriskibet passede sammen som venner, ligesaa lidt gjorde de det som fiender. I og for sig var naturligvis taarnskibet batteriskibet langt overlegent; men alligevel forsvarede det sidste endnu i lang tid sin plads, væsentlig ved et artilleristisk kunststykke, som man nu bare ler af, nemlig den koncentrerede bredside. Man var nemlig enig om, at dersom et enkelt skud ikke formaaede at gjennembryde fiendens panser, saa maatte flere kunne gjøre det. Med dette formaal blev samtlige kanoner paa den side, det gjaldt, indstillet saaledes, at de var rettet paa et punkt i en afstand af 400 meter, og som laa 1 meter over vandlinjen. Her maatte altsaa projektilerne krydse hinanden. Men for at kunne træffe maatte for det første skibets kommandant faa skibet i en afstand fra fienden, som svarede til de 400 meter, hvorved ogsaa fienden fik tale et ord med, og for det andet maatte batteriofficeren passe paa at kommandere «fyr» i det rette øieblik, og endelig maatte skibet i dette øieblik befinde sig paa ret kjøl, hvilket kan falde vanskeligt nok i sjøgang. Dersom nu skibet kastede sig til den ene eller anden side, vilde hele bredsiden enten gaa i vandet eller fare over maalet. I krig har den koncentrerede bredside, som er indført i alle mariner, ikke kunnet opvise nogen fordel, og ved øvelser i fredstider har den beredt mange megen sorg; for hvis det viste sig ved undersøgelsen, at den ikke havde truffet — og det kunde nok hænde selv den flinkeste batterichef —, saa vilde det naturligvis komme i betragtning ved bedømmelsen.

I slutten af syttiaarene løb hos os fire skibe af stabelen, «Sachsen», «Bayern», «Württemberg» og «Baden». De vakte dengang stor opsigt; for i dem havde man paa en genial maade forenet de forskjellige pansertypers fortrin. Man kan betegne disse skibe

som en mellemting af citadel- og taarnskibe, da de forud har et taarn og midtskibs et citadel. I det første er der to, i det andet fire 26 centimeters kanoner.

Oprindelig havde man ikke tænkt sig disse skibe som slagskibe, men som havneforsvarsskibe, hvad ogsaa deres tidligere benævnelse, udfaldskorvetter, tydede paa. I mangel af andre blev de tilligemed de otte skibe af «Siegfried»-klassen optaget i slagskibenes række og er nu officielt opført som linjeskibe. At de er fortrinlig bygget, har to søsterskibe af denne klasse bevist. De blev i sin tid bygget for Kina paa Vulkan i Stettin og deltog i krigen mellem Kina og Japan. Deres nuværende kampværdi sammenlignet med de moderne linjeskibes er temmelig liden. «Army and Navy-Gazette» betegnede dem ifjor som skibe af «Siegfried»-klassen og kaldte dem spottende for mønster paa kystforsvars-slagskibe, som ikke engang var omtale værd. Desværre vil disse skibe ikke kunne forsvinde fra listen over vore linjeskibe før om en fire—fem aar; thi først da vil der blive bygget to nye, som efter nuværende forhold er mere end dobbelt saa store, nemlig omtrent 18 000 tons imod 7368 tons deplacement.

Efter disse skibe er der hos os i 1884 løbet endnu et kasematskib af stabelen, nemlig «Oldenburg», som maa blive at anse som den sidste forløber for linjeskibene. Med begyndelsen af nittiaarene indtraadte altsaa en ny tid for vor marine; for da byggede vi de første virkelige linjeskibe. Først havde der dog fundet gjennemgribende forandringer sted i bygningen af panserskibe nærmest som følge af torpedovaabenets indførelse, som vi her kortelig skal omtale.

Da torpedoen i begyndelsen af ottiaarene havde vist sig som krigsbrugbart vaaben, saa det næsten ud til, at den skulde blive ligesaa skjæbnesvanger for panserskibet som granaten for det gamle linjeskib. Skibene besad ikke noget egentligt vaaben mod de hurtige torpedobaade; at fyre paa dem med tungt skyts var omtrent det samme som at skyde med kugler paa en flok akerhøns. Det gjaldt derfor at opstille ved siden af de tunge kanoner en hel del mindre af fortrinlig kvalitet, hvilket ogsaa blev gjort kort tid efter. Havde det ikke lykkedes, vilde kanske panserskibet for et længere tidsrum have maattet vige pladsen for torpedobaaden; men netop det aar gjorde man nye opfindelser og forbedringer i maskingeværet, revolverkanonen, maskinkanonen og fremfor alt hurtigskydekanonen. Vaabentekniken kastede sig med brændende iver over arbeidet med at gjøre dem saa brugbare og fuldkomne som muligt.

Først blev revolverkanonen indført; mod dens smaa projektiler lykkedes det dog snart for torpedobaadene at beskytte sig, dels ved en lettere bepansring, dels ved at anbringe sine kulbeholdninger paa en fornuftig maade. Som følge heraf forsvandt den snart fra skuepladsen, og i dens sted kom hurtigskyde-kanonen. Denne kunde i samme tid som ældre skyts af samme kaliber kaste omtrent det tidobbelte antal granater mod en angribende torpedobaad, og efter de erfaringer, man har fra sidste krig, maa den i alle fald om dagen regnes for et sikkert værn mod torpedobaade. Denne saakaldte anti-torpedobaad-kanons kaliber i vor marine er 8,8 centimeter, altsaa noget større end arméens feltskyts.

For alt dette nye skyts skulde der nu skaffes plads paa skibene, en opgave, som for de gamle panserskibes vedkommende stødte paa store vanskeligheder. Paa de nye blev det nødvendigt at gjøre en forandring i skytsets opstilling. Indtil da havde

man kun havt tungt skyts og endel middels kalibers fra 12 til 21 — de sidste i den hensigt at beskyde upansrede og svagt pansrede dele af de fiendtlige skibe.

Efterat nu denne anti-torpedobaadkanon var kommet til, inddelte man artilleriet i tungt, middels og let artilleri, og man kom med hensyn til opstillingen og anvendelsen overalt til det resultat, at de forskjellige skibstyper igjen maatte smelte sammen til en eneste type. Paa den maade kunde atter et normal-slagskib fremstaa, det moderne linjeskib.

De typiske fællesegenskaber for linjeskibet er til den aller nyeste tid følgende:

Det tunge artilleri bestaar af to svære kanoner i sterkt pansrede tagtaarne, som er indbygget i skibet, henved en kvart skibslængde fra for og agter. Mellem disse to taarne kommer middels-artilleriet og det lette artilleri, for det meste anbragt over hinanden i flere etager. Men hermed ophører ogsaa ensartetheden i artilleriets udrustning og opstilling. Først og fremst er middels-artilleriets antal og kaliber høist forskjellig, ligesaa placeringen. Nogle har det i smaa, dertil bestemte taarne, andre i en kasemat. Vi skal komme tilbage til dette senere.

De almindelige principer for anbringelse af panser er ogsaa overalt ens.

Et panserbelte i vandlinjen omgiver for det meste det hele skib. Det er sterkest paa midten af skibet; henimod begge ender, hvor mindre vigtige gjenstande opbevares, eller hvor rummene er udfyldt med kork, aftager tykkelsen efterhaanden. Nedover rækker panserbeltet helt til panserdækket eller endog længere. Panserdækket er hvælvet som et laag og dækker det indvendige i skibet, alle dets livsorganer som maskin, kjedel og ammunitionsrum, og er omtrent i samme høide som vandlinjen. Panserdækkets styrke er ikke betydeligt, da det kun kan blive truffet af meget skraatgaaende projektiler. Det varierer mellem 50 og 80 millimeter.

Sterkest pansret er, foruden taarnene for det tunge artilleri og midtsiden af skibet, kommandotaarnet, hvor øverstbefalende opholder sig under kampen, og hvor alle elementer, som hører til befalet, har sin plads, f. eks. maskintelegraf, telefon m. m. Panserstyrken for vore nyeste linjeskibe af «Deutschland»-klassen er for beltet 240 millimeter, tungt artilleri 280, middels-artilleri 170, panserdækket 75 og kommandotaarnet 280 millimeter.

Et linjeskibs kampværdi maales nu efter styrken af dets artilleri, dets panser, dets hurtighed og — om end i mindre grad — dets kulforraad, fire modsatte faktorer, af hvilke den ene kun lader sig forhøie paa den andens bekostning. Et linjeskib er altsaa et kompromis af alle disse faktorer. I almindelighed beregner man, at der falder 34 procent af deplacementet paa panserets og 34 paa skibsskrogets vegt, paa artilleri, maskine og kjedler 10 procent for hver, kul og proviant hver 6 procent. Mandskabets vegt kommer selvfølgelig mellem disse store tal neppe i betragtning; den beløber sig kanske til 1/4 procent.

Deplacementet er her ikke taget i betragtning; men det er klart, at jo større et skib er, des sterkere vaaben kan det føre. Men nu indtræder det tilfælde, at skytsets mægtighed, pansringen og beskyttelsen undervands gjøres langt sterkere end før, uden at deplacementet derfor bliver øget i samme forhold.

Teoretikerne vidste naturligvis alt dette længe før den sidste krig, og alle mariner gik ogsaa i gang med bygning af større skibe; men her maatte først praksis til — den alt

afgjørende krig, saaledes som borgerkrigen i Amerika for 45 aar siden —, før man bestemte sig til de radikale forandringer og omsatte teori i praksis.

Før vi gaar nærmere ind paa denne linjeskibets sidste fase, som endnu hviler i fremtidens skjød, skal vi kortelig berøre de forandringer, det har undergaaet efter de sidste krige, den kinesisk-japanske krig i 1895, den spansk-amerikanske i 1898 og den russisk-japanske i 1905, og da maa vi ikke glemme en vigtig omstændighed, den nemlig, at udfaldet af alle tre krige væsentlig beroede paa de respektive modstanderes krigsdygtighed. I hver af disse krige har et stort afgjørende slag fundet sted, og alle tre er egentlig ikke at betragte som andet end skydeøvelser i stor maalestok for den ene af modstanderne, altsaa japanere, amerikanere og atter japanere, mod hvilke deres modstandere, kineserne, spanierne og russerne kun var istand til at yde et svagt forsvar.

I slaget ved Jalu blev en kinesisk eskadre i flere timer beskudt af en japanesisk. Kinesernes svagt pansrede krydsere kom derved enten i brand, sank eller tog flugten, medens deres virkelige slagskibe «Tsing-Yuen» og «Chen-Yuen», de ovenfor nævnte søsterskibe af vor «Baden»-klasse, ikke kunde blive gjort kampudygtige, uagtet de havde faaet en mængde træffere og flere brande var opstaaet paa dem begge.

I dette slag blev det paa den ene side bevist, at panseret virkelig yder en sikker beskyttelse; men paa den anden side fik man ogsaa øie for de farer, som panserskibene er udsat for, naar der gaar ild i dem. De dele af skibet, som ikke var pansret, blev simpelthen udbrændt, hvorved deres kampdygtighed blev betydelig forringet, saaledes at de egentlig kun svømmede paa vandet som virkningsløse pansermasser. Men dette resultat blev hovedsagelig naaet ved skyts af middels kaliber, og derfor blev ogsaa dette skyts anvendt i større udstrækning ved nybygninger. Det var forresten ikke bare erfaringerne fra dette slag, som gav stødet til, at middelsartilleriet kom mere i brug. Andre vigtige momenter var ogsaa medvirkende. Et af de vigtigste skal vi nævne her, nemlig hurtigskyde-kanonens mekanisme, som hidtil kun havde været indført som anti-torpedobaadskyts, men som i nittiaarene blev overført paa skyts af middels kaliber, hvorved dens virksomhed som hurtigskydende vaaben øgedes mindst fem gange.

De erfaringer, man havde gjort i slaget ved Jalu i 1898, blev yderligere bekræftet i slaget ved St. Jago de Cuba. Her blev fire moderne spanske panserkrydsere paa kort tid skudt i brand af fem amerikanske linjeskibe. Spanierne, som søgte at undgaa et slag, blev tvunget dertil af de forfølgende amerikanske skibe. Spanierne satte sine brændende skibe paa land, og deres tab var voldsomt, medens man paa amerikansk side kun havde en død, takket være spaniernes underlegenhed, baade hvad personale og materiale angik.

Alle disse krigserfaringer i forening med de fremskridt, tekniken har gjort, kommer tydelig frem i de forskjellige aargange af linjeskibe. Som eksempler herpaa kan vi igjen anføre skibe i vor marine.

Medens vore første virkelige linjeskibe, de fire skibe af «Brandenburg»-klassen fra aarene 1891 og 1892, havde faaet en armering af seks 28 centimeters tungt skyts og kun 10,5 centimeters middels artilleri, blev ti skibe af «Kaiser»- og «Wittelsbach»-klassen udrustet med kun fire 24 centimeters skyts, men derimod med atten 15 centimeters skyts. De yngste skibe fra 1903, de fem af «Braunschweig»-

og de fem af «Deutschland»-klassen, er atter anderledes armeret, nemlig med fire 18 centimeters og fjorten 17 centimeters skyts

Det tunge artilleris tilbagegang fra 28 centimeter til 24 centimeter i vor anden byggeperiode skyldes hovedsagelig den omstændighed, at hurtigskydningsmekanismens indretning paa den tid først var naaet frem til 24 centimeters skyts. Herved blev disse sat istand til at fyre tre—fire gange hurtigere end 28 centimeter-skytset, og ved denne hurtigere ildgivning blev det mindre kaliber igjen rigelig opveiet. Saasnart man kunde faa indrettet 28 centimeter-skytset til hurtigskydning, blev det atter opstillet.

At middel-artilleriet blev forstørret først fra 10,5 til 15 og senere til 17 centimeter, var en ganske naturlig udvikling, som forekommer i alle mariner, og som ved siden af andre grunde nærmest skyldes principet at give middel-artilleriet et panservern, i det mindste et, som kunde sikre det mod det fiendtlige middel-artilleri. Denne mulighed fik man, da det i nitiaarene lykkedes at fremstille haardere panserplader af nikkelstaal og senerehen af hærdet Kruppstaal, saaledes at panserets styrke og vegt kunde blive sat ned. Men i logisk vekselvirkning hermed gjaldt det igjen at slaa igjennem de nye panserplader for middel-artilleriet, og dertil var større skyts nødvendigt.

Spørgsmaalet om valg af kaliber blev yderligere kompliceret, da man opnaaede at gjøre det tunge skyts hurtigskydende. Det blev pludselig atter middel-artilleriet meget overlegent, og enkelte mariner gik endog over til at indføre en ny slags skyts, en mellemting mellem tungt og middel-artilleri, nemlig skyts paa 23 centimeter og ved siden af dem igjen rigtig tungt paa 30,5 centimeter samt let middelskyts paa 15 centimeter. At gaa nærmere ind paa dette vilde føre for vidt.

Disse oplysninger turde imidlertid være tilstrækkelige til at vise, at kampen mellem panser og skyts ved denne udvikling nødvendigvis maa gaa i retning af sterkere panser og større skyts og dermed ogsaa forøgelse af skibenes deplacement; thi paa anden maade kan fordringerne ikke tilfredsstilles.

Vore første fire linjeskibe havde kun et deplacement paa 10 060 tons, de næste ti var paa 11 152 og 11 862. De ti sidste er paa 13 200 tons. Linjeskibenes dimensioner har vokset endnu hurtigere i andre landes mariner.

Efter den udvikling, som linjeskibsbygningen har taget, kan man uden videre antage, at selv om ikke den russisk-japanske krig var kommet, vilde man ad teoretisk vei alligevel være kommet til dette sidste resultat, at bygge skibe paa 18—20 000 tons. Den russisk-japanske krig — og da først og fremst slaget ved Tsuschima — har afbrudt den naturlige udviklingsproces med ét slag og bevirket, at alle mariner nu pludselig staar foran det vanskelige problem at give sig i kast med bygning af de efter nutidens begreber største krigsskibe og faa dem færdige i kortest mulig tid.

For at klargjøre de tvingende bevæggrunde hertil skal vi her nærmere belyse nogle kjendsgjerninger fra det meget beskrevne slag ved Tsuschima og forsøge at forklare nogle tilsyneladende modsigelser i de gjorte erfaringer.

Russerne var japanerne betydelig overlegne i tungt artilleri, fremtidens vaaben altsaa. De førte nemlig seksogtyve 30,5 centimeters kanoner mod japanernes seksten i kampen; desuagtet tabte de med glans, da japanerne var dem uendelig overlegne i uddannelse og skydefærdighed. Efter

japanernes beregning skal de have skudt omtrent fire gange saa godt som russerne; overfører vi dette paa antal af skyts, vilde det blive, som om man ligeoverfor russernes seksogtyve tungt skyts havde stillet ikke seksten, men fireogseksti af samme kaliber.

I dette slag indtraf endvidere et tilfælde, som man indtil da ikke havde holdt for muligt, nemlig at to linjeskibe, «Oslyabya» og «Suvaroff», gik tilbunds bare ved artilleriild, uagtet hovedpanseret ikke var slaaet istykker. For den sidste paastand har man rigtignok ikke noget sikkert bevis. Derimod har man i det erobrede panserskib «Orel» bevis for, at saa kunde være tilfælde. Det havde faaet over 100 træffere, og det lette panser var skudt istykker paa flere steder, hovedpanseret derimod ikke. Skibets undergang er alligevel forklarlig, selv om ikke panserbeltet var istykker.

Under slaget var der høi sjø, som gjorde, at bølgerne undertiden slog høit opover skibssiden og atter igjen drog sig tilbage, saa den blev liggende bar. De russiske skibe var tungt lastede med kul, ammunition og udrustningsgjenstande og stak saa dybt i vandet, at panserbeltet laa under vandet istedenfor i vandlinjen. Følgen heraf var, at vandet trængte ind i skydehullerne ovenfor det beskyttende panserbelte, fyldte de over panserdækket liggende rum, og naar skibet lagde sig paa siden, bragte det til at kantre. Det er ogsaa muligt, at enkelte skud kan have trængt ind under panserbeltet og panserdækket, medens skibet har gynget op og ned i sjøgangen. Men havde mandskabet været vel opøvet, vilde en saadan uheldig træffer sandsynligvis ikke havt saa skjæbnesvangre følger, da man straks kunde faaet skibet i ligevegt ved at lade de tilsvarende celler paa den anden side af skibet løbe fulde af vand; videre kunde man pumpet læns efterhvert og fremfor alt lukket alle smaa rum, saa vand ikke kunde have trængt ind. Men for at kunne gjøre noget saadant maa man have et flinkt, intelligent personale, og det er netop det, som russerne ikke har havt.

Vi skal ikke indlade os nærmere paa slagets gang, men bare anføre nogle bemerkninger af admiral Roschdjestwensky, som han kort før sin afreise fra Japan lod falde, da han blev interwievet af «Journal»s korrespondent, og som ogsaa berører linjeskibets udvikling.

«I to timer var seieren afgjort. Det ene efter det andet af vore skibe blev gjort kampudygtigt. Synkefærdige, med ødelagte kanoner og en mængde døde og saarede maatte de trække sig ud af kampen, og da klokken var 3 om eftermiddagen den 27de mai, havde vor flaade ophørt at eksistere. De har seet, i hvilken forfærdelig tilstand «Orel» var; men husk saa, at «Orel» var det sidste skib i sin kolonne og derfor havde lidt mindre i forhold til de andre. Japanernes seier skyldes udelukkende deres kanoner.» Tilsidst sagde han: «I fremtiden kommer intet panserskib til at have ombord mindre skyts end 15 centimeters. Det bedste skyts i et sjøslag er dog 30,5 og 24 centimeters.»

Slaget afgjordes paa store afstande, 7 000 til 3 000 meter, hvorved det tunge skyts's gjennemslagskraft og træfsikkerhed ligeoverfor de mindre kalibre gjorde sig sterkt gjældende, ligesom ogsaa de japanske skibes større hurtighed. Vigtigheden af disse faktorer er ved japanernes dygtige udnytten af dem for første gang blevet helt indlysende. Tungt artilleri, hurtighed og dertil et sterkt panser kan man imidlertid ikke faa, uden at skibene ogsaa bliver større.

Paa tidligere stadier i denne krig gik det russiske linjeskib «Petropawlosk»

og det japanske linjeskib «Hatsuse» under som følge af sammenstød med udlagte miner. Baade disses og torpedoernes virkninger opfordrer til at anskaffe en saa fuldkommen undervandsbeskyttelse som muligt; men en saadan kan man kun opnaa paa større skibe, hvor man kan faa anbragt tredobbelt bund, et vidtforgrenet cellesystem og et let undervandspanser, hvilket ved de nuværende skibes størrelse ikke lader sig realisere i saa stor maalestok.

Efter de erfaringer, man har gjort i denne krig, kan det derfor ikke undre nogen, at alle nationer, som gjør fordring paa at kaldes sjømagter, englænderne, amerikanerne, franskmændene, japanerne og selvfølgelig ogsaa vi, fra nu af har bestemt sig til kun at bygge linjeskibe paa 18—20 000 tons. At undlade dette kostbare foretagende vil sige det samme, som at man for fremtiden giver afkald paa at kaldes en sjømagt.

Noget nærmere om konstruktion og armering af de nye linjeskibe er endnu ikke bekjendt. Om det engelske 18 800 tons skib «Dreadnought» ved man dog, at det har ti 30,5 centimeters skyts, men intet middel-artilleri og ingen vædder.

Saa imponerende de fremtidige linjeskibe ogsaa vil se ud i nærheden, vil de dog seet mod en noget høi kyst eller i nogen afstand forekomme os ligesaa ubetydelige som de nuværende, og man vil ligesom nu ved synet af dem have vanskeligt for at fatte den tanke, at et par mer eller mindre af disse menneskehaandens smaa verk skal kunne bestemme over nutid og fremtid, ja, over hele nationers væren eller ikkeværen.

Jøderne i Musikken.

Efter *A. E. Kelton* i «Contemporary Review».

Det synes som om det blandt Oldtidens civiliserede folkeslag var jøderne, der stod høiest med hensyn til følelsesfuld og spirituel opfatning af musikkens ædle kunst. Hvis vi betragter det Gamle Testamente som et speilbillede af jødernes reneste forestillinger og forhaabninger angaaende livets realiteter og gaader, er det øiensynligt, at en eller anden slags musik for dem maa have været den høieste kunstform, som gav det bedste udtryk for de fineste afskygninger i menneskets indre bevidsthed. Desuden var for jøden religion og kunst synonyme begreber, og — hvis vi bedømmer ham rigtig — befattede han sig som kunstner mere med at trænge tilbunds i menneskets hemmeligste stemninger og følelser end med at gjenfremstille ad fysisk vei naturens eller menneskeskikkelsens skjønheder; og for et saa sjælfuldt og mystisk anlagt folk er det neppe tænkeligt, at billedhugger- og malerkunsten nogensinde kan have været typiske udtryksmidler. Men den jødiske poesi med sine utallige, sterkt menneskelige og følelsesfulde hentydninger til musikken vidner utvilsomt om en dyb musikalsk sangbund hos folket. *David,* den musikelskende konge, har stadig staaet som den mest fremtrædende

type i Israels historie: «Han tog harpen og legede med sin haand, og Saul blev vederkvæget, og det blev godt med ham, og den onde aand veg fra ham». Denne greie og ligefremme beretning er fri for det overnaturlige anstrøg, musikken faar hos andre af Oldtidens folkeslag, — saasom eksempelvis i den græske myte om Orfeus og Evrydike. Og den musik, som paa en værdig maade skulde følge den jødiske poesis flugt, maatte allerede have naaet en høi grad af fuldkommenhed. Den henrykkelse og aandsglød, vi finder i Davids salmer eller hos profeten Esaias, antyder en gribende musik som værdigt led i den hellige, intimt samhørende tre-enighed: religion—literatur—musik. Ingen hverdags-musik kan tænkes i forbindelse med salmen: «Ved Babylons floder vi grædende sad o. s. v.» Ogsaa den glødende, sanselige stemning i «Høisangen» maa visselig have havt en paa samme tid øm, smægtende, lidenskabelig musik som baggrund.

For jøden maa derfor musikken have været en høieste udtryksform, en vital del af hans inderste væsen, hans sterkeste behov i hver sorgens eller glædens stund. Det maa derfor ikke opfattes som mangel paa ærbødighed mod Bibelen, naar vi siger, at vi først efter aarhundreders forløb siden det Gamle Testamentes tid træffer paa et lyrisk materiale, der i saa fuldkommen grad egner sig til at faa en hel verden til at synge, nemlig den moderne jøde *Heinrich Heine*'s «*Buch der Lieder*». Beklageligvis har vi ingen paalidelige efterladenskaber (det er tvilsomt, fra hvilket tidsrum visse overleverede melodier, som bruges i synagogerne, skriver sig), der giver os nøglen til den gamle jødiske musiks natur eller ytringsmidler. Det kunde være interessant at vide, om deres musikalske midler i nogen henseende lignede vore, eller om de gamle jødiske begreber om notering, harmoni, modulation, rytme, instrumentation stemte med de moderne europæiske systemer. Det paastaaes vistnok, at jøderne ikke havde nogen harmoni. Det synes dog vanskeligt at forsone denne paastand med beretningerne om, at der under gudstjenesten i templet var 300 øvede sangere, som sang til instrument-ledsagelse, og at der foruden 4000 leviter, som sang lovsange til Herrens pris, var 200 000 prester, der optraadte som instrumentalister. Det er lidet troligt, at saadanne masser af stemmer skulde have sunget unisont. Selv om der rimeligvis ligger nogen orientalsk overdrivelse i de overleverede beretninger, røber dog den slags sagn en idé om musikalsk vælde, som betydelig overgaar alt, hvad en *Berlioz* eller en *Wagner* nogensinde har drømt om.

Den græske og romerske aand har liden eller ingen betydning havt for udviklingen af den musikalske kunst Dens spirer ligger langt fra det, vi kjender om klassisk kultur; og det samme kan med rette siges om hele den gamle jødiske aand. Men nu er den jødiske civilisation — maaske naar undtages Kina — netop den kultur, der har holdt sig mest uforandret gjennem tiderne, og det maa erkjendes, at den hebræiske aand i videre udstrækning end den græske eller romerske har spredt sin sæd over den moderne verden. Vi er derfor berettigede til at antage, at det jødiske element har virket befrugtende paa den moderne musiks udvikling i det kristne Europa. At Israels harpe, der saa ofte maatte hænge mellem pilene i det fremmede land, sjelden har været taus lang tid ad gangen, fremgaar af den kjendsgjerning, at jøden altid har holdt sig i nærheden af den musikalske udviklings vei. Ved nærmere studium af

befolkningsforholdene vil man saaledes finde, at hvor det jødiske element har været sterkest, der er ogsaa snart et udpræget musikalsk element kommet tilsyne.

Europa er for nærværende jødernes hovedcentrum. I hele Asien derimod, hvor musikken har større etnografisk end kunstnerisk betydning, lever der spredt blot en 300 000 jøder. Tyskland, Østerrige, Ungarn, Polen, Lille-Rusland, Bøhmen — netop de strøg i Europa, hvor jøderne gjennem flere slegtled har sluttet sig tættest sammen — er nutidens rigeste høstfelter i musikalsk henseende. Det er disse lande, som har fostret *Haydn*, *Mozart*, *Beethoven*, *Schubert*, *Schumann*, *Chopin*, *Liszt*, *Tschaikovsky*, *Dvorak* og *Wagner* — for ikke at nævne andre. Selv om man vel ikke tør vove den paastand, at nogen af disse komponister var af virkelig jødisk rase, saa er det dog ikke usandsynligt, at de kan have havt lidt jødisk blod i sine aarer.

Tschaikovsky's store popularitet har overskygget to kanske endnu større navne i den russiske musiks aarbøger, nemlig *Glinka* og *Borodin*. Sidstnævnte komponist er iøvrigt en meget interessant personlighed; i hans familie lever den tradition, at den nedstammer fra David. Hans forfædre var kaukasiske fyrster, i hvis vaabenmerke baade harpen og slyngen var afbildet.

Efter forskjellige portrætter at dømme var der et tydeligt jødisk præg over baade *Mozart*'s og *Chopin*'s fysiogonomi. Man har en anekdote om, at da *Mozart* første gang optraadte som musikalsk vidunderbarn for Marie Antoinette, vordende dronning af Frankrige, ytrede hun, at «et geni maa ikke være jøde», — og resten af sine dage var Mozart kristen.

Chopin's forfædre kjender man lidet til. Enkelte autoriteter mener, at hans far var af polsk oprindelse, søn af en polsk adelsmand, og at han hed Tzopen eller Szop, et navn man træffer paa blandt polske jøder. Det kan ogsaa i forbigaaende bemerkes, at den musikalske ironi, der gaar igjennem *Chopin*'s kompositioner, er en gjenklang — skjønt uden tvil ubevidst — af *Heine*'s poetiske ironi. Ironi har ogsaa bestandig været et særlig jødisk karaktertræk.

Hvad *Beethoven* angaar, har han — efter portrætterne at dømme — en paafaldende lighed med baade *Rubinstein* og *Mark Hambourg*, der begge var af ægte jødisk æt.[1])

Wagner var som bekjendt en rasende jødehader (antisemit). I sit skrift «*Das Judenthum in der Musik*» — hvor han hævder den sætning, som jo saa udmerket kan anvendes paa hans egne kompositioner, at «musikken er lidenskabens sprog» — søger han at bevise, at jøden er udygtig til al sand lidenskab. Han vil paa ingen maade indrømme jøden nogen plads inden musikkens helligdom. Og dog maa visselig mange, som ikke kjendte til *Wagner*'s evangelium, være blet slagen af hans i høieste grad jødiske udseende. Desuden eksisterer der en vidt udbredt teori om, at *Wagner*'s far ogsaa virkelig var en jøde ved navn *Ludwig Geyer*, der var maler, digter, dramatiker, komponist, skuespiller, regissør, og som blev hans mors anden mand. Det er ganske vist paa det rene, at *Wagner* bar navnet *Geyer* til sit 14. aar, da han blev konfirmeret i den evangelisk-lutherske tro. Hvis formodningen om, at *Geyer* var *Wagner*'s far, er rigtig, har man her et af de

[1]) Det vilde være feilagtigt at tænke sig sort haar og en tynd, krum næse som nødvendige træk hos den jødiske type. En omhyggelig iagttager kan lettelig opdage udprægede variationer, typer og undertyper af jødisk herkomst. Vi finder jøder med flade eller med korte, tykke opstoppernæser; med blaa øine og lyst haar, og dette væsentlig blandt polske og russiske jøder.

merkeligste og interessanteste eksempler paa direkte arvelig overførelse af egenskaber og karaktertræk fra far til søn.

Gaar vi saa over til andre musikere, finder vi, at navnet *Strauss* er af afgjort jødisk oprindelse, og hvis man kan stole paa navnet, er foruden de uovertrufne Wien'ske dansekomponister af dette navn ogsaa Tysklands mest fremragende symfonikomponist jøde.

Siden jødernes emancipation i Frankrige har der i dette land efterhaanden udviklet sig en bemerkningsværdig gruppe af moderne komponister. Om vi betragter *Hector Berlioz,* musikkens Balzac, som denne nye franske skoles hjørnesten, er det interessant at notere, at han utvilsomt havde lidt orientalsk blod i sine aarer. Han var fra Grenoble i det sydlige Frakrige, og endelsen «oz», som man saa hyppig finder i sydfranske person- og stedsnavne, antyder, efter hvad filologerne siger, enten saracensk eller maurisk oprindelse. I England er — naar man undtager de keltiske strøg af de Britiske Øer — Lancashire og Yorkshire de fornemste musikalske centrer, og netop i disse to grevskaber er der en mængde mennesker af jødisk afstamning.

Dette er ikke saa at forstaa, at enhver jøde skulde være musikalsk anlagt. Heller ikke findes der nogen særlig musikalsk stil, som kan betegnes som strengt jødisk. Her viser jøden sig som et produkt af sin historie gjennem de sidste tyve aarhundreder. De mere oplyste jøder har altid søgt at nationalisere sig og rykke op med rod alt, hvad der kunde stemple dem som sønner af et isoleret folk De kan med forbausende lethed blive franske, tyske, engelske, russiske, og man vil ligeledes finde, at de jødiske musikere bærer præg af det land, hvor de er fødte, eller hvor de tilfældigvis har levet længst. *Meyerbeer* grundlagde den franske store operamusik, ligesom *Offenbach* gav pariserne operettemusikken. *Saint Saëns*'s musik bærer helt igjennem et fransk præg. *Mendelssohn* skrev oratorier, der udmerket stemte med den ultraprotestantiske aand. *Sullivan* og *Cowen* kan betegnes som komponister, der hovedsagelig appelerer til det engelske publikum. *Rubinstein* hævdede stadig, at man ingen nationalitetsgrænser kunde trække inden kunstens verden; men alligevel skabte han en musik, som lettere forstaaes af det russiske publikum end af andre.

Ved et grundigt studium af musikkens historie vil man finde, at omtrent otte af tolv af de mest fremragende pianister, violinister, sangere eller dirigenter er af jødisk herkomst.

Bortseet fra alle medfødte raseeiendommeligheder er det i mange henseender blot naturligt, at jøderne har følt sig dragne til musikkens kunst. Thi inden denne kunstform kunde de give sine følelser luft uden frygt for forfølgelse. Det er med rette blet sagt, at jøden er bare nerver. Hans følelser er livlige, hans modtagelighed mere intens, hans nervereaktion hurtigere end hos andre; disse karaktereiendommeligheder maa man ogsaa tage i betragtning, naar man skal klargjøre sig den betydning, den særlig jødiske aand har havt for musikkens udvikling.

Vegetarisk Kost og Helbreden.

Af dr. *Rudolf Staehelin* i «Die Umschau».

Den vegetariske bevægelse, der i de senere aar har været meget omdebatteret, har forstaaeligt nok ogsaa tiltrukket sig lægevidenskabens opmerksomhed og interesse, skjønt vegetarismens forkjæmpere aldeles ikke fører medicinske grunde i marken for sin sag. De fleste anser nydelse af kjød forkastelig alene fordi mennesket ikke har ret til at dræbe dyr; mange banlyser al kjødnæring, men tillader dog nydelsen af saadanne næringsprodukter, som faaes af levende dyr, saasom melk, ost, smør, æg, honning. Denne moderate retning kaldes laktovegetarisme. Den yderliggaaende retning forbyder derimod alt, hvad der stammer fra dyret, dels fordi melkens nyttiggjørelse altid medfører, at kalvene maa slagtes, dels fordi mennesket efter hele sin legemsbeskaffenhed er en født frugtspiser. Ud fra dette argument har endelig en liden sekt, de saakaldte raakostvegetarianere, trukket de yderste konsekvenser, idet de helt «overensstemmende med naturen» lever udelukkende af raa frugt og grønsager.

For den medicinske videnskab gjaldt det ikke at undersøge, om nydelsen af kjød var skadelig; det er gjennem aarhundreders erfaring modbevist. Det gjaldt snarere at undersøge, om den vegetariske ernæring *indebar nogen skade for sundheden.* At man kunde leve godt af laktovegetarisk kost var indlysende; mangfoldige mennesker, f. eks. alpebeboerne, lever jo ganske eller næsten ganske uden kjød, for ikke at tale om fremmede folkeslag. Men det var ikke saa selvforstaaeligt, om ogsaa en strengt vegetarisk levevis var mulig uden skade for sundheden Det er nu konstateret, at der kan tilføres organismen tilstrækkelig næring, endog nok æggehvidestof, ogsaa ved ren plantekost, ja selv ved vegetarisk raakost; rigtignok maa der optages et meget stort kvantum føde, og fordøielsesorganerne faar et overordentligt arbeide at faa bugt med. Af denne grund er den vegetariske ernæring for mange mennesker afgjort ikke egnet Det maa paa den anden side erkjendes, at vegetarismen paa en viss maade dannede en sund reaktion mod den undertiden overdrevne værdsættelse af æggehvidestoffene.

Selv om vegetarismen nu ikke er kaldet til engang at spille rollen som det almindelige, ledende princip for ernæringen, saa vil lægen dog spørge sig selv, om denne kostform ikke kan yde ham gode tjenester ved de syges behandling. I virkeligheden berettes der fra mange hold om gunstige resultater ved enkelte sygdomme. Men med faa undtagelser dreier det sig mest blot om tilfældige iagttagelser eller om eksperimenter i saadanne tilfælde, da alle andre midler har glippet, om en famlen i det dunkle, som vistnok kan føre og delvis allerede har ført til en værdifuld forøgelse af vore kurmidler, men som er langt fjernet fra den maalbevidste anvendelse af en behandlingsmethode. For at naa til en saadan, maatte vi lære virkningen af dette ernæringsprincip paa det hele menneske og de enkelte menneskelige organer langt

bedre at kjende, end tilfældet for tiden er. Jeg har derfor forsøgt at fastslaa den vegetariske kosts indvirkning paa forskjellige legemsfunktioner, dels ved eksperimenter paa min egen person, dels ved undersøgelser paa patienter.

Særlig interessant var spørgsmaalet, om der lader sig paavise nogen indflydelse paa *nervesystemet* af den vegetariske kost. Der tales meget om plantekostens beroligende og kjødnæringens hidsende virkning. Det laa derfor nær at undersøge de nervøse funktioner under plante- og kjødkost. Forholdsvis enkel er undersøgelsen af *trætheden*. Vi besidder hertil et særdeles brugbart apparat i den af *Mosso* opfundne og af *Kraepelin* forbedrede ergograf. Denne bestaar af en mekanisme, hvori underarmen bliver fastspændt saaledes, at alene langfingeren kan bevæges og dette kun i en bestemt retning. Til langfingeren er fæstet en snor, som løber over en trinse og bærer et lod. Ved hver bøining af fingeren løftes loddet, og løftningen optegnes ved hjelp af en skrivemekanisme paa et papir, som føres forbi. Man bøier langfingeren i et bestemt tempo saa længe, indtil udmattelsen umuliggjør enhver yderligere bøining. Dette eksperiment gjentages flere gange med en kort hvilepause mellem hver gang. Paa denne maade lykkes det at konstatere ydelsesevnen og træthedsgraden hos en begrænset muskelgruppe. Ved hjelp af lignende forsøg har jeg undersøgt den vegetariske kosts indflydelse paa mig selv og paa en neurastenisk patient. En række øvelser foretoges to gange daglig. Leveviset var hele tiden nøiagtig det samme, alene kosten forandredes flere gange. *Men der konstateredes ingen indflydelse af den forskjellige ernæring.* Hermed er vistnok ikke bevist, at nogen saadan ikke var tilstede; men den kan ialfald kun have været saa ringe, at den dækkedes af de daglig tilstedeværende indvirkninger, som træffer nervesystemet.

Derefter foretoges en række undersøgelser af blodcirkulationens forhold under vegetarisk kost. Først undersøgtes puls og blodtryk i længere perioder, medens der afvekslende gaves kjød- og plantekost. Heller ikke her var nogen forskjel paaviselig. Dernæst gjaldt det at undersøge, hvorledes hjertet forholder sig ved et bestemt legemligt arbeide, og om forandring af kost derunder udøver nogen indflydelse. Paa et trædeapparat udførtes et vist antal skridt, saaledes at legemsvegten — ligesom naar man stiger op ad en trappe — løftedes et bestemt antal meter; der ydedes altsaa et arbeide, som kunde maales. Samtidig tælledes pulsen, men ikke blot umiddelbart før og efter eksperimentet, men ogsaa en halv time senere med nogle minuters mellemrum. Herigjennem erfarer vi, hvorledes hjertet angribes ved arbeidet, og hvorledes det efterpaa kommer til kræfter igjen. Denne hjertets reaktion paa en bestemt beslaglæggelse af dets energi giver os et bedre indblik i blodomløbets tilstand end den enkle pulstælling under hvile. Paa denne maade lykkes det ogsaa at konstatere den indflydelse, som de forskjellige ernæringsmaader udøver paa hjertevirksomheden. Saadanne undersøgelser maa selvsagt foretages daglig og udstrækkes over et længere tidsrum; af denne grund blev det heller ikke muligt at undersøge mere end fire personer. Af disse udviste en neurasteniker en gunstigere tilstand ved vegetarisk kost end ved en rigelig tilførsel af animalsk føde. Det omvendte var tilfældet med en anden person, der led af hjertesvækkelse; her øvede den vegetariske ernæring, og det endog i sin mildeste form,

som laktovegetarisme, en afgjort skadelig virkning. Hos de to øvrige lod sig ingen forskjel paavise.

Størst indflydelse øver den vegetariske diæt paa nyrevirksomheden. Nyrernes funktion er at fjerne fra legemet saavel det overflødige vand som de deri opløste faste affaldsprodukter. Til de faste substanser hører saavel uorganiske, blandt hvilke kogsaltet spiller den største rolle, som organiske, navnlig de kvælstofholdige slutprodukter af æggehvideaffaldet. Alt efter arten af den optagne føde faar altsaa nyren et varierende større eller mindre arbeide at udføre. Ved ren vegetarisk diæt bliver der lidet salt, lidet vand og især deleshed faa organiske stoffe at skaffe bort, — nyrearbeidet er saaledes meget ringe. Ved ren melkekost maa flere kvælstofholdige substanser, mere salte og navnlig langt mere vand udskilles, derimod mindre kogsalt. Langt større er nyrearbeidet ved rigelig kjødnæring. Til den store mængde æggehvideaffald og salte, der ved kjødnæringens forbrænding danner sig i legemet, kommer desuden det rigelig nydte kogsalt og meget vand, hvis mængde er særdeles stor, fordi kjødets udtræksstoffe besidder en urindrivende virkning. Den vegetariske kost skaaner derfor nyrerne i langt betydeligere grad end den blandede.

Men vi maa vogte os for ud af disse kjendsgjerninger at trække vidtgaaende slutninger med hensyn til anvendelsen af vegetarisk føde hos sunde og syge. Det kan ikke indsees, hvorfor vi ikke skulde kunne kræve et visst arbeide af sunde nyrer. Og ligeoverfor patienten maa en læge aldrig glemme den grundsætning, at vi ikke blot har at behandle sygdommen, men ogsaa det syge menneske. I mange tilfælde vil derfor anvendelsen af denne indgribende forandring i ernæringen af hensyn til almenbefindendet maatte opgives. Vi vil endog — fordi en ophjelp af ernæringstilstanden i visse tilfælde er det fornemste — ordinere enkelte nyresyge kjød, til trods for at vi ved at forbyde det vilde skaane den syge nyre. Vor theoretiske kundskab er endnu overhovedet altfor ringe til deraf med sikkerhed at kunne udlede anvisninger for anvendelsen af vegetarisk diæt i sygdomstilfælde. Vi vil endnu fremdeles være henvist til at samle erfaringer. De anførte kjendsgjerninger giver os i ethvert fald visse fingerpeg, og de minder os atter om, at kjødnæringen, — der i en lang aarrække, i førstningen af den tid vi fik en nærmere erkjendelse af stofskiftets sammenhæng, overvurderedes paa grund af sin rigdom paa æggehvide og som man i forbindelse med alle mulige kunstige æggehvidepræparater ikke troede at kunne faa nok anbefalet, — ikke øver *udelukkende* god indflydelse paa organismen, og at baade syge og friske maa vogte sig for at overdrive nydelsen deraf.

Om Leietroppers Anvendelse i ældre og nyere Tid.

Af *Walter Copland Perry* i «The nineteenth Century».

I de følgende linjer skal jeg forsøge at belyse to kjendsgjerninger:

1. At vi i alle vore krige fra Crecy til Waterloo har faaet vor væsentligste materielle hjælp af fremmede leietropper, og

2. at vi for al fremtid er afskaaret fra denne hjælpekilde. Vi kan aldrig mere benytte fremmede tropper i kommende krige, men maa nøie os med dem, vi kan skaffe fra vore egne besiddelser.

Hvor vanskeligt det er i vore dage at kunne opdrive et tilstrækkeligt antal tjenstdygtige rekruter, er bekjendt nok, og den vedholdende uvilje, engelskmænd i alle samfundsklasser viser mod at ville opøve sig til fædrelandets forsvarere, tyder paa en sørgelig mangel paa patriotisme og stiller det engelske folk i et saare ufordelagtigt lys.

Det kan vist lidet nytte at gjøre opmerksom paa, hvilke følger en saa egenkjærlig og uværdig handlemaade kan faa for landet; det har vistnok alle god greie paa. Man ser jo, hvorledes forholdene i Europa er blevet fuldstændig forandret, og at vore rivaler og eventuelle fiender har forøget sin militære styrke mer end det tidobbelte siden den sidste store krig, mens vi er blevet staaende paa det samme standpunkt. Forholdsvis er vi nu svagere end paa noget andet tidspunkt i vor historie.

Jeg skal ikke videre opholde mig ved disse fakta, men gaar nu over til at give en kort oversigt over den betydelige rolle, som leietropperne spillede i fordums tider, især i Frankrige og England.

Vi behøver neppe at referere til de forslidte eksempler fra oldtidens historie, til de 10 000 grækere, som kjæmpede under Cyrus mod hans bror Artaxerxes, eller til de lakedæmoniske tropper under deres konge Agesilaus den anden, som Tachos leiede i krigen mod perserne, eller til Xantippus's seire — lakedæmoneren i Karthagos tjeneste — over romerne under den ædle, men ulykkelige Regulus. Heller ikke behøver vi minde læseren om Karthagos og Venedigs eksempel, hvis magt blev opretholdt bare ved leietropper, — undtagen for at vise, at brugen af leietropper ikke ansaaes for uhæderlig, hverken i ældre eller nyere tider.

Af nutidens folk har franskmændene maaske været de, som mest har benyttet sig af fremmed hjælp, og det ikke bare af menige, som fyldte hærens rækker, men ogsaa af officerer, der opnaaede endog de høieste grader.

Allerede saa tidlig som i aaret 886 dannede Karl den tykke en livgarde af fireogtyve skotske adelsmænd, som skulde beskytte hans person mod hans egne undersaatters anslag. Hans eksempel fulgte Ludvig den hellige i 1226, da han straks før sin afreise til det hellige land tog i sin tjeneste fireogtyve skotske adelsmænd, «*qui eussent la garde de son corps, jour et nuit*» — som skulde være hans livvagt dag og nat —.

Gjennem hele det trettende og fjortende aarhundrede blev Europa oversvømmet af hele horder af bevæbnede røvere, som spillede en meget fremtrædende rolle i de langvarige krige mellem England og Frankrige og ikke sjelden dannede hovedstyrken i de hære, som stod mod hinanden.

Disse bander blev i stort antal benyttet af Philip August af Frankrige og af Johan og Henrik den tredje af England, og under hele den langvarige strid om besiddelsen af Frankrige kjæmpede de paa begge sider og var altid rede til at gaa over til den, som betalte bedst.

Man kan derfor let tænke sig, at de undertiden kunde være meget farlige og upaalidelige undersaatter, især ved enden af en krig. Philip August blev adskillige gange nødt til at vende sine vaaben mod dem. Ved en anledning lod han saaledes 17 000 af dem dræbe og engang senere 12 000; det var den eneste maade, hvorpaa han kunde fri landet fra plyndring og ødelæggelse. Alligevel optræder de atter og atter i samme styrke i de franske og engelske hære i hele det fjortende og femtende aarhundrede. Ved Crecy — 1346 — havde Philip den sjette 15 000 liguriske fjeldfolk, de saakaldte genuesiske bueskyttere, i sin store hær. Ved Poitiers førte Johan den gode disse samme røverbander mod prinsen af Wales, og ved Agincourt kjæmpede tysk kavalleri under greverne af Saarbrücken, Nassau og Nidau i de franske rækker.

Efter freden i Brétigny — 1360 — afskedigede jarlen af Warwick de leietropper, som havde kjæmpet paa englændernes side. De tog øieblikkelig tjeneste under anførere, som de selv havde valgt, kaldte sig for «*la grande compagnie*» — det store selskab — og begyndte at plyndre og føre krig paa egen haand. Den franske konge, som blev forfærdet over deres forvovenhed, sendte en hær mod dem under konnétabelen Jacques de Bourbon; men røverne gjorde tapper modstand, og i et stort slag i nærheden af Lyon blev Bourbon og hans søn farlig saaret og døde kort efter i Brignais i 1362.

I slutningen af det femtende aarhundrede begyndte nye krigerskarer, de saakaldte lanseknegte, at spille en fremtrædende rolle i religionskrigene efter reformationen. Ridderskabet, feudalvæsenets fornemste støtte, gik langsomt sin opløsning imøde. Keiser Maximilian, som blev forladt af sine adelsmænd og sin ægtefælle Maria af Burgunds undersaatter, var for fattig til at kunne betale schweitziske leietropper; derfor gjorde han et forsøg paa at danne en hær, hovedsagelig infanterister, af folk fra sine egne arvelande, Østerrige, Schwaben og Tyrol. Disse soldater, der kaldtes lanseknegte, var oprindelig meget respektable folk, bønder og haandverkere, der var yderst loyale og fædrelandssindede; men de blev snart demoraliserede af det lange tøilesløse feltliv og sank efterhaanden ned til at blive en soldateske uden noget fædreland, tilfals for alle og kjæmpende paa den side, hvor der var størst udsigt til plyndring og høi sold.

Brantôme fortæller, at under beleiringen af Pamplona, da jarlen af Suffolk befalede dem at rykke frem til angreb mod et slot, svarede 4000 af dem, at de aldeles ikke vilde gaa, før de havde faaet dobbelt sold. Det hændte ikke saa sjelden, at lanseknegtene gik over til fienden i begyndelsen af et slag, og under Flemanges' beleiring solgte de sin general for en liden sum penge og overgav fæstningen til greven af Nassau. Men om disse blandede horder ofte viste sig oprørske og rænkefulde, saa havde det sin grund i, at de saa ofte skiftede anførere, som enten ikke kunde eller ikke vilde betale dem deres tilgode-

havende, bedrog dem med falsk mynt eller forurettede dem paa andre maader. Hvad under da, om disse mennesker, som ikke brød sig om, ja, knapt vidste, hvad det var for en sag, de kjæmpede for, gjengjældte denne svig med trusler om frafald, idet de erklærede: «Lanseknegten maa spise og drikke, ligegyldig om prest eller klokker betaler».

Den mest bekjendte af lanseknegtenes anførere i deres første tider var Luthers ven, Georg von Freundsberg. Han var den første, som uddannede dem og ved streng disciplin gjorde dem til en paalidelig og frygtet magt. Det var ham, som understøttede Maximilian den første mod schweitzerne i Frankriges tjeneste og frelste Karl den 5tes armée ved Valenciennes. I 1522 fulgte han keiseren til Italien med 6000 lanseknegte. Men selv han kunde ikke forebygge, at de stadig udartede. I 1527 gjorde de oprør for at faa høiere sold. Freundsberg døde det følgende aar — nedbrudt og fortvilet.

Man forlangte af lanseknegtene, at de skulde være udrustede med spyd, sverd og hjelm; forresten kunde de klæde sig, som de vilde. Før slaget faldt de paa knæ og holdt bøn, og derefter kastede de ifølge en ældgammel skik støv bag sig.

Fordærvede som de var, synes de dog at have været brugbare for de franske konger, som fandt, at de var mere paalidelige end deres egne undersaatter. «Endel af dem», siger Brantôme, «var udmerkede i enhver henseende, især naar de stod under saadanne mænd som Georg von Freundsberg; men størstedelen var rene galgenfugle og ildgjerningsmænd, som havde unddraget sig retfærdighedens arm, især saadanne som var brændemerkede paa skulderen, og som bogstavelig talt skjulte sine afskaarne ører med langt, uflid haar og skjæg».

Endskjønt mesteparten af disse folk holdt strengt paa de kirkelige forskrifter og ceremonier og var meget ivrige for at faa absolution for sine forbrydelser, enten det nu skeede ved trusler eller ligefrem vold, lod det dog til, at de var meget stolte af sit daarlige rygte, ja endog skrøt med, at «en lanseknegt kan aldrig komme i helvede, fordi han selv der vilde forstyrre Djævelens hvile».

En anden slags krigere, som spillede en stor rolle i krigen mellem Spanien og Nederlandene, var rytterne — tysk kavalleri. Om dem siger Brantôme: «de var sorte djævle, som sværtede sine ansigter for at indjage fienden skræk». De var for det meste frigivne livegne, sachsere, braunschweigere og tyskere fra Zweibrucken, folk, som de mindre tyske fyrster simpelthen solgte til høistbydende, og som ofte tjente paa begge sider i de arméer, der stod ligeoverfor hinanden.

Omtrent samtidig med lanseknegtene — i den sidste halvdel af det femtende aarhundrede — begyndte schweitzerne sin lange militære løbebane i Frankriges tjeneste, undertiden kjæmpende side om side med lanseknegtene, undertiden mod dem.

Efter den mindeværdige træfning ved St. Jacob ved floden Birs kom schweitzerne til at spille en fremtrædende rolle i alle de franske krige, og disse kjække republikanere, som var rede til at ofre sit liv for sin egen frihed, var ligesaa villige til at udgyde sit blod — mod god betaling — for at opretholde enevældet, enten det nu var konger eller paver, det gjaldt.

Man lagde snart beslag paa deres tjeneste. I de paa hinanden følgende indfald, som Karl den ottende gjorde i Italien, udgjorde schweitzerne den tapreste og paalideligste del af den indtrængende armée, og i 1494 gik Karl over Alperne med ikke mindre end 8000 schweitzere. Under hans

pragtfulde indtog i Rom gjennem Porta del Popolo dannede de tungtbevæbnede schweitzere avantgarden — den mest ærefulde plads. Efter dem kom de tyske lanseknegte, tilsidst det franske lette infanteri, armbøsse-skyttere og bueskyttere.

I kampen mod den tyske keiser anvendte Frants den første baade schweitzere og lanseknegte; men han var vel vidende om de førstes overlegenhed. I en forordning af 1543 beklager han sig bittert over, at han er nødt til at hverve lanseknegte — «slette mennesker, udskud, som er henfaldne til alle slags laster», mens han hyppig fremholder schweitzernes tapperhed og loyalitet. Efter slaget ved Pavia i 1525, i hvilket han «tabte alt undtagen æren», faar vi høre, at han, da han saa slagmarken, hvor de havde kjæmpet, besaaet med deres lig, udbrød, smertelig bevæget: «Dersom mine soldater havde gjort sin pligt, som disse fremmede, vilde udgangen paa denne dag været en ganske anden».

I alle den franske armées større kampe har udlændinger ikke alene spillet en stor, men ofte en afgjørende rolle. Ludvig den femtende hververde ikke alene folk fra alle lande i Europa, men endog fra Guinea, Congo, Cayenne, Senegal, San Domingo, Arabien og Pondicherry. I slaget ved Fontenoy (den 11. mai 1745), som franskmændene er saa stolte af, da det er en af deres faa seire over engelskmændene, udgjorde schweitzergarden og det tyske kavalleri (würtembergerne) hovedstyrken af den franske hær, og den irske brigade under Lally afgjorde dagen.

Under Henrik den andens regjering var det udelukkende schweitzerne, som blev betroet det hverv at opretholde Frankriges krigerære i Piemont, og ved det berømte tilbagetog ved Meaux dannede de om Karl den niende med sine legemer en vold, som det protestantiske kavalleri forgjæves forsøgte at bryde igjennem. Ved Arques, Jarnac, Moncontour og Ivry var det dem, som fik prisen, enten det nu var seier eller tilbagetog.

I 1585 undertegnede Henrik den tredje følgende forordning: «Kongen vil, at tolv schweitzere skal være i majestætens umiddelbare nærhed, dag som nat», og vi ved, at dette arrangement blev bibeholdt lige til det franske monarkis sidste dage.

Efter Henrik den fjerdes mord fornyede schweitzerne sin troskabsed til Maria af Médicis, som ligeledes hvervede udlændinger fra alle lande — tyskere, irlændere, skotlændere, lüttichere, italienere, svensker, ungarere og kroater.

Ludvig den fjortende anvendte schweitzer-soldater i endnu større udstrækning end nogen af sine forgjængere. Det fortælles, at den store konges ministere i 1685 spottede Pierre Stupa, den berømte schweitzeroberst, for de store pengesummer, hans landsmænd havde faaet af Frankrige.

«Med de penge, I har faaet af os», sagde ministeren, «kunde man sikkerlig brolægge veien fra Paris til Basel».

«Sandt nok», svarede Stupa, «og med det blod, som schweitzerne har udgydt i Frankriges tjeneste, vilde I kunnet fylde en kanal fra Basel til Paris».

Schweitzerne var de sidste og mest trofaste forsvarere af det franske kongedømme. I 1789 havde deres regiment under Salis-Samade og noget tysk kavalleri slaaet leir i «École Militaire» og paa Champs Élysées. Vi ved alle, hvorledes det gik dem der.

Schweitzernes krigstjeneste i Frankrige endte dog ikke med monarkiet. Den franske republik tilbød at beholde dem i sin tjeneste, og de schweitziske regimenter antog vil-

kaarene med undtagelse af regimentet d'Ernest.

I august 1792 indbød nationalforsamlingen andre udlændinger til at lade sig hverve, og et betydeligt antal belgiere, hollændere og tyskere blev indskrevet i deres ruller. Anacharsis Cloots, den tyske baron, var maaske forfatter af følgende opraab til hans landsmænd:

«O, tyske brødre, I vildledte mænd!
Kast eders trældom af
Og sværg til friheds fane!
Kjæmp, som man i Frankrig gjør,
For ret og frihed,
Saa I tilslut kan dø
Som frie mænd,
Af eftertiden æret».

Den armée, som har indeholdt de mest uensartede elementer, var rimeligvis Klébers. Den bestod af sardiniere, corsikanere, sovoyarder, italienere, maltesere, tyrker, grækere, kopter, syrere, armenere, circassiere, æthiopere, georgiere og negere.

I hvilken udstrækning Frankrige stod i gjæld til fremmede, og det ikke bare til dem, som fyldte deres rækker og geledder, men til dem, der indehavde de høieste poster i hæren, fremgaar af de officielle lister over fremmede marskalker og generaler, nemlig:

33 polakker og russere, 24 sardiniere, 20 tyskere, 18 hollændere, 15 schweitzere, 10 briter (hovedsagelig irlændere), 10 belgiere, 5 portugisere, 4 spaniere, 4 fra Kirkestaten, 2 ægyptere, 1 dansk (Løvendal) og 1 ionier.

Under restaurationen fik de fleste fremmede tropper afsked; men en ny kontrakt blev indgaaet med schweitzerne, som skulde danne en fremmedlegion til krigstjeneste udenfor landets grænser. Fire schweitzer-legioner lod sig hverve og fik greven af Artois, kong Ludvig den attendes bror, til chef, og disse kjæmpede og led for ham ogsaa efter at han var blevet Frankriges konge — Karl den tiende.

Om ikke paa langt nær i den udstrækning som Frankrige har dog England meget at takke sine leietropper for; thi de har kjæmpet med i alle de krige, vi har havt, for at opretholde vor frihed eller vort magtomraade. Deres tjenester er dog blevet lidet paaagtet af vore historieskrivere, og læserne har sjelden faaet besked om, hvilken stor rolle udlændinger har spillet i vort lands seire.

Vi har af det foregaaende seet, i hvor stor udstrækning vore seierrige konger i det fjortende aarhundrede benyttede sig af «*la grande Compagnie*», tyske lanseknegte og andre røverbander, i sine krige med Frankrige. Det er dog ikke vor hensigt at dvæle videre ved disse henfarne tider, men heller gaa over til den sidste del af det syttende aarhundrede, da vore konger og statsmænd begyndte at hverve tyske, specielt hessiske tropper. Vi hører tale om hesserne endog saa tidlig som under dronning Elisabeths regjering. I 1587 indlod hun sig i underhandlinger med landgrev Wilhelm af Hessen-Cassel om at udskrive tropper i hans lande. Han blev forhindret i at gjøre dette ved «der Reichsverbot»; men han tillod hendes soldater at passere gjennem sit land i 1586, og ved alle anledninger udtrykte han sin respekt for den mægtige engelske dronning. Hun blev gudmor til den ene af hans døtre, og i sit takkebrev for denne ære siger han:

«Dersom alle de fyrster, som har afkastet det pavelige aag, havde Deres sindelag, vilde ikke nu saa mange evangeliske kristne i mange lande blive saa grusomt behandlet for sin forkastelse af billeddyrkelsen».

De tyske keiseres svindende magt, som følge af Trediveaarskrigens hærjinger i Mellemeuropa, var overmaade gunstig for de mindre tyske fyrsters ærgjerrighed. Disse havde nu praktisk talt ingen overherre til at kon-

trolere sig. Heller ikke var deres undersaatter istand til at holde deres despotiske lyster i tømme, saaledes som i større stater, hvor herskeren var nødt til at tage hensyn til folkets mening. Gjenstanden for deres høieste beundring var Ludvig den fjortende af Frankrige, og deres latterlige anstrengelser for at efterligne hans østerlandske despotisme og pralende hofholdning indbragte dem bare hele Europas spot.

Der fortælles om en af disse fyrster i lommeformat, at han havde en livgarde paa femti mand, som gik med høie hæle og havde to bjørneskindshuer, som efter tur blev benyttet af dem, der gjorde skildtvagttjeneste i slottet! Et andet regiment optraadte i tre forskjellige uniformer, som grenaderer, kyrasserer og jægere. En anden fyrste havde en eskadron dragoner *tilfods*, som paa mønstringsdage havde ordre til at *vrinske* for at hjælpe paa illusionen.

Den trafik at sælge sine undersaatters blod blev drevet i stor stil af landgrev Karl af Hessen-Cassel. Efter aaret 1676 overdrog han til Kristian den femte af Danmark en troppestyrke, som allerede var blevet leiet af den tyske keiser mod Frankrige.

Nogle aar senere — 1687 —, da Venedig havde krig med Tyrkiet, laante han tusen mand til republiken, og i 1688 sendte han 3400 til generalstaterne i Holland til krigstjeneste mod Frankrige.

Under den spanske arvefølgekrig fik den samme Karl istand en formelig overenskomst med sjømagterne Holland og England om at forsyne dem med gode og tjenstdygtige tropper, og fire aar senere blev 10 500 mand sendt til dem for at bruges i deres krige i Italien.

Marlboroughs seierrige hære bestod som bekjendt for en stor del af fremmede leietropper. Ved Blenheim i 1704, da Rowe var falden, og de engelske blev drevet tilbage fra palisaderne af de tre franske eskadroner, var det det hessiske korps, som stansede det franske kavaleri og dermed afgjorde udfaldet. Ved Ramillies var det den hollandske garde, som dækkede landsbyen Tairière, nøglen til Villeroys stilling, og som ved hjælp af dansk kavaleri oprev den franske hær og drev den i floden Melargno. Efter huset Hannovers tronbestigelse ser vi, at tyske regimenter tager del i alle vore slag helt til de nyeste tider og gjør garnisonstjeneste i Gibraltar og paa Minorca. Efter freden til Utrecht fik Georg den første istand en ny overenskomst med landgrev Karl af Hessen, der forstrakte ham med 12 000 hesser, som skulde kjæmpe mod den gamle prætendent.

Hesserne var med hertugen af Cumberland i Skotland i 1745; men det er blevet fortalt, at de negtede at slaaes, fordi der ikke eksisterede nogen overenskomst om udveksling af fanger.

Wilhelm den tredje af Hessen-Cassel forsynede baade Georg den anden og hans modstander, keiser Karl den syvende med tropper — 6000 mand til hver.

Men den mest bekjendte af de hessiske landgrever, med hvem vore konger havde de fleste og kostbareste transaktioner, var Friederich den syvende. Denne lille monark, hvis rige var 156 engelske kvadratmil stort med 300 000 indbyggere, forstod at skabe sig en vis stilling i Europa, samtidig som han for egen regning samlede sig en uhyre formue ved at sælge sine undersaatter til den høiest mulige pris. Han ægtede Maria, en datter af Georg den anden; men da han gik over til den romersk-katolske religion, negtede hun at bo sammen med ham længere og trak sig med sine to børn tilbage til Hanau.

Han var en stor beundrer af alt,

hvad der var fransk, og rivaliserede med de franske konger i sit hofs pragt og i antallet af elskerinder, med hvem han havde 100 børn.

Med de persiske konger som mønster bestemte han, at for hver søn, der blev født, skulde tolden paa salt forhøies.

En af disse sønner var general Haynau, som blev beskyldt for at piske kvinder, og som blev puffet og slaaet af ølkjørere i Barclays og Perkins bryggeri.

En af disse damer, som han overtog efter hertugen af Bouillon, fik 2000 thaler i reisepenge og et honorar af 40 000 thaler om aaret — ingen daarlig indtægt i hine dage, da det var knapt om penge og billigt at leve.

Tiltrods for sin ekstravagance efterlod denne fyrste sig ved sin død en formue paa 60 millioner thaler — frugterne af hans forretninger med soldater og offentlige lotterier.

Han efterfulgtes i 1785 af sin søn Wilhelm, der i sin fars levetid regjerede uafhængig som greve af Hanau og drev samme fine forretning som faren med salg af soldater. Han synes at have været ligesaa egenkjærlig, samvittighedsløs og gridsk som sin far, men uden dennes litterære smag og personlige værdighed.

Napoleon fordrev denne Wilhelm fra hans besiddelser og sagde i den anledning: «Herskerne i Hessen-Cassel har i mangfoldige aar solgt sine undersaatter til England og derved opdynget en masse penge. Deres gridskhed er skyld i deres fald».

Den skræk, der stod af denne fredens mand, som gjorde forretninger i blod, er alt andet end opbyggelig.

Historien om Wilhelms forhold til sin elskerinde frøken von Schlotheim er ganske eiendommelig. Den stakkars pige veg forskrækket tilbage for hans første tilnærmelser og flygtede til sine forældre; *men disse sendte hende tilbage til ham!* Med hende havde Wilhelm toogtyve børn — «alle ohne Liebe», som det stakkars offer sagde. Med sine andre elskerinder havde han toogsytti børn!

Som man kan tænke sig, gik det ikke saa let for den engelske regjering at faa tilveiebragt disse tropper uden kraftig modstand i parlamentet. Fra 1641 og nedover forefaldt der stadig debatter angaaende denne sag, og den største aarvaagenhed og mistro kom tilsyne i begge huse. I 1699 negtede parlamentet at høre paa Wilhelm den tredjes indtrængende forestillinger om at faa beholde sin hollandske garde. Kongen tænkte da alvorlig paa at frasige sig tronen. Parlamentet fandt, at det var nødvendigt, at endel videregaaende forholdsregler blev taget, for at man kan sikre sig mod, at «ikke nogen, som er født udenfor de tre kongeriger og de britiske besiddelser — selv om han er naturaliseret — undtagen saadanne, som er født af engelske forældre, — skal kunne indehave offentlige stillinger eller tillidsposter, civile eller militære, inden det kongelige hus».

Spørgsmaalet om kongens ret til at hverve udlændinger blev heftig debatteret i baade Over- og Underhuset i aarene 1730, 1731, 1745, 1756, 1775, 1782, 1784 og ved endnu flere anledninger helt ned til Krimkrigens dage. Hofpartiet holdt paa, at kongens prærogativer gav ham ret til at hverve udlændinger til hæren uden at raadspørge parlamentet. Oppositionen hævdede, at en saadan brug af den kongelige magt stod i strid med Frihedsakten. Pitt mente, at om en saadan handling fra kongens side ikke netop kunde siges at være ulovlig, vilde dog kongens raad gjøre fornuftigt i først at sikre sig parlamentets stadfæstelse.

Saa sent som i 1854 henviste hertugen af Argyll til parlamentsakten af 1804, i kraft af hvilken kongen allerede havde hvervet et vist antal udlændinger.

I 1731 ser vi, at Walpole foreslaar en bevilgning paa 230923£ 11 s. 8 d. til underhold af 12000 hessere. Samme aar fremkom et forslag om, «at en underdanig adresse skulde tilstilles hans majestæt», hvori man beder ham om, «at være saa naadig for sine undersaatters ro at give befaling til, at afskedige disse 12000 mand, landgreven af Hessen-Cassels folk, som nu stod i hans majestæt kongen af Storbritanniens sold». Dette forslag blev naturligvis forkastet; men modstanden mod at anvende leietropper blev aldrig opgivet.

Ved udbruddet af den amerikanske opstand i 1776 var den engelske regjering fuldstændig uforberedt paa at faa en saa farlig krig og i et saa fjernt land. Da de underhandlinger, som førtes mellem den engelske gesandt og den russiske minister Panin, om en stor russisk troppestyrke, var fuldstændig opgivet, stod intet andet tilbage end at henvende sig til de mindre tyske fyrster, og da først og fremst til den regjerende landgreve i Hessen, Friederich den anden, som afsluttede en overenskomst — selvfølgelig til sin egen store fordel — med England, hvori betingelserne var omtrent de samme som ved en tidligere overenskomst med Braunschweig i 1755.

Ved disse transaktioner var der sat en vis bestemt sum for hver mand, som blev dræbt eller saaret, og disse penge saa vel som den daglige sum, der medgik til deres underhold, skulde betales ikke til soldaten selv eller hans familie, men til landgrevens førsteminister!

Landgreven valgte at kalde denne transaktion for en forbundskontrakt mellem kongen af Storbritannien og ham selv, i hvilken de to magter gjensidig garanterede hinandens besiddelser!

I 1775 kunde sir Joseph Yorke meddele, at foruden de hanoveranske tropper kunde man paa moderate betingelser faa folk fra Hessen-Cassel, Hanau, Hessen-Darmstadt, Würtemberg, Sachsen-Gotha og Baden.

Det forholdt sig virkelig saa, at landdagen i Regensburg havde udstedt forbud mod at forsyne fremmede magter med krigsfolk fra Tyskland; men ikke desto mindre oprettede englænderne stationer i Frankfurt, Neuwied, Cleve og langsmed hele Rhinen, og kurfyrsterne af Kølln, Maintz og Trier, som var mest berørt af det, gjorde ingen indsigelse. Det er blevet fortalt, at Georg den tredje fra først af skulde have havt betænkeligheder; men under paaskud af, at det var nødvendigt, gav han sit samtykke til, at der blev udfærdiget en kontrakt med den hannoveranske oberstløitnant Scheither, om hvervning af 4000 tyske soldater. Dette antal blev, som vi ved, betydelig forøget under den sørgelige krig med Amerika. I 1776 havde vi 12—13000 hessere. Den grund, som den engelske regjering ved alle disse anledninger angav for at leie disse fremmede tropper, var altid den samme — en skam for en saa sterk og rig nation — «at landets hær var utilstrækkelig baade i antal og beskaffenhed, for rækkerne bestod af halvvoksne gutter, og størstedelen af hæren var ganske uskikket til at sendes i felt». Endvidere oplystes, «at paa den anden side de tyske stater var mere end villige til at forsyne os med veløvede tropper — ikke gutter, men fuldvoksne mænd — og det i et hvilketsomhelst antal. Og disse folk var skikket til at gaa i felten naarsomhelst». Man fremholdt videre, «at de havde aflagt beviser paa sin dygtighed og gode disciplin, og at de var billigere end

en hær af landets egne folk; thi naar krigen var slut, kunde de ikke gjøre fordring paa pension; samt at vi i alle vore krige havde været afhængige af fremmede leietroppers hjælp, og at vi i virkeligheden ikke kunde gjøre noget uden dem».

Oppositionen var naturligvis sterk og uvillig til at gaa ind paa dette. Lord Chatham, som selv havde benyttet sig af fremmed hjælp i den største udstrækning, fordømte 1777 i de sterkeste ordelag overenskomsten med de tyske fyrster. «Vi har», sagde han med sin sedvanlige veltalenhed, «sopt hver krog af Tyskland for folk; vi har ledt i Amerikas mørkeste vildnis efter skalperende indianere . . . . Fred vil man aldrig opnaa, saa længe vi truer med, at tyskernes bajonetter og indianernes tomahawker skal flænge vore brødres, amerikanernes, indvolde».

I 1776 ser vi, at lord Irnham er af samme anskuelse. «Jeg skal ikke udtale mig om disse fyrster, som kan sælge sine undersaatter med et saadant formaal. Vi har læst om Sancho Panzas ønske, at dersom han var hersker, vilde han, at alle hans undersaatter skulde være morianer, saa han med lethed kunde sælge dem og gjøre dem om i penge; men dette ønske, saa løierligt det end er, maa dog siges at være langt uskyldigere, end at en fyrste benytter sig af sin despotiske magt i den grad, at han sælger sine undersaatter, ja, ofrer dem i en uhæderlig krig og sender dem afsted for at ødelægge bedre mennesker, end de selv er».

Til støtte for loven om fremmede leietropper citerer Sidney Herbert i 1854 et brev fra Napoleon Bonaparte, i hvilket han siger: «Vælg mig ud de ældste; send ikke gutter, som bare spiser op provianten, forsinker os paa marschen og fylder hospitalerne». Sidney Herbert siger endvidere i samme debat: «Hovedmassen af vore rekruter er gutter. Den laveste alder er atten aar; men størstedelen har ikke alene ikke overskredet denne alder, men i virkeligheden ikke naaet den; ja, mange udgiver sig endog for at være atten aar, skjønt de er betydelig yngre. De tyske rekruter derimod er ikke gutter, det er voksne mænd, færdige til at sendes i felten».

Lord John Russell spørger i den samme debat noksaa spydig:

«Stolede hertugen af Marlborough udelukkende paa sine engelske soldater? . . . . . Forat stormagterne skulde kunne realisere sine planer, havde vor konge lovet at stille en hær paa 60 000 mand; men jeg finder, at England kun har skaffet 40 000, og af disse er bare 18 000 engelskmænd».

Som bekjendt gav hertugen af Wellington de fremmede tropper i engelsk tjeneste det bedste skudsmaal. I en tale ved militærlovens anden gangs behandling i parlamentet siger han: «Mine herrer, er I saa feil underrettet, at I tror, at disse hære, som har tjent England saa trofast og godt, skulde være sammensat af mere end en tredjedel af britiske undersaatter — folk fra disse øer? Se til Ostindien! Ikke en tredjepart af soldaterne der er engelskmænd. Eller paa den pyrenæiske halvø! Ikke en tredjepart! Og dog har de udkjæmpet store slag mod de bedste tropper i verden. Tag f. eks. slaget ved Waterloo og se, hvor mange britiske tropper vi havde der. Jeg kan fortælle Dem, mine herrer, at i det slag var der seksten bataljoner hannoveranere, nylig mobiliserede under anførsel af en adelsmand, som nu er den hannoveranske ambassadør i London, grev Kilmansegg, og som kjæmpede aldeles beundringsværdig. Der var ogsaa andre udlændinger i det slag, og jeg erklærer aabent, det var et slag mellem kjæmper!»

Det var de hollandske dragoner

under Ginkel, som dæmpede det farlige oprør i Ipswich, og i slaget ved Boyne var det Solmes's hollandske livgarde tilhest, som først satte over floden, der naaede dem til brystet, og drev irerne foran sig «*comme des moutons*» — lig faar —, som den franske general skrev til Louvois.

Ved en anden anledning taler Wellington, efter at have rost de tyske troppers holdning ved Albuera, som udmerket i enhver henseende, med sand begeistring om den tyske legions tunge kavaleri-brigade og tilføier: «Vil mine herrer da sige, at De for første gang i dette lands historie vil stole alene paa de britiske regimenter?»

Den bekjendte oberst Libthorp var ikke enig med ham. Henvisende til loven om hvervning af udlændinger siger obersten dadlende: «En saadan sammenligning er en tarvelig maalestok, en lav, skidden, simpel, daarlig, ynkelig maalestok!»

Og saaledes var det ogsaa i den amerikanske krig. Hesserne viste sig at være udmerkede soldater og bidrog i høi grad til vor fremgang i begyndelsen af krigen. Ved at tage Fort Washington — november 1776 — faldt den største ære paa hesserne under Knyphausen Flere af de hessiske officerer blev hæderlig omtalt i generalens indberetning, og fortet fik nyt navn — «Knyphausen».

Ved Hubbardton — juli 1777 — blev oberst Warner reddet fra undergang af Riedesel og hans braunschweigere, og i slaget ved Stillwater var det de tyske leietropper, som bidrog til at slaget fik et for englænderne heldigt udfald. Men desværre, naar vi læser om de efterfølgende nederlag, kan vi vanskelig komme bort fra den overbevisning, at resultatet af krigen vilde have blevet ganske anderledes, om man havde villet lytte til de hessiske og braunschweigske føreres raad.

Amerikanerne, som havde den bedste anledning til at danne sig en fornuftig mening, betragtede hesserne med en blanding af skræk og beundring.

Da 1000 af dem var blevet taget tilfange ved Trenton, lod Washington dem føre gjennem gaderne, forat folket skulde holde op med at anse dem for uovervindelige.

Den traditionelle frygt for det hessiske navn holdt sig lige til aaret 1864. I kongressens henvendelse til folket i sydstaterne læser vi: «Regjeringen — Lincoln — har seet sig istand til *ved hjælp af sine hessiske leietropper* at holde masserne itømme, kontrolere valgene og oprette en voldgiftsdomstol med uindskrænket magt».

Den gjennemgaaende gode opførsel, hesserne stadig viste, den tapperhed, hvormed de kjæmpede for en sag, som ikke kunde have hverken politisk eller national interesse for dem, er saa meget mere bemerkelsesværdig, naar man tager i betragtning, den maade, hvorpaa de blev hvervede. De tyske fyrster havde ofte den største vanskelighed for at opfylde sin kontrakt med at skaffe folk til engelsk krigstjeneste. Deres egen lille armé havde de naturligvis hals og haand over; men efterhvert som efterspørgselen steg, blev de ofte nødt til at indrullere vagabonder og slusker fra andre lande og sætte igang et presningsmandskab til at røve saadanne folk blandt sine egne undersaatter, som af en eller anden grund var fritaget for militærtjeneste, og som de tænkte kunde blive antaget af oberst Faucit og andre engelske agenter.

Vi faar et ganske løierligt indblik i den maade, hvorpaa de arbeidede, og i deres følelser, som blev lokket og med magt tvunget til at gjøre tjeneste, af en selvbiografi af den tyske digter Seume. Seume var en mand af ringe herkomst, som i sin ungdom blev lagt merke til af grev

Hohenthal Knauthayn, der sendte ham til universitetet i Leipzig. Her faldt han imidlertid i unaade blandt lærerne, fordi han forsømte at gaa i kirke, og fordi han havde udtalt kjætterske meninger. Grev Hohenthal frasagde sig sin protektion, og Seumes stilling blev saa uudholdelig, at han rømte fra Leipzig. Han sov den første nat i Bach i nærheden af Erfurt, og der blev han grebet af landgreven af Hessen-Cassels agenter og sendt til fæstningen Ziegenhain, som man brugte som opbevaringssted for rekruter. Her fandt han en underlig blanding af alle mulige slags mennesker, som ventet paa at blive mønstret af oberst Faucit. Blandt disse var der en bortløben student fra Jena, en afskediget postmester fra Gotha, en falleret kjøbmand fra Wien, en munk fra Wurtzburg, en foged fra Meiningen, en preussisk kaptein og en hessisk major.

Ganske merkelig er den letlivede sorgløshed, hvormed Seume bar alle de strabadser og savn, som blev ham paatvunget — lidet og daarlig mad, utilstrækkelig beklædning, den stormfulde reise over Atlanterhavet i et overfyldt skib. Vistnok sluttede han sig til nogle af kameraterne, der gjorde et forsøg paa flugt; men da den mislykkedes, og flere af dem blev pisket ihjel, fandt han sig i sin skjæbne med freidig resignation, ja, var endog istand til at tage det fra den humoristiske side. Det er muligt, at hans lod var lidt lysere end de andres; for officererne i regimentet opdagede vel snart, at der fandtes en dannet og begavet mand i deres rækker.

Men det gode humør og den praktiske filosofi, som han lagde for dagen, var vist ganske almindelig blandt hans kamerater; for deres breve, hvoraf mange er blevet opbevaret, indeholder ikke mange antydninger til misfornøielse eller daarligt humør, ligesom antallet af desertører under saadanne omstændigheder var forbausende lidet. Amerikanerne var, som vi ved, yderst liberale i sine tilbud om ære og fordel til de hessiske officerer og soldater. Man skulde ganske naturlig kunde have ventet, at mange af dem, der ligesom Seume led under følelsen af en utaalelig uret, med glæde vilde have modtaget tilbudet; men i virkeligheden forekom der ikke flere rømninger fra de tyske regimenter end fra de engelske og endog sjeldnere end fra den amerikanske hær. Grunden til denne besynderlige kjendsgjerning ligger maaske deri, at deres lod som undersaatter af smaa tyranner ingenlunde var misundelsesværdig. Mesteparten fandt, naar de var gaaet iland i Amerika, en trøst i, at de nu slap at stræve og arbeide. De frydede sig over synet af en ny og større verden og glædede sig i haabet om at gjøre rigt bytte. Vi finder ikke spor af sympati hos dem for de oprørske amerikanerne. De fortæller i sine breve, at konerne til de amerikanske smaabønder er meget penere klædt end adelsdamerne i Tyskland, og udtrykker sin forbauselse og indignation over disse dumme og utaknemmelige mennesker, som kan gjøre oprør mod en regjering, under hvilken de kan være saa fri og lykkelige og komme til slig velstand. De brydde sig ikke det gran om politik; men de fandt det selvindlysende, at oprørere maatte bringes til fornuft. I et brev fra en hessisk soldat paa Rhode Island til hans bror i Hessen-Cassel, hvori han fortæller om landets skjønhed og frugtbarhed og om indbyggernes vakre, velmøblerede «engelske» hjem, slutter han med: «Det er derfor baade synd og skam, at et saa herligt land skal tilhøre slige dumme mennesker, som af pur forfængelighed og overdaadighed ikke ved, hvor gromt de vil have det, men styrter sig i fordærvelsen af bare dum stolthed. Der-

som nogen hjemme i Tyskland tager parti for dem, burde han som straf tilbringe en kort tid blandt dem og blive bekjendt med deres konstitution, saa skulde han snart se, saaledes som jeg gjør, at intet andet end tøilesløshed og forbrydelse er aarsag i dette oprør».

Meget fornøielig er i tilslutning hertil de tilfældige bemerkninger, som samtidig blir gjort om englændernes velbekjendte karakteristiske tilbøieligheder. «Hvorfor», spørger hr. von Pinto i sine «Politische Weissagungen», «har englænderne saa mørke anelser om udfaldet af denne krig?» Svar: «Deres udmerkede konstitution i forbindelse med den engelske spleen fremelsker hos denne nation en eiendommelig, tosset tilbøielighed til at bagtale sig selv. Andre folk er bekjendte for sin naragtige nationalstolthed og viser bare sine bedste sider, mens de omhyggelig skjuler sine mangler. Briterne derimod nedsætter sig selv, glemmer sine fortjenester, overdriver sine mangler og ringer bestandig med alarmklokken.»

Et medlem af oppositionen sagde til jarlen af Bathurst: «Idag er nationen ruineret».

«Umuligt», svarede lord Bathurst, «for femti aar siden beviste jeg i den skjønneste tale, jeg nogensinde har holdt, at *dengang* var landet redningsløst fortabt».

Et andet brev udbreder sig over de amerikanske kvinders skjønhed og renslighed, deres frie, yndefulde væsen og deres pene klæder, som han giver en detaljeret beskrivelse af. Efter denne lovtale finder formodentlig brevskriveren, at det er klogest at slutte med en kompliment til sine egne landsmandinder: «Men jeg maa sige til ære for mine egne landsmandinder, at trods alt, hvad jeg har sagt om det smukke kjøn her i Amerika, vil jeg ærlig bekjende, at det milde, smægtende, fine væsen, som giver vore tyske kvinder saadan ynde, findes meget sjelden her»

Vi har allerede talt om, hvilken udmerket tjeneste de fremmede tropper ydede os i slaget ved Waterloo, og hvilke høie tanker hertugen af Wellington havde om dem. I 1854 indkom hertugen af Newcastle med et lovforslag til hvervning af fremmede mandskaber, og dette støttedes kraftig af lord John Russell, mr. Sidney Herbert og andre ledende politikere. Mr. Watson, medlem af parlamentet, oplyste, at han havde gjort tjeneste ved den tyske legion i Spanien, og talte som øienvidne om den værdifulde tjeneste, som tiende legion af hertugen af Wellingtons hær havde ydet. Han tilføiede, at ved general Roberts død blev overbefalingen givet til general Karl von Alten, som hørte til de saakaldte leietropper.

Lord Palmerston, som holdt sterkt paa hvervning af udenlandske tropper, mindede parlamentet om, at vi i den sidste franske krig havde hjælp ikke bare af den tyske legion, men ogsaa af hannoveranere, braunschweigere, portugisere, schweitzere, grækere, korsikanere og sicilianere.

Vanskeligheden, ja man kan gjerne sige umuligheden af at kunne opdrive brugbare udenlandske leietropper fik man første gang erfaring for i Krimkrigen. I 1856 blev den engelske konsul arresteret i Køln for forsøg paa at hverve rekruter til den engelske hær, og i Hamburg blev forskjellige personer sat under tiltale og dømt for den samme forseelse.

De faa rekruter, de havde faaet fat i, var de daarligste subjekter, som tænkes kunde, og fuldstændig ubrugelige. Samme aar kom det til et sammenstød i Shorncliffe mellem oprørske soldater i den tyske legion og politiet, og i den italienske legion i Novara udbrød der en opstand. Lord

Palmerston fandt da, at det var bedst at sende dem til Malta, fordi nogle af mandskaberne havde taget mod stikpenge for at rømme og komme over til Lombardiet.

Disse var vistnok de sidste forsøg, vi har gjort, for at hverve udlændinger til vor hær, og vi maa herefter betragte denne hjælpekilde som lukket for os.

Dette til overveielse for middelstanden og de lavere klasser i England, som hidtil har været saa lidet patriotiske, at de har vægret sig for at blive uddannede til fædrelandets forsvar!

Sporten som Profession.

Efter *René Doerry*.

I.

Der skrives lange og lærde afhandlinger om Romertidens *gladiatorer;* en fremtid vil formodentlig «afhandle» vore dages *sportsprofessionister* med ligesaa stor lærdom. Som kulturfænomener svarer de to, gladiatorer og sportsprofessionister, omtrent til hverandre: begge yder de en dekadent tid den nervepirring, den kræver, og begge sætter de — om ikke *livet* — saa dog lemmer og helbred ind for at glæde et høitæret publikum.

Den professionelle sport er blevet et saa vigtigt moment i det moderne liv, at det kan have sin interesse at betragte de økonomiske vilkaar, den virker under. De tal, et saadant «kringsjaa» viser, er talende tal. Og med forfatteren *René Doerry* som fører skal vi gaa gjennem, hvad de herhen hørende kilder har at berette.

*

For ikke længe siden gik den meddelelse gjennem Frankriges presse, at en sydfransk væddeløbsstald havde engageret en amerikansk jokey for en gage af — *65 000 francs pr. aar!* Denne sum, betydelig større end en ministergage, lader jokeyens kald straale i rosenskjær. Over 5 000 francs pr. maaned for en virksomhed, der kun kræver arbeide det halve aar, og giver 6 maaneders ferier, det synes i sandhed at være en misundelsesværdig bestilling, og det er intet under, at de sportlige tidsskrifter bestormes med spørgsmaal fra videbegjærlige ynglinge: «Hvorledes skal jeg blive jokey?» I vor tid, da kampen for brødet stadig blir haardere og antar stadig mer og mer mangfoldige former, er det naturligt, at sporten ogsaa er gaaet over fra tidsfordriv til profession, — og tal som det nævnte gjør den til en lokkende profession.

Men denne overgang er ikke af dags datum. Paa hestesportens omraade véd faghistorien at nævne en engelsk rytter, John Singleton som den første jokey, der red for betaling. Den mand var født i 1715. Om hans gages størrelse ved man intet, men 65 000 francs pr. aar har den *ikke* været; thi man ved, at han maatte sove i stalden med sin hest og spiste paa kjøkkenet.

Hundrede aar efter var de profes-

sionelle engelske ryttere blevne store herrer. Men det vakte dog megen forbauselse, da jokeyen Harry Grimshaw — han gjaldt i 1860-aarene for en mester i sit fag — under en retsforhandling angaaende en kuffert, han havde mistet paa jernbanen, udtalte, at han havde givet kufferten til sin — *kammertjener*.

«De mener vel Deres *herres* kammertjener?» sa' dommeren.

«Nei, min egen», svarte jokeyen.

«Skal det sige, at jokeyer holder egne kammertjenere!?» udbrød dommeren, og det hele auditorium var betaget.

Nu tildags vilde ingen forbause sig over det: Den amerikanske jokey Tod Sloan, som under sine eksempelløse triumfer i England havde en aarsindtægt af ca. 250 000 francs, beboede stadig en række værelser i Hotel Cecil — et af Londons dyreste og fornemste hoteller —, og ingen, som er inde i forholdene, vil undre sig over, at medens Baden-Badenvæddeløbene gaar for sig, sidder jokeyer som Stern og O'Connor ved table d'hôte i Hotel Stephania med snipkjole og hvidt slips.

Selvfølgelig er det kun særdeles talentfulde professionelle ryttere, som nu om dagene tjener 100 000 à 150 000 francs pr. aar; ryttere af anden rang driver det dog til 20 000, selv middelsgode til 6000 og 4000 francs aarlig. Men jokey-markedet er alligevel ikke overfyldt, stillingen kræver saa meget af sine indehavere, og der er ikke mange, som fylder kravene. Den jokey, der ikke forener stort talent for ridning med en legemsvegt af ikke over 50 kilo, vil vanskelig spinde silke. Jokeyvirksomheden er paa en vis bleven et privilegium for en række familjer, som ved stadigt indgifte har arvet ringe vegt, smaa kroppe og stor ridekunst.

*

Af de øvrige sportsgrene — og alle uden undtagelse drives de professionelt — er *brydningen* den, som giver sine dyrkere det rigeste pekuniære udbytte. En mand som «verdensmesteren» *Hackensmidt* fortjener i England 4500 francs hver maaned, og han behøver bare at vælge mellem de mangfoldige engagementstilbud, som gjøres ham. Men Hackensmidt er en undtagelse, baade i retning af styrke og i retning af indkomster. Dog fortjener brydere som Eberle, Pons, Koch, Padonberg og den ogsaa her i landet nu saa velkjendte Lurich sine 40 000 til 60 000 francs. Da nu ikke hvermand af naturen er udstyret med saa vældige kræfter, som disse athleter, er der heller ingen fare for, at *bryder-markedet* skal blive overfyldt. Saalænge derfor publikum finder glæde i at se de sterke mænd dænge hverandre, vil altsaa d'hrr. blive «at opveie med guld».

Det kan i denne forbindelse nævnes, at i aaret 1889 fandt der en brydekamp sted i Port Elisabeth i Sydafrika, hvor begge de kjæmpende satte ind den sum 4500 pund (ca. 80 000 kr.). Vistnok den største sum, to brydere nogengang har kjæmpet om.

*

At blive en kostbar bryder er altsaa meget vanskeligt, — noget lettere er det at drive det til en passelig høide som professionel *cyklist*. Skjønt cykle-professionen ser ud til at være i sin nedgang. Af en statistik, som i disse dage offentliggjøres af et fagskrift, fremgaar det, at verdensmesteren tyskeren *Thaddäus Rohl* har i de sidste 12 aar vundet 201 319 rigsmark paa sit hjemlands baner, hans kollega paa hjul, *Willi Arend* 98 312 rigsmark. Dertil kommer saa de i udlandet vundne summer, samt —

gratialer fra cykle- og gummi-ringfabriker.

Det maa imidlertid tages i betragtning, at professionen som cyklist kræver store udgifter, til træner, manager, peace-maker og lignende. De smaa stjerner paa cyklismens himmel har derfor næsten alle uden undtagelse et eller andet borgerligt bierhverv i de tider af aaret, da de ikke rider. De store navne har professionel beskjæftigelse ogsaa udenfor væddeløbssæsonen: De optræder i vinter-velodromen i Paris eller paa de store varietéer.

*

En lignende udbredelse som den professionelle cyklesport har — men kun i England — den professionelle *fodbalsport*. Foruden 500 000 amatører skal England eie ca. 6000 fodbal professionister. Fodbalsporten har i England en gjennemsnitlig omsætning af 92 millioner kroner pr. aar; tilskuernes antal ved de «store» fodbalspil løber ikke sjelden op til 60 000; «Rekordtallet» er 110 802 tilskuere og 90 360 kroners billetindtægt. Fodbalklubbene er derfor istand til at give sine professionelle spillere meget pene honorarer. 450 francs pr. maaned, og betydelige gratialer i tilfælde seir, er gjennemsnitsgagen. — Et fodbalmandskab fra Nyzeeland, som i høsten 1905 drog paa tourné gjennem England og tog en række straalende seire hjem, havde en samlet indtægt af ca. 40 000 pund (720 000 kr.), saa at hver af selskabets 20 mand fik en gevinst af 36 000 kroner.

Ganske godt staar ogsaa nogle fodbaltrænere i Amerika sig: F. H. Jost, som leder træningen af studenterne ved Michigans universitet, faar et honorar af 15 000 francs for at arbeide i en sæson, der egentlig bare varer 50 dage. Harward-universitetets træner, Reid, som i 1904 blev engageret for et tidsrum af fem aar, faar 5000 dollars — altsaa 18 650 kroner for hver sæson. Dertil kommer saa smukke ekstrahonorarer, hvis mandskaberne seirer.

*

Kricket-sport, ro-, fægte-, billardsport, — professionister findes der i dem alle; men summerne, disse sportsgrene kaster af til sine professionelle dyrkere, er ikke saa særlig svimlende. Da virker den allernyeste sport, *automobil*-sporten, mere lokkende. Professionister som Thiry, der seirede i Gordon-Bennett-løbet og vandt en formue for *sin* og bilens eier, bliver udmerket betalt. Men faa er de, der eier de nerver af jern, den aandsnærværelse og den energi, som denne vilde sport kræver. Derfor bliver dens professionelle udøvelse kun for ganske enkelte udvalgte en kilde af strømmende guld.

II.

Et yrlidet skridt, og den professionelle sport, hvis spænding øges ved de optrædendes kappestrid, gaar over til den «akrobatik», som uden kappestrid mellem de optrædende driver legemets — og nervernes — yde-evne til dens høieste spidse. Her ligger det pirrende moment ikke bare i: «Hvem af de stridende kan med opbydelse af alle evner og kræfter naa længst?» men snarere i: «Hvor langt tør den optrædende gaa udover mod den afgrund, hvor døden venter ham?»

Og saagodtsom alle sportsgrene har stillet sig i denne moderne nerve-opslidelses tjeneste: Automobil-kjørselen, cykle-ridning og almindelig ridning paa hest. Ved sit kapløb med døden frembringer tidt nok disse «sportlige kunster», som circus og de store varietéer for tiden sætter som de store numre paa sit program, den samme grublandede gysen, den samme

sødtbetagende rædsel, som de dekadente romere fandt i *sine* dages amfitheatre.

I circus Busch i Berlin var for ikke længe siden følgende nummere «den store attraktion»: En mand lod sig *overkjøre af* en automobil, hvis vegt var 30 centner, og hvori der desuden sad 4 mennesker! Den unge mand lod først sin ene haand, derefter sin ene fod overkjøre, — tilsidst lod han automobilen gaa tvers over sit legeme! Efter denne styrkende øvelse forlod han veltilmode manegen. Bilens vei over hans lemmer og hans legeme var haarfint beregnet, en centimeter paa skakke, og manden vilde være knust. Det var *det*, som var det spændende ved *det* «sportsnummer», — det var *derfor*, publikum aften efter aften applauderede med en taknemmelig begeistring, som man virkelig skylder den, der i et minimum af tid skjænker en et maximum af nervepirring.

Var der maaske nogen blandt tilskuerne, der stillede sig det spørgsmaal, om ikke denne søgen efter stadig nye ophidselser et et bevis paa en temmelig udstrakt blaserthed, paa sindets dekadence og smagens bankerot? Men betænker man, hvor længe denne søgen efter nerveirritationer dog har hersket, maa man egentlig beundre den menneskelige organismes modstandskraft.

Det er nu 50 aar, siden det første «*dødsridt*» satte puklikum i bevægelse. Det var en uforfærdet og deilig rytterske, som havde fundet ud, at den vanlige ridekunst «tog» ikke tilskuerne sterkt nok; saa lod hun sig binde paa ryggen af en usadlet hest, vilde skrig og heftige piskesmeld gjorde dyret sky, og med sin skjønne byrde paa ryggen fôr saa hesten opover en steil bakke, bygget af sætstykker og kunstige klipper. *Den* form af «ridesport» gjorde indtryk, dette var ikke leg og kunst, men udresseret alvor, og det gik absolut paa livet løs. Paa den vis fôr den deilige rytterske, — som forøvrig var amerikanerinde og lød navnet Adah Menken, — gjennem alle de store maneger i Amerika og Europa, fik tid til at samle sig en formue, sætte den overstyr igjen og gifte sig og skille sig et dusin gange.

Men de forskjellige circus greb hendes idé med begge hænder: I skiftende indfatninger, med stadig mere komplicerede vanskeligheder red circuskunstnerne «dødsridtet» opover snart sagt lodrette bakker og svimlende smale broer.

Men ogsaa denne nervepirrende ridesport mistede sin tillokkelse, da den blev forevist atter og atter. Saa pønsede man paa noget nyt — man tyede til cyklen og automobilen og «opdagede» *looping the loop*: Banen, cyklen eller automobilen løber over, er ikke mere bare en svimlende steil bakke, — nei, den slynger sig i en løkke oppe i luften, saa cyklisten eller automobil-kjøreren paa et enkelt punkt af løbet befinder sig *med hovedet nedad!* En millimeters feilstyring ved løbets begyndelse, — og den menneskelige flue deroppe i sløifens snoning styrter ned — i døden! Og for dyre penge kunde publikum opleve øieblikke fulde af aandeløs spænding, nyde forventningen om noget frygteligt, som *kunde* hænde, — og efterpaa pustede man lettet ud, naar det skrækkelige *ikke* indtraadte.

Forresten — gjorde man det? Pustede man lettet ud? Følte man ikke snarere en ganske liden smule skuffelse? Mon dette *looping the loop* havde eiet hundrededelen af sin tiltrækningskraft, hvis det ikke i virkeligheden havde været et betalt selvmordsforsøg udført under orkesterakkompagnement? Den «til vished grænsende sandsynlighed for», at det dumdristige menneske, som fløi paa cykle eller i automobil med hovedet

nedad deroppe i ringen, at han kunde styrte ned og ligge der med knuste lemmer; den grusomme sensation, paa hvis mulighed de troede, alle de som ønskede at «underholdes» paa denne rædselsvækkende vis, — *den* var det, man betalte for. Men manden i sløifen, han sætter livet ind hver aften for at friste livet.

At de folk virkelig sætter livet ind, fremgaar med al ønskelig tydelighed af følgende fakta: Den amerikanske looping the loop-cyklist Diavolo, som suste henover den 300 fod lange sløifebane i en tid af 4 sekunder, styrtede en aften ned og knuste hjerneskallen. En kvindelig kunstner i denne genre, miss Feodora, faldt ned og slog sig død paa flekken. En fransk looping the loop-automobilist havde samme skjæbne.

Men trods knuste hjerner og død og ødelæggelse, det varede ikke længe, før ogsaa *looping the loop* var for «svagt»; der trængtes vildere stimulantser til de dekadente nerver. Saa fremstod *looping the loop* i «forbedret udgave»: Man *afbrød* banen, saa løberen paa et enkelt punkt af løbet simpelthen fôr i den løse luft! Heller ikke *det* var nok, og saa opfandt en amerikaner Mack en «spids» at sætte paa sagen: Ved ringens afslutning satte han et — *løvebur* med aabning opad! Meningen var, at cyklisten fra ringen skulde fare ind i løveburet og redde sig ud derfra, før dyrene fik samle sig saavidt, at de kunde slaa kloen i den flyvende mand. Beregningen slog ikke ganske til, — thi løverne tabte ikke kontenancen: De kastede sig over Mack, idetsamme han var kommen indenfor deres rækkevidde. Han slap ganske vist fra det med livet, men da han blev reddet ud af dyreklør og løvebur, var han — *vanvittig*.

*

Man vil ganske vist kunne sige, at disse sindssvage præstationer ikke er sport, — men vanskeligere vil det kunne være at pege paa, hvilken forskjel der egentlig bestaar mellem to brydere, som slaar hverandre halvt ihjel, og en automobilist, som slaar sig til krøbling; mellem en professionel cyklist, der sprænger sig under et væddeløb, og en ditto, der knuser sin hjerne i *looping the loop*-sløifens ring.

Alt sker for penge — for cirkuskunstnernes vedkommende er det vanskeligt at opstille faste honorartabeller, thi her spiller saa mange momenter ind, — og alt sker til publikums forlystelse, for at give slappe nerver den opstivelse, de kræver.

Gladiatorer, professionelle sportsmænd, akrobater, — skiftende navne paa samme ting, — thi intet nyt under solen.

England og Tyskland i Konstantinopel.

Efter *Sidney Whitman* i «Fortnigthly Review».

Siden Krimkrigen (1853—56) har forholdet mellem England og Tyrkiet forandret sig betydelig. De dage er forbi, da englændere og tyrkere kjæmpede som allierede, da sultanen besøgte det britiske gesandtskabshotel som gjest hos sin trofaste ven, lord Stratford de Redcliffe, da engelske kapitalister støttede Tyrkiets kredit og engelske pengematadorer første gang indførte jernbaner i Tyrkiet og beherskede al handel og sjøfart samt hele passagertrafiken paa Levanten. I hine dage legemliggjorde englænderen i den mahomedanske tyrkers øine alt, hvad der havde værd og fortjente tillid hos Vest-Europas folk.

Denne traditionelle sympati for England flammede atter op hos tyrkerne i 1877—78. Gladstones og «Daily News»' fordømmelsesdom over grusomhederne mod de kristne i Bulgarien og Montenegro overdøvedes af glæden over, at den tapre Osman Pascha trodsede russerne foran Plevnas mure; hvis ikke rumænierne havde hjulpet til, vilde han jo sandsynligvis have kastet sin fiende tilbage til Donau. England sendte sin flaade til Besikabugten for at standse russerne og forsvare Konstantinopel mod Skobeljev.

Men i løbet af de sidste tredive aar er der foregaaet mange forandringer. England har, naarsomhelst leilighed tilbød sig, tvunget tyrkerne til at taale en gesandt i Konstantinopel, som var udseet dertil stik imod Machiavellis ellers godkjendte grundsætning, at en gesandt fremforalt bør være en *persona grata* for den suveræn, hos hvem han er akkrediteret. Fremmede bankierer samt mægtige franske og tyske syndikater har indtaget den plads, som tidligere indehavdes af engelske finansmænd; næsten alle de tyrkiske jernbaner og det meste af skibsfarten er gaaet over paa andre hænder. De fineste passagerdampere, som kommer til Konstantinopel, er tyske, østerrigske, italienske og russiske.

I Tyskland er der utvilsomt mange, som betragter den nuværende tyske overvegt i Tyrkiet med mistroiske øine og i denne kun ser noget foreløbigt. Mange tænksomme tyskere vil intet heller end samarbeide mellem England og Tyskland i Tyrkiet saavel som andetsteds, hvad der er saa meget mere at ønske, som den tid sandsynligvis ikke er fjern, da Europa vil behøve at anvende hele sin forenede energi i fredens interesse, hvis det skal holde sig selv oppe i den stadig truende konkurrance med Asien og de Forenede Stater.

Hvad er det da, som har betinget Tysklands voksende magt i Konstantinopel og sat keiseren istand til at spille rollen som protektor for den mahomedanske verden, skjønt Tyskland ingen mahomedanske undersaatter har, medens England hersker over næsten lige saa mange mahomedanere som der er indbyggere i det Tyske Rige?

Den udmerkede kjender af østeuropæiske forholde mr. Valentine Chirol har i 1903 udtalt følgende om Tysklands nuværende stilling i Tyrkiet:

«Tysklands tiltagende indflydelse i

Konstantinopel er et af de merkeligste politiske fænomener i de sidste aar af det 19. aarhundrede. Aldrig har nogen europæisk stormagt saa hurtig og tilsyneladende med saa liden anstrengelse erhvervet sig en anseet og privilegeret stilling i en orientalsk hovedstad, hvor den tidligere syntes at have saa faa forbindelser og interesser. Tyskland satte sig straks tilrette paa den plads, som blev ledig ved Bosporus, da England efter Beaconsfields fald i 1880 pludselig forandrede sin politiske kurs i det Nære Østen».

Det behøver neppe at paapeges, at det tyske diplomati har gjort sit bedste for at drage fordel af den anledning, som saaledes frembød sig ved Englands forandrede optræden: diplomati bestaar nemlig i virkeligheden mere, end man almindelig antager, i den kunst at drage fordel af andres feilgreb snarere end i selv at skabe nye situationer.

Efter at have dvælet ved de tjenester, tyske officerer har ydet den tyrkiske regjering, gjør Chirol følgende hentydning til det vide felt, paa hvilket de har anvendt sin indflydelse for at fremme Tysklands nationale interesser:

«De tyske militærinstruktører har uden tvil været udmerkede officerer, men de har været endnu bedre handelsagenter. Deres anseelse ved hoffet og i regjeringens departementer har i tide og i utide været benyttet til at befordre tysk handel og tyske foretagender. Wilhelm den andens mægtige indflydelse er blevet anvendt med beundringsværdig klogskab og udholdenhed til at ordne alle de kræfter, som kunde udvide Tysklands interessesfære i Tyrkiet, og resultaterne, alene fra kommercielt synspunkt, for ikke at tale om den politiske side ved sagen, har været iøinefaldende nok til at fortjene opmerksomhed».

Nogle af de kommercielle resultater, Tyskland som følge heraf kan opvise, anføres ogsaa af Chirol. For kortheds skyld skal vi her kun give følgende summariske oversigt: «I løbet af de tyve aar mellem 1882 og 1902 steg den tyske udførsel til Tyrkiet fra 5 900 000 mark til 43 000 000 mark, samtidig som den tyrkiske indførsel til Tyskland gik op fra 1 200 000 mark til 36 600 000 mark».

Øienvidner stadfæster de slutninger, denne skarpe iagttager har draget angaaende Tysklands fremgang i Tyrkiet. Saaledes kan en fremmed opholde sig nogen tid i Konstantinopel — diplomaternes by — uden at vide, at der i Pera eksisterer saadanne bygninger som Storbritanniens, Ruslands, Frankriges eller Italiens gesandtskabshoteller, skjønt hvert af disse lande repræsenterer langt sterkere traditioner i Tyrkiet end det Tyske Riges. Enten ligger bygningerne afsides fra hovedgaderne eller vækker i og for sig ikke nogen opmerksomhed. Det tyske gesandtskabshotel derimod er en imponerende bygning af ren klassisk type og har en iøinefaldende beliggenhed paa en bakke ligeoverfor Bosporus. Den fremmede kan ikke andet end se det og forbauses over dets paladsmæssige dimensioner, hvad enten han reiser tilvands henimod det Sorte Hav, eller han tager veien direkte fra Pera til Yildizpaladset.

Den tyske koloni forstaar tilfulde betydningen af sit gesandtskabshotel; thi skjønt tyskerne i hjemlandet lever socialt afsondret fra hverandre paa grund af sin kasteaand, holder de dog nøie sammen i Konstantinopel, og deres gesandt gjør alt, hvad der staar i hans magt, for ved energisk støtte af sine landsmænd og ved stor gjestfrihed, at udnytte denne solidaritet i de nationale interessers tjeneste. Dog faar han undertiden slet ikke gunstig kritik i den tyske presse;

medens han nemlig paa den ene side beskyldes for at gaa altfor hurtig frem, bebreider paa den anden side pangermanerne ham, at han ikke allerede har forvandlet landet omkring den lille-asiatiske jernbane til en tysk koloni.

Paa den tyske keisers fødselsdag kan byen Pera næsten siges at danne en del af det Tyske Rige; i den grad er tyskerne fremtrædende. Gudstjeneste holdes tidlig om morgenen i den tyske kirke. Den overværes af gesandten, hans stab og alle tyskere af nogen betydning, som er i tyrkisk tjeneste. En officiel modtagelse finder sted om middagen i gesandtskabshotellet, hvortil alle er velkomne. Ethvert brugbart kjøretøi i byen er optaget af tyskere, som for det meste er klædt i sort kjole og høi cylinderhat. De, som foruden at være embedsmænd ogsaa er tyske reserveofficerer, har sine uniformer paa og kjører med sine spidse hjelme gjennem Peras hovedgade. Om aftenen gives en officiel middag i den tyske klub, Teutonia. Denne overværes ligeledes af den tyske gesandt, som senere paa aftenen aflægger en flygtig visit i den saakaldte haandverkerklub, som bestaar af de tyskere, hvis sociale stilling ikke giver dem adgang til det mere udvalgte selskab i Teutonia. Taler holdes, skaaler tømmes og telegrammer afsendes til Berlin for at udtrykke for keiseren den ubrødelige troskab hos fædrelandets loyale sønner.

Alt dette er rigtigt og udmerket paa sin maade, og afgiver et slaaende vidnesbyrd om den indflydelse, tyskerne ved sit samhold øver i Konstantinopel. Dette er dog blot én side af medaljen. Der er en anden, og det en endnu mere lærerig. Forskjellen mellem tyskerne og andre her — saa udtalte engang den tyske chef for den tyrkisk-orientalske bane — er, at disse ønsker at høste, før de har saaet, hvorimod tyskerne er villige til at give noget til gjengjæld. Tager man f. eks. jernbanebygningen i nærmere øiesyn, kan der ikke være tvil om den store forskjel mellem den orientalske jernbane, som byggedes under ledelse af baron Hirsch og Union Générale i Paris, og den lille-asiatiske jernbane, som byggedes under opsyn af Deutsche Bank i Berlin. Denne sidste aabnedes i 1896, og den tyske overingeniør, hr. Kapp, havde gjort sit arbeide saa udmerket inden den fastsatte tid, at han af direktionen modtog i belønning et ekstrahonorar af en million francs og fik adelsdiplom af sin nærmeste suveræn, kongen af Würtemberg.

Vi skal ikke her gaa nærmere ind paa, hvad tyskerne har udrettet paa de forskjellige omraader i Tyrkiet. Særlig maa nævnes bygningen af hospitaler og skoler, hvilke sidste er merkelig fri for den religiøse intolerance, som kun altfor ofte har karakteriseret angelsakserne overfor anderledes troende. Dog maa man huske paa, at denne virksomhed kraftig opmuntres, ja endog støttes af den tyske regjering, hvorimod lignende bestræbelser fra den engelske kolonis side altid forgjæves henvender sig til den engelske regjering om hjælp. Heller ikke maa et andet betydningsfuldt faktum tabes af syne, og det er den kloge egennytte, som i flere tilfælde har dikteret tyskernes indbydelse til samarbeide mellem de nationaliteter, de praktisk talt har fortrængt ved sin overlegne foretagsomhed. Skjønt den lille-asiatiske jernbane væsentlig er et tysk foretagende, er dog en fransk schweitzer, Huguenin, blevet valgt til dens direktør. Mersina—Adana-banen, oprindelig et engelsk foretagende, er ogsaa blevet overtaget af tyskerne,

men de har gjenvalgt den tidligere direktør, en englænder Edwin Pears, til formand i direktionen.

En diplomat med specielt kjendskab og autoritet skriver følgende om Englands politik overfor Tyrkiet nutildags:

«Jeg tager ikke i betænkning at sige, at styrken i vor engelske politik ligger i det faktum, at vi stadig har optraadt overfor den tyrkiske regjering til fordel baade for sultanens kristne og mahomedanske undersaatter, at vi har gjort ret og skjel mod alle folk, og at vi har bestræbt os for en hæderlig administration og politisk frihed, uden at tilsidesætte enten statens eller dens suveræns interesser.

Vi har holdt os borte fra de mange egennyttige og ødelæggende kommercielle koncessioner, som har havt saa skjæbnesvangre følger, og vi har ikke fremsat noget krav, der ikke var i Tyrkiets saavelsom Englands interesse. Vi alene har bygget, organiseret og udviklet en jernbane uden en øres garanti fra den tyrkiske regjerings side, og ved dygtig og ærlig administration har vort foretagende havt held med sig. Jeg sigter naturligvis til Smyrna—Aidin-banen.

Denne optræden fra vor side er blevet paaskjønnet af Tyrkiet, særlig af mahomedanerne.

De forskjellige krav, England har stillet som betingelser for sit samtykke i toldafgiftens forøgelse med 3 procent, er lige saa meget i den tyrkiske som fremmede handels interesse, og vor faste holdning i disse punkter har været en rettesnor for andre.

Vi har indprentet Tyrkiet fordelene ved at udvikle landets rige hjælpekilder, og det har lyktes os at opnaa saadanne forandringer i den gamle grubelov, at baade britisk og fremmed kapital vil kunne anbringes i Tyrkiet uden større risiko end den, som sædvanlig er forbunden med saadanne foretagender».

Hvor sandt dette end kan være, er de vundne resultater ikke nok til at give sikkerhed for tyrkernes sympati, allermindst for sultanens. Andre kan være mere egennyttige end englænderne, men de har aldrig til stadighed bagvasket tyrkerne og deres herskere. Saa længe endnu engelske forfattere af nogen betydning taler nedsættende om sultanen og de saakaldte musselmanske soldater, er udsigterne til at vinde tyrkernes sympati ikke meget lyse.

Et vigtigt fortrin, tyskerne besidder fremfor englænderne i kampen om forrangen i Tyrkiet, er, at de kommer til landet med aabent blik for og en redebon vilje til at forstaa tyrkerne og respektere deres religion. Herved opnaar de let en vis social sympati hos tyrkerne, om hvem englænderne i almindelighed nærer de vildeste forestillinger, som det tager den halve levetid at faa ryddet bort. Naar de engang har frigjort sig for sine fordomme, vinder den bedste klasse englændere i almindelighed tillid, om ikke sympati hos tyrkerne ved sine udprægede karaktermerker: selvbeherskelse, forsigtighed og fremforalt ærlig færd i det personlige samkvem. Uheldigvis er der altfor faa englændere af denne type i Tyrkiet til at gjenoprette de gode følelser overfor England, som er gaaet tabt under konkurrancen med andre og paa grund af den meningsløse bagtalelse, visse engelske blade har tilladt sig i de sidste tyve aar eller mere. Enkelte englændere synes fuldstændig at have tabt sin sunde sans paa grund af grusomhederne mod de kristne i Bulgarien og Montenegro for tredive aar siden. Man maa nemlig huske paa, at enhver engelsk avisartikkel, som rakker ned paa tyrkerne og sultanen, omhyggelig fortolkes, klippes ud, oversættes, gjen-

nemlæses af høie tyrkiske embedsmænd, ansatte i dette specielle øiemed, og undertiden forelægges sultanen som et speilbillede af engelsk opfatning. Man tænke sig et saadant undergravningsarbeide foregaa i mere end én generation, og man vil indrømme, at den skade, som forvoldes den engelske prestige, maa være uberegnelig.

Med tyskerne forholder det sig, som sagt, anderledes i saa henseende. Deres opdragelse har, idetmindste indtil for ganske nylig, gaaet ud paa at indprente en virkelig sand interesse for andre nationers historie og kultur, særlig Tyrkiets og tyrkernes, hvem Bismarck ligefrem havde skildret som de eneste dannede folk i Østen. Sultan Saladin, ikke den raa kristne ridder, er helten i Lessings skjønne dramatiske præken om broderskab blandt menneskene, *Natan den Vise*, som blev skrevet for næsten 130 aar siden. I vor tid har en bred strøm af literatur, som aander sympati for perserne og de mahomedanske tyrkere, oversvømmet det tyske bogmarked, lige fra de skjønne digte «Mirza Schaff», af Bodenstedt, og ned til dr. Rohrbachs artikler i den tyske presse, samt dr. von der Nahmers og andres reisebeskrivelser fra Lille-Asien. Alle disse verker viser forstaaelse, om ikke direkte sympati for de mahomedanske tyrkere. I modsætning til denne mængde tysk literatur finder man paa engelsk side — bortseet fra rent videnskabelige verker — forskjellige reisebøger, i hvilke en skildring af vedkommende forfatteres fine bekjendtskaber eller strabadser og gjenvordigheder danner hovedindholdet, medens en virkelig forstaaelse af landet, dets folk og historie fuldstændig mangler.

En anden vigtig grund til tyskernes popularitet inden de tyrkiske politikeres kreds er, at tyskerne (og østerrigerne) i Konstantinopel var de eneste folk, som forholdt sig kjølige under de armeniske uroligheder her i 1896; dette gjorde de, simpelthen fordi de kjendte tyrkerne bedst og derfor kunde lade dem vederfares retfærdighed. Den tyske presse var ogsaa den eneste i Europa, som fra først af erkjendte, at der ogsaa er en tyrkisk side ved det armeniske spørgsmaal, selv om den kun sluttede dette af følgende omstændighed: da den armeniske sammensværgelse brød ud i Konstantinopel i august 1896, indehavdes omtrent 20 procent af de fedeste civile embeder under regjeringen i Konstantinopel af armeniere. Pressens overcensor var en armenier, og hans søn, ligeledes armenier, indtager for tiden hans plads

At Tyskland vil bevare, ja endog udvide den indflydelse, det allerede har vundet i Tyrkiet paa handelens omraade, synes mere end rimeligt, medmindre andre ser sig i stand til at konkurrere heldig med det i financielle foretagender og industriel virksomhed. Dets geografiske beliggenhed sætter det i nøie forbindelse med det tyrkiske rige i kommerciel henseende, baade gjennem Rumænien og det Sorte Hav, saavelsom nedad Donau og ved jernbane gjennem Serbien og Bulgarien. Alt dette er afgjort til Tysklands fordel. At den allerede omtalte aandelige indflydelse ligeledes er en støtte for Tyskland, maa ogsaa medgives. Men om det med tiden herved vil kunne skabe sig en varig politisk overvegt, der strækker sig over hele Lille-Asien, saaledes som aabent forfægtes af det pangermanske parti, kan vel være tvilsomt. For det første er det tyske sprog en stor anstødssten, naar det gjælder at føre den tyske idé ud over visse grænser, ikke blot dets vanskelighed i og for sig, men særlig den omstændighed, at det møder en mægtig konkurrent i det franske sprog. Fransk har gjennem et tidsrum af

næsten 300 aar været betragtet i Tyrkiet som det fornemste af de vesteuropæiske tungemaal. Der er henved 600 skoler i Tyrkiet, hvor fransk udgjør en del af det reglementerte pensum. Fransk tales mere eller mindre flydende af næsten enhver tyrkisk embedsmand over en vis rang, tysk neppe af nogen. Denne vanskelighed ved tysk sprog i konkurrancen med fransk har allerede været følt af de tyske myndigheder, som har med den lilleasiatiske jernbane at gjøre; ligeledes vilde det frembyde en hindring i tilfælde af der skulde grundes tyske kolonier langs dennes spor. Men hvad der mest vil hindre tyskerne i at udvide sine politiske grænser i Tyrkiet, er at søge i den altid aarvaagne skinsyge hos Rusland, Tyrkiets bitreste fiende. I nær fremtid vil sandsynligvis en japansk gesandtpost blive oprettet i Konstantinopel; dette kan maaske bidrage noget til at hemme russerne; men selv i et saadant tilfælde er det ikke rimeligt, at Japan vil optræde til fordel for Tyskland, men snarere som en konkurrent, og det saa meget mere siden sultanen af Tyrkiet nærer stor beundring for Japans tapperhed i krig, en egenskab, som fra først af ogsaa gav Tyskland dets plads i hans agtelse. Skulde japanske officerer komme til Tyrkiet, vil tyskerne ikke længer være de eneste til at øve indflydelse paa tyrkerne ved sin dygtighed paa krigsvæsenets omraade. Desuden maa ikke glemmes, at japanerne i egenskab af asiatere lettere kan antages at indvirke paa tyrkiske sympatier.

En ny Potet for fugtig Jordbund.

Af *Gaston Bonnier* (medlem af det franske videnskabsakademi) i «La Revue».

«Under revolutionstiden blev det engang foreslaaet», fortæller Cuvier, «at bringe Parmentier en offentlig hædersbevisning; men en af de voterende modsatte sig ivrigt dette, idet han sagde: «Han vil at vi ikke skal spise andet end poteter; det er ham, som har opfundet dem!»

Historien om potetens indførelse i Europa er saa lidet kjendt, at mange tænker som denne mand, at det er Parmentier, som har opdaget dette kostelige fødemiddel. Men da Ludvig den 16de samtykkede i under en høitidelig fest ved hoffet at vise sig med en buket potetblomster i knaphullet, vil alene denne bekjendte lille beretning være tilstrækkelig til at fastslaa, at dyrkningen af poteten i Frankrige daterer sig fra slutningen af det 18de aarhundrede. Og paa den tid, da Parmentier blev født, solgtes der poteter i overflod paa torvene i Flandern, og potetesknollen havde været dyrket i 1½ aarhundrede i forskjellige egne i Mellem-Europa. Fra det 16de aarhundrede var ogsaa planten, under navn af «tartuffoli», meget hyppig forekommende i kjøkkenhaverne paa flere steder i Italien, hvorhen den var bleven ført fra Spanien af de barfodede karmelitermunke. Man spiste knol-

lerne kogte sammen med faareragout som næper eller pastinakrødder.

Poteten var i umindelige tider bleven dyrket under navn af «papas» af inkaernes undersaatter, og spanierne havde efter Perus erobring indført den til Spanien henimod aaret 1540 sammen med flere andre dyrkede planter. Det er vigtigt at lægge merke til, at man aldrig havde kunnet finde arten i vild tilstand, hverken i Peru eller andetsteds i Amerika.

Skjønt planten allerede var bleven dyrket som spiselig i Italiens haver, kan man dog sige, at det er Charles de l'Escluse (eller Clusius), den berømte botaniker i det 16de aarhundrede, som har været den virkelige indfører af poteten i Europa. De l'Escluse er født i Arras i 1526 og har udgivet sine verker paa flamsk, fransk og latin. — En af de personer, som ledsagede den pavelige gesandt til Flandern i 1588, havde medbragt potetesknoller fra Italien; thi gesandten, som var af en svagelig helbred, havde for vane at spise tartuffoli eller poteter, som han lod stege som kastanjer. Denne person af gesandtens følge sendte nogle knoller til Hainaut til Philippe de Sivry, præfekten i Mons. Denne overlod nogle til Charles de l'Escluse, som dengang var i Wien. I aaret 1588 plantede de l'Escluse disse knoller i Wien; derpaa lod han dyrke poteter i Frankfurt fra 1589 til 1593; endelig udbredte han dyrkningen i stor maalestok i forskjellige dele af Europa, roste knollernes nærende egenskaber og vidste at faa dem vurderet i mange lande. Det er dette, som har bragt Morren til at sige:

«Charles de l'Escluse fortjener, fordi han har nyttiggjort den rigeste gave, som den nye verden har skjænket den gamle, at gives plads blandt menneskehedens velgjørere».

Efter Hundredeaarskrigen og især efter Syvaarskrigen udbredte potetesdyrkningen sig meget i Tyskland, Østerrige, Schweitz og Burgund. I Franche-Comté var den allerede bleven drevet i lang tid. I England var den bleven indført fra Virginien, eller knoller var bleven bragt fra Peru.

Men i Frankrige, dets østlige del undtagen, modsatte man sig dyrkningen af den nye plante. Man havde udbredt den tro, at den bragte spedalskhed. Denne grundløse mening, der opstod af den kjendsgjerning, at man i Schweitz og andetsteds gav poteter til svinene, hemmede fuldstændig udbredelsen af potetesdyrkningen i vort land. Sainte-Beuve fortæller i sine «Causeries du Lundi», hvorledes litteraten Bonstetten i det italienske Schweitz kjæmpede for at modvirke den modbydelighed, man havde for knollerne.

«Den store fordom mod brugen af poteten som næringsmiddel for mennesker kom af den idé, at den var for kreaturerne, det vil sige for svinene. Bonstetten, som kjendte den pris, som det schweitziske folk satte paa englænderne paa grund af deres store flothed paa reiser, fandt paa at lade oplæse i kirkerne i amtet Locarno en opmuntring til at dyrke poteter, idet han tilføiede, at poteten blev hver dag serveret paa den engelske konges bord. Ni aar derefter kom i Genf en beboer fra disse fattige egne for at takke ham for den virkning, hans «prædiken» havde gjort. Poteten havde, takket være hans anbefaling, vundet udbredelse».

Og nu, Parmentier? Han har hverken opfundet eller indført poteten, som man har hørt; men dog er det ikke uden grund, vil man sige, at der er blevet opreist ham en mindestøtte i Neuilly i 1888, nær ved sletten ved Sablons, hundrede aar efter indførelsen af potetesdyrkningen, som han havde grundlagt? — Parmentier

havde den store fortjeneste at kjæmpe mod alle de fordomme, som hindrede potetens udbredelse. Han havde særlig faaet disse knoller som føde, da han befandt sig som krigsfange i Tyskland. I Frankfurt, den by, hvor veksten for første gang var bleven plantet i det 16de aarhundrede af Jacques Garret, Clusius's samtidige, stiftede Parmentier, som havde indkvartering hos apotekeren Morin, for første gang bekjendtskab med dette fødemiddel. En bonde ved navn Grégoire underviste ham om potetens dyrkning.

Efter hungersnøden i 1770 havde akademiet i Besançon opstillet følgende spørgsmaal til konkurrencebesvarelse: «At nævne de vekster, som i hungersnød vilde kunne erstatte dem, som man i almindelighed anvender til føde for mennesker, og hvorledes tillavningen af dem skal være». — For én gangs skyld nyttede et spørgsmaal, der blev opstillet til konkurrence af et akademi, til noget, og det merkeligste skede, at det var det bedste af de indleverede konkurrenceskrifter, der prisbelønnedes. Denne besvarelse var Parmentiers. Forfatteren angav deri resultatet af sine erfaringer, at potetens næringsstoffer er de samme som kornets stivelsestoffer, og paaviste ved mange bevisførelser knollens nærende egenskaber. I sit skrifts anden del beskrev han anvendelserne af dette næringsmiddel, som dengang stod i et saadant vanrygte i hele Frankrige, og som man nu paastod bragte, ikke mere spedalskhed, men feber. Parmentier angav allerede forskjellige maader at tilberede og anrette poteter paa; men alligevel havde hans kundskaber i kogekunsten ikke endnu naaet den fuldkommenhed, som han viste senere, da han engang gav en middag, som udelukkende var sammensat af poteter, tilberedte paa tyve forskjellige maader, og ved hvilken, som Cuvier siger, «appetiten holdt sig lige stor ved alle retterne».

Parmentiers arbeide, som blev prisbelønnet af akademiet i Besançon, gav stødet til dets forfatters berømmelse, og takket være især det kongelige selskab for agerbrug, kunde Parmentier nu iverksætte endel forsøg med dyrkning i større maalestok. Af disse forsøg blev de første, der kronedes med held, udførte paa sletterne ved Sablons og Grenelle.

Efterat dyrkningen og tilberedelsesmaaderne var blevne mere og mere fuldkomne, fik ogsaa udbredelsen af dette peruvianske fødemiddel hurtig fremgang i Frankrige; det virkede ogsaa paa forbedringen af dyrkningen og brugsmaaderne i de andre lande ved slutningen af det 18de og begyndelsen af det 19de aarhundrede. Siden denne tid har udstrækningen af de marker, hvorpaa der dyrkes poteter, stadig tiltaget. Man ved, at i 1845 hemmede en sygdom, der skyldtes en snyltesop,[1]) som endnu den dag idag er meget skadelig, udbredelsen for nogle aar; men man bekjæmpede sygdommen, som lidt efter lidt aftog i voldsomhed. Det er tilstrækkeligt at konstatere, at i 1789 var der i Frankrige 4500 hektar opdyrket med poteter, og for tiden regner man, at potetdyrkningen i vort land optager mere end 1 600 000 hektar jord.

Udstrækningen af den med poteter dyrkede jord vil maaske endnu komme til at forøges paa en betydelig maade ved den opdagelse, som ganske nylig er gjort, eller jeg burde hellere sige, som er paa veie til at blive gjort, om den nye potet.

Denne opdagelse skyldes Labergerie, jordbruger i Verrières (Vienne). Det første forsøg daterer sig fra 1901, og virkelig praktiske resultater er opnaaede i 1905.

---

[1]) Phytophtora infectans.

Der er to synspunkter, begge aldeles forskjellige, at tage i betragtning angaaende udvindelsen af den nye potet: det praktiske og det videnskabelige. Seet fra det praktiske synspunkts side har jeg netop sagt, at man vil kunne komme til at se antallet af hektar dyrket med poteter, der allerede nu er betydeligt, forøges. Hvorfor skulde dette terræn forøges, fordi man har fundet en ny, spiselig art? Hvis den er bedre end de andre, allerede kjendte poteter, og hvis man erstatter disse med den nye art, vil der ingen forandring ske med det dyrkede terræn. Hvad der imidlertid skaber den praktiske interesse for Labergeries potet, det er ikke, at den er bedre end de andre, det er, at den kan dyrkes der, hvor de andre ikke vil kunne trives. Den nye potet foretrækker fugtig jordbund, ja endog de sumpige egne, hvor det ikke er muligt at dyrke vore nuværende potetsorter med held. Dette er den praktiske interesse, som jeg forøvrigt skal komme tilbage til. Med hensyn til det teoretiske spørgsmaal, saa er den af meget stor vigtighed, saavel angaaende spørgsmaalet om potetens nedstamning som angaaende de mange variationer af arterne, der opstaar af den nye sort, og som man vil erholde uden at gaa tilbage til plantens første begyndelsesfrø, det vil sige, uden at saa frø, men simpelthen ved at plante knoller.

Angaaende potetens oprindelse har vi netop hørt, at man absolut intet ved om den almindelige potets afstamning. Den havde været dyrket i Peru siden de fjerneste tider, og man har intetsteds fundet nogen plante af slegten «solanum», der tydelig har den dyrkede arts kjendetegn, hvilken art Bauhin i det 16de aarhundrede har døbt med navnet «solanum tuberosum», som den endnu har i det botaniske sprog. Men saaledes er det ikke for den nye potetsorts vedkommende. Man kjender dens oprindelse; den vokser vildt paa bredderne af Sydamerikas floder; man har skridt for skridt forfulgt dens indførelse i Frankrige, dens dyrkning og den hurtige forvandling af denne vilde plante med ganske smaa, næsten giftige knoller, der hos Labergerie er blevne til spiselige knoller, der undertiden kan veie mere end 1500 gram hver.

Den vilde plante, som for første gang blev beskrevet i midten af det 18de aarhundrede af den franske botaniker Commerson, var blevet ham tilegnet i 1816 af Dunal, som kaldte den «solanum Commersoni». I 1850 blev den dyrket og forædlet paa stedet, i Uruguay, hvor den vokser i vild tilstand, af Félix de Saint-Quentin, der var bleven opmerksom paa de egenskaber, som denne plante vilde kunne frembyde ved dyrkning. Hans nevø, Auguste de Saint-Quentin, beskjæftiger sig særlig med studiet af denne plante; takket være den utrættelige iver, som Candido Robido, oberst i den uruguayanske armé, har vist, fik han nogle knoller af den vilde plante, samlede paa bredderne af Mercédèsfloden, og de blev førte til Frankrige. Han betroede nogle af dem til Heckel, direktøren for kolonialinstitutet i Marseille. Da denne plante syntes at foretrække fugtig jordbund, blev den i de af «Marseilles have» udsendte cirkulærer anbefalet som foderplante for sumpigt terræn.

Labergerie skaffede sig nogle af dem for at forsøge denne nye foderplante paa de fugtige marker paa hans eiendomme. Saaledes merkede han i aaret 1901, samme aar, som den første plantning i Verrières fandt sted, at en af stænglerne af «solanum Commersoni», istedenfor at give meget smaa, bitre knoller som alle de andre, havde hævet jorden op ved siden af roden og frembragte i juli

maaned to temmelig tykke knoller af dyb violet farve. Disse to knoller havde en mindre bitter smag end den vilde arts knoller og smagte lidt sødt, vandagtig og aromatisk. Efterat disse to knoller var blevne fortærede af Labergerie, som derefter merkede, at den stængel, der havde frembragt dem, var den eneste, der pludselig var bleven forvandlet, blev der som udgangspunkt for videre dyrkning kun levnet ham seks smaa knoller. som tilsidst skjød frem paa den samme plante. Tiltrods for endeløse omskiftelser, angreb af rotter, ødelæggelser af markerne etc. vedblev Labergerie sine dyrkninger med en rosværdig udholdenhed. I 1903 og 1904 udvandt han af sine første indhøstninger i større maalestok forædlede knoller. I saa kort tid havde disse tabt alle giftige egenskaber, al bitter smag, og de var, efter hvad jeg har kunnet overbevise mig selv om, ligesaa gode som vore bedste poteter af den almindelige art «solanum tuberosum».

Allerede under indhøstningen i 1904 kunde man konstatere, at afkastningen af den nye potet var meget betydeligere paa fugtigt terræn end den, vore forskjellige, almindelige potetsorter giver; men desuden overgik denne afkastning den bedste høst af de bedste, almindelige poteter, dyrkede paa det slags terræn, som passer dem bedst. Labergerie har ikke ladet sig nøie med at eksperimentere selv; han har sendt knoller til talrige gaardbrugere og videnskabsmænd, forat der kan blive gjort forsøg med den nye potet i forskjelligt terræn og i de forskjellige egne af Frankrige. Ved alle disse forsøg, især efter høsten i 1905, har det vist sig, at «solanum Commersoni», naar den er bleven spiselig, besidder særlig fordelagtige og uventede egenskaber.

Lad os gjenkalde os i erindringen et faktum, som er vel kjendt for alle dyrkere: det er den lille variation, som vore almindelige poteter frembyder. «Naar betingelserne for klima og jordbund ikke forandrer sig», siger Maurice de Vilmorin, «er uforanderligheden af «solanum tuberosum» merkelig, næsten absolut». — Derimod frembringer «solanum Commersoni» i et og samme aar de mest afvigende slags ved farven af knollerne, ved deres rigdom paa stivelsestof, ved deres vekst, ved deres forkjærlighed for den og den slags jordbund. — Lad os høre, hvad Léon Bussard, fra landbrugsinstitutet, som selv har dyrket «solanum Commersoni» i Noisy-le-Roi, og som har undersøgt Labergeries dyrkninger og opnaaede resultater paa stedet, siger om dette emne:

«Synet af den meget vidtstrakte have, hvor Labergerie dyrker i en samling med omhyggelig skrevne etiketter sine forskjellige afarter af «solanum Commersoni», kan overraske hvemsomhelst, der er vant til at se potetesplantninger. Vegetationens ualmindelige rigdom,[1]) der veksler fra den ene række til den anden, ja selv fra den ene plante til den anden, knollernes tykkelse og den ofte store overflod af overjordiske knoller paa stænglerne overrasker. Det indtryk, at man befinder sig ansigt til ansigt med en plante med mangedobbelte, uordnede forvandlinger, en misvisende plante, ifølge det udtryk, man har betjent sig af, bekræfter sig, naar man gaar gjennem plantningerne».

Med hensyn til den fugtige jordbunds indflydelse paa den nye potet er det tilstrækkeligt at konstatere de kontrollerede resultateter, der er opnaaede ved Labergeries dyrkninger. Paa tørt terræn har den nye potet i Verrières (Vienne) produceret 24600

---

[1]) Der er stængler paa 2 og $2^1/_2$ meter i høide.

kilogram pr. hektar, paa friskt, nyt terræn 32 480 kilogram og paa fugtigt terræn 39 530 kilogram. Men i den samme egn giver de mest produktive arter af den almindelige potet afkastninger, som ikke overskrider 5000 kilogram pr. hektar, og de naar kun undtagelsesvis 7500 kilogram.

Et andet fortrin ved de potetsorter, der stammer fra «solanum Commersoni», er, at de viser en meget stor modstandskraft mod sygdom. Dette er blevet bevist ved flere sammenlignende forsøg, navnlig af Paul Vincey i Asnières og i Jardin modèle i Paris.

Man har nylig paa landbrugsmødet i Paris kunnet se en interessant udstilling af alle de sorter, der stammer fra den ene begyndelsesplante. Blandt de utallige former, der er opnaaede paa saa kort tid, er der nogle, der paa grund af visse lignende kjendetegn nærmer sig enkelte af vore almindelige potetarters udseende. Den første spiselige form, den violette «solanum Commersoni», ligner en art almindelig potet, der i nogle aar har været dyrket og er kjendt under navnet «Géante bleue» («Blaa kjæmpekvinde»). Denne lighed er især iøinefaldende, og dog er de nærende egenskaber hos «Géante bleue» ringere. Som den nye potet trives «Géante bleue» godt paa fugtig jordbund og frembringer temmelig ofte knoller paa sine overjordiske stængler. Men i tør jordbund er de saa forskjellige, at det ikke er muligt at sammenblande de to solanumarter, hvilket jeg har paavist ved forsøg i mit laboratorium i Fontainebleau. Ogsaa i fugtig jord har Blaringhem anstillet sammenlignende forsøg i Pas-de-Calais og paavist forskjellighederne mellem de to arter. Og dog er det denne lighed, som er bleven udnyttet af visse medlemmer af det nationale selskab for havebrug mod Labergerie. Det er umuligt at gjøre nogensomhelst opdagelse uden at faa modstandere. Labergerie har heller ikke undgaaet dem, uagtet han har vist en saadan samvittighedsfuldhed i sine forsøg og saadan udholdenhed i dette arbeide. Saa er ogsaa handelens og videnskabens interesser bleven blandede sammen i dette for agerbruget saa vigtige spørgsmaal, og det er meget beklageligt. Krigen mellem disse to interesser er straks bleven hemmelig erklæret. Endel forsælgere af korn og knoller havde udbredt det rygte, at den «nye Parmentier» var en simpel bedrager. Man sagde, at han aldrig havde dyrket en eneste «solanum Commersoni», og da man hidtil kun havde seet den violette art, forklarede man dens nedstamning derhen, at det simpelthen kun var «Géante bleue», som Labergerie vilde lade passere som en ny art.

Aaret 1905 har for altid slaaet denne bagvaskelse til jorden. Labergeries nye dyrkninger, tilbageslagene til den oprindelige, vilde stamtype, hvilke er blevne iagttaget baade af Labergerie og af flere andre forskere, artens overordentlige foranderlighed, medens «Géante bleue» altid vedbliver at holde sig ensartet og ikke fremviser et eneste tilbageslag til en vild stamtype med smaa, bitre knoller, har givet enhver upartisk jordbruger en fuldstændig overbevisning om, at det er en ny, forskjellig art. Dertil har de mange forsøg, som talrige videnskabsmænd og direktører for landbrugsinstituter har anstillet i forskjellige egne og paa det forskjelligste terræn, givet et fuldstændigt bevis for den nye potets virkelige nedstamning.

Hvad har det at sige, at enkelte sorter, som stammer fra «solanum Commersoni», nærmer sig i udseende til visse af de almindelige, allerede kjendte potetsorter? Det gjør dem tvertimod kun interessantere. Hvis denne lighed bekræfter sig, har Laber-

gerie ikke alene opdaget næringsplanter, der er passende for sumpigt og ellers ubrugeligt terræn; han har ogsaa tillige paavist oprindelsen til den dyrkede potet, der, som vi har seet ovenfor, er ukjendt i vild tilstand.

Og dog, skjønt alle de her nævnte fakta er kjendte, forsøger en kort notits at undertrykke denne opdagelse med et eneste pennestrøg. Forfatteren, der bærer navnet paa en familie af lærde havedyrkere, der med rette er berømte, giver ikke et eneste faktum tilbedste, der kan bevise hans mening, og han nævner ikke engang Labergerie. Han negter simpelthen. Nu vel, lad os antage, at denne modstander havde ret, trods de beviste fakta, den store kontrol og de opnaaede resultater. Det vilde ikke føre til, at Labergeries opdagelse i dette tilfælde derfor var mindre merkelig. De unegtelige kjendsgjerninger er der, synlige og klare for enhver.

Forresten er opdageren af den nye potet klog og forsigtig. Han fortsætter sine forsøg i det store og fordobler mange gange kontrolleringerne med de dyrkninger, som flere videnskabelige jordbrugere foretager af interesse for dette spørgsmaal.

Alt lader haabe, at Labergerie ved sit intelligente initiativ, ved sin utrættelige iver, ved sin videbegjærlige udholdenhed, vil have givet agerbruget nogle arter, der er de kjendte arter overlegne, og at han tilslut vil faa opklaret oprindelsen til det værdifulde næringsmiddel fra Amerika, hvilken oprindelse saa længe har været ukjendt.

En fyrstelig Særling i det attende Aarhundrede.

Af *Christian Meyer* i «Westermanns Monatshefte».

Det attende aarhundrede har mange fyrstelige særlinge at opvise, men ingen mere merkelig end den sidste markgreve af Bayreuth. Hans person og hans regjerings historie danner tillige typen for den ene side af hin paa steile modsætninger saa rige tidsperiode og giver et speilbillede af de samtidige almindelige kulturforhold, som vi vanskelig kan tænke os mere fængslende.

Markgreve Friedrich Christian af Bayreuth var født i den lille by Weferlingen den 17de juli 1708 som det fjortende barn af forældrene prins Christian Heinrich af Brandenburg-Bayreuth og gemalinde Sophie Christiane, født grevinde af Wolfstein. Faderen, der var afgaaet ved døden nogle faa uger iforveien, nedstammede fra en sidelinje af det regjerende hus, der med undtagelse af en sparsom apanage alene var henvist til den understøttelse, som blev det tildel fra den brandenburgske kurlinjes side. Denne understøttelse ydedes rigtignok ikke af medlidenhed med den beslegtede linjes daarlige økonomiske stilling; thi de mandlige ber-

liner-efterkommere af huset Brandenburg havde forlængst taget sigte paa den ikke uvigtige eventualitet, at den i Bayreuth regjerende, fra kurfyrst Johann Georgs anden søn nedstammende linje, kunde uddø og den yngre Bayreuther sidelinje derved komme til styret i det lille blomstrende land. Allerede i aaret 1703 havde kong Friederich I af Preussen forstaaet at overtale prins Christian Heinrich, fader til vor Friedrich Christian, til at give afkald paa tronfølgen i de frankiske stamlande. Men da sønnerne ansaa denne overenskomst som retslig uforbindende for sig, opstod der en mangeaarig tvist, som først i aaret 1722 blev bilagt i mindelighed. Kong Friedrich Wilhelm I erklærede overenskomsten af 1703 for ophævet, men bayreutherprinserne maatte dog, saalænge deres linje indehavde regjeringen, forpligte sig til at betale kongen — foruden en provision engang for alle af 80 000 thaler — en aarlig rente af 30 000 thaler for hvert fyrstendømme, som ved arv eller paa anden maade tilfaldt den regjerende linje.

Friedrich Christians barne- og første ungdomsaar faldt saaledes samtidig med hans ældre brødres tvistighed med den preussiske konge, der besvarede den gjorte indsigelse med at inddrage den hidtil ydede understøttelse. Fattigdom og mangel paa det, som datiden ansaa nødvendigt til en tysk fyrstesøns opdragelse, vilde derfor ogsaa have øvet sin hemmende indflydelse paa ham, saafremt der ikke i familien var indtraadt en lykkelig begivenhed, der ikke blot for øieblikket forbedrede den talrige søskendefloks stilling, men ogsaa blev af afgjort gunstig betydning for dens hele fremtid. Den ældste søster Sophie Magdalene var i aaret 1721 bleven formælet med den danske kronprins, den senere konge Christian VI. Dronning Sophie Magdalene, der først døde 1770, blev hele sit liv igjennem sine søskende en trofast hengiven og bestandig hjælpsom søster. Ogsaa Friedrich Christian kom til at nyde godt af denne familiens forandrede stilling. Han sendtes nu — saaledes som skik og brug var i fyrstekredse — sammen med sin ældre broder Friedrich Ernst paa reiser i udlandet. Der aflagdes besøg i Genf, Savoyen, Holland, England og Frankrige. I 1730 skiltes de to brødre; Friedrich Ernst begav sig til Danmark, hvor hans svoger netop havde besteget tronen, medens Friedrich Christian reiste til Bayreuth, der ved det sidste skud af den ældre hovedlinje, markgreve Georg Wilhelms død i 1726 var tilfaldt hans ældste broder Georg Friedrich. Denne anviste ham slottet i Neustadt a. d. Aisch til bolig. Her indgik Friedrich Christian i 1732 ægteskab med den 17-aarige prinsesse Viktoria Charlotte af Anhalt-Schaumburg, der fødte ham to døtre, af hvilke den ældste senere ægtede hertug Ernst Friedrich af Hildburghausen, medens den yngste kun levede et halvt aar.

Fra disse aar i Neustadt stammer den karakteristik af prinsen, som markgrevinde Friedriche af Bayreuth, den bekjendte memoireforfatterinde og Friedrich den stores yndlingssøster, har givet af sin gemals onkel, en karakteristik, der som alt hvad denne aandrige, men stedse utilfredse og sarkastiske dame har skrevet, maa læses med kritik.

I bind I, s. 317 af sine memoirer skriver den elskværdige niece ord til andet følgende:

«I den regjerende markgreves fravær fik vi imidlertid erstatning i en anden ligesaa kjedsommelig person, en af hans brødre, som jeg vil kalde prinsen af Neustadt, fordi han opholdt sig der. Han var oberst i et dansk regiment og kom fra Kjøbenhavn, — efter hvad vi senere erfa-

rede, for at gifte sig. Fra Neustadt af meldte han sin bror, at han agtede at besøge ham om nogle dage. Denne prins var hele familiens udskud. Markgreven kunde ikke udstaa ham, og de, som saa ham, vilde ikke kunnet dadle markgreven derfor. Han brød sig derfor heller ikke synderlig om hans besøg, især deleshed saalænge jeg var fraværende — og jeg skulde reise bort om nogle dage. Han sendte ham af denne grund et brev, hvori han udtalte ønskeligheden af, at prinsen udsatte sin ankomst, indtil jeg var vendt tilbage til Bayreuth. Uheldigvis erholdt adressaten dette brev underveis og lige i nærheden af byen. Baade veir og vei var for slette til at vende om, og da han samtidig følte sig yderst fornærmet over markgrevens svar, fortsatte han reisen, men for at hævne sig tog han ind paa raadhuset i Bayreuth og forblev der hele natten uden at sende hverken sin broder eller nogen anden af familien en hilsen. Man opfordrede ham flere gange til at flytte ind paa slottet, hvor værelser stod parate for ham, men erholdt bestandig det samme svar, at markgreven havde fornærmet ham, og at han nu vilde gjengjælde denne fornærmelse ved aldeles ikke at besøge ham. Hele dagen igjennem vandrede bud frem og tilbage mellem raadhuset og slottet; tilslut besluttede markgreven at tage det fornuftige parti og sendte sin søn prins Wilhelm afsted for at hente ham. Nu holdt endelig den elskværdige person sit indtog hos os. Han var hverken høi eller liden og noksaa velbygget. Han havde smaa matblaa øine som en grisunge, en mund, der lignede en afgrund, den var firkantet, og læber saa tynde og korte, at de skjulte hverken tandkjødet eller tænderne, og disse tænder var endelig sorte som kjønrøg. Ovenikjøbet holdt han bestandig munden aaben, saa at man kunde se ham helt ned i struben. Dette smukke syn var yderligere prydet men en svær, treetages hage, paa hvis nederste afsats et stort sort plaster var saa skjødesløst fæstet, at en smuk fistel i kaskadeform stilledes aabent tilskue . . . . Dette skjønne hoved kronedes af haar af en meget dristig blond farve, og med sine af guld struttende klæder saa han ud som æselet, der bærer relikvierne. Hans sjæl lignede sin henrivende bolig, — han var sløv og syntes undertiden at være forrykt; da maatte man ikke slippe ham afsyne, thi han vilde ombringe hele verden. Jeg søgte saa hurtigt som muligt at holde mig denne afskyelige personage fra livet og overlod ham hellere end gjerne til prinsesse Charlotte og prins Wilhelm».

At allerede den ydre portrættegning af prinsen er i høieste grad overdreven og karrikeret, ser vi af de mange billeder, som er levnet os fra datiden. Omend det attende aarhundredes hofmalere paa en underdanigsmigrende vis med sin pensels kunst vidste at udjevne naturens mangler og feil, saa kunde de dog ikke godt lade helt ude af betragtning saadanne abnormiteter som de, markgrevinde Friedrich skildrer. Det eneste, som støder den, der betragter et portræt af markgreve Friedrich Christian, og som ogsaa samtidige beretninger omtaler som et gjennemgaaende karakteristisk merke ved hans ydre person, er den ualmindelig store mund. Derimod kommer karakterskildringen udentvil sandheden temmelig nær. Netop fra prinsens neustadter-tid berettes der om etpar troværdige hændelser, som bekræfter markgrevindens meddelelse om hans lidenskabelige, ja undertiden utilregnelige sindsbeskaffenhed. En dag, prinsen kommer tilbage fra en jagttur, ser han i slottet slotsforvalter Marstallers datter Christine lege med sin egen lille datter.

«Kom hid til mig, du, og lad mig tage hovedet af dig», siger han til barnet. Denne adlyder, prinsen trækker sin jagtdolk og svinger den over den lilles blottede hals. Ulykkeligvis rammer han, omend ikke farligt, saa dog saa meget, at barnet bløder. Prinsen tumler forskrækket tilbage, og ligesom han forhen havde drevet sin spøg til en betænkelig yderlighed, overgiver han sig nu til et udbrud af uendelig selvbebreidelse og anger. Han har ikke længer sluppet den lille Christine af øinene; hun fulgte senere med ham til Holstein og derpaa igjen lykkelig tilbage til Bayreuth, han har behandlet hende som sin datter og indrømmet hende en indflydelse paa sin person, som det i absolutismens frivole tidsalder ellers kun blev aandfulde og besnærende kvinders lod at udøve paa sine fyrstelige slaver. Et aar efter denne fingerede henrettelse henrev prinsens braasinne ham til at begaa et virkeligt mord, idet han uden videre nedskjød en jagtknegt, der havde gjort sig skyldig i ulydighed. Paa den tid var saadanne tildragelser vistnok ingen sjeldenhed, og især deleshed fremviser de frankiske Hohenzolleres histore i den næstsidste markgreve af Ansbachs person, Karl Wilhelm Friedrich (1729—1757), der endnu den dag idag lever i folkemunde under navnet «den vilde markgreve», et sørgeligt eksempel paa, hvor ringe herskerne dengang værdsatte sine undersaatters liv. Men det var suveræne herrer, der ikke skyldte nogen dommer regnskab for sin handlemaade; man kunde dog selv i hin absolutismens blomstringstid ikke uden videre se gjennem fingre med saadanne streger af en apanageret prins. Stemningen ved hoffet i Bayreuth var overhovedet ikke prinsen gunstig, saaledes som det ogsaa fremgaar af markgrevinde Friedriches allerede omtalte optegnelser. Under et eller andet paaskud blev prinsen nu lokket til denne by, taget tilfange der og ført til den ovenfor Kulmbach liggende fæstning Plessenburg. Her gjenfandt han sin tidligere lærer og reiseledsager Silligmüller som slotsprædikant, for hvem han tilstod at have begaaet mordgjerningen af jalousi. Om denne mistanke var begrundet, kan vi nu ikke længere afgjøre, — kun saa meget er sikkert, at hans gemalinde straks efter flygtede til sit fædreneslot Schaumburg, og fra da af ophørte ethvert personligt samkvem mellem ægtefællerne. Først broderens død i 1735 udfriede Friedrich Christian af hans fangenskab; hans nevø markgreve Friedrich, memoireforfatterindens gemal, førte nu regjeringen, men heller ikke forholdet til ham blev væsentlig bedre. Det ophørte ganske under et besøg, som prinsen leilighedsvis aflagde ved hoffet i Bayreuth; ved taffelet søgte den märkiske adelsfrøken Albertine von der Marwitz, markgrevens elskerinde, at drage sin tause nabo ind i underholdningen ved den ligefremme opfordring: «Nu, prins? Syng dog et eller andet for os!» — «Kjærring!» affærdigede prinsen hende, «jeg er dog prins af Brandenburg!» Derpaa sprang han op fra taffelet med en ed og raabte: «Jeg betræder aldrig mere dette land!» Han reiste øieblikkelig fra Bayreuth og vendte ikke mere did tilbage, førend han i 1763 tiltraadte regjeringen.

Skal man fælde en retfærdig dom over denne mand, maa man holde sig for øie disse og andre ublide livserfaringer, som prinsen høstede: hans gemalindes utroskab, hans eneste gjenlevende datters død — hun døde allerede i det første aar af sit ægteskab med hertug Ernst Friedrich af Hildburghausen. Tunge skjæbneslag hjemsøger ogsaa kraftige aander, men de knækker dem ikke, de snarere opflammer dem til at koncentrere

sin naturs hele viljekraft om tanken paa sin pligt. Og selv om ogsaa det bliver tilfældet, at pligtbegrebet alene behersker livet og de mildere og blidere følelser visner bort, saa lyser dog det historiske billede af saadanne helte med desto større glans, — lad os nævne f. eks. Friedrich den store eller Josef II. Men det svage menneske lader sig nedtrykke af det, som hæver andre udover sig selv, og taber dertil resten af den holdning, som naturen stedmoderlig har tildelt ham. Saaledes ogsaa med vor prins.

Han havde nu allerhelst ønsket at undgaa alt menneskeligt samkvem og trække sig tilbage i den dybeste ensomhed. Da hans kongelige søster kort tid efter bruddet med hans familie i Bayreuth indbød ham til sig i Kjøbenhavn, fulgte han kun ugjerne og trykket af sin mislige stilling opfordringen. Hvor følte han sig ikke paa henreisen vemodig tiltalt af sit fødested Weferlingens stilhed! Her fandt han — i den skarpeste modsætning til de féslotte, han netop havde forladt, og som var skabt af hans folks sved og elendighed paa en eneste persons magtbud — et usselt gammelt slot med en tarvelig liden have, og bagenfor den igjen brusede det i den tætte, friske egeskog, der i sin plumpe uberørthed var ham langt kjærere, end de beklippede og zirlige anlæg efter det attende aarhundredes smag. Her reiste sig Marenholzburgs mure som et vidne om fædrelandets historie, der for datidens aander var bleven som en lukket bog med syv segl. Endnu den dag idag afgiver en af prinsen med den for hin tids forhold uhørte sum af 260 000 thaler grundlagt fattigstiftelse vidnesbyrd om den hengivenhed, han nærede for sit hjemsted, medens han levede.

I det larmende Kjøbenhavn med sit yppige hofliv blev hans ophold ikke af lang varighed. Efter sin svogers død modtog han sin nevø Fredrik V's tilbud om i egenskab af generalløitnant at overtage kommandoen over de i Holsten staaende danske tropper og opslog sin bopæl i det forhenværende grevelige Rantzauske slot i Wandsbech ved Hamburg. Her tilbragte han en lang række aar i største tilbagetrukkenhed. Den fra Franken medbragte Christine Marstaller forestod husholdningen for ham.

Han blev med aarene mere og mere menneskesky og mistænksom, og efterretningen om hans nevø markgrev Friedrichs pludselige død den 26de februar 1763 traf derfor den haardt forgræmmede mand som et tordenslag. Markgrev Friedrich havde efter sin første gemalinde Friedriche af Preussens død giftet sig paany, nemlig med en braunschweigsk prinsesse, og alle havde spaaet fyrsten, der struttede af sundhed og var i sine bedste aar, endnu et langt liv. Da der efter første ægteskab kun fandtes en datter, gift med hertug Karl af Württemberg — bekjendt fra Schillers ungdomsaar —, og det andet ægteskab var barnløst, tilfaldt nu regjeringen af Bayreuther-landet den eneste endnu gjenlevende prins, Friedrich Christian.

Kun med yderste modstræben og efter lang nølen beslutede han sig endelig til at overtage den ham forhadte byrde. Men han stillede som betingelse, at samtlige italienske og franske hoffunktionærer og andre udlændinger endnu før hans ankomst skulde have forladt hovedstaden og landet. Som følge heraf fandt der i de nærmeste uger en sand folkeudvandring sted fra Bayreuth Den afdøde markgreves hofholdning havde været en af det attende aarhundredes yppigste og mest luksuriøse. Bayreuth vrimlede af italienske og franske bygmestre, malere, stukkatører,

stenhuggere, tapetserere, kokker, gartnere, frisører. Et nyt operahus, der søgte sin lige i Europa og endnu den dag idag vækker alle fremmedes beundring, var blevet bygget. Her optraadte første rangs kræfter som Grassi, Turcotti og Gueri; den franske komedie bestod af en i selve Paris sammensat trup; i balletten glimrede navne som Balbi og Bigotti. Da det gamle slot var brændt, blev efter mønster fra Versailles en ny pragtbygning opført, og en krans af lystslotte, ikke mindre ødselt udstyret, omgav residensstaden. Og alt dette i et af naturen ikke overvættes rigt betænkt land med et indbyggerantal, der endnu ikke havde naaet en halv million!

Den 6te mai ankom den nye markgreve til Bayreuth. Ikke fulde seks aar førte han regjeringen, men dette tidsrum er et af mest interessante i den fyrstelige absolutismes historie i det attende aarhundrede. Naar man betænker, at markgreve Friedrich Christian ifølge sine personlige egenskaber ikke tilhører den værste klasse regenter, der tællede en Karl Eugen af Württemberg og en Karl Wilhelm Friedrich af Ansbach inden sin midte, men at til trods herfor et vanstyre, ikke mindre afskyvækkende end det fandt sted ved hoffet i Versailles under Ludvig XV, kunde slaa rod i dette land, da bliver man taknemlig stemt mod begivenheder som den franske revolution, der gjorde en ende paa hele denne skjændige trafik, man lærer at velsigne personligheder som Napoleon I, der — omend med brutal voldshaand — befriede vort fædreland fra dets hundreder af landsfædre, og man priser vor tidsalder lykkelig, som atter har skjænket os den nationale bevidsthed og lige ret for loven. Imidlertid maa vi ikke skjule for os selv, at en befrielse fra det forfærdelige aag, som adelen og stænderne efter Trediveaarskrigens elendighed bragte over vort folk, kun er bleven mulig ved den fyrstelige absolutisme som mellemled. Hine mægtige blodsugere maatte først bringes til lydighed af en endnu mægtigere, førend vort folks borgerskab kunde vise sig paa kamppladsen for at tilkjæmpe sig sine rettigheder. Og for at karakterisere den absolutistiske tidsalder er det derhos helt uvæsentligt, om sammes repræsentanter gjorde gjældende alene sine personlige lyster og lidenskaber som *ultima ratio* for sin magtfuldkommenhed, eller som Friedrich den store og Josef II ansaa statens vel som det altbeherskende formaal for sin virksomhed: vold bliver vold, og selv en stor fyrste er blot et menneske med menneskelige svagheder og vildfarelser.

Men dobbelt vé det land, hvis konge er et barn! maa man udbryde med salmisten, naar man nærmere betragter en fyrste som vor Friedrich Christian. Javist, et barn!

Allerede den nye landsherres indtog i sin residens gjorde et underligt indtryk paa Bayreuths befolkning. Overjægermester von Schirnding med jægerkorpset red i spidsen, derpaa kom oberst von Reitzenstein med husarerne, saa markgrevens vogn med blæsende postilloner tilhest iforveien. Blandt det i de øvrige vogne følgende tjenestepersonale vakte navnlig «livlægen» Schröder med sin familie, en datter og en søn, opmerksomhed. Denne mand har i Friedrich Christians liv spillet en saa eiendommelig og skjæbnesvanger rolle, at vi allerede her maa ofre ham nogle ord.

Kaspar Heinrich Schröder stammede fra egnen omkring Osnabrück; han havde studeret medicin uden dog at slaa sig ned nogensteds, men drev sin haandtering, idet han flakkede om paa de aarlige markeder, fra det ene sted til det andet. Saaledes kom han ogsaa engang til Wandsbech, hvor han kurerede prinsen for et

langvarigt onde i foden. Herved vandt han den overfor al lægehjælp mistroiske fyrstes gunst. Prinsen tog ham i sin tjeneste og lod ham snart faa en indflydelse paa sin person, som stod lidet i samklang med hans mistænksomme og egensindige karakter. Trods sin kantede og plumpe optræden forstod Schröder snart at udnytte sin herres svage sider for sine egne formaal. Han smigrede ham, som om han var udkaaret til endnu at udrette noget stort, og søgte navnlig at opfylde ham med mistillid til hele sin øvrige omgivelse. Det var ogsaa ham, der fik overtalt prinsen til at overtage regjeringen, eftersom han selvfølgelig i Bayreuth som en regjerende fyrstes yndling haabede at faa spille en ganske anden rolle end i det lille Wandsbech i egenskab af en dansk generals livlæge.

Det første, Friedrich Christian foretog sig efter sin ankomst til slottet i Bayreuth, var med en diamantring at indridse paa en vindusrude ordene: «Il med at frelse din sjæl; thi i denne verden gives for dig ingen sand lykke mere!» — Sin gamle lærer og reisekamerat, hvem han engang i Genf havde lovet, at hvis han blev fyrste, skulde han blive biskop, udnævnte han nu, idet han erindrede sit løfte, til konsistorialpræsident.

Forøvrigt blev der i begyndelsen ikke truffet større forandringer hverken i stats- eller hofholdningen; alene overkommercekollegiet, parforcejagterne samt desværre ogsaa det af markgreve Friedrich stiftede kunst- og videnskabsakademi ophævedes. Den nye slotsherre beholdt dog den afdøde markgreves fire kammernegre, hoftyrken og hofkosaken, men den ene af kammernegrene, der ikke var døbt, maatte straks gjennemgaa denne proces. Skjønt den nye markgreve selv talte flydende fransk, nærede han dog en formelig afsky for franske sæder og dannelse; i betragtning af den dominerende indflydelse, som alt fransk i det attende aarhundrede havde vundet ved de tyske hoffer, selv de mindste, var dette et paafaldende fænomen, som kun lader sig forklare ud fra de triste erfaringer, Friedrich Christian i sine yngre aar havde høstet ved sin broders og nevøs hof, samt fra hans grublende religiøse sind.

Straks efter sin ankomst til Bayreuth lod han det hovedsagelig af franske verker bestaaende regjeringsbibliotek bringe ind i sit kabinet for at forebygge, at disse frivole bøger blev læst. Navnlig var Voltaire, der ved markgrevinde Friedriches hof havde spillet en saa fremtrædende rolle, ham forhadt; hans minister Ellrodt d. æ., der under det forrige styre fra prestesøn havde svunget sig op til rigsgreve og landets første embedsmand, var nærved at blive styrtet, da markgreven fattede mistanke om, at han havde læst Voltaires «Pucelle».

I modsætning til sin nevø og forgjænger iagttog Friedrich Christian det enkleste levesæt. Sky som en ugle holdt han sig bestandig paa sine værelser, hvorfra han lukkede dagslyset ude. Under hans seng stod hans jernskrin, paa væggen over sengen hang et billede i legemsstørrelse af hans kvindelige ideal, dronning Elisabeth af England; men dette billede var næsten helt tilsølet, thi markgreven havde den slemme vane at spytte op paa væggene, og heller ikke den jomfruelige dronnings portræt blev skaanet.

Han spiste for det meste ganske alene; men havde han engang iblandt gjester, unddrog han sig deres blikke ved at ligge med ansigtet næsten helt ned paa tallerkenen og føre maden til munden med fingrene. Han likte bedst ukogte, haarde og faste, søde retter, men alt maatte være aldeles koldt, hvilket naturligvis hans

bordfæller ikke satte synderlig pris paa. Og heri taalte markgreven ingen spøg. Da saaledes engang en af hofmændene, der paa grund af sin alder ikke kunde fordøie de kolde, haarde retter, derfor lod kokken sætte ind en varm, let ret, og markgreven opdagede dette, ytrede han til selskabets store forskrækkelse: «Jasaa, er ikke min mad god nok? Ingen burde forundre sig, om jeg tog min stok og straffede en saadan frækhed!» — Undertiden tog han sig om aftenen en spadsertur i den vakre slotshave, men alle andre besøgende maatte iforveien være bortvist og haven afspærret af vagtposter. I Wandsbech havde han med forkjærlighed lyttet til nattergalens toner, og da han savnede dem her, udstedte han straks ved sin regjeringstiltrædelse et med streng straf belagt forbud mod at fange nattergale over det hele land. Han holdt forøvrigt af musik, navnlig den folkelig-nationale, men likte ikke den italienske og hin tids modemusik. Hans yndlingsmelodi var den dengang meget sungne menuet: «Datteren skal gaa i kloster». Valdhornets og trompetens toner maatte ogsaa mangengang underholde ham, naar han indtog sine ensomme maaltider.

Men var han engang iblandt nødt til at forlade sin ensomhed, da skede det besynderligt nok aldrig anderledes end med udfoldelse af den største pragt. Ved saadanne leiligheder pleiede han gjerne at kaste penge ud blandt folket. Hans uniform var da formelig besaaet med brillanter, som han væsentligst havde kjøbt af sin grandniece hertuginden af Württemberg, der til vederlag herfor erholdt riddergodserne Donndorf og Eckersdorf; det var paa disse godsers grund, at hertuginden, som havde arvet sine forældres pragtelskende sans, senere opførte lystslottet «Fantasi». — Trods de grusomme erfaringer i hans unge dage havde hans gamle feil, det opfarende sinne, ikke forladt ham. I saadanne øieblikke greb han ikke sjelden til stokken og trakterede enhver, som da kom i hans vei, med slag. Ikke engang officererne var trygge for en saadan vanærende behandling og saa sig nødt til at raadslaa sammen herom og gjøre markgreven forestillinger gjennem en deputation. Men var sinnet engang over, søgte markgreven at gjøre affæren god igjen ved rigelige pengegaver. Ligesom sin fætter Friedrich Wilhelm I var han uimodtagelig for det smukke kjøns forførelseskunster. Skjønt nu faktisk skilt fra sin gemalinde, var han ikke til at formaa at indgaa et nyt ægteskab, ikke engang til venstre haand, hvortil hoffets omgangskreds allerede havde udseet en hoffrøken, den smukke unge grevinde Ulrike Løwenhaupt. For adelen og landets embedsstand var det jo ikke saa magtpaaliggende at vide tronen sikret en direkte efterfølger — de haabede, naar markgreven engang døde, uforstyrret som hidtil at faa fortsætte sin skamløse trafik under den udsvævende Karl Aleksander af Ansbach —, men det passede overalt dengang de raadende elementer kun daarligt ikke at have nogen favoritinde i sin spidse, som gjennem sin formidling gjorde landsfaderen til et viljeløst redskab i hofsnogenes hænder.

Af kvindelige elementer taalte Friedrich Christian alene sit pleiebarn Christine omkring sig: hun tilberedte hans tarvelige maaltider, gav ham hans høie persiske hue paa, naar han kom hjem, og hjalp ham i seng; hans leie bestod snurrig nok udelukkende af ganske smaa puder. Denne kvinde eiede aldrig anden ærgjerrighed end den at være en ivrig og omhyggelig tjenerinde; hun kunde have gjort de allerbedste partier, men hun valgte sin barndomskamerat, kammertjeneren Stichert; hos

markgreven kunde hun have sat alt igjennem — og mere end engang blev der gjort hende fristende løfter, — men hun gjorde sin indflydelse gjældende alene i smaating.

Den, der af markgrevens mandlige omgivelser besad størst indflydelse paa ham, var hans «livlæge» Schröder, en kvaksalver og eventyrer af den mest forvovne slags. Straks efter regjeringstiltrædelsen udnævntes han til geheimeraad, aaret efter til direktør for bjergverkerne; desuden erholdt han fri bolig og fortæring paa slottet. Men dette var ikke nok for Schröder, der snart tilrev sig forvaltningen af markgrevens privatkasse og finansforvaltning. Den rige jøde Seckel havde hidtil været den virkelige raadende i alle penge- og finansspørgsmaal. Disse rige jødiske pengemænd staar forøvrigt i et ganske betegnende forhold til de tyske hoffer i det attende aarhundrede. Den nyere tid har i denne henseende endnu beholdt en levning fra middelalderen, hvis statsoverhoveder og regjeringer ofte i sin nød betragtede den rige jøde som et udtapningsobjekt, hvem man ved allehaande begunstigelser og ved at se gjennem fingre med hans tvilsomme forretninger først tillod at skrabe store rigdomme sammen for derpaa med engang atter at fratage ham det erhvervede; ogsaa de absolutistiske fyrster i det syttende og attende aarhundrede holdt jødiske bankierer og forvaltere, og de vidste at benytte det rette tidspunkt til atter at frarane dem deres rov, omend fremgangsmaaden ikke var fuldt saa drastisk som i Middelalderen. Fra Hauff's novelle kjender vi den württembergske hofjøde Süsz's tragiske skjæbne. Ogsaa ved hofferne i Ansbach og Bayreuth fandtes der saadanne jødiske hofbankierer. I Ansbach havde Isaak Nathan i ly af de privilegier, hans fyrstelige herre den «vilde markgreve» Karl Wilhelm Friedrich tilstod ham, skrabet sammen en formue, og ved sin pragtudfoldelse distancerede han alle de andre rige familier i residensstaden. Da hans datter holdt bryllup, forsmaaede selv ikke markgreven at optræde som gjest. Men var denne mands held og fremgang merkelig, saa var hans fald det ikke mindre. Markgreven havde tildelt sin onkel kong Georg af England den Røde ørns orden i brillanter og bestilt stenene hos hofbankieren. Men besynderlig nok indløb der ingen bevidnelse af taknemmelighed fra kong Georg, saa markgreven sluttelig gjennem sine agenter underhaanden lod indhente oplysninger. Han erfarede nu, at grunden hertil var, at den oversendte ordensstjerne var besat med falske brillanter. Nathan havde hævet 40 000 thaler af markgrevens privatkasse, men ladet pengene gaa i sin egen lomme og ordenen besætte i Amsterdam med uægte stene. Den «vilde markgreve»s vrede var frygtelig. Midt om natten blev bedrageren hentet ud af sengen og ført til fæstningen Wülzburg. Den næste dag reiste markgreven selv derhen, forhørte den ulykkelige personlig og lod ham dømme til døden ved sverdet. Ligesaa rask som processen var ogsaa straffens fuldbyrdelse. Den skyldige blev i markgrevens paasyn bundet fast til en stol; i sin dødsangst tog han flugten og sprang til trods for den ham paabundne hindring gjennem en række sale, fulgt af skarpretteren med svungen økse, indtil jøden tilslut ingen udvei fandt og det derved lykkedes hans forfølger at faa kastet ham paa et bord og med et hug skille hovedet fra kroppen.

Fuldt saa frygtelig var ikke den skjæbne, der blev Bayreuths hofbankier Moses Seckel tildel. Under paaskud af at skulle foretage en ham paalagt revision trængte Schröder ind

i huset og ransagede alle rum, uden dog i begyndelsen at finde noget; først efter længere søgen opdagede han under sengen en falddør, under hvilken laa skjult 40 000 thaler i guld og sølv, som han uden videre konfiskerede. Seckel var fra da af en fattig mand.

Ved sine mod intet ringere end det uindskrænkede herredømme i landet rettede planer betjente Schröder sig navnlig af to personer som sine lydige redskaber. Den ene var en kammerherre Tritschler af Falkenstein, hvem det senere var forbeholdt endog at overtrumfe Schröder, hvad indflydelse paa markgreven angik, men som til en begyndelse foretrak at seile under Schröders flag og smigre denne paa enhver maade, saaledes navnlig derved, at han — ætlingen af en gammel adelsfamilie fra Thüringen — ikke var utilbøielig til et ægteskab med eventyrerens berygtede datter. Den anden var en viss Wunschold, oprindelig tjener, derpaa kommissær i St. Georgen, et let hoved, uden nogen samvittighedsskruppel og derfor af Schröder befordret til geheimereferendar og kammerraad. Heller ikke en repræsentant for aandemaneriet og guldmagerkunsten manglede blandt opkomlingens hjælpere, nemlig geheimeregjeringsraad von Hanstein. I lighed med hofjøderne er ogsaa dette slæng karakteristisk for de tyske hoffer i det attende aarhundrede. Naar alle andre paavirkningsmidler og skræmsler ikke længere øvede nogen magt over de fyrstelige herrer, tog man sin tilflugt til aandemaning. Endnu i det sidste decennium af oplysningsaarhundredet spillede den ved berlinerhoffet under en af Friedrich den stores efterfølgere en for fyrste og land skjæbnesvanger rolle.

Frygt og bæven for fyrstens almægtige yndling havde bemægtiget sig alle lag af befolkningen. Kun én mand vovede at optræde mod Schröder, nemlig geheimekammerraad Meermann, søn af en hoffunktionær. Denne var anbetroet forvaltningen af de saakaldte preussiske lehnspenge, d. v. s. tilbagebetalingen af en kapital paa 60 000 thaler, som den afdøde markgreve i aaret 1757 havde laant af sin kongelige svoger. Med den største samvittighedsfuldhed havde Meermann samlet sammen det til tilbagebetalingen bestemte afdrag for snarest mulig at sende det til hoffet i Berlin. Nu søgte Schröder at bemægtige sig ogsaa disse penge som et godt bytte for sig og sine kreaturer, og han afkrævede Meermann forvaltningen af dem. Men denne vægrede sig med disse heftige og stolte ord: «Hvad er det, denne plastersmører forlanger af mig? Jeg er en ærlig mand; hvis min herre fordrer regnskab, er jeg ham det skyldig; men doktoren har jeg intet med at bestille!» Men han havde undervurderet opkomlingens frækhed. Schröder sendte en militærvagt til hans hus, lod penge og regnskaber føre bort med magt og sendte ham til fæstningen Plessenburg, hvorfra han først slap ud efter at have gjort Schröder formelig afbigt. Men sin stilling fik han aldrig tilbage.

For at kunne skalte og valte uindskrænket med alle grene af forvaltningen oprettede Schröder den saakaldte geheime-landsdeputation som en over alle ministerier og centralmyndigheden staaende øvrighed, hvis sammensætning gav ham sikkerhed for, at for fremtiden intet skede i landet uden hans vidende og vilje. Folkevittigheden bemægtigede sig snart denne nybagte institution: de tolv medlemmer kaldtes for de tolv apostle, markgreven selv den Herre Kristus, og spottevers gik fra mund til mund. Den nye institution varede dog kun en kort tid, thi Schröder fandt den ikke saa hensigtssvarende, som han havde haabet.

Midt under denne tingenes tilstand er det, at Friedrich den store personlig griber ind. Ligeoverfor Schröders skamløse og rovgridske styre saa adels- og embedsstanden endnu kun en eneste mulighed for en redning i det fyrstelige familieoverhoveds mellemkomst; den preussiske konges interesse skulde saa meget mere tilsige dette, som Bayreutherlandet muligens allerede ved den regjerende barnløse markgreves, men iethvertfald efter den ligeledes barnløse nærmest arvefølgeberettigede markgreve Karl Alexander af Ansbach's død, vilde tilfalde Preussen. Der dannede sig en formelig sammensværgelse blandt de ved Schröders regimente i første række rammede kredse af adel og embedsstand. Geheimekammerraad Meermann, der ved sin preussiske afstamning havde gode forbindelser blandt hofkredse i Potsdam, blev sendt didhen for at anholde om den store og retfærdige preusserkonges beskyttelse. Forklædt som reisende handelsmand lykkedes det den modige mand at skuffe de schröderske kreaturers speiderblikke og snige sig ud af landet for at foredrage det forpinte lille lands klager for kongen. Den nærmeste følge af dette nødskrig blev, at Friedrich den store sendte den preussiske statsminister von Plotho med en egenhændig kongelig skrivelse til markgreve Friedrich Christian. Men til noget resultat bragte dette brev det dog ikke.

Markgreve Friedrich Christian stod altfor meget under sin yndlings man kunde næsten sige dæmoniske indflydelse, til at hans kongelige fætters ærlige og gode formaninger og raad skulde bestemme ham til at slaa helt om. Alene deri indtraadte nu en forandring, at Tritschler efterhaanden fortrængte livlægen i hans egenskab af markgrevens mest indflydelsesrige yndling. Dernæst lykkedes det ham at bringe den preussiske gesandt von Plotho helt paa sin side, hvorved naturligvis kong Friedrichs velmente hensigter maatte fuldstændig lammes. Den samme manøvre gjentog Tritschler med en anden udsending fra hoffet i Potsdam, geheimeraad friherre von Kniphausen, idet han forstod at bringe ham bort fra sit hverv ved at drage ham ind i en hvirvel af tøilesløse adspredelser. Ja, det gik endog saa vidt, at han vidste at indtage kongen selv saaledes for sig, at denne udnævnte ham til preussisk geheimeraad. Sine tidligere venner og meddeltagere i den fyrstelige gunst søgte han nu endog at skyve tilside for at herske alene i landet.

Men dette lykkedes ham kun med Wunschold. Paa markgrevens fødselsdag den 1ste juli 1767 blev nemlig denne arresteret og med markgreve Karl Alexanders samtykke for større sikkerheds skyld bragt til den ansbachske fæstning Wülzburg. Derimod opnaaede han ikke at fortrænge Schröder fra markgrevens nærhed; fyrsten gebærdede sig ganske barnagtig, da man forsøgte at skille ham fra hans yndling. Tritschler indsaa, at han kun havde vundet det halve spil, saalænge Schröder endnu besad markgrevens øre. Men da livlægen paa ingen maade lod sig fjerne, og markgreven selv overfor Tritschler aldeles ikke altid viste sig som det føielige redskab for hans herskesyge planer, modnedes i ham den djævelske tanke at rydde fyrsten selv afveien; den udsvævende og for Bayreutherlandets vel fuldstændig ligegyldige markgreve af Ansbach var den nærmeste arveberettigede, og Tritschler haabede i hans navn at faa udøve et helt uindskrænket herredømme. I al stilhed traadte han i forbindelse med ansbacher-hoffet og den skilte markgrevindes broder prins Franz Adolf af Anhalt-Bernburg, et slet subjekt af den mest berygtede slags, og selv hoffet i Berlin forstod

han gjennem falske forespeilinger ialfald at bringe saa vidt paa sin side, at dette ikke direkte vilde gjøre indsigelser, om markgreven af sine slegtninge skulde blive erklæret for aandssvækket og udygtig til at føre regjeringen.

Tanken var at passe markgreven op under en reise til Wandsbech, tage ham tilfange og tvinge ham til at abdicere. Schröder, der naturligvis vilde komme til at rives med i sin herres undergang, og som selvfølgelig efter det mislykkede attentat paa hans person var endnu mere paa sin post, opdagede dog i rette tid den forbryderiske plan og underrettede straks markgreven, der allerede havde tiltraadt sin reise. Tritschler arresteredes, afsattes fra alle sine embeder og æresposter og førtes under streng bevogtning til Plessenburg; en speciel domstol nedsattes for at granske hele hans embedsførsel. Schröder opnaaede atter sin herres hele gunst og bevaagenhed, ligesom markgreven fik sin anden yndling Wunschold tilbage. Fyrsten havde savnet denne paa det sterkeste, — ingen anden lod sig saa villig prygle af ham og brød samtidig ud i saa hjerteskjærende skrig, hvad der bestandig beredte markgreven en ubændig fornøielse.

Hvem véd, hvad der fremdeles skulde være Bayreutherlandet beskaaret, hvis ikke skjæbnen her havde raabt et befalende «holdt!» — Den 30te januar 1769 døde markgreve Friedrich Christian efter et kort sygeleie, endnu i sine kraftigste aar. Den samme egenskab, som i hans levetid havde foraarsaget hans omgivelser de største fortrædeligheder: en, man kunde næsten kalde det fatalistisk egensindighed, blev tilslut ogsaa den egentlige aarsag til hans død. Da han nemlig havde nydt alterens sakramente, afviste han haardnakket al anden næring, idet han indbildte sig, at han derefter intet mere turde nyde. Han døde saaledes formelig hungersdøden. Med stor pomp førtes liget til klosteret Himmelskron, greverne af Orlamündes og markgreverne af Bayreuths gravsted

Markgreve Friedrich Christian var den sidste markgreve af Bayreuth. Regjeringen gik nu over til linjen Ansbach, repræsenteret i markgreve Karl Alexander. Men denne beholdt dog ikke længe styret. Under indflydelse af sin veninde, englænderinden lady Craven, der kun fandt ringe behag i livet under en liden residensstads smaa forhold, aftraadte han i 1791 sit land til den preussiske hovedlinje for at begive sig paa reiser og senere ende sine dage i England. Bayreuth fik kun sjelden besøg af sine nye herrer, og først da minister, senere statskansler von Hardenberg blev anbetroet forvaltningen af de frankiske fyrstendømmer, holdt fyrsten ved aarhundredets slutning sommeren igjennem et slags residens i Bayreuth Men efter Hardenbergs overgang til en vigtigere embedsstilling indtraadte atter den gamle stilhed i den før saa livlige residensstads gader og i de fantastiske slotshaver i dens omegn. De historiske minders glans lokkede kun sjelden en fremmed til den afsidesliggende, nu næsten til en landsby nedsunken stad, der tidligere var de frankiske Hohenzolleres residens. Men om nogen engang styrede sin kurs did, blev han overrasket, ja henrykt over byens yndige beliggenhed, omgivet som den er af en krans af smilende høider og med Fichtelgebirges aaser i baggrunden; han blev forundret over gadernes storstadsmæssige anstrøg, over de talrige statelige bygninger fra rokokoens glanstid og over de til de fyrstelige lystslotte hørende storartede haver. Denne eiendommelige blanding af landskabelig ynde med de store historiske minders trylleri,

som udmerker mange af vore nuværende og tidligere residensstæder, har — tilligemed en for visse følsomme og verdenstrætte gemytter saa sympatisk verdensfjernhed — vistnok ogsaa medvirket til, at vor store tonedigter Richard Wagner besluttede at hvile ud her efter sit sterkt bevægede liv. Sit *buen retiro* har han i festspilhuset efterladt en arv, som hvert aar lokker tusinder af pilgrimme til den henrivende by ved Main, hvor der da i uger og maaneder fremtrylles et billede af det tidligere glimrende liv.

Der staar nu kun tilbage med nogle ord at mindes de personers skjæbne, der i den sidste markgreve af Bayreuths liv spillede en saa skjæbnesvanger rolle. Eftersom den nye landsherre havde havt sin finger med i spillet ved sammensværgelsen mod den afdøde markgreve, blev Tritschler øieblikkelig løsladt og erholdt en meget indbringende stilling som overamtmand. Han døde dog allerede tre aar senere, kun 38 aar gammel, af feber. Derimod stod den nye hersker ikke i noget slags forbindtlighedsforhold til sin forgjængers to andre yndlinge, Schröder og Wunschold; de berøvedes straks sin stilling og rang, arresteredes og blev senere landsforvist. Schröder trak sig med sine sammenranede penge, som man ubegribelig nok lod ham beholde, tilbage til den øvrepfalziske by Sulzbach. Wunschold forsvandt sporløst.

Om Fordringerne til det moderne Diplomati.

Af *en Diplomat* i «Deutsche Revue».

I de sidste maaneder har der gjentagne gange forekommet lydelige klager i de tyske aviser og tidsskrifter over den tyske udenrigspolitiks førelse, og disse klager har ofte, om ikke som oftest, sigtet til den efter vedkommende forfatteres mening utilfredsstillende sammensætning af rigets diplomati. Naar man ser bort fra visse personlige angreb, som her ikke skal eller kan tages hensyn til, lader disse angreb sig sammenfatte derhen, at der ved valget af de i rigets diplomatiske tjeneste antagne personer mere bliver seet hen til fødsel end til dygtighed, og at navnlig de, som hører til den tyske borgerstand, ganske bliver forbigaaede.

Hvad man fremfor alt maa blive klar over, naar man vil forsøge at bedømme de faktiske forhold, det er, at om end diplomaternes opgaver i aarhundredernes løb ikke uvæsentlig har forandret sig, saa er dog diplomatiets opgaver forblevne de samme, og det gebet, hvorpaa begge, baade diplomati og diplomater, har at løse sine opgaver, er ligeledes forblevet det samme, d. e det hofmæssige terræn og det med rette eller urette saakaldte gode selskab. Ikke saale-

des, at det felt, over hvilket en diplomat nutildags har at udstrække sine iagttagelser, skulde være betydelig større end det, paa hvilket hans forgjængere havde at vende sin opmerksomhed; men det hindrer ikke, at de afgjørende begivenheder dog for det meste pleier at foregaa mellem et lidet antal kaldede personer og paa et indskrænket gebet. De hændelser, der bryder ud som en uveirsstorm, overraskende alle og kastende alle og alt ned for sig, er yderst sjeldne; naar man gaar tilbunds i sagen, vil man for det meste finde, at det har gaaet de af hændelserne overraskede personer som de ved foden af en vulkan boende folk, der er blevne uforsigtige og ligegyldige for faren af vane.

Den kjendsgierning, at en diplomats virksomhed foregaar indenfor en indskrænket kreds og i det gode selskab, giver os den første egenskab, en diplomat maa besidde: god opdragelse eller, om man vil, stamme fra et godt hjem. Ikke saaledes, at ikke ogsaa folk uden saadant skulde have vidst at tilkjæmpe sig gode resultater, — dette forekommer ogsaa ofte; men for flertallet og for gjennemsnitsdiplomaten er gode manerer og «savoir faire» en uundværlig egenskab. Han maa kjende det gode selskabs skikke saa godt, at han ikke støder an mod dem. En af vore elskværdigste, yngre forfatterinder har med megen indsigt og elskværdighed skildret, hvorledes slegtninge fra landet pleier at vise sig til anden frokost i smoking med johanniterkorset. Det kan være meget agtværdige og dygtige folk; men til diplomater vilde de ikke egne sig; thi de vilde i aarevis og sandsynligvis forgjæves maatte kjæmpe for at udslette det første, ugunstige indtryk. Og lad os bare ikke tro, at dette er et fantasibillede. Det vilde ikke være vanskeligt at anføre unge folk, som i de første dage af sin diplomatiske løbebane har lidt skibbrud ved lignende toilettefeilgreb. Selv i de amerikanske diplomatkredse er det ønske blevet udtalt, og den bestræbelse blevet merket, at undgaa, ved at bære en uniform af en eller anden art, den opsigt, som den sorte frak pleier at vække i et hofselskab. Selv liberale aviser pleier jo mangen en gang at notere saadanne paafaldende fremtoninger.

Den kreds, i hvilken diplomaten maa bevæge sig, gjør en anden egenskab nødvendig: han maa være, om ikke netop rig, saa dog ret velhavende. Af forretningerne kan en ung, ugift diplomat ikke leve, hvis han ikke foruden sin løn har 10 til 12000 mark aarlig i rente, og hans chef, gesandten, er ikke meget bedre stillet; thi trods de meget smukke repræsentationspenge, han faar, vil han ikke kunne komme ud af det paa de fleste steder, hvis han skal kunne opfylde sine selskabelige pligter, uden at maatte yde betydeligt til selv. I de mindre stillinger er dette ikke anderledes; thi der er personlig løn og repræsentationspenge tilsammen ofte saa utilstrækkelige, at en gift mand slet ikke kan komme ud af det dermed. Man vil maaske indvende, at opfyldelsen af selskabelige pligter i et saadant omfang ikke hører til en diplomats opgaver; men man vilde tage meget feil deri. For diplomaten staar ikke de pengemidler til disposition, heller ikke de forbindelser, som de store bankforretninger i alle hovedstæder besidder; for ham omsættes ikke de underretninger, han kan forskaffe sig, i mark og pfennig; han mangler den personlige interesse, der besjæler et bankfirma og dets tusinder af kunder, af hvilke et stort antal altid er paa udkig efter enhver børsefterretning, som vilde kunne faa indflydelse paa deres papirer i den ene eller anden retning. Han mangler

ogsaa den mulighed, som journalisten besidder, at kunne efterspore underretninger overalt; han er ifølge sin stilling bundet til bestemte kredse, og han ved af erfaring, at en vis selskabelig omgang er nødvendig for at løse de tunger, som ellers vilde tie. Kun i historiske romaner og hos deres læsere afgjøres store statsaffærer i diplomatiske samtaler. Den, som er fortrolig med lignende forhold, ved, at impulser meget mere gives og modtages «entre la poire et le fromage» eller ved kaffen og cigaren i røgeværelset efter en god diner end i ministerens eller gesandtens kontor, hvor enhver af de deltagende ikke alene er bundet ved ydre former og ved, at han paa en vis maade befinder sig under tvang. Hvad der gjælder for chefen, gjælder ogsaa for de yngre, ham underordnede diplomater, som maa tjene ham som øine og øren. Den, som tilbringer den største del af sin tid ved skrivebordet, bliver en skattet arbeider, og saadanne maa der ogsaa være, men ingen diplomat, som han maa være i det daglige liv. Det ved alle regjeringer, og da de hyppig mangler midler til at lønne sine diplomater tilstrækkelig, maa de vælge disse af den velhavende klasse. Selv de Forenede stater gjør ingen undtagelse i den henseende og kan det heller ikke; thi deres diplomater er for det meste stillede endnu slettere i pekuniær henseende end de andre magters. En kortfattet artikel i et amerikansk tidsskrift om de seneste forandringer i de amerikanske diplomatstillinger siger om en ny udnævnt gesandt, at han var bleven udnævnt til en stilling, hvor hans forgjængere sandsynligvis havde udbetalt hele sin løn alene til leie af bolig.

Naar der i det foregaaende kun har været omtalt ydre forhold, saa maa disse ikke agtes for ringe. Netop hos en diplomat spiller den ydre form en betydelig rolle, og en desto betydeligere, eftersom jernbane og telegraf har frataget ham enhver mulighed for at gribe initiativer og har begrænset hans opgave til at underrette sin regjering rigtig og at lade de paalæg, han faar, gives videre i en passende form. Men paa denne form kommer det meget an. Fra en ubehagelig meddelelse kan der borttages meget af dens braad ved den maade, hvorpaa den overbringes, og en i og for sig uskyldig meddelelse kan ved overbringelsens form gives en betydning, der rækker vidt ud over den tilsigtede virkning. Man vil ofte høre det talent, der passende og forstaaelsesfuldt udfører paalagte hverv, blive rosende omtalt, naar der er tale om yngre og ældre diplomater, eller man vil finde, at en ellers dygtig mand betegnes som ubrugelig i den udenrigske tjeneste, og det med rette, hvis han mangler denne gave. Denne følelse for formen kan læres, hvis den ikke, hvad der er bedre, er medfødt; ligeledes maa den ydre, skriftlige form for meddelelser og beretninger læres, hvilket aldeles ikke er let. For mange diplomater bliver det hovedsagen at stille sig selv frem i forgrunden i sine beretninger, og fyrst Bismarck kunde blive meget fortrydelig, naar han fik saadanne, der dertil ofte var affattede i dialogens form. Chefen for udenrigsdepartementet har ikke tid til at læse lange afhandlinger; hvad der forelægges ham, maa være affattet i kort format; de vigtigste punkter maa træde skarpt frem, og de videre udviklinger af sagen maa være henvist til bilagene, der kan tjene til underretning, men ikke absolut maa læses. Den bedste indberetning er den, som er saa fuldstændig, at naar et anliggende udvikler sig til et spørgsmaal, d. e. faar politisk betydning, det hele materiale til dets bedømmelse da er forhaanden, uden at de ting, hvorom

der bliver spørgsmaal, er blevne forstemte og trukne i langdrag ved en altfor udførlig indberetning, altsaa: korte beretninger og udførlige bilag. At beretninger ikke skal indeholde hofmæssig og selskabelig sladder, har allerede fyrst Bismarck fremhævet i sine «Gedanken und Erinnerungen», og at de ikke maa tale modtageren efter munden, er soleklart, da deres hovedsagelige hensigt er at give vedkommende et tro billede af de tilstande, der skal tjene til grundlag for hans afgjørelser. Dog ligger det netop for en diplomat meget nær at fristes til at synde i den ene eller den anden af disse retninger. Han hører som bekjendt til de embedsmænd, som hvert øieblik kan blive afskediget uden angivelse af nogen grund; han er saaledes særlig henvist til sine foresattes velvilje, og der gives ogsaa nutildags mange mennesker, som der altid har været og altid vil vedblive at være, som heller vil underholde end blive belært, saa meget mere, da de dog er overbeviste om, at de ved alt bedre selv. Det er ogsaa dem, for hvem det at skrive andre til behag kan være en vistnok ikke ærlig, men god forretning.

Hvad betjener da en diplomat sig af, forat hans indberetning kan blive virkelig nyttig? Som forberedelse et godt kjendskab til stats- og international ret. Om aflæggelsen af den første og især den anden juridiske eksamen, saaledes som det fordres hos os, er nødvendig dertil, synes i det mindste tvilsomt. Den tid, der anvendes til praktisk beskjæftigelse ved en domstol eller regjering, kunde vel anvendes bedre. Ved den diplomatiske prøve er der anledning til at overbevise sig om eksamenskandidaternes kundskaber; i den bestemmelse, at diplomaten hvert øieblik kan afskediges uden angivelse af grunde, har regjeringen til enhver tid et middel til at udstøde mindre brugelige elementer, og naar denne bestemmelse haandhæves med nogen skarphed, kan det neppe forekomme, at saadanne elementer vedvarende forbliver i tjenesten. Forresten har netop de været de bedste blandt diplomaterne, der har manglet den juridiske uddannelse. Ogsaa gamlerigskansleren udsteder et godt vidnesbyrd for tidligere officerer som diplomater. For diplomatens virksomhed er endvidere kundskaber i og den flydende brug af modersmaalet samt idetmindste det engelske og franske sprog trængende nødvendig. Det førstnævnte er blevet verdens forretningssprog; det sidstnævnte er fremdeles altid, i større eller mindre grad, det gode, internationale selskabs sprog. En almindelig fortrolighed med Europas og de Forenede staters stats- og politiske historie, og, hvis han er stationeret udenfor begge, ogsaa det lands historie, hvor han befinder sig, og dets nabolandes, er ligesaa nødvendig. Men hovedsagen bliver altid menneskekundskab og en rigtig følelse for menneskers, kjendsgjerningers og strømningers betydning, saa at han kan afveie dem mod hinanden, trække kundskab deraf og saaledes forsøge at komme sandheden saa nær som muligt. At udgrunde dem aldeles uden feil vil sjelden blive muligt; thi ingen ved og kan vide paa forhaand, hvorledes mennesker og begivenheder kan udvikle sig og vise sig ved nye og uventet indtrædende momenter. Derfor vil en sangviniker med altfor raske initiativer aldrig blive en god diplomat og kunne opnaa resultater paa det diplomatiske gebet; thi han mangler det rolige overlæg, der afveier og bedømmer, og den rolige taalmodighed, der har lært at afvente begivenhederne og lade dem modnes. Talleyrands raad til en ung, til sin post afreisende

diplomat: «Surtout pas de zèle» [1] — («pas trop de zèle» — citeres hyppig, men er historisk urigtigt) kan derfor ogsaa lægges nutidens diplomat paa hjerte. Denne rolige, kolde overveielse smitter vistnok hyppig af, ikke alene i romaner, paa diplomaternes ydre; den dermed forbundne indesluttethed, udeltagelse og utilnærmelighed holdes ofte, og ikke altid uberettiget, for et tegn paa hovmod; men ofte betegnes denne holdning som korrekt, og man ser den ogsaa i korpsstudenters og yngre officerers kredse; men i almindelighed vil man se, at en saadan holdning skaber mange fiender, og nogen «rondeur», som franskmanden siger, d. e. ikke at lægge saameget baand paa sig, naturligvis uden at blive ukorrekt, vil ogsaa forretningsmæssig lønne sig bedre. Endnu slemmere virker en vis nedladenhed, for hvilken der ingen undskyldning findes, da den kun saarer og intet indbringer; den er altid tegn paa en vis, ringere karakter hos den, som behager at give sig en saadan holdning. I den før nævnte artikel i et amerikansk tidsskrift siges om en amerikansk diplomat: «Hans evne til at bedømme personer rigtig, med hvilke han kommer i berørelse, er en egenskab, som vi kunde betegne som ganske særlig amerikansk. Den er bleven betegnet som amerikansk skarpsindighed («shrewdness») . . . . Hvis vedkommende er en saa skarpsindig bedømmer («judge»-karakterlæser), saa er han ogsaa en hel demokrat. Omendskjønt han er vant til at bevæge sig i de aristokratiske kredse, er han fuldstændig fri for en vis nedladenhed og har altid været ligesaa tjenstvillig overfor de fattige og folk uden rang og stilling som ligeoverfor de rige og dem, som har noget at betyde». — Naar man kan sige dette om en mand i diplomatisk stilling, saa kan man dristig føie til, at han er en god diplomat. Forfængelighed er en af de farligste klipper for en diplomat, paa hvilken ikke alene personer, men ogsaa hele systemer og stater har gaaet tilgrunde. — Grev Beust var et eksempel paa en diplomat, hvis forfængelighed drev ham til bestandig at trænge sig frem i forgrunden, og som tilslut strandede paa denne klippe. Den diplomat, som foretrækker at holde sig i baggrunden og indhøste de resultater, hvorover en anden bryster sig, vil altid yde mere end den, der altid trænger sig frem i forgrunden og ved det mindste held straks slaar paa den store tromme. Ligesom den bedste kvinde er den, hvorom man ikke taler, saaledes er ogsaa den bedste diplomat den, hvis navn mindst kommer frem for offentligheden, uagtet han har ydet noget.

Endnu et ord om de kredse, af hvilke personerne til den diplomatiske tjeneste vælges, skal afslutte denne lille skildring. At disse kun kan være dem, der er velsignede med lykkens goder, følger ligefrem af det allerede sagte. Deri vil der, efter hvad man kan forudse, heller ikke kunne forandres meget; thi udenrigsdepartementets budget maatte forhøies ganske betydelig, hvis en indgribende forandring skulde foretages heri. Forøvrigt vil kredsen udvide sig af sig selv paa naturlig maade. Allerede nu er en hel mængde personligheder, der er udgaaede af den mere bemidlede borgerstand, ansatte i det tyske diplomati, og naar de fleste af disse er blevne adlede, saa forandrer dette intet ved dette faktum, men turde ganske simpelthen føres tilbage til deres eget eller deres gemalinders ønske derom. Lignende selskabelige anskuelser finder man overalt; i det republikanske Frankrige, hvor adelens forrettigheder har

[1] Fremfor alt ikke ivrig.

været ophævet i over hundrede aar, vrimler det af folk med pavelige og andre adelstitler, ved hvilke der ofte klæber kjøbets utække, og i de Forenede stater lægger efterkommerne af de engelske pilegrimsfædre og de hollandske knickerbockerfamilier den største vegt paa sit adelsblod og lader de af skjæbnen mindre begunstigede ofte og gjerne føle dette faktum. At fyrst Bismarcks anskuelse, at den ikke-preussiske tyske adel egnede sig bedre for den diplomatiske tjeneste end den preussiske, der kun vanskelig kunde rive sig løs fra sin eiendommelighed, en sterk selvfølelse og tilbøielighed til at kritisere, endnu den dag idag ikke har overlevet sig selv, synes at fremgaa af det store antal ikke-preussere, der staar i rigets diplomatiske tjeneste. Ogsaa armeen leverer endnu fremdeles som i gamlerigskanslerens dage ikke den daarligste del af de laugsmæssige diplomater. Hvad de fyrstelige personer i diplomatiet angaar, saa er deres antal i den sidste tid meget betydelig forøget, ikke netop til de fra ikke fyrstelige huse stammende diplomaters tilfredshed; dog synes deres fyrstelige herkomst ikke at øve nogen ugunstig indflydelse, hverken paa dueligheden eller paa muligheden af at kunne yde gode tjenester, som f. eks. prins Reuss, der forlod tjenesten som gesandt i Wien, tilstrækkelig har bevist. Men noget mindre var maaske ogsaa i dette tilfælde bedre.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskrift-presse hentede opsæt. Den medtager alt der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

STEEN'SKE BOGTRYKKERI. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

AUGUST 1907

UDGIVET AF ALF OTTO

Guiseppe Garibaldi.

Født den 4de Juli 1807.

Efter «Kölnische Zeitung».

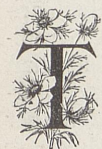
o dage efter den italienske folkehelts død i juni 1882 skrev hans biograf, Jessie White-Mario: «Garibaldi er død, og i ethvert italiensk hjerte synes livet at staa stille. Han var inkarnationen af dette liv, og i sig forenede han hele det italienske folks længsel, kjærlighed og vrede». Derpaa skildrer hun med et vakkert billede fra sjømandslivet Garibaldis ensomme bolig paa klippeøen Caprera som det fyrtaarn, der med sit stadig brændende lys i lange tider indgjød italienerne mod, haab og tillid og viste dem vei til den sikre havn.

Et enigt, fra fremmed herredømme befriet fædreland var den havn, som det italienske folk stræbte at naa, og med sikker haand har Garibaldi styret den lille skude derind trods storm, sjøgang og skjær. Garibaldi og Viktor Emanuel, folkets mand og kongen af Sardinien, de har erobret et fædreland for sit folk! Den ene alene uden den anden vilde vel neppe have vundet frem til maalet. Maalet var det samme, men deres veie forskjellige, og ofte krydsede de hinanden. Men nu hersker der ikke længer nogen uenighed om deres fortjenester af fædrelandet, og paa hundredaarsdagen efter Garibaldis fødsel bringer hele Italien, fra kongen til den beskedneste borger — bringer regjering og folk ham sin varmeste hyldest, — denne helt, som i den langvarige befrielseskamp paa en virkelig heroisk maade repræsenterede folkets kraft. Saavel i hovedstaden, hvor Garibaldis rytterstatue allerede i tolv aar har tronet paa en af de dominerende høie, som i den uanseligste landsby vaier flagene til hans ære, tændes der glædesblus, og synges der begeistrede sange, holdes der ildnende taler til hans pris. Blandt alle disse festlige tilstelninger staar dog høiest statens æresgave til dem, som kjæmpede ved heltens side, og beslutningen om at gjøre hans bolig paa Caprera til et nationalmindesmerke, om amnesti for politiske forbrydere og fastsættelsen af 4de juli som national-festdag. Høiere kunde man ikke ære en konges minde.

Den mand, hvis navn idag lyder med tak og velsignelse fra alles læber,

var, medens han levede, beskeden, fordringsløs, ligetil og uegennyttig som faa. For sine udødelige fortjenester har han afslaaet enhver belønning, enhver udmerkelse. Hans eneste ønske var at faa tjene sit fædreland med liv og blod, naar det var i nød.

«Mit liv eier Italien, og mit høieste ønske er at drage mit sverd for dets frihed», skriver han; «velstand, hustru og børn, intet kan holde mig tilbage, naar den hellige sag kalder.» I indledningen til sine erindringer har Garibaldi aflagt en bekjendelse, som bærer præget af den største sandfærdighed:

«Et stormfuldt liv, sammensat af godt og ondt, som hos de fleste mennesker. Og dog har jeg den bevidsthed, at jeg altid har villet det gode for mig og mine medmennesker. Mangen gang har jeg gjort det, som ondt var, men aldrig med frit forsæt. Tyranniet og løgnen har jeg hadet, og derfor blev jeg ogsaa republikaner; for den regjeringsform er dog den ærligste». Han bekjender videre sit uforsonlige had til presteherreværldet, som han kalder «en sand Guds svøbe». «Ved den opdragelse, presterne giver folket, er de for en stor del skyld i den italienske races fysiske og moralske underlegenhed». Presterne har altid forekommet ham som «løgnens inkarnation, en støtte for despotiet, for lasten og elendigheden». I sit had til kirken med dens magtbegjær og til presterne som dens repræsentanter var den ellers saa snille, forsonlige og taalmodige mand ubønhørlig — i sit forhold til kirken vel at merke, ikke til religionen.

Allerede i guttedagene kom dette tilsyne. Han var født i Nizza, i et lidet tarveligt hus nede ved havnen. Hans far var sjømand, og lysten til eventyr og dristig daad laa ham i blodet. Der var to ting, han ikke kunde fordrage: skolen — og presten, som var hans lærer. Hans mor, som var en from kvinde, vilde endelig, at hendes Guiseppe, den næstældste af sønnerne, skulde blive munk; men da rømte den halvvoksne gut og drog til Genua. Rigtignok blev han ført tilbage til forældrene; men han satte alligevel sin vilje igjennem, og istedenfor at komme paa seminariet tog han hyre som dæksgut med et skib, som skulde til Taganrog. Her traf han sammen med nogle unge landsmænd, som hørte til den af Mazzini grundede «La Giovani Italia», der arbeidede for fædrelandets frihed, og blev fra nu af den maalbevidste, urokkelige forkjæmper for Italiens enhed og befrielse. Man har gjerne, samtidig som man beundrede Garibaldis daadskraftige idealisme, fremkommet med den klander, at han manglede den dybere politiske forstaaelse. Denne paastand trænger endnu til at bevises. Ganske vist har denne folkehelt mangen gang kollideret med den italienske regjerings politik; men dadelen synes kun berettiget for den, som mener, at det bare er de professionelle politikere, som har ret. Det er forresten ogsaa en ubevist forudsætning. I én forstand var dog denne lægmand i diplomatien, denne demokratiske fusentast en fremragende politiker: han satte sig et bestemt maal og gik lige løs paa det uden at se til høire eller venstre, benyttende sig af enhver liden omstændighed, enhver liden fordel, der kunde lede til dette maal. Og maalet var fædrelandets enhed og befrielse fra det fremmede aag. For at naa det opofrede han endog sine republikanske anskuelser. Han satte fædrelandet over partiet; faa politikere kan sige det samme om sig selv.

Paa grund af sine forbindelser med Mazzini indviklede den ubetænksomme unge mand sig i en sammen-

svergelse mod den reaktionære sardinske regjering, straks efter at han var indtraadt i den kongelige marine. Hans forældre misbilligede i høi grad denne streg og forlangte, at han angerfuld skulde bede om naade; men Guiseppe vilde ikke og flygtede i februar 1834 ud af landet. Han blev dømt til døden som sammensvoren og desertør. Men om fædrelandet forstødte ham, blev han det alligevel tro, og de 14 aar, han tilbragte i Sydamerika som eventyrsøgende flygtning, tjente til at forberede ham for den patriotiske frihedskamp. Som kaptein paa kaperskibe og anfører for en italiensk legion i sydamerikanske republiker lærte han sig krigerhaandverket og vandt ubetinget tillid hos en dristig skare af udvandrede landsmænd. De stod ogsaa til hans disposition, da fædrelandet kaldte dem. I 1847 kom der efterretninger til Montevideo om pave Pius IX's patriotiske løfter og liberale reformer; den nye pave blev hilset som Italiens politiske Messias. Garibaldi overvandt sin uvilje mod presteskabet for fædrelandets skyld, og i et bemerkelsesværdigt brev til den pavelige nuntius i Montevideo stiller han sig med liv og blod til pavens disposition i hans befrielsesverk for fædrelandet. Han var allerede dengang far til tre børn, som han havde med en brasiliansk kvinde ved navn Anita. Hun var en andens hustru; men skjønt han altsaa ikke var bundet til hende ved ægteskabets baand, sendte han dog hende og børnene i forveien hjem til Italien, for hvis frigjørelse han vilde kjæmpe, og fulgte selv om vaaren 1848 efter med 85 ligesindede kamerater, der erkjendte ham som sin fører.

Den 15de april 1848 reiste disse kjernekarer — de siden saa berømte friskarer ud af Montevideos havn, og skibet, som førte dem, bar navnet «L'Esperanza», et navn, der varslede godt for fremtiden. Underveis fik de vide, at hele Italien havde reist sig mod det fremmede herrevælde, at Palermo og Mailand havde befriet sig, og at kongen af Sardinien drog i felten mod østerrigerne. Da glemte Garibaldi, at Karl Albert havde underskrevet hans dødsdom; han gik iland i Nizza og bød kongen sin arm og sit sverd til stor ærgrelse for mazzinianerne, som vilde have en italiensk republik. Men kongen og hans raad mødte den fordums sammensvorne og desertør med mistro. Minister Ricci raadede ham spottende til at henvende sig til Venedig; det var muligt, at man der havde brug for sjørøvere. Afvist fra sit fødested vendte han sig til den provisoriske regjering i Mailand og dannede der en frivilliglegion, som han blev general for, og kjæmpede med haardnakket begeistring mod østerrigerne, ogsaa efterat vaabenstilstanden mellem Sardinien og Østerrige var sluttet. Dernæst bestræbte han sig for at faa Mazzini til at lade være at proklamere republiken. Hans eneste maal var at befri fædrelandet for «fremmedherredømmets pestilense» uden hensyn til anførernes politiske farve. Men skuffelserne udeblev ikke. Karl Albert var ubestemt, og Pius IX lod frihedens sag i stikken og flygtede fra sin hovedstad under beskyttelse af bourbonerne. I Toscana og Sardinien hævede reaktionen atter hovedet; men Garibaldi gav ikke tabt. I begyndelsen af aaret 1849 stod han i spidsen for sine soldater i den romerske republiks tjeneste og opretholdt ved det held, som fulgte hans vaaben, sine soldaters patriotiske begeistring, skjønt han selv havde tusend ubehageligheder med triumviren Mazzini, som han ikke kunde enes med. De bourbonske tropper, som var trængt ind paa romersk omraade, slog han tilbage ved Palestrina og Velletri og forsvarede derefter Rom mod den

franske overmagt under Oudinot, som var udsendt af den franske republik for at underkue den italienske republik og gjenoprette pavevældet.

Fra denne forvirringens og fortvilelsens tid har vi to breve fra Garibaldi til hans Anita. Disse breve vidner i lapidarstil om hans heroiske overlegenhed, hans sjælsstorhed og hans urokkelige tro paa fædrelandets sag. De er tillige et vakkert vidnesbyrd om hans inderlige samliv med Anita, som han altid har anseet som sin retmæssige hustru, og som dengang til forskjellige tider delte farerne og besværlighederne ved hans soldaterliv. Den 19de april skrev han:

«Jeg kan ikke være rolig, før jeg har faaet brev fra dig om, at du er vel ankommet til Nizza. Jeg maa høre fra dig, min dyrebare Anita, og fortæl mig saa de indtryk, du har faaet af begivenhederne i Genua og Toscana. Du sterke, ædelmodige kvinde! Med hvilken foragt maa du ikke se ned paa disse italienere, denne bastardslegt, som er mine landsmænd! Hvor ofte har jeg ikke forsøgt at adle dem i dine øine, skjønt de saa lidet har fortjent det! Det er sandt: forræderiet har lammet enhver dristig handling; men alligevel — vi er vanærede! Det italienske folk vil blive til spot i alle fremmede lande. Jeg er oprørt over at tilhøre en nation, hvor der findes saa mange rædharer; men tro derfor ikke, at ogsaa jeg har tabt modet, eller at jeg tviler paa mit fødelands skjæbne! Mit haab er større nu end nogensinde. Et enkelt menneske kan man nok vanære uden at faa straf; men en hel nation vanærer man ikke ustraffet! Man ved nu, hvem forræderne er. Italiens hjerte banker endnu, og selv om det ikke er ganske friskt, saa er det dog istand til at udskille de forgiftede dele, som piner det. Det er lykkedes reaktionen ved forræderi og nederdrægtigheder at skræmme folket; men det vil aldrig folket glemme reaktionen. Naar det har overvundet sin skræk, vil det hæve sig igjen i al sin vælde, og da vil det knuse dem, som har været aarsag i dets skjændsel. Skriv til mig, jeg beder dig indstændig; jeg trænger at faa efterretninger fra dig, fra min mor og børnene. Du maa ikke være bekymret for mig; jeg er sterkere end nogensinde og føler mig med mine 1200 stridsmænd uovervindelig. Rom antager et overvældende udseende nu. For Roms skyld vil vore ædle igjen blive enige; dertil hjælpe os Gud! Hils fætter Augusto fra mig, ligesaa familien Galli, Gustavin, Court og alle venner. Jeg elsker dig saa inderlig og beder dig indstændig, at du ikke maa være urolig for mig. Giv gutterne og mor hver et kys fra mig, og vær omhyggelig for hende. — Lev vel!»

Under kampen om Rom skrev Garibaldi den 21de juni fra den samme høi, hvor nu hans mindesmerke staar:

«Jeg ved, at du har været syg, og du er det kanske fremdeles. Jeg maa derfor faa se din og min mors underskrift, for at blive beroliget. Kardinal Oudinots franske-paver nøier sig med at vedligeholde kanonaden; men vi er nu saa vant til det, at vi ikke bryr os om det. Her løber kvinder og børn omkring mellem kugler og bomber, som de slaaes om. Nu kjæmper vi paa Janiculus, og jeg maa sige, at dette folk ikke vanslegter fra sine store fædre. Her lever og dør man med raabet: «leve republiken!» Ja, selv under amputationer kan man høre det. En time i Rom er mere værd end et liv i hundrede aar!! Lykkelig er du, min mor, som fødte mig paa en for Italien saa skjøn tid!»

Med disse dage i kamp mod den franske overmagt begyndte et nyt afsnit i Garibaldis liv. Hans uforfærdede mod, hans opofrende uegen-

nytte, hans tillid til den gode sag virkede mægtig paa alle Italiens patrioter. Nu først lærte hans eget folk ham rigtig at kjende, og hans vaabenbroder Anzani kunde dengang udtale de profetiske ord: «Italiens fremtid afhænger af Garibaldi». Vel gik enhedsdrømmen endnu ikke i opfyldelse; de fiendtlige hære seirede, og Rom blev atter overgivet paven. Den 2den juli maatte byen overgive sig til franskmændene. Den amerikanske gesandt tilbød helten og hans tro kamerater et tilflugtssted paa et i Civitavecchia liggende krigsskib; men Garibaldi afslog denne frelse. Til sine soldater, som var samlet paa Peterspladsen, sagde han: «Jeg byder eder sult, tørst, besværligheder, farer og død! Den, som elsker sit fædreland, han følge mig!» Venedig var nu den eneste by, som fremdeles holdt stand mod de fremmede tropper. Did vilde han for at kjæmpe og dø. Ogsaa dette haab slog feil. Efter et eventyrligt, farefuldt tog, paa hvilket hans tro Anita fulgte ham, skjønt hun var i velsignede omstændigheder, naaede han frem til Adria. Her laa de østerrigske skibe, og med nogle faa kamerater flygtede han ind i pinjeskogene ved Ravenna, hvor han maatte begrave sin hustru. Da han kom tilbage til sit sardinske hjem, blev han fængslet, derpaa frigivet og gik siden i landflygtighed i flere aar.

I 1855 kunde Garibaldi for den arv, han fik efter sin afdøde bror, kjøbe sig et stykke jord paa øen Caprera, hvor han levede som landmand og ventede paa befrielsens time. Og befrielsen kom ved Victor Emanuel og Cavour. I 1856 tiltraadte eneboeren paa Caprera nationalforbundet, hvis program var Italiens enhed under den savoyiske krone. Cavour kaldte ham i 1859 til Turin; med ham og Victor Emanuel kom han snart til forstaaelse til trods for den mistro, som de piemontesiske militære paa den ene side og republikanerne paa den anden side viste ham. Disse sidste behandlede ham som en frafalden, til trods for den berettigede uvilje, han følte ved et forbund mellem Sardinien og Frankrige.

«Den franske regjering har altid været fiendtligsindet mod vor nationalitet», skriver Garibaldi i sine erindringer. Han havde nok heller seet, at det italienske folk havde udkjæmpet sin frihedskamp alene. Men «paa Italien hviler som et bjerg en skrækkelig følelse af egen svaghed, en frugt af tvedragt og presteopdragelse», som har vænnet folket til stadig at ligge paa knæ. «Et folk, som er bestemt paa ikke at bøie knæ for nogen fremmed, er uovervindeligt». Den nye forbundsfælle indgjød ikke Garibaldi nogen tillid; men man «fik vel tage ham med paa kjøbet. Man maa rødme ved en saadan bekjendelse: I forbund med Frankrige tør vi gladelig begynde krigen — uden Frankrige ikke engang i drømme!»

Atter betvang Garibaldi sine følelser, underordnede alle biting den store hovedsag og lod sig i mars 1859 af kongen udnævne til chef for alpejægerne. I spidsen for sit korps opererede han mod østerrigerne, indtil Napoleon til alles overraskelse efter den første seier afsluttede en vaabenstilstand med Østerrige, hvorved Garibaldis krigerske løbebane fik en brat ende. Med indædt harme saa han, at Nizza og Savoyen blev afstaaet til Frankrige; men han adlød kongen og nedlagde sin kommando. Efter Victor Emanuels ønske gav han ogsaa afkald paa at være formand i selskabet «La Nazione Armata». I sit stille sind haabede han dog paa, at Syditalien skulde reise sig, medens han forbandede det elendige diplomati, som bare vilde gjøre landet svagt. Hans republikanske

venner, der forberedte en ny revolution paa Sicilien, vilde have ham til at slaa løs; men Garibaldi nølede. Han vilde ikke indlade sig paa forsøg, som kunde mislykkes, og han vilde ikke tilraabe sine landsmænd: reis eder! for siden at se dem prisgivet «til latter for uslinger». Denne gang turde han ikke begynde frihedskampen, før han var sikker paa, at den vilde føre til maalet. Og paany erindrede han sine venner om, at løsenet var: «Italien og Victor Emanuel!» Endelig, da ogsaa Crispi troede, at øen var moden til reisning, forlod han sin plet jord paa Caprera og rustede i stilhed et tog paa tusend mand — halvt med, halvt mod Turiner-regjeringens vilje. Det var i grunden et høist forvovent foretagende, og han havde flere modstandere at kjæmpe med: de neapolitanske tropper, den mistroiske officielle verden — og da især militæret i Sardinien — Lamarmora mente jo i 1859, at man trængte mindst 20 000 regulære tropper for at holde et vaagent øie med friskarerne — og endelig sine egne venner, mazzinianerne, som paa død og liv vilde have en italiensk republik. For at naa frem til maalet mellem alle disse klipper og skjær kunde der nok trænges ikke alene strategisk, men ogsaa politisk dygtighed og fremfor alt en uendelig taalmodighed.

De tusendes tog, som om natten den 5te mai 1860 gik ud fra Quarto med skibene «Piemonte» og «Lombardo», blev et triumftog uden lige. Seieren var dog ikke saa ganske let; for de bourbonske tropper paa Sicilien gjorde tapper modstand, og det var med dyb sorg, Garibaldi kjæmpede mod sine egne landsmænd. Den 11te landede man i Marsala. Som diktator udstedte Garibaldi et opraab til det sicilianske folk i Viktor Emanuels navn, og fra alle sider strømmede frivillige til. Den 15de mai slog han den bourbonske overmagt paa høiderne ved Calatafimi, og den 27de drog han ind i Palermo, hvor han forblev i flere uger for at ordne de nye tilstande. Den 20de juli seirede han ved Milazzo, og den 28de var han i Messina. Hele Sicilien var vundet paa mindre end tre maaneder. Kongen, som af hensyn til Frankrige og de andre magter ikke kunde gjøre, som han havde lyst til, bad nu Garibaldi om at lade sig nøie med de fordele, som var vundne, og ikke foretage sig noget mod bourbonernes besiddelser paa fastlandet. Men de tusendes anfører var ikke den mand som gjorde noget halvt, og derfor svarede han kongen: «Tilgiv, at jeg denne gang ikke adlyder Dem. Naar jeg har befriet folket fra det forhadte aag, skal jeg lægge mit sverd for Deres fødder og siden adlyde Dem til mine dages ende».

Den 19de august overskred Garibaldi strædet ved Messina og erobrede Reggio. Nu gik ikke alene det frihedstørstende folk over til ham, men ogsaa soldater fra den bourbonske hær, ligesom kongen af Neapels flaade understøttede ham med sin uvirksomhed. Frans II flygtede fra hovedstaden til de nordre dele af sit rige, og to dage senere, den 7de september, drog Garibaldi ind i Neapel med et følge af kun ti mand, medens 14 000 bourbonske tropper var i byen og holdt forterne besatte. Men hele folket jublede mod befrieren, og Frans II's soldater præsenterede gevær for ham. Glæden over dette eksempelløse held blev dog forstyrret ved den officielle sardinske politik, som altid lagde sig paatverke for ham, og af mazzinianerne. Men altid formanede han utrættelig til at holde sammen; for endnu var befrielsesverket ikke tilendebragt. I nord stod Frans II med kjernen af sin hær, og bag ham laa Kirkestaten beskyttet af franske bajonetter. Ube-

kymret om den strid, hans egne landsmænd førte mod ham, gik Garibaldi egenmægtig frem, saa langt han kunde. Medens en sardinsk hær rykkede mod ham fra nord for at tvinge ham til at stanse i sin seiersgang, slog han den 1ste oktober de neapolitanske tropper i et afgjørende slag ved Volturno, og den 15de oktober lod han som diktator udgaa et dekret, hvori han, for at gjøre en ende paa alle partistridigheder, erklærer kongeriget Begge Sicilier forenet med kongeriget Italien under Viktor Emanuel. Den 26de oktober traf han sammen med kongen i Teano — en kort hjertelig hilsen, og de omkringstaaende folkeskarer jublede og raabte Garibaldis navn. Men han pegte paa kongen og raabte: «Dette er eders konge, Viktor Emanuel — han leve!» Den 7de november drog begge to under befolkningens uendelige jubel ind i Neapel.

Skjønt det nationale samlingsverk efter Garibaldis mening endnu ikke var fuldbragt, indsaa han dog, at han nu maatte rømme marken og overlade til den sardinske hær at blive herre over fæstningen Gaëta, hvortil Frans II havde tyet. Viktor Emanuel, som havde modtaget et kongerige af en af sine undersaatter, vilde give ham den høieste udmerkelse, Annunziata-ordenen; men den jevne mand, Siciliens erobrer, afslog baade belønning og ære, og den 9de november forlod han Neapel med 50 lire i lommen og en sæk bønner, som han skulde saa paa Caprera.

Paa sin ø jagede og fiskede han, ubekymret om hele verden, som gjenlød af hans ros, og gik som en anden bonde paa marken med sine æsler. Et af disse kaldte han «Pio Nono». Garibaldi stod dengang paa høidepunktet af sin anseelse; men i sit hjerte var han bitter og utilfreds, dels for den utaknemmelige maade, hvorpaa den italienske regjering behandlede hans officerer og soldater, dels over den vanskjæbne, som hindrede fuldførelsen af den nationale samling. Endnu stod Rom og Venedig udenfor. At vinde Rom, Italiens gamle hovedstad, tilbage, det var hans drøm i disse aar, og fra sin lille klippeø gav han løsenet: «*O Roma, o morte!*» For ham havde livet lidet værd, kunde han ikke naa dette maal. Frihedens og handlingens mand havde ingen forstaaelse af en politik, som havde betænkeligheder ved at marschere mod Rom og at styrte pavens herredømme, fordi fremmede magter ikke vilde tillade det. «Vi har agtelse for andres hus; men vi vil ogsaa være herrer i vort eget hus, selv om det ikke skulde hue jordens herskere». Endnu mindre kunde denne prestestandens uforsonlige fiende forstaa sig paa kongen, der betænkte sig paa at forgribe sig paa den katolske kirkes overhoved, naar han derved kunde skaffe landet dets gamle hovedstad tilbage, og som endnu i 1870, da han lod sine tropper marschere ind i Rom, vilde optræde som pavens beskytter og som en tro kirkens søn bad om hans apostoliske velsignelse. I dette stykke har nok Garibaldi bedømt sine landsmænd feil, naar han troede, at man ustraffet og saadan uden videre kunde tage «hele den pavelige barakke og kaste den overbord». Man behøver bare at se, hvilken magt presteskabet i Italien har endnu den dag idag, og at den store masse af folket endnu ikke har lært sig af med at ligge paa knæ for det, for at forstaa, at Roms forening med Italien kun kunde blive fuldbyrdet med den største varsomhed for ikke at støde folkets religiøse følelser. Ganske vist har ogsaa den nylig afdøde digter Carducci svunget spottens svøbe over de italienske politikere, der med angst og bæven drog ind i pavernes by, da det ikke længer kunde undgaaes; men frie

aander som Garibaldi og Carducci hører nok til undtagelserne i den italienske nation. Garibaldi har aldrig kunnet indse «nødvendigheden af at vælte sig i støvet for et forgjængeligt afgudsbillede» og har i sit demokratiske sind aldrig forstaaet, at man skal lade dem handle, «hvem det tilkommer», det vil sige den officielle verden. De var i hans øine en flok mennesker, «som holdt sig til madbjerget og var mest tilbøielige til intet at bestille; men gjorde de noget, saa var det af det onde», og at vente paa et initiativ af dem, «hvem det tilkommer», var ensbetydende med indskriften over porten til Dantes helvede. Saaledes ser vi efter 1860 helten fra Caprera i stadig ofte fortvilet kamp mod fædrelandets regjering, dette fædreland, som han paa sin vis vilde gjøre sterkt og lykkeligt, men som var saa himmelvid forskjellig fra de regjerendes opfatning. Hans dristige foretagende mod Rom fik det sørgeligste udfald, skjønt det var præget af heroisme og fra et menneskeligt standpunkt maatte vække sympati. En del af det italienske folk hilste ham ogsaa med begeistring; men at soldaterne, hvis helt han havde været, vendte sig fiendtlig mod ham, det var dog det værste, han havde oplevet, værre endda end, at hans kongelige ven maatte staa imod ham. Og dog havde han sat sit liv ind baade for Italien og for ham.

Den sjælsstorhed og det sande ædelmod, som prægede denne mand, kom ogsaa tilsyne her. Han tænkte ikke paa hevn eller gjengjældelse, men blev det savoyiske dynasti tro, ogsaa efterat det havde tilføiet ham det bitreste. Da han den 29de august stod paa høiderne om Aspromonte og saa kongen af Italiens tropper rykke mod hans lille skare for at hindre hans marsch til Rom, gav han udtrykkelig befaling til ikke at besvare modstandernes ild. Med raabet: *Viva l'Italia!* ventede han paa skuddene fra sine landsmænd, og ikke længe efter blev han saaret af en kugle, fanget og ført bort. Langvarigt og smerteligt var sygeleiet, og da han var helbredet, maatte han slæbe sig frem gjennem livet med en lam fod — han, som før altid havde været vant til legemsøvelser og udeliv. Dette afholdt ham dog ikke fra igjen at gribe til vaaben, da Italien i 1866 sluttede «et andet og mindre forhadt forbund» end med franskmændene, og sammen med preusserne drog i felten mod Østerrige. Glad og forhaabningsfuld overtog han igjen en kommando og opererede med held i Sydtyrol, indtil der blev vaabenstilstand, og han fik udtrykkelig befaling fra kongen til holde op med fiendtlighederne. Han adlød tænderskjærende; men han adlød dog. Venedig var nu vundet tilbage; men endnu manglede Rom, hovedstaden. Da de franske tropper i slutten af aaret 1866 havde forladt pavernes by, lod Garibaldi sig ikke længer holde tilbage. Det nyttede ikke, at den italienske regjering tog ham tilfange og satte ham paa en ø, bevogtet af krigsskibe; han saa alligevel sit snit til at undvige og kom, til trods for, at han blev forfulgt af italienske tropper, lykkelig og vel gjennem Umbrien til grænsen af Kirkestaten, hvor hans friskarer ventede paa sin forgudede anfører. Smilende ad skjæbnens ironi, som tvang ham til «at redde sig fra sit eget fædreland ind i fiendeland», overskred han grænsen og stormede den 25de oktober 1867 Monterotondo. Rom var prisgivet til ham, og pavevældets sidste stund syntes at være kommet, da en fransk hærafdeling landede i Civitavecchia og overlegen, som den var, baade i antal og udrustning, slog hans skare ved Mentana den 3die

november. Atter var det franskmændene, som var skyld i, at Rom heller ikke denne gang blev befriet, og vred i hu vendte Garibaldi tilbage til Caprera.

Den gamle kjæmpe forlod nu ikke mere sin ø før om høsten 1870, da Frankrige laa blødende for de preussiske vaaben, og seiren ved Sedan skaffede italienerne Rom. Da overraskede Garibaldi pludselig verden med den beslutning, at han vilde hjælpe den franske republik mod preusserne. Et flertal af det italienske folk beklagede og misbilligede oprigtig dette skridt; men de gamle garibaldister og mange unge mazzinianere trak i den røde bluse igjen og fulgte folkehelten til kamp for den «undertrykte frihed». Man forklarer i almindelighed dette Garibaldis sidste felttog som et udslag af hans begeistring for republiken og folkefriheden. Men det synes ikke tilstrækkeligt til at løse denne gaade, og hans beslutning bragte som bekjendt den gamle helt mange skuffelser. En uovervindelig hang til det eventyrlige tør have spillet ind her, et psykologisk moment af dyb betydning.

Ædelmodig og uegennyttig var Garibaldi hele sit liv; kan hænde, at han paa sine gamle dage har fundet noget fristende i den tanke at gjengjælde ondt med godt og vise sig høimodig ligeoverfor et folk, som havde beredt ham saa megen skuffelse og hindret ham i, at hans inderligste ønske blev opfyldt.

Saaledes forklaret staar ogsaa for os tyskere Garibaldis sidste krigerdaad i et mildere lys. Hos os havde han en epoke, hvor han hyldedes med begeistring. Det var efter 1860, da vi endnu ventede paa, at den tyske enhedstanke skulde blive til virkelighed, og med undren saa, hvor dristig den italienske folkehelt hjalp til at samle sit fædreland; men glansen om hans navn blegnede, da vor egen heltetidsalder indtraadte, og vi saa ham paa vore fienders side. Synet af hans partigjængeres smaalighed, hans omgivelser og hans familie, der ikke stod paa høide med ham selv, gjorde sit til, at Garibaldis billede tabte sig i tyskernes bedømmelse, indtil han tilsidst blev næsten glemt. Hertil kom ogsaa, at den demokratiske verdensanskuelse i de sidste aartier var kommet noget i miskredit. Men vor historiske fordomsfrihed vil atter lade denne sjeldne mands minde vederfares retfærdighed. Selv om vi ikke som italienerne ærer ham som en national halvgud, vil dog hans skikkelse staa for os i næsten antik storhed, og vi vil indrømme, at ethvert folk kan være stolt af at have fostret en saadan søn. Garibaldi vil trods sine svagheder altid staa for os som inkarnationen af den uegennyttige, offervillige fædrelandskjærlighed og den frie, selvbevidste folkekraft.

Brydere.

Efter dr. med. *Mehler* i «Umschau».

Interessen for brydekampe har i de senere aar bredt sig som en formelig epidemi gjennem folkets brede lag. Publikum følger med feberagtig spænding resultaterne af de nu stadig paagaaende bryderturneringer.

Baade fra sportsligt og kunstnerisk standpunkt har brydekampene stor interesse, da man her faar se mange fuldendt skjønne skikkelser boltre sig i de forskjelligste stillinger og under de forskjelligste bevægelser. Forf. bemerker, at han ogsaa fra psykologisk og medicinsk synspunkt har fundet dem værd en nærmere iagttagelse.

Under de nylig afsluttede brydekampe i Frankfurt a. M. fik forf. anledning til at undersøge en række brydere før og efter kampen, samt desuden at indsamle en del data fra disse kraftmenneskers liv. De undersøgte brydere hører til verdens bedste; saaledes serberen *Antonitsch*, franskmændene *Le Boucher* og *Le Colosse*, svensken *Krook*, bulgareren *Petroff*, brasilianeren *Salvator*, tyskerne *Urban* og *Weber* og et par til.

Samtlige brydere stammer fra en sterk familie. Hyppig var faren ligeledes bryder, ialfald amatør; i regelen var ogsaa moren en kraftig kvinde. Det lod ikke til at have nogen betydning, om vedkommende var ældste eller yngste barn. En af præmievinderne var yngste barn, den foran gaaende bror 8 aar ældre, den ældste søster 22 aar ældre. De fleste stammer fra familier med mange, helt til 10 børn. Deres søsken betegnedes ligeledes gjennemgaaende som kraftige; to af dem betonede særlig, at de havde en søster, som var svært sterk. De gifte brydere havde tildels talrigt afkom; det var vel tilfældigt, at kvindekjønnet her var fremherskende — 9 piger paa 2 gutter. Med stolthed fortalte en af kjæmperne, at hans eneste barn — pige — ogsaa var særlig kraftig bygget. Brydernes alder laa mellem 26 og 38 aar. Samtlige havde alt i en række aar været professionister.

En fremragende bryder angav, at han havde drevet sin kunst allerede i 14 aar; før havde han været gartner. Andre havde tidligere været amatørbrydere, en havde været smed, en anden kjøbmand. Legemshøiden varierede fra 176 cm. til 220 cm. (!), vegten kunde gaa op til over 150 kg. Kjæmpen *Urban*, der er 216 cm. høi, veier 150 kg., har et brystomfang af 136 cm., et bugomfang af 128 cm. og er saaledes meget proportioneret bygget. Selvfølgelig er muskulaturen, særlig i armene og ryggen, sterkt udviklet; en af de bedste og mest elastiske af bryderne, nemlig *Weber*, kan uvilkaarlig bevæge hver enkelt af rygmusklerne. Fedtbelægget er hos enkelte, fornemmelig franskmændene, vældigt. Disse kolosser virker i nøgen tilstand ligefrem frastødende. Blandt tyskerne findes der prægtige skikkelser, der ved sin harmoniske bygning maa fryde ethvert kunstnerøie. Særlig udviklet er nakkemuskulaturen — maaske en følge af den under brydningen saa yndede «nakkemassage». Sin helbredstilstand roser de alle som fortræffelig; blot en enkelt vedkjender sig lidt reumatisme, de øvrige kan ikke huske, at de overhode nogensinde har været syge. Den

undersøgelse, forf. foretog, gav dog et lidt andet resultat, hvorom nærmere nedenfor.

Ganske særlig interesse har naturligvis disse folks *levevis*. Ingen af bryderne betegner sig selv som sterke spisere; en af «kjæmperne» mente tvertimod, at mindre folk spiste meget mere end han. Alle nyder blandet kost, meget grønsager, æg, kjød — en af dem betoner, at han undgaar poteter. — *Ingen af dem er afholdsmand.* Alle drikker de spirituosa i forskjellige mængder; de fleste betegner sig dog som maadeholdne; ganske vist er maadeholdet af temmelig subjektiv art — tre flasker sekt (en slags tysk champagne) hver aften er jo ikke saa ganske lidet. Før kampen drikker kun en af dem et glas kognak, de øvrige undgaar alkohol fra middagen af, da de synes spirituøse drikke gjør dem lidt slappe og uduelige til en lang kamp.

Stor omhu anvendes paa *kroppens pleie.* — Kroppen er mit levebrød, sagde en af dem, og derfor maa jeg pleie den omhyggelig. Bad i enhver form skattes høit; en danske tager om sommeren daglig 2—3 bad i det fri, alle holder af dampbad, 1—2 gange ugentlig. Kolde afrivninger foretages kun af og til. I én ting er alle bryderne enige: de har *stor sovetrang;* 9—10 timers søvn hvert døgn kræver samtlige. Paafaldende er det, at *røgning enstemmig ansees for skadelig;* mer end 1—2 cigarer daglig røger ingen af dem, de fleste skyr tobak fuldstændig. *The* og *kaffe* nydes blot med maadehold, melk derimod hyppig som tørstedrik. — For forkjølelse er de fleste let modtagelige. To brydere, som har optraadt i *troperne,* betoner, at klimaet der har bekommet dem ilde; en af dem er blevet melankolsk af det. Videre skal bemerkes, at to mænd omtalte sin forkjærlighed for alvorlig literatur (Ibsen, Tolstoi o. s. v.), en anden nævnte sin hang til spadserture i skjønne naturomgivelser.

Særlig *træning* behøver ikke bryderne, da de jo stadig er i «arbeide»; desuden blir de stive af en altfor energisk træning. De øver sig gjerne lidt paa haandvegter og kautschuksnorer; tunge manualer og deslige er heller ikke banlyste — enkelte af bryderne kan «stemme» indtil 140 kg. (ɔ: løfte vegten op over hodet med begge arme).

Den *kropslige undersøgelse,* forf. fik foretage, førte i mer end én henseende til interessante resultater. Rigtignok var det alt andet end let at faa «komme til» med en virkelig lægeundersøgelse; der var ikke engang et særskilt rum at kunne trække sig tilbage til. Arbeidet maatte foregaa i en fællessal ved siden af scenen; og her var ikke bare samtlige brydere tilstede, men ogsaa alskens andre artister, betjente og medhjælpere, ja damer, som indfandt sig for at forhøre sig om, hvad de burde gjøre for sin blegsot! De forskjelligste tungemaal summede i ens øren med spørgsmaal om resultatet. Pulsen vilde de være med at føle og tælle baade den ene og den anden uvedkommende. Hertil kom, at slige muskelmenneskers hjerteslag var det i sig selv en yderst vanskelig sag at faa lyttet sig til. Lige efter et voldsomt basketag inde for publikum kom selv seierherren tilbage saa udmattet og forpustet, at han havde svært ved baade at høre og at svare paa spørgsmaal; og den som kom tilbage med et nederlag, var jo lidet oplagt til oven i kjøbet at lade sig behandle af en nysgjerrig læge. — Men trods alt dette opnaaedes der endel virkelig interessante resultater. En bryder (præmievinder) er tuberkuløs! En anden har en hjertefeil, de fleste har et spendt karsystem (haard puls), dumpe hjertetoner, altsaa begyndende arteriosklerose (aare-

forkalkning). *Fuldstændig friske* var af ti undersøgte brydere *blot to*. En af disse viser tydelige udartningstegn (misdannede ører). *Efter kampen* saa bryderne ud til at være *fuldstændig udmattede*. Aandedrættet gik gispende og jagende, sveden flød i strømme, talen blev hæs. Pulsen steg hurtig hos allesammen; forf. noterede:

Før kampen:	Efter kampen:
hos A 104	140, uregelmæssig, liden
« B 72, haard, høi	144, uregelmæssig, dobbeltslag
« C 80	90—100, meget svag, med pauser
« D 72	90, normal beskaffenhed (kampen havde kun varet i faa minuter)
« E 90	150, uregelmæssig, traadformig.

Nogen forstørrelse af hjertet kunde ikke med sikkerhed paavises.

De af *Selig* foretagne undersøgelser førte til lignende resultater. Ogsaa han fandt efter kampen en betydelig øget pulshyppighed, en enkelt gang endog 187 (!), hvad der overskrider hjertets sædvanlige ydeevne, der har sin grænse omtrent ved 170. — Urinen var hos alle bryderne fri for æggehvide før kampen, men efterpaa i 69 pct. af de undersøgte tilfælder æggehvideholdig, et fænomen, som ofte ellers kan iagttages efter overordentlige anstrengelser.

Efter 24 timers forløb var æggehviden i regelen atter forsvundet. Nogen hjerteudvidelse kunde heller ikke *Selig* finde.

Som resultat af disse undersøgelser kan det fastslaaes, at man fødes til atlet, d. v. s. at den medfødte konstitution er det afgjørende, ikke levemaaden eller lignende. Videre ogsaa, at selv den kraftigste konstitution snart tager skade under disse uhyre overanstrengelser. Hjerte og blodkar kan i længden ikke tilpasse sig efter det øgede tryk, og følgen blir tidligere eller senere: hjerteudvidelse, klappefeil eller aareforkalkning.

Lord Cromer.

Efter «*Review of Reviews*».

I disse sommerdage er det 25 aar siden Ægypten kom ind under Englands formynderskab. Allerede i 1875 en maaned før jul havde Disraeli — som fik ideen til givendes af mr. Frederick Greenwood, en redaktør i London — kjøbt nær halvdelen af aktierne i Suezkanalen for 72 millioner kroner hos den fallitte khediv Ismaïl Pasja. Saa var det Arabi Bey udover vaaren 1882 reiste et nationalparti blandt sit elendigt styrede folk; selv var han krigsminister. Et nationalparti i Ægypten havde den gang det naturlige program at rive landet løs fra sultanen af Tyrkiet samt at gjøre en ende paa det formynderi, som Suezkanalens eiere, franskmændene og englænderne øvede i Kairo, end sige i Alexandria. Frankriges og Englands panserflaader lagde sig truende ved Nilmundingen — en vakker dag fandt et blodbad sted i Alexandrias europæerby, og

inden aften havde fredsmanden Gladstone tilladt den britiske admiral at bombardere Alexandria. Et par uger efter besatte britiske soldater Suezkanalen. Arabi vovede slaget ved Tel-el-Kebir, men endte dagen som Wolseleys fange. Nildalen helt op i Sudan kom i røre; en profet stod op blandt de sorte mahomedanere, Mahdi'en. Over nytaar faldt den tapre og ædle general Gordon oppe i Khartum, og det Britiske rige holdt paa helt at miste sit nylig erhvervede overtag i Khedivens arme land. Imidlertid sad alt i Kairo den mand, som skulde bringe dette kaos i den fortrinligste orden. Det var den nye britiske generalkonsul, Sir Evelyn Baring, en mand paa et par og firti aar. Ti aar senere blev han for sine fortjenester i den usigelig vanskelige stilling ophøiet i adelstanden som lord Cromer — et navn, der forlængst har faaet klang som et af de store i nationen. I vaar trak han sig tilbage efter 24 aars opslidende stræv i et af verdens møisommeligste embeder; regjering og parlament, publikum og presse overbød hinanden i varme takkens ord. Det er derfor betimeligt, at vi — i en tidsperiode, da kolonialpolitik har overdøvet al anden verdenspolitik — bringer vore læsere en gjenspeiling af det vakre billede af en førsterangs og saa at sige ideal kolonistyrer, som lyste en imøde fra hans hjemlands tidsskrifter i forrige maaned. Vi vælger at gjengive det væsentligste af den udførlige artikel i «Review of Reviews».

Mr. Stead henter et par af sine karakteristikker fra udtalelser af sin fordums ven og senere modstander, den nu aftraadte guvernør i Syd-Afrika, burerkrigens ophavsmand lord Milner, som for en del aar tilbage var lord Cromers høire haand i Kairo. Først en skildring af Ægyptens folk og samfundsforhold:

«Tænk dig et folk, det lærvilligste og mest godlynte i verden, gjennemsyret af en religion, intolerant og fanatisk som ingen anden. Tænk dig dette folk med denne tro, som ikke eier andet fælles end deres konservatisme, revet ind i Vest-Europas rastløse malstrøm af krav paa nyt, stadig nyt. Tænk dig et land vrimlende af paatrængende fremmede, som dets øvrigheder ikke kan lægge haand paa uden at det sker paa fersk gjerning, og som dets domstole ikke kan fælde uden for filleforseelser. Tænk dig myndighederne i dette land ude af stand til at udstede love om disse fremmedes overgreb uden samtykke fra en tylvt forskjellige magter, hvoraf de fleste er ligesæle, somme vrangvillige. Tænk disse myndigheder nødt til at udtrykke sig i et fremmed tungemaal, som ikke engang er det talrigst repræsenterede i fremmedvrimmelen. Tænk dig dem nødsaget til at møde morgendagens skrigende krav med et budget stramt beskaaret efter knappeste maal fra iforgaars. Tænk dig dette landsstyres beslutninger undergivet udsigten til naarsomhelst at blive omstyrtet af domstole det selv har skabt. Tænk dig dets politik faktisk inspireret og dikteret af en stormagts sendemand, som teoretisk ikke engang er den første i laget af en hel sværm sendemænd fra alskens riger og lande; og saa den udøvende magt helt i en mands haand, som teoretisk er blot og bart en «raadgiver uden udøvende myndighed». Tænk dig alt dette, og hold tillige fast, at det her ikke gjælder hverken en operette à la Sullivan og Offenbach eller et mareridt-indfald af en sindsforvirret politisk fusentast, men en solid prosaisk kjendsgjerning — en tør skildring af staten Ægypten».

Under slige forhold er det Sir Evelyn Baring tjente sig op til at blive tituleret Lord Cromer — ikke

ved et logisk metodisk system, men som god englænder ved at bruge sund sans og vise borgerlig hæderlighed, hvor sligt var ukjendt før, samt ved sit medfødte geni, som her fandt just sit rette raaderum. Med sin underlige evne til at være baade strid og eftergivende — hans landsmænd derude hang ham stadig i ærmet for at faa ham til at mase paa de indfødte; disse var stadig paa post mod sligt utidigt mas fra en uvedkommende diplomat. Milner forklarer, at Cromers politik først og fremst gik ud paa at hjælpe ægypterne til mest mulig selv at finde veien til deres egen redning. Og dette holdt han ikke bare sig selv klart for øie, men lærte ogsaa andre det. Han vænnede sine landsmænd i Ægypten til at lide mere paa fornuftig taalmod, overtalelse og personlig indflydelse end paa kraftigere og raskere metoder til at sætte deres indfødte kolleger i tjenesten ind i, hvad moderne administration kræver. Alligevel, hændte det en sjelden gang at han saa sig absolut nødsaget til at gribe ind, da greb han ogsaa ind med en fynd, som feiede al modstand tilside.

En fransk iagttager har føiet nogle smaa træk til det milnerske portræt. «Lord Cromer har ord for at være tver og kold af væsen. Tvert om fandt jeg ham ved enhver anledning baade høflig og hyggelig. Han har en blød stemme, en ligefrem tone og en fortryllende optræden. Men han er ikke en mand efter en intervjuers hjerte; giver han lov til et enkelt spørgsmaal, blir ialfald det næste overflødigt. Enten negter han kort og godt at give noget svar, eller ogsaa giver han i faa ord en hel udredning af sagen, det gjælder.» En anden iagttager beretter som sit indtryk: «I regelen lader han den anden besørge hele samtalen alene, idet han selv nøier sig med at følge den talendes minespil gjennem sin guldlorgnet med et roligt lunt blink i øiet og et bittelidt skeptisk smil lurende ved mundvigerne. Sommetider bryder han underholdningen med en elskværdig, men afgjørende bemerkning, til andre tider bevarer han sin sfinkse-taushed helt tilslut.»

Sir Evelyn Baring var oprindelig uddannet til officer og havde i trediveaarsalderen tjent sig op til artillerikaptein. Saa kom han i 1872 til at følge sin fætter Lord Northbrook til Indien, da han drog ud som vicekonge. Det blev fire gode læreaar; især fik han tage kraftig i under en hungersnød i Bengalen. Men saa havde han ogsaa et hurtigt nemme. Om ikke lang tid var han i folkemunde «vice-vicekongen». Efter Northbrooks hjemkaldelse blev Baring sendt til Ægypten som tilsynsmand ved statsgjældens betaling; saa var han et par aar finansminister for Indien. Endelig blev han — i den forfærdelig vanskelige tid under det nationale opstyr hele Nildalen opover — udseet til at tumle med khedivens fortvilede affærer og samtidig hævde Englands nye magtstilling i Kairo under modstand og intriger fra alle andre stormagters side. — Skjønt officer af uddannelse og diplomat af fag, var og blev Baring, som hans far var, en honnet forretningsmand i sind som i skind. «Træf sammen med ham uden at vide hvem han er, og du vil tage ham for jernbanedirektør, bankmatador eller industribaron. Forretningsmanden lyser ud af alt hans væsen.»

Cromer eier de to hovedegenskaber, som har udmerket de store europæiske herskere over orientalske folkeslag — et taalmod uden ende og et ligefremt og bestemt væsen, som ingen kan tage feil af. Jernhaanden bar han stadig dækket af en myg hanske, han svingede ikke en pansret næve under stympernes næser, men

de vidste inderlig godt, hvad stof der var indenfor hansken, om de ikke gav sig med det gode. Han gik sindig og rolig frem, uden brask og bram; derfor kom han ogsaa frem sikkert og urokkelig did han foresatte sig at naa.

Nogen ordets mand var Cromer meget langt fra at være; alligevel har han ved enkelte leiligheder offentlig udtalt sig om de principer, han gik frem efter. Det var en gang for to aar tilbage han angav de fire hovedvilkaar for jevn og stadig fremgang i Nillandet. Først og fremst gjaldt det at undgaa al slags forvirring. For det andet maatte man vogte sig for at blande Ægyptens affærer ind mellem det kram, britisk partipolitik rumsterer med. For det tredje skulde man gribe enhver anledning til at udnytte selv den svageste tilbøielighed, man kunde spore, hos ægypterne til at ville greie sine sager paa egen haand; man burde være til det yderste forsigtig med at trumfe igjennem vest-europæiske ideer, som folket ikke var modent nok til at fordøie. For det fjerde og sidste skulde det aldrig tabes af syne, at Ægypten maatte styres udelukkende med ægypternes vel for øie.

Revolutionær i nogensomhelst forstand kunde Cromer aldrig blive; han var den jevne og umerkelige evolutions mand. Det var en af hans usvigelige grundsætninger, at alskens grundige systemskifter bare var af det onde. Da var det ganske anderledes frugtbringende, mente han, at lirke ved det bestaaende system smaat i senn og saa at sige lure ind smaaændringer, som en sindig omtanke og omhyggelig prøvet erfaring maatte erkjende for baade mulige og gavnlige. Ikke maatte man støde og end mindre skade ægypterne. «Hvor det var min pligt at træffe et valg mellem en afgjørelse i Englands interesse og en i Ægyptens, har jeg aldrig betænkt mig paa at handle i Ægyptens interesse». Fra første færd af gjorde han front mod enhver anglicering af Ægypten. Vestens kundskab og vestens administrationsmaade vilde han gjerne se indført, men kun forsaavidt ægypterne selv kunde staa sig paa det. At gaa videre betragtede han som absolut fordømmeligt.

Men gjøre rent i den ægyptiske administrations augiasstald, det vilde han, og det lyktes ham. Hans fordums høire haand i arbeidet, Lord Milner, har givet det engelske publikum en omstændelig skildring af denne herakles-bedrift. Selv har Cromer i sine aarlige rapporter leveret en nøiagtig fremstilling af fremgangen; rigtignok var det hans personligste overbevisning, at en kronens embedsmand «aldrig burde lade nogen anledning gaa fra sig til at holde mund» — men sin aarlige indberetning sparede han ingen umag for at faa nøiagtig nok. Den var nemlig skrevet ikke saa meget for hans landsmænd hjemme som for hans kjære indfødte i Ægypten selv. Naar den laa færdig, blev den sendt rundt ikke bare paa engelsk, men i oversættelse til den indfødte presses tusener af læsere. Han blev sjæleglad en dag han fik høre, at en stakkars ægyptisk sjauer var greben i at sløse sin arbeidstid bort med at stave sig gjennem Cromer-rapporten i avisen. Det faldt ham aldrig ind at lytte til raad om at kneble de indfødtes blade; selv vilde han intet hellere end at faa kundskab om den almene opinion i landet gjennem de folkelige aviser, og om de saa misbrugte sin skrivefrihed aldrig saa sterkt, tjente dette — saa mente nu Cromer — bare som en sikkerhedsventil.

For ikke ret længe siden udtalte han sig overfor en fransk bladmand om, hvad han mente sig at have udrettet for det ham betroede land; om bondens kaar heder det:

«Ægyptens velstand stikker omtrent udelukkende i jordbruget, og dette er igjen afhængig af to ting: bondens arbeide og Nilens flom, som hvert aar skyller et frugtbart dynd ud over de pløiede jorder og saaledes samtidig vander og gjødsler. I aarevis var det bare saavidt bonden gjorde noget arbeide; for alt udbytte af hans slid blev snappet fra ham af skattefolkene, som, naar de kom til gaards, pryglede og pinte den sidste øre ud af hans lomme. Det er vanskeligt at forestille sig al den elendighed og useldom, som det arme folk den gang stønnede under. Selv Nilens vand havde de rige og almægtige pasjaer slaaet under sig; jorden eiede de naturligvis, og lov og ret var ikke til for bønder. Først og fremst gjaldt det da at bringe skatterne ned og ligne dem ud efter en retfærdig og rimelig skala, at værne fellah'en mod plyndring fra øvrighedens side, og endelig at sikre ham adgang til Nilens vand til alle tider og steder. Tid og taalmod, begge i drøit maal, maatte til før man fik den usle bonde til at fatte og tro den nye retfærdens aand, som nu raadede i landet. Lidt efter lidt skjønte han, at en ny tid var oprunden, og — mistænksom fremdeles — gav han sig i kast med arbeidet. Og naar han saa, eftersom aarene gik, blev sikker i sin sag, at han virkelig fik lov til at nyde udbyttet af sit slid og slæb i fred og ro, da og da først vaagnede hans dybe medfødte kjærlighed til jorden, og med den vaagnede ogsaa hans længe slumrende arbeidskraft og arbeidslyst — og Ægypten var atter et levende land».

En indfødt skribent har paa sin enkle maade skrevet op syv grunde for, at den ægyptiske bonde bør velsigne Lord Cromer og det britiske styre:

1. Briterne har afskaffet for mig det forbandede hoveri, saa jeg kan leve længere for mine børn, end min stakkars far orkede at leve for mig og mine brødre.

2. Briterne har værget mig mod vore fordums tyranner.

3. Takket være dem slipper jeg nu at betale mere i skat end jeg pligter at betale.

4. Jeg blir nu ikke længere spændt for plogen, som det før i tiden hændte mig, naar en raahjertet tyrk fik det indfald at more sig med at plage livet af mig.

5. Takket være briterne slipper jeg nu at maatte se min kjære hustrus legeme ligge badet i blod paa marken — en ugjerning som hyppig blev begaaet ganske ustraffet for moros skyld rundt om i Ægypten. Den eneste lindring for mig i min bitre fortvilelse var da at lade hjertet græde; for med øinene turde jeg ikke.

6. Takket være briterne kan jeg nu spise mig mæt til kvelds med mine smaa børn og vinters dag klæde mere paa mig end om sommeren.

7. Takket være briterne ser jeg nu ikke mere mine unge bomuldsplanter dø ud af mangel paa vand, som i gamle dage, da vand ikke var til at opdrive uden for den velstaaende, saa dyrt som det var, mens vi fattigstakkarer, som ingen ting havde at punge ud med, maatte se vore planter tørste ihjel.

Vand er selve livets aande for Ægyptens indbyggere. Den som har Nilens vand i sin magt, holder Ægypten i sin hule aand; for uden vand var landet en ørken. Naar nutildags lykke og velstand har fæstet nyt bo paa det urgamle riges tomter, da skyldes det moderne ingeniørers indgriben i kjæmpeflodens vandføring: regulering og opdæmning af flomvandet, til jevn fordeling efter behovet, naar og hvor dette melder sig. Naar man ikke paa noget andet strøg af kloden kan maale frugten af en statsmands konstruktive evne i tønder

korn og kroner og øre i skat, da er det fordi her i Ægypten selve livaaren i landet er taget ind under magthaverens kontrol. Nilen har faaet sæletøi paa og tvinges til at føre sig efter menneskenes krav. I disse sidste 25 aar er folketallet i dalriget steget til det dobbelte, afgrøden til det tredobbelte. Sjelden har et enkelt ingeniørverk fremkaldt saa pludselig og overvældende resultat som anlægget af dammen ved Assuan. Det er da ogsaa en værdig afslutning paa Lord Cromers virketid, at hans sidste indberetning munder ud i en anbefaling end yderligere at lægge beslag paa Nilens underkraft. Han har ladet regne ud, at om kjæmpedammen forhøies med 23 fod til (ca. 7 meter), med en bekostning af 27 millioner kroner, vil den allerede nu ganske uhyre vandbeholdning bringes op til 2½ gange saa meget, saa 1 million acres (4 millioner maal) nyt land kan lægges under dyrkning. Paa dette nye land vil der aarlig kunne avles for 72 millioner kroner i bomuld. Lord Cromer har rørt Nilen med en tryllestav, saa den kan sætte det nylig saa forkomne land i stand til at blomstre som en rose. Vistnok vil den foreslaaede øgning af flomreservoiret komme til at sætte den berømte holme Filæ med dens herlige gamle templer under vand de 7 maaneder af aaret; men den store fortid kan ikke staa landets store fremtid og et helt folks velfærd hindrende i veien.

Lord Cromer har selv uddannet sin eftermand, Sir Eldon Garst, til at tage arven op og bygge videre. Nu lever han hjemme i England som en af landets høiest fortjente genier; men i Nildalen vil man savne hans kjendte og kjære skikkelse med det tætklippede graa haar og det strittende hvide skjæg over den smilende mund og den brede vilje-hage.

Eftermanden faar opgaver nok at løse; men han har allerede en god medhjælp, om han bare forstaar at bruge den ret. Folkets økonomiske fremgang har været ledsaget af en intellektuel opvaagning. Ægypterne er begyndt at tænke for sig selv, slig som Cromer haabede at kunne vænne dem til at gjøre. En slags nationalaand er ifærd med at vaagne. Med de syv magre aar er ogsaa trældomsgruen drevet ud af landet. Hvordan det saa gaar med Englands magt i Kairo — efter den nye forstaaelse med Frankrige er faren for fremmede intriger foreløbig ringe —, ja selv om nationalfølelsen hos den foryngede nation vender sig mod alt formynderi, sin nye Josef kommer fellah'en aldrig til at glemme.[1])

---

[1]) Under 25de juli udtaler «Times», at Kong Edwards forslag om en nationalbelønning af £ 50 000 til Lord Cromer for hans fremragende virksomhed som regjeringsagent og generalkonsul i Ægypten vil blive forstaaet af offentligheden som det passende udtryk for den nationale stemning: «I historiens aarbøger vil Lord Cromers ypperlige arbeide i Ægypten sprede glans over den tidsalder, i hvilken det blev udført». Lord Cromer var langtfra nogen rig mand, da han kom til Ægypten, og endnu mindre da han reiste derfra. Havde han anvendt sin store forretningsdygtighed til sin egen istedetfor til landets fordel, behøver ingen tvile om, at han med mindre arbeide kunde have samlet sig formue nok.

Kong Edwards forslag blev vedtaget i underhuset med 254 mod 107 stemmer, i overhuset enstemmig.

Hofliv og god Tone i Frankrige i det 18de Aarhundrede.

Efter *H. de Gallier* i «La Revue».

I.

Blandt alle de meninger, man har opgjort sig om det 18de aarhundrede, og som man let lar sig stille tilfreds med, er maaske ingen oprigtigere end denne: «Det 18de aarhundrede var fortrinsvis et ridderlighedens, belevenhedens og stilfuldhedens aarhundrede».

Talleyrands udtalelse: «Den, som ikke har levet i det forrige aarhundrede, kjender ikke livets sødme», har smaa og store historieskrivere betonet i end sterkere grad. I bøger, i aviser og særlig i salonerne kappes man formelig i begeistring over denne belevenhed og denne stilfuldhed, der, som det synes, var det 18de aarhundredes monopol.

Men her maa man nok desværre slaa af.

Visselig, det kan ikke negtes: i alt, hvad der er kommet til os fra dette saa lovpriste aarhundrede (gjenklang af konversation, efterligning af malerkunst, bohave, dragter, nipssager), er der ligesom et pust af ynde, ligesom en fernis af galant letlivethed.

For kunstens og klædedragtens vedkommende var det 18de aarhundrede det skjønnes aarhundrede. Kunstnere som Watteau, Vanloo, Boucher, Fragonard, Greuze, La Touche, Lancret, Boule, Saint-Aubin'erne,[1] Chardon (hattemageren), Bertin (modehandlerinden), Pagelle og Varnot, Le Duc og Trippert (kongens to possementmagere) samt Rottier'erne,[1] disse fortrinlige guldsmede, og Gouthière, denne ciselør af de smaa pikante fornøielser, — allesammen har de i høieste grad smagens guddommelige gave, med et anstrøg af overgivent lune. De forstaar den skjønne anstand, det kjærtegnende ved smilet, de fyldige formers ynde og al den fine nonchalanse, en linjes krumning kan have, al den lysende klarhed, som kan ligge i folden af et kunstnerisk kruset stof eller i den sirlige knude, anbragt paa rette sted.

Man fører krig i kniplinger; man hugger ind med kaarder, prydede med sløifer i den elskedes farver. Der er udsøgte ord, vendinger, som gjør ren epoke, som er en tidsalders, en races ære og afmaler disse. F. eks. udtryk som: «Jeg fører ikke krig som kjøbmand, men som konge». (Ludvig 14des ord.) — «Skyd først, englændere».[2] — Man vover sit liv for

---

[1] ɔ: Den franske kunstnerfamilie Saint-Aubin; den danner et vigtigt led i den berømte kreds af gratiøse og elegante kobberstikkere og illustratorer i Frankrige i slutten af 18de aarhundrede og udfoldede en omfattende produktion.

[1] ɔ: den flamske kunstnerfamilie Rottier i 17de og 18de aarhundrede, hvoraf flere var udmerkede medaljører.

[2] Scenen foregik saaledes: Begge armeer var ganske nær hinanden. Lord Hay rykkede frem og raabte: «Mine herrer, franske gardister, skyd». Da var det, at d'Auteroche gik fienden imøde og hilsende med kaarden svarte: «Mine herrer, vi skyder aldrig først; det er eders tur til at skyde». Denne ridderlighed kostede franskmændene tusen mand paa én

noget ganske lidet, ja for intet, med en ubekymret flothed. Damerne forstaar den kunst at anbringe en skjønhedsplet i kroken af læberne, som indbyder til kys, og synes kun at have rosenfingre; herrerne paa sin side er uforlignelige, naar de dreier sig paa sine høie hæle eller hilser med udsøgt finhed eller elegant plaserer sin hat under armen, og de synes kun at have smaadigte paa læben. Møblerne er smaa kunstverker; damernes broderte tøfler ligner bonbon-æsker, medens selve bonbonæskerne er pragtfulde som juveler.

Dette aarhundrede, frygteligt som det er ved det drama, som afslutter det, uhyggeligt ved nederlagenes vaabenbrag, ved elendighed, epidemier og hungersnød, svandt hen som en glad drøm for enkelte, ja for mange. Aandrigheden, en glimrende og saa elegant ironisk aandrighed, afdæmper ulykkernes larm; de riges kolossale luksus tilhyller de fattiges nøgenhed; munterheden, en letlivet munterhed, sprudler, bruser; en overgivenhed, som intet kan formørke, ja som ikke engang skafottet formaar helt at bringe til ophør.

Man kan hverken elske eller strides eller tro. Men paa en henrivende maade tømmer man de kortvarige lysters bæger, ogsaa tvilens (dilettantismen er nemlig især det 18de aarhundredes mest udsøgte og mest fordærvelige frugt), ja endnu mere: man tømmer det lige til bunden, lige til døden. Og virkelig at have forstaaet at dø, at dø i skjønhed, det var, som det synes, løsepengene for dette forfængelige samfund, dette i sandhed frygtelige aarhundrede.

Blodet har renset alt. Og af dette paa én gang saa frivole og saa dramatiske tidsrum merker vi nu kun den fine parfyme af pudder, som udstrømmer derfra og endnu stiger os til hodet en smule, ialfald nok til, at vi under smykkernes kostbarhed ikke kan opdage sjælens hæslighed og under smilets sminke ikke kan skjelne hykleriet.

Man faar undskylde mig, at jeg bedrøver dem, som er saa indtaget i det 18de aarhundrede. Jeg vil visselig ikke kunne lære dem noget, de ikke allerede ved og det bedre end jeg. Der mangler dem kun mod til at tilstaa. Frivillig holder de fast ved sin kjære vildfarelse og bidrager til at udbrede den. I fuld erkjendelse af, at dette samfund, som efter sigende var uden lige med hensyn til belevne manerer, elegant sprog og høviske følelser, i virkeligheden vedblev at være plumpt og brutalt, anstrenger de sig for at skjule dette med en pinlig omhu og skjuler sandheden for sig selv.

For at faa denne sandhed at vide er det ikke nødvendigt at rode i uudgivne dokumenter. Det er tilstrækkeligt med nogen opmerksomhed at læse tidens mest kjendte verker, memoirer, breve, klassikerne, om jeg saa maa sige, det som alle har læst.

Jeg skal vel vogte mig for at paastaa, at det hele hof bestod af mindre velopdragne elementer. Undtagelserne var visselig talrige, og de Coigny var ikke Frankriges eneste dannede mand. Men de personer, af hvilke vi skal nævne forskjellige træk, ord eller handlinger, hører alle til de mest fremtrædende, til den verden, som netop gaar for at have været den mest raffinerede. Alle var de knyttet til dette selskab ved sin rang, ved sin byrd, og man har ret til at sige, at om de ikke repræsenterede hele den høiere societet, udgjorde de dog idetmindste en betragtelig del deraf; ligeledes kan man gaa ud fra, at den anseelse, de der nød, ikke led noget skaar ved deres

---

gang. Alligevel tar denne sig godt ud i den franske tradition.

mindre fine sprog og deres udelikate vaner.

Paa en merkværdig fordringsfuld maade bar denne hofverden den mest absolute foragt til skue overfor provinsadelen. Der var ikke den spot, hvormed man ikke overøste de til Versailles nyankomme, ei heller den spøg, som ikke deres manerer og udtryksmaade fremkaldte.

Men nu havde imidlertid den traditionelle belevenhed, kurtoisi og gode tone holdt sig langt solidere inden provinsadelen, — denne adel, som muligens var mere værd end hofadelen; denne var derimod den foretrukne med hensyn til æresbevisninger, hvad enten det var i Versailles eller i Paris.

Og hoffolkene behøvede saamen ikke at vise sig saa kræsne. Man læser f. eks. følgende:

«Man bortspiller forfærdelige summer, og spillerne er som afsindige. En brøler af fuld hals, en anden slaar i bordet med næven, saa hele salen gjenlyder deraf; en tredje fører bespottelig tale, saa haaret kan reise sig paa ens hode; alle synes de at være ude af sig selv og er gyselige at skue».

I hvilken styg bule foregaar nu denne scene? Jo, ved hoffet, ved selve hoffet, paa det sted, som har ord for at være det eleganteste i hele verden. Og hvem fortæller saa denne scene? Madame, hertuginden af Orleans Skal man nære tvil om paalideligheden af hendes vidnesbyrd? Som tysk af fødsel har hun bevaret alle sine fordomme mod franskmændene og vil aldrig synderlig komme at elske dette land, hvorhen et tilfældigt politisk ægteskab har ført hende.

Nuvel. Lad os da søge andre vidnesbyrd.

Heller ikke trætter ved spillebordet er sjeldne at høre. Alle disse galaklædte folk, som bærer Frankriges fineste navne, kjevler akkurat som tjenerskabet i drengestuen.

Grev de Coigny, som har tabt en stor sum i spillet med fyrst de Dombes, farer løs paa denne med haansord og raaber: «Man maa være en bastard for at kunne have saa megen lykke med sig». Skulde man tro, at en mand af det gode selskab kunde tillade sig en saadan fornærmelse.

Ved dette kongens spillebord, hvor det gaar saa støiende til, og hvor man stjæler 2000 louisdorer [1]) af monsieur de Soubises lomme og en æske med kongens portræt fra monsieur d'Havré's, hører falsk spil til dagens orden. Snyderi er en skjødesynd. Man taler om dem, som hengiver sig til denne skjødesynd med en overbærenhed, som grænser til beundring. Saint-Simon, som almindelig taler fra leveren, udpeger ganske ligetil en meget høitstaaende person og «mange af den fornemme verden», som ikke generte sig for at spille falsk lige for næsen paa Ludvig 15de. I det foregaaende aarhundrede havde Dangeau med stoisk ro skrevet: «Hertugen af Créquy er en stor spiller og roser sig slet ikke af nogen overvættes redelighed». — «Hertugen af Nassau», fortæller madame, [2]) «har tabt her 20 000 francs i spil med nogle damer. Jeg tror de har snydt ham en smule, da de har ord for at spille godt». «At spille godt» er det formildende udtryk, man betjener sig af i det gode selskab, for at betegne falsk spil. Man snyder forøvrig en smule overalt. I Aix-les-Bains vogter madame de Meximieux sig for at følge sine veninder til det bord, hvor de plukker en piemonteser, monsieur de Cavagna San Juliano.

Spillet er dette ørkesløse selskabs

---

[1]) 1 louisdor = 20 francs; 1 franc = 72 øre.

[2]) Hertuginden af Orleans.

store tidsfordriv.[1]) Naar de unge piger kommer ud af klosteret, lærer de at spille. Bassettespillet (en art hasardspil) gjør fuldstændig furore. Hustruerne bestjæler sine ægtemænd, børnene sine fædre for at tilfredsstille sin lidenskab. Man spiller om dagen, man spiller om natten. Kammertjenerne ser en over skuldrene og spør undertiden, om man ikke vil være saa elskværdig og sætte deres aarsløn ind paa ét kort. Vendôme taber sin residens i ét kup. Madame de Montespan vandt nogle aar tidligere 4 millioner francs paa én nat i farao (et hasardspil med kort). Skjønt meget gjerrig, taber madame du Châtelet 84000 francs ved dronningens spillebord, og, hvad der er et morsomt træk, den lykkelige vinder af denne nette sum, som er tabt paa æresord, nærer i den grad frygt for ikke at faa noget, at han gaar paa akkord og slutter skriftlig kontrakt om halvparten.

Spillet er den fornøielse, som mest er paa moden. Lidt efter lidt forvandles salonerne til virkelige spillebuler, ikke blot i Paris, men ogsaa i udlandet. Præsident de Brosses fortæller, at der i Rom er professionelle spillere, som holder bank hele natten hos de høie herrer.

Provinsen staar ikke tilbage. Madame Chartrain de Bourbonne, gift med en høiesteretsjustitiarius i Bourgogne, taber 50000 daler i det allersletteste selskab. Truet af sin ægtefælle med at ville blive indespærret i et kloster, løb hun sin vei. I Grenoble, Lyon, Mâcon er der rene spillehelveder. Selv til de mindste landsbyer udbreder smitten sig. I Saint-Vallier raser man som værst i lotterispil. Hos formanden i handelslauget i Lyon spiller man uophørlig. «Der var igaar i Hôtel de Ville», fortæller madame de Franquières, «en liden trente-et-quarante efter en vingt-et-un (to hasardspil). Monsieur de la Verpillère har lovet at lade alle disse hasardspil ophøre efter hvidetirsdag (karnevalets afslutning), men det vilde være meget vanskeligt at standse dem. Forøvrig er gevinsten i kortspil altfor betydelig til, at man skulle ville give slip paa den.» Naar man er ruineret, har man den udvei at aabne et spillehus, og det falder ikke vanskeligt. Allerede under Ludvig 14de holdt marskalkinde d'Estrades offentligt spillested i sit hus. La Phalaris, en af regentens elskerinder, faar officiel bevilling dertil, og naar alle udgifter er dækkede, har hun 400 francs netto for hver spilleaften og deler med sine beskyttere. Hertugen af Gesvres, fyrsten af Carignan holder ligeledes spillehuse i kraft af et kongeligt privilegium. Guvernøren i Lyon regner blandt sine indtægter ogsaa dem, som flyder af hasardspillene, hvilke indbringer ham 12000 francs om aaret.

II.

Lidet fine i sin spillemaade, lidet nøieregnende med de midler de anvendte for at bringe sine forstyrrede finanser paa fode igjen, synes det 18de aarhundredes storherrer heller ikke at være mere kræsne i andre ting.

At leve paa sin elskerindes bekostning er en meget almindelig skik dengang. Dette medfører ingen vanære og bringer ingen unaade med sig. Det hører ligefrem til god tone at modtage understøttelse af en rig dame, som finder behag i en. For den som giver, synes dette ligesaa naturligt som for den der modtager.

Ved en souper hos madame de Lauraguais finder alle gjæsterne, herrer og damer, følgende udtalelse af en ved hoffet nylig præsenteret ung

[1]) Man siger saaledes til hertug-regentens (Filip af Orleans') mor: «De spiller jo ikke; De duer ikke til noget».

officer komisk og lidet passende: «Jeg begriber ikke, at en mand af stand kan nedlade sig til at sælge sin elskov». Man holder da for, at denne unge mand maa være meget provinsagtig. Det var han ogsaa ganske rigtig, hed Valfons og blev senere generalløitnant.

Paa den tid han var madame d'Argensons elsker, havde han en meget fornøielig oplevelse. Da han kom tilbage efter et ophold ved armeen, fandt han hos sin skjønne en adelsmand, som havde erstattet ham under hans fravær. Valfons opfordrede madame d'Argenson til paa flekken at vælge, vandt seiren og tilgav den troløse. Kort efter kom han til det resultat, at madame d'Argensons valg ikke havde været heldigt. Den fortrængte adelsmand, som ikke var tilfreds med at leve flere maaneder af sin elskerindes velgjørenhed, havde faaet hende til at skrive under for mere end 30000 francs i anvisninger. Valfons havde al mulig møie hermed. Madame d'Argenson delte ikke hans harme. Naar hun havde en elsker, fandt hun det saa naturligt at betale ham, at hun skyndte sig med at tilbyde ham 20000 francs som erkjendtlighed for den tjeneste han nylig havde vist hende. Valfons betakkede sig. Man maa i hans memoirer læse den meget pikante trosbekjendelse, han aflægger ved denne anledning: «Jeg forstaar, at man kan modtage i foræring et baand, en kaardedusk eller i det høieste en fingerring, men penge, det er en skam for en adelsmand. Hvis man f. eks. behøver 200 louisdorer til nødvendige ting, kan man behandle sin elskerinde som en ven og give hende fortrinnet (sic!), naar man skal laane; men man maa betale tilbage, og det snarest muligt».

Denne brave Valfons havde altid noget at gjøre med gavmilde kvinder; og altfor hæderlig til selv at drage fordel af deres rundhaandethed, indrømmer han, at mange mænd, mindre besjælede end han af gammel provinciel æresfølelse, ikke vilde have gjort saa mange ophævelser dermed. Før madame d'Argenson havde han havt madame de Rohan til elskerinde, som, siger han, «ofte gjorde mig tilbud paa en behændigere og for min værdighed mindre stødende maade». En aften overrækker hun ham en æske af bjergkrystal, indfattet i guld og fyldt med sukkertøi. Under sukkertøiet ligger der en diamant, som modejuveleren Lempereur værdsætter til 12 à 14000 francs. Valfons beholder æsken, men giver diamanten tilbage, «trods de gjentagne indstændige anmodninger man stiller til ham». Nogle dage senere kommer der en ny foræring, tolv par mansjetter med kniplinger. Saa vil madame de Rohan bytte ure og mod løitnantens ikke synderlig kostbare give ham et pragtfuldt ur, forsynet med fem diamantsigneter. Endelig finder den stakkels Valfons, efter hvad han selv bekjender, gjentagne gange i sin hat ruller med 50 louisdorer, men «skjønt hans gage er meget liden», afslaar han ædelmodig og standhaftig disse pengegaver.

Se, dette er jo udmerket, og beviser, at marki de Valfons lidet bøiede sig for tidens ideer. Men den umage han gjør sig for at undgaa denne overflod af foræringer og klingende mynt, ligesaavel som den indstændighed, hvormed tilbudene gjøres, tyder ikke dette paa, at naar damerne fandt det naturligt at give, saa var det, fordi herrerne almindelig ikke gjorde nogen vanskeligheder ved at modtage og bede. Dette var f. eks. tilfælde med hertugen af Caderousse, som «for at holde sit bassettespil en smule gaaende» lod sin elskerinde, madame de Bertillac, sætte

alle sine perler i pant, «uden at nogen forbausedes derover, ja ikke engang hun selv».

Blandt de høiere adelsmænd lever flere uden betænkning af den understøttelse, deres maitresser yder dem. De føler ingen skam derved. Dette er ganske efter tidens skik.

Til gjengjæld behandler disse samme fornemme herrer, der hilser saa galant endog paa kammerpigerne, sine maitresser eller sin hustru med en usædvanlig brutalitet. Monsieur de Prie mørbanker sin hustru. Marki de Grave overrasker sin hustru sammen med greven af Clermont og gjennemprygler hende. D'Aubigny, madame des Ursins elsker, behandler hende med agtelse og hensynsfuldhed offentlig, men tager sit mon igjen under fire øine. Enten han nu gjør det af princip eller af foragt, saa taler han stadig til hende i en raa tone, truer hende ved den mindste anledning, ja ofte uden nogen grund. Langt fra at støde fyrstinden bort fra ham, «bidrager denne optræden ikke lidet til at knytte hende nærmere til ham», forsikrer Duclos. Hertuginden af Berry synes heller ikke at være synderlig utilfreds med det plageri og den uværdige behandlingsmaade, som blir hende tildel fra Rioms side. Man har fortalt saa meget om den store ondskab og plumpe adfærd, som denne nevø af Lauzun lagde for dagen, og om den paa én gang hovmodige og sjofle optræden, han viste overfor sin elskerinde. Dette gik undertiden saa vidt, at hertug-regenten blev vred og truede med at lade ham kaste ud af vinduet. Men han vogtede sig vel derfor. Hertuginden vilde nemlig ikke have tilgivet ham det. Der er kvinder, som liker at faa bank. Da hun tog Riom til elsker, maatte hun være belavet paa, at han vilde følge i sin onkels fodspor. Lauzun havde nemlig givet anslag paa den metode, han brugte for at blive elsket af fyrstinder af blodet. Systemet havde lyktes ham, og det ikke blot med fyrstinderne. Da han saaledes var indtaget i madame de Monaco og en dag fandt hende siddende paa en bakke i passiar med kongen (paa hvem han var skinsyg), lod han som han vilde gaa forbi, men traadte hende saa haardt paa haanden, at han var nær ved at knuse den.

Tidens memoirer kan opvise mange betegnende eksempler paa denne brutalitet fra mandens side. Saaledes fortælles det om marskalk Soubise, at han ved mindste mistanke om utroskab giver madame de Nesles ørefiker, «saa hun tumler til jorden». Richelieu puffer til mademoiselle de Charolais, «saa hun slaar sig gul og blaa mod dørene»; en vis monsieur de Baxerolles overfalder og pisker madame de la Brosse, en af hans venners kone; markien af Hallais slaar mademoiselle Laforest, sin elskerinde, saaledes, at politiet undertiden er nødt til at træde imellem.

Er man rask paa haanden, saa har man sandelig ogsaa kraftige ord rede paa tungen. Damerne saavelsom herrerne taber hurtig den fernis af kunstig ridderlighed, som skaber illusionen. Selv naar de ikke blir vrede, tager damer af den høieste rang ikke i betænkning at bruge raa, undertiden de allergroveste udtryk. Man maa saaledes ikke forbauses, om man hører prinsessen af Condé ligefrem svare sit barnebarn, mademoiselle de Charolais, da denne spør hende: «Jeg er frugtsommelig, hvad skal jeg gjøre?» — «Nuvel, min pige, du faar gaa i barselseng . . . .» Men man kan finde det mere overraskende, at hertuginden af Orleans, som kjeder sig i sin karet ved madame Henriettes begravelse, pludselig spør biskoppen af Meaux, som sidder ved siden af hende: «Er det sandt, hvad man siger, at De endnu har Deres . . .

uberørthed? . . .» Hertuginden bruger et endnu sterkere ord. Man kan ogsaa forbauses ved at høre Ludvig 15des døtre kalde madame de Pompadour «Maman p . . .». Disse stakkels piger, hvem kongen meget fint benævner Graille, Coche, Luque og Chiffe (Kraaken, Purken, Pjalten og Kluden), har for sine øine mangt og meget opbyggeligt. «Hoffet», skriver d'Argenson, «er nu ret og slet et harem. En mængde kvinder fylder vore prinsessers værelser; kurmageriet er ikke galant, men gaar over alle grænser; man ser her fornemme damer i negligé løbe fra det ene værelse til det andet og deres kammerpiger bringe dem stevnemødebilletter. Dette trækker de unge folk hid; aldrig har hoffet været saa talrigt». Bryder en trætte løs, høres der raab og støi uden ende. I anledning af en loge i Théatre-Français siger hertuginden af Orleans og hertuginden af Luxembourg hinanden frygtelige skjældsord og «kjækler som kurvekjærringer». Paa et maskebal vil fyrstinde de Conti sætte sig paa en bænk, som er optaget af flere høiadelige damer. Man negter hende plads. «Jeg er», siger hun, «fyrstinde de Conti. Kjender I mig ikke? I maa da være folk af meget slet selskab! . . .» — «Javel», svares der, «og det af saa slet selskab, at vi ikke vil komme i endda slettere». Hvilke galante udtryk! . . . . «Vi har», siger Boiteau i sin fortale til madame d'Épinays memoirer, «vi har nogle breve af Ludvig 15de, denne blaserte mand (og saadanne breve er sjeldne, thi han skrev ikke synderlig meget), hvori hans majestæt kongen af Frankrige anvender sjauersproget, ja hvad endda værre er. Man vilde ikke kunne sætte det paa prent. Et af dem blandt andre indeholder en beskrivelse af hertugen af Chartres' bryllup og er adresseret til marskalk Richelieu. Markise de Sabran skriver til hertug-regenten: 'Jeg har været hos dig, din hund! Man har negtet mig adgang. Hvis du kommer hjem til mig, skal du faa den samme skjæbne. Jeg sender dig min kjøter (hendes ægtefælle); gjør ham til din kammertjener, og angaaende retten til at beholde ham, saa tal til din neger derom' —».

Naar man morer sig, er tonen ikke synderlig bedre. Langt fra at støde dette elegante selskab, synes raadden snak at være dets fornøielsers yndlingstema. Vi skal ikke her citere de smudsige breve, som til tidsfordriv udveksledes mellem hertuginden af Orleans og kurfyrstinden af Hannover. Det vilde være vanskeligt selv bare at angive emnerne for visse versstubber, som gjorde furore ved hoffet, og som man formelig sloges om. Man kan neppe omtale det af boghandler Sercy udgivne poem, adresseret til en frøken, som var alt andet end hysterisk, hvad der dengang var saa paa moden. Dette trykkedes med kongeligt privilegium og var decideret til en hofprest. Hertuginden af Orleans fremviste for Ludvig 15de, mens han endnu var et barn, en ode om et lignende, ligesaa poetisk tema. Kongen blev henrykt derover, og hele hoffet vilde lære det udenad. «Den gode tone», skriver Walpole, «hvoraf de (franskmændene) er saa stolte, indskrænker sig til at tale om deres souper og om alle de sygdomme, de har omkring sig, eller som man har fortalt dem om . . . Iforgaars aftes, ved en souper, hvor jeg var, oplæste man dauphinens (kronprinsens) sundhedsbulletin». Her følger detaljer, som vi maa negte os at gjengive. Selv den mindst kræsne læser i vore dage vilde væmmes derved.

Skal man forbauses derover? — Vi maa ikke glemme, at natstolen i dette tidsrum — og allerede før — spillede en stor rolle i de høie per-

soners liv. «Den havde faaet en næsten politisk rolle», siger Laborde. Tallemant fortæller, at madame de Verneuil, Henrik 4des maitresse, vilde have sin stol paa sit værelse. Ludvig 14de gav audienser paa sin. Den samme skik fandt sted ved det engelske hof. «Dauphinen, Ludvig 14des søn, likte at blive underholdt paa natstolen; men dette gjordes paa en beskeden maade; thi man vendte ham ryggen, naar man snakkede med ham».

Med hensyn til det 17de og 18de aarhundredes mangel paa renslighed [1]) kan Laguets koberstik instruere de mest vantro. Det ry denne kobberstikker havde vundet, skyldtes den store indrømmelse han gjorde overfor publikums smag, idet han publicerede de mest smudsige billeder. Naar marskalk de Villars vilde adsprede sig, befalede han, at man skulde stille en natstol ved siden af hans, og bød den frem til en ven, «for at de kunde snakke i ro og mag». Hertugen af Vendôme gav aldrig audiens uden paa sin stol; hvis man tillige vil skaffe sig oplysning om den maade, hvorpaa han behandlede sine besøgende, vil man hos Duclos finde fortalt i detaljer hans oplevelse sammen med biskoppen af Parma, som det vilde være vanskeligt at gjengive paa en anstændig maade.

Saadanne vaner gjør, at man ikke synderlig opdager urenslighedem i husene og paladserne, eller at man stødes deraf. Versailles holdes i meget slet stand. Da der ikke findes «steder, hvor man kan trække sig tilbage», møder man hvert øieblik i korridorerne kammertjenere bærende beholdere, som desværre ikke er blomster-potter. Man kaster dette hen, hvor man kan. Alt skarn fra paladset opdynger sig rundt omkring murene, og stanken her blir saa uudholdelig, at man under Ludvig 16de besluttede at give ordre til at foretage en renselsesproces i slottets omgivelser. Denne ordre blev ikke eller idetmindste meget slet udført; thi hvis man skal tro en beretning fra 1788, var hele det til slottet grænsende terræn en ren kloak. I dette Versailles, hvis korridorer, trapper, vestibuler er saa daarlig oplyste, at man kl. 8 om aftenen ikke kan se en haand for sig, merker man en modbydelig, kvælende lugt, saasnart man har sat sin fod paa honnørtrappen. Det er en blanding af de mest forskjellige ting, kjøkkendamp, støvlugt, en kraftig duft af løg og andre værre sager. «Versailles stinker sterkt», bemerker en samtidig.

[1]) Urenslighed i alle forhold; thi brugen af linned havde havt til følge, at man opgav den hyppige anvendelse af bad. I de store byer vender man først i slutten af Ludvig 16des regjering tilbage hertil.

III.

Naar de kongelige paladser befinder sig i en saadan forfatning, kan man tænke sig, at de private huse og storherrernes residenser ikke holdes i synderlig bedre stand. Rensligheden er noget man ikke lægger videre vegt paa. I disse luksuriøse paladser, i de af Boucher dekorerede sale, i disse saa høie og saa store værelser, hvor de stilige, slanke møbler og det fint ciselerte kobbertøi tager sig prægtig ud, i disse paladser, opførte til øienslyst, men hvor alt det er ukjendt, som senere skal skabe hygge, hvad gjør man der, naar man ikke spiller? Man prater. Ja visselig! Causeriet er saa at sige den fornemste kunst inden det 18de aarhundredes fine verden. I madame du Deffants konversationsværelse, i Chanteloups, mademoiselle de Lespinasse's, madame d'Houdetots saloner, hos markise de Lambert eller hos madame Geoffrin, sprudler aanden,

den bryder ud i straaler, funkler som champagneskum i et krystalbæger. Souper'erne er endnu mere raffinerede med hensyn til aandrighed end ved sine retter, mere indtagende ved let konversation end ved god mad. Uheldigvis lar ikke alle sig nøie med denne aandsføde. De mænds tid er endnu ikke kommen, som foragter bordets glæder, ei heller de kvinders, som med ringeagt piller ved lidt frugt eller en bonbon paa kanten af tallerkenen. Man spiser meget i det 18de aarhundrede. Man drikker sterkt og tæt; man drikker altfor meget.

Med mændene gaar det endnu an. F. eks.: Vendôme, der næsten ikke er ædru og forøvrigt som livret kun vil have fisk, «og fortrinsvis raadden og stinkende»; hans bror, storprioren, der hikker, beruset som han er af vin dag og nat; hertugregenten, som om morgenen neppe kan arbeide, i den grad har han tømmermænd efter nattens bakkanaler; endvidere rouéerne Nocé, Broglie og de andre; grev de Charolais, hertugen af Berri, hvilken sidste bogstavelig drikker og spiser sig ihjel; monsieur de Sassenage, som beruser sig ved kongens bord i den grad, at man er nødt til hver gang at føre ham ud, under Ludvig 15des høie latter. Ved den fest, som blev givet i Hôtel de Ville i 1722, drikker kongens og prinsernes pager saavelsom andre unge folk sig paa en pisk, «har kvinderne tilbedste, bringer deres hodetøi og haar i uorden, kaster parykkerne op i lysekronerne og holder et allerhelvedes spektakel».

Men kvinderne da! De lader sig ikke nøie med at «tilsøle næsen med snus, som om de havde dyppet den i smudset», noget der ikke, lader det til, passer synderlig sammen med maleren Watteaus pudder, skjønhedspletter og sløifer; nei, de stinker ogsaa af vin. «Drikfældighed er kun altfor meget paa moden blandt de unge kvinder», skriver hertuginden af Orleans. Og eksemplet kommer fra oven. Hertuginden af Berri drikker som en svamp. Denne fyrstinde, som, for at tale med Saint-Simon, var et rent vidunder af aand, stolthed, utaknemlighed, galskab, udsvævelser, stivsindethed, døde endelig i 24-aarsalderen, «fuldstændig opbrændt indvortes». Hun blev ofte siddende ved bordet og spise og drikke i syv timer itræk. Et barnebarn af den store Condé, hertuginden af Vendôme, dør «sløvet ved nydelsen af de sterke likører, som hendes kabinet altid var fuldt af». — «Marie-Anne de Bourbon-Conti dyrker bordets glæder med lidenskab; hun drikker sterke likører i den grad, at blodet kommer i kog og hun blir syg deraf».

Fra tronen af smitter drikfældigheden ned til adelen. Det er en mode, en lidenskab. Det er en ren vanesag. «At beruse sig er meget almindeligt», siger hertuginden af Orleans, «blandt Frankriges kvinder. Markise de Richelieu, datter af madame de Mazarin, driver det til fuldkommenhed». Hun er ikke den eneste. Hoffets fornemste damer hengir sig gjerne til denne lave last. De lader sig ikke nøie med at drikke lidt mere end fornuftig, med undertiden at «tage sig en liden taar over tørsten» og for et øieblik overanstrenge sit lille pudrede hode med nogle draaber overflødig champagne. Nei, langtfra. De henfalder til fuldstændig drukkenskab. De drikker sig aldeles drukne. Og naar de engang er blet drukne, saa . . .

Madame de Boufflers, denne nette og henrivende madame de Boufflers, som har inspireret til saa ømme vers og ikke mindre ømme lidenskaber, ser man en aften, hun «som almindelig» er beruset af vin, faa lyst paa Chassé, en operasanger, rive sig ud af armene paa dem som vil holde

hende tilbage, og med fuldstændig uordnet, flagrende haar løbe efter ham lige ud paa gaden, raabende af al kraft: «Jeg vil ha ham! Jeg vil ha ham!» Man ser denne samme madame de Boufflers holde saa stort spektakel i operaen i selskab med madame de Luxembourg, le saa høit, fjase saa frækt med de herrer, som besøger dem i deres loge, at hele salen kommer i bevægelse og overdynger dem med de plumpeste skjældsord.

Sagen tager undertiden en alvorligere vending. Hvis man vil overbevise sig herom, læse man blot hos Barbier beretningen om den scene, som forefaldt hos storhertuginden af Baden, og hvis middelmaadige helte var tre franske adelsmænd, hertugen af Olonne, marki de Fimarcon og marki de Boissieu. Og hvad skal man sige om hin anden virkelig smudsige scene, madame de Saint-Vincent var offer for ved en souper hos greven af Charolais? Charolais var gal, vil man indvende. Det kan saa være; men hvor mange andre, som ikke var gale, optraadte ikke med ligesaa anstødelig brutalitet! Var de da gale, disse adelsmænd, som efter at have beruset madame de Gacé lod hende skjænde af deres kammertjenere? Var de da gale, de mænd og kvinder, som den følgende dag med bifaldslatter modtog baade madame de Gacé og disse adelsmænd selv, som om de alle kun havde én sorg, den nemlig, at de ikke havde været tilstede ved «denne lille fest».

Ja i sandhed, en vakker tid! Der ser man høviskheden, f. eks. i det udtryk, som henkastes af madame de Flavacourt og madame du Brossay til hertug-regenten, idet han gaar forbi deres loge: «Stands et øieblik, min herre, i Deres gamle harem». Den er ogsaa at finde i kongens fornøielser, som f. eks. at gaa sammen med madame de Vintimille og madame de la Tournelle tidlig om morgenen til Fontainebleau-skogen for at overvære en hjorteparring. Man ser endelig samme høviskhed i det faktum, som, hvis jeg ikke tar feil, overgaar alle de andre: en vis monsieur de Fargès offentliggjør en dag en liste paa 52 personer, som efter hverandre har nydt madame de Brossays gunst. Og ikke blot reiser der sig ingen mand for at prygle denne slyngel, ikke blot reiser der sig ingen kvinde for at tilkjendegive ham sin foragt, men selv denne nederdrægtige handling morer alle, synes alle naturlig og vanærer ikke mere fortegnelsens forfatter end madame de Brossays opførsel skjæmmer hende selv.

Vi vil standse her. Man skal ikke beskylde os for at være snerpet, naar vi siger, at man ikke vil kunne gjentage alt, hvad disse tidsrums breve og memoirer beretter om disse delikate emner.

Jeg stiller mig ikke op som moralist. Jeg indrømmer gjerne, at den fine verdens sæder i vore dage ikke staar synderlig over det 18de aarhundredes, og at vi i det hele taget ikke er meget bedre end samfundet paa Ludvig 15des tid. Og jeg tilstaar bestemt, at vor tid i mange henseender endog er meget mindre værd. Lad os da ikke opkaste os til dommere.

Man vil dog indrømme, at det er en overdrivelse, naar man, saaledes som man gjør, uafladelig roser høviskheden inden det 18de aarhundredes høie selskab, og at man særlig krænker den historiske sandhed, naar man stadig udbasunerer dette samfunds finfølelse, sproglige elegance, «gode tone» og gratiøse manerer som mønstergyldige.

Lægekunsten og dens Fortidsminder.

Af *Fredrik Grøn* i «Nordisk tidskrift».

Under den svimlende fart, hvormed den moderne naturvidenskab iler fra opdagelse til opdagelse, glemmes det ofte, at der ogsaa tidligere har været perioder i naturvidenskabernes historie, der frembyder lighedspunkter med nutiden. Det er vistnok en trivialitet at gjøre opmerksom paa, at der i al videnskab er en evolution, saaledes at man stadig bygger videre paa det grundlag, som tidligere er lagt. Selv der, hvor man synes at staa ligeoverfor helt nye videnskaber, som f. eks. bakteriologien, lader der sig altid paavise en forudgaaende periode, hvorunder der er gjort iagttagelser og samlet erfaringsstof, som af en senere tid erkjendes som den nye videnskabs grundlæggende periode. Men paa den anden side er der gjerne en enkelt person, der tager det afgjørende skridt paa den før møisommelig tilbagelagte vei, som med sit skarpe blik erkjender de sandheder, der tidligere blot har været anet; det er disse videnskabens heroer, som «skaber» den nye videnskab, og som for en tid gjør epoke i udviklingen. Slig har det altid været, og saaledes vil det vel altid blive.

Medicinen har trolig delt skjæbne med de øvrige naturvidenskaber i denne henseende. Den moderne lægekunst er, som hvermand ved, et resultat af aartusenders forudgaaende udvikling. De første spor af en lægekunst taber sig i en fjern urtids taager, og allerede i kulturfolkenes ældre perioder ved vi nu, at der har eksisteret medicinske systemer. Papyrus Ebers fra det 16de aarhundrede f. K. f. viser os, hvorledes man i det gamle Ægypten var naaet til resultater, som kun kan være udtryk for en meget lang udvikling fra en endnu fjernere tids forestillinger om sygdom og midlerne derimod. Men hin tids store lægenavne kjender vi ikke længere. Det er i grunden først med grækeren Hippokrates, at den lange række af medicinens heroer tager sin begyndelse, den, som foreløbig slutter med navne som Lister, Koch og Behring, hvis vi ikke vil tage ogsaa kemikeren Pasteur med i rækken. Vor videnskabs alder kan derfor trygt sættes til over 2000 aar, hvis vi med nutidens arrogance og opblæsthed ikke kan bekvemme os til at bruge ordet videnskab om det, der ligger forud for den store græker. Fremtiden skal visselig dog formaa at vise, hvorledes han blot er en epigon, selv om han bærer navnet «lægekunstens fader».

Ikke blot antikken, men ogsaa renaissancen, sætter skille i medicinen. Sin første blomstringstid havde den vel, saavidt vi nu ved, samtidig med Grækenlands storhedstid, da en Perikles, en Feidias, en Sokrates og en Platon var nogenlunde samtidige med hin gigant, Hippokrates. Men for anden gang skjød lægekunsten nye og friske skud i en Leonardo da Vincis tidsalder. Da begynder det middelalderlige mørke, der rugede over medicinen som neppe over nogen anden videnskab, at spredes under renaissancens friske luftning. Galenismen, den lærebygning, som grundlagt af Galen i det andet aarhundrede efter Kristi fødsel, uforandret holdt

sig i over 1000 aar, faar et grundskud, som den aldrig forvinder. Naturiagttagelsen fører snart efter til grundlæggelsen af de hovedhjørnestene, hvorpaa nutidsmedicinen først og sidst hviler, nemlig anatomien og fysiologien; William Harvey og Vesal er tidens bannerførere. For tredie gang har lægekunsten i vor egen tid gjennemgaaet en lutringsproces, hvorunder gamle slagger er fjernet, og nye udgangspunkter for forskningen er vundet. Under en Virchows og en Pasteurs auspicier lever vi fremdeles. Men nye navne vil dukke op, ja skimtes alt i det fjerne.

Det vil da let forstaaes, at medicinens historie spænder over et meget langt tidsrum, og at den nyere forskning stadig udvider dette i retrospektiv retning.

Men dertil kommer videre, at der efterhvert er opstaaet en egen medicinsk arkæologi, som kan siges at tage sin begyndelse ved midten af det 18de aarhundrede. Da man ved denne tid begyndte systematiske udgravninger i Pompeji, Herculaneum og Stabiæ, fandt man til sin forbauselse velbevarede eksemplarer af kirurgiske instrumenter og andre ting, hvis medicinske bestemmelse man straks var paa det rene med. Allerede i 1755 udgav endog en italiener, Ottavio Bayardi, en beskrivelse af disse gjenstande, og fra dette aar kan man derfor med en vis ret datere den medicinske arkæologis begyndelse. De oprindelige fund er senere suppleret ved talrige nye rundt om i Europa, hovedsagelig stammende fra romertiden; særlig har man i Tyskland, Frankrige og Italien gjort rige fund, dels af instrumenter, dels af skeletter og skeletdele, som direkte maa henføres til den specielle medicinske arkæologi ved at frembyde sygelige forandringer eller tegn paa skader o. lign. Herved vinder de naturligvis en betydning udover den rent antropologiske, som ellers tilkommer længst svundne tiders menneskeben. Man kan nemlig paa disse skeletrester af og til finde tegn til, at vedkommende individ i levende live har været underkastet en operation, har paadraget sig et benbrud eller lidt av en bensygdom o. s. v., hvoraf man igjen kan drage slutninger til medicinske forhold paa vedkommende tid.

Endelig kommer hertil det rige billedstof, i form af malerier, skulpturer, gemmer o. m., som den medicinske arkæologi raader over. Lige fra de ældste tider af har billedkunsten nemlig hyppig valgt motiver af medicinsk beskaffenhed, motiver, som foruden den rent kunstneriske interesse ogsaa kan frembyde adskillig historisk-videnskabelig saadan. Man faar jo nemlig paa denne maade en naturtro, samtidig fremstilling af, hvad man maaske ellers kun kjender fra de litteraere kilder. Dette bliver en «demonstratio ad oculos» [1]), som hyppig kaster et uventet klart lys over forholdene.

Som det sees, er man altsaa i nutiden, naar man vil rekonstruere billedet af fortidens lægekunst i en viss periode, ikke henvist alene til de litterære kilder fra samme, saafremt saadanne overhodet eksisterer, men kan supplere dem paa forskjellig vis. Herved fuldstændiggjøres billedet; vi ser personerne levende for os bag bøgerne; perspektivet uddybes gjennem den kunstneriske fremstilling. Vi staar som tilskuere i stedet for blot at hente vor viden af de døde skrifttræk.

Man taler jo i vor tid om «grænsegebeter» mellem de forskjellige videnskaber. Under den altfor vidtdrevne specialisering vaagner paany trangen til oversigtlighed, til at se sig om af og til for ikke helt at tabe over-

[1]) Synlig fremstilling.

blikket. Herunder opstaar let spørgsmaal af mere generel natur, til hvis besvarelse man maa hente hjelp fra andre videnskaber. Derved indtræder et vekselforhold, der ofte virker befrugtende til begge sider. Dette holder ogsaa paa at ske med den gren af den almindelige kulturhistorie, som specielt kaldes medicinens historie. Paa samme vis, som historikeren og sprogforskeren i nutiden maa være i videnskabelig føling med hinanden, begge i mange spørgsmaal ogsaa støttende sig til arkæologien, saaledes er nu ogsaa medicinalhistorien lidt efter lidt vokset ud over sin oprindelige, snevre, rent litteraære ramme. De gamle grænser er sprængt; baade filologien og arkæologien hører nu til dens hjelpevidenskaber. Endelig har vi i den saakaldte folkemedicin, d. v. s. indbegrebet af al den medicinske kundskab, som lever traditionelt blandt almuen, en sum af, hvad vi kan kalde sproglige fornlevninger efter svundne tiders lægekunst. I almuens medicinske forestillinger gjenfindes nemlig overalt minder, tildels af høi ælde, om ældre tiders medicinske opfatninger eller systemer.

Anatomien er — som vel bekjendt — én af de grundpiller, hvorpaa kunsten hviler, ialfald hvad menneskefremstilling angaar. Det er dog som oftest blot legemets overflade, musklernes samspil, hudens glans og farve, de fysiognomiske eiendommeligheder o. s. v., altsaa blot de rent ydre anatomiske dele af menneskelegemet, som frister kunstnerens øie. Det er, hvad man kalder for topografisk anatomi, som billedhuggeren og maleren har brug for. Og denne er blot en ringe del af den hele videnskab. Den forudsætter heller ikke nogen virkelig indtrængen i studiet af menneskelegemets indre bygning, hvorfor det ogsaa er let forstaaeligt, at den antikke kunst vidner om et mesterskab i behandlingen af den ydre form, uden at et tilsvarende kjendskab til de indre deles bygning endnu eksisterede. Først da anatomien ved middelalderens slutning begyndte at hæve sig til den rang og betydning, som den maa have i lægekunsten, først da er vi ogsaa vidne til, at kunsten bemægtiger sig saa at sige det indre af menneskelegemet. Da maler Rembrandt sin verdensberømte anatomiscene, og da sporer man en livlig — næsten æsthetisk — interesse for de ligaabninger, som i tidens medfør afholdtes i kongelige personers nærvær rundt om ved de anatomiske instituter i Europa. Samtidig vaagner ogsaa en sterk kunstnerisk interesse for rent medicinske sujetter, noget, vi i det følgende skal se mange eksempler paa. Vi faar derigjennem ogsaa et indblik i kunstfølelsens udvikling.

Imidlertid har medicinen som al videnskab ogsaa et tidsrum forud for den skrevne historie. Ligesom anthropologien tager sit udgangspunkt i de fra stenalderen stammende knokler og skaller og af disse sparsomme menneskelige rester bygger op urmennesket, saaledes har ogsaa den medicinske arkæologi nogen af sine interessanteste fornlevninger fra samme tid. Det er de trepanerede hodeskaller, som nu er fundet i stort antal næsten overalt i den gamle og i den nye verden. Man vil erindre de videnskabelige kampe, som er udkjæmpet over Neanderthalkraniet, over Cro Magnon-racen, Canstattracen o. s. v. I den ene leir opstilledes paa basis af disse skallefund og deres anthropologiske eiendommeligheder overganstyper, der delvis skulde repræsentere «the missing link» [1]). Paa den anden side stod bl. a. Virchow med sin paastand om, at Neanderthalkraniet frembød sygelige forandringer.

[1]) Manglende mellemled.

Medens disse for anthropologen saa interessante skaller kan være gjenstand for tvil med hensyn til visse eiendommeligheder, er dette ikke muligt med de trepanerede. Ved trepanation forstaar vi nu en kirurgisk operation, der udføres paa den maade, at man ved egne instrumenter borer en benskive ud af skallen, t. eks. for at udføre en operation i hjernen. Det merkelige er nu, at denne ogsaa høist moderne operation, der følgelig er en nødvendig forbetingelse for ethvert indgreb paa selve hjernen, er saa gammel, at den endog regnes for den ældste kirurgiske operation overhodet. Erkjendelsen heraf skyldes i første række de to franske forskere, Paul Broca og Prunières, der i midten af 70-aarene i forrige aarhundrede viste, at den maatte være kjendt allerede i den neolithiske tid. De redskaber, som har været anvendt dertil, har altsaa været simple stengjenstande, hvormed skallen er blevet bearbeidet, og vel at merke i levende live. Ved skrabning med en skarp sten eller ved at føre en saadan bueformig frem og tilbage er det opnaaet at aabne skallen, saa at der opstod et lidet hul, af størrelse som et kronestykke. Paa mange af de fundne skaller er der nu en tydelig ardannelse i randen af aabningen, et sikkert bevis for, at operationen er udført i levende live og saaledes, at individet har levet efterpaa.

Man har ganske vist ogsaa eksempler paa en «trépanation posthume»[1]), hvis hensigt antages at have været anskaffelsen af talismaner eller amuletter, hvortil de udskaarne benskiver, de saakaldte «rondelles», menes at have været benyttet.

Hensigten med den i levende live udførte operation har været, tror man, at skaffe den antagne sygdomsdæmon, som har besat den syge, en udgangsport. Man tror, med andre ord, at den særlig har været udført paa individer, som har lidt af sjælelige abnormiteter, sindssygdomme, epilepsi og andre, altsaa lidelser, som af naturmennesket fremfor andre sygdomme ansees som et verk af onde aander.

Trepanerede skaller er fundet i stort antal, baade i Amerika og rundt om i Europa, saaledes ogsaa i Sverige og Danmark, men derimod ikke i Norge. Det er nu ikke blot stenaldersskaller, paa hvilke man har fundet operationen udført, men ogsaa paa jernalderskranier. Montelius omtaler saaledes, at der i de sidste aar paa forskjellige steder i Sverige er fundet ikke mindre end 5 trepanerede skaller, der skriver sig fra den romerske jernalder, altsaa fra tidsrummet mellem Kristi fødsel og aar 400. Denne sene forekomst af operationen sættes i forbindelse med en samtidig forandring af gravskikken og andre arkæologiske fænomener, der synes at tyde i retning af en ny indvandring til Sverige. De trepanerede skaller stammer baade fra mænd og kvinder, og udseendet af aabningens rand viser, at operationen er udført i levende live. I Danmark er fund gjort bl. a. i en stengrav ved Næs paa Falster foruden flere andre steder.

Den ovenfor fremsatte, nu ret almindelig antagne forklaring af aarsagerne til denne merkelige operation faar en vis støtte ved at sammenholdes med en eiendommelig operation fra en langt senere tid, nemlig «extraction des pierres de tête»[1]). De hollandske og flamske malere i det 15de til 17de aarhundrede valgte, som senere nærmere omtalt, oftere sujetter fra anatomisalen eller sygesengen. Man erindre blot den før nævnte Rembrandts anatomiscene med dr. Tulpius demonstrerende for

[1]) Efter døden.

[1]) Udtrækning af stene af hovedet.

den lyttende skare eller Jan Steens forskjellige doktorscener. Blandt disse findes nu ogsaa en hel del billeder, der fremstiller en kirurgisk operation af eiendommelig art; oftest sees operatøren ifærd med tilsyneladende at trække en sten ud af hovedet paa den syge. Slige billeder findes i Rijks-museum i Amsterdam, i musée du Prado i Madrid og flere steder, og kunstnernavne som Peter Bruegel d. æ., David Teniers d. y., Adrian Brouwer og andre signerer billederne. Hvad skal vel disse betegne? Det er en fingeret operation, som udføres af omvankende kvaksalvere eller charlataner paa godtroende folk i den hensigt at befri dem for en sten, som de tror at have i sit hoved, og til hvilken de henfører sine smerter. Under al den medicinske vankundighed, som forøvrigt udmerker alle tider ligesaa meget som hin tidsalder, kan det ikke forundre os, at en slig tro var almindelig, og at slu mennesker benyttet sig deraf. Operationen bestod da blot i et indsnit i huden, hvorefter en passer dreiedes rundt om saaret; den syge bibragtes herved den tro, at der gjordes en aabning i selve skallen, forat stenen kunde komme ud.

Det ligger da noksaa nær at anstille følgende betragtning: Naar man saa sent som i slutten af middelalderen og endda senere kunde hildes i en saa naiv forestilling, som at en smerte i hovedet eller kanske en sjælelig abnormitet skulde være bundet til en sten, som ved at fjernes vilde tage med sig det onde, er det da saa rart, at naturmennesket med sin primitive logik gik endnu videre og virkelig boret hul paa skallen? Den krasse dæmontro kræver et materielt substrat for sygdommen, ligesaavel som den forlanger kraftige midler mod den. Derfor er ogsaa naturfolkenes medicinmænd temmelig heroiske i sine kure efter kulturmenneskets forestillinger. Den syge behandles med røgninger, med voldsomme sang- og dansepræstationer, ledsaget af besvergelser og tryllesange, alt i den hensigt at drive sygdomsaanderne bort. Den massage, som i primitive former ogsaa kjendes af naturfolkene, er efter vore begreber barbarisk, hvad man bl. a. kan forstaa deraf, at den tildels udføres med benene! Medicinmanden tager mindst af alt med silkehandsker paa sin patient. Saaledes maa vi ogsaa forestille os tilstanden i forhistorisk tid.

Vi er vant til at søge til Ægypten som det ældste felt for den arkæologiske forskning i historisk tid. De medicinske papyrus'er som p. Ebers og p. Brugsch vedkommer os i denne forbindelse mindre. Da Larrey, Napoleons ven og livlæge, under togtet til Ægypten medfulgte hæren, benyttede han ogsaa leiligheden til at anstille arkæologiske undersøgelser af medicinsk art. Han kom imidlertid herved til at begaa en kuriøs feiltagelse, som dog undskyldes ved den omstændighed, at hieroglyftydningen paa hans tid var aldeles ukjendt. I templerne i Øvre-Ægypten, Dendera, Karnak, Luxor og flere, mente han i de paa væggene fremstillede basrelieffer at gjenkjende billeder af amputerede lemmer og selv de dertil benyttede instrumenter. Dette har imidlertid været hieroglyfer, hvoraf én nemlig ligner en afskaaren fod, svarende til bogstavet b, og to andre ligner kniver og svarer til aa og ī. Derimod har man paa flere mumier gjort interessante iagttagelser, bl. a. af smukt tilhelede benbrud.

Ligeledes har man fundet guldplomberinger i mumiernes tænder; kunstige tænder, antager man, har ogsaa været kjendt. Dette er imidlertid neppe støttet til noget direkte

fund af gebiser, men antages paa grund af iagttagelser hos fønikerne. Det er ingen ringere end Ernest Renan, som ved udgravninger i Sidon i et gravkammer paatraf denne kuriositet. Imidlertid var det ikke selve gebiset, men en afbildning deraf, tilhørende overkjeven af en kvinde, som han paaviste. Stykket bestod af de 2 hjørne- og de 4 fortænder, som var forenet med guldtraad, der var snoet om hver af dem. Det er med andre ord den moderne «brobygning» in nuce!

Som bekjendt, øvedes circumcisionen[1]) ligesaavel hos ægypterne som hos jøderne. Paa mindesmerker fra 20de dynasti af (fra ca. 1180—1150 f. K. f.) findes denne operation oftere fremstillet; tidligst finder man den paa et billede fra det lille Chunsutempel i Karnak, som sandsynligvis skriver sig fra det 19de dynastis tid (fra ca. 1330). Denne operation, der saavelsom trepanationen hører til de ældste saadanne, som menneskeslegten har kjendt, udførtes længe efter den historiske tids begyndelse med stenknive, utvilsomt en form af «survival» fra stenalderen. Man har t. eks. fundet slige knive i mumiekisterne, og det antages ogsaa, at paraschisterne — som foretog mumiernes balsamering — har benyttet steninstrumenter, vel af religiøse motiver.

Holder vi os indenfor Europas omraade, er Grækenland det første sted, hvorfra vi skulde vente os et rigt udbytte for den medicinske arkæologi. Man har ogsaa adskillige fund af kirurgiske instrumenter, bl. a. fra Milos, fra Olympia og flere steder, endvidere et basrelief fra Akropolis, der forestiller to blodkopper, hvorimellem et aabnet skalpelbestik, alt med former, der minder om nutidens. Dette basrelief antages at tilhøre en votivgaves sokkel, paa hvilken en læges emblemer er anbragt.

Af større interesse er imidlertid afbildningerne paa den saakaldte Sosias's skaal, som blev fundet ved udgravninger i Vulci 1828 og nu befinder sig i Berlin. Paa skaalens fodplade findes en indskrift, som viser, at skaalen, en drikkeskaal af ler, er udført af pottemageren Sosias i Athen i det 5te aarhundrede f. K. f. Paa bunden af skaalens indre findes en række afbildninger af forskjellige figurer, hvoriblandt en scene af stor medicinsk interesse. Det er de to homeriske helte, Patroklos og Achilleus, som danner en gruppe: Achilleus anlægger en forbinding om den saarede Patroklos's arm. Denne episode omtales dog ikke i de homeriske digte, men motivet skal skyldes Pindar, som i en af sine seiershymner beretter om en saadan hændelse i den mysiske krig. Achilleus har trukket en pil ud af sin vens arm og er ifærd med at forbinde denne. Hertil benytter han et bind, som ser aldeles ud som de i nutiden brugelige.

Imidlertid svarer dette nøie til de i Hippokrates's skrift «Om lægens rum» givne anvisninger til anlæggelse af forbindinger, noget, som Hippokrates antages at have opfundet. Det heder bl. a.: «Bindene skal være rene, lette, bløde og fine; man maa øve sig i at anlægge dem med begge hænder paa én gang eller med én alene. Ved valget af forbinding maa man rette sig efter legemsdelenes bredde og tykkelse». Om hvorledes den skal fæstes, nemlig ved at knyttes i knude eller med naal og traad, gives ligeledes minutiøse forskrifter. Sikkerhedsnaalen i sin nuværende form, direkte aflægger af fibulaen, træder nu helst i stedet for den gamle maade at fæste bindet paa. Knappenaalen var jo heller ikke kjendt af de gamle. Ellers er forbindingsteniken,

[1]) Omskjærelsen.

som vi ser, af høi ælde, ialfald hvad maaden at anvende bindene paa angaar.

Paa et kar af oldtidens blege guld, elektrum, — et kar, som nu findes i den keiserlige eremitage i St. Petersburg — sees i relieffremstilling etpar scener af medicinsk karakter. Karret antages at skrive sig fra enden af det 4de aarhundrede f. K. f. eller muligens noget senere, og det er fundet i en gravhøi over en skythisk konge ved Kertsch i Syd-Rusland. Det er et udmerket eksemplar af græsk guldsmedkunst. Relieffet forestiller skythiske krigere, hvoraf én er ifærd med at trække en tand ud paa en anden. «Patienten»s ansigtsudtryk forraader tydelig smerten ved operationen, og man ser det ufrivillige greb med den ene haand om «operatøren»s arm, som ogsaa nutildags hører med ved en tandudtrækning, efter hvad vore tandlæger siger. Desværre er det instrument, som anvendes, skjult i haanden paa den, der forretter operationen, saa at vi ikke kan se det. Den anden scene er en forbindingsscene i lighed med den paa Sosias's skaal. Fysiognomier og klædedragt hos de fremstillede personer minder levende om de samme i vor tid blandt landbefolkningen i Stor-Rusland. Racens uforanderlighed er jo, som bekjendt, ogsaa velkjendt fra de ægyptiske fellahers lighed med gammelægyptiske monumenters billedlige fremstillinger af dem.

I en hel række europæiske muséer, hvoriblandt Museo Borbonico i Neapel, Vatikanets samlinger og fyrst Spinellis privatsamling i Rom, musée du Louvre, musée de Cluny og musée Orfila i Paris, Römisch-germanisches Central-Museum i Mainz, den rigeste samling af romerske antikviteter i Tyskland, foruden en hel del andre, findes der nu udstrakte samlinger af kirurgiske instrumenter fra romertiden.

Blandt disse er der et rigt udvalg af alleslags skjærende instrumenter, kniver og skalpeller, sonder, pincetter, tænger til at trække fremmedlegemer, pilespidser f. eks., ud med, aareladningsredskaber foruden flere andre slags instrumenter. Særlig interesse vækker katetere (hule, rørformede instrumenter til at tømme urinblæren med) af former, der staar nutidens meget nær. Dette er paa den anden side rimeligt nok, da disse instrumenters form ikke tillader større afvigelser fra den naturbestemte norm; der bortses da fra materialets beskaffenhed, hvilket i nutiden er langt mere varieret end før. De gamle romerske instrumenter er nemlig næsten uden undtagelse af bronze; de har ogsaa holdt sig udmerket godt, medens de faa, som er gjort af jern eller staal, er adskillig forrustet. Dette er jo en almindelig arkæologisk erfaring.

Forøvrigt er der ogsaa paa romerske vaser, mosaiker og vægbilleder oftere fremstillet scener af medicinsk beskaffenhed. Paa Trajanssøilens reliefcyklus findes bl. a. en scene, der forestiller, hvorledes en læge forbinder en saaret romersk krigers knæ. Af uniformen sees denne at tilhøre de romerske hjælpetropper. Lægen er ifærd med at vikle et bind rundt knæet; patientens ansigt er tydelig fordreiet af smerten. Man ved vistnok, at der i keisertiden fandtes egne militærlæger; men af det nævnte relief kan det ikke sees, at disse havde egen uniform eller bevæbning, da begge dele falder sammen med de almindelige soldaters.

Videre kjender man flere mythologiske billeder, der fremstiller forbindingsscener o. lign. Paa et pompeiansk vægmaleri sees saaledes en læge ifærd med at forbinde Æneas's saar, og paa et etruskisk speil finder man Machaon, der ansaaes for at være Asklepios's søn, beskjæftiget

med at behandle Filoktet, en fra de homeriske digte berømt helt, som er bidt af en giftig slange. Machaon lægger en forbinding rundt hans venstre fod, og paa et hosstaaende bord staar opstillet to krukker, der rimeligvis skal betegne salvekrukker eller lignende.

Paa et gravsted fra den gallo-romerske tid, hvilket er fundet i departementet Meuse i Frankrige, er fremstillet en øienlæge, som holder paa at undersøge en kvindelig patients øie ved at trække nedre øienlaag nedover med et eget lidet instrument.

I «Fasti» fortæller Ovid, at Artemis bevæger Asklepios til at opvække den unge Hippolytos, der er slæbt tildøde af sine heste, til livet igjen. Han søger da midlerne dertil i sin «elfenbensæske» («loculis depromit ebernueis»). Af slige medikamentbeholdere, som utvilsomt har været i brug allerede hos grækerne, har man nu i virkeligheden ogsaa adskillige i behold, om end fra senere tid end Ovids egen. Man har endog i en bronzeæske, der har været brugt i samme øiemed, og som nu findes i Neapel, fundet rester af de deri opbevarede lægemidler. I kirken Sainte-Valérie i en liden fransk by af samme navn opbevaredes i lange tider en elfenbensæske, der skriver sig fra det 4de aarh. e. K. f., som en relikvie. Paa dens laag sees Asklepios og Hygieia med sine vanlige attributer, den første med sin stav, omslynget af en slange, og den anden med sin skaal, hvoraf en slange æder bygkorn. En nøiere arkæologisk undersøgelse viste, at det her dreiede sig om en saadan fra romertidens slutning stammende medikamentæske, og den opbevares nu i et museum. Dens indre er delt i en række smaarum, hvert bestemt til sit lægemiddel. I Berlins museum findes to bronzeæsker af samme karakter, og i det hele har vi grund til at tro, at disse beholdere har været anvendt af de omreisende læger, der vel delvis ogsaa var et slags omreisende apotekere.

I middelalderen begynder den billdende kunst, som bekjendt, i stor udstrækning at tage helgenlegenderne i sin tjeneste, og det bliver da let forstaaeligt, hvorledes mange helbredelser af syge og andre jertegn kommer til at spille en stor rolle baade i den kirkelige og delvis ogsaa i den verdslige kunstneriske fremstilling. En fransk læge, dr. Paul Richer, har for nogle aar siden i et stort pragtverk, «L'art et la médecine», givet en samlet fremstilling af alt det billedstof, som baade maleriet og skulpturen, ofte i de særeste former, har laant fra lægekunsten gjennem alle tidsaldre, men rigest i middelalderen.

Til de ældste af disse fremstillinger hører helbredelsen af «besatte», hvorunder den uddrevne onde aand meget hyppig fremstilles som en vinget djævel, der stiger op af den syges hoved. Saaledes møder man dette sujet allerede paa et mosaik fra Ravenna fra det 5te aarh. og paa et elfenbensrelief, tilhørende en evangeliebog fra samme tid. Dette motiv gjenfindes uforandret gjennem hele middelalderen, og de italienske mestere fra renaissancetiden, som f. eks. Francesco Vanni, Andrea del Sarto og flere, viger heller ikke tilbage for denne naive fremstilling af djævleuddrivelserne. Hvad der imidlertid særlig fængsler lægens opmerksomhed, er selve de «besattes» fysiognomier og stillinger. De sterkt fordreiede ansigtstræk og vredne stillinger af legemet lader én ikke et øieblik i tvil om, at kunstneren har fremstillet de hysteriske «attitudes passionelles», altsaa personer, der lider af et hysterisk anfald i udpræget form. Den berømte franske nervelæge Charcot, hvis fortjeneste

det er at have udredet den floke, som hysteri før ham dannede qua sygdomsbegreb, har ogsaa ofret de ovenfor nævnte kunstneriske fremstillinger af de besatte et nøiere studium og kunnet fastslaa interessante ting i de kunstneriske detaljer.

Eiendommelig nok har en kunstner som Raphael paa sit billede «Transfigurationen», hvorpaa der findes en «maanesyg» (ɔ: epileptiker), fremstillet denne paa en fra naturen høist afvigende maade, forsaavidt som den stilling, der er givet den syge, neppe er «naturlig» eller overensstemmende med virkeligheden. Derimod er Rubens i sin fremstilling af de besatte meget naturalistisk. Paa to store billeder, forestillende den hellige Ignatius ifærd med at helbrede besatte og gjenopvække børn, begge hørende til Rubens's mesterverker, er der et rigt udvalg af interessante figurer, som udgjør en ren fundgrube af medicinsk studiemateriale. Man finder t. eks. en udtalt «arc de cercle», en af de eiendommeligste hysteriske krampeformer, hos en ung pige.

De ekstatiske tilstande, som middelalderens religiøse overtro og fanatisme saa ofte løb ud i, afsatte ogsaa spor i samtidens kunstneriske frembringelser. De frygtelig fordreiede ansigter, som saa mange af gothikens kirkebygninger bærer tilskue paa sine kapitæler og som afslutningsstykker paa søiler eller taarne, er ofte intet andet end naturalistisk udførte kopier af virkelig forekommende ansigtsgrimaser under visse nervesygdomme. Charcot har saaledes paa en høist aandfuld maade eftervist, hvorledes et yderst grotesk hoved paa kirken Santa Maria Formosa i Venedig, hvilket ogsaa John Ruskin omtaler, har sine forbilleder i virkeligheden, saa at man maa tro, at vedkommende kunstner til grund for sin udførelse har lagt en virkelig seet og nøie studeret persons ansigt. Charcot har til sammenligning meddelt et par fotografier, optagne i det berømte hospital for nervelidelser, La Salpetrière, og ingen vil kunne negte, at der er en paafaldende overensstemmelse. Paa kathedralen i Rheims sees et hoved, som rækker tunge paa en maade, der ogsaa tillader visse slutninger af medicinsk natur. I denne forbindelse kan det ogsaa nævnes, at enkelte af antikens skulpturer, f. eks. en berømt Æsoptorso, har været gjenstand for en livlig diskussion blandt læger med hensyn til visse misdannelser.

Mange vil have hørt tale om eller ved selvsyn have stiftet bekjendtskab med en ikke ganske sjelden barnesygdom, der benævnes St. Veits-dans. Allerede dette ord forraader dets middelalderlige oprindelse, om end det, vi nutildags forstaar under dette navn, er noget andet, end man dengang kaldte saa. Til de eiendommeligste af de middelalderlige psykiske farsoter hørte nemlig denne saakaldte St. Veits-dans, ytrende sig ved pludselig opstaaende anfald af en slags dansegalskab, som angreb større forsamlinger samtidig, og hvorunder den hellige Vitus anraabtes som skytshelgen. Under de voldsomme pestepidemier, saaledes som den sorte død, gjennemsyredes befolkningen i Europa af en let forstaaelig rædsel, der virkede fuldstændig demoraliserende, og som undergrov nervesystemet. Ud fra dette forklarer man sig delvis foreteelser som barnekorstogene, flagellanternes tog og andre, der uden en saadan antagelse af en psykisk massedemoralisation bliver vanskelige at forklare. Derimod er det forstaaelig nok, at motiver hentet fra disse ekstatiske tilstande ogsaa maatte virke fristende paa kunstnere, der havde øiet aabent og sansen for det ekstraordinære vakt.

Tilfældet vilde, at Peter Breughel

d. æ., den berømte «Bonde-Breughel», engang fik se et sligt tog af dansende paa vei til en kirke. At sujettet fængslede ham, fremgaar deraf, at vi har en tegning fra hans haand af denne bizarre scene, der viser os deltagerne i toget indtagende de besynderligste stillinger, pegende i retning af den nervesygdom, som vi nu kalder hysteri.

Breughel har forøvrigt i et af sine berømteste billeder «La parabole des aveugles» fremstillet blindheden paa en samtidig brutalt komisk og medynksløs maade, noget, der kanske lader sig forklare gjennem den almindelighed, som blindhed i tidligere tider havde. Blinde og blindes helbredelse var da ogsaa hyppige motiver i den middelalderlige og senere tids kunst.

At imidlertid et saa lidet tiltalende emne som skurv i hovedet, ja endog en saa uappetitlig beskjæftigelse som at befri et barn for utøi har kunnet friste selv Murillos pensel, tør vistnok tages til indtægt for den antagelse, at det her dreiede sig om saare dagligdagse ting, og at en senere tids mere æsthetiske sans endnu ikke var begyndt at gjøre sig gjældende.

Derimod kan det ikke vække vor forbauselse, at saa fremtrædende og overordentlig udbredte sygdomme som pest og spedalskhed, begge hørende til middelalderens «svøber», ogsaa maatte finde kunstnerisk fremstilling, noget, der har været tilfældet i meget stor maalestok, ogsaa i langt senere tid. Vi minder blot om det bekjendte billede fra Napoleon den 1stes tid, «Pesten i Jaffa», af Gros. Det udstilledes første gang paa Salonen i 1804 og er nu i Louvre.

Den hollandske malerskole i 17de aarhundrede gjør, kan man næsten sige, «doktorscener» til en specialitet; i spidsen gaar, som allerede nævnt, Jan Steen. «En læge, som føler pulsen paa en syg kvinde», et billede, der nu findes i München, er maaske et af de bekjendteste billeder af typen. Kunstneren giver ved smaa sidevink betragteren midlerne ihænde til at stille diagnosen, noget, der synes at falde lægen svært. Det er nemlig hensigten at skildre kjærlighedens sygdomsvækkende indflydelse, og vi gaar neppe feil, naar vi i patienten ser et offer for den sygdom, som herjer særlig blandt kvindekjønnet i ung alder, nemlig «blegsot», de gamle lægers «febris amatoria» [1]). Jan Steen er ikke velvillig stemt mod lægerne, som latterliggjøres ved mange smaatræk. Ogsaa van Hoogstraten gjør brug af samme motiv i et berømt billede, som findes i Amsterdam; her søger lægen at stille diagnosen ved hjælp af — uringlasset. Den syges voksblege farve er glimrende og karakteristisk til det yderste. David Teniers har i talrige billeder givet et indblik i tidens kirurgiske «haandverk», idet det maa erindres, at kirurgien var i hænderne paa barberere og — skarprettere! At aareladning var en yndet behandlingsmaade, derom bærer ogsaa talrige billedlige fremstillinger fra middelalder og nyere tid vidnesbyrd i rigt mon.

Dødens rolle i den kunstneriske fremstilling vinder gjennem dens personifikation i et menneskeligt skelet ogsaa medicinsk interesse derigjennem, at man i dettes tekniske fremstilling kan se en gjenspeiling af den sig udviklende anatomi. Det er karakteristisk, at paa de ældre billeder optræder døden som en indtørket menneskeskikkelse med en grinende hovedskalle, medens først senere, specielt paa de talrige «danse macabre»-billeder, et fuldstændigt skelet, fremstillet med fuldendt anatomisk-

[1]) ɔ: elskovsfeber.

teknisk dygtighed, optræder. At ogsaa den moderne kunst ynder saadanne motiver, er t. eks. Werestschagins billeder vidnesbyrd om.

De spredte træk, som i det foregaaende er fremdraget til belysning af medicinens berøringspunkter, paa den ene side med den arkæologiske forskning, paa den anden med den bildende kunst, er ment som et forsøg paa at vise, hvorledes ogsaa denne videnskab har sider, der er tilgjængelig for det læge publikum. Medicinen er ikke blot en moderne eksakt naturvidenskab; den er ogsaa ekspansiv og nøie knyttet til de almindelige aandsvidenskabers historie, baade i fortiden og i nutiden. Disse baand bør mindst af alt løses, snarere knyttes tættere, helst strækkes endnu længere. Den medicinske *kulturhistorie* er vokset frem af disse hensyn, og den bør ikke helt forsømmes, om end de bidrag, vi kan hente til den hos os selv, i vort eget land, er faa og smaa. Helt mangler de dog ikke.

Kun sparsomt er det materiale, hvorover den medicinske arkæologi forføier i Norge. Af litterære kilder, sagaerne og de gamle norske love, ved vi vistnok, at der allerede tidlig øvedes en primitiv saarlægekunst i vort land, ja at der ialfald paa Island i Snorres tid udførtes virkelige operationer. Om én af kong Haakon Haakonssøns mænd, islændingen Thorgils skarde (ɔ: den skaarede, med hareskaar), ved vi t. eks., at han i Bergen blev opereret for sit hareskaar med held af en læge, hvis navn opgives at være Vilhjalm. Sturlungasaga har opbevaret adskillige træk, der belyser lægekunstens tilstand og forhold paa Island i 12te aarhundrede og senere. Vi har ogsaa adskillige skeletfund af stor medicinsk interesse. Gokstadskibets høvding, hvis skeletrester opbevares i samme hus som baaden, blev i sin tid af aføde professor Jacob Heiberg erklæret for at have lidt af en høi grad af rheumatisme, om end denne slutning af fundet tør være usikker. Imidlertid frembyder knoklerne utvilsomt visse afvigelser fra det normale, om hvis aarsag man dog kan være i tvil. Saa er imidlertid ikke tilfældet med det interessante skelet, der opbevares i universitetets anatomiske samling, og som i sin tid blev antaget at være biskop Nicolaus Arnessøns skelet. Det blev fundet i en gravhælving inde i ruinerne af St. Maria kirke i Oslo under udgravninger her i 1868. Det antages af antikvar Nicolaysen at have tilhørt en domprovst ved nævnte kirke, og at vedkommende er begravet mellem aarene 1300—1400. Hvad der foruden mandens kolossale størrelse (han maa have maalt sine gode 183 cm.) falder mest i øinene, er en svær udvekst paa det ene laarben, der utvilsomt antyder, at han har havt en stor svulst, hvoraf han vel ogsaa er død. Iøvrigt er der flere andre skeletfund af medicinsk interesse, som f. eks. den hovedskalle, der blev fundet i Osebergskibet. Paa denne findes sygelige forandringer af eiendommelig art.

Imidlertid har vi ikke blandt vikingetidens hos os saa overmaade rige arkæologiske materiale noget medicinsk instrument eller lignende at opvise. Dette kan dog være begrundet i tilfældigheder og danner naturligvis intet bevis for, at saadanne overhodet ikke har eksisteret hos os i hin tid. Paa den anden side har vi ret til at tro, at lægekunsten i vikingetiden endnu ikke var naaet synderlig ud over «folkemedicinens» primitive standpunkt i Norden. Ordet læge findes dog to gange nævnt i forskjellige forbindelser i den ældre Edda.

Det billedstof, som vore ældre stavkirkeportaler frembyder, giver intet-

steds allusioner til forhold af medicinsk interesse, hvad der naturligvis er rimeligt nok, naar man baade tager i betragtning det sparsomme materiale og dettes overveiende mythologiske stofvalg. Man kan jo ikke godt anse et motiv som det fra Austad kirke i Telemarken, der fremstiller, hvorledes kong Atle lader hjertet skjære ud af brystet paa Hogne, for et «medicinsk» sujet. Selv om udførelsen havde været slig, at man kunde seet noget mere til detaljerne, vilde dette i det høieste kunnet have en vis anatomisk interesse. Hertil kommer naturligvis ogsaa den relativt primitive udførelse. Heller ikke vore ældre aaklæder og teppemønstre har, saavidt vides, nogen antydning til stofvalg for billedfremstillinger i ovennævnte retning. End ikke Bayeuxtapetet med sit rige udvalg af skiftende fremstillinger fra krigerlivet har, saavidt kjendt, nogen forbindingsscene eller lignende paa sit lærred. Alene en dverg, hvis navn, Turold, læses over hans hoved, gjør forsaavidt krav paa medicinsk interesse, som hans hovedform trods den naive og ufuldkomne udførelse af figurerne virkelig tillader visse slutninger om eksistencen af en misdannelse, kaldet microcefali[1]). Ialfald har man antaget dette

Selv om altsaa prydkunsten hos os i ældre tider har fuldstændig gaaet motiver forbi, som den antikke kunst — rigtignok først efter at være naaet ud over det arkaiske standpunkt — har udnyttet baade i skulpturen og maleriet, har vi dog fra en senere tid tegn til, at helgendyrkelsen har havt brug for den. Her staar vi dog overfor utvilsom udenlandsk paavirkning.

Det mest bekjendte eksempel er kong Kristian den 1stes reisealter, der er udskaaret af hvalrostand, og som nu findes i Kjøbenhavn. Det er dog sandsynligvis af norsk arbeide fra det 13de aarhundrede. Dette alter har ført en meget omflakkende tilværelse, idet det af Kristian den 1ste foræredes til pave Sixtus den 4de i Rom, hvor det saa opbevaredes i over 200 aar, indtil Innocens den 13de skjænkede det til den senere kong Fredrik den 4de, da han som prins besøgte Italien. Paa alteret er der nu i haut-relief fremstillet episoder af kong Olav den helliges liv. Der er ialt 9 felter, hvoraf de to interesserer os her. Midtfeltet er direkte en illustration til Snorres fortælling om, hvorledes Olav under sit ophold i Gardarike kort før slaget ved Stiklestad gjorde et jertegn, idet han helbredede en ung gut for et halseonde. «Da tog kongen og førte hænderne om svendens hals og tuklede meget længe med bylden, indtil svenden aabnede munden», er Snorres ord i G. Storms oversættelse. Kongens greb om den syges hals er meget karakteristisk for en undersøgelse af halskjertlerne, slig som det udføres den dag idag. Hellig Olav var nu berømt som læge, og mange af hans heldige kure tilskreves naturligvis guddommelig bistand; kongen havde «lægehænder», hed det. I et andet felt sees han at beføle benet paa en syg, samtidig som han vistnok helbreder ham for en øiensygdom.

Til medicinske antikviter kan nu endelig med en viss ret ogsaa regnes de sproglige udtryk, som paa en eller anden maade er reminiscenser om svundne tiders medicinske systemer, lægemidler eller lignende, og hvoraf de germanske sprog indeholder mange, dels oprindelige laaneord fra græsk eller latin, dels af germansk rod. Flere af disse gjenfindes da med variationer i alle germanske sprog. Et saadant ord er f. eks. «mareridtet», der peger hen til den gamle tro paa «maren» som et over-

[1]) ɔ: stansning i udviklingen af hjernen.

naturligt væsen, som satte sig paa den sovendes bryst og vilde kvæle ham. Denne forestilling møder vi i Norden allerede i Ynglingesaga. Et lignende ord, men af nyere oprindelse, er det ogsaa hos os brugelige «Hexenschuss» om den pludselig opstaaede rygsmerte, som benævnes lumbago. Videre kan vi erindre om vort fra dansken laante ord «elveblæst», i norsk folkesprog «alvgust», der bruges som navn for et hurtig opstaaet hududslet. Disse eksempler kunde let forfleres.

I det hele maa det erindres, at de sygdomsnavne, der er brugelige i det videnskabelige sprog den dag idag, for en stor del er meget gamle, og at de i tidens løb har undergaaet adskillige forandringer med hensyn til sit indhold. Naar vi i vore dage taler om melankoli som navn for en viss sindssygdom, saa er ordets oprindelige betydning (eg. = sort galde) gaaet os af minde, og den sammenhæng, man saa mellem sygdommens udbrud og visse forandringer af galden, er forlængst bevist ikke at eksistere. Men ordet bruger vi ligegodt. Saa ogsaa med det før omtalte ord hysteri o. m. fl.

Vi er endvidere vidne til, hvorledes ordene detroniseres, synker ned fra at være aristokratiske middelalderord til at havne i nutidens folkesprog i forvansket form og ændret betydning. Et sligt eksempel har vi blandt andet i det norske folkesprogs almindelige navn paa lakris, nemlig triakkel. Bag dette skjuler sig nemlig et græsk navn paa et lægemiddel, theriak, der har sin oprindelse fra Neros livlæge Andromachos, og som spillede en overmaade stor rolle i medicinen fra oldtiden gjennem hele middelalderen og endnu en lang stund i den nyere tid. Det gjaldt for et panacé [1]) og bestod efter datidens princip for lægemidlerne, «jo mere sammensatte des bedre», af ikke mindre end 64 forskjellige bestanddele, hvoraf den vigtigste var hugormkjød! Vi ved, at dette middel allerede i det 14de aarhundrede ogsaa fandtes i Norge, medens det senere tabte sin anseelse som lægemiddel. Navnet lever imidlertid, som allerede nævnt, videre i folkesproget som en medicinsk fortidslevning.

---

[1]) Universalmiddel.

Lidt om Theater.

Iagttagelser og Indfald af Friherre *Alfred v. Berger.*

En af de grunde, hvorfor virkelig udmerkede theaterledere er langt sjeldnere at finde end f. eks. fremragende læger eller eminente jurister, ligger i den omstændighed, at man ikke pleier at naa til den stilling ad regelmæssige, optrukne veie. Man blir en dygtig læge, som man gaar ombord paa et skib og reiser til Amerika, men man blir theaterdirektør, som Robinson Crusoe kom paa sin ø.

*

En anden grund er, at hos en dygtig theaterdirektør maa saa mangfoldige aandens og karakterens egenskaber være forenet, at en mand, hos hvem det er tilfælde, i almindelighed vil have noget bedre at gjøre end at være theaterdirektør.

*

Regissørens opgave bestaar i at sørge for, at alt, hvad digteren har ment og villet, ved skuespillerne og de øvrige medvirkende i det dramatiske kunstverk blir nøiagtigt udført paa scenen. Er det ikke egentlig merkværdigt, at ikke enhver, som besidder tilstrækkelig intelligens og dannelse til fuldkommen at forstaa et poetisk verk, kan gjøre dette, men at hertil fordres en eiendommelig, ikke meget almindelig begavelse? Man skulde tro, at det var nok at kunne læse godt og at kunne gjengive det læste rigtigt. Men det er aabenbart, at talentet for at kunne læse godt er næsten ligesaa sjeldent som talentet for at kunne skrive godt.

*

Der er saamangen, der har baade gode og rigtige, ja aandrige idéer om, hvorledes et stykke bør iscenesættes. Men paa scenen, som i livet, er hovedsagen at kunne føre idéen igjennem i den seige kamp mod de mangfoldige kræfter, som modsætter sig virkeliggjørelsen af det gode og fornuftige, uden i denne kamp at tabe stemningen, ja følelsen for det, man oprindelig har villet. Paa de første prøver synes alt, ligefra de døde gjenstande til skuespillernes personligheder, kun modstræbende at lade sig lede af regissørens tanke.

*

Det er naturligt, at regissøren opbyder al sin kraft paa at bibringe skuespillerne sin opfatning af et dramas karakterer. Men det tjener ikke altid opførelsen til velsignelse, om dette helt ud lykkes ham. Liv faar karaktererne først gjennem den hemmelighedsfulde forbindelse mellem regissørens idé og de fra skuespillernes individualiteter stammende impulser, hvor fornuftstridige disse end kan forekomme den i sin idé fastkjørte regissør.

*

Regissøren har gjort sig den største møie med at opbygge en rolle paa det fineste og virkningsfuldeste for fremstilleren. Under aftenens ophidselse glemmer skuespilleren alt det omhyggeligt lærte, spiller vildt løs paa hvad hans natur og øieblikkets tilfældighed indgir ham, og høster en stormende applaus. Regissøren staar bag kulisserne og føler med Schiller: «Tilovers og dog med beundring ser han sit verks undergang».

*

Regissørens største glæde: naar skuespilleren anslaar en tone, om hvilken han maa tilstaa for sig selv: den havde jeg aldrig opsnappet med mit indre øre, selv om jeg tusind gange havde læst og gjennemfølt stykket i den modtageligste stemning.

*

Jeg har oplevet opførelser af moderne dramaer, hvor hverken regissøren har forstaaet digteren, skuespillerne sine roller eller publikum stykket, og dog har det hele set ud som en succes.

*

Mange kritikere har en afgjort forkjærlighed for skuespillere, hvis talent netop er stort nok til at de ved velvillig behandling fra kritikens side kan gjøre sig gjældende hos publikum, men som uden saadan aldrig vilde være blevet paaagtet eller sat pris paa. Saadanne kritikere for-

raader følgerigtig ofte en hemmelig antipathi mod de virkelige begavelser, hvis betydning slaar igjennem uden, ja tvertimod kritiken.

*

Man hører ofte, at damerne ved theatret især skulle være vanskelige at behandle, og at de ved sine luner og andre karakterfeil forbitrer direktørens liv og virksomhed. Sandheden er det modsatte. Jeg har fundet de allerfleste skuespillerinder pligttro, modtagelige for fornuftige forestillinger og ofte offervillige i det heles interesse. De som specielt kvindelig gjældende egenskaber finder man oftere hos mænd end hos kvinder i pragtfuldest udvikling.

*

Man lever og virker behageligere og lettere ved theatret end i de fleste andre livsstillinger. Allerede derfor at skuespillerne hører til de mennesker, som mindst kan forstille sig. Den, som anser dette for et paradox, maa betænke, at skuespillerens kunst bestaar i at lade indre sindsstemninger komme tilskue. Ved fagmæssig vane blir derved hos ham de nervebaner, som fører fra hans bevidsthedscentrum til de periferiske udstraalinger, saaledes oparbeidede, at skuespillerens stemninger og gemytbevægelser ogsaa bryder igjennem, hvor han egentlig ikke vil det. Jeg hører paa en skuespillers trin, naar han gaar forbi min dør, om han føler sig krænket af mig.

*

Skuespillere føler sig altid lykkeligere, jo mere de har at gjøre, og de lider grænsesløst, naar de maa gaa ledige. Det er jo baade smukt og agtværdigt, og dog dadler man dem, naar de forraader denne egenskab.

*

De fleste af de egenskaber, som man kalder karakterfeil hos skuespillerne, har sine dybeste rødder i den i deres kald liggende unatur, at deres virksomhed, aandelig og skabende, dog er ufri, afhængig af digterens verk og af den personlighed, som fordeler rollerne. Hvorledes vilde en digter være tilmode, dersom han ikke frit kunde vælge det thema, som tiltaler ham, men maatte vente, til en overordnet vilde tildele ham det.

*

Efter mange erfaringer at dømme maa det være en af de høieste nydelser, der gives paa jorden, som en skuespiller føler, naar han faar spille en rolle, som ligger udenfor grænserne af hans fag, hans personlighed og hans talent. Denne nydelse krydres af glæden over, at den kollega, som rollen passer for, ikke spiller den.

*

Skuespilleren respekterer ingen anden autoritet end den overlegne forstaaelse af og kjendskab til hans eget fag.

*

Jeg liker ikke de mennesker, som beklager sig over erfaret utaknemlighed. Den, som høster utak, har i almindelighed, uden at ane det, selv givet foranledningen. En theaterdirektør, som opdager, udvikler og forfremmer et talent, gavner derved i første række sig selv, og naar han saa jamrer sig over utaknemlighed, straks den færdig «lavede» skuespiller gaar sine egne veie, forraader han derved kun, at han ved sin bistand ikke har villet skabe et frit menneske, men har villet kjøbe en livegen paa livstid.

*

Man blir som theaterdirektør dadlet for saa meget, hvori man ingen skyld

har, at man leilighedsvis trøstig kan lade sig rose, hvor man ingen fortjeneste har.

*

Naar pessimisterne forivrer sig over menneskenes egoisme, er det netop som om en bygmester vilde beklage sig over stenenes tyngde. Egoisme er grundvolden for jordisk tilforladelighed og beregnelighed.

*

Hvor lidet betyder i det store en theaterpremiere. Og dog lever ved et godt ledet theater alle vedkommende i ugevis forud ligesom i følelsen af, at den første opførelse er verdensudviklingens maal, og sætter sin yderste kraft ind paa, at den maa lykkes. Dette skjønne skuespil griber mig ofte mere end stykket, som sjelden er værd en saadan masseopbyden af de ædleste menneskekræfter.

Den hvide Elefants Herre: Kongen af Siam.

Efter «*Review of Reviews*».

Den hvide elefants land, hvis naadige monark nylig gjennemreiste Norge, har som følge af et uheld under den geografiske placering i mange aar været gjenstand for sterk interesse hos Frankriges og Storbritanniens respektive regjeringer. Ved en ivrig aktivitet hos de franske i Indo-Kina er forskjellige smaastater, som engang bestod mellem grænserne for de franske og britiske sfærer dersteds, nu forsvundne, og Siam er blevet det sidste uafhængige rige i Bagindien.

Siam, der af sine indbyggere betegnes som Mjuang Thai, de fries kongerige, bestaar — geografisk seet — af to særskilte dele: Øvre Siam, som praktisk talt omfatter hjertet af den bagindiske halvø, og Nedre Siam, den del af Malakkahalvøen, som er under siamesisk jurisdiktion. Den førstnævnte del af riget har et fladeindhold paa ca. 200 000 eng. kvadratmile (over 500 000 kvadratkilometer), medens udstrækningen for den nedre dels vedkommende indskrænker sig til 60 000 eng. kvadratmile (vel 150 000 kvadratkilometer); folkemængden i hele riget anslaaes til opimod 7 millioner. De landstrækninger, som for tiden udgjør kongeriget Siam, er langt mindre end dem, som tilhørte det, dengang Indo-Kina først begyndte at hæve sig over den europæiske politiks horisont. Paa den tid strakte de siamesiske besiddelser sig fra Salwinelven i vest til kammen af høidedraget mellem Mekongdalen og Annam i øst. I nord naaede Siam lige til de uafhængige Shanstater, hvorfra det ubrudt strakte sig saa langt sydover som staten Johore paa Malakka. Men rigets grænser har varieret sterkt inden de forskjel-

lige tidsrum af dets historie, om de end aldrig har vist en saa jevn tendens til at skrumpe sig sammen som i de sidste tyve aar.

Chulalongkorn I.

I hele denne periode har landet været regjeret af den samme mand, Chulalongkorn I, som er født den 21de september 1853 og besteg tronen den 1ste oktober 1868. Han er den femte monark af Chakrakri-dynastiet, som grundedes i 1782 af en oprørsk førsteminister, der opkastede sig til konge[1]). Opvokset under de enerverende indflydelser ved et østerlandsk hof viser Prabat Somdetch Pra Paramindr Maha Chulalongkorn Patindr Tepa Maha Mongkut Pra Chula Kloa Chow Yu Hua (puh — paa'n igjen) «kort sagt» Chulalongkorn I, herre over den hvide elefant, konge af Siam i nord og syd, laoers og malayers behersker, maanens bror, solens halvbror, øverste dommer for tidevandets ebbe og flod, fire og tyve guldparaplyers besidder, kongen, som ligner solen i zenith o. s. v., i fremtrædende grad sine omgivelsers skrøbeligheder. Han er en lunefuld mand, og hans excentricitet giver sig udslag ved de mest uventede anledninger, medens et humor som hos en djævleunge gaar som en rød traad gjennem hans natur. Kapriciøs som en kvinde og med en østerlændings velbehag i jugl er han offer for en uudryddelig overtro, men besidder ikke desto mindre evne til at vinde fremmedes sympati, sine venners hengivenhed og sit folks agtelse. Klog af dyrekjøbt erfaring er han nu det siamesiske reformarbeides grundpillar, medens kraften og bestemtheden i hans styre for tiden staar i sterk modsætning til, hvad det var i 1893, da han dumdristig morede sig med alskens løier, medens de franske krigsskibe for ramme alvor gjorde sig klar til batalje, og hans hovedstad truedes med et bombardements ødelæggelser. Paa den tid havde kongen saa liden forstaaelse af sit ansvar, at han i sit palads høiere oppe ved elven tilbragte tiden med festligheder om dagen og drikkegilder om nætterne, medens de franske udsendinge, tynget af de skjæbnesvangre ærind, de reiste i, holdt paa at miste taalmodigheden nede ved kysten. Langsomt trak uveiret op og brød løs, og bitter var opvaagningen. Høilig beklagende daarskaberne i 1893—96 har hans majestæt siden havt forstand nok til at tage sig sammen og under ti lange aars selvbebreidelse bestræbt at sone for sin ligegyldighed, indtil han nu er paa god vei til at vinde sig en vakker og varig plads i det nuværende Siams annaler.

En europæiseret orientaler.

De, som nutildags er begunstiget med hans bekjendtskab, finder, at han stiller sig velvillig og agtelsesfuldt overfor Vestens fremskridt. Saa moderne er han virkelig, at han i sit palads i Bangkok har en 40-hestekræfters automobil installeret ved siden af den store hvide elefant, for hvilken hans undersaatter gjør reverens, naar de morgen og aften overdænger den med bundter af sukkerrør. Saa moderne er han, at han i sit raadskammer dikterer telegrammer paa engelsk til en indisk stenograf, og at der i hans værelser findes telefon, elektrisk lys og roterende vifter. Men endda er han en saa uendelig orientalsk autokrat, at han ikke anser sin største undersaats liv for at have den ringeste betydning.

---

[1]) Hans forgjænger havde gjort det samme; begyndte som kjøbmand, blev guvernør, opkastede sig til konge og blev en blodtørstig tyran. Chakrakri (eller Chakri, som han ogsaa kaldes) var egentlig hans general.
Red.

Som ven af engelske institutioner og tilhænger af Vestens skikke kastede hans majestæt sig i en tidlig alder over studiet af det engelske sprog. I de dage praktiserede han sine kundskaber i dette angelsaksiske tungemaal paa alle og enhver, som han kom over, og som havde ord paa sig for at være inde i det. Udlændinger kom ud for mange af hans opmerksomheder i den retning, og en nat holdt han paa at arbeide med det brydsomme siamesiske ord «phi», som tillader forskjellige variationer i oversættelsen — spøgelse, aand, sjæl, djævel. Efter at have funderet over dette ord en hel time og vel saa det og tilsidst blevet lige besat af det som af den djævel, det betyder, og altsammen forgjæves, gav han ordre til, at en af kongelige slupper skulde bemandes og i største hast hente den engelske konsul. Denne embedsmand, som grebes af en vældig uro ved en saa forbløffende kaldelse til paladset, klædte sig paa med en meget uceremoniel kvikhed og skyndte sig afsted for underveis at mane frem for sig alle optænkelige muligheder i politik og diplomati, om revolution og fredsbrud. Til sin ligestore ærgrelse som overraskelse fandt han kongen i neglige optaget med en siamesisk-engelsk ordbog og vaklende mellem ordene «pokker» og «djævel» i valget af en ækvivalent. Hans majestæt forelagde sagen med stort alvor for konsulen, som, hvor opirret han end indvendig var over «det infernalsk kolde» i situationen, dog intet andet havde at gjøre end at afgive sin «kjendelse» med gode miner og vende tilbage til sin seng med filosofi.

En «reise-konge».

Kongen har været en ivrig reisende, men hans globe-trotting er altid skeet i rigets interesse. Han har studeret hollandsk styre paa Java, og for saa lang tid tilbage som i 1872 var han den indiske regjerings (lord Mayos) gjest. Ved forskjellige anledninger har han besøgt de engelske kolonier ved Malakkastrædet, og i 1897 gjestede han samtlige stormagters hoffer. Ved den anledning gjorde kongen sit første bekjendtskab med slottet i Windsor, hvor han blev glimrende installeret i Rounds Towers stasværelser. Det blev imidlertid snart klart for den øverste kammerherre, at den høie gjest desværre ikke befandt sig vel i sit logi. Ved forespørgsel bragtes det paa det rene, at det korrekte sovested for en saa nær slegtning af solen og maanen naturligvis maatte være de værelser, som laa disse himmellegemer nærmest, og saadanne blev da ogsaa straks gjort istand til ham. For at undgaa en lignende misforstaaelse ved hans besøg i England denne gang blev straks en suite værelser i øverste etage stillet til hans raadighed.

Det gode indtryk, som hans majestæt gjorde under sin første reise i Europa, har gjort gjentagelsen af besøget mere end velkomment ved de europæiske hoffer, og han er saaledes med glæde blevet modtaget i Rom, Wien, Paris, London, Kjøbenhavn og Kristiania, hvorfra turen gik til Tyskland. Leilighedsvis har kong Chulalongkorn ogsaa modtaget europæiske fyrstebesøg i Bangkok, blandt andre tsaren af Rusland og prins Heinrich af Preussen.

Hans slot i Bangkok.

Fra Windsor Castle vil hans majestæt utvilsomt bringe mange indtryk med sig tilbage til Bangkok. Den vind, som blæser over hans slot, er allerede tilstrækkelig mættet med Vestens essenser, og kongens hengivenhed for Vesten kan merkes paa hundrede maader.

Selve slottet i Bangkok er bygget

i renaissancestil. Det blev bygget for et hundrede aar siden efter tegninger, udførte af europæiske kunstnere, og det tæller i vore dage over tredive værelser, som prydes af europæiske møbler. Den storartede selskabssal er i sin helhed møbleret med spansk mahogny, og det er blot i audienssalen, at Østens og Vestens moder blander sig med hinanden. Her staar en Ludvig XV-stol fra Paris side om side med sorttræs skabe fra Kina-kysten og sandeltræs borde fra Indien. Om stilen er en modsigelse og virkningen noget overraskende, saa er slottet selv sat midt i yderst brillerende omgivelser, hvor det glitrer af guld fra templernes naalspidse taarne, lyser fra blændende hvide mure og gløder fra de orangefarvede tage. Slottets bygninger er omgivet af en line, som før anbringelsen paa sin plads er blevet indviet i slotskirken. Dens tilstedeværelse betragtes som et virksomt middel mod onde aanders fremtrængen til det indre palads, den hemmelighedsfulde afdeling af slottet, hvorom det er siameseren forbudt at tale, og hvor haremet er anbragt. Det er ligeledes i denne samme afdeling af slottet, at det vidunderlige undersjøiske lysthus findes. Det er bygget helt og holdent af glas, og naar det ikke benyttes, flyder det paa slotsdammens vandflade. Naar det benyttes, kan det ved en sindrig indretning bringes til at synke ned til bunden og byder da straks paa et kjøligt og forfriskende tilflugtssted fra hovedstadens hede. Hans majestæt gjør hyppig brug af det sammen med sine mere begunstigede hustruer.

Kongens ydre person.

Liden og smekker og vakkert antrukket svarer kongen noksaa nøie til den almindelige forestilling om en japaner. Hans hudfarve er olivenfarvet, hans haar og knebelsbart sorte, hans hænder og fødder smaa og elegante. I Europa benytter han silkehat, frak og vest og graa benklæder over patentlærsstøvler. Han er omhyggelig i sit ydre og klæder sig med smag. Ved sit hof i Bangkok foretrækker han militæruniform af europæisk snit fremfor sin egen races mere maleriske kostume, medens han, naar han optræder offentlig, viser sig i enkel uniform, der helt mangler den massive udsmykning, som de indiske fyrster er saa glade i at pynte sig med. Det maa erkjendes, at hans majestæt i disse smarte antræk gjør en tiltalende figur, hvis charme forøges ved hans vakre manerer og hans munterhed, medens hans humoristiske sans ofte giver sig udslag paa hans mest konservative embedsmænds bekostning. Med korrekt vurdering af deres konservatisme latterliggjør han ubarmhjertig deres fortvilelse over hans dragelse mod Vestens skikke, saaledes som følgende eksempel vil vise. Ved en vigtig ceremoni, som var sat iscene til ære for kronprinsens hjemkomst fra England, snublede kammerherren i sin sabel og faldt, idet han skulde føre kronprinsen ind i audienssalen. Chulalongkorn lagde med streng mine merke til dette uheld og anmodede naadigst kammerherren om at gjentage eksperimentet med den bemerkning, at eftersom en saadan bevægelse var noget nyt i vesterlandsk etikette, maatte hele hoffet indøve den. Der gik en god stund, før nogen hofembedsmand havde den dumdristighed næste gang at gjøre en slig fadæse i kongens nærvær.

Nationaldragten.

I sit privatliv bærer kongen den siamesiske nationaldragt, som er fælles for begge kjøn. Den bestaar af et stykke tøi, der er saa omtrent en

meter bredt og tre meter langt og omslutter legemet fra nederste del af brystet til i høide med knæerne. Disse «panung'er» er af det kostbareste materiale og tager sig vakkert ud som løse knæbukser. De forskjellige dage har sin bestemte farveafskygning; silke er det materiale, som hyppigst anvendes af de høiere klasser. Silkestrømper og patentlærssko fuldstændiggjør beklædningen nedentil, og om skuldrene har man en silkeskjorte og en lærredsjakke. Denne dragt er luftig, bekvem og tager sig godt ud; hoffets damer har om skuldrene en jakke af musselin eller satin, kantet med kniplinger og dækket med juveler. En undtagelse er gjort for den øverste dronnings vedkommende, hvis «panung» til privat brug mere minder om et skjørt, medens hendes antræk ved officielle anledninger er mindre enkel. Hun har da spændesko, sorte silkestrømper, tætsiddende sorte silkeknæbukser med strømpebaand udenpaa disse ved knæerne, silkeskjorte og en tætsluttende satinstunika, over hvilken hun bærer en siamesisk ordens brede baand, foruden at den er prydet med kniplingsepauletter.

I seraillet.

Som saa mange andre orientalske herskere er hans majestæt polygamist, og hustruerne er ham til ligemeget bryderi, som de engang var det for Salomo. Det er skik inden det siamesiske aristokrati at hellige sin mest tiltrækkende datter til kongens tjeneste. Engang antaget af ham indemures disse henrivende skabninger i det indre palads, hvorfra de aldrig kommer ud igjen, og hvortil ingen mand undtagen kongen har adgang. Der er ingen eunukker i Bangkok, og for ikke at risikere komplikationer er til og med haremets forsvar overdraget kvinder. Hans majestæt har et hundrede sønner, men medens der er en og firti lavere dronninger og en hel hær af medhustruer, er der en første- og en anden-dronning, af hvilke den førstnævnte — en kvinde af betragtelig karakterstyrke og mor til kronprinsen — øver stor indflydelse, uagtet det kun er ved internationale anledninger, at hun viser sig offentlig. Ved hendes tilskyndelse er mange barbariske skikke forsvundne. Medens kongen selv ophævede den forskrift, at man skulde krybe, naar man nærmede sig ham — synet af en tylvt mennesker, som i forskjellige retninger kravlede omkring paa audienssalen, var over al maade latterligt —, skaffede førstedronningen hoffets damer større handlefrihed. Det var i sin tid forbudt at se paa en siamesisk hofdame, og der fortælles en historie om en intrigant pigelil ved hoffet, som smilede til en mandsperson. Kongen lod som han ingenting merkede, bare gav et tegn til en af hofpersonalet. Da den besøgende forlod kongen, førte en kammerherre ham ind i et forværelse, hvor damens netop afhugne hoved laa paa et sølvbret. Ligesom kongen er ogsaa førstedronningen en beundrer af Vestens opfindelser, og hun finder intet upassende i at ledsages af en vagt hofskjønheder paa velociped, naar hun er ude og trækker frisk luft. Hendes navn er Sowayi Pongsi, og hun tager sig ganske malerisk ud med sit ovale ansigt, sorte gjennemtrængende øine og meget vakre tænder. Hun er meget liden, yndig og intelligent og har den fineste juvelsamling i verden.

Endel sjeldne juveler.

Dronning Pongsis værelser er en blanding af europæisk komfort og barbarisk rigdom; væggene i sove-

værelset synes bogstavelig talt at staa i brand paa grund af de mange kostelige stene der. Ingen europæisk dronning er saa rig paa juveler som de to dronninger af Siam, og i en krog af sine værelser har dronning Pongsi et sikkerhedsskab (leveret af et londonnerfirma), hvori det fjerne Cathays koncentrerede rigdom er opbevaret, en vidunderlig samling af diamanter, rubiner, perler og smaragder, indsat i besynderlige halsbaand, ubetalelige ankelringe, armbaand og ørenringe. Anden-dronningens samling staar neppe tilbage, og begges juvelskatte er i de senere aar blevet beriget med mange af de kostbareste ædelstene, som er kommet paa det europæiske marked. En liden bryllupsgave, der er ment at skulle gjøre tjeneste som fingerbøl og har form som en lotusblomst, er værdsat til 270 000 kroner. Hvert blomsterblad bærer hans majestæts og dronning Pongsis sammenslyngede forbogstaver i rubiner og smaragder, medens en indskrift langs kanten angiver bryllupsdagens dato; bogstaverne i denne bestaar skiftevis af diamanter og perler.

Ogsaa kongen kan rose sig af en mængde personlige pretiosa; men den vigtigste artikel her er en trone af purt guld, indsat med diamanter, perler og rubiner. Den kongelige staskappe er et andet kosteligt pragtstykke paa grund af den maade, hvorpaa den er blevet overstrøet med juveler. Utvilsomt er denne kappe det mest vidunderlige klædningsstykke i verden; derimod er kongen af Siams trone ikke saa kostbar som den persiske shahs. Hans majestæts juvelsamling øges stadig, for hans personlige indtægter dreier sig om to millioner pund sterling (seks og tredive millioner kroner) om aaret, og hofjuveleren er bemyndiget til at bruge indtil 120 000 pund (2 160 000 kr.) om aaret.

Kongen snur om.

Hvis den intelligens, som kongen har lagt for dagen siden 1896, var kommet tilsyne i den maade, hvorpaa han mødte de tidligere vanskeligheder, saa vilde ikke franskmændene være blevet opmuntret til at gaa paa som skeet. Ansvaret herfor ligger dog ikke helt og udelt hos ham, eftersom den britiske regjerings negtelse af at lade Siam stille sig under engelsk beskyttelse øvede en sterkt nedslaaende virkning paa en meget følsom natur. Det er jo klart, at det var haabløst for Siam at ville modsætte sig en stormagt som Frankrige. Desuden gaves der intet alternativ til nødvendigheden af at retirere overfor det franske koloniselskabs overgreb, efterat Storbritannien havde afslaaet at skride ind. Efter overenskomsten af 1896 fandt imidlertid kong Chulalongkorn sig i det uundgaaelige, og ved at anvende al sin energi paa udviklingen af de landstrækninger, som garanteredes ham ved overenskomsten, har hans majestæt siden opnaaet ganske betydelige ting.

En fremskridtets æra.

Til en begyndelse blev den gamle tingenes orden og det traditionelle styresæt i Siam ophævet. Dygtig udenlandsk assistance sikredes, og en gjennemgribende reorganisation blev gjennemført. Trykkende love blev modereret; for handel blev der lagt et grundlag ved forstmæssig omsorg for teakskogene i nord og ved rismarkernes udvidelse i syd. Vandingsanlæg kom istand paa saadanne steder, hvor udbytte af saadanne kunde ventes, og de forskjellige regjeringsdepartementer blev stillet under direkte kontrol af udlændinger. Resultatet af alt dette har vist sig i en ganske merkelig forøgelse af landets velstand i de senere

aar. Udførselen er blevet den tredobbelte, indførselen den dobbelte, medens toldindtægterne er steget fra en million pund sterling i 1896 til lidt under fire mlllioner pund (= 72 millioner kroner) i forrige aar. Det vilde blive vanskeligt at finde sidestykke til denslags materielle fremskridt, eller paa noget andet sted at finde lignende beviser paa et lands gjenfødelse; men saadanne resultater havde selvsagt været uopnaaelige uden kongens stadige opmuntring og hans energiske medvirkning overalt, hvor han direkte var interesseret. Imens ofredes befolkningens velfærd indgaaende opmerksomhed; spillehulerne blev undertrykt og slaveriet ophævet; handelens behov blev studeret paa praktisk vis. Nye kanaler er anlagt, over seks hundrede kilometer jernbane bygget, et halvt hundrede kilometer elektrisk gadesporvei ligeledes, post- og telegrafvæsen organiseret, hovedstaden har faaet elektrisk belysning — kort sagt, Bangkok i vore dage er ikke langt fra at blive et af de mest fremskudte centra i Bagindien.

Teorier for landsstyret.

Med oplysningen har det aldrig staaet saa særlig ilde til i Siam, og de indførte forbedringer i landets undervisningsvæsen er blevet hilset med bifald inden alle klasser af befolkningen. Ved antagelse af udenlandske lærere og oprettelse af en hel del aarlige stipendier er der skabt en ny bevægelse, hvorved riget vil blive indblæst en sundere og lysere aand. Stipendiaterne har lov til at slaa sig ned ved et hvilketsomhelst lærdomscentrum i Europa, og ved deres tilbagekomst ventes det af dem, at de skal stille sig til regjeringens tjeneste. For at støtte til ved dannelsen af fremtidens Siam har kongen ladet et stort antal af sine sønner faa sin skoleuddannelse i Europa; mange af dem er blevet sendt til England — til Eton, Harrow, Sandhurst eller Oxford —, hvor størsteparten af de unge prinser har vist sig i besiddelse af virkelig gode evner.

Med hensyn til indre styre er riget delt i atten distrikter, i hvis spidse er sat en høi embedsmand, der laaner sin autoritet direkte fra kongen. Indtil 1895 var administrationen overdraget ministrene for Nord-Siam, Syd-Siam og for de udenrigske anliggender. I det aar blev administrationen samlet under en hat, under prins Damrong, der som minister for det indre desuden er blevet gjort ansvarlig for reformer i justitssystemet. Styret dirigeres ved et kabinet, hvor de fleste porteføljer indehaves af kongens halvbrødre og sønner, som officielt er chefer for de forskjellige departementer. Statsraadet, som konstitueredes den 8de mai 1874, er nu afløst af et raadgivende raad, der første gang traadte sammen for ikke længer siden end den 10de januar 1895. Dets samlede antal medlemmer er en og femti, og maalet for dets virksomhed er at fuldbyrde reformeringen af rigets lovgivning.

Siams naboforhold.

For at forstaa den stilling, som Siam nu indtager paa den indo-kinesiske halvø, er det nødvendigt at gaa tilbage til den tid, da Frankrige og England første gang stod ligeoverfor hinanden paa hver sin bred af Øvre Mekong. Siam var fra først af tilbøielig til at hilse denne nye tingenes orden velkommen. I aarhundreder havde det været plaget af ufred snart med en, snart med en anden af sine naboer; nu da først Annam og dernæst Kambodja og Cochinkina var kommet under fransk protektorat, og de urolige stammer i Shanstaterne

var gledet ind under indisk styre, ventede Siam sig en lang fredsperiode. Desværre skulde det snart faa erfaring for, at den nye nabo i øst var idetmindste ligesaa besværlig som dem, den var kommet i stedet for. Medens grænserne mod vest var skarpt optrukne, var det modsatte tilfældet med kongerigets grænser mod øst, samtidig med at disse strøg for det meste beboedes af folk med liden sans for diplomatiske spørgsmaal. Grænsestridigheder opstod da meget snart og hørte i aarene 1889—1893 til dagens orden. Som en følge heraf besatte franskmændene i 1891 en række punkter, og om disse end siden blev rømmet, saa har fra dette aar at regne den franske politik udmerket sig ved stadige overgreb paa siamesisk omraade.

Det var dog først i 1893, at franskmændene røbede, hvad de egentlig havde taget sigte paa. Efter endel indledende grænsestridigheder fremsatte de en paastand om, at Siam okkuperede landstrækninger, som rettelig tilhørte Annam. Da Siam negtede dette, svarede Frankrige med kort og godt at forlange, at Siam skulde trække tilbage endel militærposter paa den østre side af Mekong. Franske krigsskibe blev sendt til Bangkok, og mundingen af elven Menan blokeredes. Efterat Siam forgjæves havde anmodet England om hjelp, fremsatte Frankrige forlangende om afstaaelse af alt siamesisk territorium øst for Mekong samt en fem og tyve kilometer bred neutral zone paa flodens vestre bred. Fordringerne blev senere rigtignok endel modereret; men ved overenskomsten i oktober 1893 sikrede Frankrige sig ikke desto mindre betydelige fordele, ligesom Siam maatte finde sig i, at franske tropper — til sikkerhed for at Siam opfyldte sine forpligtelser — besatte Chantabun.

Nu stødte de franske og britiske interesser sammen, og dette ledede efter lange forhandlinger til en britisk-fransk-siamesisk overenskomst i 1896, hvorved Siams besiddelser indskrænkedes til Menamdalen, medens Frankrige skulde have territorierne øst for Mekong og England vest for Øvre Mekong. I overenskomsten var imidlertid ikke opregnet de sydøstlige siamesiske provinser og heller ikke de siamesiske provinser paa halvøen Malakka. Men om disse udtalte kort efter lord Salisbury, at Siams rettigheder for deres vedkommende ingenlunde var berørt ved traktaten; Siam skulde være en stødpude mellem de franske og britiske besiddelser paa de kanter, og Siams uafhængighed var saaledes sikret

Nu endelig, mente Siam at skulle faa varig fred, og at dets grænser skulde spares for videre beskjæring.

Men det franske koloniselskab var mindst af alt af den mening. Dette selskab — der er en bevægende kraft i den franske politik i Indo-Kina, om det ikke netop har det afgjørende ord i denne — satte straks igang en vældig agitation, der var rettet paa erhvervelse af Siams sydøstre provinser, som ikke kunde siges at høre til Menamdalen, og som for hundrede aar tilbage havde tilhørt det nu franske Kambodja. Den franske regjering var imidlertid endnu ikke moden til at tage dette nye skridt, men i 1902 begyndtes atter forhandlinger, der førte til, at to af de fem omstridte provinser skulde afstaaes til Frankrige (eller om man vil til Kambodja), medens Frankrige til gjengjæld skulde give afkald paa den før omtalte fem og tyve kilometers zone vest for Mekong, ligesom Chantabun skulde rømmes af franskmændene.

Ratifikationen af denne overenskomst udsattes gang efter gang fra fransk side, indtil den endelig den 31te december 1903 forkastedes.

Saa bar det paany ivei — med større krav fra fransk side og nye forhandlinger, og i februar 1904 afsluttedes en ny overenskomst. Siam skulde faa igjen fem og tyve kilometers-zonen og Chantabun, men til gjengjæld afstaa ikke blot de to tidligere omforenede provinser, men ogsaa flere gode havnesteder paa Mekongs vestside og en større landstrækning der. Videre maatte Siam forpligte sig til blot at lade saadanne siamesiske tropper, der kommanderedes af siamesiske (eller danske) officerer, komme til den del af Mekongdalen, som endnu var i siamesisk besiddelse, men der maatte heller ikke anlægges jernbaner dersteds, medmindre anlægget ledede af siamesiske ingeniører og udførtes af indfødte siamesiske arbeidere. Videre maatte der i de tre provinser, som Siam endnu beholdt af de førnævnte fem, kun findes saadant politi, som hørte hjemme i disse provinser, altsaa ikke sendes politimænd did fra andre dele af Siam.

Allerede i juni samme aar maatte Siam videre afstaa den vigtige havneby Krat med tilstødende territorium. Krat overleveredes ved udgangen af aaret, og endelig en uges tid efter rykkede de franske tropper ud af Chantabun.

Længe varede dog ikke tilfredsheden med det allerede opnaaede, og i april iaar maatte Siam gaa med paa at afstaa til Frankrige de tre kambodjiske provinser mod at faa sig tilbageleveret Krat. Andre mindre landafstaaelser fra Siams side var ogsaa indbefattet, men var af mindre betydning sammenlignet med de tre provinser, der tilsammen udgjør over 25 000 kvadratkilometer og repræsenterer statsindtægter paa 3 000 000 francs om aaret.

Synderlig længere kan dog Frankrige neppe gaa uden at træde John Bull paa tæerne; thi i selve Menamdalen har England handelsinteresser, som det neppe vil finde sig i at se truet ved nogen fransk annektion af dalens landomraader.

Røntgenstraalernes Nytte i Lægevidenskaben.

Efter dr. med. *H. Bogen* i «Westermanns Monatshefte».

En af de største overraskelser, som nogensinde er blevet saavel lægeverdenen som lægmanden tildel, var meldingen om X-straalernes opdagelse i december 1895 af professor Røntgen i Würzburg. Hurtig spredte efterretningen sig over den hele jord, og hurtig søgte man overalt at skaffe sig saadanne apparater, som besad den evne at gjøre bensystemet synbart saavelsom ogsaa at give oplysninger om mange foreteelser i legemets indre. Da fortsatte forbedringer i apparaterne holdt jevnt skridt med den stadig voksende efterspørgsel, kunde

inden forholdsvis faa aar Røntgenstraalebehandlingen naa sin nuværende berømmelige høide. Om Røntgen-teknikens udvikling, som har sin egen historie, skal dog her ikke tales, men derimod om de vældige resultater, som er blevet opnaaet for lægekunsten ved X-straalernes hjælp.

Disse resultater lader sig samle i to store grupper; den ene af dem tilhører diagnostikens felt (bestemmelsen af sygdomstilfældenes art og beskaffenhed), medens den anden omfatter Røntgen-straalernes anvendelse som helbredende middel.

Uden sammenligning størst nytte af X-straalernes anvendelse til *erkjendelse af sygdomme* har man utvilsomt i kirurgien. Især er det sygelighederne i knokler og led som ved Røntgen-straalernes anvendelse er blevet rykket ind i en ny æra. Alle saadanne smertelige undersøgelsesmetoder, som ofte maatte benyttes for at stille en sikker diagnose, angaaende brud af en eller anden knokkel, falder nu bort, hvis lægen anvender X-straalerne, som straks giver ham oplysning om alle forhold. Med lethed lader sig derved iagttage bensprækker og smaa benafsprængninger, som tidligere ikke kunde erkjendes. Nu kjender vi forklaringen paa saadanne fodsvulster, som især optræder hos soldater efter længere marscher; Røntgen-billedet har vist, at disse smerter ikke voldes ved nogen senebeskadigelse eller overrivning af baand, men hvad der her er tale om, er et brud af et af mellemfodens ben, et brud, som neppe kan paavises ved andre undersøgelsesmetoder, og som ialfald aldrig tidligere blev paavist; man havde ikke engang anelse om, at ondet skyldtes en saadan aarsag. Hvor ofte stod ikke lægen tidligere raadløs overfor spørgsmaalet: brud eller forvridning af led? Nu falder det ham ikke længer vanskeligt at fælde den rigtige dom i saadanne tilfælde. Ligeledes forstaar vi nu, hvorfor mange tilfælde af benbrud heles saa overordentlig langsomt, hvorfor nogle slet ikke vil helbredes, og hvorledes det kan komme sig, at der ved benbrud mangen gang kan iagttages lammelser. Somoftest er det bløddele, muskler eller bindevæv, som lægger sig imellem de brudte benender og saaledes vanskeliggjør eller forhindrer bruddets helbredelse; dette kan man fordetmeste se paa Røntgen-pladen og da rette paa det. Ofte er det en nerve, som er indeklemt eller blir indvokset i det nye benvæv, hvorved lammelsen forvoldes; ogsaa dette kan sees paa Røntgen-pladen, saa man kan hjælpe paa den ting.

Bedømmelsen af et anmeldt tilfælde i ulykkesforsikringen blir nu ofte en anden, end man kunde have tænkt sig, før man havde Røntgen-straalerne til hjælp ved undersøgelsen. Mangen simulant blir nu afsløret, medens omvendt mangen anden, som man før ikke havde villet skjænke tiltro, nu kommer til sin ret.

Forvridninger af led staar paa den ene side knokkelbruddene nær, og paa den anden side kan de være vanskelige at skjelne fra en simpel kvæstelse eller forstuvning af leddet. Nu er et Røntgen-billede nok til at lade en sikker diagnose træde istedetfor formodninger. Paa dette sted kan ogsaa nævnes medfødte misdannelser af knokler eller led; er diagnosen ellers usikker, kan man ved hjælp af disse straaler med lethed finde ud, hvordan forholdet er. Meget vigtigt er det ved medfødt hofteledsforvridning straks at kunne fastslaa de nøiagtige omstændigheder ved vedkommende tilfælde, da planen for helbredelsen helt ud maa rette sig efter dem.

Et skridt videre i de resultater, man har opnaaet ved hjælp af Røntgen-straalerne, og man kommer ind

paa bensygdommenes omraader. Ved Røntgen-billedet faar vi sikre oplysninger om diagnosen af den foreliggende bensygdom, om dens udstrækning o. s. v. Det er saaledes let at erkjende betændelser i benhud og marv samt tuberkulose og syfilis i knoklerne. Ligeledes lader bensvulster sig let bestemme ved hjælp af Røntgen-straaler. Vigtigt er det, at saavel sygdomme som svulster lader sig erkjende i sine begyndelsesstadier, mens udsigterne til helbredelse endnu er gode.

Her maa indskydes den bemerkning, at det sagte ikke maa opfattes saaledes, som om det uden X-straalerne vilde være fuldstændig umuligt overhodet at komme til noget sikkert resultat; nei, den nye opdagelse støtter og befæster vor diagnose, gjør den i mange tilfælde smertefri, gjør den sikker, hvor den ellers vilde være uviss, og muliggjør den ogsaa i tilfælde, hvor man uden den ikke vilde kunne naa maalet.

Foruden bensygdommene gives der ogsaa visse ledsygdomme, som kun ved Røntgen-billedet kan erkjendes i hele sin udstrækning, f. eks. de ved gigt opstaaede ledforandringer.

Videre er anvendelsen af Røntgenstraalerne af stor betydning for erkjendelsen af fremmede legemer, f. eks. kugler, og især deres plads i legemet. Medens man i tidligere tider næsten altid famlede i mørket, kan lægen nu ved hjælp af den nye opdagelse nøiagtig fastslaa det fremmede legemes plads og indrette sin handlemaade derefter. Til fremmedlegemer hører ogsaa saadanne galde-, nyre- og blærestene, som danner sig i legemet under bestemte sygdomme. Endnu er det rigtignok ikke i alle tilfælde muligt at faa disse stene til at træde synlig frem paa pladen, fordi stenenes sammensætning er forskjellig, fordi de dels er store, dels yderst smaa, og fordi legemsomfanget af de enkelte undersøgte mennesker er forskjelligt. Men i mange tilfælde fører straalernes anvendelse til et fortrinlig resultat, saa stenene tydelig kan sees paa pladen.

Vender vi os saa til et andet organ, lungerne, saa kan man ved at gjennemlyse dem ofte se endog den begyndende tuberkulose, som ved andre metoder endnu ikke er paaviselig. Ogsaa næsten alle andre lungesygdomme, verk i brysthulen o. s v. lader sig paavise ved Røntgen-straalerne. Overordentlig vigtig har opfindelsen af den saakaldte orthodiagraphie, d. v. s. bestemmelse af de virkelige hjertegrænser ved Røntgen-straaler, været. Ved hjælp af disse lykkes det nøiagtig at bestemme forstørrelser af hjertet, et uskatterligt diagnostisk hjælpemiddel i læren om hjertets sygdomme. For at fuldstændiggjøre oversigten over X-straalernes hovedsageligste betydning for sygdommenes erkjendelse — de mindre, ofte dog følgerige anvendelser, kan paa grund af sin mangfoldighed ikke opregnes her — hører fremdeles nogle ord hid om erkjendelse af svulster i indre organer: mangen gang giver straalernes anvendelse her fortrinlige resultater, mangen gang lader de en ogsaa helt i stikken. Til hvilken nytte Røntgenstraalerne har været i den rent videnskabelige forskning, kan heller ikke omtales nærmere her.

Vi kommer nu til anden del af vor opgave, til fremstillingen af *X-straalernes helbredende virkning paa den syge menneskelige organisme*. Den største mængde af de sygdomme, som straalernes helbredende kraft kommer tilgode, tilhører hudsygdommene. Røntgen-straalerne blev første gang anvendt til fjernelse af haar fra en føflek, efterat ufrivilligt foraarsaget haaraffald hos bestraalede flere gange havde henledet opmerksomheden paa dette fænomen.

Nu anvender man X-straalerne overalt der, hvor man vil opnaa et haaraffald, enten det nu er abnorm haarvekst eller visse haarsygdomme det gjælder. Efter flere dages bestraaling falder haarene ud af sig selv eller lader sig let fjerne med pincetten; efter seks til tolv ugers forløb kommer de igjen. Fuldstændig ødelægge dem kan man, naar man i ét til halvandet aar paany lader straalerne virke paa haarrødderne, før haaret atter kommer tilsyne, og saaledes idelig paany ødelægger haarkimet.

Ved kronisk eksem (langvarigt hududslet), psoriasis og ved sterkt kløende hudsygdomme virker Røntgenstraalerne ofte udmerket. Godt resultat giver ogsaa deres anvendelse mod sterk sveden i hænderne; der opnaaes bedring eller helbredelse. Sin største anvendelse fandt vel Røntgen-straalerne ved lupus, hvor der ogsaa stedse opnaaes ret gode resultater. For tiden er dog denne behandlingsmaade paa sine steder trængt i baggrunden af Finsen-lampen. Med godt resultat blir ogsaa den saakaldte øl- eller potetnæse behandlet med Røntgen-straaler. Mange læger ser gode, andre slette resultater af knudernes bestraaling hos spedalske. Ligesaa delte er anskuelserne om straalernes anvendelighed mod kræft, saakaldte vinflekker og lignende svulster. Vorter derimod forsvinder smerteløst om nogen tid. Det er ogsaa blevet paastaaet, at X-straalernes anvendelse skal have en særdeles gunstig virkning mod den saakaldte ægyptiske øiensygdom.

En livlig og omfangsrig diskussion har udspundet sig om det heldige eller frugtesløse i at anvende Røntgen-straaler mod kræft. De første forsøg gjordes med hudkræft, og man har indtil den dag idag opnaaet udmerkede resultater; i kanske firti til femti af hundrede tilfælde indtræder fuldstændig helbredelse. Opmuntret herved forsøgte man ogsaa at bestraale dybere liggende kræft, f. eks. i brystet; undertiden hjalp det, men mangen gang var det ogsaa helt frugtesløst. Næsten regelmæssig opnaaes dog en bedring af den ofte tilstedeværende svulst og en lindring af smerten. Ved kræftsvulster i de indre organer er imidlertid hidtil ingen helbredelsesvirkning blevet opnaaet. Det samme gjælder ogsaa for en anden ondartet svulst, sarkom.

En stor triumf har Røntgen-straalerne derimod feiret ved opdagelsen af deres virkning paa sygdomme i blodet og de bloddannende organer. Ved ingen andre metoder lykkes det at opnaa saa vidtgaaende bedringer i blodsygdomme (f. eks. leukæmi), om der end heller ikke ved dem kan være tale om nogen varig helbredelse. Ogsaa endel sygdomme i nervesystemet paavirkes gunstig ved anvendelse af X-straaler. Utaalelige neuralgier forsvinder ofte fuldstændig, bedres gjør de ialfald næsten altid. I rheumatisme og lignende sygdomme indtræder ligeledes væsentlig bedring.

Allerede tidlig har man paa grund af den praktiske interesse derved undersøgt Røntgen-straalernes virkning paa bakterier. Desværre har man her ingen store resultater opnaaet; straalerne har ringe bakteriedræbende egenskaber. Ud herfra og sammenholdt med, at straalerne ikke virker meget i dybden, blir det forstaaeligt, at resultatet ved lungetuberkulose ikke er tilfredsstillende. Ved led- og bentuberkulose ser man derimod ofte gunstige virkninger af bestraaling.

Endnu en række af usikre og tvilsomme resultater lod sig anføre; men for lægmanden har disse liden interesse, eftersom man for tiden ikke er naaet til noget endeligt resultat for

deres vedkommende. Saameget tør dog allerede siges, at for medicinen repræsenterer Røntgen-straalerne en af de mest betydningsfulde og resultatrige opdagelser — en opdagelse, der allerede har ført til store, og som efter alt at dømme herefter vil føre til endda større ting.

Giftmorderen Derues.

En Sensationssag fra det 18de Aarhundrede. [1])

Af *Georges Claretie.*

Af fortidens mange *causes célèbres* har i Frankrige maaske ingen holdt sig saa længe i erindringen som processen mod giftmorderen Derues.

Denne mand er bleven ligesaa bekjendt og ligesaa legendarisk som den berygtede mestertyv Cartouche. Derues' gift fyldte i det 18de aarhundrede fantasien med den samme gysen som røveranføreren Mandrins mangfoldige forklædninger og bedrifter. Men hvor meget der end allerede er skrevet om Derues, saa er dog hans proces endnu ikke bleven gjort til gjenstand for en indgaaende undersøgelse, skjønt arkiverne fremdeles giver rig anledning dertil.

Vi skal da her paa grundlag af sagens dokumenter forsøge at give en fremstilling af dette merkelige drama i alle dets detaljer — et drama om penge, som undertiden minder om en lignende skandalhistorie, der i vore dage har sat sindene i bevægelse.

I.

Tirsdag den 4de marts 1777 henimod kl. 7 om aftenen indfandt en mand sig hos Chatelets politikommissær Hubert Mutel i Rue Mauconseil, vis-a-vis Comédie Italienne.

Manden befandt sig i den største ophidselse.

«Jeg kommer for at fremføre en klage», sagde han; «jeg har igaar talt med politidirektør Lenoir derom; han har visselig allerede tilskrevet Dem angaaende denne sag. Jeg heder Etienne Saint Faust de Lamotte og er kongelig overstaldmester; jeg pleier for det meste at bo paa mit herskabelige slot Buisson Souef ved Villeneuve le Roy. Jeg er netop ankommen til Paris og har taget ind i ‚Barillet d'Or' i Rue de la Mortellerie».

Hr. de Lamotte var kommen for at melde kommissæren i Chatelet sin hustrus og sin søns forsvinden. Han berettede, at hans hustru havde op-

[1]) Giftmorderen Derues' célèbre sag har, foruden den kriminal-psykologiske interesse, som den fra tidligere har havt, i den nyeste tid ogsaa opnaaet en viss aktuel interesse ved de mange væsentlige træk, hvori den minder om Humbert-affæren. Den har derfor været gjenstand for omfattende historiske og arkivariske studier, hvoraf nærværende skildring er resultatet i sammentrængt form. Red.

holdt sig nogen tid i Paris for hos en hr. Derues at hæve salgssummen for deres slot Buisson Soeuf, som denne mand havde kjøbt.

Denne Derues gjorde indtryk af at være en retskaffen mand; det hed, at han med det første skulde tiltræde en arv paa over 200 000 livres, hvis afvikling notaren Rendu i Paris netop holdt paa med at tilendebringe.

I Paris havde fru de Lamotte taget ind hos Derues i Rue Beaubourg; men siden den 31te januar havde hun ophørt at skrive til sin ægtefælle, der fra dette tidspunkt af alene gjennem breve fra Derues erholdt underretning om hende.

«Jeg er aldeles fortvilet», ytrede de Lamotte. «Jeg har bragt i erfaring, at Derues har talrige kreditorer; det er lidet sandsynligt, at han, som han sagde, har kunnet betale min hustru de 200 000 livres, vi blev enige om at sælge vor eiendom for. Min hustrus taushed foruroliger mig; jeg frygter for, at der er tilstødt hende og min søn det værste, og at man har benyttet sig af hendes uerfarenhed i forretningsanliggender og faaet hende til at indgaa paa betingelser, som strider mod hendes virkelige interesser».

Kommissæren tog imod de Lamottes klagemaal og begyndte sin efterforskning.

To dage senere, den 6te marts, lod han iverksætte en undersøgelse i Derues' bolig i Rue Beaubourg.

Derues selv var fraværende, alene hans hustru var tilstede.

«Min mand er bortreist», sagde hun; «han er kjørt til Versailles for at opsøge fru de Lamotte, som skal opholde sig der».

Politifunktionærerne foretog en regulær husundersøgelse, aabnede alle skuffer og skabe, eksaminerede fru Derues og beslaglagde alle de papirer, de fandt.

Men fru Derues geraadede ikke i forlegenhed, med rolig stemme besvarede hun alle spørgsmaal.

«Deres mand heder jo Derues. Hvorfor kalder han sig da Cyrano de Bury?»

«Bury er navnet paa et gods i nærheden af Caudeville i Beauvoisis, som min mand eier. Hans forfædre har baaret navnet Cyrano, men min mand bruger det ikke som efternavn».

Fru Derues kjendte ikke til, hvad der var blevet af fru de Lamotte.

Hun lod til at være fuldstændig rolig og besvarede tilfredsstillende alle spørgsmaal, som rettedes til hende.

Politimændene forlod huset uden at have erfaret noget om fru de Lamottes forsvinden.

Imidlertid befandt hr. de Lamotte sig i den største ophidselse. Han fortalte overalt om sine bekymringer og beskyldte Derues rent ud for at have myrdet hans kone og søn.

Den offentlige mening syntes imidlertid ikke at være paa hans side. Derues, en forhenværende kolonialvarehandler, som havde trukket sig tilbage fra forretningerne, havde det bedste ry paa sig i strøget omkring Rue Beaubourg. Vistnok havde han gjæld, men man vidste ogsaa, at han stedse bestræbte sig for at betale den, at han havde arvet en større sum penge, og at alle kreditorer vilde blive tilfredsstillet, saasnart han kom i besiddelse af arven. At have gjæld er ingen skam. Desuden havde Dereus vundet alles agtelse ved sin fromme og agtværdige livsførsel; hans kone var vindende og ligefrem, og de gjorde begge indtryk af at være helt igjennem hæderlige borgerfolk.

Pludselig spredte det rygte sig, at fru de Lamotte var ilive. Den 8de marts skulde hun have været i Lyon hos en notar Pourra for at udfærdige en fuldmagt til sin mand om at indkassere deres indtægter.

Hermed syntes alt opklaret. Fru de Lamotte havde øiensynlig forladt Paris uden at underrette sin mand derom, fordi hun heller foretrak at reise alene.

Man huskede nu, at fru de Lamotte var en dame af en noget letsindig karakter. Hun skulde før sit giftermaal have havt et barn, som faderen, hr. de Lamotte, havde ilet med at legitimere, idet han giftede sig med dets moder. Hun havde altsaa reist ud paa eventyr i postdiligencen paa landeveiene. Hvad man havde taget for et drama, var blot en vaudeville, og man smilte ad ægtemandens ængstelse. Man tog parti for borgeren Derues mod adelsmanden de Lamotte.

I virkeligheden var sagen meget alvorlig.

I stilhed og meget behændigt havde politiet uopholdelig anstillet nye undersøgelser, ægteparret Derues arresteredes, — manden sendtes til For-l'Evêque og konen til Grand Châtelet.

Den 20de april offentliggjorde «Journal de Paris» midt iblandt sine literære artikler og theateranmeldelser følgende korte notis:

«I en kjelder, der hører til et i Rue de la Mortellerie beliggende hus, opdagede man igaar et kvindelig, som straks førtes bort, efterat alle i et saadant tilfælde brugelige formaliteter var skeet fyldest».

To dage senere erholdt man i samme blads politirapporter følgende nærmere oplysninger:

«Som vi allerede tidligere har omtalt, har man i en kjelder under et hus i Rue de la Mortellerie ved et tilfælde fundet et kvindelig. Det er blevet gjenkjendt som liget af fru de Lamotte, der forsvandt i begyndelsen af afvigte februar maaned, og for hvis skjæbne man har været meget ængstelig; en tid forlød det, at hun skulde være reist til Lyon. Det vil være ønskeligt, om de, der kan give nogen oplysning om hr. de Lamottes 16-17 aars gamle søn, som ligeledes samtidig forsvandt, vil henvende sig til politikammeret eller til hr. kommissær Mutel i Rue Mauconseil».

Hr. de Lamotte havde altsaa ret: hans hustru var bleven myrdet, og sandsynligvis ogsaa hans søn.

Den almindelige opinion, som hidtil havde anseet morderen som offer for en bagvaskelse, gik nu øieblikkelig over til den modsatte yderlighed, — den gjorde ham til en født forbryder, som allerede siden sin tidlige barndom havde begaaet alle mulige misgjerninger, og saaledes betragtes Derues af den almindelige mand endnu den dag idag, medens processens akter viser ham i et helt andet, psykologisk langt interessantere lys, nemlig som en i bundløs gjæld nedsunken pariserborger, der partout vilde spille den store mand og for denne ambitions skyld blev forbryder.

II.

Antoine-François Derues.

I aaret 1777 boede i Rue Beaubourg, paa hjørnet af den gamle, nu forsvundne Rue des Ménétriers, en fredelig borger, som egentlig hed Antoine-François Derues, men som i sin bydel kaldtes monsieur Derues de Cyrano de Bury. Selv kaldte og underskrev han sig ogsaa saaledes. Han paastod, at han var adelig og besad en landeiendom i provinsen, et lensgods ved Caudeville i Beauvoisis Hans hustru Marie-Louise de Nicolai tilhørte angivelig ligeledes kongerigets fineste adel; det hed sig, at hun var beslegtet med den fornemme juristfamilie af samme navn, hvis overhoved var præsident for Cour des Comptes og medlem af Académie Française.

Ingen tvilede paa Derues adelige byrd; han kjendte de bedste familier og saa hertugen af Béthune-Sully, marki de Fleury og adelsfolk fra provinsen som hr. og fru Saint Faust de Lamotte hos sig.

Han førte et roligt, jevnt liv og var fordringsløs i sine vaner. Han beboede en mellemetage til gaden; paa bagsiden vendte leiligheden ud mod en gaardsplads paa en eiendom, som tilhørte en af kongens ministre, chevalier André Gaultier. For denne leilighed betalte han 300 livres i aarlig leie. Tidligere havde han boet ikke langt derfra, nemlig i Rue des Deux Boules. Han havde havt en kolonialhandel i Rue St. Victor og havde trukket sig tilbage fra forretningerne, sandsynligvis som en formuende mand, men man kjendte ikke nærmere til hans formuesomstændigheder. Han var meget afholdt i sin bydel paa grund af sit venlige, ligefremme væsen, og man brød sig ikke om hans affærer forøvrigt.

De talrige billeder fra den tid fremstiller ham for os som en liden mand med meget fine, næsten kvindelige træk, med smal, retskaaren næse, tilbagetrædende pande og klare, livlige, dybtliggende øine. Munden er stor, læberne tynde, kind og hage glatraget eller snarere uden skjæg. Alle samtidige skildrer ham enstemmig som en mand liden af vekst og med den eiendommelige blege, sygelige ansigtsfarve, som er karakteristisk for folk, der har siddet lang tid i fængsel og maattet undvære lys og luft.

Paa billederne fra den tid ser vi ham i hans bolig, i et høit spiseværelse, hvor der over kaminen hænger et stort speil indfattet i en elegant forsiret ramme; væggene er nøgne, møblementet sparsomt, bord og stole meget tarvelige; desuden ser man nogle blomstervaser af porcellæn, etpar billeder paa kinesisk papir, et ganske simpelt spillebord, endvidere kjøkkentøi og bordservice af tin. Paa næsten alle portræter er Derues fremstillet i hjemmedragt, i en lang, storblomstret slaabrok. Paa hovedet sidder en stor, hvid bomuldskalot, som er fæstet med et grønt skjerf, saa at hovedbedækningen minder adskillig om en turban eller en persisk hue. I sin slaabrok har Derues en viss lighed med portræter af Jean Jacques Rousseau, den sygelige, mistænksomme, gnavne Jean Jacques i hans sidste aar i Montmorency.

Hans hustru er en høi, omkring 30 aar gammel kvinde med mørkt eller kastanjebrunt haar og sorte øine, noget plump og plebeiisk, med fede hænder, hverken smuk eller styg, men ganske ordinær og en smule sanselig.

Hun har et roligt og beskedent væsen, og eftersom hun ikke er det ringeste stolt af sit navn Nicolai, er hun meget afholdt af venner og naboer.

Ægteparret ser ofte gjester hos sig; beværtningen er enkel, men modtagelsen hjertelig, manden er munter og aandrig, fruen rolig og lidt generet. Hun synes undertiden at blive lidt urolig og bekymret for sin mand, som stadig er lige livlig og i bestandig aktivitet. Men ligeoverfor sine venner synes hun med hensigt at undgaa enhver tale om forretninger, om alle sin mands projekter; notarer, sagførere, processer — alt dette angaar hende ikke, hun nøier sig med at være en god husmoder. Hun besidder dog ikke sin ægtefælles vaagne intelligens, hun er en rolig, besindig natur, næsten en smule bondeagtig. Nævner man hendes navn Nicolai eller hendes eiendomme, synes det at sætte hende i forbauselse; ligeoverfor sine venner er hun den jevne borgerkone, og hun føler sig bestandig som den lille kolonialkjøbmands hustru fra Rue St. Victor. Lidt naiv og forknyt som hun er, bliver hun et villigt redskab i sin ægtefælles

hænder. Den langvarige, indgaaende retsforhandling har — skjønt den ledede til hendes domfældelse — ikke fuldstændig klart bevist hendes brøde.

Ægteparret førte som sagt et fuldstændig roligt liv; manden var meget from, han gik ofte til messen og bar rosenkrans. En af hans søstre var nonne.

Han fik besøg næsten udelukkende af adelsmænd; men til trods for den fornemme omgang, syntes noget mystisk at omsvæve hans tilværelse.

Ofte saa man mere almindelige folk banke paa Derues' dør — sortklædte folk med glatragede ansigter og en dokumentmappe i haanden — kontorister og betjente fra sagføreres, notarers og retsembedsmænds kontorer. Den forhenværende kolonialkjøbmands dør aabnedes paagløt, et blegt, magert ansigt med en hvid bomuldskalot paa hovedet kom tilsyne, og den fremmede blev lukket ind. Naboerne lagde ogsaa merke til, at sagførere og retsembedsmænd i egen person hyppig gik ind til hr. de Cyrano, der hilste og tog afsked med dem med den samme uforandrede underdanige høflighed. «De kan være ganske ubekymret, arven vil dække alt, den bliver snart udbetalt». Døren lukkedes atter, og den sortklædte mand fjernede sig, men den følgende dag viste sig en anden i hans sted.

*

Antoine-François Derues var søn af en kornhandler i Chartres og født i aaret 1744. Som ganske ung kom han i lære i forskjellige kolonialbutiker, og i aaret 1770 startede han sin egen forretning i den samme branche.

Han havde held med sig, hans forretning blomstrede, og naboerne, der kaldte ham med kjælenavnet «Pére Derues», omfattede ham med agtelse og tillid

Udover høsten 1772 rygtedes det, at Derues vilde gifte sig. Hans tilkommende kone skulde være en rig arving af fin familie, en Demoiselle de Nicolai, og det fortaltes, at hun som medgift vilde bringe ham en uhyre arv efter en slegtning i Clermont.

Derues gjendrev ikke rygterne — han lod folk snakke.

At han agtede at gifte sig, var rigtigt nok, men hans forlovede var af ganske beskeden herkomst og hendes medgift ubetydelig.

Hun hed Marie-Louise Nicolais og var født i Melun; hendes fader havde været artilleriofficer, moderens pigenavn var Therese Richardin. Faderen var død, og moderen havde giftet sig paany, med en straamattefabrikant Caron. De var begge fattige.

Til trods herfor var det rigtigt, at Derues gjorde et godt parti. Hans forlovede medbragte ikke synderlig klingende mynt, men hun eiede dog udsigt til at erholde en arv.

Denne arv var ingen mythe, den eksisterede virkelig, selv om den endnu tilhørte fremtiden, og det var for dens skyld, at Derues gik hen og giftede sig. Han lagde mindre bret paa, at den endnu ikke var udbetalt, — han benyttede sig tvertimod af denne omstændighed til fortvæk at erholde nye udsættelser med at betale sin gjæld — kortsagt, denne arv betød for ham en uindskrænket kredit.

Arveladeren havde eksisteret; han havde været meget formuende. Den parisernotar, der forestod dødsboets afvikling, bekræftede arvens eksistens.

Mere trængtes der ikke i Paris for at leve i sus og dus. Gjæld spiller ingen rolle, naar man har en arv iventе, hvormed man kan udslette den; en endnu ikke afviklet arv kan danne et eksistensmiddel for hele livet, det

gjælder bare at udnytte det paa tilbørlig maade — og alt dette vidste Derues allerede længe førend madame Humbert.

Fru Caron havde som medgift for sin datter Marie-Louise Nicolais udsat en trediepart af arven efter monsieur Jean Despeignes-Duplessis, chevalier, herre til Caudeville, Herchies og andre steder i Beauvoisis i kommunen Clermont. Fru Caron var faktisk arving til en del af denne formue; men over denne selv svævede en hemmelighed — arveladeren var bleven offer for en forbrydelse.

Trods sit navn og sin titel havde Jean Duplessis været en ganske almindelig borger og eneste søn af en kjøbmand Béraud i Beauvais. Hans far var død, og den fremdeles unge enke havde ægtet en gammel adelsmand, marki Desprez. Da den unge Béraud blev forældreløs, saa han sig i besiddelse af en formue paa 200 000 livres. Takket være sin rigdom, der saavel i det 18de aarhundrede som den dag idag veiede ligesaa meget som et adeligt navn, blev der af den unge Béraud snart en hr. de Despeignes-Duplessis. Uforbederlig ungkarl som han var, tilbragte han hele sit liv paa sit slot Caudeville; hans eneste passion var at gaa paa jagt. Han optraadte haardt mod sine tjenere, brutalt mod sine forpagtere og skaanselløst grusomt mod krybskytterne og var dertil gjerrig til det yderste; intet under at han var forhadt og afskyet overalt, hvor han viste sig, og blev en rædsel for hele egnen. Man kaldte ham kun med øgenavnet «grævlingen fra Caudeville».

Undertiden fik han paa slottet besøg af en ung pige, frøken Nicolais, hvem han kaldte sin kusine frøken Martin; denne kvinde, der muligens var hans elskerinde, blev senere — fru Derues.

En morgen fandt man ham skudt i sit soveværelse.

Det var utvilsomt intet selvmord, men morderen blev aldrig opdaget.

Den myrdedes tre arvinger var fjerne slegtninge, som han næsten ikke havde kjendt: en fætter ved navn Laurent, en kusine Marie-Charlotte Laurent, gift med en hr. Courtonne i Paris, samt en anden kusine, den allerede omtalte Therese Richardin, underofficeren Nicolais' enke, som havde indgaaet ægteskab med hr. Caron. —

Ægteskabskontrakten mellem Derues og hans forlovede blev afsluttet den 7de september 1772 paa notaren Rendu's kontor i Paris. I denne er Marie-Louise Nicolais betegnet med navnet Nicolai, men paa pergamentet sees ganske tydelig en udradéring, hvorved slutningsbogstavet *s* er blevet fjernet. Derues adlede sin frue ved hjælp af radérkniven.

Naar man er beslegtet med fornemme folk som familien Nicolai og har en saa smuk arv ivente, kan man jo ikke godt vedblive med at sælge kolonialvarer, og heder man dertil Derues, er man jo ogsaa selv næsten adelig — man behøver kun at skrive navnet i to ord.

Opfyldt af disse tanker havde Derues siden sit giftermaal sat sig i hodet med faa penge at ville føre et flot liv.

Har man ingen penge og vil man absolut leve godt, saa laaner man, og dette gjorde da ogsaa Derues. Allerede da han giftede sig, havde han gjæld, og denne voksede stadig. Men med henblik paa arven efter Despeignes-Duplessis tabte kreditorerne dog ikke haabet, de forlangte blot saa meget høiere rente, siden de maatte vente.

At faa laant penge, vinde tid for at betale tilbage, erholde udsættelse paa udsættelse af kreditorerne — det

blev Derues' hele beskjæftigelse. Han levede kun for at faa skudt betalingsterminerne længere ud og prolongeret vekslerne; det gjaldt blot at vinde tid. Mellem en veksels udstedelse og dens forfaldstermin kan der hænde saa meget! Han vidste, den dag maatte komme, da arven vilde blive udbetalt, og da vilde han betale, hvad han skyldte.

Han førte nu et underligt liv fuldt af komplikationer og intriger. Mod høie renter laante han ud penge, som han til en lavere rentefod havde skaffet sig paa en anden kant. Hans butik blev et slags vinkelskriverkontor, hvor disse transaktioner afsluttedes. Han laante ud penge mod pant, opkjøbte fordringer og gav juridiske raad for betaling. Kjøbmanden var bleven agent. Kolonialvarerne glemtes for stempletpapirerne. Kunderne var blevne til forretningsfolk, som først raadførte sig med Derues, inden de henvendte sig til sin sagfører. Der var saaledes ingen grund længer for ham til at fortsætte med butikhandelen, og han bestemte sig resolut til at sælge den.

Men hans forretning var en garanti for hans kreditorer; da de hørte nyheden, styrtede de straks løs paa sit bytte, og det haglede med exekutioner over Derues.

Hans gjæld beløb sig da til 15 810 livres.

For at kunne sælge sin forretning maatte han berolige sine kreditorer og sluttede den 1ste december 1773 hos notaren Magnier en prolongations- og overdragelseskontrakt. Ogsaa fru Derues undertegnede denne og stillede sig solidarisk med sin mand for de 15 000 livres. De 3 630 livres, som salget af forretningen indbragte, samt hvad ægteparret ellers besad, tilligemed nogle veksler, som de undertegnede, dækkede næsten gjælden. Derues og frue eiede nu ikke et rødt øre, men kreditorerne var saa nogenlunde stillet tilfreds.

I egenskab af «forhenværende kjøbmand» flyttede nu Derues til Rue des Deux Boules Sainte Opportune i kirkesognet St. Germain-l'Auxerrois. Han eiede intet længer, men han var bleven — rentier.

Kampen for tilværelsen begyndte fra nyt og blev haardere end nogensinde før.

Derues laante stadigvæk penge, flere for hver dag, han laante paa det ene sted for at dække en altfor presserende gjæld paa et andet, og han udnyttede kløgtig Despeignes-Duplessis-arven, idet han sendte de mistænksomme pengeudlaanere til notaren. Denne bekræftede gang paa gang arvens rigtighed, foreviste Jean Despeignes-Duplessis', herre til Caudeville's dødsattest og trak frem af sine støvede reoler fortegnelsen over hans efterladte eiendomme og formue. Beroliget forlod pengeudlaaneren mester Rendu's kontor, og Derues erholdt den forønskede sum.

Hvorledes skulle man ogsaa kunne negte frøken Marie-Louise de Nicolai's ægtefælle et laan? Ytredes der tvil om hendes adelige herkomst, ilede Derues med at fremvise den i alle lovlige former affattede ægteskabskontrakt, som udtrykkelig konstaterede, at hans hustru var en født Nicolai.

Hvorledes skulde man endvidere kunne afvise en ven af marki de Thorigny, der havde været tilstede, da ægteskabskontrakten undertegnedes, — eller en mand, som var marki de Fleury's kreditor? Marki de Fleury, attacheret det maltesiske gesandtskab, var virkelig Derues' skyldner. Han beboede et hotel i Rue des Fossés St. Germain-l'Auxerrois, som han havde ladet udstyre med ødsel pragt. Men leverandøren, der havde besørget indredningen, var klog nok til at præsentere den fornemme herre reg-

ningen, og adelsmanden havde ingen penge. Markien udstedte en veksel, men da forfaldsdagen kom, havde han heller ingen penge. For at stille den ubønhørlige leverandør tilfreds maatte markien laane pengene ved at udstede en veksel til en søster af en af Derues venner, en billedhugger Mouchy.

Med dette høist merkværdige samfunds høie herrer, der uafladelig befandt sig i pengemangel, stod den lille borger i ganske livlig forbindelse. I kontoret hos den tidligere kjøbmand og nuværende agent, der samtidig selv var pengeudlaaner og skyldner, defilerede Frankriges største navne forbi. Det var et tidens tegn, at denne adel i sin pengenød løb til aagerkarlene og udstedte veksler til kjøbmændene. Paa denne maade gik adelen sin ruin imøde. Middelalderens gamle skrig: «Hid med pengene!» kvalfuldt som forsultne børns klageraab, havde lydt gjennem aarhundreder, men nu var det blevet til den i dødskampen liggende adels skrig. Siden Law med hans store projekter, siden strubesnitteren Turcaret's tid var begjæret bleven glubende og umætteligt.

Kredit, hazard og børsspil var kommen paa moden. Formuer skabtes og forødtes i et øieblik. Det var pengenes tidsalder, behovenes og luksusens tøilesløse epoke. Fødselsaristokratiet maatte vige pladsen for det opdukkende borgerdømme, som havde erhvervet sig rigdom og blev til pengenes aristokrati. De forskjellige klasser udviskedes, der gaves intet navn, ingen rang længer. Alene pengene dannede skillet.

Udlændinger, som tyskeren Holbach, strømmede til Paris for at gjøre sin lykke. En lakai ved navn Languedoc kastede sig ind i spekulationer; inden 8 dage besad han ti millioner og kaldte sig hr. de la Bastide. Fem maaneder efter var han ruineret og blev atter lakaien Languedoc. Pengene drev adelsmænd til selvmord eller overleverede dem til bøddelen. Den unge Horn, en slægtning af regenten, dømtes som morder og radbrækkedes levende paa Grêvepladsen.

Alt dette gjælder imidlertid aarhundredets begyndelse. Men heller ikke det 18de aarhundredes sidste decennier er helbredet for sin pengegalskab. Adelen vælter sig i krampetrækninger af guldtørst og strækker sine hænder ud efter bourgeoisiets pengepung.

Pengenes aarhundrede! Derues var mester for at udnytte det, snu og dreven som en balzac'sk figur. Hvilken foragt maa ikke bondesønnen, den forhenværende kolonialhandler, have næret for marki de Fleury, for hertugen af Béthune-Sully, som var hans skyldnere!

Ja, adelen forfaldt. Blev ikke selv hertugen af Richelieu, en af Frankriges fornemste adelsmænd, kompromitteret i en skandaløs pengeaffære, hvor det dreiede sig om et vekselfalskneri, og stillet for retten!

Adelen havde aldeles som bourgeoisiet sine eventyrere og sine skandaler. Den gamle marki de Montmartel's søn lod sig kalde marki de Brunoy og satte sine brødres formue overstyr. Kolonialhandleren Derues diskonterede hans veksler og kastede hans navn til føde for Tournelledomstolens rotter. Denne gjældbetyngede, af spil og kvinder ruinerede adel blev derpaa af sagførerne udsuget til margen. Skandalen med marki de Brunoy havde til følge, at notaren Arnoult, der havde misbrugt den unge mands svaghed, fængsledes. De notarer, som ellers indskrænkede sig til at opsætte testamenter for sine klienter, begyndte at tage imod pengedepositioner og tog ligeledes selv del i spekulationen. «Andre tider, andre sæder!» udraaber Métra i sin «Correspondance Secrète».

Det var enden paa et regime.

Man hører allerede den knagen, som gaar forud for en verdens undergang.

Revolutionen nærmer sig. Nogle aar senere, da Pariserparlamentets generaladvokat Hérault de Séchelles var bleven medlem af Konventet, udraaber han: «Gid djævelen hente hele aristokratiet!»

*

Trods sin ustanselig voksende gjæld fortsatte Derues sit fredelige og borgerlige liv i sin bolig i Rue Beaubourg.

Abbed Mary, medlem af det høie raad, var en ven af familien og gjorde sogar en smule kur til fru Derues. Til huset hørte endvidere en viss Bertin, der boede hos ægteparret og snart blev Derues' fortroligste ven.

Derues havde i 1775 gjort denne mands bekjendtskab gjennem en skrædder ved navn Dupuis. Bertin søgte nemlig en garantist for et laan, og Derues paatog sig at skrive paa. Bertin gjorde forøvrigt ikke brug af denne kaution, men de to blev meget gode venner.

Bertin var en tykfalden mand i 47-aars alderen; han var lidt forfængelig og i grunden meget naiv. Han havde tidligere været manufakturhandler, og der gik rygte om, at han havde spillet fallit.

Han gav sig ud for forhenværende generalforpagter af en landeiendom ved Montculot i Burgund og eiede i virkeligheden gaarde i Nesles og Burgund. Han havde ægtet en ung pige, Elisabeth Deschazeaux, men lod hende for det meste være alene ude i provinsen; selv foretrak han helst at opholde sig i Paris. Han havde befattet sig med alleslags mere eller mindre usikre og mere eller mindre tvilsomme forretninger, men sit gode udkomme havde han ialfald.

Meget glad over den ære at være ven af Derues, hvem han aldrig omtalte anderledes end som Monsieur de Cyrano de Bury, og lykkelig over at finde en ven, han kunde bo sammen med, modtog han Derues' gjæstfrie tilbud, opsagde sin bolig ved Quai de la Mégisserie og flyttede ind hos ham.

Trods sin idelige pengeforlegenhed var Derues dog bestandig i godt humør, fru Derues' mad var tarvelig, men god, og Bertin fandt sig derfor godt tilrette i det fredelige hjem i Rue Beaubourg. Eftersom han intet havde at bestille, tilbragte han sin tid med at yde sin ven Cyrano de Bury tjenester, og betalte hermed for kost og logi. Derues generede sig forøvrigt ikke for at udnytte ham, og «generalforpagteren fra Montculot» var i virkeligheden den forhenværende høkers tjener. Han gik ærinder for ham til notarerne og sagførerne, underhandlede med kreditorerne og udførte allehaande kommissioner.

Derues udnyttede hans naivitet end yderligere. Fremforalt laante han naturligvis penge af sin ven og betalte ham tilbage med sin sædvanlige mynt — veksler; første gang laante han 3 500 livres, senere endnu mere, saa at Derues i aaret 1776 skyldte ham 8 000 livres.

Derues' gjæstevenskab blev ham saaledes en dyr historie, men den godfjottede Bertin gjorde gjerne sin ven Cyrano de Bury en tjeneste. Han stolte forøvrigt fuldstændig paa sin ven Cyrano og nærede ikke den ringeste mistillid med hensyn til den store arv efter Despeignes-Duplessis. Han var aldeles viss paa en vakker dag at faa sine penge, og han ventede gjerne; for at kunne vise sin ven de Bury en tjeneste, gav han tilsidst endog sit samtykke til at leie boligen i sit eget navn for at hindre, at der blev taget udlæg i møblerne.

Ofte, naar kreditorerne blev altfor paagaaende, forlod Derues Paris for nogen tid. Han reiste da til om-

egnen af Chartres, hvor han havde tilbragt sin barndom, og her, fjernt fra Paris og sine rykkere, som ellers bestandig var i hælene paa ham, følte han sig fri og lykkelig; han glemte alt og hengav sig til lyse drømmerier, hvori han, lig Don César de Bazan, saa alle sine kreditorer sluttelig hængt og sig selv rig, lykkelig og tryg, som besidder af et slot med taarne, han selv havde udstyret, og med uindskrænket myndighed over sine vasaller og undergivne.

Hvilken skjøn drøm!

Men det var kun en febersyg fantasis drøm. Denne hvile, som han tilstod sig selv under sin hidsige kamp for tilværelsen, for det daglige brød, denne flugt ud paa landet, som skjænkede ham et øiebliks glemsel, alt dette varede blot en stakket tid. Hjemme i Paris søgte ialfald kreditorerne imidlertid efter ham. Hans tro tjenestepige Jeanne Barque, der aldrig slap nogen ind, svarede bag den lukkede dør, at hr. de Cyrano var bortreist, at man ikke vidste, hvor han var, at man ikke vidste, naar han vilde vende tilbage til Paris. Den stedse tjenstivrige Bertin affærdigede retstjenerne og pantemændene. Og stakkels fru Derues jamrede, medens hendes børn forsøgte at gjøre de første vaklende skridt.

Sin kone, sine børn. Hvorledes skulde han ernære dem! Aa, om han kunde flygte bort for bestandig, fjernt fra alle, og leve alene med sin kone og sine børn, glemmende alt og glemt af alle, — om han bare slap at faa se nogen notar, nogen sagfører, nogen retsbetjent, nogen pantemand mere, ingen af de vekselprotester, der nu regnede saa tæt nedover ham, — om han kunde spadsere ud uden ængstelse for at blive holdt fast i kraven af sortklædte mænd, og aabne sin dør uden frygt for en udpantning! Hvor herligt at kunne glemme alt dette!

I sine drømme om rigdom, en herskabelig eiendom, et slot, syntes ofte intet ham umuligt. Havde han stridt til nu, saa vilde han stride videre, havde han levet til nu, saa vilde han ogsaa vide at slaa sig igjennem i fremtiden Ja, han var født til at kjæmpe og seire: det var afgjort — han skulde faa sit slot, sin borg. Han saa det allerede i drømme, et slot med taarne, et gods med frugtbare marker, med bække fulde af fisk og skoge rige paa vildt. Slottet skulde tilhøre ham, og dér vilde han uantastet kunne trodse sine kreditorer, ligesom et gammelt vildsvin trodser hundekoblet.

Men et slot er kostbart. Ligemeget — Derues ønskede sig et, han vilde have det, det var nok. Han skulde endog vide at skaffe sig det uden at aabne pengepungen, uden at give ud en eneste sou. Det skulde ikke koste *ham* noget, — det var jo langt enklere!

Opfyldt af disse vanvittige fantasier vendte Derues derpaa tilbage til sin lille bolig i Rue Beaubourg.

Bertin meddelte ham, hvad der var passeret under hans fravær; hans kone viste ham den nye lavine af krøllede og smudsige stempletpapirer, der havde regnet ned over hans hus, og Jeanne Barque krævede sin løn.

Kampen begyndte paany. Hr. de Cyrano de Bury følte sig fattigere end Job, men meget rig paa forhaabninger. Hvad er vel en Cyrano de Bury uden borg, en slotsherre uden slot? Kun et bytte for sine kreditorer.

Han maatte have det, dette slot, og han skulde skaffe det, — hans grænseløse ærgjerrighed bedrog ham ikke.

(Forts.)

STEEN'SKE BOGTRYKKERI. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

SEPTEMBER 1907

UDGIVET AF ALF OTTO

Talleyrand.

Af *Paul Kollmann* i «Westermanns Monatshefte».

Kun faa af de mænd, der grebes af den storm, som ved udløbet af det 18de aarhundrede fik Frankrige til at ryste i sine grundvolde, overlevede de frygtelige omvæltninger, den forvoldte; de fleste faldt som offer for disse, og da stormen ophørte, var de knækkede og udygtige til at tage kraftig del i statens gjenreisning. En af disse faa, som greb ind i revolutionens begivenheder fra begyndelsen af, virkede under keiserdømmet og restaurationen og ogsaa deltog i den anden revolution, julirevolutionen, var Talleyrand, forhenværende Abbé de Périgord. Med uforlignelig dygtighed forstod han at hævde sin stilling under alle de hurtig paa hinanden følgende omskiftelser i det politiske liv; som en efter bytte jagende condottiere kunde han gjøre et heldigt greb ved hver vekslende strømning, og som klartseende, nøgtern og maalbevidst statsmand forstod han under hver ny politisk situation og i den øieblikkelige tidsretnings aand at indvirke heldig paa sit fædrelands skjæbne. Hans billede er paa ingen maade tiltalende i alle henseender, men dog værd at betragte paa grund af sine faste træk og hans mangesidige snarraadighed. Dertil opfordres man ogsaa ved de fem sterke bind memoirer, som den aldrende fyrste har efterladt sig med den bestemmelse, at de først skulde offentliggjøres tredive aar efter hans død. Testamenteksekutorernes ængstelighed har forlænget denne tid med næsten fem og tyve aar til. Den, der venter at faa oplysninger i disse memoirer om forfatterens hemmeligste tanker eller om frivole ting, ja selv kun om alle betydeligere livstildragelser, vil blive skuffet. Mesteren i taushedens og den fornemme ignorerens kunst viser sig ogsaa her. Tvertimod er der en bestræbelse for at skjule meningsforandringerne under begivenhedernes skyndsomme hast, at skyve alt det tilside, der anstaar ham som «grand seigneur» slet, og derfor ogsaa særlig at forbigaa den skjæbnesvangre rolle, som den forhenværende biskop spillede paa det kirkelige omraade. Men dog giver optegnelserne vigtige oplysninger om et langt, begivenhedsrigt liv, og de bidrager, sammen med andre kilders oplysninger, til at bedømme

denne utvilsomt merkelige personligheds karakter og virksomhed. Ogsaa derved er han merkelig, at der hos ham ikke erkjendes en gradvis og følgerigtig udvikling; efterat han i ung alder var traadt ind i det offentlige liv, sad han altid fast i sadlen og holdt tøilerne stramt i haanden, var enhver stilling voksen og overvandt uden skrupel, men med nøie overlæg alt, hvad der hindrede overgangen fra den ene situation til den anden.

Charles Maurice de Talleyrand-Périgord var født den 13de februar 1754 som ældste søn af en forhenværende officer og «menin du dauphin», d. e. kronprinsens kavaler. Da han var halt og ikke havde nogen betydelig arv ivente fra forældrene, blev han tidlig bestemt til den geistlige stand, der ved indflydelsesrige forbindelser gav bedst udsigt til en standsmæssig løbebane. For at forebygge hans store uvilje mod det geistlige kald, gav man den unge adelsmand, der stræbte efter at opnaa en virksomhed i det offentlige liv, saadanne skrifter at læse, hvis forfattere var fremragende geistlige statsmænd. Af disse skrifter skulde han hente næring for sin politiske uddannelse og haabet om at gjøre de erhvervede kundskaber frugtbringende i det offentlige liv. Den tilbageholdne student fra St. Sulpice hengav sig med iver til den filosofiske og statsvidenskabelige litteratur og bedømte den med sit eget blik. «Bøgerne», skriver han, «har oplyst, men aldrig betvunget mig». Men uden tvil stod det klart for ham, at de bestaaende indretninger i stat og kirke var forældede og hensygnende og trængte indgribende forandringer. Og snart efter hans geistlige indvielse skulde der gives ham leilighed til at træde i skranken for saadanne overveielser.

Da den ganske unge mand havde forladt akademiet, tog han ikke længe derefter bolig i den gamle klosterbygning Bellechasse. Men intet laa ham fjernere end at befatte sig med geistlige sager eller opgaver som sjælesørger. Den livslyst, som han indtil da havde holdt tilbage, traadte nu aabent frem. I hans frokostselskaber deltog berømte og begavede verdensmænd af stand, og disse selskaber nød stor anseelse i salonerne paa grund af den aandrige underholdning, og mangt et vittigt ord, som faldt der, kom i omløb. Og husherren var den mest løsslupne og nød i frisk ungdomslyst alle de glæder, som den tid tillod de fornemme stænder, saavel i hofkredse som i den geistlige stilling. «Den, som ikke har levet før 1789, har ikke kjendt livets glæder» — denne erindring om ungdommens glædesrus skriver sig fra ham. Dertil var han en ivrig spiller, vel for at forbedre sine finanser. Trods al overgivenhed og frivolitet holdt dog den unge geistlige altid paa en viss sømmelighed udadtil. Det hindrede ham imidlertid ikke i at nyde i vekslende forbindelser den gunst, som kvinderne viste den aandrige, belevne verdensmand. Heller ikke salonerne hos hin, fra folkets bærme stammende maitresse, som besad den aldrende Ludvig den 15des hjerte, forsmaaede han, og gjennem hende opnaaede han sin første geistlige stilling. Da selskabet engang udkrammede sine kjærlighedseventyr, spurgte grevinde Dubarry Talleyrand, om han da intet havde at fortælle. «Ak nei, jeg har kun gjort en bedrøvelig iagttagelse». — «Og hvilken?» — «At det i Paris er meget lettere at faa elskerinder end abbedier!» Følgen var et præbende, som ikke paalagde ham nogensomhelst pligter.

Talleyrand glemte dog ikke alvorligere beskjæftigelser for fornøielserne; han fordybede sig ivrig i national-

økonomiske studier, opsøgte den afskedigede minister Choiseul paa hans herresæde Chanteloup og lod sig indvie i den udenrigske politik, knyttede forbindelser med de mest høitstillede og anseede personligheder, med Germaine Necker, Calonne, den mislige finansminister, Sieyès og Mirabeau. Han var det som foreslog for Calonne at sende Mirabeau i det bekjendte ærinde til Berlin for at aflægge beretninger om det derværende hof, hvilke beretninger gik gjennem hans hænder for at lægges tilrette for kongen. Han tog ogsaa del i geistlighedens regelmæssige forsamlinger, og her erkjender vi først hans karakters tvetydighed. Medens han i mere akademiske spørgsmaal, som varetagelsen af standens rettigheder, forholdsregler mod ikke-katolikerne, forfølgelse af den atheistiske presse, holdt med flertallet, gik han imidlertid sin egen vei, hvor øieblikkets stemninger krævede det, og foreslog, om end forgjæves, for at hæve geistlighedens synkende anseelse, en paatrængende nødvendig forbedring i prestestandens stilling. I ethvert fald gjorde den unge geistlige indtryk og opnaaede, at han, der kun var tredive aar gammel, blev valgt til en af de to generalagenter for Clerus. Dette vigtige embede havde at formidle standens forbindelse med regjeringen. Hans fremragende dygtighed i dette embede bevirkede, at Calonne for notabelforsamlingen af 1787 betroede ham at affatte indberetning om geistlighedens gjæld. Denne forsamling var forløber for den snart paafølgende forsamling af generalstænderne, og ogsaa i Talleyrands hoved spøgede allerede noget af dennes aand; thi dengang skrev han, «at den tid snart vilde bryde frem, hvor folket endelig skulde regnes for at være noget».

Paa den tid, da rigsstænderne indkaldtes, var Talleyrand biskop af Autun. Da han først ganske nylig var bleven udnævnt til denne værdighed, der sikrede ham et standsmæssigt udkomme, havde han vel neppe fundet leilighed til nogen virksomhed som sjælesørger. Forfremmelsen forekom ham selv at være en verdslig affære, som bragte ham en anseet stilling. Som saa mange af sine samtidige manglede han hengivelse i det hellige embede. Allerede ved indvielsen gav hans holdning anledning til tvil om sand og oprigtig gudsfrygt. Da han snart ogsaa blev valgt ind i stænderne, forlod han, for at træde ind i disse, sit stift, som han ikke senere gjensaa som biskop. Nu begyndte den politiske løbebane, som kom til at udfylde hans senere liv. Blandt de forskjellige stillinger, som han har udfyldt i sit politiske liv, rager to frem, som var af indgribende betydning for hans historiske bedømmelse og for de historiske begivenheders gang. Den første af disse to stillinger var hans plads som geistlig repræsentant i den konstituerende nationalforsamling, hvor han optraadte som den ungdomsfriske, men alligevel paa ingen maade himmelstormende folkerepræsentant; den anden var hans plads som det gjenreiste, bourbonske Frankriges repræsentant paa Wienerkongressen, hvor han var den modne, verdenserfarne diplomat.

Som deputeret for geistligheden fra Autun begyndte han allerede snart at spille sin rolle. Hvad man havde at vente af ham fremgik af en adresse til generalstænderne. Han forlangte rigsstændernes regelmæssige indkaldelse, provinsialstænder, folkets gradvise uddannelse til selvstyre, stændernes udelukkende ret til at bevilge penge, statens kreditorers samvittighedsfulde betaling, reform af lovene og deres kodificering, fremdeles habeas-corpus-akter, beskyttelse af brevhemmeligheden og merkelig nok ogsaa retten til arbeide, der,

som han siger, «er dens eneste eiendom, der ellers ingen eiendom har». Hans forfatningsmæssige, politiske fordringer var i det væsentligste dannede efter engelsk forbillede. Og at han gik ud paa at skaffe dem indgang, derom vidner det, at han sluttede sig til «de tredives klub», den videst gaaende af alle klubberne, den senere konstitutionelle, af hvilken den radikale jakobinerklub fremgik. Hvor meget end Talleyrand imidlertid var stemt for indgribende forandringer, ikke bare paa det finansielle omraade, hørte han dog fra først af, som i hele sit liv, til de maadeholdne. Vistnok billigede han trediestandens indkaldelse i dobbelt saa stort antal som de andre to stænder og lagde stor vegt paa dens stemme og indflydelse; han skal have indgivet Abbé Sieyès titelen til hans ophidsende flyveskrift: «Hvad er trediestanden?» Men i modsætning til ham bestred han, at trediestanden var den virkelige og eneste repræsentation for nationen; tvertimod holdt han paa to kamre i nationalforsamlingen og vilde som Mirabeau, at reformarbeidet skulde løses i forbindelse med regjeringen, saalænge i det mindste som denne selv følte kraft i sig dertil. Men da saa trediestanden i junidagene havde erklæret sig for nationalforsamling og havde forpligtet sig til fortsat arbeide, da kongens indgriben endte med et nederlag for kongemagten, og den svage Ludvig veg tilbage for indgribende forholdsregler, — da opgav ogsaa Talleyrand kongedømmets sag. Faa dage efter dette vendepunkt iverksatte han, som en af de første af den høie Clerus, uden betænkning sin overgang. Det var blevet aabenbart, at tyngdepunktet fra nu af laa hos nationalforsamlingen; derfor indsaa han ogsaa tydelig, at han i og gjennem den vilde kunne naa til en politisk rolle.

Om han end ikke var nogen begeistrende taler, der vidste at bestikke ved glimrende pathos, forstod han dog ved sit saglige, nøgterne, fornemt formede foredrag at gjøre indtryk paa franskmændene, der ellers var lette at forføre ved høitravende, prunkende taler, og sjelden forfeilede hans ord at gjøre den tilsigtede virkning. Hans første tale i den meget vigtige sag, hvorvidt de hverv, der var blevne repræsentanterne paalagte af vælgerne, de saakaldte «cahiers», skulde være bindende for hine, var ogsaa hans første store seier: den frie stemmegivning blev besluttet. Snart stod den deputerede fra Autun i spidsen for bevægelsen, og hans anseelse i forsamlingen anerkjendtes ved hans valg til præsident. Fra ham hidrører ogsaa et af hine faa forslag, hvis realisation den dag idag er en af grundpillerne i det franske forvaltningssystem, nemlig dannelsen af departementsforfatningen og dermed afskaffelsen af de gamle provinser og deres særrettigheder saavel som deres modstand mod den nye tingenes ordning. Dette var en af de mest indgribende af revolutionens forholdsregler og en af dem, der er blevne af mest vidtrækkende betydning for den voldsomme udvikling.

Men høidepunktet for sin virksomhed som folketribun naaede Talleyrand i kirkespørgsmaalet. Som bekjendt var finansernes sørgelige tilstand den nærmeste og vigtigste grund til at indkalde stænderne. Indtil høsten 1789 var der dog ikke blevet fundet noget virkeligt middel til at afhjælpe finansnøden; endnu havde man ikke dristet sig til at inddrage de geistlige godser, hvad der dog var bragt i forslag. Men imidlertid var kirken bleven haardt rammet ved den besluttede afskaffelse, uden godtgjørelse, af feudalafgifterne, hvilken beslutning vistnok var fattet

i ædel begeistring, men dog var uoverlagt. Da nu kirkens indtægter ved ophævelsen af disse feudalafgifter og tiendeafgifterne var indskrænket med en trediedel eller halvparten, fandt Talleyrand øieblikket at være kommet til at sekularisere hele kirkegodset, mod at geistligheden og udgifterne ved gudstjenesten betaltes af staten. Da han pegede paa dette vældige, til to milliarder værdsatte gods, befandt forsamlingen sig under fortryllelsen af denne tanke, der lovede redning. Hvad der end kunde blive foreslaaet derimod, selv af en Sieyès, for flertallets vedkommende var der ingen betænkning; man vilde kaste geistlighedens rigdom, der desuden blev betragtet med misundelige øine, i vegtskaalen, naar det gjaldt at beskytte Frankrige mod finansiel ruin. Beslutningen, der stillede kirkegodserne, «revolutionens brudeudstyr», til nationens forføining, hilsedes med stormende bifald fra tribunerne. Vistnok var Talleyrand paa ingen maade enig med sig selv om maaden at realisere beslutningen, at nær ved fire hundrede millioners værdi af godserne skulde sælges, og papirpenge for et lignende beløb, de senere saa bekjendte assignater, udstedes med sikkerhed i salgsbeløbet, for at fylde den tomme statskasse. Som finanskyndig mand vilde han, at statskreditorerne fik salgsretten, og at den ved salgene ikke kontant betalte sum blev staaende som rentebærende hypotek. Han tænkte derved at skaffe et fond til afløsningen af tienden og tillige at befri staten for dens gjæld. Ganske rigtig begrundede han, at ligesaa lidt en ny kilde til nationalrigdom vilde aabne sig ved det paa markedet kastede kirkegods som ved assignaterne, at tvertimod en stigning af alle priser eller med andre ord en synken af kursen paa assignaterne og dermed umaadelig elendighed maatte blive følgen, og at den endelige sammenstyrten dog ikke kunde undgaaes. Historien har givet ham ret.

Talleyrands forslag at realisere kirkegodserne havde endnu en videre omvæltning til følge. Den komité, der fik det hverv at forberede sagen, forstod sin opgave derhen, at ogsaa geistlighedens hele ydre stilling skulde drages ind under dens omraade. Resultatet var den meget bekjendte «constitution civile du clergé». Den anordnede istedetfor de 131 stifter 83 departementsbiskoper og 10 erkebiskoper, og disse skulde vælges ved departementernes og presterne ved distrikternes borgere. Biskoper og prester skulde faa sin løn af staten, der ogsaa skulde sørge for de øvrige kirkelige forretninger. Den nye ordning skulde bekræftes ved ed af de geistlige; en til paven aflagt ed og pavens bekræftelse af biskopsvalget var utilstedelig. Disse nye indretninger, der omstyrtede alle den kanoniske rets forskrifter, og til hvilke især de mod det pavelige primat ugunstig stemte jansenister havde sluttet sig, var ganske efter biskopen af Autuns sind. Den voldsomme ophidselse og de svære samvittighedsskrupler, som vide kredse, særlig den største del af geistligheden, betoges af paa grund af kirkens ekspropriation, bragte ogsaa geistligheden i Autun til at gjøre sin forrige biskop forestillinger. Men han gav kun et koldt og afvisende svar. «Dekreterne», skrev han tilbage, «der bestemmer og ordner civilkonstitutionen, skjelner nøie mellem dogmerne og saadanne spørgsmaal, der ikke hører med til dogmerne. De er, næsten i alle punkter, en tilbagevenden til kirkens mest ophøiede love». Og Talleyrand var straks beredt til for sit eget vedkommende at tage følgerne af den fattede beslutning. Det var et nederlag for det kirkefiendtlige parti i nationalforsamlingen,

at kun fire af det store antal biskoper gik ind paa at aflægge borgereden; men Talleyrand sluttede sig til dem, og han hjalp ogsaa til, da indvielsen ved de nu nødvendige biskopsvalg stødte paa vanskeligheder. Derimod afslog han erkebispeembedet i Paris og traadte egenmægtig tilbage i den verdslige stand. Dette hans forhold bevirkede, at han blev sat i ban af paven, hvad der dog dengang var ganske virkningsløst.

Da den konstituerende forsamling snart efter blev opløst, og dens medlemmer gav afkald paa at gjenvælges til den lovgivende, berøvedes Talleyrand en passende virkekreds. Emigrationen vilde han ikke tage del i, men derimod i enhver vending i Frankriges skjæbne; «hvis jeg forbliver franskmand, vil alt passe mig», indrømmede han selv. Han knyttede mange slags forbindelser og opnaaede at blive sendt af ministeriet, rigtignok uden nogen officiel stilling, i en hemmelig mission til London for at sætte igjennem Englands neutralitet under den truende koalitionskrig. Ved voldshandlingen mod kongedømmet den 10de februar 1792 blev forhandlingerne afbrudte. Da der efter den skrækkelige nedsabling af schweizergarden og den kongelige families flugt til nationalforsamlingen intet mere var at haabe for kongemagten, forelaa der for Talleyrand grund nok til at opgjøre sig en ny livsplan. Den samme mand, som kort før havde deltaget i hoffets flugtplaner, paatog sig nu at forsvare de skrækkelige tildragelser i en rundskrivelse til de fremmede magter. Det er et mesterstykke i forvanskning og lavhed. «Kongen», skriver han, «har ikke formaaet at overvinde fordommene ved sin opdragelse og have tillid til sine sande venner. Hans penge har betalt frihedens fiender, hans bedrifter tilintetgjort forfatningens grundlag; en uhyre, hemmelig sammensvergelse, som udgik fra Tuilerierne, truede vor revolutions bestaaen og vore vaabens lykke. Først ligeoverfor denne forberedte modrevolution er det af stormklokkerne tilkaldte folk med de brave fødererede fra alle dele af Frankrige draget mod slottet, hvor feige drabanters forræderi» — saaledes betegnes schweizergardens heltemodige dødskamp — «tvang det til modværge. Nationalforsamlingen var øienvidne og var nær bleven offer for saa mange nederdrægtigheder. Der blev saaledes intet andet for den at gjøre end for kongens egen sikkerheds skyld at suspendere ham, i den offentlige velfærds navn at tage magten i sin haand og at indkalde et nationalkonvent».

Talleyrand var ikke anfegtet af kongefamiliens skjæbne. Efter dronningens henrettelse skrev han til fru von Staël: «Frankrige er færdig med huset Bourbon. Det er det hele». Men i disse frygtelige septemberdage, da saa mange af hans venner mistede livet, begav han sig til den skrækkelige Danton, som nu var ved magten, for ved hjælp af et af ham udvirket pas at forlade hovedstadens hede jord. Derved undgik han den forfølgelse, der truede ham paa grund af mistænkelige forbindelser med hoffet. Det nærmeste maal for hans flugt var London; da han blev udvist derfra, drog han til de Forenede stater, hvor den store statsmand Alexander Hamilton, grundlæggeren af den amerikanske beskyttelsespolitik, fængslede hans interesse. De nationaløkonomiske erfaringer, han vandt i dette frihedens land, udnyttede han som forfatter. Imidlertid længtede han hjem til Frankrige. Fru von Staël udvirkede efter hans ønske, at den anklage, der var besluttet mod ham, blev ophævet, og efter et længere ophold i Hamburg indtraf han høsten 1796 igjen i Paris. Han førte med sig en fru Grand, der

var fraskilt, og som han levede sammen med; hun fik ogsaa senere hans navn. I Paris var imidlertid skrækregjeringen forbi, og direktoriet havde overtaget regjeringen. Sjælen i direktoriet var Barras. Af sin veninde, fru von Staël, blev Talleyrand anbefalet til Barras, hvorefter denne snart satte hans udnævnelse til udenrigsminister igjennem.

Nu var Talleyrands skib atter flot, og han var den rette styrmand til at føre dette trygt gjennem strømninger og hvirvler. Som direktoriets minister tilkom det ham vistnok ikke at gribe selvstændig ind i politiken. Men han havde et aabent blik for begivenhedernes udvikling og var betænkt paa at udnytte dem til egen fordel. Det var paa denne tid, at en stjerne af første rang dukkede op. General Bonaparte havde allerede sluttet præliminærfreden i Leoben, og et statskup laa i luften. Talleyrand fandt derfor for godt at melde den seierrige general sin embedstiltrædelse og lade disse ord falde: «Alene navnet Bonaparte er en hjælp, som skal bortrydde alle vanskeligheder». Og da freden med Østerrige var kommet istand, hilsede han seierherren med disse ord: «Saa er da freden sluttet, en fred à la Bonaparte. Modtag min hjerteligste lykønskning, min general; der fattes mig ord for at udtrykke alt, som jeg kunde ønske at sige Dem i dette øieblik». Og tilslut skrev han: «Farvel, venskab, beundring, agtelse, taknemmelighed, man ved ikke, hvor man skal standse i denne opregning». — Dermed havde Talleyrand valgt de rette ord og den rette handlemaade; Bonaparte gav ham sin fortrolighed.

Udenrigsministeren glemte ikke sin egen fordel under de mange internationale forhandlinger og fredsslutninger, som denne tid førte med sig. Allerede i begyndelsen gav en traktat med Portugal anledning til at udpresse otte millioner, af hvilke de fem direktorer skal have stukket hver sin og Talleyrand de øvrige i sin lomme. Hvilke summer, der senere strømmede ind til ham, derom kunde nok diplomaterne, især Rhinforbundsstaternes, fortælle noget. Forøvrigt gjorde Talleyrand slet ingen hemmelighed af sit forhold. Han sagde saaledes lige ud til den preussiske gesandt, at han ikke havde modtaget sit embede for at forlade det som en fattig stymper. En af gesandtskabets medlemmer skrev om ham til Berlin, at han var «stolt som en paafugl og bestikkelig som en lakei» — og at han «aldrig siger, hvad han gjør, og aldrig gjør, hvad han siger».

Hvor smidig og forslagen Talleyrand end var i sin forretningsførelse, saa paadrog han sig dog jakobinernes had. Deres beskyldning, at han stod i forbindelse med Ludvig den 18de, medførte hans tilbagetræden i 1799, dog kun for kortere tid. Den heltemodige feltherres pludselige tilbagekomst fra Ægypten til Frankrige bragte nemlig orden i de forvirrede indre forhold og aabnede atter gunstige udsigter for Talleyrand. Han havde sin haand med i spillet under forberedelserne til den 18de Brumaire og formidlede Barras' tilbagetræden og den gode forstaaelse mellem Sieyès og Bonaparte. Den sidstnævntes tak udeblev ikke; endnu før aarets slutning udnævnte han ham paany til udenrigsminister (1799).

Han fik nu vanskelige opgaver at løse: ikke alene at have midlerne til krigsførelsen parat ved subsidier eller erstatning af fremmede stater, men ogsaa ved istandbringelse af ordnede tilstande i god forstaaelse med kurien at skaffe forudsætningerne for førstekonsulens vidtskuende planer. Ved det sidstnævnte foretagende gjaldt det at bringe alle overtalelsens kunster og politiske greb i anvendelse

ligeoverfor pave Pius den 7de og den listige kardinal Consalvi, forat han kunde tilfredsstille Bonapartes ønske; thi denne var overbevist om, at for nationen eller rettere sagt for hans magtstilling var gjenindførelsen af den pavelige kirke og af en ovenfra ledet prestestand ganske nødvendig for at kunne beherske franskmændene i geistlig henseende. Den forrige biskop af Autun, for hvem det kom an paa at ordne den kirkelige styrelse saa meget som muligt i tilslutning til den kirkeordning, revolutionen havde hidført, var nu igjen i sit farvand. Da paven fordrede, at den katolske religion skulde erklæres for statsreligion gjennem konkordatet, omgik Talleyrand denne anstødssten og gav sit samtykke til den intetsigende definition af den religion, flertallet af franskmændene havde. Ogsaa i de to andre væsentlige stridspunkter blev han fast, nemlig anerkjendelsen af de konstitutionelle, tildels gifte prester og afskedigelsen af de førrevolutionære biskoper, godkjendelsen af kirkegodsernes sekularisering og i forbindelse dermed statens overtagelse af omsorgen for geistligheden og gudstjenesten. Da paven heftig modsatte sig den sidste fordring, lod han ham vide, at kirken til alle tider havde taalt indgreb i sin eiendomsret og kun da havde udslynget sin banstraale, naar disse indgreb var gjorte af svage kræfter. Den westfalske fred, som havde hidført inddragelsen af halvparten af det tyske, geistlige gods, blev antaget, uden at riget derfor blev sat i kirkens ban. Paven maatte give efter og opleve, at Talleyrand yderligere fik Bonaparte til at gjennemføre sekulariseringen ogsaa paa den venstre Rhinbred. Saaledes havde det hele revolutionen beherskende kirkespørgsmaal fundet sin afslutning under Talleyrands afgjørende medvirkning. Presteeden, kapitlerne og seminarerne var gjenindført, de geistlige stiftelser havde faaet lettelser, regjeringsmedlemmerne var forpligtede til en personlig trosbekjendelse, og saaledes havde pavedømmet faaet tilbage sin gamle magt over franskmændenes samvittighed, ja endnu mere, grundsætningerne for den franske kirkes frihed var opgivne. Det nye pavelige universalmonarki, som i det 19de aarhundrede fik herredømmet i Europa, var grundet i Frankrige ved konkordatet af 1801, og «la gendarmerie sacrée», som seierherren fra Marengo vilde bruge for sine formaal, skulde engang blive et vældigt magtmiddel for pavekronens bærer. Ogsaa i Tyskland har de af Talleyrand iverksatte sekulariseringer havt den skjæbnesvangre virkning, at den høie geistlighed, der ikke længere var knyttet til en rig, geistlig eiendom, saa sig fristet til at søge sit støttepunkt udenfor det nationale liv, det vil sige, at slutte sig til pavemagten. Følgerne heraf maa vi nu bære og overtage dem som en historisk, testamenteret arv.

For Talleyrand selv havde konkordatsafslutningen det smigrende resultat, at paven efter Bonapartes ønske ved et særskilt reskript til sin «elskede søn» selv tilstod ham sekularisationen og derved muliggjorde det for ham at lade sig kirkelig vie til madame Grand. Paven negtede dog at modtage madame de Talleyrand, da han var indbudt til Paris til keiserkroningen. Dette egteskab var nu lovlig sluttet, og Talleyrand antog en adoptivdatter, der senere egtede hans fætter.

Skjønt ordningen af kirkespørgsmaalet var afsluttet efter ministerens sind, saa hindredes han saa meget mere af de dristige, krigerske forviklinger, som hidførtes af den berømte korsikaner, der ilede fra den ene krig til den anden. Talleyrand, der ansaa en fredelig forstaaelse med Eng-

land som maal for sin politik, og som derfor hilsede den rigtignok uholdbare fred til Amiens med glæde, bifaldt slet ikke, at han efter førstekonsulens ordre maatte bryde den. Men denne kunde ikke tilgive England dets tolerance ligeoverfor de franske royalister, om hvilke man vidste, at de arbeidede paa hans fjernelse og kongehusets gjenindsættelse. Den uro, han fik ved sine spioners beretninger, drev ham til mod al folkeret at lade hertugen af Enghien, som levede i den lille badensiske by Hettenheim, overrumple og myrde. Ministeren var vidende om Bonapartes forsæt, men sagde intet derimod ligesom de to andre konsuler, da de ikke kunde vente nogen forandring i beslutningen. Da la Bernardière, hans ministerialdirektør, spurgte Talleyrand, om han efter denne tildragelse vilde blive staaende i embedet, svarede han, at det var ingen grund for ham til at gjøre sig skyldig i en feil, at Bonaparte havde begaaet en forbrydelse. Og til gesandterne skrev han, at de skulde afvise mulige indvendinger kort, selv med skjemt. Forøvrigt var hofferne for det meste tause ligeoverfor skandalen.

Udenrigspolitiken antog imidlertid lidt efter lidt en retning, i hvilken Talleyrand ikke var beredt til at følge den. Da den af ham tilskyndede forandring af konsulatet til et arvemonarki havde havt keiserkroningen til følge, og planen om herredømmet over hele occidenten var opstaaet hos Napoleon, kom Talleyrand, der som Choiseul bestræbte sig for at opretholde Europas ligevegt, paa forhaand i en skjæv stilling til keiseren, og det udartede snart til alvorlige meningsforskjelligheder mellem dem. «Jeg vil ikke være Europas bøddel», har han engang i denne stemning sagt til Gagern. Og i virkeligheden gjaldt Talleyrand i udlandet og selv endnu efter Tilsit i Berlin for en statsmand, der søgte at udvirke maadehold i keiserens forehavender. Efter Friedland skrev han: «Seiren er mig især velkommen, fordi den forhaabentlig er den sidste, som keiseren er tvungen til at fravriste sine fiender». — Men Napoleon følte sig saa besværet af sin minister, at der intet andet stod tilbage for denne at gjøre end at indsende sin afskedsansøgning (1807). Hans ydre stilling var før bleven ordnet ved hans ophøielse til fyrste af Benevent, ved tilfældets ironi paa pavens bekostning. Den ham senere tilstaaede titel hertug af Dino har først hans arvinger antaget.

Om Talleyrand end ikke mere besad keiserens fortrolighed, saa havde han dog endnu, som kjendt var, Østerriges og Preussens tillid. Derfor kunde Napoleon ikke ganske undvære ham, lod ham indvie i de hemmelige begivenheder og forberede forhandlingerne med statsmændene før den store fyrstedag i Erfurt. Men Talleyrand var paa ingen maade villig til at indgaa paa alle keiserens inderligste ønsker. Istedetfor at undslaa sig for et hverv, som han ikke kunde bifalde, begik han forræderi og gav vink og raad, der gik det ham paalagte hverv imod. Især nærmede han sig den russiske keiser. «Sire», spurgte han ham, «hvorfor er De kommen? Det staar til Dem at redde Europa ved at holde stand mod Napoleon».

Omendskjønt keiseren ikke havde noget nøiere kjendskab til sin underhandlers adfærd, følte han dog, at der var noget galt fat, og med den ham egne hensynsløshed afskedigede han Talleyrand fra værdigheden som storskatmester. Først paa et kritisk tidspunkt skulde deres forbindelse igjen fornyes.

Da nemlig Napoleons lykkestjerne var dalet paa Ruslands snemarker,

huskede han sin mest erfarne raadgiver. Men denne, der allerede havde lugtet lugten, indvilgede kun nølende, da «det ikke var hvermands sag at lade sig begrave under ruiner». Han betragtede igjen sagernes stilling og nærmede sig til Bourbonerne, da de forbundne magters hære var under fremrykning mod Frankrige. Efter regentskabsraadets sidste møde ytrede han til Savary: «Nu er det paa tide at overveie, hvad der herefter skal ske». Og ligesaa, efter hvad der berettes fra de samme dage af gesandten Reinhards hustru, hvis mand var traadt i Frankriges tjeneste, om en ytring af fyrsten af Benevent til hendes mand: «Man nærmer sig løsningen, og jeg skal ikke unddrage mig den». Han vidste ogsaa nu, hvordan han var faren. Da de forbundne drog ind i Paris, tilbød han Alexander den 1ste en del af sit palads, og her formaaede han den hidtil utilbøielige keiser til at tilbagekalde det landflygtige dynasti, og han indestod for dets anerkjendelse i senat og deputeretkammer. Snart derefter stod Talleyrand i spidsen for den provisoriske regjering og anvendte sin indflydelse til at faa istand en liberal forfatning, der var dannet efter den engelske, og som skulde besværges af kongen. Da derpaa greven af Artois, reaktionens brushoved, viste sig i Paris for at være statholder indtil kongens ankomst, lagde Talleyrand ham i «Monitøren» det ikke udtalte, bekjendte svar til velkomstdeputationen paa tungen: «Intet har forandret sig, Frankrige har kun faaet en franskmand til blandt sine børn». — Ludvig den 18des ankomst betydede for Talleyrand udnævnelsen til udenrigsminister paany. Skjønt den frafaldne prest ikke var den rette mand for de gjenindsatte Bourboner, syntes han dem dog at være skikket til at forhandle om Frankriges grænsespørgsmaal paa en ønskelig maade. Derimod blev han forsætlig holdt borte fra de indre anliggender, paa hvilke ultraroyalisterne straks fik en uheldig indflydelse. Hvad der fulgte af dette for Frankrige, kostede ham Alexander den 1stes hengivenhed. Forøvrigt forstod fyrsten af Benevent at skaffe sig kongens gunst derved, at han opfandt læren om legitimiteten, hin udtydning af kongemagten af Guds naade, der ivrig grebes af fyrsterne og deres raadgivere, og som i femti aar skulde ansees i Europa som tronens fasteste støtte.

Tyngdepunktet for Talleyrands virksomhed laa imidlertid i nydannelsen af Frankriges forhold til Europas stater, og heri skulde ministeren komme til at lægge sit mesterskab for dagen, idet han spændte seierherrerne for sin vogn. Dette viste han i Wien, hvor man havde begyndt at planlægge Europas kart paany.

Talleyrand stræbte efter at faa gjenindført et system for stormagternes ligevegt, og heri var han sin gamle teori tro. Derfor var hans første bestræbelse at modarbeide Ruslands fordringer paa det napoleonske hertugdømme Warschau og Preussens paa Sachsen. Han nærmede sig til England, hvis medbeiler Rusland vilde blive i Asien, hvilket han allerede dengang havde indseet. Ligesom her fandt han ogsaa velvillig modtagelse hos Metternich i hemmelige forhandlinger angaaende Sachsen, og hvad der angik Frankriges og samtlige de øvrige staters ret til deltagelse i kongressen, som egentlig ikke havde været meningen.

I ethvert fald var en fransk repræsentants deltagelse ikke officielt tilladt. Talleyrand fik derfor ogsaa kun en indbydelse i Wien til at «overvære» de større magters konference. Han saa deri et schaktræk og besluttede sig til straks at gjen-

gjælde det. Da Metternich i kongresmøde omtalte nye beslutninger af «de allierede», indkastede Talleyrand, at «saadanne kjendte han ikke efter fredsslutningen. Ikke bare stormagterne var berettigede til at opnævne kommissioner, men hele kongressen». Han opnaaede, at man skiltes med uforrettet sag, og at han fra nu af tilkaldtes til forhandlingerne. Gunstige omstændigheder, som f. eks. Alexanders og Metternichs uenighed angaaende Polen og Neapel, kom Talleyrand til hjælp. Han optraadte som minister for et rige, der var sterkt i sig selv og ikke nylig var erobret, og hvis stridskræfter endnu altid kunde opbydes, og han lod forstaa, at Frankrige vilde gjøre brug af dem, naar tilfældet bød det. Men han regnede altid med kjendsgjerningerne. Da han saa, at et selvstændigt Polen ikke kunde opnaaes, traadte han i skranken for Sachsens gjenoprettelse. Selv om han heri havde held med sig i hovedsagen, kunde han dog ikke forhindre, at Preussen, som blev seet paa med avindsyge øine, blev Frankriges nabo paa den venstre Rhinbred; men dog opnaaede han, at denne magt, der forekom ham farlig, blev splittet i to dele. Han arbeidede ogsaa ivrig for opretholdelsen af talrige smaastater. Hans betydeligste schaktræk var imidlertid, at han i begyndelsen af 1815, for at stille Rusland og Preussen i schak, formaaede Castlereagh og Metternich til at slutte et hemmeligt forsvarsforbund for «at fuldstændiggjøre Pariserfreden», og dette forbund tiltraadtes af de tyske mellemstater. Dermed var den gamle plan om forbund med England og Østerrige igjen realiseret, og Frankriges magtstilling var grundlagt paany.

Med dette glimrende resultat af sin virksomhed paa kongressen, der pludselig afbrødes ved Napoleons tilbagekomst fra Elba, havde Talleyrand udspillet sin rolle for den nærmeste tid. Vistnok kaldte Ludvig den 18de ham efter tilbagekomsten fra sin vanærende flugt til Gent endnu engang til en plads i kronens raad; men fyrsten følte sig ikke mere paa sin plads. Kongens og prinsernes uvilje mod grundlovsakterne, partikampene i det indre, det bekjendte, for det meste af reaktionære bestaaende «chambre introuvable», den royalistisk-klerikale afskyelighed, den saakaldte «hvide skræk», i Syden, bevirkede, at han traadte tilbage (1816). Paa samme tid lovede kongen zaren, der allerede stod under den hellige alliances indflydelse, mod fortsat understøttelse ikke mere at tage den afskedigede minister i sin tjeneste. Saaledes kom Talleyrand ikke til at tage del i den paafølgende grænseregulering mod Tyskland. Greven af Artois glædede sig meget derover, og da han var bleven konge, oversaa han fuldstændig sin broders forhenværende minister. Men Ludvig den 18de havde tilstaaet Talleyrand æresposten som øverste skatmester tilligemed hundrede tusinde francs i pension. Efterat han saaledes var traadt tilbage fra det offentlige livs skueplads, fulgte han begivenhedernes gang med opmerksomhed og afventede igjen sin tid. Derhos gav han sig til at nedskrive sine erindringer og førte et fuldkommen sorgløst, muntert liv. I selskabslivet brillierede han ved sit selskabelige talent og ved sin vittighed. En skeløiet dame, som spurgte ham: «Hvorledes gaar det med statssagerne?» fik følgende ondskubsfulde svar: «Som De ser!» — Da nogen ved efterretningen om Napoleons død udraabte: «Aa Gud, hvilken begivenhed!» svarede han koldt: «Det er ikke nogen begivenhed, det er en efterretning».

Hans time skulde endnu engang komme. Julirevolutionen og Belgiens

løsrivelse førte ham igjen frem paa skuepladsen. Atter stillede han sig til de nye magthaveres forføining, om end ikke uden betingelser. Ham skyldtes det raad, at Ludvig Filip ufortøvet skulde komme til Paris efter Karl den 10des tilbagetræden, for at overtage den midlertidige regjering som generalstatholder. «Det øvrige kommer nok», skrev han til madame Adelaide, prinsesse af Orleans, Ludvig Filips søster. Da Ludvig Filip var bleven konge, udnævnte han den gamle fyrste til gesandt i London, som dengang var knudepunktet for den franske politik. Med sin gamle elasticitet og oversigt over forholdene beherskede Talleyrand her politiken, skjønt udsigterne paa forhaand slet ikke var gode for Frankrige Derfor holdt han fast derved, at kongen skulde give afkald paa at stræbe efter større magt, forat unødige forviklinger ikke skulde opstaa. Han forestillede kongen dette saaledes: «Jeg har siden Ludvig den 16des tid tjent alle regjeringer af hengivenhed for mit fædreland, men har ladet dem i stikken, saasnart de begyndte at opofre Frankriges interesse for at fremme egennyttige formaal. Vil kongen lytte til familieraad, saa maa man ikke mere regne paa mig». — Kongen føiede sig, og dette skyldtes ogsaa hans indflydelsesrige søster Adelaide, der var velvillig stemt mod Talleyrand. Derved sattes denne istand til at overvinde ikke alene østmagternes ugunstige stemning ligeoverfor det revolutionære Frankrige og dets borgerkonge og at udvirke hans anerkjendelse, men ogsaa at sikre kongens stilling ved vel planlagte traktater. Især vidste han at moderere hoffets og ministeriets fordringer, da det i det belgiske spørgsmaal gjaldt at give afkald paa udvidelser af landets omraade og udnævnelsen af kongens søn, hertugen af Nemours, til konge af Belgien. «Europa kommer fuldkommen vel ud af det med os, naar vi er rolige; men ellers gaar det aldrig» — lød hans indberetning. Han undertegnede uden videre Londonerprotokollen, og kongen gav sit bifald til hans afgjørelse. Paa denne maade havde Talleyrand bevirket, at det belgiske spørgsmaal var blevet afgjort til Frankriges fordel, og en god forstaaelse med England var bleven bragt istand. Nu gjenstod der en sidste opgave for ham, nemlig den at bringe vestmagternes quadrupelalliance mod de absolutistiske intriger paa den pyrenæiske halvø til afslutning, og dette forbund mellem de fire magter undertegnede han i 1834. Dermed var hans løbebane som statsmand afsluttet. Han selv følte, at hans arbeidskraft var opbrugt. I et brev til prinsesse Adelaide skriver han: «Jeg er gammel og sygelig, og det smerter mig at se min generation forsvinde. Jeg er en mand fra en anden tid og føler mig som en fremmed i denne».

Næsten fire aar levede den gamle fyrste endnu, efterat han havde taget afsked, og disse tilbragte han i forfinet livsnydelse. Ogsaa deri søgte han at vise sig som den aristokratiske verdensmand, at han tog hensyn til selskabets ydre anstandsfølelse ved at forsone sig med kirken. I sit testamente afgav han først den forsikring, at han bekjendte sig til den katolske kirkes lære. Ja, han gik endnu videre: en god stund før sin død havde han indbudt Abbé Dupanloup, der gav hans niece konfirmationsundervisning, til sig; men denne, som ingen verdensmand var, afslog indbydelsen. Talleyrand svarede vistnok hertil: «Den mand forstaar ikke sin opgave», men havde dog senere konferencer med ham, ved hvilke Dupanloup forlangte en af ham forfattet erklæring, hvori han bekjendte sin anger. Men Talley-

rand mente dengang, at det ikke hastede dermed. Da han derimod blev angreben af den sidste, smertelige sygdom, bekvemmede han sig endelig til at udtale for erkebiskopen af Paris saavel som for paven sin beklagelse over, at han havde givet anledning til forargelse. Han anklagede dog ikke dem, der havde paatvunget ham en stand, «for hvilken han ikke var født». — Gregor den 16de kaldte denne underkastelse det største af de resultater, hans pontifikat havde opnaaet.

Den 17de mai 1838 døde denne mand, der siden 1789 udøvede sin fremragende indflydelse paa alle de bevægelser, der gjennemrystede Frankrige, ja i alle store afgjørende stunder havde styret i sin haand. Med eksempelløs dygtighed vidste han i det givne øieblik at ville og at opnaa det, som efter hans overlegne indsigt og mening gavnede Frankrige, og som var muligt at opnaa. Netop deri var han en virkelig statsmand, at han aldrig skjød over maalet, at han altid, overensstemmende med sit berømte ord: «Surtout, point de zèle» — («fremfor alt ikke ivrig») — valgte det rette tidspunkt, at han forstod skarpt at gjennemskue personer og forhold. Og det land, han tjente, stod sig ikke slet ved hans virksomhed; det har altid fundet ham som den forstandigste og heldigste repræsentant for dets forhaandenværende interesser.

Men en anden dom vil efterverdenen udtale om ham som menneske. Den mand, hvis hele liv gik ud paa at forskaffe sig en nydelsesrig tilværelse og en indflydelsesrig stilling, som greb til samvittighedsløse og lidet kræsne midler for at trække egennyttig fordel af enhver situation, har intet krav paa agtelse. Hans billede viser sig for os fra sin hæsligste side, naar man ser, hvorledes han med sluhed og uden nogensomhelst betænkelighed vender sig bort fra den synkende og stadig gaar over til den opgaaende stjerne, og hvorledes han ikke viger tilbage, selv for det nedrigste forræderi, naar det viser sig lovende for hans planers fremgang. Han selv lod sig vistnok ikke anfegte af saadanne bebreidelser; han retfærdiggjorde sig koldt og selvbevidst: «Jeg har i hele mit liv kun da dannet komplot, naar jeg har havt de fleste franskmænd til medskyldige og med dem arbeidet for fædrelandets frelse». Hvilke lave bevæggrunde han havde, har han klogelig fortiet. En af hans landsmænd og samtidige, Lamartine, har rigtig grebet ham i al hans foragtelighed, naar han udtaler om hans karakter: «Som en afgjort hofmand fulgte han lykken, tjente de sterke, foragtede de ubehændige og forlod de ulykkelige».

Det maa ogsaa blive vor dom over Talleyrand som menneske, fordi han aldrig nølede med at give sin egen personlige overbevisning til pris, naar det gjaldt at fremme egennyttige maal.

Den moderne Kirurgis Fremskridt.[1]

Af Prof. dr. von *Bruns* (Tübingen) i «Deutsche Revue».

Naar vi idag festligholder vor forenings fem og tyveaarige aarsforsamling, saa er det vel passende at kaste et blik tilbage paa vor videnskabs udvikling i de forløbne fem og tyve aar. Til et saadant tilbageblik har vor ærede formand valgt kirurgiens fremskridt. Og det med god grund, thi det uhyre opsving, som kirurgien har gjort, er uden lige i medicinens historie. Det er Listers udødelige fortjeneste, at han har løst saarbehandlingens problem, der er saa gammelt som kirurgien selv. Ham var det, som har ført kirurgien til seir i den tusenaarige kamp mod saarinfektionens lumske plage. Først nu kunde den, befriet fra de trykkende lænker, udvikle sig til før uanet høide. Kun den, som har oplevet den førantiseptiske, den skrækkelige tid, kan overskue den storartede forandring i alle forhold og forstaa den glødende begeistring, som indførelsen af antiseptiken og dens beundringværdige resultater vakte.

Og nu? Af Listers metodes ydre form er intet mere tilbage, hele det komplicerede apparat er forsvundet. Men Listers store tanke, at kirurgien ikke har at bekjæmpe den indtraadte saarbetændelse, men maa forhindre, at den opstaar ved de fra uden indtrængende spirer; denne grundlæggende tanke er forblevet uantastet og vil til velsignelse for menneskeheden forblive det, saalænge der gives en videnskabelig kirurgi.

Det hele tidsrum i de sidste fem og tyve aar er udfyldt med fuldkommengjørelsen og uddannelsen af den antiseptiske saarbehandling i en saadan retning, at en forvandling af antisepsis til asepsis er fuldbyrdet. Vi har at takke bakteriologien, den yngste gren af lægevidenskaben, herfor, og først og fremst Robert Kochs udnytten af de Pasteurske opdagelser og hans grundlæggende undersøgelser af saarsygdommenes ætiologi (læren om sygdommens aarsag).

Hvor var man ikke dengang ved indgangen til den nye epoke endnu fuldkommen uklar over aarsagerne til saarbetændelsen! Er det stoffe med form eller uden form? Hvilken rolle spiller mikroorganismerne i saaret? Jeg behøver kun at erindre om Billroths herskende lære, som beskyldte udviklingen af et kemisk legeme, zynoidet, for at være aarsag til saarbetændelsen, og kun indrømmede de i saaret voksende spaltsvampe rollen som ledsagende.

Man maa sætte sig tilbage i dunkelheden af disse uløste spørgsmaal for at forstaa, hvorledes der med engang kom lys, da Robert Koch, kredsfysikus i Wollstein, ved anvendelsen af opdrætningsindretninger fandt en metode til at isolere og kultivere de forskjellige bakteriearter. Af ingen blev der nu ivrigere arbeidet bakteriologisk end af kirurgerne. Slag i slag fulgte nu opdagelserne af anstifterne til de forskjellige saarsygdomme. Deres eksistensbetingelser og livsvaner blev udforsket i detail, ligesaa de veie, paa hvilke de bliver indført i saarene, og midlerne til at holde dem borte og dræbe dem. Paa dette absolut naturvidenskabelige grundlag er den moderne saarhygiene, som nu

[1]) Efter et ved den fem og tyveaarige aarsforsamling i den Württembergske lægeforening den 29de juni i Wildbad afholdt foredrag.

maalbevidst leder vor praktiske behandling, grundet og bleven udnyttet.

Det Listerske system var bygget paa den forestilling, at alle spirer stammer fra luften, og fra luften naar hen til det organiske materiale for at opløse det. Saarenes infektion skulde forhindres ved karbolsyrens spiredræbende virkning, ved karbolduskregn under operationen, ved hændernes og materialernes renselse med karbolløsninger, ved saarenes indhyllen i karbolholdige forbindingsstoffe. Den Listerske karbolantisepsis blev aarelang gjennemført med andægtig og pedantisk nøiagtighed, indtil følbare skader og mangler har givet stødet til talrige forandringer.

De første angreb rettedes mod grundlaget for fremgangsmaaden, anvendelsen af karbolsyre, paa grund af dens ætsende virkning og giftighed. Fra Tübingen kom først raabet «bort med sprøiten», og det fandt overalt gjenklang og bragte befrielse fra den overflødige og giftige karboltaage, som man tidligere ikke havde vovet at afbryde et øieblik. Men rigtignok troede man nu at maatte erstatte den med saa meget rigeligere strømme af karbolløsninger. Saarene blev overgydt fra kander, operationssalen lignede et baderum. Derpaa søgte man at erstatte karbolsyren ved andre antiseptica, nye midler blev stadig forsøgt og anbefalet. Af disse har kun sublimat og jodoform fundet almindelig indpas, men det ideale middel, som tilintetgjør bakterierne og ikke skader det menneskelige legeme, er endnu ikke fundet. For i det hele ganske at kunne undvære antiseptikummet i forbindingsstoffet anbefalede jeg (i kirurgkongressen 1884) under navn af tørforbinding et nyt antiseptisk princip, saarsekreternes indtørring. Ved udskydning af det indre og det ydre vandtætte lag af Listers forbinding, lader en tilfredsstillende ventilation af bandagen sig opnaa for at indtørre saarudskilningerne. Tørhed er den største beskyttelse mod spireudvikling, og derfor er dette princip hidtil blevet anvendt.

Den bakteriologiske forskning førte imidlertid bestandig videre. Den bragte bevis for, at endog de nøiagtig antiseptisk behandlede operationssaar fremdeles herbergerer spirer, og at overhovedet intet antiseptikum i tilladelig koncentration er istand til at hindre udviklingen af de i saaret og forbindingen indtrængte spirer. Naar altsaa saarets desinfektion er en umulighed, kan alene prophylaxe, spirernes udelukkelse, føre til maalet. Parolen maa lyde, ikke desinfektion, men saarets ikkeinfektion, — ikke antisepsis, men asepsis.

Og videre paaviste den bakteriologiske forskning, at kilden til infektion ikke er at søge i luften, men i alle legemer, der kommer i berørelse med saaret. Det er ikke den saameget frygtede luftinfektion, som maa forhindres, men berørelsesinfektionen.

Ogsaa denne nye erkjendelse stiller nye opgaver. Da den kemiske desinfektion af materialerne er slaaet feil, er den fysikalske sterilisation traadt i dens sted. Kochs og hans disciples bakteriologiske undersøgelser havde vist, at varme er den eneste sikre metode til at opnaa frihed for spirer, kogende vand, udstrømmende damp, tør, varm luft er midlerne. Denne metode blev snart anvendt for asepsis ligesom for almindelig desinfektion. Hvad der kunde koges, blev kogt, hvad der ikke kunde koges, ombyttedes med hvad der taalte kogning. Saaledes holdt kogeapparater og dampsterilisatorer sit indtog i de kirurgiske anstalter, medens strømmene af antiseptiske løsninger udelukkedes.

Der var opnaaet absolut sikkerhed for alle materialers sterilitet. Men hvad der ikke lod sig sterilisere paa denne maade var operatørens hænder

og den syges hud. Vel gives der fortræffelige fremgangsmaader for at desinficere hænderne ad mekanisk og kemisk vei, hvilke efter tidligere undersøgelser skulde gjøre huden sikker, fri for spirer. Men netop i de sidste aar, i hvilke desinfektionen af hænderne har staaet paa dagsordenen, er det ved utallige bakteriologiske undersøgelser bestemt afgjort, at ingen af de moderne desinfektionsmaader formaar at gjøre haanden fri for spirer, kun fattig paa spirer. Haandens overflade huser en hel flora af bakterier, som reder vel gjemte paa bunden af furer og folder, porer og sprækker. I disse fordybninger trænger ingen mekanisk rengjørelse og intet desinfektionsmiddel, som huden taaler, ind. Selv efter den mest samvittighedsfulde desinfektion er vore hænder høist upaalidelige verktøi, ligegyldigt om der blandt spirerne er pathogene saadanne eller ikke, da kirurgens haand alligevel altfor ofte kommer i berørelse med spirer af denne slags. Altsaa, om gjerne eller ugjerne, maa vi betjene os af sterile operationshansker, helst af ugjennemtrængelige gummihansker. Og ikke nok dermed. Kirurgens bestandige haandpleie i bakteriologisk forstand, som saavidt muligt forhindrer infektion med pathogene spirer, er af største betydning, dog ikke saaledes at forstaa, at man skulde afholde sig fra enhver berørelse, men idet man ved at bære gummihansker beskytter hænderne mod enhver berørelse med inficerede saar, ekzem, bylder, ligesom ved undersøgelser i munden, svælget o. s. v. Det er jo meget sikrere ikke at inficere hænderne, end at desinficere dem, naar de er inficerede.

Ved siden af de opererende hænders desinfektion er selve operationsfeltets baade i eksperiment og i praksis blevet meget forsømt. Der er i halvandet aar næsten daglig blevet anstillet forsøg dermed i vor klinik, hvilke har vist, at huden overhovedet ikke lader sig gjøre sikkert fri for spirer, men at der selv efter energisk desinfektion vrimler af bakterier paa mange legemsdele. Man har i den sidste tid forsøgt at overtrække overfladen af huden i operationsgebetet med et sterilt, tyndt fastliggende dække, ligesom med det Døderleinske gummidække. Men de bakteriologiske forsøg viser, at allerede det første snit gjennem huden indeholder enkelte spirer, som er bleven frigjorte af det gjennemskaarne dybe hudlag.

Altsaa trods alle beskyttelsesmidler endnu bestandig enkelte spirer i operationssaarene, — og dog heles disse saar regelmæssig uden spor af reaktion. Hvad antisepsis ikke har kunnet fremtvinge ved alle midler, det opnaar asepsis ved et nyt princip, det biologiske princip. Lod man før antiseptica indvirke paa saaret som paa en død næringskilde, saa har vi nu erkjendt, hvilken afgjørende rolle de levende cellevæv og legemssafter spiller ved tilintetgjørelsen af de i saaret indtrængte pathogene spirer

Man betænke, at ethvert antiseptikum, som svækker spirerne i saaret, ogsaa skader cellevævets ernæring og forvandler det til en ernæringskilde til udvikling af infektionen. Asepsis ser derimod sit maal deri mest mulig at skaane cellevævet og vedligeholde det i sin bakteriefiendtlige livskraft, idet den undgaar alle mekaniske, thermiske og kemiske læsioner af saaret saavelsom ethvert efterladenskab af fremmede legemer, ligaturstumper og blodudgydelser. Eksperiment beviser direkte, at den samme renkultur af materiespirer, som ikke fremkalder nogen reaktion i det uberørte cellevæv, ved tilstedeværelsen af blod eller trevler avler materiedannelse.

Alt i alt beror vor moderne saarbehandling paa to faktorer, at holde

spirerne borte og at skaane cellevævet. Det er vistnok saa, at der udfordres et omstændeligt, tidsspildende og kostbart apparat, i operationssalen, lutter marmor, glas, porselæn, emaille, jern, nikkel, alt glat og glindsende, operatøren og assistenterne fra isse til saale steril antrukket, med kappe, hovedbedækning, ansigtsmaske, hansker og ærmer. Og ve, dersom den mindste del af apparatet ikke funktionerer, kan øieblikkelig en infektion flamme op. Kun uafladelig kontrol kan beskytte derimod. I vor klinik bliver hvert øieblik taget prøver af materialerne og saarene og undersøgt i et fuldstændig indrettet bakteriologisk laboratorium, — man er aldrig sikker for overraskelser. Og selv om hele apparatet funktionerer, saa fører det kun den kirurg til et paalideligt resultat, som ikke alene anvender det planmæssigt, men som i hele sin tænken og handlen lader sig lede af bakteriologiens grundsætninger. Vi maa imidlertid uafbrudt vedblive at søge at fuldkommengjøre asepsis, indtil det ideale maal, virkelig spirefri operationer, er naaet.

Dette faar være tilstrækkeligt om saarbeskyttelsen, som imidlertid fuldstændig behersker den moderne kirurgi. Der er endnu et gebet, paa hvilket der er foregaaet vigtige forandringer, som kommer alle operationer tilgode, det er paa gebetet til forebyggelse af smerte og smertebedøvelse.

For fem og tyve aar siden benyttede man udelukkende kloroformnarkose, og endnu et tiaar senere var dens eneherredømme ubestridt. Smertebedøvelse var identisk med kloroformering. Men siden har vi været vidne til en voksende bevægelse til fordel for æthernarkose, — æther versus kloroform, en mærkelig løsning. Thi æthernarkosen, der som det første middel til smertebedøvelse af hele verden var hilset med begeistring, blev allerede aaret efter fuldstændig fortrængt ved opdagelsen af kloroformnarkosen, og denne har saa i længere end firti aar ubegrænset holdt marken. Og det tiltrods for de mange uheld. Paa grund af disse har jeg først paa kirurgkongressen 1890 stillet mig i skranken for æthernarkosen, hovedsagelig paa grund af dens mindre fare for livet. Ved pulsundersøgelser under narkosen havde jeg fastslaaet, at ætheren hæver hjertevirksomheden, medens kloroformen nedsætter den. Ved anvendelse af æther undgaaes derfor hovedfaren ved narkose, hjertelammelse, ligeoverfor hvilken vi staar magtesløse.

Den paa kirurgkongressen besluttede fællesforskning over narkosen gav for aarene 1891 til 1897 en overordentlig overvægt for kloroformnarkosen mod æthernarkosen (240 000 mod 56 000), men en betydelig overlegenhed for æthernarkosen med hensyn til livsfare (et dødsfald paa 5000 æther- og et paa 2000 kloroformnarkoser). Disse tal taler et sprog, som ikke kan misforstaaes. Hyppigst indtræder døden ved kloroform ved hjertelammelse allerede ved begyndelsen af operationen. Denne uhyggelige fare er der ikke ved æthernarkose, jeg har i atten aar ikke oplevet et eneste dødsfald. Dette giver narkotisøren og operatøren en uvurdelig følelse af ro og sikkerhed. Den narkotiseringszone, som ligger mellem den narkotiserende og den dødelige dosis, er ved ætheren ulige bredere end ved kloroformen, saaledes at allerede en ubetydelig for stor dosis ved kloroform kan blive skjæbnesvanger, medens en saadan ved æther ingen skade gjør.

Efter alt holder jeg fast ved den overbevisning, at æthernarkosen som normal behandling ganske vist vil fortrænge kloroformnarkosen, ligesom der virkelig i flere aar ikke er an-

vendt kloroformnarkose i vor klinik. Kredsen af ætherens venner udvider sig mere og mere, seiren vil tilhøre den.

Nylig har imidlertid anvendelsen af narkose gjort nogle væsentlige fremskridt, der næsten med sikkerhed forhindrer de uheldige tilfælde og farerne. Den Witzelske draabemetode beskytter sikrest mod for store doser. Narkotikummet bliver efter den ikke heldt over, men draabe for draabe dryppet paa masken. Forstadiet for æthernarkosen, den saakaldte ætherrus, har holdt sig meget godt ved mindre tilfælde. Efter faa minutters indaanding, endnu før ophidselsesstadiet, indtræder ufølsomheden, som kun varer kort tid, men tilstrækkelig lang for at udføre smaa indgreb smertefrit. Endelig er narkosen for kort tid siden ved en forsigtig anvendelse af skopolamin morfin endnu bleven forbedret. Indsprøitet en time før operationen bevirker en skopolamin morfindosis en velgjørende tilstand af let søvn. Den herpaa indledede inhalationsnarkose begynder uden ophidselse og forløber uden aandedrætsforstyrrelse. Søvnen vedbliver sædvanlig endnu flere timer efter at narkosen er endt, den syge vaagner efterhaanden uden nogen pinlig erindring om operationssalen, forberedelserne til operationen og narkosens indledning.

I virkeligheden er altsaa den moderne narkose istand til at nedsænke den syge i en rolig søvn under den hele tid, hvori den nødvendige behandling finder sted, og at udelukke ikke alene den legemlige smerte, men ogsaa den sjælelige ophidselse.

Men ikke nok dermed. Vi har i de sidste fem og tyve aar ogsaa lært at ophæve smertefornemmelserne uden narkotisk søvn ved indvirkning paa nerveenderne paa stedet for indgrebet, ligesom paa nerverne opad til rygmarven.

Lokal bedøvelse, som før paa en ufuldkommen maade blev udført alene ved kuldeindvirkning paa huden, daterer sig fra indførelsen af kokainet i 1884. Blev kokainløsning i begyndelsen kun benyttet til pensling af slimhinderne og paa grund af sin giftighed kun ved mindre indgreb til indsprøitning under huden, saa fandt snart den Schleische infiltrationsbedøvelse udstrakt anvendelse. Thi ved brugen af overordentlig fortyndede løsninger, som under sterkt tryk bliver indsprøitet i cellevævet, kan langt større dele uden fare for kokainforgiftning blive gjort ufølsomme. Kokainens virkning er i den sidste tid væsentlig forhøiet og forlænget ved tilsætning af andre præparater, og kokainen selv er bleven erstattet ved ligesaa virksomme, men mindre giftige midler som eukain, tropakokain, novokain, stovain og alypin. Infiltrationsanæsthesi med dette eller hint middel behersker nutildags den saakaldte lille kirurgi og tillader ogsaa ofte at udføre større operationer uden smerte.

Desuden er ledningsanæsthesi bleven indført af Braun for operationer paa extremiteterne. Indsprøitningen gjøres i nærheden af vedkommende nervestamme eller i dens substans og bevirker en afbrydelse af dens ledningsevne.

Endelig er ledningsanæsthesi af von Bier udstrakt til rygmarven. Idet den indsprøitede kokain naar til at virke paa nerverødderne i rygmarvens nederste ende, bevirker den en fuldstændig lammelse af følelses- og bevægelsesevnen af den nedre legemshalvdel, saaledes at alle indgreb paa den i løbet af en time og ved fuld bevidsthed kan blive udført uden smerte. Men ved den indsprøitede kokainløsnings giftvirkning, som kan stige op til den forlængede marv og hjernen, indtraf der ved Biers forsøg saa slemme tilfælde, at opfinderen

selv maatte advare mod fortsættelsen af dem. Først for nylig blev fremgangsmaaden anvendelig for praksis, siden kokainen kan blive erstattet ved de andre mindre giftige midler. Men endnu befinder fremgangsmaaden sig i forsøgets stadium, og ved alle disse midler iagttages hist og her slemme tilfælder, som belaster rygmarvsanæsthesien tungere end indhalationsnarkosen. Lykkes det ved forbedringer i fremgangsmaaden at undgaa de uheldige tilfælde og eftervirkninger, saa er metoden ved operationer paa den nedre legemshalvdel alle andre overlegen. Ja vi kan allerede nu ikke mere undvære rygmarvsanæsthesien, thi da den lader aandedræts- og kredsløbsorganerne ganske uberørt, er den uundværlig i saadanne tilfælde, i hvilke narkosen paa grund af hjerte- og lungesygdomme forbyder sig selv og lokalbedøvelse ikke er tilstrækkelig.

Saaledes har den lægevidenskabelige opfindelsesaand i de sidste fem og tyve aar fundet talrige midler og veie til at forebygge smerte ved operationer; lokalbedøvelse, lednings- og rygmarvsanæsthesi er traadt til den forbedrede narkose. Vor opgave er rigtignok kun bleven vanskeligere, vi maa nu ikke alene beherske alle disse fremgangsmaaders teknik, men ogsaa for hver enkelt syg vælge den maade, som er den mest egnede for hans tilstand. Men vi betragter denne opgave som en af de skjønneste for lægevidenskaben, og maa ikke hvile, førend det lykkes ogsaa at udføre de største operationer paa farefri maade og uden smerte. Thi det gamle ord, «divinum opus, sedare dolorem», vil altid gjælde; det er gudeverk at stille smerter.

Den operative teknik danner det tredie led med saarbeskyttelse og undgaaelse af smerte i den moderne kirurgi. Efter at resultaterne af den operative kirurgi var unddraget tilfældets blinde spil, aabnede der sig et umaadeligt felt for virksomhed, som fra alle sider er udnyttet med rastløs iver og mod. Selv de mest indgribende operationer, som tidligere blev holdt for umulige eller absolut dødelige, blev vovet og kronet med held. Hvad forunderligt derfor i, at mangen kirurg i følelsen af sin evne blev grebet af et formeligt operationsraseri, trang til at udføre glimrende operationer endog uden tilstrækkelige indikationer. Man fjernede alt paa legemet, som var til at fjerne, gjorde operationer paa hysteriske kvinder i rent suggestive øiemed, man udførte prøvesnit uden engang fuldstændig at bringe diagnostiske hjælpemidler i anvendelse. Denne udskeielsernes periode er længst overvundet og har overalt gjort plads for en fornuftig, kun med den syges vel stemmende retning. Det store tal af operationer, som er fremgaaet af en overflod af nye ideer, er baseret paa nøiagtig anatomisk-fysiologisk grundlag og prøvet ved eksperiment paa dyr. Tusinder af flittige og dygtige hænder har opreist den operative kirurgis stolte bygning, som i enkelte indre og ydre dele endnu kan blive mere udbygget.

Nogle eksempler maa være tilstrækkelige for at belyse den operative tekniks fremskridt.

Hjernens kirurgi er ved indførelsen af ny metode for aabning af skallen traadt ind i en ny epoke, da større dele af hjernen ved denne metode kan blive lagt fri uden at efterlade nogen vedvarende skade paa hjerneskallen. Saaledes bliver nu med held, støttet paa den fremskredne topiske diagnostik, hjernesvulster fjernet, det Gassersche ganglion udtaget, hjerneabsesser aabnet, blødende meningealarterier underbundet, aarsagerne til den traumatiske epilepsi bortskaffet.

Brystets kirurgi, som tidligere ind-

skrænkede sig til operationer paa brystvæggen og udtømmelser af vædskeflod i brysthulen, har nu ogsaa gjort lungerne og hjertet tilgjængelig for kirurgiske indgreb. Efterat man har lært at bekjæmpe faren ved pneumothorax, det være nu ved overeller undertryk eller ved enkle midler, skaffer man sig adgang til lungen ved tilfælde af absesser, bronchiektatiske hulheder og koldbrand. Der er allerede opereret 400 til 500 saadanne tilfælde og 75 procent deraf helbredet. Ogsaa hjertet, det sidste af det menneskelige legemes organer, der blev naaet af den kirurgiske kniv, bliver lagt frit for at gjensy stik og skudsaar. Allerede mere end femti saarede er paa denne maade holdt ilive.

Bugorganernes kirurgi feirer de største triumfer, efterat aabningen af bughulen er bleven næsten absolut farefri. Den tidligere udelukkende medicinske behandling af underlivssygdommene er nu for det store flertal af de ved beskadigelser ved betændelsagtige processer, ved gevekster og stendannelse betingede sygdomme, bleven en kirurgisk. Ofte er det akute tilfælder, ved hvilke kun en hurtig indgriben formaar at redde livet, som ved tarmslyng, perforation af mave- og tarmsvulster, de slemme anfald af blindtarmsbetændelse, denne frygtede sygdom, med hvilken vi næsten daglig har at gjøre. Dertil kommer endnu de mange beskadigelser af underlivet ved stød, ved stik- og skudsaar, som nu alle umiddelbart efter paavisningen bliver gjenstand for bugsnit, mange tilfælde af mave- og tarmbeskadigelser, ruptur af lever, milt og nyrer, som bliver gjort uskadelige for livet Hyppig er det endvidere kroniske lidelser af godartet natur, hvis langvarige besværligheder ved operation med ét slag fjernes. Jeg minder om borttagelsen af blindtarmen i den anfaldsfrie tid, om frigjørelsen af sammenvoksninger af mave og tarm, og navnlig om de overordentlig fuldkommengjorte galdestensoperationer og deres glimrende held, thi den nu saa ofte praktiserede fjernelse af den stenfyldte galdeblære synes at naa det sidste maal ikke alene ved at borttage de forhaandenværende sten, men ogsaa de, som sidder dybt inde i levergangene, og ved saavidt ske kan at forebygge ny dannelse af sten. Ofte er det endelig skadelige nydannelser i maven og tarmene, som i sit tidligere stadium ved resektion kan blive ført til en varig helbredelse, medens man i sildigere stadier maa lade sig nøie med at lette den syges uudholdelige besværligheder, idet den angrebne del udskydes og en ny forbindelse skaffes mellem maven og tarmen eller de forskjellige dele af tarmen. En stor kontingent stiller nu ogsaa radikaloperationerne af underlivsbrok, som man før ikke vovede sig til, medens de nu f. eks. i vor klinik ofte daglig bliver udført indtil et antal af tolv gange. Thi de fleste, som lider af brok, vil nu ikke mere befatte sig med at bære brokbaand, efterat de kan blive helbredede ved en farefri operation.

Jeg vil kun ganske kort nævne leverens, pankreas', miltens, nyrernes og prostatas kirurgi, saavelsom den høitudviklede gynækologiske kirurgi.

Saaledes har kirurgien gjort talrige organer og sygdomme tilgjængelige for kniven, medens de før alene var henvist til den indre medicin, og den er endnu under fremrykning paa disse grænsegebeter. Men grænsegebeterne er ikke noget stridens æble mellem fiendtlige brødre, men et fælles arbeidsfelt for begge søsterdiscipliner til de syges vel, saaledes som ogsaa min uforglemmelige ven Ernst von Bergman udtalte sig, idet han sagde, «der gives intet grænsegebet mellem medicin og kirurgi, der gives kun et

fælles gebet for, hvad lægerne formaar».

I virkeligheden har grænsegebeterne ikke skilt medicinerne og kirurgerne, men bragt dem nærmere sammen og forbundet dem. Afgjort bringer praktikerne, overbevist om kirurgiens store ydelsesevne, den bestandig mere forstaaelse og tillid imøde. Thi som Kocher træffende siger, det er ikke nødvendigt at alle praktikere handler kirurgisk, men absolut fornødent at de tænker kirurgisk. Kirurgisk tænkning fører til klare indikationer og energiske beslutninger og giver ogsaa den rigtige ansvarsfølelse med hensyn til undladelsessynder. Ved saadanne skades den syge hundrede gange mere end ved feil ved de operative indgreb.

Foruden virksomheden ved sygesengen er det en fællesopgave for medicinen og kirurgien at fuldkommengjøre de diagnostiske hjælpemidler i grænsegebeterne, og at skaffe nye undersøgelsesmetoder. Saaledes er den operative kirurgi bleven overordentlig befordret ved de moderne fysikalske, kemiske, elektriske og bakteriologiske undersøgelsesmaader, ligesom ved cystoskopien, bronchoskopien, œsophagoskopien og romanoskopien. Røntgen-straalerne er bleven af uvurderlig værdi, opdagelsen af dem har blendet og begeistret os som ved et nyt naturfænomen. Var det end i begyndelsen kun kirurgerne, som gjorde sig radioskopien nyttig og udnyttede den til erkjendelse af fremmede legemer saavelsom af kvæstelser og sygeligheder i knokler og led, saa er den nu ved sin fuldkommengjorte teknik bleven uundværlig for undersøgelse af hjerte og lunger, luft- og spiserør, maven og tarmene, nyrerne og blæren. Hvem skulde endnu for kort tid siden have tænkt, at vi nu faar at se klare og skarpe Røntgen-billeder af hjertet, aorta eller lungerne.

Sandelig, therapiens fremtid beror alene paa forbundet mellem medicin og kirurgi.

Lad os endnu et øieblik dvæle ved dette blik ind i fremtiden. I hvilken retning vil kirurgiens fremskridt i den nærmeste fremtid gaa? Vil den operative kirurgi efter sit vældige opsving i de sidste fem og tyve aar endnu vedblive at gjøre saadanne fremskridt? Jeg tror det ikke. Thi den operative teknik er allerede nu paa mange omraader naaet til en viss afslutning. Og, hvad der er hovedsagen, kniven skal ikke danne den første, men den sidste instans af lægebehandlingen, og hvor ofte viser den sig ikke magtesløs ved altfor langt fremskredne lidelser? Kirurgiens fremskridt maa i fremtiden fuldbyrdes paa andre baner. Dens maal ligger klart for øinene.

Hvad der fremfor alt trænges, er bekjæmpelsen af infektionssygdomme ved beskyttelses- og helbredelsesmidler. Saaledes som denne opgave paa den indre medicins gebet danner midtpunktet for forskningen, saa er den ogsaa et livsspørgsmaal for kirurgiens videre udvikling.

Det gjælder hovedsagelig den septiske saarinfektion. Thi saa sikre som vi er paa at forebygge den ved af os selv foranledigede saar, saa magtesløse staar vi ligeoverfor at helbrede den. Og hvor mange ved ulykker foraarsagede saar kommer ikke sterkt forurensede, hvor mange først med langt fremskreden infektion under behandling. Bliver de infektiøse saarspirer ikke allerede paa indtrædelsesstedet opholdt og afsvækket ved cellernes og legemssafternes bakteriefiendtlige indflydelse, saa trænger de rask ind i cellevævet og følger videre blod- og lymfeveienes foreskrevne baner. Da formaar, det lærer utallige erfaringer, ingen stedlig behandling af saaret at opholde in-

fektionen, intet antiseptisk middel, ingen ætsning og brænding. Der er kun ét haab, at det kan lykkes kunstig at hæve organismens naturlige beskyttelses- og afværgelseskræfter, saa de selv beseirer infektionen.

Det mangler ikke paa saadanne forsøg. Den fornylig af Bier anbefalede indstuvningsbehandling af akute betændelser vil hidføre en forøgelse af beskyttelsesstoffe til stedet, idet den bevirker udtrædelse af blodserum og leukocyter med deres bakteriedræbende kræfter. Blodindstuvning som helbredelsesmiddel for materiedannende betændelse, det modsiger rigtignok ligetil alle hidtilværende anskuelser, og nyheden maatte saaledes vække berettiget opsigt. Fremgangsmaaden er nu prøvet overalt, og har vistnok bevaret sig ved lettere infektioner, idet den letter smerten og afkorter forløbet efter mindre snit med kniven, men den slaar desværre feil der, hvor den er nødvendigst, ved saarinfektionens sværere former.

Til serumtherapiens udvikling tør vi sætte stort haab. Skulde det engang lykkes at fremstille serumpræparater, som ogsaa ved fremskreden infektion formaar at dræbe spirerne og binde toxinen, saa vil serumtherapien uendelig udvide det antiseptiske princip og danne det sidste, slutleddet i kjeden af antiseptiske metoder.

Endnu en opgave gjælder det med alle kræfter at arbeide paa, bekjæmpelse af de to ødelæggende folkesygdomme, tuberkulosen og kræftsygdommen. Thi ogsaa her bringer kniven ofte nok ingen redning, eller kun paa bekostning af lemlæstelse. Maaske vil nye opfindelser yde nye forhaabninger for fremtiden — eller behøves der nye ideer og nye kræfter?

Roms Brand og de Kristne.

Af *J. C. Tarver* i «The Nineteenth Century».

Der er blandt vore dages kristne en naturlig tilbøielighed til at antage, at de første kristne umulig kan have gjort sig skyldige i en saa oprørende forbrydelse som Roms brand paa keiser Neros tid. Med det kjendskab, vi har til hedningernes store apostel og hans raad til sine trosfæller om at vise maadehold og respekt for de bestaaende myndigheder, som jo ogsaa kristendommens grundlægger indprentede sine disciple, har vi vanskeligt for at tro, at der kan have været folk, som kaldte sig kristne eller blev kaldt saa af andre, der skulde have gjort sig skyldige i en saa lovstridig handling. Paa den anden side er det en utvilsom kjendsgjerning, at kristendommen i de dage var en forbudt religion, selv under de mest humane romerske keisere. Efter hvad Josephus fortæller, blev Isis' prester i Rom straffet af Tiberius for deres delagtighed i en skammelig streg, de spillede en gift kvinde af adelig æt. Samme forfatter tilføier, at for lignende forseelser blev 4000 jøder dømt af den samme keiser til at landsforvises fra Rom til Sardinien. Disse

udslag af regjeringens strenghed hørte imidlertid til de enestaaende tilfælder. Andre udvisninger af jøder fra Rom stod gjerne i forbindelse med visse aarsager. Sammen med kaldæere og «matematikere» beskyldtes de for at drive hemmelig troldom. Man angreb dem ikke for religionens skyld, men af andre grunde, og der var ingen almindelig forfølgelse af jøder i det romerske keiserrige. Josephus udtaler sig gjentagende meget rosende om de romerske autoriteters liberalitet mod hans folk og dets religion. Vi kjender heller ikke til, at nogen romersk embedsmand skrev til keiseren for at faa vide, hvad han skulde gjøre med jøderne i sin provins; derimod ved vi, at Plinius den yngre forelagde keiser Trajan et saadant spørgsmaal med hensyn til de kristne. Kort og godt: autoriteterne i Rom var rædde for de kristne; de saa i dem en fare for folkets velfærd.

Tacitus, en samtidig og ven af Plinius den yngre, var en gut paa 10 aar under Roms brand. Et barns meninger i den alder, selv om det er meget opvakt, kan jo ikke have stort værd, naar det gjælder en historisk begivenhed; alligevel kan man i en saa tidlig alder modtage indtryk, som farver den dom, man opgjør sig i en modnere alder, ligesom man godt kan erindre rene kjendsgjerninger. Derfor er det særlig interessant at læse, hvad Tacitus skriver herom, fordi han gjengiver, hvad de voksne, som diskuterede sagen, mente om den ting. Hans ord er følgende:

«For at gjøre en ende paa disse rygter — at det var ham selv, der havde givet befaling til at sætte ild paa byen —, skaffede Nero forbrydere tilveie og straffede dem med de mest udsøgte pinsler. Disse mennesker, som pøbelen kaldte kristne, var meget upopulære paa grund af deres fordømmelige religionsøvelser. Grundlæggeren af denne lære, Kristus, var blevet straffet under Tiberius' regjering af landshøvdingen Pontius Pilatus; men skjønt hans forkastelige lære var blevet undertrykket for en tid, holdt den atter paa at bryde frem igjen, og det ikke bare i Judæa, arnestedet for denne vranglære, men endog i selve Rom, hvor alt, hvad der er fælt og vederstyggeligt, fra alle rigets kanter samler sig og finder tilhængere.

Efterat nu de først arresterede havde gaaet til bekjendelse, blev paa deres vidnesbyrd et stort antal af deres trosfæller erklæret skyldige, ikke saa meget for mordbrand, som anklagen lød paa, som for deres had til menneskene i almindelighed».

Historieskriveren fortæller os dernæst om mordbrændernes straf, — hvorledes de blev indhyllet i brændbare stoffer og brændt som fakler i haverne paa Monte Pincio, medens Nero kjørte grassat i sin triumfvogn mellem deres rækker. Dette uhyggelige skuespil, siger han, stødte folks følelser; for det saa mere ud, som om alle disse pinsler var iverksat for at tilfredsstille en enkelt mands lyst til grusomhed, end for at retfærdigheden skulde ske fyldest.

I virkeligheden dadler ikke Tacitus Nero for at have straffet uskyldige mennesker paa en grusom maade, — det lyder mere som en bebreidelse mod keiseren, forat han ved sin usømmelige kjørsel har opvakt sympati for martyrerne. Som samvittighedsfuld republikaner kan han heller ikke undlade at antyde, at det forkastelige ved denne grusomhed laa mindre i selve grusomheden end i den ting, at den afgav stof til fornøielse for en enkelt mand.

Dette er imidlertid et uvæsentligt punkt; det sprog, historieskriveren fører, er værdt at lægge merke til i andre henseender, ikke mindst for, hvad han undlader at berette, og for,

hvad han berømmer. Ved andre anledninger viser Tacitus sig som en udpræget anti-semit. Der er fire klasser af mennesker, som altid bringer hans pen til at strømme over af galde, nemlig: frigivne slaver, jøder, angivere og de julianske eller klaudiske keisere. Hans uvilje mod de tre første var i det mindste delvis standsfordom. Han havde imod frigivne og jøder, fordi de blev ansat som embedsmænd af keiserne. Angiverne var mislige redskaber i retfærdighedens tjeneste, og keiserne hadede han, fordi de omstyrtede republiken. Da Tiberius lod 4000 jøder overføre til Sardinien, hvor de sandsynligvis vilde dø af malaria, bemerker Tacitus, at det maatte være en «billig udkastelsesforretning». Og dog, til trods for sin antipati mod jøderne som folkerace, gjør han dem ikke ansvarlige for de kristnes formodede udskeielser. Ganske vist udpeger han Judæa som arnestedet for kristendommen; men han undlader at tilføie — og det kunde ingen gjort bedre end han — nogen bidende bemerkning om jødernes hang til at bedrive afguderi. Vi slutter heraf, at paa den tid, da Tacitus skrev sine annaler, var det ikke almindelig bekjendt, hvilken forbindelse der var mellem kristendommen og jødernes religion. I virkeligheden havde jøderne paa den tid god grund til at skille sig ud fra de kristne, da disse blev betragtet som statens fiender.

Hvad Josephus skriver om de kristne er i denne forbindelse ikke uden interesse. Josephus var en samtidig af Tacitus og stod i de flaviske keiseres tjeneste ligesom Tacitus og stod som han i gunst hos Trajan. I oversættelse lyder Josephus' ord saaledes:

«Nu var der paa denne tid en vis mand ved navn Jesus, dersom det kan være tilladt at kalde ham en mand; for han gjorde mange undergjerninger og var en lærer for saadanne mennesker, som griber sandheden med glæde. Han trak til sig mange, baade jøder og hedninger. Han var Kristus; og da Pilatus efter tilskyndelse af vore fornemste mænd havde dømt ham til at korsfæstes, opgav ikke de ham, som elskede ham, straks; thi han viste sig for dem levende igjen paa den tredie dag, saaledes som de hellige profeter havde forudsagt dette og ti tusend andre forunderlige ting angaaende ham; og en flok, som kalder sig kristne efter ham, eksisterer endnu i vore dage».

Vidste ikke Josephus, at de kristne paa hans tid var hadet af statsmagterne? Efter Plinius' og Trajans sprog at dømme vil vi vanskelig kunne karakterisere de kristne som en flok, «der endnu ikke var uddød». Eller var Josephus ræd for, at man skulde tro, han vidste for meget om denne forfulgte sekt og den sammenhæng, hvori han stod til jøderne, og derved vække den altid slumrende uvilje mod semiterne?

Ægtheden af dette afsnit har været omdisputeret, hovedsagelig fordi Josephus neppe vilde have omtalt Jesus som Kristus, medmindre han antog Jesus for at være Messias. Josephus gjør imidlertid ikke det; han fortæller kun, at Jesus var den person, som hedningerne kjendte som Kristus, eller som han ved en anden anledning kalder «Chrestus», og efter hvem de kristne havde sit navn. Den vegt, han lægger paa Jesu magt til at gjøre undergjerninger, er overensstemmende med tidsaanden. Augustin, som er fra en senere tid, sammenligner ham heri med Apollonius af Tyana — Lactantius med Apuleius.

Medens Josephus taler sympatetisk om kristendommens grundlægger og i forsigtige ordelag om hans menighed, bruger Tacitus et sprog, som minder sterkt om, hvad vi i vore dage læser om anarkister, nihilister

og de rødeste republikanere — «en farlig — *exitiabilis* — overtro», «had til menneskeslægten». Vi kan sympatisere med statsmagter, som føler sig forpligtet til at udrydde en vranglære, som de troede var ødelæggende i sine tendenser, og holde øie med folk, som «hadede menneskeslægten». En tredie anklage, som Tacitus retter mod de kristne, forekommer os dog mere urimelig. Intet er sterkere fremhævet i apostelens breve til hedningerne end hans afholdenhed i kjønslig henseende. Han ikke alene dadler alvorlig al slags kjønslig urenhed, men han deler ogsaa essæernes syn paa selve ægteskabet. Han omtaler det mere som et nødvendigt onde end som et sundt og naturligt menneskeligt forhold, og han betragter det ikke som livets høieste lykke. Ikke desto mindre fortæller Tacitus os, at paa den tid, da Rom brændte, aaret efter at apostelen Paulus havde taget ophold i Rom og der frimodig forkyndte sin lære, «fordi ingen forbød ham det», var de kristne gjenstand for folkets had paa grund af deres skammelige udskeielser — *flagitia* — i sædelig henseende. Dette er en forunderlig beskyldning, saa meget mere som pøbelen i Rom var bekjendt for at vælte sig i alle slags laster. Muligens betyder ordet «flagitium» her en i vore øine saa uskyldig ting som et giftermaal mellem en fri kvinde og en slave, og den egentlge aarsag til forargelsen har kanske ikke været noget værre, end at en saadan forbindelse er blevet støttet af de kristne. I ethvert fald paapeger Tacitus, at pøbelen i Rom troede, de kristne krænkede de bestaaende love og vedtægter for samkvemmet mellem mænd og kvinder blandt romerfolket.

Vi har altsaa i den citerede passus hos Tacitus tre sterke modsigelser til alt, hvad vi ved om kristendommen. Vi kjender kristendommen som opretholder af den personlige renhed ligeoverfor den herskende tøilesløshed blandt grækere og romere. Tacitus tilskriver den udsvævelser i sædelig retning. Vi ved, at kristendommen indprenter lydighed mod lov og øvrighed; Tacitus mener, at den er en samfundsødelæggende overtro. Endelig kjender vi kristendommen som kjærlighedens og mildhedens religion; men Tacitus tror, at de kristne er opfyldt af had til menneskeslægten. Tacitus er aldrig nogen paalidelig kilde, naar hans fordomme kommer med i spillet; men bør vi derfor helt og holdent forkaste hans vidnesbyrd, eller skulde der alligevel findes en forklaring paa hans modsigelser?

Før vi gaar over til hovedspørgsmaalet, om de kristne havde noget at gjøre med Roms brand, kan det have sin interesse at diskutere, hvad Tacitus siger om den ting. Det er ikke umuligt, at der kan have været mindre heldige sider ved kristendommen, at der kan være fremholdt meninger og gjort gjerninger af mennesker, som kaldte sig selv kristne eller blev kaldt saa af andre, ting, som ikke stemmede overens med kristendommens væsen, saaledes som den forkyndes os i Pauli breve.

En af de uelskværdige særegenheder ved Tacitus er hans hang til at modsige sig selv, naar han ser en leilighed til at underlægge mennesker, ja hele samfundsklasser, som han ikke liker, uhæderlige motiver for deres handlinger. Han havde oplevet rædselsherredømmet under Domitian; men han havde ikke spillet martyrens rolle. Han underkastede sig simpelthen som de andre senatorer. Han holder sig skadesløs for denne underkastelse ved at komme med bitre udfald mod alle keiserne, særlig dem af de julianske og klaudiske familier, der var døde for lang tid siden, og hvor angrebet følgelig ikke var forbundet med nogen risiko. Det

dynastiske præg ved disse familier maatte jo være særlig forkasteligt for en fuldblods republikaner. Vi skal ikke indlade os paa at gjenoptage forsvaret for Nero imod Tacitus eller nogen anden historieskriver; men ved nærværende leilighed skal vi pege paa en modsigelse — ikke for at rense Neros rygte, men for at fastslaa, hvor alvorlig den anklage var, som rettedes mod de kristne.

Blandt de mange vilde rygter, som var i omløb med hensyn til Roms brand, var der et, som gik ud paa, at keiseren selv skulde have givet befaling til den. Der var folk, som forsikrede, at de havde seet hans lydige redskaber hjælpe til at sprede ilden. Dette rygte blev snart meget besværligt. Tacitus siger derfor, at Nero for at standse dette rygte «*subdidit reos*» — skaffede tilveie forbrydere eller syndebukke. Ordet *subdidit* angiver tydelig, at disse syndebukke var uskyldige, eller i det mindste, at de aldrig vilde blevet fundne, dersom det ikke for at frelse en eller anden havde været nødvendigt at finde dem. Men saa følger der en modsigelse. «Først blev de arresterede, som bekjendte eller erkjendte sin skyld». Dersom disse mænd bekjendte, er det klart, at de ikke var uskyldige, eller at de i det mindste var villige til at blive antaget som skyldige. Vedkommende kristne blev altsaa ikke fængslet ene og alene af den grund, at de var upopulære. Hvorfor skulde de bekjende sin skyld, dersom de ikke var skyldige? Der er ingen antydning til, at bekjendelsen af deres skyld blev fravristet dem ved tortur. Dersom det havde været tilfældet, vilde nok ikke Tacitus undladt at fortælle det, som et tillæg til den foragtede Neros synderegister.

Undersøgelser blev altsaa iverksat, og efter vidnesbyrd af dem, som havde bekjendt, blev et stort antal kristne fængslet. Vidnesbyrdene mod disse gik dog ikke saa vidt, at de virkelig blev beskyldt for mordbrand; men man fandt, at de var opfyldt af et saadant had til menneslægten, at de af den grund blev straffet sammen med de andre. Straffen i sig selv var vistnok udtænkt som særlig velvalgt; de, som havde været med at sprede ilden, blev dømt til selv at omkomme ved ild. Vi ser heri ikke bare en personlig grusomhed af Nero, men en handling af en rædselsslagen regjering Der skulde statueres et frygteligt eksempel med disse mordbrændere. Vi har jo selv i vore dage seet adskilligt af grusomheder, som et civiliseret, men opskræmt folk har grebet til som straf for kommunarderne. Ikke mindst hidsende var det voldsomme sprog, som aviserne førte mod dem i det første udslag af skræk, foraarsaget ved branden af de offentlige bygninger i Paris.

I virkeligheden maa vi, hvad Tacitus' forklaring angaar, enten forkaste den helt og holdent som usmagelig for os, i hvilket tilfælde historien bliver reduceret til en mythe, eller ogsaa maa vi tro, at de kristne, som blev straffet af Neros regjering, blev dømt paa sine egne tilstaaelser. Lad gaa, at Nero var glad over at kunne lede mistanken bort fra sig selv; lad gaa, at de kristne var angivet bare for at redde keiseren, — den kjendsgjerning staar alligevel fast, at der var vidnesbyrd imod dem, og det vidnesbyrd, afgivet af dem selv. Mon vi vilde have været ligesaa uvillige til at tro Tacitus' udsagn, dersom det havde gjældt kaldæere, «matematikere», astrologer eller nogen anden klasse mennesker, som Tacitus havde imod — jøderne for eksempel?

Det er sandt, at Tacitus har ødelagt sin sag mod de kristne ved sin brug af ordet «subdidit»; men for

Tacitus var det en medfødt umulighed at lade Nero slippe fri for den anklage — selv at have forvoldt branden. Han foretrækker derfor at antyde, at keiseren ikke kunde renvaske sig, paa samme tid som han tror, at de virkelige forbrydere var opdaget.

Det er endvidere sikkert nok, at regjeringen var alarmeret over de opdagelser, der blev gjort. Og det var ikke alene i Rom, at de formodede eller virkelig skyldige mordbrændere blev straffet; de kristne fik haard medfart ogsaa paa andre steder. Regjeringen handlede faktisk akkurat saaledes, som en regjering i vore dage vilde handle, dersom den blev vidende om en stor anarkistisk sammensværgelse med vidtrækkende forgreninger. En moderne regjering vilde gjøre sit bedste for at oprykke med roden en saadan sammensværgelse og undertrykke sandsynlige meningsytringer, som efter dens anskuelse vilde kunne føre til voldshandlinger. Roms brand var ingen bagatel og har rimeligvis vakt bekymringer over hele den civiliserede verden. Dersom vi ønsker at vide grunden til kristendommens særstilling i Rom under keisertiden, som forfulgt religion, henviser vi bare til den kjendsgjerning, at man i almindelighed holdt de kristnes delagtighed i Roms brand for bevist. Det var ikke blot og bart en kaad, tøilesløs forfølgelse; dens aarsag var skræk. Enkelte personer, som har havt interesse af det, har muligens holdt den vedlige, længe efterat fornuftige og oplyste embedsmænd var vidende om, at der ikke længer var nogen grund til frygt; men det, at der engang havde været en saadan grund, var nok til at vedligeholde skrækken for de kristne. Indgroede fordomme har vanskelig for at dø.

Kan vi af de kristnes skrifter, som vi kjender, drage den slutning, at det maadehold, apostelen Paulus viste, var almindeligt blandt de folk, der var kjendt som kristne? Mon der ikke fandtes mænd blandt dem, som havde anarkistiske tilbøieligheder? Ved en anledning — men ogsaa bare ved den ene anledning — taler Paulus noksaa udførlig om den kristnes pligt til at underkaste sig den bestaaende øvrighed. Han gjør sig umage for at forklare, at kristendommen i sig ikke indebærer nogen modstand mod de bestaaende myndigheder, og at statens tjenere i sin embedsvirksomhed ogsaa er Guds tjenere. Til hvem taler apostelen disse ord? Til den kristne menighed i Rom. Trettende kapitel af brevet til romerne beskjæftiger sig hovedsagelig med dette emne. Det er betegnende for Pauli breve, at de overveiende er praktiske; de giver ikke bare en almindelig fremstilling af selve læren, men indeholder næsten altid en betragtning over dagens brændende spørgsmaal. Paulus finder ikke feil, hvor der ingen feil er, og han advarer ikke, naar der ingen grund er til at advare. Hvorhen hans ræsonnement end kan føre ham, begynder han altid med ordningen af en eller anden foreliggende vanskelig sag. Vi kan ligesaa godt tro, at der ikke var stridigheder i menigheden i Korinth, rivaliserende partier eller nogen saa ugudelig person, at han vilde ægte eller virkelig havde ægtet sin stedmor, at der ikke var noget usømmeligt i deres kjærlighedsmaaltider eller nogen fare for, at der skulde fremstaa nogen modstander af Paulus og hans lære — ligesaa godt kan vi tro dette, som at der ikke var noget parti eller nogen person i det kristne samfund i Rom, som havde sine tvil om, at det var hans pligt at vise lydighed mod statens embedsmænd. Paulus vilde ikke have talt om underkastelse, dersom det ikke havde været nødvendigt.

Man antager i almindelighed, at brevet til romerne er skrevet i aaret 57 eller 58 efter Kristus, altsaa seks—syv aar før Roms brand. Det er sandt, at man her kan gjøre en indvending. Paulus sender nemlig hilsener til Narcissus' hus; men Narcissus havde Agrippina skaffet sig fra halsen allerede i aaret 54. Brevet maa altsaa enten være skrevet før den tid, eller ogsaa har Narcissus' familie vedblevet at føre hus ogsaa efter hans død. Hvorledes det nu end var, maa der have vist sig anarkistiske tendenser i den kristne menighed i Rom, hvilket Paulus har dadlet før Roms brand. Aquilla og Priscilla, kristne jøder, var blevet udvist fra Rom sammen med andre jøder paa grund af optøier — «impulsore Chresto».

Der er imidlertid stor forskjel paa samvittighedsspørgsmaal med hensyn til at vise øvrigheden den skyldige lydighed og en sindstilstand, som kan lede til farlige sammensværgelser.

Her har vi vidnesbyrd af en anden art. Ærbødige læsere af Pauli breve, apostlernes gjerninger eller evangelierne vilde aldrig have gjort sig delagtige i voldshandlinger eller endog indirekte medvirket dertil, dersom da ikke troen paa Herrens snarlige gjenkomst, som selv apostelen Paulus troede var nær forestaaende — hvilket vi kan se af hans første brev til thessalonikerne —, skulde have forvirret svagere hjerner, hvad vi ogsaa siden har været vidne til ved lignende tilfælder. Men i det nye testamente er der medtaget en bog, som indeholder mange afsnit med et afgjort ophidsende præg, en bog, som — læst af Seneca eller Tacitus — sikkerlig vilde have stemt disse nøgterne mænd til at tro, at den var skrevet af en mand, som hadede menneskeslægten.

Vi er saa vant til de hebræiske profeters kraftige trusler med de stadige omkvæd om ørkenen, om havet, om drømmenes dal, om Tyrus og om den syndflod af ulykker, som alle og enhver, der ikke er enig med de hebraiske seere, skal blive opslugt af, at vi er tilbøielige til at gaa glip af den effekt, som disse udgydelser maa have paa folk, der ikke er fortrolige med dem, og som kanske tror, at de befinder sig blandt ofrene i de ulykker, som forespeiles. Vi gaar altsaa til Aabenbaringens bog med adskillig sjælsstyrke. Udgydelsen af vredesskaalerne og basunblæsingen gjør ikke noget indtryk paa os. Selv de af os, som fuldt og fast tror, at bogen forudsiger begivenheder, som skal hænde, er ikke rædde for, at profetierne straks skal gaa i opfyldelse, eller ogsaa fortolker man dem saa, at de ikke gjælder os selv, men andre. For grækere og romere derimod var dette noget nyt. Deres egen litteratur indskrænkede sig til at tale om en ny guldalder, naar den streifede ind paa det profetiske omraade, og naar den fordømte, saa fordømte den samtidens laster; en almindelig hævn fra gudernes side over den feilende menneskeslægt forkyndte den ikke.

Den hebraiske litteratur var heller ikke kjendt af oldtidens folk, selv ikke af de lærde. Det er muligt, at Virgil kan have stødt paa nogle uddrag af Esaias, før han skrev Pollio, — umuligt er det i alle fald ikke; men i almindelighed var de af hebræernes skrifter, som vi kjender, ikke kjendte hverken af romere eller grækere. I høiden kunde der mellem jøder og hedninger finde en udveksling sted af filosofiske læresætninger, af kundskaber, som vi nu vilde kalde videnskabelige, og hemmelige lærdomme — kanske mer af disse end noget andet. Moses var kjendt af Apuleius som en magiker, ligesaa Jannes og Jambres; disse sidste er kun leilighedsvis kjendt af os.

Selv Tacitus gjorde sig ikke saa megen umage, at han raadspurgte Josephus, da han skrev et uddrag af jødernes historie i forbindelse med de jødiske krige. Han gjengav de vildeste fabler endog angaaende Det døde hav, hvor romerske embedsmænd var ligesaa lokalkjendte, som vi er ved Victoria Nyanza.

Dersom altsaa en studerende hedning paa Neros tid kom til at stifte bekjendtskab med de jødiske profetier, er det sandsynligere, at han vilde finde disse i en kristelig bog — skrevet paa græsk — end i Det gamle testamente, som er skrevet paa hebraisk; og i Aabenbaringen finder vi netop disse spaadomme i mest slaaende form.

Enkelte autoriteter har ment, at Aabenbaringen er skrevet saa sent som aar 96 efter Kristus; men andre er af den mening, at i det mindste enkelte dele af den er skrevet saa tidlig som under Neros regjering.

Dersom vi forudsætter, at forfatteren af et merkeligt historisk skrift er istand til at forudsige kommende begivenheder med en bestemthed, som tyder paa mere end almindelig menneskelig forudseenhed, er det umuligt at fastsætte tiden for en saadan bog med henvisning til stedlige vidnesbyrd. Finder vi derimod i et saadant skrift paatagelige hentydninger til kjendsgjerninger, som vi ved er hændt, er vi berettiget til at antage, at tiden maa være den, som de stedlige vidnesbyrd henpeger paa, indtil det modsatte er klart bevist.

Emnet for syttende og attende kapitel i Aabenbaringens bog er ulykker, som truer Babylon, eller som virkelig har hændt. Forfatteren giver tydelige vink om, at Rom er ment med Babylon: «de syv hoveder er syv bjerge, hvorpaa kvinden sidder». Derefter følger en periode, som i ethvert andet skrift vilde været tilstrækkeligt til at fastslaa tiden: «og de er syv konger; de fem er faldne, og den ene er til, den anden er endnu ikke kommen, og naar han kommer, bør det ham at blive en liden tid». Julius Cæsar, Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius er de fem konger, som er faldne; Nero, den sjette, er endnu ilive; men i hans sidste regjeringsaar var Galbas tronbestigelse en mulighed, som var forudseet af enhver, der havde lidt greie paa politik. Tager man saa i betragtning, at Galba var en mand, som var tilaars, var det ikke tænkeligt, at hans regjering skulde blive af lang varighed. Fra dette punkt gaar vi over til profetien: «Og dyret, som var og ikke er, er selv den ottende og er af de syv og farer bort til fordærvelse, etc. etc.».

Disse to kapitler ser altsaa ud til at være skrevet, før Neros regjeringstid var tilende, og paa en tid, da man kjendte den person, der rimeligvis vilde blive hans efterfølger. Mellem Roms brand og Neros død var der bare fire aar.

Andre afsnit peger paa, at disse kapitler skulde være skrevet efter Roms brand og den deraf følgende forfølgelse: «Og jeg saa kvinden drukken af de helliges blod og af Jesu vidners blod» — 17. 6. — Vi kjender ikke til nogen kristenforfølgelse før branden, medmindre udvisningen af jøder under Claudius, «Impulsore Chresto», antages for en forfølgelse af de kristne.

Det attende kapitel triumferer over straffen, som skal komme eller er kommet over Rom: «Og han raabte med styrke, med høi røst og sagde: Faldet, faldet er Babylon, det store, og det er blevet djævlenes bolig og et fængsel for alle urene aander og et fængsel for alle urene og afskyede fugle, etc.» — «hun skal opbrændes med ild; thi sterk er den Herre Gud, som dømmer hende» — 18. 8. — «Og jordens konger . . . . skal begræde

hende og hyle over hende, naar de ser røgen af hendes brand» — 18. 9. — «Og alle styrmænd og den hele hob paa skibene og sjøfolkene og saa mange, som befare havet, stod langt borte og raabte, da de saa røgen af hendes brand, og sagde: Hvo var lig den store stad?» — 18. 17-18. — Men forfatteren deler ikke deres sorg: «Fryd dig over den, du himmel og I hellige apostler og profeter, fordi Gud har udført eders ret mod den!» — 18. 20.

Fordømmelsesdommen og triumfen over den største katastrofe, der er overgaaet Rom, kan nok have bragt folk, der ikke kjendte det jødiske temperament, til at helde til den anskuelse, at de kristne var menneskehedens fiender. Ikke heller er det sandsynligt, at aabenbaringen har været noget enestaaende vidnesbyrd. Det vilde være imod al menneskelig erfaring, at alle mænd og kvinder, som antog den nye religion, bestandig skulde tale sindig og nøgternt. Var der ikke aands udgydelse, profeteringer og tungetale i et saadant overmaal, at selv Paulus paataler det i sit brev til korinthierne? I virkeligheden var ikke kristendommen i de tidligste tider meget ensartet. Selv for en saadan skjændig handling — «*flagitia*» —, som man har i beretningen om den korinthiske kristne, som ønskede at ægte sin stedmor, er der fundet en undskyldning. «En saadan utugt, som end ikke nævnes blandt hedningerne», siger Paulus, som øiensynlig ikke har læst Hippolytus. I det samme brev til korinthierne irettesætter han dem for deres usømmelige opførsel under kjærlighedsmaaltiderne Saadant kan let have givet anledning til mangehaande leie rygter og underlige forestillinger om de kristnes liv.

Vi maa ogsaa tage i betragtning den virkning, som Det gamle testamentes profeter har havt paa de nyomvendte hedninger. Atter og atter i menneskeslægtens historie maner disse bøger til voldshandlinger. Det er hidsende stof for visse temperamenter, og de opfordrer fanatismen til at gribe til sværdet og fuldføre hevnen.

Endelig synes den kristne menighed i Rom at have været mindre paavirket af apostlen Paulus end de andre store kristne menigheder. Den var ikke stiftet af ham; af hvilken grund han ogsaa forklarer, at han saa længe har opsat at besøge den. Han ønskede ikke «at bygge paa en anden mands grundvold», siger han. I de to aar, han opholdt sig i Rom, var der ingen optøier blandt jøderne, saaledes som paa andre steder; heller ikke er der tale om noget større antal eller nogen fremragende proselyter.

Jødernes øverste havde, da Paulus ankom til Rom, ikke hørt noget ufordelagtigt om ham, og heller ikke kjendte de mere til det evangelium, han forkyndte, end at «denne sekt blev talt ilde om overalt». Det lod ikke til, at de vidste om, at apostelen havde skrevet et langt brev til de kristne i Rom, et brev, som ikke kunde være andet end yderst usmageligt for jødernes øverste. Og dog maa der have været et betydeligt antal jøder blandt de første kristne i Rom; ellers vilde det ikke have været nødvendigt at tale saa udførlig om deres skyldighed mod loven. Vi kan vistnok med sikkerhed slutte os til, at de første kristne i Rom — idetmindste saadanne, som ikke var leilighedsvis tilreisende — ikke var meget anseede i det jødiske samfund, og at deres antagelse af kristendommen var hengaaet upaaagtet af de øverste blandt jøderne. Nu er jøderne i de tarvelige gader ligesaa tilbøielige til udbrud af fanatisme som andre mennesker, og i de dage var det urolige tider for alle jøder —

en uro, som endte med Jerusalems ødelæggelse seks aar efter Roms brand.

Tager vi alle disse kjendsgjerninger i betragtning, bliver den simpleste forklaring den, at medlemmer af en yderliggaaende sekt, som kaldte sig kristne, virkelig var delagtig i Roms brand, — at de uskyldige led med de skyldige, og at ytringer som de, man læser i syttende og attende kapitel af Aabenbaringens bog, bragte de romerske embedsmænd til at tro, at de kristne var et farligt hemmeligt selskab, hvis had til menneskeslægten gjorde, at de var en stadig fare for den offentlige sikkerhed; men før vi gaar videre i vor dom over de romerske autoriteter, maa vi stanse lidt og huske paa, at selv om kristendommen har bestaaet i saamange aarhundreder, har den dog ikke formaaet at befri os fra tilbøieligheden til at straffe grusomt og iflæng til tider, hvor folkene har været slagne af skræk.

Af en gammel Sjøofficers Oplevelser.

Af Viceadmiral *von Valois* i «Deutsche Revue».

Indledning.

Femti aar er snart henrundne, siden jeg som femtenaarig yngling traadte ind i den preussiske marine.

Hvilken vigtighed man kan tillægge valget af kald, behøver jeg ikke gaa nærmere ind paa her; men det er i ethvert fald bedre at sadle om itide end af falsk stolthed at fortsætte paa en løbebane, hvor man ikke føler sig lykkelig. Taknemmelig maa alle være, som er blevet sparet for den slags tvil.

Naar jeg nu ser tilbage paa mit liv, føler jeg den oprigtigste glæde over, at det kald, jeg valgte, altid har tilfredsstillet mig, og at jeg virkelig er blevet sjømand med liv og sjæl.

Ja, selv nu, saa lang tid efter at jeg tog afsked, føler jeg akkurat ligedan, som da jeg stod i fuld virksomhed, og mine tanker beskjæftiger sig ofte og gjerne med erindringerne fra fordums dage.

Intet kunde berede mig større glæde end at gjense stederne for min tidligere virksomhed, — og det er en ganske stor del af den vide verden —; men da dette er en umulighed — tiden, afstanden og penge — «*nervus rerum*» er for store hindringer —, maa jeg indskrænke mig til med pen og blæk at fremdrage enkelte episoder for mit aandelige øie. Det skulde glæde mig, om venner og bekjendte, ja ogsaa fremmede, kunde finde lidt underholdning i disse i al korthed gjengivne oplevelser og af dem se, at der i en sjøofficers liv ogsaa kan være andre opgaver at løse end de rent praktiske og militære, som hører med til hans kald.

Fra Det gyldne horn.

Konstantinopel! — Hvilke minder fremkalder ikke dette navn endog hos

dem, der kun kjender det fra fortidens historie!

Hvor meget mere da hos den, som har havt anledning til at se byen og omegnen paa nært hold under begivenheder af stor betydning.

Hvilken modsætning til Marmorasjøens og Bosporus' pragtfulde blaa med de solbestraalede byer paa begge sider af strædet, de slanke minareter, de stolte marmorpaladser, som speiler sig i vandet, de mørke cypreslunde og de daarlig belyste gader, fulde af tiggere, affald og herreløse hunde!

Saadan var det ialfald for tretti aar siden. Skal tro, det er blevet bedre med tiden! Hvem ved?

Det gode og vakre findes vel endda, det stygge og daarlige kanske ogsaa; for tyrkerne pleier at være meget konservative.

Der gives neppe et sted paa jorden, hvor der er en saadan tilstrømning af mennesker fra alle verdens kanter som Konstantinopel. Her samles de alle, ledet af de forskjelligste interesser, handel, politik, religion, eller hvad det nu kan være. At gaa nærmere ind paa dette ligger udenfor rammen af dette lille skrift; for det vilde føre til at give en etnografisk beskrivelse af næsten alle nationer i verden. Kun saa meget skal siges, at det folk, som er det fornemste blandt alle disse folkeslag — naar undtages de høiere degenererede klasser —, er de saa ofte uretfærdig bagtalte tyrkere.

Men til sagen!

Vi var altsaa i Konstantinopel, og det var gaaet for sig paa følgende maade:

Da jeg om vaaren var blevet udnævnt til chef paa kanonbaaden «Nautilus», havde jeg den 25de marts 1876 overtaget kommandoen efter min gode, forlængst afdøde ven Sattig.

Seilordren lød: over Plymouth, Port Saïd til Hongkong for der at afvente nærmere ordre.

Frisk, ugift og mit kald hengiven med liv og sjæl, kunde jeg ikke tænke mig noget herligere end at streife omkring i verden med et «alene seilende» skib. Jeg forekom mig selv som en konge, og endnu staar denne tid for mig som den lykkeligste i mit liv.

Da jeg desuden var saa heldig at faa ombord to ballonkanoner, som egentlig ikke hørte med til udstyret, men som vor daværende chef, ekscellencen von Stosch, gav mig tilladelse til at tage med, syntes jeg, at min lille «Nautilus» var ligesaa god som nogen korvet.

Disse kanoner — jeg tror det var 4-centimeters kaliber — var i sin tid under beleiringen af Paris blevet konstrueret af Krupp for at beskyde de balloner, som steg op fra den beleirede by. Om de blev anvendt med held, kjender jeg ikke til; men efter krigen afgav armeen dem til marinen, da man fandt dem uhensigtsmæssige.

«Nautilus» blev, som sagt, betragtet som et «alene seilende» skib; det vil sige det samme som, at den ikke hørte til nogen eskadre.

Chefen har under saadanne omstændigheder hele ansvaret for, hvad der kan hænde, og kan derfor vente enten ros eller dadel. Deri ligger netop den store tillokkelse, og faa sjøofficerer vil betænke sig paa heller at være den første paa en kanonbaad, end den anden paa et større skib.

Af de fem officerer, som ledsagede mig, er nu ingen mere ilive. Det var kapteinløitnant Cochins, premierløitnanterne Clauszen von Finck og Posselt og sekondløitnanterne Jachmann og Hilgendorf. Dengang var det ingen dagligdags begivenhed, at et fartøi blev sendt saa langt bort til fjerne lande, og da vi den 5te

april 1876 stak i sjøen, fulgtes vi af hurraraab fra de skibe, som laa paa havnen.

I Plymouth, som alle vore udgaaende og hjemvendende skibe dengang anløb for at faa de første og respektive sidste ordres, opholdt vi os ganske kort og fortsatte derpaa reisen videre.

For at hæve «Nautilus» over en almindelig kanonbaads niveau modstod jeg fristelsen til at løbe ind til Gibraltar, en havn, som dengang var mig ganske ubekjendt. Og saa seilte da «Nautilus» stoltelig forbi med god bør og anløb den 9de mai, efter en reise paa 17 dage, Malta, hvor vi gjorde en kort stans, drog saa videre og ankrede den 19de mai i Port Saïd. Klokken 5 om morgenen ankom vi, og allerede klokken 7 fik vi telegrafisk ordre til øieblikkelig at seile til Konstantinopel.

Efter et kort besøg hos vor elskværdige konsul Bronn, som bebor en nydelig villa lige ved sjøen, hvor han fra sin veranda kan iagttage alle ud- og indgaaende skibe — han indehar fremdeles sin post og er kjendt af mange hundrede af vore sjøofficerer — stak vi atter klokken 11 om formiddagen i sjøen med kurs for Konstantinopel.

Vi havde imidlertid indtaget kul; men karter for den nye reiserute fandtes der ikke ombord, da «Nautilus» jo var blevet udrustet for Østasien. Konsul Bronn havde dog været saa heldig ombord paa en østerrigsk lloyddamper at faa fat i et gammelt kart over det sydlige Middelhav, hvor rigtignok Dardanellerne og Marmorasjøen saavidt kunde sees; men det var jo bedre end intet, og vi fik se at finde os frem saa godt vi kunde uden specialkart; «Nautilus» var jo ikke noget linjeskib!

Der blæste en storm nordenvind, og «Nautilus» brugte en mængde kul til ingen nytte. Vi kom ingen vei, men maatte søge ind til Rhodos. Saa fik jeg da se aastedet for Schillers «Der Kampf mit dem Drachen», og paa de gamle huse i Riddergaden, som nu næsten ligger i ruiner, kunde jeg studere nulevende og henfarne slægters vaaben. Men fremad, fremad! var løsenet, og saa snart nordenvinden gav sig lidt, gik vi videre, ankom om aftenen den 25de mai til Dardanellerne og passerede straks før mørkets frembrud befæstningerne ved Sedie Bahr.

Da klokken var 9, blev det imidlertid saa mørkt, at vi blev nødt til at ankre. Naturligvis kjendte jeg til, at der med hensyn til passeringen af Dardanellerne fandtes nogle internationale vedtægter; men jeg troede, at det kun gjaldt skibe af større dimensioner, og noget «trykt» angaaende dette havde jeg ikke seet ombord, rimeligvis fordi vi var bestemt til Kina. I Konstantinopel laa der allerede et stationsskib, kanonbaaden «Meteor», hvis chef, kapteinløitnant friherre von Roeszing, blev meget forbauset over vort uventede komme.

Havde det gaaet rigtig for sig, skulde det i Gallipoli liggende tyrkiske vagtskib først have anmeldt mig og givet mig tilladelse til at passere; men da tilladelsen for «Nautilus»' indseiling faktisk var indhentet og laa færdig i Gallipoli, blev begivenheden forbigaaet i taushed. Det var nok ogsaa det fornuftigste, dersom man ikke vilde udsætte sig for, at den tyrkiske aarvaagenhed ved nattetid i Gallipoli og paa vagtskibet skulde komme høiere vedkommende for øre.

Aarsagen til, at vor reiserute var blevet forandret, kom af, at den franske og vor konsul var blevet myrdet i Saloniki, og man frygtede for et udbrud af den mahomedanske fanatisme mod de kristne i Konstantinopel.

Udsigten til en krig med Serbien bidrog sit til at gjøre stemningen mod de kristne bitrere, da man antog og ikke med urette, at serberne i sin fiendtlige holdning ikke bare stolede paa sine egne kræfter. Samtlige stormagter havde derfor sendt nok et krigsskib til Konstantinopel foruden det stationære, som altid laa der. Den anden dag efter vor ankomst fik vi et lidet indblik i den merkværdige maade, hvorpaa det tyrkiske politi skjøtter sit embede.

Med kameraterne fra «Meteor», endel østerrigske sjøofficerer og nogle herrer fra konsulatet havde vi slaaet os ned hos Jaui i Peragaden ved et glas øl. Paa hjemveien hørte jeg, at nogle af de yngre herrer vilde gaa indom i en bekjendt musiksalon.

Ved morgenmønstringen næste dag meldte næstkommanderende mig, at en sekondløitnant savnedes. Efter hvad jeg kunde skjønne, dreiede det sig her ikke om nogen almindelig forsømmelse, og ved nærmere udspørgen fik jeg frem følgende:

I en tvergade til Peragaden laa en musiksalon, som efter politichefens anskuelse ikke havde sikret sig bemeldte herres gunst ved tilstrækkelig høie afgifter til ham, og for at opnaa høiere «drikkepenge» havde han erklæret lokalet i blokadetilstand, og gjesterne blev af politiet hindret i at komme ind. For nu at komme ind til trods for dette forbud benyttede den letsindige ungdom sig af en krigslist, som bestod deri, at de af herrerne, som vilde gaa hjem, skulde foretage et skinangreb paa politiet for derved at afvende opmerksomheden fra den anden side af huset, saa kameraterne kunde slippe ind. Samtidig gjorde musikelskerne fra den anden side et kraftigt fremstød, og de fleste kom ogsaa ind i lokalet. Da huset stod under en fremmed magts jurisdiktion — formodentlig den østerrigske —, var dermed politiets rolle udspillet.

I dette tilfælde lykkedes dog ikke manøvren fuldstændig. Alle med undtagelse af vor sekondløitnant kom ind, og de saa nu, hvorledes denne blev slaaet til jorden, overmandet og ført bort. Efter dette maatte jeg antage, at han nu befandt sig i en tyrkisk arrest eller vagtstue, sandsynligvis i en ret ubehagelig situation og kanske i tvilsomt selskab. En officer blev derfor øieblikkelig afsendt til konsulatet, forat vi med dets hjælp kunde foretage de nødvendige skridt til befrielse. Det varede ikke længe, før vi havde ham ombord igjen, ledsaget af synderen, som han havde truffet underveis.

Af hans rapport fremgik det, at sagen forholdt sig saaledes som ovenfor anført. Under den høirøstede, uforstaaelige ordveksel mellem begge parter, da han blev transporteret afsted, var to tyskere kommet til og havde ladet patruljen give sig en beretning om sagen. Efterat hans landsmænd havde spurgt ham, om han ikke vilde give politimændene nogle penge for at blive fri, erklærede han sig villig til det, og da de havde faaet mynten udbetalt, slap de ham, hvorpaa han tilbragte natten hos sine befriere.

«Nautilus» laa mellem de italienske og østerrigske stationærskibe «Scylla» og «Narenta» lige ved det tyrkiske artilleriverft i Tophane, saaledes at forbindelsen med land foregik hurtig og letvindt med en jolle som færge. Alle stationærskibe stod til gesandtskabernes disposition, og derfor meldte ogsaa jeg mig til hans excellence von Werther i Therapia. For øieblikket havde han ingen ønsker; først naar der blev uroligheder af alvorlig art, skulde «Nautilus» tjene som tilflugtssted for vore landsmænd.

I tyrkiske kredse lod det til, at der herskede stor ophidselse; for der

var mange af mahomedanerne, som misbilligede sultanens vaklende holdning ligeoverfor det lille Serbien, som stolede paa Ruslands beskyttelse. Forresten er der bestandig skjellig grund til misfornøielse med enhver tyrkisk regjering; for regelmæssig udbetaling af sold til soldaterne og embedsmændene hører til undtagelserne. Hvor langt denne utilfredshed havde grebet om sig, var der nok ikke mange af de fremmede, som havde greie paa, og derfor kom ogsaa sultan Abd'ul Asis' tronfrasigelse den 30te mai som en stor overraskelse.

Blandt dem, som havde fremtvunget denne omvæltning, nævnte man mænd med høie værdigheder som Hussein Avni, Midhat, Mehemet Ruschdi og Suleiman Pascha.

Den 4de juni om morgenen blev den ulykkelige fyrste fundet som lig med overskaarne pulsaarer i paladset Tscheragans vagtstue, der var blevet ham anvist som opholdssted. Man udspredte det rygte, at han havde dræbt sig selv af fortvilelse; men den offentlige mening udpegte de ovenfor nævnte paschaer som hans mordere. Denne antagelse bekræftede sig ogsaa ved den i 1881 foretagne undersøgelse. De af de sammensvorne, som endnu var ilive, blev dømt til døden; men dommen blev aldrig eksekveret.

For at hævne Abd'ul Asis' død sneg tscherkesseren Hassan, en bror af den myrdedes yndlingshustru, sig den 16de juni ind i Midhat Paschas konak, hvor der netop holdtes statsraad. Før vagten kunde hindre det, styrtede Hassan sig som en rasende ind i raadssalen og begyndte sit hævnens verk med revolver og jatagan. Hussein Avni og Mehemet Ruschdi faldt for hans hug; Mehemet Kaisuli blev haardt saaret, og først efter at endnu tre soldater var faldne, sank Hussein død om. Hans lig blev dagen efter ophængt i en galge.

Det var bevægede dage, og hvert øieblik kunde man vente, at det skulde komme til uroligheder med angreb paa den kristne befolkning. Merkeligt nok kom det ikke til nogen udskeielser mod de kristne, endda talrige troppemasser, bestaaende af baschi-bosuker, kurder og tscherkesser, drog gjennem Konstantinopel for at komme til grænsen, da krigen med Serbien hvert øieblik kunde blive erklæret. Formodentlig har de kristne magters solidaritet bidraget til at holde fanatismen inden skranker.

Blandt de opgaver, der paahviler den ældste sjøofficer ved udenlandske stationer, hører ogsaa den at gjøre iagttagelser over alle vigtige militære, politiske og økonomiske tilstande og forhold, føre journal derover og afgive indberetning. I journalen bliver alt, som kan være af betydning og interesse, indført, for at ens eftermand kan vide, hvordan sagerne staar. Er en station undertiden ubesat, bliver papirerne indleveret til konsulatet.

Som sagt, forholdet mellem Serbien og Tyrkiet tilspidsede sig mer og mer, og begge parter trak sine tropper nærmere grænsen. Tyrkiet havde valgt omegnen af Widdin som koncentreringssted. De fornemste befordringsveie for tropperne var først og fremst jernbanen fra Konstantinopel og dernæst sjøveien fra Saloniki og videre overland.

Det lykkedes mig — kilderne behøver jo ikke at angives — at faa meget paalidelige underretninger om alle tropper, som passerede Konstantinopel eller blev landsatte ved Saloniki, saa det blev muligt at danne sig en nogenlunde rigtig formening om den tyrkiske armé, som samlede sig om Widdin. Jeg havde ogsaa den glæde at faa vor general-

stabs anerkjendelse for dette arbeide.

Bortseet fra disse politiske tildragelser havde vi anledning til rig afveksling under vort ophold her. Vi havde meget samkvem med gesandtskabet og det meget sterkt besatte generalkonsulat — Gillet, grev Beust, von Aichberger, von Braunschweig, von Tischendorf og andre —, den tyske koloni og de andre stationerede skibe; især var vi meget sammen med officererne paa de østerrigske fartøier «Freundsberg» og «Narenta». Vi havde ogsaa flere udflugter i byens omegn — til Skutari, Therapia, Ejub, badesteder i Asien og Europa, og til Prinsesseøerne.

Til de foreskrevne tider blev der eksserceret flittig ombord for at uddanne det nye mandskab i alle tjenestens grene overensstemmende med reglementet.

Admiralitetsordre.

I begyndelsen af juni fik jeg en skrivelse fra admiralitetet, som lagde beslag paa mine kræfter i en virksomhed, der var mig ganske fremmed, og som i flere uger skaffede mig mange bekymringer. Det gjaldt udrustning og indkjøb af forskjellige ting til vor eskadre i Middelhavet, som var ventendes hid — «Kaiser», «Deutschland», «Friedrich Karl» og «Kronprinz» — under kontreadmiral Batsch' kommando.

Leverance af kul, talg, olje, salt- og ferskmad skulde kontraktmæssig sikres eskadren under dens ophold i det Ægæiske og Sorte hav. Dokumentet var adresseret til den ældste af de for tiden værende sjøofficerer i Konstantinopel og havde allerede været i flere af vore konsulater — Odessa, Bukarest, Jassy o. s. v. — og var overalt sendt videre med den bemerkning, at der ikke var noget bekvemt sted til at kunne udføre saadanne opdrag, og saaledes kom da den 8de juni ordren i mine hænder.

Den vigtigste passus lød saaledes: «Forat eskadren kan være i fuldt kampdygtig stand, er det af høieste vigtighed, at kul, talg og olje staar færdig til afhentning i Saloniki senest 20de juni».

Allerede den ting, at leverancen skulde gjælde for Sortehavet, havde bragt mig til at nære tvil om, at den, der havde udstedt denne ordre, kunde have nogen greie paa slige affærer; men da der tillige stod, at vi skulde kjøbe westphalske kul, syntes jeg, det gik vel vidt. Jeg skyndte mig da ogsaa at melde tilbage til Berlin, at jeg skulde forsøge at have det færdigt til den bestemte tid, men at jeg da maatte kjøbe engelske kul, for westphalske var ikke at opdrive her.

Paa grund af ordrens vigtighed, og fordi den skulde effektueres i en saadan fart, bestemte jeg mig til selv at lede alle underhandlinger og ikke at benytte mig af mellemmand, en forholdsregel, som ved senere lignende anledninger viste sig at være fuldt paa sin plads. Leverance-betingelserne blev averteret i de vigtigste aviser paa fransk, græsk, tyrkisk og armenisk; men da var det ogsaa forbi med min ro. Min lille «Nautilus» blev som et andet Mekka for alle disse handelsfolk, der ventede sig stor gevinst af en kontrakt med os. Den ene var knapt gaaet, saa kom den anden. Efter modent overlæg besluttede jeg mig til at indskrænke kontrakten til de forlangte kvantiteter — 2 000 tønder kul, 10 000 kilo talg og 10 000 kilo olje — at sende direkte til Saloniki. Anbud paa leverance af proviant kunde jeg dog ikke indlade mig paa. Ordrene angaaende det Sorte hav maatte naturligvis bero paa en misforstaaelse. At afslutte

kontrakter angaaende leverance af proviant — og da isærdeleshed friske næringsmidler, syntes jeg maatte blive eskadrens egen sag. Efter lange forhandlinger forekom et tilbud fra en hr. Humana — en bror af de fra Pergamon-udgravningerne bekjendte ingeniører — mig som det fordelagtigste.

Imidlertid skrev vi den 18de juni, og endda havde jeg ikke faaet noget svar paa min skrivelse til det keiserlige admiralitet. Den 20de skulde leverancen finde sted i Saloniki. Saa maatte jeg telegrafere: «Kontrakten er færdig til afslutning; skal jeg underskrive?» Da jeg ikke havde faaet noget svar den 20de juni, maatte jeg antage, at der var noget iveien med telegrafledningerne, hvilket var sandsynligt nok i disse urolige tider. Med den i skrivelsen indtrængende vending: «forat eskadren kan være i fuldt kampdygtig stand» o. s. v. for øie blev kontrakterne underskrevet paa det tyske konsulatkontor den 20de juni om formiddagen.

Dersom alvorlige vanskeligheder skulde være indtraadt for flaaden af den grund, at den ikke var tilstrækkelig forsynet med disse sager, saa vilde udeblivelsen af svar paa mit telegrafiske spørgsmaal ikke fritage mig for ansvaret. Det blev derfor bestemt, at kullene, talgen og oljen saa snart som muligt skulde forsendes pr. dampskib til Saloniki.

Værdien af samtlige varer beløb sig til ca. 120000 mark. Kullene, som senere steg til 70 shilling tønden, blev betalt med 48 shilling.

Den 22de juni, netop som hjuldamperen passerede «Nautilus» med to smaa seilskibe paa slæb, fik jeg en depesche fra Berlin saalydende: «Afslut ikke; modsat fald Deres regning og risiko». I første øieblik blev jeg rigtignok temmelig betuttet; men saa trøstede jeg mig med, at jeg jo havde holdt mig til ordlyden i skrivelsen, og spurgt baade skriftlig og telegrafisk uden at faa noget svar; følgelig kunde jeg ikke have handlet anderledes. For morro skyld regnede jeg dog ud, hvor lang tid det vilde tage mig at faa betalt en saadan gjæld, dersom den skulde tages af min gage.

To dage senere kom et telegram fra admiral Batsch: «Flere skibe er ankomne hid med kul, talg og olje til eskadren. Jeg negter at tage imod mere». Senere fik jeg et brev fra ham, hvori der stod: «De maa da kunne tænke Dem, at jeg selv vil sørge for min eskadres fornødenheder. Forresten er endnu to dampere med kul o. s. v. til eskadren paa vei hertil».

Efter at have indsendt admiralitetets skrivelse angaaende denne affære til eskadrechefen, fik jeg det svar, at han skulde overtage sendingen.

Men nu opstod det spørgsmaal: Hvor skulde vi gjøre af alle disse Guds gaver, som strømmede ind fra øst og vest? Skibene maatte øieblikkelig blive udlosset for liggedagspengenes skyld, og paa selve eskadren var der ikke plads til ret meget. Men saa bestemte admiralen sig til at lagre størstedelen af kullene paa øen Syra, talgen og oljen derimod i land i Saloniki. Saa blev der da ikke langt fra stranden opført en indhegning af træ, og indenfor den stabledes olje- og talgfadene op. Dette var godt og vel nok, dersom det havde været vinter; men uheldigvis var det midt paa sommeren og forskrækkelig varmt. Efterhaanden blev alle fadene lække, og indholdet begyndte at rende ud under indhegningen.

Byens fattige befolkning tænkte nok, at her kunde de gratis faa olje til sin nationalret, faarekjød med ris, og kom daglig med alskens kar for at samle op saa meget som muligt. Vi blev derfor nødt til at sende

mandskab iland for at holde vagt, og den officer, som fik kommandoen over denne, kaldte vi «Talgfrans», hvilket navn han fik beholde til sine dages ende. Dengang ærgrede han sig over det, men om han læser disse linjer, kommer han vel til at mindes svundne tider med glæde og vil da forhaabentlig tilgive mig min indiskretion.

Denne leverance-affære forløb omtrent ligedan i admiralitetet som for eskadrechefen. Først fik jeg rigtignok en skrivelse, som bragte mig til at tro, at jeg skulde komme til at dele regnormens skjæbne, da den blev uklar med hanen; men da jeg i mit svar citerede sætningen om «eskadrens kampdygtighed», hørte jeg aldrig mere noget om det.

En stor del af de paa Syra lagrede kul ødelagdes forresten ved selvantændelse.

Jeg var glad over, at denne historie ikke fik værre følger for mig; men den gav mig ikke lyst til oftere at have noget at bestille med kjøbmandsaffærer. Da jeg efter to aars forløb kom tilbage til hjemmet, hørte jeg ikke mere til det og har siden aldrig faaet greie paa sammenhængen. Det er forresten ikke usandsynligt, at man af pur omhyggelighed for eskadrens vel har givet samme ordre fra to forskjellige hold. Det faar være en undskyldning for min indiskretion, at ingen af de angjældende, som havde med sagen at gjøre, nu er ilive og kan blive trukne til ansvar for sin handlemaade. Det bedste er vel at tage sagen fra den humoristiske side.

I midten af juli gik «Nautilus» til de vakre Prinseøer for derfra at drive skydeøvelser i Marmorasjøen. Ved senere stationering i de kinesiske farvande kunde det være godt at have en armeret baad, og derfor vilde jeg prøve, om ikke den ene ballonkanon kunde anbringes i en dampkutter, som vi havde med. En sterk egetræsklods, afpasset efter baadens forskot, blev opstillet og fastgjort, og saa blev kanonen i sit tappeleie sat op paa træklodsen. Vi tog sigte paa en flagbøie, skuddet knaldede, og i næste sekund befandt jeg mig liggende indeklemt mellem kjedlen og skottet — slynget did med et voldsomt kast. Kanonen gjorde tilbagestødet paa den maade, at den sprang lodret ud af underlaget og fortsatte derefter bevægelsen agterover. Kolben blev slaaet ind og forsiden af kjedlen fik en stor bule. Heldigvis blev jeg slynget til siden; havde min brystkasse kommet som fender mellem de to jernlegemer, vilde det nok for altid have været forbi med min kommando. Slig som det gik, slap jeg med nogle buler og rifter. Efterat en underofficer senere havde mistet to fingre, og et sprængstykke var fløiet om ørene paa mig ved indsætningen af en granat, opgav jeg det lille gjenstridige utyske for bestandig.

Da imidlertid flere af vor marines smaa fartøier var ankommet til Middelhavet, fik «Nautilus» ordre til at fortsætte reisen til Østasien. Kanonbaaden «Komet», kapteinløitnant von Pasvelsz, indtraf den 24de juli i Konstantinopel, og den 25de gik «Nautilus» tilsjøs. Efter et kort ophold i Smyrna passeredes Suezkanalen den 11te og 12te august.

I det Røde hav.

Den, som har passeret det Røde hav om sommeren paa vei til Syden, vil altid med gru tænke tilbage paa den tid. Selv ombord paa en førsteklasses passagerdamper, hvor alt er beregnet paa at gjøre heden saa taalelig som muligt, hænder det, at fartøiet maa gjøre en stans og lægge sig tvers for vinden eller endog gaa agterover for at faa den utaalelige hede mildnet ved bedre ventilation.

Punkhaerne — de automatiske vifter — og elektriske ventilatorer frembringer paa disse skibe ialfald lidt bevægelse i luften, ligesom kjølige og isede drikke af de forskjelligste blandinger byder en mulighed til forfriskelse.

Men for treti aar siden i de trange rum paa en kanonbaad med heden fra maskinerne lige optil officerernes og mandskabernes lugarer havde man virkelig en forsmag paa helvede. Langsomt slæbte skibet sig hen ad den glødende vandvei med slappe seil uden ventilations-indretninger og uden is, saa alle vore drikke havde en temperatur af mindst 30°. En passagerdamper kunde jo tilbagelægge denne strækning med stor hurtighed; «Nautilus» derimod maatte tage hensyn til sit kulforraad og gjorde derfor bare 7—8 sjømil i timen. Naar vi kom til Bab el Mandebstrædet, kunde vi gjøre regning paa sterk modvind, og da gjaldt det at have kul nok for at kunne dampe imod den.

Vindforholdene i det Røde hav er en følge af dets geografiske beliggenhed. Langt og smalt, som det er, paa begge sider begrænset af høie bjerge, blæser det i den nordlige del til alle aarstider nordlige vinde og i den sydlige del sydlige vinde, som ved Sinaihalvøen og i Bab el Mandebstrædet ved øen Perim ofte optræder som heftige storme. Mellem begge disse yderpunkter ligger et bredt belte — 500 til 800 sjømil —, og der er det i regelen stille eller kun svage vindpust fra forskjellige kanter. Af den grund har der aldrig været nogen livlig trafik af seilskibe i det Røde hav. De folkeslag, som bor her, benytter dog disse vinde til sin kystskibsfart.

Den 12te august om eftermiddagen forlod «Nautilus» Suez og gik for damp og seil med frisk nordlig vind sydover.

Men maskinen blev snart stanset, og for seil alene med flyvende fart — 11 sjømil i timen — passerede vi de mørke, høie bjerge paa Sinaihalvøen; men det var kun flygtige tanker, som ofredes Moses og profeterne, er jeg bange for.

Helt til den 15de august benyttede vi bare seil; men saa blev vinden svagere og svagere, og — temperaturen steg!

Om morgenen den 16de august blev vi nødt til at sætte maskinen igang, og samtidig maatte vi inddele vagttjenesten ved maskinen i fire hold. Temperaturen i maskinen steg nemlig undertiden helt til 58°, ja endog over. Paa dækket havde vi dobbelte solseil, men alligevel var heden næsten uudholdelig.

Paa fordækket stod store kar fulde af vand, hvori det næsten fuldstændig nøgne maskinpersonale lagde sig, naar de kom op; for selv om vandet havde omtrent samme temperatur som luften, saa virkede alligevel et saadant bad forfriskende for en stund.

Vort isapparat blev sat i virksomhed, men efter fem timers arbeide negtede det fuldstændig at gjøre tjeneste, efter at have frembragt nogle bittesmaa issplinter.

Om eftermiddagen den 17de august meldte kapteinløitnant Cochins mig, at det stod rigtig daarlig til med vor skibslæge, dr. Schmidt. Jeg gik øieblikkelig op paa dækket og fandt ham liggende i et kar med vand — ganske rød baade i ansigtet og paa legemet, men fuldstændig uden bevidsthed. Ved frokosten klokken 12 havde han talt usammenhængende og var derpaa gaaet ind i sin lugar. Der var han imidlertid snart besvimet, og man havde bragt ham ud paa dækket, hvor Cochins havde hældt vand over ham for at faa liv i ham, men forgjæves! Vandet havde en temperatur af 30°.

Vi greb atter til isapparatet, men

det var umuligt at faa det til at virke.

Lazaret-assistenten og næsten alle officererne stod ligesaa raadløse som jeg selv omkring hans næsten livløse legeme. Noget maatte gjøres og gjøres fort; men hvad?

Jeg sagde da til assistenten, at vi fik prøve paa at aarelade doktoren; men han blev bare vond og svarede: «Saadant gjøres ikke nutildags!»

Jeg havde altsaa ikke andet at gjøre end selv at forsøge, men var lidt i beraad om, hvor jeg skulde foretage operationen. Overmaskinist Becker sagde da: «Det er ganske sandt, hr. kaptein, at man nu ikke længer pleier at aarelade folk; men som et sidste middel bør man dog forsøge det».

Jeg var ham oprigtig taknemmelig for denne udtalelse; men da jeg aabnede en aare i albueleddet — jeg havde egentlig tænkt at skjære over en pulsaare —, fløď der bare nogle faa draaber blod, og de var næsten sorte.

Saa hældte vi lidt champagne i den døendes mund; men heller ikke det virkede. Han reagerede ikke engang, naar vi dryppede brændende lak eller brændte af spiritus paa hans bryst. Et speil, som vi holdt for hans mund, blev heller ikke dugget, og saa maatte vi da antage, at vor stakkars doktor var død.

Næste dag blev hans legeme overgivet til havet efter de foreskrevne former — gudstjeneste og de sedvanlige hædersbevisninger. Da de tre salver var affyret, gled hans lig, indsyet i en seildugspose, fyldt med jernskrab, og dækket af vort krigsflag, ned i det Røde havs vande.

Om formiddagen før dr. Schmidts død var ogsaa to fyrbødere besvimet af varmen; men de kom til sig selv igjen efter nogle timers hvile. Efter dette maatte jeg selv overtage lægetilsynet, da lazaret-assistenten erklærede sig inkompetent dertil. Han kunde ikke engang sige mig, hvordan man skulde forholde sig i tilfælde af, at nogen skulde faa solstik, krampe eller falde i afmagt. Jeg undersøgte derfor skibets apotek. Ved synet af en stor krystalflaske med salmiakspiritus kom jeg til at huske paa, at man ved at indaande denne elixir skulde kunne vække de indslumrede livsaander. Jeg fik snart anledning til at overbevise mig herom; for lazaret-assistenten kom nu og meldte, at en fyrbøder var baaret bevidstløs op paa dækket, og efterpaa havde han faaet krampeanfald. Manden laa i et kar med vand og sprellede, medens skummet stod ham om munden. Jeg rystede min salmiakflaske slig, at der steg blærer op, tog saa korken af og holdt flasken lige under patientens næse. Virkningen var overraskende. Som om der var gaaet en elektrisk strøm gjennem legemet, fór han op af karet med et spring. Han kom straks efter til samling, og det varede ikke længe, før han atter var tjenestedygtig.

Næste dag maatte jeg gjøre det samme to gange, og begge gange med samme virkning; men saa merkede vi et sydligt drag i luften fra Bab el Mandebstrædet, temperaturen blev taaleligere, og min virksomhed som læge var Gud ske lov slut.

Senere har jeg hørt, at en altfor sterk dosis salmiakspiritus let skal kunne fremkalde hjerneslag; men selv om min kur kunde havt uheldige følger, tror jeg dog ikke, at det vilde blevet lagt mig til last paa regnskabets dag. Noget maatte gjøres, og jeg handlede efter bedste vidende og vilje.

Den, der ikke har gjennemgaaet skjærsilden i det Røde hav, kan vanskelig gjøre sig noget begreb om,

med hvilken fryd vi hilste søndenvinden og tordenregnet, som brød løs om natten.

I de sidste dage havde vi næsten vænnet os af med at spise; varme kjødretter vakte kvalme. Vi vilde bare drikke — bestandig drikke!

Mandskabet fik saa meget the, de vilde have; desuden fik maskinfolkene 300 liter smyrnarødvin blandet med vand. Ublandet vand fik ingen lov til at drikke. Jeg bryggede mig tilsidst en blanding af preserveret melk og rødvin, som havde den fordel at indeholde næring, paa samme tid som den var flydende.

Den værste tørn varede heldigvis ikke mere end tre dage; ellers er jeg ræd for, at kanske flere af os, der dog alle var unge og friske, kunde faaet en knæk for livet.

Da «Nautilus» flere aar senere paa samme aarstid tilbagelagde denne vei, døde chefen, korvetkaptein Jeschke, af solstik i det Røde hav. Siden kom der ordre fra admiralitetet, at for krigsskibe, der passerede det Røde hav, skulde der i Suez hyres indfødt mandskab til at passe maskinen. Naar man kom til Aden, skulde de atter afmønstres.

Da vi ankom til Aden den 20de august, blev den engelske havnelæge kaldt ombord for at undersøge sundhedstilstanden. Bare en mand, som led af et hjertetilfælde, blev tilbage, og den 21de fortsattes reisen østover.

Saa var jeg altsaa paa vei til det fjerne østen for første gang som chef paa et «alene seilende» fartøi — kan man tænke sig noget herligere! Men allerede i de følgende dage skulde kjærligheden til min livsgjerning stilles paa en haard prøve. Til en begyndelse brugte vi baade seil og damp; men den 24de blev ilden slukket under kjedlen, da jeg i nærheden af Kap Guardafui merkede, at sydvestmonsunen var i anmarsch.

I nord for Sokotra øgede vinden efter hvert og blev tilslut saa sterk, at vi maatte gaa for klodsrevede mersseil og fok. Da vi ikke længer havde øen til at tage af for os, faldt stormen over os som en brølende løve. Den kom saa pludselig og med en saadan styrke, at vort lille fartøi nær havde kapseiset.

Vi holdt fremdeles kurs østover og havde vinden fra sydvest med saa høi sjø, som man ellers kun træffer paa ved Kap Horn eller Kap det gode Haab. Kanonerne, som alle stod midtskibs, var fastgjort til skibssiderne med sterke surringer; de sedvanlige skruesurringer vilde aldrig kunnet modstaa trykket, naar skibet lagde sig paa siden. Kanonportene agterud blev slaaet istykker af sjøerne; men det var meget sjelden, at en braatsjø fra luvart slog over dækket.

Under seilpresset og de kjæmpemæssige bølger lagde «Nautilus» sig i den grad paa siden, at den tog vand ind helt til midtskibs og i hængekøiekassens hele længde. I saadanne øieblikke havde rormanden al sin aarvaagenhed og alle sine kræfter behov for at hindre fartøiet i at skyde op i vinden. Jollen paa læ side med samt daviderne og et stykke af kommandobroen blev revet bort af sjøerne, og den paa rækken staaende dampkutter blev løftet op af klamperne, men faldt igjen tilbage i sit leie.

Da det blev mørkt, lagde vi merke til, at sjøen lyste af morild, som jeg aldrig har seet det hverken før eller senere. Natten var aldeles mørk, ikke en stjerne lyste paa himmelen; men alligevel var baade fartøiet og vore nærmeste omgivelser belyst af et mat lysskjær. Til luvart kom sjøerne styrtende ind paa os med ildskum paa toppene; de knustes mod skibssiden og sprutede en regn af ildgnister over «Nautilus»' dæk, medens den gjorde en fart af 12 sjømil

i timen. I den mest kritiske tid havde jeg Cochins hos mig paa kommandobroen.

Henimod klokken 10 om aftenen blev naglebænken om stormasten revet op af dækket af læ mersseilskjødet. Kjættingen med den svære træblok drev nu frem og tilbage paa dækket med voldsomme slag; men heldigvis blev hverken mennesker eller gjenstande truffet af den. Tilsidst blev den slynget mod store lævant, og her klemte den sig fast, saa den blev uskadeliggjort. Store mersseil blev i kort tid pisket i filler; men det var bare bra, for skibet blev da lettere at styre. Da dagen brød frem, var veiret ikke blevet synderlig bedre; men nu havde vi ialfald faaet erfaring for, at vort lille kjække fartøi ikke bare var en «godveirs-nautilus». Flere gange i løbet af natten troede jeg sikkert, at vi aldrig mere skulde se dagens lys, og hver gang den dyppede læ rækken under vandet, tænkte jeg: nu reiser den sig ikke mere! Om jeg havde ladet fartøiet løbe for vinden, vilde vor stilling heller været forværret. Farten vilde blevet mindre, og sjøerne vilde skyllet indover hækken og taget alt med sig. Uden maskinen vilde det ogsaa været umuligt at falde af.

Saa fik vi da lade det staa til paa lykke og fromme, og godt gik det. «Nautilus» kan endog opvise en seilads paa 260 sjømil i døgnet.

Lidt efter lidt lagde stormen sig, og monsunen, som før var vor fiende, viste sig nu som den trofaste ven, der førte os fremad til maalet.

Foran os laa den vidunderlige ø Ceylon — Kina og Japan —, og vi selv var fulde af ungdomsmod med kjærlighed til vort kald.

Snart var uhyggens og farens dage glemt, og freidige og forhaabningsfulde seilede vi ind i fremtiden.

Veirbetragtninger.

Af *E. H. Foss.*

Den forløbne sommer har i det hele taget udmerket sig ved et usedvanlig kjøligt og ustadigt veir, og dette synes igjen at være noksaa paafaldende, da forrige vinter var usedvanlig mild, saa man kunde ventet en mildere periode at være indtraadt, og en varmere sommer at have paafulgt. Heri vil man dog straks skjønne at have forregnet sig, naar den milde vinters indflydelse paa Nordishavet tages i betragtning. Efter de beretninger, som haves af de i sommerens løb fra Spitsbergen hjemvendte ishavsfarere, har havet dernord været aabent fra jul til paaske og sommeren udover været ualmindelig opfyldt af drivis. Altsaa har den milde vinter medført en tidligere og rigeligere isløsning, og ismasserne har i større mængde med polarstrømmen tilflydt det nordlige Atlanterhav. Herved er dette blevet mere afkjølet, og den over dette ligeledes afkjølede luft, der med de dersteds herskende sydvestlige vinde

strømmer ind over Europa, har igjen havt en uheldig indflydelse paa sommerens veirlig.

Er nu efter den almindelige erfaring en kold vinter en sedvanlig følge efter en kjølig sommer, skulde man vente, at Nordishavet ihøst vil fryse snarere til og saaledes en stansning indtræde i drivisens tilstrømning til Atlanterhavet, saa man maa antage, at en snarlig bedring af veirforholdene vil vise sig allerede i indeværende maaned eller ialfald i anstundende oktober. Da skulde altsaa den saakaldte «Indian summer» eller en mild eftersommer indfinde sig.

I den forløbne sommer har visse fænomener i de høiere luftregioner gjort sig mere gjældende end ellers, idet de saakaldte fjær- eller slørskyer i større mængde har dækket himlen og med store ringe om solen tilkjendegivet sin rette natur. De bestaar nemlig af isnaale, som har evne til at bryde lysstraalerne i alle regnbuens farver, og da de nævnte ringes radius sedvanlig er ca. 22½ grad fra solen, maa man antage, brydningsvinkelen med øiet som brændpunkt er af samme størrelse. Dette maa ansees som et bevis for deres ensartethed saavelsom for deres tilstedeværelse i skydækket.

Da endvidere luften i denne høide maa være ikke alene meget kold, men ogsaa meget tynd, vilde det neppe være gjørligt i en luftballon at gjøre nærmere meteorologiske iagttagelser deroppe.

Vi kan imidlertid iagttage forskjellige forandringer i disse cirrhus- og cirrostratusskyer. De svæver gjerne fra nordvest mod sydost, og den tynde luft bærer merkværdig isnaalene noksaa godt oppe, men de sænker sig dog efterhvert umerkelig ned i de lavere luftstrøg.

Møder endvidere isnaalene i sin gang ned i disse en varmere luftstrøm, som tillige er opfyldt af dunstblærer eller smaa vandkugler fyldte med luft, vil de derved sammenkittes til snestjerner, hagl og ved forøget varme smelte til større og større vanddraaber, som ved sin tyngde styrter ned til jorden som regn

Imidlertid er der altsaa foregaaet en vendereise med de saaledes omdannede isnaale, og den nedbør, de har bevirket, kommer ikke blot de østligere liggende landstrækninger tilgode, men en god del deraf vil ogsaa falde paa os, idet den følger de østlige og tildels sydlige vinde, den har mødt, tilbage til os. Her paa Østlandet kommer efter prof. Hansteens spøgefulde udtryksmaade «det meste uveir fra Sverige» eller efter prof. Mohn den meste nedbør fra Østersjøen og de svenske indsjøer. Men ogsaa langt bortover Vestlandet vil man have bemerket, at en hel del nedbør kommer fra øst og syd. Der som her har cirrhusskyerne den samme retning fra nordvest mod sydost, og de kan med sine ringe om sol eller maane tjene som noksaa sikre veirvarsler.

Kunde nu den meteorologiske videnskab faa draget saavel disse som de endnu høiere svævende, skjønt sjelden forekommende, perlemorskyer og nordlys ind i den praktiske virkesfæres tjeneste, vilde muligens veirvarslerne blive sikrere og af mere praktisk betydning for de deri interesserede kredse.

Giftmorderen Derues.

En Sensationssag fra det 18de Aarhundrede.

Af *Georges Claretie.*

III.

Hr. Saint-Faust de Lamotte.

I aaret 1774 søgte en adelsmand i provinsen, en forhenværende kongelig overstaldmester, hr. Etienne Saint-Faust de Lamotte, at sælge sit herskabelige gods Buisson Souef ved Villeneuve le Roy (nu Villeneuve ved Yonne).

Det var en særdeles vakker eiendom paa ca. 273 hektar land «sammenhængende og liggende ved siden af hinanden». Men hr. de Lamotte vilde sælge den, da han agtede at slaa sig ned i Paris for at kunne fuldende sin søns opdragelse. Slottets vedligehold faldt ham desuden noget kostbart.

Hr. de Lamotte og hans frue var begge enige om at afhænde slottet, og han reiste i aaret 1774 til Paris i sagens anledning. Her henvendte han sig til en sagfører Jolly, som han havde kjendt i over 15 aar, og bad ham om at skaffe sig en liebhaber.

Men sagen var ikke saa ligetil, og de Lamotte vendte tilbage til Buisson uden at have fundet nogen. Herfra sendte han i mai maaned til Jolly en af notaren Ménage i Villeneuve udfærdiget fuldmagt fra fru de Lamotte, hvori meddeltes ham bemyndigelse til at sælge slottet, samt et af ham selv opstillet udkast til kjøbekontrakt. Fru de Lamotte, der vidste at vurdere pengenes værd, havde nemlig ved sit giftermaal oprettet særeie og gjensidigt testamente med sin ægtefælle.

I 1775 gjorde Derues tilfældig Jolly's bekjendtskab. Han erfarede da, at Buisson Souef var tilsalgs, og traadte i forbindelse med de Lamotte, som indtil da endnu ikke havde fundet nogen kjøber.

For de Lamotte frembød der sig hermed en uventet leilighed, og han opfordrede Derues til henimod midten af november at komme til Buisson Souef for at se paa eiendommen.

Derues begav sig strax med markedsskibet til Villeneuve. Det var jo ialfald en liden fornøielsestur for ham, og selv om den plan, han bar paa, skulde strande, saa havde han dog idetmindste levet nogle dage paa fru de Lamotte's bekostning.

Han ledsagedes af sin hustru samt notaren Gobert, en høitidelig og vigtig udseende person. Denne notar indgød de Lamotte den største tillid, idet han beviste, at det var hr. de Bury's alvorlige hensigt at kjøbe, og at de Bury ikke letsindig vilde afslutte nogen handel, men at det var ham magtpaaliggende nøie at undersøge forholdene.

Fru de Lamotte havde stedse næret en forkjærlighed for adelige folk. Derues blændede hende med sit navn «de Cyrano de Bury». Han talte om sine godser ved Caudeville i Beauvoisis, om sit herresæde Herchies, om den store arv, han skulde faa efter Despeignes. Han præsenterede fru de Bury, født de Nicolai,

som, ligeledes af adelig byrd, allerede i lang tid havde næret ønske om at faa bo i provinsen.

Hr. de Lamotte og hans frue lod til at være henrykte over kjøberen.

«Indhent De bare oplysninger,» ytrede Derues, «forhast Dem ikke, spørg min notar, mester Rendu, han vil bedre end jeg forklare Dem min stilling.»

Hr. de Lamotte, som var meget gjæstfri, og som desuden ønskede at faa sin kjøber gunstig stemt, holdt Derues tilbage paa Buisson Souef i flere dage, hvilket Derues ikke havde noget imod.

Eierinden førte ham omkring paa sit gods, viste ham markerne, husene, de smukke høsaater, aarets høst, den deilige frugt. Ledsaget af sin notar besaa Derues slottet fra kjælder til loft og gjennemvandrede hele eiendommen.

I hele ti dage drøftede og veiede han alt, hvorpaa det kom an. Med stolthed lagde hr. de Lamotte frem for ham gamle pergamenter og skjøder, der gik tilbage helt til aaret 1582.

Derues gjennemstøvede dem og raabte pludselig til sin hustru, da han havde opdaget noget:

«Tænk dig, kjære kone! Godset Buisson Souef har i aaret 1500 været i din families besiddelse. Det er en himmelens styrelse — nu skal det atter komme i dens hænder. Se her i denne gamle fortegnelse staar navnet Martin! Du husker jo, at din slegtning marki Duplessis ofte kaldte dig lille frøken Martin, da du var ung pige? Aa, hr. de Lamotte, det er et lykkeligt træf af skjæbnen! Nicolai's gamle eiendom kommer atter tilbage til familien.»

Hr. de Lamotte var henrykt. Alle hans venner syntes godt om Derues, og alle raadede ham til at slaa til.

Hr. de Lamotte mente, at man straks burde afslutte handelen; men hans hustru, der var forsigtigere, vilde ikke fatte nogen endelig bestemmelse uden at have hørt sin ven Jolly's raad, og hun bestemte sig for at reise sammen med Derues til Paris.

Til gjengjæld for den gjestfrihed, han selv havde nydt paa Buisson Soeuf, indbød Derues hende til at bo hos sig.

Den næste dag fulgte han straks med hende til advokat Jolly.

Juristen udspurgte ham om hans formuesomstændigheder og om vilkaarene for kjøbesummens erlæggelse.

«Aa, jeg er mand for at kunne kjøbe en langt større eiendom. Jeg faar over 250 000 livres af arven efter Despeignes-Duplessis. Indhent De blot oplysninger, tal med min notar mester Rendu.»

Jolly fulgte opfordringen og opsøgte notar Rendu.

Arven var ingen fabel, men da den ikke var afviklet, fordi nogle vigtige dokumenter endnu manglede, kunde notaren ikke angive det beløb, som vilde tilfalde ægteparret Derues.

Fru de Lamotte fandt oplysningen tilfredsstillende og afsluttede handelen.

Mester Jolly udfærdigede en foreløbig kontrakt, som parterne undertegnede den 22de december 1775.

Derues kjøbte slottet for 130 000 livres. Han og hans hustru forpligtede sig solidarisk for summens erlæggelse. Men da arven endnu ikke var afviklet og han ikke kunde betale kontant, foreslog han terminvise afdrag. Hr. de Lamotte forlangte dog et øieblikkeligt afdrag. Derues gav ham det — naturligvis i form af veksler og under navn af haandpenge.

Ægteparret Derues udstedte en veksel paa 4 200 livres til fru de Lamotte, betalbar den 1ste april 1776; denne veksel laaste mester Jolly ind i sit skatol sammen med den bemyndigelse til at sælge Buisson Soeuf, som hr. de Lamotte havde givet sin hustru.

Derues var overmaade lykkelig.

Han havde gjort en god forretning og ansaa sig allerede som eier af Buisson Soeuf. Til de første terminer, hvortil han dengang ikke eiede en sou, troede han let at skulle faa laant penge. Forøvrigt maatte jo Despeignes-arven tilsidst frelse ham ud af forlegenheden. Hovedsagen var at komme i besiddelse af slottet, senere skulde det betales — eller ogsaa ikke.

Derues' fortrøstning var urokkelig, og man spørger sig selv, om han virkelig ikke paa det tidspunkt var grebet af storhedsvanvid: han kjøbte et slot i samme øieblik, som han fra alle kanter truedes af kreditorer med domme, udpantninger og eksekutioner. Han sad i gjæld til op over ørene, og af denne gjæld evnede han ikke at betale det mindste.

Og saa paadrager han sig en ny gjæld paa 130 000 livres!

Man spørger virkelig sig selv, om han ikke var forrykt. Og dog var han det ikke; han viste under hele denne affære en behændighed, en snuhed og et kjendskab til procesmaaden, som virkelig var usedvanlig.

Men et punkt er indhyllet i dunkelhed hos denne sælsomme, gaadefulde karakter.

Hvad tænkte han at gjøre, naar han hos hr. de Lamotte's notar havde afsluttet kjøbet af Buisson Soeuf?

Man kan vistnok faa udsat betalingsterminen, men forfaldsdagen vender bestandig tilbage.

Hadde Derues allerede udkastet planen til den store kjæltringstreg, der skulde føre ham ud i forbrydelsen? Eller gjorde han regning paa tilfældet og paa Duplessis-arven for at kunne klare ialfald nogle af afdragene?

Under sin stadige kamp med rykkerne synes Derues altid at have stolet paa tilfældet, paa lykken, paa sin gode stjerne.

Som alle gjældsstiftere levede han fra den ene dag til anden, idet han gjorde regning paa den næste dags laan for at kunne tilbagebetale, hvad han havde laant den foregaaende dag, og hidtil havde dette system ikke klikket: han havde slaaet sig igjennem.

Det var derfor med et slags ligegyldighed, at han ved sin tilbagekomst fra Buisson Soeuf hørte om sine kreditorers nye forfølgelser. Han havde netop kjøbt et slot og skaffet sig en kreditor mere. I virkeligheden havde han begaaet et bedrageri. At kalde sig hr. Cyrano de Bury, naar man heder slet og ret Derues, — at optræde som herre til Caudeville og andre herregaarde, naar Caudeville endnu ikke er kommen i ens besiddelse, at benytte dette steds navn og titel for at faa folk til at tro, at man er solvent, og foregiver, at man kan betale 130 000 livres for en herskabelig eiendom, naar man ikke eier en rød øre — det er simpelthen bedrageri.

Men Derues tænkte aldeles ikke derpaa. Han saa kun en eneste ting: at han kom i besiddelse af sine drømmes slot, og at han havde kjøbt det uden at aabne pengepungen, og at ogsaa han nu skulde blive en adelig og stor herre, ganske som marki de Fleury og hertugen af Sully, som var ruinerede og ikke kunde betale ham. Den forslagne borger fra Chartres var nu lige ved at hævne sig paa adelen.

Hjemme hos sig selv tilbragte Derues aftenen med at skrive sin og sine forfædres stamtavle.

Ved den husundersdgelse, som man senere foretog hos ham, fandt man smaa stykker graaligt papir, hvorpaa han med sin store, klare forretningsskrift havde optegnet med klammere den hele slægtrække: «Stamtavle for den ædle hr. Pière *(sic)* de Cyrano, kongelig storskatmester for uddelingen af almisser og milde gaver, født

i St. Roche»; efter denne Pierre de Cyrano kommer hans søn «Hierosme Dominique de Cyrano, den ædle herre til Cossan og til Fleurie» med sin gemalinde Marie Cherbois og sin søn Paul de Cyrano, *«écuiller» (sic)*; dennes barn igjen var Marie-Françoise de Cyrano de Fleurie, født 1ste november 1732. — Paa et andet ligeledes beslaglagt papir havde han nedtegnet Cyrano Derues de Bury's stamtræ og som det sidste navn tilføiet sit eget: «Antoine-François de Cyrano Derues de Bury, herre til Buisson Soif og Valprofonde».

Det hændte ofte, at den stakkels, af saa megen adel blændede fru Derues forglemte sig selv; i et dokument fra aaret 1777, hvori hendes mand kalder hende «de Nicolai», undertegner hun sig «de Nicolais».

Paa denne maade tumlede den ærgjerrige fantast med fremtidsplaner, luftkasteller og klingende navne, som han kradsede ned paa papirstumper for at gjemme disse i skuffen mellem to eksekutionsdomme. Man kunde beklage ham og le af ham, hvis han ikke var bleven forbryder.

IV.

Efter at have solgt sin eiendom opholdt fru de Lamotte sig endnu nogen tid i Paris og nød sin ven Derues' gjæstevenskab. Hun var henrykt over sit ophold.

Da to raad er bedre end ét, foreviste fru de Lamotte den kjøbekontrakt, hun havde undertegnet hos mester Jolly, for en anden sagfører, mester Jacques Dubois junior, som hun havde kjendt i 8 aar.

Kontrakten forekom sagføreren at være iorden, han fandt intet at bemerke ved den. Fru de Lamotte gjorde Dubois bekjendt med Derues; han likte ægteparret og omgikkes dem gjerne. Efter nogen tids forløb reiste fru de Lamotte atter tilbage til sin mand i Villeneuve.

Buisson Soeuf var solgt paa regulær vis. Kjøbekontrakten gjorde Derues til slottets eier. Intet manglede i den, hverken overenskomsten mellem parterne eller salgsbeløbets størrelse.

Derues' drøm var virkeliggjort. Han var bleven godsbesidder.

Ægteparret de Lamotte skulde rigtignok imidlertid forblive paa slottet, til Derues havde erlagt sit første afdrag, men de var ikke længere dets eiere i lovens forstand.

Hr. de Lamotte betragtede sig nu kun som Derues' fuldmægtig: «Jeg forvalter godset», skrev han til Derues, — og opfordrede ham til at komme til Buisson, «forat vi kan konferere sammen til bedste for Deres egne interesser. Man ser bedst selv alt paa aastedet».

Vekselens forfaldsdag nærmede sig.

Derues var rolig og gjorde ingen anstalter. Han var vant til sligt og havde havt med langt umedgjørligere kreditorer at bestille end denne de Lamotte.

Han skrev simpelthen til ham, at han var nødt til at udsætte med betalingen, at han havde havt altfor store udlæg i det sidste, at likvidationen af Duplessis-arven havde kostet ham særdeles mange penge. Og da han vidste, at man kom lettere overens med sine kreditorer mundtlig end skriftlig, indtraf han henimod pintse i mai 1776 til Buisson Soeuf, ledsaget af sin datter og den trofaste Jeanne Barque.

Her opholdt han sig en længere tid.

Dagene forløb meget behageligt for ham i den yndige landsby Villeneuve le Roy med sine maleriske, tegltækte huse, hvor elven Yonne flyder forbi mellem to rækker stolte popler.

Hr. de Lamotte havde besøg af

nogle venner, deriblandt en dommer ved Châtelet, Olive de la Gastine, som var ankommen til Buisson Souef for at tilbringe endel af sin ferie der. Denne herre blev ven med Derues og samtalte gjerne med ham om juridiske materier. Den forhenværende kolonialhandler lyttede efter, lod sig belære og skrev sig dommerens erfaringer bag øre.

Hr. de Lamotte skrev flere gange meget elskværdigt til fru Derues for at give hende efterretninger om hendes ægtefælle. Han nærede aabenbart stor sympati for ham. Han holdt hende à jour med alt, hvad der passerede paa Buisson, skildrede for hende druehøsten, som tegnede til at blive overmaade rig, og berettede om hendes datter, hvem han fandt aldeles henrivende.

Ogsaa fru Derues kom til Villeneuve og blev der i 14 dage. Fra Paris tilskrev hun sin mand, at likvidationen ingen fremgang gjorde, og at man maatte have taalmodighed. Notarernes arbeide var meget langvarigt, men en vakker dag maatte gudskelov alt blive færdigt.

Trods alt var fru de Lamotte igrunden lidt bekymret, og hun skrev nogle gange til sin sagfører Jolly for at faa nøiagtige oplysninger; men mester Jolly, der sandsynligvis var overbebyrdet med arbeide, svarede bestandig, at hendes bekymringer var ugrundede, ægteparret Derues var absolut troværdige folk, som fortjente al mulig tillid.

I virkeligheden forholdt det sig saa, at mester Jolly ofte i Palais Royal mødte den brave Bertin, som sagde til ham:

«Vær De ganske tryg. Jeg kjender Derues, han vil betale altsammen. Blir ikke arven opgjort, vil han reise penge, men betale vil han i alle tilfælde».

Fru de Lamotte nærede derfor heller ingen betænkelighed ved at lægge ægteparret Derues sin søns fremtid paa hjerte.

Det unge menneske var sat i pension i Paris hos en hr. Magnier i Rue Serpente og havde hidtil paa fridagene indtaget sine maaltider hos familien Derues. Gutten var over 15 aar gammel, og hans moder, der var bekymret for, hvorledes det tilslut skulde gaa med ham, bad fru Derues om at finde en pension for ham, der laa nærmere Rue Beaubourg, paa den betingelse, at prisen ikke blev for høi, thi hr. de Lamotte ønskede ikke at have altfor store udgifter i denne anledning. —

Derues forblev hele sommeren paa Buisson Soeuf.

Men kampen i Paris vedblev, og han saa sig nødt til at vende tilbage.

Efterat han havde forladt Buisson, krævede, hr. de Lamotte, hvem han ikke længer formaaede at lulle ind i illusioner og forespeilinger, penge af ham.

Brevene er fremdeles holdt i en hjertelig tone, han kalder Derues «min elskværdige herre» og anbefaler sin søn til ham, men — penge vil han have.

«Jeg er meget bedrøvet over, at De har paadraget Dem en forkjølelse», skriver han den 1ste december; «De maa skaane Dem selv og passe paa, at sygdommen ikke tager en slem vending. At forsømme en katarrh er meget farligt. Jeg trænger høilig til penge; vær saa venlig at sende mig nogle!»

I sit svar taler Derues meget om sin snue, men yderst lidet om penge. Han oplyser, at marki de Fleury endelig agter at betale ham; men han indser tydelig, at han maa lade hr. de Lamotte faa et afdrag.

Dette staar imidlertid ikke i hans magt.

Han skylder penge til alle kanter: alle bydelens leverandører og hand-

lende, og 450 livres alene til sin skrædder i Rue St. Honoré. Han staar i gjæld til sin vedhandler paa Quai St. Bernard, til sin apoteker i Rue St. Honoré, til sin bager i Rue des Foureurs, og sin husvert skylder han flere leieterminer.

Rettens folk tilfods og tilhest forkynder paany for ham de ham overgaaede domme, og det regner nedover ham med protester. En veksel paa 3 500 livres, som han engang havde udstedt til Bertin, og som af Bertin var overdraget til en stevningsmand, er ikke blevet betalt, og stevningsmanden har ladet den protestere.

Arven er hans sidste haab.

Den eksisterer, og en notar lader sig bevæge til at yde ham et laan paa denne arv, saa at han kan faa stoppet munden paa sine mest utaalmodige kreditorer.

Men situationen var alvorlig.

Fru de Lamotte vilde selv komme til Paris; hendes mand havde skrevet til sin sagfører Jolly og anmodet ham om at finde et hotel ikke langt fra hans kontor i Rue de l'Eperon.

Jolly anbefalede et lidet borgerligt familiehotel i Rue de Paon.

Fru de Lamotte bestemte sig øieblikkelig til at reise, og hendes mand skrev til Derues, at hans hustru vilde komme til Paris den 16de december for at faa en ende paa sagen.

Dette passede naturligvis ikke i Derues' kram. Han vilde have sin kvindelige kreditor under hænderne for at berolige hende, imponere hende, betale hende med løfter og vakre talemaader.

Han kjendte fru de Lamotte's let paavirkelige karakter. Han maatte for enhver pris faa hende til at bo hos sig. I hans bolig var hun hans redskab. Udenfor den kunde hun søge oplysninger, tale med forretningsfolk, følge deres raad, forlange øieblikkelig betaling. Og Derues havde intet at betale med.

Havde han maaske allerede fattet den plan, som han senere bragte til udførelse? Hvis en kreditor kræver penge, betaler man ikke, — bliver han for paagaaende og farlig, rydder man ham afveien.

Efter hele Derues' karakter at dømme anser jeg det ikke for sandsynligt, at han allerede paa dette tidspunkt gik svanger med en saadan plan.

Han vilde, som altid, kun afværge den øieblikkelige fare i haab om, at der senere nok vilde aabne sig en udvei.

Derfor vilde han have fru de Lamotte hos sig for atter at lade den berømte Despeignes-Duplessis-arv glimte frem for hendes øine.

Dette middel havde allerede gjort sin virkning i den forløbne sommer, da hr. de Lamotte krævede ham for penge og intet bedre vidste end at lade ham komme til Buisson og bo dér i seks maaneder paa sin kreditors bekostning, — det maatte atter hjælpe.

Han vilde gjengjælde fru de Lamotte hendes gjæstfrihed fra den forgangne sommer. Han skrev til hendes mand, at han ikke kunde taale at vide, at fru de Lamotte skulde bo paa noget andet sted i Paris end hos ham. Leiligheden i Rue Beaubourg var vistnok beskeden, men den var ialfald at foretrække fremfor et almindeligt hotel.

*

Paa den fastsatte dag kom fru de Lamotte til Paris. Ledsaget af sin kone afhentede Derues hende, da skibet ankom fra Montereau, og bad hende om at bo hos sig. En dame af hendes stand burde ikke tage ind paa noget hotel; forøvrigt maatte han næsten anse dette som en personlig

fornærmelse. Han forstod at tale saa indtrængende, at fru de Lamotte gav efter.

Hun erholdt det værelse, der beboedes af Bertin, som for at gjøre plads for hende var flyttet til et hotel i Rue de Montmorency, men ligefuldt regelmæssig viste sig ved maaltiderne.

Derues havde sendt sin fireaarige datter og sin lille søn til Jeanne Barque's forældre i Petit Montrouge. De skulde blive der hele den tid, fru de Lamotte opholdt sig i Paris.

Derues' plan var lykkedes.

Straks fru de Lamotte havde indstalleret sig i hans leilighed, blev hun hans slavinde.

Den lille livlige, forslagne mand forstod at øve en saa sterk indflydelse paa den stakkels, kun lidet forretningskyndige frue fra provinsen og imponere hende i den grad, at hun bestandig opsatte til den følgende dag at tale med Derues angaaende betalingen af kjøbesummen.

Hun lod til at befinde sig i forlegenhed overfor sin vært.

Fru Derues befandt sig forøvrigt i omstændigheder, hendes mand var lidt bekymret for hendes helbred, og det syntes ikke taktfuldt nu at berøre pengespørgsmaalet.

Imidlertid havde fru de Lamotte dagen efter sin ankomst til Paris sammen med sin søn opsøgt mester Jolly og spist middag hos ham; hun havde da meddelt advokaten, at hun var ankommen for at afslutte en definitiv overenskomst. —

Tiden led og dagene svandt ligesom i den forløbne sommer paa Buisson Souef.

Bertin kom hver dag og underholdt selskabet ved maaltiderne. Ogsaa hans hustru kom i december paa nogle dages besøg til sin mand i Paris; sammen med ham spiste ogsaa hun hver dag tilaftens hos Derues.

Hr. de Lamotte, der nu opholdt sig alene paa slottet Buisson Souef, fandt endelig ud, at tilendebringelsen af salget absolut ingen fremgang gjorde, og skrev indtrængende breve til sin kone. Man var allerede i januar maaned, fru de Lamotte havde opholdt sig i Paris i over 14 dage, og endnu var intet udrettet.

Fru de Lamotte gav sin ægtefælle stadig det samme svar: «Alt vil snart være ordnet».

Derues skrev til ham i samme retning og overtalte ham til at vise taalmodighed.

Adelsmanden krævede sine penge, men samtidig sendte han sin debitor harer og fuglevildt fra Bouisson Souef.

For at adsprede sig under sin ægtefælles fravær gjennemstreifede han egnen omkring Villeneuve paa jagt efter vildt, men han begyndte at blive bekymret. Det saa jo snarere ud, som om Derues ikke vilde betale. Hvad mon fru de Lamotte foretog sig i Paris? —

Skulde ogsaa han finde paa at reise til Paris for at kræve de penge, som Derues allerede saa længe havde lovet ham? Derues begyndte at frygte herfor, og de smaa-ankre med ædel vin, som han fik sendende fra Villeneuve, beroligede ham paa ingen maade.

Hvis hr. de Lamotte kom til Paris, betød det for ham en stor fare. Han vilde utvilsomt være mindre medgjørlig end hans kone og forlange kjøbesummen udbetalt, eller idetmindste det første afdrag paa 4 200 livres, der allerede var forfalden for over et aar siden. Kanske han endog vilde gaa til retten for at lade salget gaa om igjen.

Skulde det blive enden paa Derues' skjønne drømme? Det vilde betyde det samme som at sige farvel til det herlige slot Buisson Souef, hvor han haabede at ende sine dage, og de

dermed følgende fordele, hvortil han allerede havde udkastet sine planer.

Med sin grænseløse ærgjerrighed kunde han ikke finde sig heri.

Og dog var dette ikke til at undgaa, saafremt han ikke kunde betale.

Da vilde ogsaa hele hans eksistens briste, alle hans planer styrte sammen. Da gjaldt det paany at optage kampen med rykker-kobbelet og begynde sit liv fra nyt af!

Hvad skulde der blive af ham — hr. de Cyrano de Bury, slotsherren uden slot, hvem kreditorerne jagede tildøde?

Lod der sig endnu ikke findes en udvei til frelse?

Jo, der gaves vistnok en udvei — en eneste.

Laane pengene — udbetale fru de Lamotte — lade hende udstede en kvittering -- derpaa atter tilvende sig kontanterne og betale udlaaneren dem tilbage. Der findes jo kasserere, som for at fylde en tom kasse paa den dag, revisionen finder sted, laaner den sum, de skulde have i kassen, imod en ublu provision og tilbagebetaler den den følgende dag.

Atter at fratage fru de Lamotte pengene var i ethvertfald muligt.

Men hvad saa?

Hun vilde sige, at hun var blevet røvet!

Men kunde hun ikke forsvinde — for eksempel til udlandet?

Det vilde da hede sig, at hun var rømt med pengene, — Derues vilde kunne bevise, at han havde erlagt beløbet, og Buisson Souef vilde tilhøre ham for bestandig.

Hr. de Lamotte kunde da intet mere kræve af Derues.

Hele sagen maatte jo overhovedet stille sig meget sandsynlig — fru de Lamotte havde i sin ungdom havt kjærlighedseventyr, ialfald ét: hun havde født sin søn, førend hun blev gift. Én adelsmand havde forført hende, en anden kunde bortføre hende. Det vilde blive den bedragne ægtemands lod at søge efter sin kone paa landeveiene.

Ja, det var den rette udvei.

Derues maatte have en kvittering, fru de Lamotte maatte reise bort og aldrig mere lade høre fra sig.

Kun de døde taler ikke.

*

Dagene forløb meget rolige for fru de Lamotte. Hendes noget apatiske natur var modtagelig for hendes stedse muntre, livlige værts paavirkning.

Tiden svandt — og fru de Lamotte var endnu ikke kommen et skridt længere end den første dag af sit ophold.

Derues nævnte fremdeles ikke et ord om det første afdrag. Forøvrigt søgte han at gjøre livet saa behageligt for fru de Lamotte som muligt; han spadserede sammen med hende, tog hende med i teatret o. s. v.

Men hun følte sig mat og nedstemt, livet i Paris angreb hende maaske, ja luften i Paris var slet; den unge de Lamotte befandt sig heller ikke vel. En dag i januar, som han havde fri fra pensionsskolen, havde han besøgt en af sine venner, søn af storskatmester de Mazière, og man havde lagt merke til, at den unge de Lamotte var syg. Han klagede over anfald af svimmelhed paa gaden, og var bange for at falde overende, naar han gik. Han fik ogsaa en sterk krampe i læggen og maatte spasere frem og tilbage i hr. de Mazière's salon for at blive den kvit. Han forklarede, at det kom af daarlig mave.

V.

Det var i slutningen af februar. Karnevalstiden nærmede sig.

Det gjaldt for enhver pris at for-

hindre, at hr. de Lamotte kom til Paris.

Derues sendte ham derfor et langt brev, hvori han underrettede ham om fru de Lamotte's befindende, som var udmerket, og meddelte, at deres mellemværende snart skulde blive ordnet. Han overøste hr. de Lamotte med venskabs- og hengivenhedsforsikringer — han eiede ingen bedre ven end ham.

Sandheden var, at fru de Lamotte i de sidste dage var bleven meget daarlig, og at hun klagede over almindeligt ildebefindende.

Husets venner, saasom familien Mouchy, abbed Marie, den tykke Bertin, der kom for at spise tilaftens, spurgte deltagende efter hende og meddelte gode raad.

Fru de Lamotte laa tilsengs.

Derues, der var i godt humør som bestandig, beroligede dem alle og sagde:

«Det har intet at betyde. Men jeg skal lave en medicin til hende, som snart skal bringe hende paa benene igjen. Jeanne Barque gjør istand et varmt bad til hende.»

Henimod kl. 11 tog Bertin, der var den sidste gjæst, afsked, og Derues kaldte paa pigen.

«Imorgen tidlig skal du reise til Montrouge for at se til børnene».

Den næste morgen bragte pigen fru de Lamotte medicinen, som hun havde tillavet i kjøkkenet efter anvisning af sin herre, der i egenskab af forhenværende drogist var godt inde i saadanne ting, tilligemed en stor kop bouillon.

Lidt senere var Jeanne Barque endnu engang inde hos fru de Lamotte.

Denne lod til at sove og snorkede noksaa sterkt. Dette forekom pigen noget paafaldende, og hun fortalte det til sit herskab, da hun var bange for, at en saadan søvn lige ovenpaa medicinen kunde virke skadelig.

«Hovedsagen er, at du ikke vækker hende», svarede Derues. «Hun har sovet saa daarligt i de sidste nætter».

Jeanne Barque forlod værelset og reiste til Montrouge.

Da pigen var borte, bad Derues sin kone om at gaa ud og besørge nogle ærinder. Han var nu alene med fru de Lamotte i leiligheden.

Henimod kl. 8 om aftenen kom Bertin, der ikke kunde finde sig i en saadan forandring i sin levevis, til Derues' bolig under paaskud af at ville spørge efter fru de Lamotte's befindende, men i virkeligheden for at indtage sit sedvanlige aftensmaaltid.

Han ringte som han pleiede.

Det varede noksaa længe, inden der kom nogen for at lukke op.

Det var fru Derues.

«Hvorledes gaar det med fru de Lamotte?»

«Aa, kjære Bertin! Medicinen har virket hele dagen».

«Kan man besøge den syge?»

«Nei. Min mand er for øieblikket hos hende, og man maa lade hende være i ro».

Bertin satte sig paa sin vanlige plads.

Lidt efter kom uventet den unge de Lamotte for at aflægge moderen sin vanlige aftenvisit.

Han bad om at maatte faa se hende.

«O nei, det gaar ikke an», sagde fru Derues, «hun er meget mat efter medicinen. Hun sover nu.»

«Blot et lidet øieblik ialfald! Jeg skal bare stikke hodet ind gjennem døren og saa gaa igjen uden at vække hende».

«De er et stort barn, som plager Deres mor», svarede fru Derues.

Hun gik dog straks ind til sin mand og meddelte ham, at unge de Lamotte for enhver pris ønskede at faa se sin mor.

«Men bare et øieblik», sagde Derues.

Han tog den unge mand i haanden og gaaende paa taaspidserne førte han ham ind i værelset.

«Der kan De se, hun sover! Gjør ingen støi, saa De vækker hende», hviskede Derues.

Ved skinnet fra den lille lampe saa den unge mand utydelig i en med forhæng forsynet alkove en seng, hvori hans slumrende mor laa.

Stille gik han atter ud igjen.

«Se det var ret, De har været meget forstandig!» sagde fru Derues til ham. «Jeg kan desværre idag hverken bede Dem eller Bertin tilaftens, vi har ikke andet end persilleragout».

«Kom tilbage igjen iovermorgen, søndag», sagde Derues til ham, og den unge mand gik hjem igjen til sit logis.

Bertin derimod blev siddende. Han vilde intet ændre i sine vaner.

Maaltidet forløb trist og stille.

Hvert øieblik reiste Derues sig op og lyttede:

«Fru de Lamotte kaldte paa mig!»

Bertin lyttede ogsaa, men hørte intet.

Derues gik ind i patientens værelse, og man hørte potter blive tømt ude i garderoben.

En skrækkelig lugt udbredte sig i spiseværelset, og fru Derues, der var i omstændigheder, blev rent daarlig deraf.

Derpaa kom Derues meget fornøiet ind igjen.

«Det gaar bra. Medicinen virker storartet. Nei, ingen forstaar at passe og pleie syge saa godt som jeg».

Bertin forundrede sig lidt over den fornøielse, Derues følte ved saaledes at pleie en patient, som havde taget ind sin medicin.

«Det er egentlig ikke Deres sag at pleie en dame paa denne maade. En kvinde vilde være bedre paa sin plads til saadanne forretninger».

«Lad os ikke tale derom, kjære Bertin. Jeg har i hele mit liv likt at beskjæftige mig med saadant».

«Hvad mig angaar», sagde fru Derues med et suk, «saa vilde jeg ikke været saa modig som min mand. Havde han ikke holdt paa selv at ville pleie hende, havde jeg ikke sendt Jeanne til Montrouge. Jeg havde ialfald ikke magtet at paatage mig denne pligt».

Henimod kl. 11 forlangte Bertin endnu engang at faa se til fru de Lamotte.

«Nei, De skal faa aflægge hende en visit imorgen!»

Derpaa rystede Bertin sin fortræffelige ven Derues' haand og forlod huset for at gaa hjem til sig selv.

Fru Derues trak sig tilbage til et lidet kammer for at sove, og lidt senere kom ogsaa hendes mand ind og lagde sig.

*

Tidlig næste morgen vækkede fru Derues sin mand, der gav hende nogle ærinder at besørge. Hun gik ud, og Derues var nu alene i leiligheden.

Alene — med fru de Lamotte's lig.

Han havde givet hende gift, og hun var død om natten.

Nu gjaldt det at skaffe liget afveien.

Derues havde for dette arbeide hele formiddagen til sin raadighed.

Pludselig bankede det paa døren.

Derues svarede ikke; hvis han lukkede op, var han fortabt. Leiligheden var i uorden, fru de Lamotte's klæder laa spredt omkring i værelset, og lige ved siden af, i alkoven, laa liget af den ulykkelige kvinde. Hele huset var gjennemtrængt af denne rædselsfulde stank, som skrev sig fra, at fru de Lamotte havde lidt af idelige opkastelser og havde tilsølet gulvet, teppet og sengklæderne.

Derues forholdt sig ganske stille og rørte sig ikke af flekken.

Udenfor gjentoges bankningen, hurtig og eftertrykkelig.

«Hr. Derues! Svar mig! Jeg véd godt, at De er hjemme. Portneren vilde ikke slippe mig op, men jeg sagde til ham, at jeg var en slægtning af Dem».

En kort lyd af forhæng, som raskt blev trukket for, en raslen af kjoler i værelset .... Der bankedes fremdeles paa døren; der var ikke andet for Derues at gjøre end at lukke op.

«Hvem er det?»

«Det er mig, fru Hatier. De husker da mig?»

Fru Hatier var en af Derues' kreditorer; hun kom i anledning af en fordring.

Derues aabnede.

Fru Hatier lagde merke til, at han var bleg og forvirret, og midt iblandt de omkringflydende sager i det uryddige værelse fik hun øie paa en stor, halvt aaben kuffert.

«Agter De at bringe Dem selv i sikkerhed, hr. Derues? Har De spillet fallit?»

«Nei, fru Hatier. Denne kuffert tilhører en bekjendt, som netop har forladt os.»

Derues, som var ganske askegraa i ansigtet, trak ud en skuffe og rakte fru Hatier den veksel, hun forlangte, og hun gik tilfredsstillet bort.

Hun gik! Endelig! Derues laaste atter døren og stod og lyttede, til fru Hatier havde forladt huset.

Derpaa gav han sig paany ifærd med sit uhyggelige arbeide.

En stor, skindbetrukken kuffert stod rede. Derues havde kjøbt den hos en marskandiser i Rue St. Antoine. Den var indvendig foret med hø, forat liget ikke skulde støde mod siderne.

Da Derues lukkede op kufferten, nølede han, og han følte sig ilde. Han aabnede vinduet. En frisk luftstrøm trængte ind i værelset og fordrev de usunde dunster.

Derues følte sit mod vende tilbage. Han trak sengeforhænget tilside, og liget kom tilsyne.

Han forsøgte at løfte det op. Men det var for tungt, og Derues var for svag.

Da bar han den aabne kuffert hen til sengen og trak i lagenet for — som han sagde under forhøret — at faa liget til «at rutsche ned i den».

Liget faldt tungt ned i kufferten, med en dump lyd stødte næsen mod den ene sidevæg.

Derpaa stoppede Derues lidt hø ned paa siderne, og arbeidet var gjort.

Derues lukkede laaget, spændte remmene til, og efter at have laaset døren forsvarlig gik han rolig ned for at hente et bybud.

Her fik han se portneren Louis Petit staa og passiare med bybudet Jupin.

«Kan De skaffe mig en liden kjærre og etpar bærere?»

Jupin skyndte sig afsted og vendte snart tilbage med to mænd, der trak en haandkjærre.

De gik op i leiligheden, kom tilbage med en kjæmpemæssig kuffert, der lod til at være meget tung, anbragte den paa vognen, og Louis Petit saa dem forsvinde i retning af Rue Simon le Franc.

Derues slog ind paa veien til Louvre. Klokken var omtrent 11 paa formiddagen.

Pludselig mødte han sin kone.

«Aa, du kommer akkurat tilpas! Vil du gaa hen til vor veninde fru Mouchy og bede hende opbevare denne kuffert en dags tid i sit atelier? Der er noget i den, som jeg netop har kjøbt, og som jeg agter at sende til Buisson Souef ....»

Fru Derues opsøgte fru Mouchy, og denne var villig til at opfylde hendes anmodning. Bybudet og hans

hjælpere bragte kufferten ind i huset, og Derues og hans kone vendte tilbage til sit hjem.

«Apropos, véd du, at fru de Lamotte har forladt os idagmorges? Hun er atter fuldstændig rask igjen og er reist til Versailles».

Fru Derues gjorde intet spørgsmaal i denne anledning.

Om eftermiddagen kjørte hun sammen med sin veninde fru Mouchy til Montrouge for at besøge sine børn, og da hun vendte hjem, tog hun Jeanne Barque med sig.

«Tænk dig», sagde hun til Jeanne, «fru de Lamotte er reist til Versailles».

Da pigen henimod kl. 6 atter kom tilbage i Rue Beaubourg, saa hun, at der var ryddet op i huset; den seng, hvori Bertin pleiede at sove, stod opredet, hvilket ikke havde været tilfældet, da hun reiste afsted til Montrouge. Fru Derues fortalte hende, at Bertin havde sovet her, medens hun var borte.

Om aftenen kom Bertin som sedvanlig for at spise. Han spurgte til fru de Lamotte, som havde været saa syg aftenen iforveien.

«Hun er simpelthen blevet rask igjen, kjære Bertin», sagde Derues, «og har forladt os for at reise til Versailles og finde en plads til sin søn. Vort mellemværende er ordnet, kjøbet er op- og afgjort. Snart reiser vi allesammen til Buisson Souef!»

Lidt senere kom ogsaa den unge de Lamotte.

«Vær glad, min ven, din mor er frisk igjen. Hun er i Versailles for at søge en plads til dig!»

Maaltidet forløb under spøg og passiar.

Bertin fik atter sit gamle kammer tilbage, og da den unge de Lamotte kom hjem i sit logis, fortalte han, at hans mor var bleven rask igjen og var reist til Versailles.

VI.

I den trange Rue de la Mortellerie — den nuværende Rue de l'Hôtel de Ville — saaes søndag formiddag kun faa spadserende.

Over en dør, der førte ind til en smal gang, hang et skilt med indskriften: «Blikkanden»; under skiltet var anbragt en tavle, hvorpaa stod skrevet med store bogstaver: «En kjælder tilleie».

En liden mand med bleg ansigtsfarve og stirrende øine gik frem og tilbage i gaden. Han var iført en smuk, lys vaarfrak efter engelsk mode og holdt en spadserstok med gul metalknap i haanden; rundt hatten var anbragt en bred guldtresse.

Han betragtede skiltene og læste paa opslagene. Han stansede et øieblik op udenfor «Blikkanden», mønstrede huset og kastede et blik op- og nedad gaden. Den var øde og stille.

Han traadte ind i gangen og kom ud i et lidet gaardsrum.

En ældre kone fik øie paa ham og spurgte:

«Hvad ønsker De, Herre?»

«Jeg vil gjerne tale med huseieren».

«Det er mig».

Det var en fru Masson, en kone i sekstiaarsalderen, enke efter en forhenværende kontorist ved Châtelet.

«Jeg ser, De har en kjælder tilleie. Hvad tager De for den?»

«Femti livres aarlig. Det er en udmerket kjælder. Ønsker De at se den?»

Fru Masson tændte et lys og gik med den fremmede iforveien ned i kjælderen.

Værtinden havde ret, det var virkelig en prægtig kjælder. Man maatte først passere en trappe med omkring femten trin. Kjælderen var rummelig, i muren var en liden alkovelignende fordybning, hvori der

var god plads til adskillige vinfade.

Den fremmede stødte med sin stok mod bunden; denne bestod af løs muld, som let lod sig opgrave Murene var tykke og taghvælvingen solid.

«Ja, denne kjælder passer aldeles brillant for mig. Jeg leier den. Jeg er eier af et hus i Paris, i Rue Montmartre, som indbringer mig tre tusen livres; men min kjælder strækker ikke til for mig. Jeg venter med det første en sending spansk vin, som maa holdes frisk. Det vil passe udmerket at opbevare den her. Altsaa, afgjort, fru Masson; jeg leier Deres kjælder. Om nogle dage sender jeg min vin hid». —

Han kom tilbage den følgende dag for at afslutte leiekontrakten og gav fru Masson tolv livres, for hvis modtagelse hun udstedte en kvittering.

Naboerne i gaarden begloede nysgjerrig den underlige, blege mand, som leiede en kjælder.

Meget fornøiet, med hænderne i lommen og et fuldstændigt billede af en almindelig, fredelig borger i søndagspuds vendte Derues tilbage til sin bolig.

Henimod kl. 3 om eftermiddagen tre eller fire dage senere kjørte en varevogn, belæsset med en fustage samt en i graat lærred indsyet balle, ind i Rue de la Mortellerie.

En liden, bleg mand gik ved siden af.

Det var en virkedag, og færdselen i gaden var noksaa livlig. Mange vendte sig og saa efter den underlige fyr, som gik ved siden af vognen.

Ved et gadehjørne følte pludselig den lille mand, at nogen lagde haanden paa hans skulder.

«Hvad er det, De bestiller, hr. de Bury?»

«Aa, er det Dem, hr. Mesvrel Desverges?»

Det var en kjøbmand fra Arsenaldistriktet.

«Javist er det mig, og jeg er sandelig glad ved at træffe Dem. De véd, at De skylder mig henved syv tusen livres, og at jeg har erhvervet dom paa Dem. Jeg kan lade Dem arrestere. Det véd De. Nu, naar agter De at betale mig?»

Derues skjalv.

«Betale Dem? Aa, snart, bedste hr. Desverges, meget snart. Ser De den vogn der? Det er et parti fin vin, som er sendt mig som prøve. Jeg skal netop bringe den hen i et magasin, som jeg har her i nærheden. Jeg faar snart mere af samme sort, og da skal jeg betale Dem, jeg skal aldeles sikkert betale Dem. Paa snarligt gjensyn, hr. Mesvrel Desvergers, stol De bare paa mig, — jeg holder ord. Adjø! Jeg maa gaa fra Dem nu for at indhente kjøreren».

Dermed skyndte han sig afsted.

Kreditoren var ikke alene, men i følge med en ven ved navn Casset, som var ansat i en tobaksforretning i Rue de Monceaux St. Gervais.

«Skynd dig, Casset, og følg efter denne herre, som jeg netop talte med, og fortæl mig saa, hvor han gaar hen. Han skylder mig penge, og jeg er stygt bange for, at han skaffer sine varer tilside.»

Casset gjorde, hvad han blev bedt om, og lidt efter traf han atter sammen med sin ven i en kafé paa Grêvepladsen. Han havde gaaet efter Derues og seet ham stanse udenfor et hus i Rue de la Mortellerie.

Derues fortsatte sin vei uden anelse om, at nogen fulgte efter ham.

Henimod kl. 3½ stansede han udenfor «Blikkanden» og gav vognmanden, som læssede varerne af, tre livres. I det samme kom en vandbærer forbi paa sin vei ned til Seinen. Det var en mand paa otteogfirti aar ved navn Nicolas Thomas.

Derues raabte ham an, pegte paa ballen og foustagen og viste ham veien til kjælderen.

«Bær først den graa balle ned», sagde Derues.

Ballen var forfærdelig tung. Thomas troede først, at der var tøi i den, men da han bar den ned, lagde han merke til, at det var en slags kasse emballeret i lærred.

«Sæt det altsammen her i kjælderen. Tak, det er nok for idag».

Derpaa stængte Derues kjælderdøren.

Men det vilde jo have været uforsigtigt at anbringe liget af fru de Lamotte i en kuffert og udsætte den for den fugtige kjælderluft. Derues havde imidlertid tænkt paa alt.

En morgen ved 8-tiden drev en mursvend ved navn François Loirot omkring paa Grêvepladsen sammen med nogle kamerater. Han var netop arbeidsledig og stod nu paa den plads, hvor henrettelserne fandt sted, og ventede paa at nogen skulde komme og tilbyde ham arbeide.

Han havde allerede været der en god stund, da en mand i lys vaarfrak og med guldtresse rundt hatten traadte hen til ham.

«Er De ledig?»

«Ja».

«Vil De besørge lidt arbeide for mig?»

«Hvad gjælder det?»

«Jeg skal have gravet et hul i min kjælder for at anbringe nogle flasker vin der; intet bevarer vinen saa godt som at grave den ned. Jeg har taget maal af hullet; det maa være fem fod langt, tre fod bredt og fire fod dybt. De skal faa tre livres for bryderiet».

«Lad gaa! Jeg skal i en fart hente mit verktøi i Rue des Bourdonnais og er øieblikkelig tilbage».

Loirot kom snart igjen med en hakke og en spade, og de to mænd begav sig paa vei til Rue de la Mortellerie.

Mureren, som endnu intet havde nydt, stansede snart udenfor en kneipe, hvor han traf en kamerat, og forlangte en dram til at styrke sig paa.

«Her har De to sous. Skynd Dem nu lidt, det er allerede sent nok».

Ved 9-tiden var mureren og Derues nede i kjælderen.

«Nu skal De se, — det er her under trappen De skal grave».

Jorden var haardere, end Derues havde tænkt; arbeidet skred kun langsomt fremover.

Først kl. 12³/₄ var alt færdigt; midt i kjælderen gabede et kjæmpemæssigt hul.

«Saa, det er godt; min vin kommer til at ligge kjøligt her. Jeg skal selv grave den ned», sagde Derues. Derpaa gav han mureren de lovede tre livres. —

Nogle dage senere kom han igjen, steg ned i sin kjælder og ytrede i forbigaaende til fru Masson:

«Jeg kommer til at reise bort en stund og overlader min vin i Deres varetægt. Har De lyst til at smage paa den, saa tag imod disse to flasker malaga til foræring. Mens jeg er borte, vil muligens min kone eller mine folk komme; disse kan De godt slippe ind, men ingen andre!»

Alligevel viste Derues sig i den nærmest paafølgende tid nogle gange i Rue de la Mortellerie

En kone, som boede i fru Massons hus, saa ham en aften komme op fra kjælderen ledsaget af en sjauer, som bar en stor skindkuffert.

Men siden lod den underlige leier sig ikke mere se.

Nogle dage senere sendte Derues sin kone til en stentøihandler ved navn Petit paa Quai des Miramiones for at kjøbe nogle varer, han skulde sende til Villeneuve.

Da fru Derues kom hjem, stod den store kuffert der, som hun allerede havde seet ved Louvre. Stentøiet blev pakket ned i den og sendt med markedsskibet til Buisson Souef.

Saaledes sendte Derues den kuffert til hr. de Lamotte, som var bleven hans kones ligkiste. —

*

Der var endnu én fare, som truede Derues, nemlig fra den unge de Lamottes side. Gutten spurgte bestandig efter sin mor.

Han maatte derfor ogsaa ryddes afveien.

Under paaskud af at ville opsøge hans mor i Versailles, tog Derues ham med sig did, og de leiede sig begge ind i et gjæstgiveri.

Tre dage efter var den unge de Lamotte død.

Der faldt ingen mistanke paa Derues, thi han havde opgivet et falsk navn, og da den for sent tilkaldte prest kom tilstede, traf han kun en grædende mand ved liget af en ung gut, hvem han udgav som sin nevø.

Under navnet Beaufort blev den døde begravet paa kirkegaarden i Versailles. —

Derues følte sig foreløbig nogenlunde sikker, og vilde nu drage nytte af sine forbrydelser.

Han reiste til Villeneuve-le-Roy, og da hr. de Lamotte spurgte efter sin kone, svarede han, at hun havde forladt Paris, efterat han havde udbetalt hende kjøbesummen for slottet.

Hvor frække disse paastande end var, saa spillede dog Derues sin rolle ypperlig; han optraadte fuldstændig som Buisson Souef's eier og uddelte befalinger til tjenerpersonalet.

Men hr. de Lamotte, der ikke godt kunde tro, at hans kone havde tilendebragt en saa vigtig forretning uden at give ham nogen meddelelse derom, reiste nu til Paris for at søge efter hende.

Derues maatte nu for enhver pris prøve at overbevise ham om, at hans kone endnu levede, og at hun havde været letsindig nok til at rømme afsted med en elsker. Derues var derfor knapt vendt tilbage til Paris, førend han tog sig en snartur til Lyon. I den derværende notar Pourra's kontor indfandt sig den 8de marts en elegant, men tæt tilsløret dame, som med en noget mandhaftig klingende stemme præsenterede sig som fru Saint Faust de Lamotte og forklarede, at hun befandt sig paa reise, at hun havde solgt sit slot Buisson Souef, og at hun ønskede udstedt en fuldmagt for sin ægtefælle til at hæve renterne af et endnu ikke betalt restbeløb af kjøbesummen. Notaren udfærdigede dokumentet, den fremmede dame undertegnede det med lidt usikre skrifttræk og anmodede notaren om at sende det til Villeneuve-le-Roy.

Tre dage efter var Derues atter i Paris.

Foruden de to mordgjerninger havde han ogsaa gjort sig skyldig i falskneri.

VII.

Til trods for denne nye forbrydelse indhentede snart hans skjæbne ham.

Under hans fravær havde hr. de Lamotte indsendt sin klage, og kommissæren Mutel havde ladet afholde husundersøgelse hos Derues.

Da man snart kom paa det rene med, at Derues i sin betrængte stilling umulig kunde have erlagt kjøbesummen for Buisson Souef, lod Mutel ham arrestere ved hans tilbagekomst.

Fuldmagten, som imidlertid var ankommen til Villeneuve, tjente blot til at bestyrke ham i hans mistanke, skjønt han i førstningen endnu ikke troede, at det dreiede sig om et mord, men antog, at Derues kun

holdt fru de Lamotte tilbage et eller andet sted for at faa hende til at undertegne kontrakten.

Han kom dog snart til den overbevisning, at der forelaa et mord.

Han gav blandt andet ordre til at foretage efterforskninger i kjældere, priveter og huslofter, men alt uden resultat — fru de Lamotte og hendes søn var ikke til at finde.

Derues og hans kone hævdede haardnakket sin uskyldighed; de forklarede, at fru de Lamotte var reist fra dem, efterat handelen var endelig afsluttet.

Undersøgelsen gik sin gang, og snart indfandt sig et vidne, der havde seet Derues paa veien til Lyon.

Tilsidst kom ogsaa hemmeligheden med kjælderen i Rue de la Mortellerie for en dag.

Husets værtinde, der forundrede sig over, at hendes sælsomme leier ikke mere lod sig se, talte med naboerskerne derom, og disse fortalte det til kommissæren.

Der blev gravet efter i kjælderen, og man fandt liget, som ægtefællen og andre vidner let gjenkjendte som liget af den savnede fru de Lamotte.

Derues og hans kone blev konfronteret med liget; fru Derues var en afmagt nær, men Derues negtede selv nu alt og paastod, at fru de Lamotte havde været høiere.

Men efterat han atter var bleven ført tilbage til fængslet, blev han snart klar over, at det ikke i længden nyttede at negte, og han ændrede taktik. Han erkjendte, at det var fru de Lamotte; hun var afgaaet ved døden i hans bolig af en sygdom, og af frygt for at blive anklaget for at have myrdet hende, havde han skaffet liget tilside. Ogsaa hendes søn var død i Versailles, og af samme grund havde han ladet ham begrave dér under et falsk navn.

Dommeren begav sig til Versailles, lod graven aabne og fandt den unge mands lig. Retslægerne, de berømte doktorer de Leurye og Sallin, undersøgte ligene; de fandt saar i maven og i tarmene og erklærede, at døden hidrørte fra en medicin, «som havde indeholdt en substans, der ved sin skadelige virkning var istand til at ødelægge livsprincipet», men de formaaede ikke at fastslaa giftens natur.

Derues' forsvarssystem var hermed blevet fuldstændigt uholdbart; men han gav alligevel ikke slip paa det. Han vedblev som før at paastaa, at fru de Lamotte var død en naturlig død, og at hans eneste feil var den, at han havde villet hemmeligholde hendes død.

Han forsikrede haardnakket om sin uskyldighed, endog da han stod paa skafottet. «Tilstaa aldrig!» raabte senere en berygtet forbryder, Avinain, da han steg opad trinene til guillotinen. Maaske ogsaa Derues haabede derved at vække tvilen til sin gunst.

Hans forsikringer hjalp ham ikke det mindste. Châtelet-domstolen dømte ham til døden; hvad hans kone angik, bestemte den, at den endelige dom først skulde afsiges senere.

Derues appellerede til Parlamentsretten, den øverste franske domsmyndighed, og denne udsatte alle andre forhandlinger for straks at optage denne sag.

Palais de Justice var beleiret af en uendelig, ophidset menneskesværm, som afventede udfaldet.

Kl. 4 om morgenen den 5te mai afhentedes Derues fra fængselet og førtes under streng bevogtning til et forværelse i retsbygningen. Det tillodes det talrige publikum i grupper paa seks personer at defilere forbi ham. Henimod kl. 9 blev dog trængselen saa sterk, at man kun slap advokater, sagførere og enkelte andre ind.

Derues var ligbleg, men fuldkommen fattet; de forbipasserende be-

tragtede ham, som var han et merkeligt dyr. Med et spottende smil besvarede han mængdens blikke.

Da han fik øie paa en benediktinermunk, som han havde stiftet bekjendtskab med i Chartres, raabte han til denne:

«Aa, jeg haaber, at min sag snart blir afsluttet; da mødes vi igjen og skal faa os en hyggelig passiar!»

Da en af tilskuerne, medens han betragtede ham, lod, som om han holdt sine øine rettet paa et billede paa væggen bagenfor, tilraabte Derues ham:

«Se De bare paa mig, — De er ikke kommen herhen for dette billedes skyld, men for at betragte mig. Se heller paa mig istedetfor paa billedet, jeg er da en original!»

Indimellem alt dette gjentog han atter og atter sin stadige forsikring: «Jeg er uskyldig!»

Ansigt til ansigt med et saadant mod, en saadan kynisme hørtes blandt publikum snart lydelige tvil om hans brøde, og der dannede sig efterhaanden en hel fabel om hans uskyldighed, saameget mere som erindringen om flere justitsmord, f. eks. sagen mod Calas, endnu var levende. Ogsaa Calas havde jo bestandig forsikret om sin uskyldighed!

Medens mængden passerede forbi ham, blev processens akter oplæst for den bag lukkede døre forsamlede domstol.

Derues, som kaldtes ind til det sidste forhør, negtede atter.

Efter en længere raadslagning stadfæstede Parlamentsretten den af Châteletdomstolen afsagte kjendelse:

Derues dømtes for giftmord og falskneri til at have sit liv forbrudt; han skulde med en vokskjerte i haanden først gjøre bod, derpaa levende radbrækkes og hans aske strøes for vinden.

VIII.

Ved 6-tiden om morgenen den 6te mai 1777 var man i justitspaladset færdig med alle forberedelser til fuldbyrdelsen af den dagen iforveien afsagte dom.

Den konstituerede overdommer Bachois de Villefort var iført sin embedsuniform og ventede i torturkammeret sammen med retsskriveren, bøddelen og dennes assistenter paa den domfældte

Derues kom.

Han var endnu blegere, end han pleiede, men han skjalv ikke; der saaes ikke en eneste trækning i hans blodløse ansigt.

Siddende paa forbryderbænken hørte han dommen blive oplæst, og idet han rolig betragtede sine dommere, mumlede han:

«Jeg havde ikke ventet en slig behandling!»

Torturen tog sin begyndelse, men han maatte først paahøre den sedvanlige tale, hvormed man søgte at indgyde den domfældte mod og indskjærpe ham at afsløre alt.

Den lille spinkle og svagelige mand besad et usedvanligt mod; havde han hidtil besværget sin uskyldighed, saa gjorde han det ogsaa nu; intet kunde rokke ham heri, hverken torturinstrumenterne eller tanken paa den nær forestaaende død.

Han vidste, hvilket tilintetgjørende bevismateriale der under retsforhandlingen var bleven skaffet tilveie mod ham, men han vidste ogsaa, at noget bevis i ordets absolute betydning ikke var bleven ført.

Han var dømt som giftmorder, men giften havde man ikke fundet.

Han vidste, at hvis han konsekvent benegtede alt, helt til han betraadte skafottet og trak det sidste dødssuk, vilde der straks efter hen-

rettelsen altid findes nogen, som vilde sværge paa hans uskyldighed.

Han ønskede ogsaa muligens at frelse sin kone, der med en tilstaaelse fra hans side ligeledes vilde blive styrtet i fordærvelse.

Han lagde et i sandhed heroisk mod for dagen.

«Hvor kjøbte De giften?» spurgte dommeren.

Og Derues svarede urokkelig:

«Jeg har ikke kjøbt nogen gift, thi jeg har ikke forgiftet fru de Lamotte og hendes søn».

Han benegtede fuldstændig systematisk, men han begyndte at skjælve nu.

Og pludselig udbredte en skrækkelig lugt sig i lokalet — hans rædsel havde uimodstaaelig virket paa hans tarmer.

Man maatte se til at blive færdig; han var saa svag og medtaget, at dommeren frygtede for, han skulde dø under torturen.

De tilstedeværende læger undersøgte ham og erklærede, at han «i betragtning af sin svagelige konstitution» alene vilde kunne udholde torturen af «den spanske støvle»; han slap da for den frygtelige vandtortur, som brugtes saa hyppig i Paris's jurisdiktion.

Nu anbragtes Derues i torturstolen; hans arme blev bundne paa ryggen, medens benene blev hængende lodret ned; derpaa lagdes udvendig og indvendig paa hvert ben to solide brætter, som sammensnøredes under knæet og over ankelen. De saaledes indpressede ben førtes tæt ind til hinanden og snøredes sammen, saa de blev næsten flade under trykket.

Og nu greb bøddelen til trækilerne.

«Min Gud!» stønnede Derues, «skjænk mig styrke til at holde ud! Jeg er uskyldig, — jeg er kun skyldig i at have hemmeligholdt disse ulyksalige dødsfald».

De første to kiler blev drevet ind mellem brætterne, den ene ved knæet, den anden ved ankelen.

Træet knagede; derpaa anbragtes ogsaa det andet par kiler.

«Da skreg Derues meget», siger torturprotokollen.

Derues skreg, jamrede, bad:

«Min Gud, forund mig styrke til at holde fast ved sandheden!»

De fire kiler var drevne ind, men endnu bestandig var ingen tilstaaelse fravristet ham.

Torturen havde intet nyttet. —

Men pinslerne var ikke tilende hermed; der stod endnu den «overordentlige» tortur tilbage.

Nok en kile dreves ind med hammeren; kjødet sønderflengedes, knoklerne klemtes sammen, blodet sprøitede frem ved knæerne og anklerne, rislede nedad brætterne og fugtede snorene, hvormed de mishandlede lemmer var bundet.

Den ulykkelige udstødte smerteshyl og skreg:

«Jeg er uskyldig! Jeg er uskyldig!» — bestandig det samme.

Den «overordentlige» tortur fortsættes — den anden og den tredie kile føies til, bøddelen slaar atter løs med sin hammer.

Den konstituerede overdommer Bachois de Villefort venter og haaber endnu bestandig paa en tilstaaelse — forgjæves.

Derues skriger ikke længer engang, han er blot som en eneste klump kjød, som man martrer, uden at kunne fravriste ham et ord eller en klage.

Man maa stanse.

Hans arme befries for baandene, de blodige brætter fjernes fra benene.

Derues har mistet bevidstheden; men han maa atter kaldes tilbage til livet, forat det ventende folk udenfor kan faa være med at se paa, hvorledes han dør.

Lægerne beflitter sig paa at gjøre

det blodige legeme levende for endnu etpar timer; der tændes et stort baal i torturkammeret, og man lægger Derues foran det paa en madras. Varmen bringer ham atter til sig selv.

Forhøret begynder paany; han maa endnu engang svare, nævne sit familienavn og sine fornavne, erklære, at hans kone er uskyldig og ikke meddelagtig i det passerede.

Rettens sekretær noterer hans svar. Saa maa han desuden høre paa, at torturprotokollen, hvori hans lidelser, hans skrig for hver ny kile er optegnet, bliver oplæst. Han skulde egentlig ogsaa undertegne den, men han er for svag og kan ikke længer holde pennen.

Endelig bliver han ført bort for paa pladsen foran Notre Dame at sone offentlig for sin brøde.

Han anbringes paa en vogn; presten i St. Martin, Jean Gilbert Segaud, følger med for at yde ham geistlig bistand og trøst.

Det regner, og en af bøddelknegtene holder en paraply over presten, som viser den dømte krucifikset.

En uhyre menneskemængde opfylder gaderne helt til Kathedralen.

Derues er ligbleg, og skjorten, han er iført, lader denne blegh ed træde end skarpere frem, men hans ansigtstræk er ubevægelige.

Han maa knæle ned. Rundt halsen har han en strikke, i haanden en svær vokskjerte, paa bryst og ryg en tavle med paaskriften: «Giftmorder med overlæg!»

Inden retssekretæren har begyndt at oplæse bodsformularen, toner det samme raab, han havde udstødt under torturen, og som hver gang hensætter mængdens samvittighed i uro: «Jeg er uskyldig!»

Efter denne offentlige pønitense kjøres Derues videre paa vognen endnu et stykke — til Grêvepladsen, hvor skafottet staar.

Pladsen er sort af mennesker; i vinduer, paa stiger og bænke, som leies ud, staar de der hoved ved hoved.

Kolportører trænger sig omkring og sælger dommen over Derues, som er udkommen hos parlamentets boghandler Simon.

Politiet har fuldt op at gjøre med at holde styr paa denne uhyre masse mennesker, som har betalt sine pladse dyrt og ventet i mange timer for at se, hvorledes en giftmorder dør.

Paa Sablons-marken fandt samtidig sted en tropperevue til ære for greven af Falkenstein, og kongen og hele den kongelige familie var tilstede der; men det militære skuespil havde tiltrukket færre mennesker end eksekutionen. Siden Damiens' henrettelse var der ikke seet en slig tætpakket menneskemasse paa Grêvepladsen.

Endelig ankom bøddelkjærren.

Mængden udstødte et langvarigt skrig, alle trykkede og trængte paa for at faa et glimt af den dødsdømte.

Denne lod fremdeles til at være lige ufølsom og ubevægelig; det var saa vidt, at hans askegraa læber zitrede en smule. Med sine smaa klare øine saa han paa hele denne folkemasse, som var strømmet hid ligesom til et teater, brave pariserborgere, lediggjængere, dagdrivere fra forstæderne, kvinder, børn, politikonstablerne, soldaterne med sine musketter, som dannede espalier, og længere borte, ragende op over alle disse hoveder og synlig fra alle kanter: skafottet med sit hjul og sit tunge St. Andreas-kors af træ, paa hvilket han skulde dø.

Klokken var lidt over 2.

Derues' blik svævede længere bort, forbi skafottet og mængden, der trængte sig omkring. Han saa paa Hotel de Ville. Han havde ret til at gaa derind og afgive sin sidste

forklaring, gjøre sit «*testament de mort*» og forhale sin henrettelse for nogle øieblikke.

Derues drog derhen; dommerne forsamlede sig i en af salene. Retssekretæren var tilstede for at nedtegne den dømtes sidste ord, ved hans side sad Bachois de Villefort i sin skarlagenrøde kappe.

Dommerne hørte opmerksomt efter; kanske han agtede at tilstaa.

Nei — hans erklæringer var stadig de samme; han forsikrede fremdeles om sin uskyldighed.

Men Derues havde ikke blot til hensigt at vinde tid, han vilde ogsaa frelse sin anklagede kone. Han vidste, hvilken vegt der ved en proces tillagdes en døendes udsagn. Det gamle retssystem antog, at man ikke løi under smerte og pine, derfor havde man indført torturen og tillagde en barselkvindes udsagn saa megen vegt — «*virgini parturienti creditur*».

Derues afgav følgende erklæring:

«For at lette min samvittighed anser jeg mig nødt til at erklære, at jeg endnu fremdeles fastholder, at jeg ikke har havt nogensomhelst andel i hverken fru de Lamotte's eller hendes søns død. Jeg er uskyldig. Er de bleven forgiftet, saa er ikke jeg den skyldige. Jeg kan kun bebreide mig selv, at jeg har hemmeligholdt deres død. Jeg har løiet ved ikke straks at sige dette, og jeg angrer denne min løgn. Det er mig magtpaaliggende at sige Dem, at min hustru er uskyldig, uskyldig i alt, det sværger jeg Dem. Hun har intet vidst, om hvad der foregik, og jeg har intet meddelt hende. Hun har troet, at jeg bragte den unge de Lamotte til hans moder. Jeg, jeg alene, sendte hende afsted til billedhugger Mouchy for at bede ham om, at opbevare liget; hun stod i den formening, at kufferten indeholdt sager, som jeg agtede at sende til Buisson Souef. Hun vidste intet, intet, — jeg har anvendt alle optænkelige kneb for at hemmeligholde alt for hende. Jeg taler sandhed, det forsikrer jeg Dem, og De maa tro mig. Hun er aldeles uskyldig».

Det er muligt, at han virkelig talte sandt; ialfald maatte den dødsdømtes udsagn kontrolleres endnu engang, thi næste dag var det for sent. En konfrontation blev nødvendig, og paa den kongelige anklagers forlangende blev fru Derues hentet.

Den ulykkelige kyssede sin kone og lagde hende børnenes fremtid paa hjerte:

«Opdrag dem i gudsfrygt og kjærlighed til deres pligter, og lad dem fremforalt ikke være uvidende om, hvorledes jeg døde. Du kan gjøre regning paa biskopen af Chartres hr. de Rocozal's og erkebiskopen af Paris hr. Beaumont du Repaire's godhed, de har bestandig været venlige mod mig!»

Den stakkels kone græd og jamrede, rev sig i haaret og væltede sig paa gulvet. Da hun fra For-l'-Evêque blev hentet til Hotel de Ville, havde hun villet tage livet af sig og rendt hovedet mod indgangsdøren. Selv den konstituerende overdommer ynkedes over hende; han talte beroligende til hende, bad hende erindre, at hun var i omstændigheder, og at hun endnu ikke var dømt. Da fattede hun sig hurtig, og forhøret kunde begynde.

Hun tilstod, at hun en nat havde sovet i den syge fru de Lamotte's værelse, og at hendes mand havde overleveret hende den unge de Lamotte's uhr.

«Ja, hun vidste intet», raabte Derues, «jeg fortalte hende, at fru de Lamotte sov, og befalede hende, at gaa ud igjen».

Tilslut skulde protokollen over dette «*testament de mort*», der intet nyt bragte for dagen, undertegnes.

Derues greb pennen, men inden

han skrev under, stansede han et øieblik:

«Min hustru er uskyldig, det gjentager jeg endnu engang, jeg beroligede hende, da hun blev ængstelig over fru de Lamotte's fravær. Det var mig, som lod hende skrive brevene til ægtefællen; hun er uskyldig».

Han havde faaet sin dom og vidste, at han maatte dø, øieblikkene var talte.

Han kunde høre den fjerne summen af den paa Grêvepladsen forsamlede mængde; men man vilde muligens fæste lid til en døendes ord, muligens var det lykkedes ham at frelse sin hustru — han havde intet mere at sige, og med sikker haand og uden at skjælve skrev han sit navn i protokollen

Pludselig ankom et retsbud i største hast til Hotel de Ville med en til den konstituerende overdommer fra præsidenten for Tournelle-domstolen rettet skrivelse.

Det var en befaling om at udsætte med henrettelsen i tilfælde af, at Derues skulde have afgivet en betydningsfuld forklaring, og straks indsende rapport derom til parlamentskamrene, som netop holdt møde i anledning af processen mod hertugen af Richelieu.

Men Derues havde intet sagt.

Øieblikket var kommet.

«Afsted!» raabte den dømte, «lad os faa en ende paa det hele!»

Klokken var næsten syv om aftenen. Dørene aabnedes, Derues gik med faste skridt nedad Hotel de Ville's trappe, steg op paa skafottet og begyndte, hjulpet af bøddelen, at klæde sig af.

Med engang blev det dødsstille. Mængden strakte hals for at se.

Derues, som kun var iført en skjorte, blev bundet paa hjulet med ansigtet vendt opad. Skuldre, albuer, haandled og benene blev lænket til de massive træbjelker. Hovedet hvilede paa en sten. (Sluttes.)

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskrift-presse hentede opsæt. Den medtager alt der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

STEEN'SKE BOGTRYKKERI. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

10. HEFTE OKTOBER 1907 15. AARG.

Felttjenesteøvelserne i 1907.

Af oberstløitnant *H. D. Lowzow.*

De sidste dage af august og de to første dage af september strømmede afdelingerne fra alle de østlandske exercerpladse og de militære skoleafdelinger fra hele landet fra Trondhjem og sydover sammen til partiernes samlingspladse i det strøg mellem Lillestrømmen og Eidsvold, hvor de store felttjenesteøvelser skulde foregaa. Dels kom de marscherende ad landeveiene eller over aaserne, dels blev de transporteret frem med jernbane.

For jernbanernes funktionærer var det travle dage, men ogsaa en nyttig øvelse i forsvarets tjeneste. I vore dage spiller jernbanerne en overmaade stor rolle under krigene. Ikke alene befrier de armeerne for en stor del af alt det arbeide og al den omsorg, der i tidligere dage maatte ydes af og for de svære trænkolonner med alle slags krigsfornødenheder, der slæbte sig frem de lange strækninger ad landeveiene, men de tillader de krigførende at begynde krigen med en ganske anden hurtighed og eftertryk end før. Angriber som forsvarer søger nu at overbyde hinanden i den hurtighed, hvormed tropperne samles og føres frem mod de vigtigeste punkter. De fordele, som paa den ene eller anden side kan vindes ved hurtig og kraftig optræden i krigens første dage, kan blive afgjørende for dens hele gang; og naar militærtog efter militærtog ruller mod grænsen, kan seier eller nederlag komme til at bero paa, hvad jernbanerne magter at yde. Derfor er det ingen frase, naar man nævner de militære hensyn, hvor det gjelder jernbaners bygning og udstyr. Det gjælder store interesser for forsvaret. Og derfor er det saa let forstaaeligt, at der t. ex. fra alle militære hold nu ivres saa sterkt for, at man i første række skal fastholde bygningen af den bredsporede bane gjennem Gudbrandsdalen helt frem til Trondhjem, fordi den vil tillade en hurtig og sikker forflytning af stridskræfterne mellem det nordenfjeldske og søndenfjeldske operationsteater. Der har da ogsaa mellem vor generalstab og jernbanernes myndigheder gjennem en aarrække fundet et omhyggeligt samarbeide sted for at muliggjøre den bedst mulige udnyttelse af de bestaaende jernbaner i forsvarets tjeneste. Resultaterne af dette arbeide

staar til en vis grad sin prøve under de store felttjenesteøvelser, og man tør nok sige, at jernbanerne iaar som adskillige gange tidligere har klaret sin del af opgaverne særdeles godt, og at man tør haabe, de ogsaa vilde skille sig saa vel, som vore endnu ikke videre gunstige jernbaneforholde tillader, fra den ganske vist langt haardere prøve, paa hvilken de vilde stilles under en virkelig krig.

Men *tropperne,* hvorfor skal de med store bekostninger — de store felttjenesteøvelser koster jo som regel 2 à 300 000 kroner — trækkes bort fra sine exercerpladse for under ubekvemme og ublide forholde at udføre i store masser nogenlunde det samme, som de øver sig i hver for sig paa og nærmest omkring sine moer. Jo, de militære øvelser er som et stykke mosaik. Den dygtighed, hver enkelt afdeling oparbeider hjemme paa sin egen mo, er den enkelte sten, der maa være fast og vel formet. Men hvor heldigt det end er gjort, man faar intet godt billede uden at stenene sættes rigtig sammen. Hvad nytter det, om et infanterikompani kan bekjæmpe et andet efter alle kunstens regler, om det skulde staa raadvildt og gribes af panik, naar der galoperer en eskadron frem mod dets flanke. Og hvad nytter det, om et batteri kan skyde udmerket, hvis det ikke har lært blandt de aabne skytterlinier, der bølger frem og tilbage langt fremme, at skjelne ven fra fiende. Hvorledes skulde i det hele de forskjellige vaabenarter kunne arbeide godt og sikkert sammen, naar de ikke kjendte hverandres virksomhed og havde praktisk lært at samarbeide. Og hvorledes skulde man kunne faa førere, der magter at føre store af alle vaabenarter sammensatte troppemasser, naar de aldrig fik nogen øvelse deri. Den høiere troppeføring er en overmaade vanskelig sag. Selv i fred stiller den store fordringer til karakter, intelligens og arbeidsevne. Der er yderlig faa, som heri blir mestere. Og den kan ikke læres bare teoretisk; der er her et langt sprang fra at vide til at kunne. I krig er det ikke nok at have en god trop. En dygtig fører kan udrette meget med en middels trop, en slet fører kan ødelægge alt for den tapreste og dygtigste afdeling. Hvorledes skulde man i krig faa de rette mænd i de vigtigste stillinger, naar man savnede de fingerpeg, som fredsøvelserne giver. Det er vanskelig nok, selv om man har disse anvisninger.

Hertil kommer alle de nye forholde, hvori tropperne og deres førere kommer. Nye kommandoforholde, ukjendte chefer og sideordnede. Underretningsvæsenet skal virke hurtig og sikkert fra de yderste følehorn gjennem alle mellemled ind til den øverste ledelse. Ordremekanismen skal virke med fuld kraft fra den høieste fører ud gjennem alle de over milevide afstande spredte afdelinger. Befal og mandskab skal lære ikke alene den passive disciplin, der nøier sig med at lystre ordre, men den aktive disciplin, der bestaar i utrættelig selvstændig virksomhed loyalt i førerens og befalingernes aand, selv hvor disse sidste efter sin ordlyd

ikke længer kan følges. Og soldaten skal lære at finde sig tilrette i de — ofte nok ubehagelige — forholde, der altid opstaar og maa opstaa, hvor større troppemasser er samlede. Man vil forstaa, at der her er anledning nok til friktion, til misforstaaelse, til hundreder af feil paa grund af manglende kjendskab, og at alt dette vilde kunne faa en skjæbnesvanger betydning under krig. Men disse feil, denne friktion skal man søge saavidt muligt at undgaa i krig ved at man lærer at overvinde og fjerne dem under øvelserne i fred.

Af alle disse grunde er i alle europæiske hære større felttjenesteøvelser optagne som et ordinært og nødvendigt led i den militære uddannelse. Ved dem er det, alle de smaa stykker af mosaiken sættes sammen til et virkningsfuldt hele.

Øvelserne skulde finde sted under følgende ledere:

Overledning: Kommanderende general Ole Hansen med generalstabschefen Haakon Hansen som stabschef.

Fører for sydpartiet: General Holtermann med oberstløitnant Eriksen som stabschef.

Fører for nordpartiet: General Ebbesen med oberstløitnant Rud som stabschef.

Hvilken er nu disse lederes rolle:

Hovedprincipet for øvelserne er, at hvert af partierne skal handle frit, aldeles som i krig og uden at noget paa forhaand er opgjort.

Dog med en nødvendig indskrænkning. Det kunde t. eks. hænde, at en partifører i krig vilde gjøre klogt i aldeles ikke at optage nogen kamp, men i kun at trække sig tilbage — eller at forholdene gjorde det rigtig at fortsætte en paabegyndt kamp til troppernes kraft blev udtømt i den grad, at intet kunde udrettes de følgende dage. I begge tilfælde vilde tropperne blot faa en brøkdel af den øvelse i kamp, som kunde været opnaaet. At sørge for, at de faa øvelsesdage bedst mulig blir udnyttet, er overledningens sag. Den løser denne opgave, ikke ved at foreskrive førerne hvorledes de skal manøvrere, men dels ved at opstille forudsætninger for den hele manøver, saaledes at de hurtig fører til sammenstød, dels ved at gribe ind under manøvrens gang. T. eks. ved at meddele partierne, at en bro er sprængt, at forsterkninger kan ventes, at der er ankommet en ordre fra en overordnet chef eller ved at afbryde en kamp og bestemme en linie, der ikke skal overskrides før et vist klokkeslet næste morgen. Det kan maaske bringe for hver dag en ny situation, som skjæbnens spil stundom skaber det i krig; men under den nye situation handler partierne atter fuldstændig frit, indtil en ny meddelelse kræver nye forholdsregler.

Foruden overledningen og cheferne virker endnu et apparat, der skal træde istedet for virkningen af de skarpe skud i krig. Det er kampdommerne. De skal følge de større afdelinger, søge at være tilstede hvor noget foregaar, og, naar tiden er inde,

Inddeling for Sydpartiet ved felttjenesteøvelsernes begyndelse.

Chef: Generalmajor *Holtermann.* Stabschef: Oberstløitnant *Eriksen.*

3. regiment.
Chef: oberst **Jacobsen**

Numedal linje. Hallingdal linje. Valders linje. Mitr.-afd.

2. regiment.
Chef: oberst **Steffens.**

Kr.ania linje. Smaalen. landv. 2. skolebataljon[1]. Mitr.-afd.

1. regiment.
Chef: oberst **Strugstad.**

N.j.k. landv. N.j.k. linje. 1. skolebataljon[2]

1/2 søndenfjeldske hjulrytterkompani.

Akershusske kavalerikorps's linjekorps.
Chef: oberst **Maurer.**

Mitr. afd. Skoleeskadronen.

2. feltartilleribataljon af linjen.
Chef: oberstløitnant **W. Færden.**

Skolebatteriet.

1 pontonnerkomp. af linjen med brotræn (1 ekvipage).

1 sappørpeloton.
(Underofficersskolen.)

1 telegrafafdeling af linjen.

1. sanitetskompani af linjen.

1 furagekolonne. 1 proviantkolonne. 1 feltlasaret. 1 ammunitionskolonne.

1 intendanturafdeling.

[1]) Kadetkompaniet, Hs. mj. kongens garde, 1. og 4. brigades underoff. skoler.

[2]) 2., 3. og 5. brigades samt fæstningsartilleriets underofficersskoler.

Inddeling for Nordpartiet ved felttjenesteøvelsernes begyndelse.

Chef: Generalmajor *Ebbesen.* Stabschef: Oberstløitnant *Rud.*

2. regiment.
Chef: Oberst **Bull.**

Gudbrandsd. landv. Østerd. landv. Hedem. landv.

1. regiment.
Chef: Oberst **Rustad.**

Mitr.-afd. Gudbrandsd. linje. Østerd. linje. Hedem. linje. Smaalen. linje.

1/2 søndenfjeldske hjulrytterkompani.

Oplandske kavalerikorps's linjekorps.
Chef: Oberst **Petersen.**

Mitr.-afd.

1. feltartilleribataljon af linjen.
Chef: Oberst **Wessel.**

1 sappørkomp. af linjen. 1 telegrafafdeling af linjen.

2. sanitetskomp. af linjen.

1 furagekolonne. 1 proviantkolonne. 1 feltlasaret. 1 ammunitionskolonne.

1 intendanturafdl.

1 frivillig skytterafdeling.

afgjøre, hvem der har seiret og kan gaa frem, hvem der har tabt og maa gaa tilbage. Og dertil kommer enkelte hverv, der ikke altid bringer fortjent paaskjønnelse fra de kjæmpendes side, saasom at skille to stædige modstandere ad, eller at sætte en afdeling, der — ofte ved egne feil — maa antages at have lidt store tab, ud af kampen for kortere eller længere tid.

Af kampdommere var der en hel stab af beredne officerer. Deres chef var general Klingenberg med oberst Knoff som stabschef.

Partiernes sammensætning vil sees af hosstaaende «inddelinger», hvortil skal føies et par ord.

Infanteriet er opsat i regimenter paa 3 (et enkelt paa 4) bataljoner. Regimenter findes hos os ikke opsat i fred. Til chefer maa tages officerer fra bataljonerne, hvis pladse saa igjen maa fyldes ved oprykning nedenfra — hvorved der atter opstaar tomme pladse. At faa dette uheldige forhold rettet skulde være en af forbedringerne ved en ny hærordning.

Blandt afdelingerne vil der findes nogle, der er forholdsvis nye, det er mitraljøse-afdelingerne. Hver af disse bestaar af 4 mitraljøser, og hver mitraljøse kan udskyde en god del over 400 geværprojektiler i minuttet. Da de ikke skyder med løst, markeredes deres virksomhed med trommer.

Som man vil se var sydpartiet 2 bataljoner, 1 eskadron og 1 batteri — ca. 2 000 mand — sterkere end nordpartiet.

Den hele styrke for begge partier tilsammen var henimod 14 000 mand.

Forudsætningen for manøvrerne var:

En kombineret brigade — *sydpartiet* — er under fremrykning fra Enebak gjennem Lillestrømmen. Den har til opgave ved en rask fremrykning at kaste en fra Eidsvold kommende norsk styrke tilbage nordover for derefter at sætte sig i besiddelse af defilemundingerne ved Minne og Hurdalssjøens nordende.

Om aftenen 1ste september er kavaleriet og hjulrytterafdelingen naaet frem til trakten om Kjeller. Resten af partiets styrke kommer først den 2den september om eftermiddagen frem til trakten om Skedsmo kirke.

En kombineret brigade — *nordpartiet* — er paa marsch over Eidsvold mod syd. Den har ordre til at rykke hurtigt frem og om muligt stanse fiendens fremtrængen.

Forstærkninger — 1 regiment paa 3 bataljoner og 1 batteri opsættes paa Hedemarken men kan ikke være fremme ved brigaden før 5te september om aftenen.

Om aftenen den 1ste september er kavaleriet og hjulrytterafdelingen naaet frem til Gardermoen. Resten af styrken vilde først ankomme til Gardermoen den 2den september om eftermiddagen.

Terrænget.

Forinden jeg gaar over til skildringen af, hvorledes partierne løste sine opgaver, skal jeg med nogle ord

Oversigtskart til Felttjenesteøvelserne.

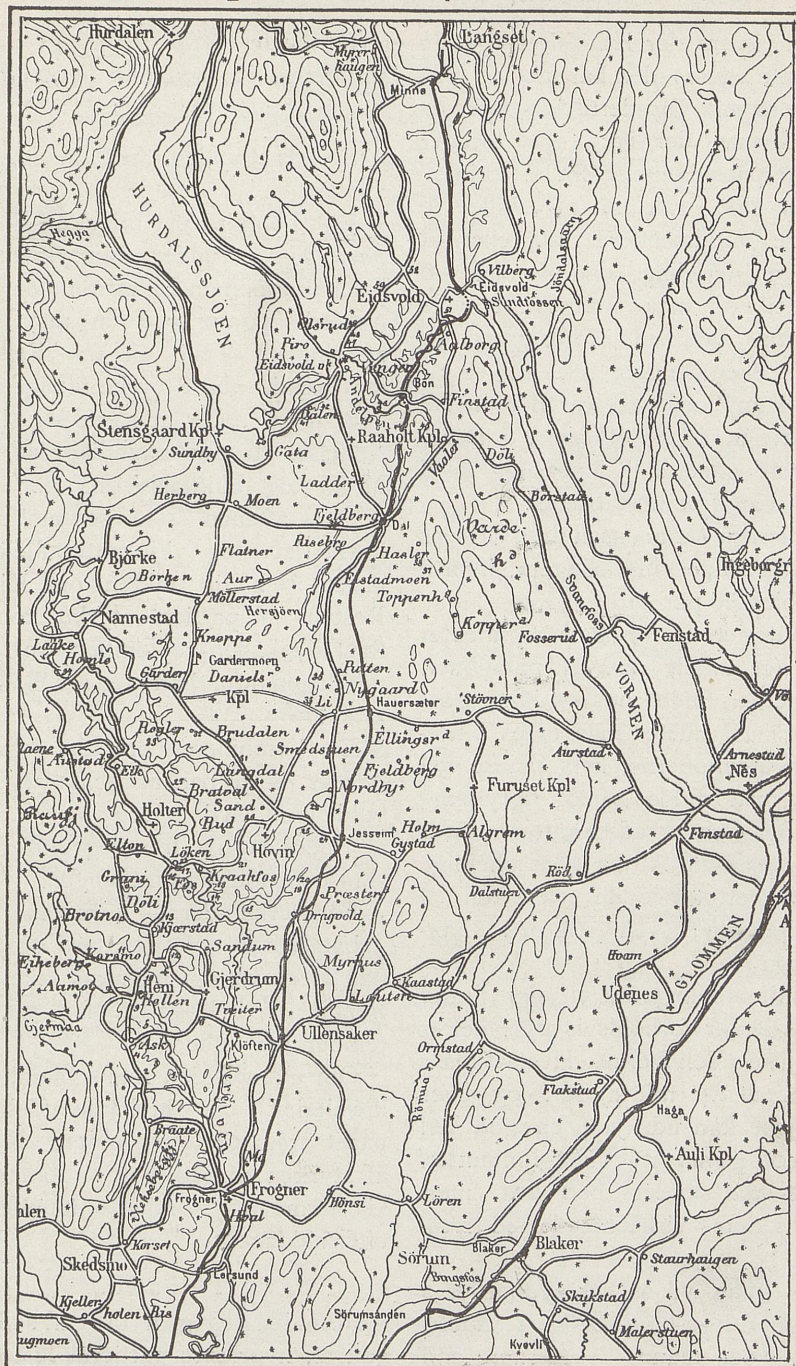

Maalestok 1:200,000 2000m 0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 km.

Forklaring til oversigtskartet.

1. Hval	10. Ljøreggen	21. Aastad	32. Lekedalen	43. Gladbak
2. Fjælstad	11. Kokstad	22. Gutu	33. Ukustad	44. Hjera
3. Hammer	12. Tori	23. Brøstad	34. Færstad	45. Østerud
4. Hønsi	13. Laavegg	24. Døli	35. Vilberg	46. Bønsdalen
5. Svensrud	14. Taugland	25. Gjestad	36. Furulund	47. Karlstuen
6. Gjerdrum	15. Haga	26. Gislevold	37. Svinaasen	48. Jonsrud
meieri	16. Grøsaaker	27. Hallingstad	38. Buskerud	49. Brensmork
7. Korset	17. Eset	28. Kverndalen	39. Bygningen	50. Næringen
8. Løken	18. Kolby	29. Grønvold	40. Berger	51. Mork
meieri	19. Trøgstad	30. Midtskogen	41. Amundrud	52. Hammerstad
9. Kraakvaal	20. Langeland	31. Mjæleberg	42. Lund	

omtale det terræng, hvori manøvrene skulde finde sted. Foruden til det medfølgende oversigtskart henvises til den geografiske opmaalings kart i $\frac{1}{50\,000}$ over Gardermoen og omegn. Det vil lette forstaaelsen og interessen betydelig om man vil ofre nogle minutter til at sætte sig ind i terrængforholdene. Manøverfeltet var det strøg, der strækker sig fra Skedsmo og Lillestrømmen i syd til Hurdalsjøen og Eidsvold i nord. Det er begrænset i vest af det uveisomme fjeldstrøg mellem Hakedalen og Nannestad, hvilket fortsætter sydover til Skedsmo og nordover paa vestsiden af Hurdalsjøen. I øst er det begrænset af Glommen og Vormen, men den del af strøget der ligger østenfor Ullensaker kirke og Furuset kapel kunde ikke komme sterkere i betragtning for hovedoperationerne, fordi man for at gaa frem her maatte følge tidsspillende omveie og maatte blotte forbindelseslinierne i ryggen. Fra Lillestrømmen i syd til Jesseim og Gardermoen i nord er operationsomraadet i det store set overmaade kuperet, gjennemskaaret af elve og bækker og hist og her bedækket af skog. Det deles i 2 dele af Lerelven, der fra Lersund til op i Gjerdrum gaar ligeløbende med fremrykningslinierne, og som fra Gjerdrum og op gjennem Nannestad gaar paa skraa mod disse. Efter alt regnveiret var Lerelven en noksaa betydelig hindring, der ikke vel kunde passeres uden over broerne. En hindring af denne art giver operationerne et bestemt præg. Gaar man frem blot paa den ene side, kan fienden gaa paa den anden og komme i flanken eller ryggen. Deler man styrken og gaar frem paa begge sider, kan fienden med samlet styrke kaste sig over den ene del, — hvis man ikke selv har sørget for saadanne forbindelser, at man itide kan forene de adskilte dele. Man vil derfor forstaa hvilken rolle broerne — og i tilfælde det bevægelige brotræn — her maatte spille. Faste broer, hvorpaa opmærksomheden henledes, var der ved Lersund, Frogner, Tveiter, Kraakfos, Austad, samt flere længere nordover.

Den vestre del af det sydlige operationsomraade gjennemstrømmes af Gjermaaen, der overskjærer fremrykningslinierne, og som ogsaa er en saavidt stor hindring, at broerne ved Aamodt, Hellen og Tveiter blev af vigtighed.

Fra Jesseim og Gardermoen til Dal og Hurdalsjøen strækker sig en stor slette, der dog for den største del er skogbevoxet, og som deles af det aabne, men kuperede strøg, der strækker sig om Hersjøen og Risebroelven, der gaar fra Hersjøen og ud i Andelven ved Bøn.

Nordenfor dette midtre omraade kommer det aabne, men gjennemskaarne og kuperede strøg paa begge sider af Andelven. Denne elv, der fra Hurdalsjøen løber ud i Vormen syd for Eidsvold station, danner ogsaa en betragtelig hindring, der gjennemskjærer hele det omraade, hvorigjennem en fremrykning øst for Hurdalsjøen maatte foregaa. De vigtigste veibroer er ved Piro, Venger, Bønsdalen, Bøn og nord Aalborg; men desuden findes en del smaabroer, dæmninger og fra Bøn til Eidsvold ikke mindre end 7 jernbanebroer.

Manøverterrænget var i stort set bebygget og vel forsynet med gode veie.

De 2 vigtigste fremrykningslinier var:

1. Veien fra Skedsmo vest Heksebergfjeldet til Ask, og derfra en eller anden af veiene i veinettet op til Gardermoen (over Kraakfos- eller Austad bro) og saa forbi Fjeldberg (eller Sundby) til Piro og videre mod Minne.

2. Hovedveien forbi Frogner, Kløften, Jesseim til Dal, hvorfra den forgrener sig mod nordvest til Piro og Bønsdalen og mod nordøst over Aalborg til Eidsvold kirke.

De vigtigste forbindelsesveie mellem disse to hovedfremrykningslinier var veiene:

Skedsmokorset—Frogner,
Ask—Kløften,
Korsmo—Heni—Gjerdrum kirke,
Elton—Kraakfos—Hovin,
Homle—Gardermoen—Jesseim,
Nannestad—Aur—Dal,
Herberg—Dal,
Piro—Vengerbakken med forgreninger til Eidsvold kirke og over Bøn station.

Terrænget var lidet overskueligt og gav i forbindelse med det store veinet anledning til en mængde kombinationer. Der fandtes i den sydlige og midtre del ingen stilling som ikke let kunde omgaaes. Først oppe ved Andelven kunde (naar et tilstrækkeligt antal af broerne var afbrudt) det svagere nordparti finde om ikke en enkelt stilling saa ialfald en forsvarslinie, bag hvilken der med nogenlunde tryghed for flankerne kunde optages et staaende forsvar. Med denne terrængets natur var det givet, at der ikke kunde blive en kamp, hvori det hovedsagelig vilde dreie sig om stillingers forsvar og angreb, som ved saa mange af vore tidligere felttjenesteøvelser; men det vilde ialfald syd for Andelven blive at udføre raske operationer, hvorunder afgjørende kampe kunde fremgaa af uberegnede sammenstød, hvor manøvrene vilde spille en hovedrolle, og hvor ledelsen vilde være vanskelig, men hvor ogsaa den dygtige fører kunde gjøre sig sterkt gjældende. At drage den rigtige grænse mellem, hvad der maatte kræves af dristig paagaaenhed og

fornuftig forsigtighed, var ingenlunde let. Der var et vidt felt for initiativet, en udmerket anledning til at udføre gode træk og — til at begaa feil. Forholdene var interessante. At der vilde være et vidt omraade for meningsforskjel og kritik kunde siges paa forhaand. Men man lærer — ogsaa af sine feil.

---

1. manøverdag (2. september) var kavaleriets dag.

Medens de øvrige vaabens afdelinger endnu holdt paa at samle sig i Skedsmo og paa Gardermoen ilede som sig hør og bør kavaleriet fra begge sider frem for at skaffe underretninger og bemægtige sig vigtige punkter, som partierne senere kunde have nytte af at besidde.

Hvilke betingelser har kavaleriet herfor? Det staar neppe klart for alle. Derfor nogle ord om dets egenskaber. Kavaleriet er hutigt. Medens infanteriets kolonner langsomt rykker frem, kaster kavaleriets korpser eller eskadroner sig raskt fra punkt til punkt fra omraade til omraade, hvor der er noget at gjøre. Dets patruljer spreder sig ud paa lange afstande, speider fra høiderne, lytter ved telefonerne og bringer underretning tilbage, om hvad der foregaar, saa hærføreren med større sikkerhed kan lægge sine planer. Kavaleriet kjæmper tilhest. Det kommer frem næsten overalt, hvor infanteriet kan gaa. Møder det paa sin vei en fremjagende fiendtlig kavaleriafdeling, eller en hob uordnede flygtende infanterister, og terrænget begunstiger anfaldet, styrter det sig over fienden med sabelen i haand, rider ham overende, hugger ham ned. Det hele er afgjort paa nogle minutter. Men i mangfoldige tilfælde begunstiger terrænget hos os ikke anfaldet tilhest. Da stiger kavaleristen af, skjuler hestene i en slugt eller en skog, og kjæmper tilfods som infanteriet. Naar der fraregnes dem, der bliver tilbage ved hestene, og de patruljer, der under saadanne forholde vil være ude, stiller med et rundt tal en eskadron det samme antal skyttere som en peloton infanteri, et korps paa 3 eskadroner det samme som et kompani. Men korpset fører med sig en afdeling med 4 mitraljøser, der føres paa kløv og kan følge kavaleriet i galop over stok og sten. De repræsenterer, teknisk set, en ildkraft, der er vel saa stor som et kompanis. De fordobler altsaa kavaleriets kampkraft under strid tilfods. Et kavalerikorps kan altsaa hvor det t. ex. gjælder at fastholde en høide, hindre overgangen over en bro o. l., regnes lige med ½ infanteribataljon. Men denne styrke kan som nævnt kastes frem med en ganske anden hurtighed end infanteriet

Hjulrytterne, der ofte vil komme til at operere i forbindelse med kavaleriet, kommer endnu hurtigere frem ad gode veie, men udenfor veiene gaar det tungt og forholdsvis sent, naar cyklerne skal føres med. Under veir og føre som under manøvrene iaar gaar det ofte tungt nok paa de mindre veie Men om cykelafdelingerne end er mere bundne

til de bedre veie, kan de dog ved sin hurtighed gjøre overordentlig nytte, og de kan da ogsaa være en god støtte for kavaleriet.

Da krigstilstanden begyndte mandag 2den september kl. 7 fm. og de første patruljer rykkede ud, var partierne skilt fra hinanden ved en afstand af ca. 25 km. i luftlinien, efter veiene selvfølgelig noget længer, — ad østre vei Skedsmo—Lersund—Jesseim—Gardermoen ca. 30 km.

Fra sydpartiets side fremsendtes fra Skedsmo :

Akershusske kavalerikorps med sine 3 eskadroner (Eidsbergske, Hølandske og Ullensakerske) og sin mitraljøseafdeling, samt Skoleeskadronen og det halve søndenfjeldske hjulrytterkompani (ca. 40 mand), der begge var underlagt kavalerikorpset.

Fra nordpartiets side fremsendtes fra Gardermoen :

Oplandske kavalerikorps med sine 3 eskadroner (Stangeske, Ringsakerske og Totenske) og sin mitraljøseafdeling samt det andet halve søndenfjeldske hjulrytterkompani, der var underlagt korpset.

Sydpartiets kavaleri havde af partiet erholdt følgende opgave :

Terrænget skulde opklares mod Gardermoen og Eidsvold.

Linien Heni—Gjerdrum—Ullensaker kirke skulde snarest søges naaet og fastholdt.

I henhold dertil ordnede kavalerikorpschef oberst Maurer fremrykning saaledes :

Skoleeskadronen skulde gaa frem veien vest Heksebergfjeldet, opklare mod Gardermoen og søge at naa og fastholde linien Heni—Gjerdrum (altsaa foran broerne over Gjermaaen og Tveiter bro over Lerelven).

Hjulrytterafdelingen skulde snarest mulig søge at naa Ullensaker kirke (hvor der er et vigtigt veiknudepunkt), fastholde sin stilling her og opklare mod Jesseim.

Høllandske eskadron skulde sende en officerspatrulje over Kløften mod Gardermoen

Akershusske kavalerikorps gik samlet hovedveien mod Kløften med Eidsbergske eskadron som fortrav.

Meldinger pr. telefon skulde sendes til Frogner meieri, hvor der var telefonvagt. Herfra vilde de blive sendt videre til partichefen.

Nordpartiets kavaleri fik følgende opgave :

Der skulde opklares paa begge sider af Lerelven mod Skedsmo. Korpset skulde rykke længst mulig sydover blandt andet for at sikre overgangsstederne over elvene. For at opnaa dette skulde kavaleriet sikre sig en stilling, hvorfra den videre opklaring kunde udgaa. Opmerksomheden henledes paa flere linier, hvoraf den sydligste gik over Heksebergfjeldet og Frogner. Broerne søndenfor Kraakfos skulde forberedes til sprængning og sprængningen udføres, hvis de ikke kunde fastholdes. Særlig skulde broen ved Frogner søges sprængt.

Meldinger til partichefen kunde sendes pr. telefon til Sundby (ved Gardermoen).

I henhold hertil ordnede chefen for Oplandske korps, oberst Petersen, fremrykningen saaledes :

Der fremsendtes en officerspatrulje paa hver side af Lerelven for at opklare.

En hjulrytterpatrulje skulde hurtigst mulig naa Frogner bro og markere sprængning af denne.[1])

Resten af hjulrytterafdelingen skulde gaa over Austad bro—Holter kirke—Hellen bro til Ask.

Totenske eskadron skulde gaa over Jesseim mod Kløften.

Resten af kavalerikorpset (Stangeske og Ringsakerske eskadroner og mitraljøseafdelingen) gik over Kraakfos mod Gjerdrum.

Det varede ikke længe før afdelingerne tørnede sammen.

Vi skal først holde os til den østre vei.

Kl. 8 fm. passerede Akershusske kavalerikorps Lersund, kl. 8,15 havde det besat Frogner station og bro. Omkring kl. 9 fm. nærmede det sig Kløften.

Men imidlertid var Totenske eskadron kommen nordenfra og havde kl. 8,50 fm. besat Kløften station med skyttere. Og da den forreste fiendtlige eskadron (Eidsbergske) nærmede sig tilhest blev den mødt med en saa kraftig ild, at 1 trop (en eskadron er inddelt i 3 troppe) blev sat ud af kamp for en time. Imidlertid udviklede Akershusske korps snart en betydelig overmagt til strid, og Totenske eskadron trak sig da omkring kl. 9,30 fm. tilbage til en stilling paa høiden ved Trøgstad gaard.

Akershusske korps lod Eidsbergske eskadron følge efter til Olstadkorset (ca. 1½ km. nord Kløften station) og dermed var sydpartiet paa dette punkt naaet frem i den linie, der skulde naaes.

Imidlertid var sydpartiets hjulrytterafdeling gaaet frem ad veien Asak—Romsaas—Frogner og ankom efterat en fiendtlig kavaleripatrulje var drevet tilbage kl. 11,30 fm. til sit maal, Ullensaker kirke, hvor den tog stilling og fortsatte opklaringen nordover ved patruljer, der havde smaa sammenstød med fiendtlige patruljer. Omkring kl. 12 middag maatte hjulrytterafdelingen afgive nogle mand til forsterkning af styrken længere vestover.

For ogsaa at naa frem i den bestemte linie længere vestover sendtes kl. 10 fm. Hølandske eskadron fra Kløften mod Gjerdrum kirke, hvor den fandt en god stilling for et forsvar tilfods.

Vi skal nu gaa over til den vestre vei.

Fra syd rykkede Skoleeskadronen, der selv har en mitraljøse, frem mod Gjermaaen. Nordpartiets hjulryttere kom imidlertid som den første afdeling nordenfra over Hellen bro og stødte et stykke søndenfor broen sammen med Skoleeskadronen kl. 8,30 fm. Efter nogen kamp blev hjulrytterafdelingen som den svagere part trykket tilbage over Gjermaaen og besatte omkring kl. 9 fm. med skyttere høiderne bag Hellen bro og broen ved Aamodt. Skoleeskadronen

[1]) Foruden disse af korpschefen særlig beordrede patruljer, udsendtes selvfølgelig af ham og eskadronerne efterhaanden en hel række andre til opklaring og bevogtning. Ligesaa ved modpartiet.

gik frem tilfods med 2 troppe mod Hellen bro og 1 trop mod Aamodt og fik sin mitraljøse i en udmerket stilling paa en høide bag Hellen bro, hvorfra den afvexlende behandlede de 2 fiendtlige skytterlinier. Kl. 9,35 fm. bestemte kampdommeren, at hjulrytterne maatte gaa tilbage, men at Skoleeskadronen paa grund af anstrengelse og tab først kunde fortsætte fremrykningen efter 1 time.

Imidlertid havde Oplandske korps, der var paa vei sydover over Kraakfos, faaet melding om, at hjulrytterne var kommet i kamp ved Gjermaaen, og korpset ilede nu frem mod Hellen bro. Nordenfor broen forenede korpset sig med de vigende hjulryttere og forberedte sig til angreb. Kl 10.30 gik korpsets skytterlinier frem mod Gjermaaen, Stangeske eskadron og en afdeling hjulryttere mod Hellen bro, Ringsakerske eskadron over Aamodt. Korpsets 4 mitraljøser var bragt i stilling med front mod Hellen bro. Men denne første stilling var valgt saa langt tilbage, at ilden ikke kunde virke mod Skoleeskadronens udmerkede stilling søndenfor elven, og kampen blev derfor længe staaende, indtil Oplands mitraljøser blev bragt i en ny stilling nærmere broen, hvorfra deres overlegne ild kunde virke. Skoleeskadronen veg imidlertid kun et kort stykke ad gangen, og optog gjentagende kampen paany. Først kl. 12,30 em. kastedes den tilbage fra Ask, der strax efter besattes af Oplandske korps. Efter kampdommernes kjendelse sattes paa hver side 1 mitraljøse og 20 mand ud af kamp for 1 time.

Medens kampen stod paa, naaede meldingerne frem til Opland om, at der stod en fiendtlig styrke ved Gjerdrum kirke, — til Akershus om den fiendtlige fremrykning mod Gjermaaen. Sydpartiet sendte 1 trop af Ullensakerske eskadron og mitraljøseafdelingen til understøttelse for Hølandske eskadron ved Gjerdrum. Nordpartiet sendte 1 trop af Ringsakerske eskadron og hjulrytterafdelingen mod Heni kirke for at dække korpsets flanke. (Sluttes).

Norske Spørgsmaal.

Vore nationaløkonomiske Herligheder. — Arméorganisationen. — Arbeiderforholdene. — Kirkestriden.

Der har en stund været stille om det store nationaløkonomiske spørgsmaal, der med god grund har sat gemytterne i bevægelse i de sidste aar: vilkaarene for udnyttelsen af vore nationale herligheder, fornemmelig da fosse og gruber. Den lange debat om Mjøsreguleringen, hvor en bestemt side af spørgsmaalet — forholdet mellem statens interesse og de private kapitalisters — blev benyttet som løftestang for en politisk aktion, hvis dybere aarsager laa andetsteds, har maaske ogsaa trættet almenheden. Den resulterede som bekjendt i en midlertidig lov, som i den hensigt at tildele regjeringen en formaning gik den private dispositionsret saa nær, at der mellem jurister er berettiget tvil om, hvorledes domstolene vil stille sig, hvis herhen hørende tilfælde indbringes til deres afgjørelse. Hidtil har loven ikke vakt nogen uro; det er jo meningen, at de spørgsmaal, den berører, skal bli udredede, naar stortinget træder sammen. Det blir en vanskelig opgave, statsmagterne faar at løse. Der er paa den ene side konflikten mellem statens interesse og den private kapitals, paa den anden side den langt mere indviklede af national art: i hvilken udstrækning skal vi taale, at udlændinger blir landets økonomiske herrer. Der har fra auktoritativt hold været opfordret sterkt til at lægge den udenlandske kapital hindringer i veien. Samtidig har kyndige og anseede mænd, som f. eks. brugseier W. Konow i Søndre Bergenhus, gjort opmerksom paa, at man, hvis man udestænger den udenlandske kapital, vil bli nødt til at lade det meste af vore herligheder ligge unyttet. Ved en rationel udnyttelse i større maalestok dreier det sig nemlig om saa svære summer, at vi ikke selv kan bringe dem tilveie, i ethvert fald ikke tør risikere dem.

Der foreligger nu en næsten drastisk illustration til hr. Konows ytringer. Aktieselskabet Sydvaranger, dette vældige foretagende, der ifjor paa grundlag af Christian Ankers skjærp startedes af et selskab, hvis meste kapital var svensk, og hvis hovedmand for tiden er generalkonsul A. P. Pehrsson, chef for det metallurgiske bolag, og konsul A. Persson i Helsingborg, har betragtelig udvidet kapitalen. Det begyndte med den ganske smukke sum af 5 millioner. Nu har det øget denne til 10 millioner, og man gaar ud fra, at heller ikke dette blir tilstrækkeligt. Der vil efter de beregninger, man har gjort, bli nedlagt mindst 12 mill.

i disse gruber og verk. Selskabet har derfor til anlæg og drift — udenfor de 10 — sikret sig et obligationslaan paa 12 millioner, som i sin helhed er overtaget af Norddeutsche Bank i Hamburg og Disconto Gesellschaft i Berlin. Tysk kapital er som bekjendt ogsaa engageret i malmfeltene i Salangen. Det blir en svær tilvekst, den norske eksport vil faa ved affæren i Sydvaranger (om 3—4 aar vil den antagelig gaa op til flere millioner tons bearbeidet malm), og *den* direkte fordel vil landet ialfald ha, at det væsentlig vil bli med norsk tonnage, at udskibningen kommer til at foregaa. Offerter om at overtage hele befragtningen foreligger allerede fra norske redere, som i tilfælde af at der opnaaes enighed med bolaget antagelig kommer til at bygge dampere specielt for denne trade med en lastningskapacitet af 7 000 til 10 000 tons.

Skal vi skabe en norsk storindustri, er vi nødt til at modtage den udenlandske kapital Nu er der jo dem, som overhovedet bestrider, at det vil være til held for vort land, om en saadan opstod, navnlig naar den skulde bygge paa hovedsagelig fremmede penge. De mener for det første, at den gevinst, der pludselig tilfalder rettighedshavere gjennem et eventuelt fabrikanlæg, som regel ikke faar den heldigste anvendelse. Det er ialfald sjelden, at de derved indkomne penge anvendes til forbedringer i jordbruget. For arbeiderstokkens vedkommende var det at befrygte, baade at den skulde komme til at arbeide under utrygge vilkaar, og at de norske arbeidere vilde faa fremmed konkurrence. Endelig er den indtægt, staten kunde paaregne ved skat fra disse væsentlig udenlandske selskaber, af usikker natur. Det ligger nær at antage, at de udenlandske eiere ofte ved ordningen af de paa bedriften hvilende laan vil komme til at postere saaledes, at den skatydende kapital her i landet blir forholdsvis liden. Gevinsten trækkes ud af landet, mens den sterkt beheftede eiendom blir tilbage.

Det lader sig ikke benegte, at der her foreligger en fare, som man bør forsøge at møde. Man maa desuden regne med andre vanskeligheder, som er endnu sværere at overvinde. Finder man det først rigtigt at slippe ind den fremmede kapital — og i længden blir vel dette uundgaaeligt — saa maa det hindres, at vort folk paa det industrielle omraade væsentlig blir en lønnet arbeidshjælp for de udenlandske eiere. Dette kan kun ske ved tidsbegrænsede koncessioner, ved hvis udløb eiendommene med de dertil knyttede bedrifter falder tilbage paa norsk haand. Men her opstaar for det første det spørgsmaal, om de da foreliggende værdier skal falde tilbage til staten eller til de oprindelige private sælgere. I sidste tilfælde spørges der atter om principerne for den maade, hvorpaa de forskjellige rettighedshavere skal indtræde i sin ret. Det vilde ofte medføre betydelige uretfærdigheder, hvis dette skulde ske alene i forhold til de respektive afhændelsessummer. Dernæst vil det problem melde sig sterkt, om der ikke til den oprinde-

lige koncession bør knyttes bestemmelser om betingelserne for en fornyelse af koncessionen. Hvis det stiller sig aldeles uvist, om en saadan fornyelse kan opnaaes, vil det ligge nær, at selskaberne til det yderste udnytter sine chanser, samtidig med at de — som ovenfor er antydet — anvender den størst mulige posteringskunst for at flytte sine værdier til udlandet og at efterlade sig gjælden. Har man ikke dette for øie, vil meget hyppig vedkommende foretagende ved koncessionsfristens udløb forefindes saa beheftet, at det vil være vanvid for stat eller privatmand at benytte sig af sin ret. Der foreligger med andre ord en række af konfliktsmuligheder og fælder.

*

Med stor interesse vil imødesees resultatet af militærkomiteens behandling af departementets indstilling i *hærorganisationssagen*. Man tør vel gaa ud fra, at endel ikke uvigtige enkeltheder vil undergaa forandring, men at indstillingen i hovedtrækkene blir opretholdt. Saaledes i alt væsentligt den nye regimentsinddeling. Her bibeholder indstillingen de 5 brigader, 1ste og 2den akershusiske, kristianssandske, bergenske og trondhjemske, mens brigaden Tromsø skal faa et væsentlig nyt udseende og fremgaa betydelig sterkere. 1ste, 2den og 5te brigade blir opsat paa 3 regimenter, hvert af disse paa 3 bataljoner, 3die brigade (kristianssandske) paa 2 regimenter (3 bataljoner hver), mens man ligeoverfor bergenske brigade har foreslaaet, at den i fredstid faar 8 bataljoner, hvorimod den i krigstid skal opsættes paa 2 regimenter à 3 bataljoner, idet 2 bataljoner (Bergens og Sogns) ligesom jægerkorpsets 2 bataljoner paaregnes at staa udenfor brigadeforband til løsning af specielle opgaver. Man vil paa denne maade paa vore to vigtigste krigsoperationsteatre, det østenfjeldske og det trondhjemske, skaffe sig henholdsvis 2 sterke høiere enheder og 1 sterk høiere enhed, hver enkelt af disse repræsenterende 1 bataljon mere end der i krigstilfælde er forudsat under vor nuværende organisation.

Af endnu langt større betydning end den nye regimentsinddeling er den nye organisation af *opbud*. Der vil nu bli to organiserede opbud. 1ste opbud indeholder, hvad der for tiden kaldes linje og landeværn. Der har, som vi ved, fra militære hold gjennem aarrækker været kjæmpet for, at stille disse to værn i et andet og nærmere forhold, bl. a. at faa ophævet bestemmelsen om, at landeværnet kun maatte anvendes inden Norges grænser. Tidligere var især unionspolitiken i veien. Desuden er nu landeværnet efterhaanden blit organiseret paa en saadan maade, at sammenslutningen vil falde naturlig. Praktisk talt betyder sammenslutningen, at man har øget aarsklassernes antal.

2det opbud blir kaldt landeværn. Det svarer til vor landstorm, men vil nu faa en fast organisation, hvor der bl. a. blir git veltjente underofficerer adgang til at avancere til

officersposter, nærmest svarende til kompagnichefer. En af de væsentlige mangler i 1905 var den, at landstormen ikke havde fast befal. Et betydeligt antal af dens officerer vilde under krig været ubrugbare. Nu blir dette værn ganske anderledes effektivt.

Man gaar ud fra, at komiteen senest til nytaar vil være færdig med sin detaljbehandling af indstillingen.

Af ikke liden vigtighed er det, at vi nu i Heistadmoen har faaet en eksercerplads, hvor samtlige organiserede brigader lader sig samle.

*

For omtrent et aar siden nedsattes der en komite, med repræsentanter for jernbanen (ingeniør *Krefting*), for arméstyrelsen (kaptein *I. E. Christensen*) og for marinestyrelsen (verftsdirektør *Weidemann*), med det maal at undersøge arbeiderforholdene ved statens verksteder og planlægge en tidsmæssig revision af arbeidsreglementer og lønsregulativer. Det var ogsaa meningen, at man — «under hensyntagen til arbeidets art og vanskelighed, fordringerne til arbeidernes dygtighed samt de lokale forhold» — skulde forsøge at gjøre reglementer og regulativer mest muligt ensartede. Etslags program gav nogle udtalelser i stortingets budgetkomites indstilling fra 1901—1902. Her forudsattes, at «lønsregulativerne alene burde gjælde for den faste stok af prøvede og forudsætningsvis vel opøvede arbeidere», mens der til det «merarbeide, som tilkommer under en forceret arbeidsdrift i et enkelt eller enkelte aar» blev at anvende løse arbeidere. Samtidig med at budgetkomiteen tænkte sig mulige besparelser, havde den en sikrere og bedre ordning af de faste arbeideres forhold for øie.

Efterat den nedsatte komite allerede i nogen tid havde virket, tiltraadte stortingsmand *Strengehagen* som repræsentant for finansdepartementet. Derimod fratraadte lidt senere verftsdirektør Weidemann, og noget nyt medlem blev ikke opnævnt i hans sted. Som forsikringskyndig har matematiker i «Idun» *Øien* deltaget i endel af komiteens møder.

Denne har i disse dage afsluttet sit arbeide, og resultatet vil om kort tid være bekjendt. Det vil for alle, der med nogen opmerksomhed følger vort samfunds udvikling og de bestræbelser, som gjøres for at sikre og regulere de arbeidende klassers kaar, være af den største interesse.

Det kan allerede nu sies, at komiteen har lagt sit arbeide an i en noget videre plan, end de nævnte udtalelser fra indstillingen af 1901—1902 kunde synes at angi. Den har forsøgt ved lønningsmaaden og ved en bestemt inddeling af arbeiderne at skabe et smidigere og retfærdigere system end det nuværende. Den har herunder villet imødekomme arbeidernes krav saa langt som det overhovedet kunde være foreneligt med statens egenskab af arbeidsherre, og med det hensyn til de private arbeidsgivere, som statens særstilling kræver udvist. Den har med andre ord taget sigte paa en norm, der skulde være saa hensigtsmæssig, at den kunde gi ogsaa arbeiderne i

privat tjeneste af lignende art en rettesnor i deres bestræbelser for at bedre sine kaar, et maal at stille, der for tiden maatte betragtes som det gunstigst mulige.

I hvilken udstrækning denne komiteens hensigt er naaet, vil ganske naturlig komme til at gi anledning til adskillig drøftelse i de forskjellige leire, der her berøres. Naar indstillingen er officiel, skal jeg komme tilbage til den.

Komiteen har til en sammenligning gjennemgaaet forholdene ved de private verksteder af betydning, hvor arten af disses virksomhed gav anledning hertil. En støtte har komiteen sikkert havt i den overenskomst, der 15de april d. a. afsluttedes mellem samtlige de i Norsk arbeidsgiverforening staaende mekaniske verksteder og støberier paa den ene side og Norsk jern- og metalarbeiderforbund, Norsk formerforbund, Norsk arbeidsmandsforbund og Norsk snedkerforbund paa den anden side.

I denne overenskomst er navnlig følgende punkter af vigtighed:

Man fastsatte en *mindsteløn*, d. v. s. den laveste løn, som kan betales nogen arbeider, der har de i overenskomsten nærmere bestemte betingelser for at bli anerkjendt som fagarbeider. Denne bestemmelse gjælder dog ikke lærlinge og kvinder.

Dernæst blev der vedtaget en lønsforhøielse (2 til 4 øre pr. time for voksne mænd, 2 til 2½ øre for kvinder og 1 til 1½ øre for lærlinge og gutter).

Men det mest betydningsfulde ved overenskomsten var dog *anvendelsen af akkordarbeide i stor udstrækning med garanteret timeløn*. Ved akkorderne skulde der kunne anvendes forskjellige systemer. Hvis imidlertid nye akkordsystemer tænktes indførte, maatte der paa forhaand være truffet nærmere overenskomst angaaende reglerne mellem hvert enkelt verksted og vedkommende arbeidsgruppe eller mellem hovedorganisationerne.

Af de mest anvendelige akkordsystemer kan t. eks. nævnes det, der paa foranledning af arbeidsdepartementet er bragt i forslag af jernbanens maskiningeniører og repræsentanter for verkstederne:

«Der udarbeides for alt jernbanens verkstedsarbeide en betalingstarif, hvori der angives, hvilke priser jernbanen betaler for hvert enkelt ved dens verksteder forekommende arbeide. — — Tariffens priser forudsættes sat saavidt høie, at den arbeider, der overtar vedkommende akkord, for dennes udførelse erholder saadan løn, at hans flid og energi blir særlig paaskjønnet. I tilslutning til arbeidstariffen bør der være lønsregler, der sikrer arbeideren en viss minimumsløn saaledes, at arbeideren under særegne forhold som indispositioner, sygdom o. s. v. ikke lider tab ved at ha udført akkorden. Denne minimumsløn forudsættes udbetalt arbeideren i samme udstrækning, hvori han nu under sygdom og permission oppebærer løn

Minimumslønnen forudsættes fortsat regulativmæssig.»

Eller *præmieakkorden* efter Rowans system, der praktiseres saaledes:

«Arbeidsgiveren beregner paa forhaand, hvilken tid arbeidet antagelig vil kræve. Efter denne beregning opstilles «grundtiden», og det overdrages enten til én enkelt arbeider eller til en gruppe arbeidere at udføre arbeidet paa grundlag af den fastslaaede grundtid. Det er en fuldt frivillig sag, om arbeiderne vil overtage arbeidet paa de opgivne betingelser eller ikke.

Hvis arbeiderne anvender det fastsatte antal timer eller flere, saa faar de udbetalt sin ordinære timeløn for den tid, som er medgaaet. Udfører de derimod arbeidet i en kortere tid end den opstillede grundtid, erholder hver arbeider, som har deltaget i arbeidet, foruden sin normale timeløn, tillige et tillæg som præmie for det hurtigere arbeide. Præmiens størrelse retter sig efter forholdet mellem den virkelig medgaaede tid og den fastsatte grundtid, idet tillægget udgjør saa mange procent af lønnen, som den indsparede tid er procent af grundtiden.»

— — Videre er ved overenskomsten arbeidstiden blit begrænset til et maksimum af 57 timer ugentlig.

Endelig indeholder den en definition af, hvad der kan ansees for *overtidsarbeide* («alt arbeide udenfor den ordinære arbeidstid med fradrag af den til spisning og hvile medgaaede tid») og bestemmelser om, hvordan dette overtidsarbeide blir at begrænse og at honorere.

*

Vi staar i det kirkelige liv ligeoverfor den merkelige foreteelse, at de geistlige myndigheder ikke vover at skride ind mod en prest, som de har opfordret til at søge afsked, fordi han prædiker en lære, der angivelig staar i strid med statskirkens, men at der derimod ad privat vei anlægges et søgsmaal med det formaal at fjerne ham.

Dette søgsmaal skal reises af menighedslemmer i prestens menighed, forsøges anhængiggjort ved provsteret og gaa ud paa, at presten blir at afskedige som uskikket til sin gjerning.

Det er en fremgangsmaade, der paa ethvert punkt skulde synes at staa i strid med gjældende lovgivning. Og dog findes der et juridisk grundlag for al denne urimelighed.

Om det grundlag, man bygger paa, vil holde, er imidlertid en anden sag. Det er nemlig i lovens ufuldkomne udtryksmaade eller i dens uklarhed, der her spekuleres.

Den paragraf, hvorefter man vil søge hr. Konow fjernet, er § 10, 1ste punktum, i lov om straffelovens ikrafttræden af 22de mai 1902:

«I alle tilfælde, hvor en embeds- eller bestillingsmand vedvarende viser sig ude af stand til forsvarlig at røgte sin tjeneste, eller hvor ellers nogen af de for tjenestens indehavelse nødvendige eller gyldig foreskrevne betingelser ikke findes at være tilstede, kan afskedigelse ved dom finde sted.»

Hensigten med denne bestemmelse er tydelig nok at supplere straffelovens § 325, hvor det heder:

«Med bøder straffes den embeds- eller bestillingsmand, der — — udenfor

tjenesten udviser et forhold, som gjør ham uværdig til eller virker nedbrydende paa den for stillingen fornødne tillid eller agtelse. I gjentagelsestilfælde eller under særdeles skjærpende omstændigheder kan straf af tjenestens tab anvendes.»

Man har med rette fundet, at denne paragraf ikke passede for mange tilfælde, hvor det var nødvendigt at fjerne en embedsmand. *Sløvhed* burde f. eks. ikke betinge straf, men dog vilde det være urimeligt, om man ikke kunde faa en henved imbecil embedsmand afskediget. Nu er der i lovgivningen den ufuldkommenhed, at mens der i straffeproceslovens § 88 udtrykkelig er bestemt, at tiltale mod en embedsmand for embedsforbrydelse eller embedsforseelse alene kan besluttes af kongen, er dette i bestemmelsen om den civile fjernelse ikke nævnt. Der kan vel dog neppe være tvil om, at det er lovens mening. Thi var ikke dette tilfældet, skulde enhver borger kunne anlægge søgsmaal mod enhver embedsmyndighed for dennes forhold i embedsførsel med paastand om civil afskedigelse, mens det derimod var ham forment at paastaa embedsmanden fradømt embedet som straf. Var det ham tilladt paa denne maade at varetage sin kirkelige interesse, maatte dette ogsaa være ham tilladt paa hvilketsomhelst andet omraade, hvor han havde en anden overbevisning end vedkommende embedsmand om de for tjenestens indehavelse nødvendige betingelser. Dette er selvfølgelig ganske urimeligt. En borger, der mener sig forurettet af en embedsmand kan anlægge privat straffesøgsmaal mod ham eller civilt erstatningssøgsmaal og i visse tilfælde paastaa udført en bestemt handling (han kan f. eks., naar en prest negter at forrette en vielse, søge ham tilpligtet hertil) Men noget juridisk krav paa ren lære har han ikke. Det maatte da være, at han paastod erstatning for leverance af feilagtige aandelige varer.

For læreres vedkommende indeholder folkeskolelovene særskilte bestemmelser. Her er det skolestyret, der kan optræde. Hvis den opfatning, der gjøres gjældende ved søgsmaalet mod Konow, ogsaa skulde gjælde her, vilde enhver far eller mor kunne sagsøge læreren, fordi han ikke var efter deres hoved.

Saavidt om *sagsøgernes* stilling.

Hvad *domstolen* angaar, er det vistnok den almindelige tro, at provsteret er en ikke længer eksisterende institution. Den *kan* imidlertid tænkes at bestaa udenfor det strafferetslige omraade, hvor den ophævedes i 1887. Hagerup mener (Civilproces I, 2den udg.), at da straffeprocesloven ikke formelt *afskaffede* de geistlige domstole, der vistnok havde sin væsentlige betydning paa det strafferetslige omraade, men dog ogsaa var forum for visse civile sager (f. eks. det nævnte tilfælde, naar en prest negter vielse), «var der grund til at antage, at de fremdeles havde domsmyndighed i de ovennævnte civile sager. Sportelloven af 6te aug. 1897 maa imidlertid være gaaet ud fra den forudsætning, at de geistlige retter ikke mere bestaar, idet den ikke —

som den ældre sportellov — anordner sportler for behandlingen ved dem». Det sidste argument sier dog ikke meget, da det er saare let under en lovaffattelse at glemme en saa speciel ting som nærværende. Hemmeligheden ved sagen er vel for saa vidt ogsaa den, at man har *glemt* at afskaffe det forældede institut *i sin helhed.* Hvilken virkning dette vil faa, er ikke godt at vide. Da en domstol selv bestemmer sin kompetence, vil det bli provsteretten, der afgjør, om den er til eller ei. Men naturligvis er det høiesteret, som baade i formel og reel henseende har det sidste ord. Hvilket jo gir en væsentlig betryggelse.

Hjalmar Christensen.

Radiums Fader.

Inden de kemiske elementers familje er radium forholdsvis ungt, om man sammenligner det med de andre legemer, som har været kjendt siden tidernes morgen. I virkeligheden er det ligesaa gammelt som universet, men man har lige til de seneste tider været saa uvidende om det, at de lærdeste og mest vidtskuende kemikere ikke nævnte dets tilværelse. Engang adopteret — takket være hr. og fru Curie, Becquerel og enkelte andre franskmænd — har det vakt adskilligt opstyr i verden. Man har aabnet en undersøgelse angaaende dets antecendenter og dets slægtskabsforhold. Det er paa denne maade, man har opdaget, at det deler sine egenskaber med andre legemer — uranium f. eks., som er gammelt kjendt, og actinium, som er en nyere erhvervelse for videnskaben. Man har ligesaa bragt paa det rene, at dette element — hvis det er et saadant, og om det eksisterer, hvilket ikke er sikkert, da det endnu ikke har været isoleret, og ingen har set det — maa være avlet, saaatsige, af andre, og ikke tilfreds med at have optaget det i den kemiske familje, udforsker man dets paternitetsforhold. De som interesserer sig for det, bestræber sig for at bestemme dets æt og fastslaa dets slægtskabsforhold med flere andre elementer. I sin almindelighed antager man, at radium og kanske actinium nedstammer fra uranium, og det er ikke længe siden man gjorde det til umiddelbar efterkommer af actinium, hvis far var uranium. Denne teori, som har været den herskende en tid, er netop slaaet til jorden og erklæret ugrundet af den lærde fysiker fra Montreal, dr. E. Rutherford. Ifølge ham er actinium ikke radiums far, omend maaske repræsenterende en gren af familjen. Denne radiums far, som genealogisk seet skal være uafhængig af actinium og uranium, er for øieblikket ikke identificeret, men vil maaske bli det i en nær fremtid, og da vil han, som nyt element, faa et et nyt navn. Man vil uden tvil ogsaa maatte renoncere paa den altfor systematiske kemiske genealogi, naar man har fastslaaet de metoder, hvorefter omdannelserne skal kontrolleres. Men, trods videnskabens fremskridt, vil dette ikke lade sig gjøre paa én dag.

Grieg som norsk Kulturbærer.

Af *Gerhard Schjelderup.*

Naar vi i dyb sorg og stille ærefrygt følger Edvard Grieg til graven, føler vi alle, at vi har tabt en af vor kulturs fornemste bærere.

Efter *Ibsen,* den storslagne dramatiker og dybe menneskekjender, vor største tonelyriker, han som friede prinsessen ud af bjerget og førte hende ud i deiligt solskin. Den almindelige deltagelse af hele vort folk i denne store landesorg har noget ophøiet og samtidig trøstende ved sig, det er som et stort løfte for vort folks fremtid, for dets vekst mod stadig høiere maal. Der gives ikke mange folk i Europa, hvor hver fattig bonde og arbeider, hvert barn kjender de store nationale kunstneres navn og virke. Hverken i Frankrige eller Tyskland, Italien eller England er dette i samme grad tilfældet som i vort kjære fædreland. Dette viser noget sundt i vort folks kultur. Hos hellenerne og islændingerne, i middelalderens og renaissancens kulturbærende kommuner var kunstnerne ét med folket, alle kjendte dem og beundrede dem, der var en levende vekselvirkning mellem de store skabende aander og genialt beaandede samfund. I vor tid derimod bestaar desværre ialmindelighed intet inderligt forhold mellem kunstnere og deres omgivelser. Kunstnerne er slaver af moden og vore kapitalistiske samfundsmagters tilfældige luner. De føler sig fremmede blandt det praktiske livs, den materielle civilisations trælbundne mennesker, og al forbindelse med det store folk er næsten ganske afbrudt.

Saalænge dette er tilfældet, vil en rig kultur umulig kunne trives og livet hæves op paa et høiere niveau.

I Norge har vi endnu bevaret noget af det gamle sunde forhold mellem folket og kunstnerne. En *Ole Bull,* en *Wergeland, Ibsen, Grieg* og *Bjørnson* er umiddelbare udslag af vor folkeaand, og alle nordmænd elsker og ærer disse udvalgte bærere af vort dybeste og mægtigste kulturliv. Dette giver et vidunderligt haab om, at vi vandrer paa veie, som fører fremover mod en høi fremtid. At Norge gjennem Ibsen og Bjørnson *for tiden behersker hele verdenslitteraturen,* er ingen tilfældighed. Disse mænd vokste op i en sundere jordbund end i andre lande, hvor en helt igjennem materiel civilisation mer og mer søger at kvæle al virkelig kultur. Vi beundrer en række stolte opfindelser, livet blir behageligere og bekvemmere — det er ikke at foragte, — men de store personligheders flammende begeistring kvæles og skjønheden og al dybde forlader nutidens overfladiske

skinliv, den meningsløse jagt efter guld og politisk magt.[1])

Man har saa ofte klaget over de elendige kunstforhold hjemme i Norge — vore store kunstnere selv har ofte skarpt fremhævet skyggesiderne i vort samfund. Kritiken har kanske mest havt berettigelse ligeoverfor visse borgerlige kredse i Kristiania og de større byer. Her *kunde* man gjort meget mer, end man har gjort, for at give vor høiere kultur et passende materielt grundlag. Men ialmindelighed er det forholdene selv, som ikke er nok udviklede til at bære vor stolte kunst, vor materielle civilisation er endnu ikke sterk nok til at danne et fast grundlag for folkeaandens høie længsler. Dette er at beklage, men det kan og vil forandre sig inden en ikke for fjern fremtid. Disse skyggesider er desuden saa ofte behandlede, at jeg ikke behøver at dvæle ved dem.

Derimod har man neppe fremhævet det *lysende haab,* som ligger i det enestaaende varme forhold mellem vort folk og dets store aander. Det er mer værd end alle materielle hjælpekilder. Det peger mod store tider i menneskehedens historie, mod en skjøn fremtid. Hvilken sand kunstner vil ikke med glæde lide savn og nød i haab om engang at omfavne gamle mor Norge og at leve i alle følende hjerter og tænkende hjerner i et land, der sætter kultur høiere end alle materielle goder? *Lad os vove at være originale,* istedetfor som saa ofte tankeløst at dilte efter de saakaldte «stormagter», der har mange penge og soldater — men i det, som alene giver livet virkeligt værd, ofte er saa smaa og foragtelige!

Lad os fæstne og fordybe dette forhold mellem folk og skabende aander, lad os love hverandre det ved Edvard Griegs baare, han som er det fineste og dybeste udtryk af det mest originale i vort folks hele personlighed: vor *vidunderlige, enestaaende folkemusik.*

Ved et underligt tilfælde modtog jeg netop paa Griegs dødsdag fra forlæggeren en del norske folkemelodier, som jeg har bearbeidet for mandskor. Jeg havde glædet mig saa til at sende ham dem, jeg følte en usigelig dyb længsel efter Norge, fjeldene og havet.

Disse skjønneste blomster af vor folkeaand forekom mig som en hilsen fra den uforglemmelige tonedigter, som elskede vor folkemusik over alt paa jorden!

Min drøm om Norges kulturudvikling, om de maal vi burde sætte os, er altfor omfattende til at udvikles nærmere i denne korte artikel.

Jeg vilde blot indtrængende opfordre vort folk til at vove at være originalt, til hverken at efterabe europæisk eller amerikansk ukultur, til aldrig under det berettigede stræv for bedre materielle kaar at tabe de store maal af syne. Vi er i sandhed *et kunstnerfolk,* det bør vi aldrig glemme Sport og dristige spekulationer kan have sin berettigelse, men kvæler vi vore bedste evner under en falsk amerikanisme, saa har Norge

[1]) Selvfølgelig er der i alle lande en sund modbevægelse mod barbarernes civilisation.

udspillet sin rolle blandt de kulturbærende nationer. Dersom vi opgiver vor folkelige personlighed for at tjene penge og leve i overflod, da er det forbi med vor livsberettigelse, og vi synker ned i barbarernes kaotiske masse.

Naar vi betænker, hvilke herlige kunstnere en befolkning paa 2 millioner har frembragt i en ganske kort tid, — noget ganske enestaaende i Europas historie, — hvorledes kan vi saa tvile paa den retning, som for os er den naturlige?

For at redde al kultur fra en ynkelig død mellem pengesækkene forskriver amerikanerne kunstnere fra Europa — selve Amerika har ikke frembragt en eneste virkelig betydelig — vi derimod har en overflod af skabende aander, udgaaede fra folkets dyb og elskede af hele folket. Lad os da værne om dette vort dyreste eie, dette funklende klenodie, som ikke kan erstattes af noget andet i livet. Lad os ikke blot arbeide paa at hæve vort folks velstand og skabe bedre sociale kaar, men fremfor alt værne om vor folkeaand, som endnu er ufordærvet og fuld af skaberkraft!

Vi tænker ikke nok over, at f. eks. vor folkemusik er noget vidunderligt, udslag af en dyb og fin eiendommelighed, som neppe har et sidestykke i hele verden. Der gives jo ikke engang en virkelig kunstnerisk udgave af vore folkemelodier!!

De udmerkede brudstykker af denne musik vi har, skyldes næsten alle Edvard Grieg, som havde det fineste øre for vor folkemusiks hemmelighedsfulde melodik og harmonik. Men selv Grieg var nødt til at rette sig efter hensyn til forlægger o. s. v. En hel grundig kunstnerisk udgave gives ikke og vil neppe komme istand, dersom ikke vort folk selv tager sagen i sin haand. Det er udmerket, at man lader folkemelodierne samle, men de bør ogsaa udgives og blive folkets fulde eiendom ved praktisk øvelse i skole og hjem. Dertil har vi endnu langt.

At vort storting direkte støtter kunsten og kunstnerne, er efter min mening en fornuftig ordning, som heller ikke har ført til noget misgreb. Men vi maa langt mer end hidtil blive os bevidst, *at vor kunst er vor folkeaands rigeste blomst,* og at vi ikke kan strække os langt nok, for at denne saa sjeldne himmelblomst ikke skal visne hen, kvæles i fødselen. Jeg har i sin tid vovet et forslag om en foreløbig ordning: *en kunstskat.* Naar vor befolkning i gjennemsnit ydede 50 øre pr. indbygger, vilde vi have en million om aaret til kunstneriske formaal! Hvad vilde ikke dette være for vort folks aandsliv? Vi har kirke- og skoleskat, hvorfor skulde en ganske ubetydelig afgift til vor kunst være umulig? Ikke et menneske vilde have noget imod et saa lidet offer, der for vort kulturliv vilde være af umaadelig betydning. *Edvard Grieg* har ikke blot i levende live strævet trolig paa at forbedre kunstforholdene hjemme, men har ogsaa, som bekjendt, testamenteret sin hele formue til Bergen for at ophjælpe musikforholdene der.

Burde ikke ogsaa vi indse, at *vort folks dybeste trang er kunstnerisk,* at vi ikke er skabt til kjævlende politikere og krasse materialister, men at vi fremfor alt er et folk, der har en merkelig kunstnerisk rigdom at øse af, en herlig og storslagen opgave mellem nationer, der i folketal og materiel velstand er os uendelig overlegne. Lad os samles *som et ægte kunstnerfolk* i kampen for livets høieste maal, lad os drage i striden under høvdinger som *Ibsen, Bjørnson* og *Edvard Grieg.* Først da opfylder vi vor sande livsopgave.

Dresden, 7de september 1907.

Høstudstillingen.

Statens aarlige kunstudstilling er netop aabnet. Man læser i katalogerne, at det er den 24de i rækken, og dette tal giver os noget at tænke paa. I næsten et fjerdedels aarhundrede har man nu talt om, hvor galt det var, at dette rigsens stevne for norsk kunst endnu er som fanten, der flakker fra sted til sted uden at have hus over hovedet. Den faar tigge sig logis til, hvor det kan falde sig; — i et eller andet lokale, som for øieblikket ikke er optaget af noget vigtigere. Og alting er vigtigere end kunst, saa den omstreifer, der heder Norges riges aarlige kunststevne, i disse forløbne 24 aar har ført en saa vagabonderende tilværelse, som vel ingen anden institution her i landet.

Iaar holder man til i kunstforeningens lokale, og selv om det er trangt nok deroppe i de to-tre smaa sale, maa man dog være forholdsvis vel fornøiet. Der hænger ialfald kunstverkerne tørt; og det er jo et fremskridt; thi man er jo vant til — fra Tivoli og Dioramalokalet — at faa himmelens sne og regn ind over sig, naar man skulde bese disse udstillinger.

Det er karakteristisk nok, at høstudstillingen i den almindelige mands bevidsthed staar som en udstilling af malerier. Det er ogsaa i virkeligheden saa; thi den smule skulptur og arkitektur, der findes som et slags atpaahæng til malerierne, har sjelden krav paa nogen interesse. Ikke iaar heller. — Man gaar igjennem «Afdelingen for skulptur og arkitektur» — og ser en halv snes ligegyldige gibsfigurer, en enkelt broncebuste af Michelsen, et enkelt stykke marmor — det er hele skulpturudstillingen. Alt i alt 16 — seksten — numere, som er kvantitativt og kvalitativt lige interessante. Paa væggene hænger en haandfuld tegninger til huse og villaer og etpar litografier, som heller ikke skal stanse os paa vor vei. Man er snart færdig med statens aarlige udstilling af monumental kunst!

Man begiver sig da op til malerierne, og her finder man meget, som fanger ens sind og giver en stemning og

H. Sørensen: Sommernat.

Chr. Krohg: Garnbinder.

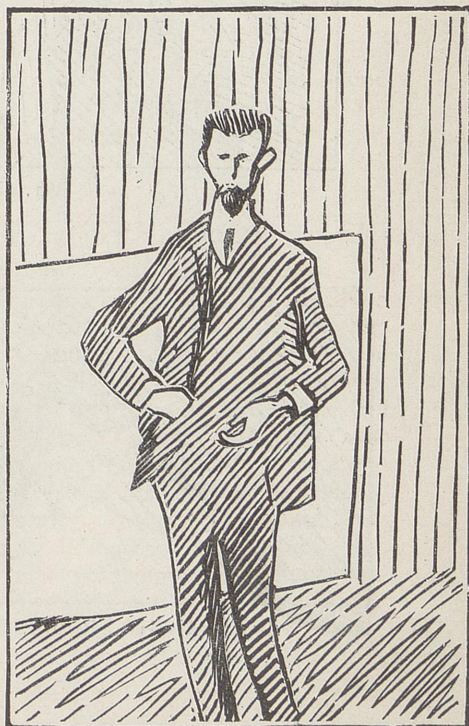

B. Larsson: Maleren H. Holm.

Th. Holmboe: Stilleben.

Janna Holm: Portræt.

R. Thygesen: Syg pige.

tanker. Iaar er udstillingen særlig repræsentativ. Vor gamle nestor *Amaldus Nielsen* har to af sine skjønne skjærgaardsbilleder og *Erik Werenskiold* har tre — et ypperlig billede af en liden gut, som skal sæbevaske sig — en af udstillingens perler, og to friske skibilleder. *Chr. Krohg* har et udmerket interiør — en garnbinder fra Skagen, og *Gerhard Munthe* endel landskaber (foruden en akvarel, som er refuseret). Desuden har vi baade *Eilif Peterssen, Collett* og *Kitty Kielland* — alle med billeder, som viser, at den gamle garde endnu staar i fuld vigør.

Men rundt om dem vokser der op en hel skog af unge kræfter, hvoraf enkelte næsten er jevnhøie med de store gamle navne. Ikke mindst er de yngste bemerkelsesværdige. To af de dristigste — af dem, der vil vække mest diskussion — er *Henrik Sørensen* og *Rudolf Thygesen*, — Sørensen med nogle forunderlig tunge og klangfulde billeder af en egen, grovlemmet, ærlig, indtrængende skjønhed, *Thygesen* med sin syge pige, hvis voldsomme farvemodsætninger og samtidig smeltende nuancer vil vække baade forargelse og beundring.

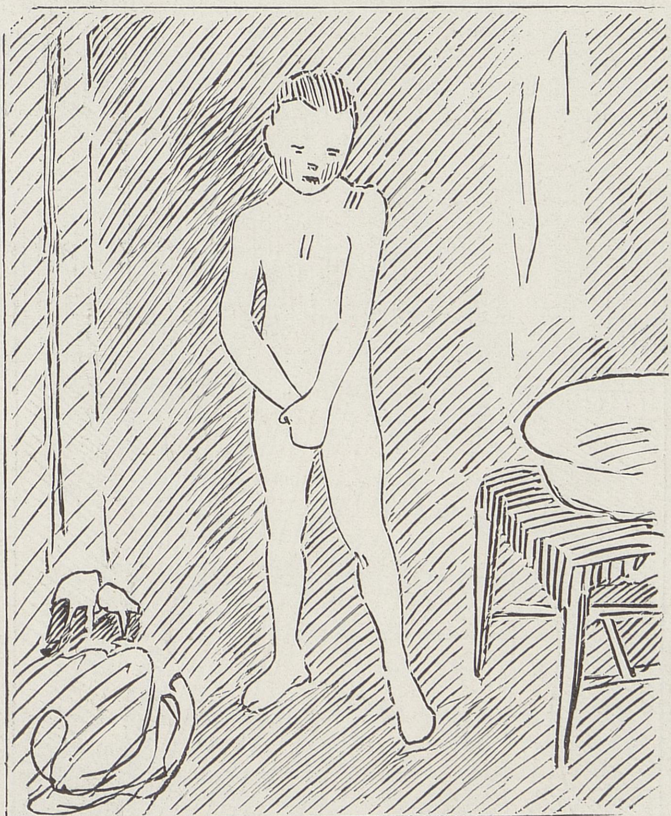

E. Werenskiold: Gutten ved vaskevandsbollen.

Af de lidt ældre har *Thorolf Holmboe* havt et særlig lykkeligt aar med sit store stilleben. Det er et festligt og stemningsfuldt kunstverk, malet med en bred, saftig og inspireret pensel, som han aldrig før har havt og som synes at tyde paa et gjennembrud i hans udvikling.

Flere af de udstillende damer er sine mandlige kamerater fuldt jevnbyrdige. Fru *Krohg* har en samling portræter, der er udstillingens bedste, og frøknerne *Voss* og *Holm* har begge udstillet billeder, som man ikke kan gaa ligegyldig forbi.

En af de yngste udstillere — *Per Krohg* — har ogsaa vakt megen opmerksomhed, og da kongen besaa udstillingen første dag, den var aaben, indkjøbte han straks det ene af den unge mands arbeider.

«Kringsjaa» har faaet ham til at tegne de billeder fra Høstudstillingen, som vi har den glæde at bringe i dette numer.

Gyda Voss: Unge piger.

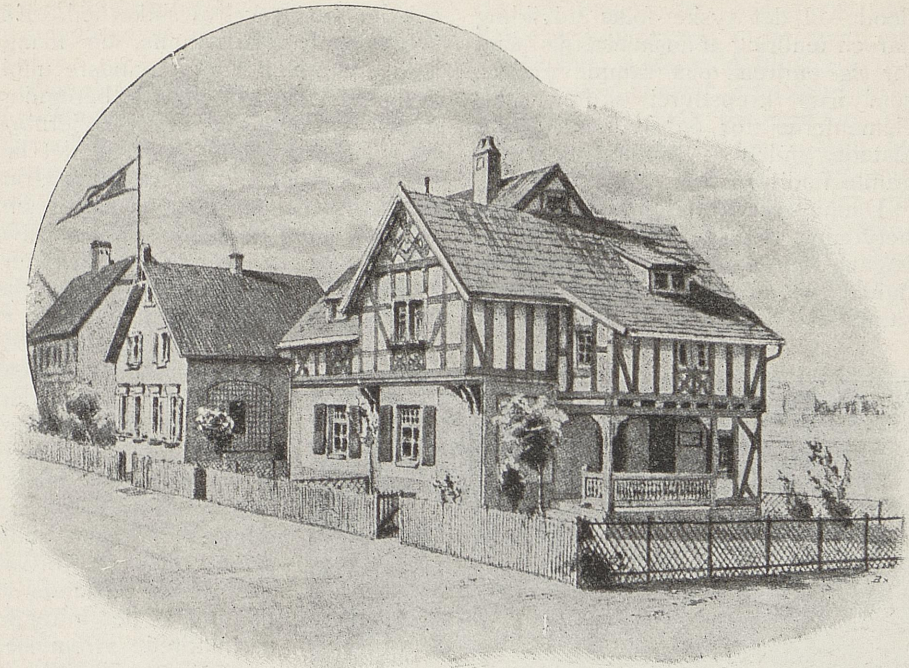

Hus for to familier i kolonien Alfredshof.

Tyske Arbeiderhjem.

Efter *L. Hagen* i «Westermanns Monatshefte».

Goethe har om det attende aarhundrede udtalt, at det havde været et egenretfærdigt aarhundrede. Det efterlod kirken rationalismen, videnskaben encyklopædismens surrogat, staten og forvaltningsvæsenet pedanteriet og det menneskelige samfund med dets stænderorganisation det spidsborgerlige filistervæsen. Det efterlod ganske vist ogsaa en Hr. von Goethe og en friherre von Stein, der besad den rette forstaaelse af, at al kulturs rødder ligger hos de folkeklasser, hvis kaldsvirksomhed bringer dem i den mest intime berøring med naturen. Men derved udjevnes ikke det attende aarhundredes egenretfærdighed, om den end modificeres noget. Thi egenretfærdighed i den forstand, som Goethe i dette tilfælde brugte ordet, beror paa en overvurdering af erfaringsresultaterne. Man slaar sig til ro i sikker følelse af, at det engang prøvede er ensbetydende med det varige gode. Fordi hele det attende aarhundrede og, om man vil, godt og vel den første halvdel af det nittende led af en tilbøielighed til at overvurdere erfaringens betydning, var det ikke til at undres over, at en sterk reaktion tilslut gjorde sig gjæl-

dende. I det tyske folks udvikling har en ændring af anskuelserne gaaet for sig omtrent paa samme maade, som naar krebsdyret skifter skal: elementerne for en nydannelse var tilstede, inden afstreifningen af det gamle fuldbyrdedes.

Denne overvurdering af erfaringens betydning, denne vedhængen ved det engang frembragte, denne selvbehagelighed hos en paa alle kanter afsleben samfundsorden med klasseinddeling,

Dagligstue i kolonien Alfredshof.

havde for Tyskland helt indtil begyndelsen af det nittende aarhundrede indebaaret mangelen af national selvstændighed. Det er som følge heraf forstaaeligt, at bevidstheden om det nationale forsvars betydning og gjennemførelsen af en stadig mere fuldkommen vaabenteknik gik det tyske folk i blodet. Men samtidig fremkaldte dampkraftens opdagelse og nyttiggjørelse helt nye opgaver for jernets bearbeidelse. Af vaabenteknikens udvikling afhang statens fremtidige eksistens og opretholdelsen af den nationale selvstændighed, af maskinens fuldkommengjørelse det enkelte menneskelivs sikkerhed. En svigtende jernbaneskinne, en manglende dampventil, den mindste unøiagtighed i en mathematisk beregning under bygningen af f. eks. en jernbro blev til en offentlig fare, thi det laa derunder alene i tilfældets haand, om et statsoverhoved eller en tigger, om et geni eller en idiot skulde blive offeret for en bagatelmæssig efterladenhed, for en maaske ganske ubetydelig skjødesløshed.

Det er absolut nødvendigt at blive nogenlunde klar over den næsten uoverskuelige rækkevidde af de med jernindustriens udvikling sammenhængende opgaver, naar man søger efter en forklaring af det paafaldende faktum, at det nittende aarhundrede fremviser en saa trøstesløs tilbagegang paa kunsthaandværkets omraade, særlig i møblernes og hjemmenes udsmykning. Alene i afsidesliggende bondehuse i Tyrol, i ensomme kroge i de sachsiske Erzgebirge, i landsbyerne ved Spree og muligens paa enkelte nordvesttyske bondegaarde kan man endnu paatræffe spor efter en folkelig boligkunst. Der er fremført talrige klager og forslag til forbedring af dette onde, og man har anført mangfoldige grunde til dets forklaring; kun sjelden er det spørgsmaal stillet, om ikke muligens den vigtigste aarsag var den, at andre omraader lagde for sterkt beslag paa folkets aandelige kapital. Isaafald synes forholdet mindre haabløst. Men man bør derfor ikke lade ude af betragtning, hvilken indflydelse den totale omvæltning af arbeidsmaaden og stavns-

baandets løsning maatte øve paa en negligering af den nationale boligkunst.

Om der foreligger nogen virkelig forsømmelse af boligkunsten, lader sig vistnok atter bestride ud fra visse synspunkter. Ingen tid har været saa rig paa drøftelser af det skjønnes væsen som det nittende aarhundrede. Den nyere tids anskuelser om boligkunst var vistnok fra først af af negativ natur; alt hvad der i boligernes udstyr viste en stræben efter repræsentation, efter hvad der sømmede sig «husets ære», fordømtes som blødagtig luksus. I skolernes gymnasier indprentedes det ovenikjøbet eleverne, at alene grækerne havde vidst, hvad der er skjønt, og at det vilde være spildt møie, ja en slags anmasselse, om ogsaa tyskerne forsøgte efter sit eget hoved at udstyre sit hjem smukt og smagfuldt. Men udforskningen af den tyske fortid, der skulde tjene til at styrke den tyske nutid, samt oprettelsen af museer for kunsthaandværk, det vil sige for husgeraadkunst, førte til erkjendelsen af, at det tyske hjem oprindelig havde eiet sin særegne skjønhed, hvis spor man forgjæves søgte i de tyske nutidshjem, ialfald forsaavidt den var et produkt af den hastende moderne fabrikationsmaade. Ud fra denne erkjendelse opstod den bekjendte vilde jagen gjennem samtlige historiske stilperioder, hvoraf der den dag idag findes spor i alle middelstandshjem, og som heller ikke har skaanet den tyske arbeiders bolig.

I vor tid, da en seiersbevidst moderne kunstnerstand stolt peger paa de nye baner, den har anvist den moderne boligkunst, er det mere end nogensinde paakrævet tilfulde at vurdere de fortjenester, som disse ældre kunsthaandværkets theoretikere indlagde sig, idet de vakte sansen for og troen paa en tysk boligkunst. Deres feil laa i utilstrækkelig forstaaelse af stilformernes betydning som en bestemt tids formsprog. Deres forsøg paa en kunstnerisk gjenopvækkelse kan til en viss grad sammenlignes med bestræbelsen for at skrive moderne digtninge paa middelalderligt høitysk eller i Klopstocks sprog. Men deres arbeide var derfor ikke betydningsløst. Men selvfølgelig har de mindre kjøbedygtige klasser af det tyske folk lidt mest under misforstaaede historiske stildannelser.

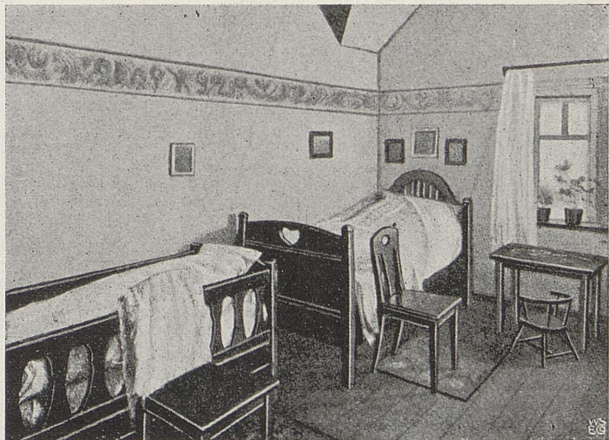

Barneværelse i kolonien Alfredshof.

*

Er det en blot og bar tilfældighed, at Rhinlandets kultur begyndte tusen aar tidligere end det østligeTysklands? At netop der, hvor jorden skjulte de skatte, som for det nittende aarhundrede fik den høieste betydning, ogsaa den overleverede skat af arvede

erfaringer maatte blive den rigeste? At den høieste sum af pligtfølelse oplagredes paa det punkt, hvor kullene og jernet ydede sine bidrag til det tyske riges samling? Og at dette stykke jord i politisk henseende forholdsvis tidlig tilfaldt det preussiske herredømme, hvis monarkiske repræsentanter som ingen andre tyske fyrster af bitter nød havde lært, hvori egentlig hemmeligheden i al virkelig regjeringskunst ligger? Hundrede virkninger af de mange aarsagers store lov hobede sig sammen og udfyldte hverandre for blandt andet ogsaa i Rhinlandet at forberede den jordbund, paa hvilken det sunde grundlag for en boligkunst kunde findes, hvoraf man alene kan haabe paa opblomstringen af den folkelige kunst, som den moderne tidsaand ønsker at fremtrylle.

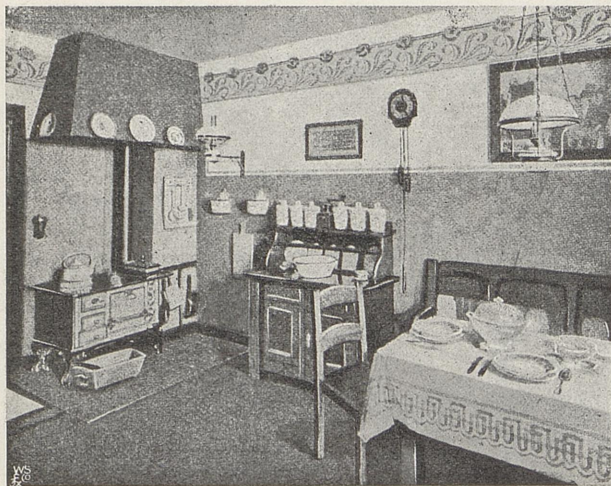
Kombination af kjøkken og spiseværelse i kolonien Alfredshof.

Fortidens folkelige kunst havde sin rod i menneskenes inderlige samliv med naturen samt i den kjendsgjerning, at den gamle tidsalders religiøse kultur stod paa et mere udviklet trin end forstandskulturen. Det nittende aarhundrede værdsatte gjennemgaaende forstandsdannelsen høiere end følelsernes og den religiøse dannelse. Fra det attende aarhundrede hidrører den opfatning, at samvittigheden var en konstant faktor i den menneskelige natur, som ikke trængte nogen speciel pleie og udvikling; eller der raadede ialfald den anskuelse, at forstandens udvikling ganske af sig selv trak følelsernes udvikling efter sig. Paa følelsernes værdi lagde man uforholdsmæssig ringe eller overhovedet ingen vægt. Men ligeoverfor denne opfatning staar de to faktorer kul og jern i deres levendegjorte omskabelse som damp og maskine, der ufravendt drev henimod en væsentlig høiere udviklet og materielt begrundet pleie af den sjælelige dannelse. Og jo sterkere den enkelte arbeider følte sig gjennemtrængt af betydningen af sin enepersonlighed i sin maaske kun ringeagtede enkelvirksomhed, jo mere han i sin egen person begyndte at legemliggjøre et stykke høit udviklet moral, desto grellere fremstod modsætningen mellem ham selv og hans bohave, forsaavidt som dette bohave fremstillede sig som resultatet af en forjaget industriel udvikling.

Den rhinske arbeider har mere eller mindre ilde affundet sig med denne kjendsgjerning. Egentlige spor af nogen bevidst opposition mod det bestaaende paa bohavets omraade kan ikke paavises inden arbeiderkredse. Et nivellerende, demokratiserende drag paa bohavets gebet gjør sig

navnlig i storbyerne og i de industrielle anlæg med storstadsmæssig karakter sterkere gjældende i Rhinlandet end til eksempel i de sachsiske Erzgebirge, som dog ligeledes fortjener navn af industridistrikt. Aarsagen til dette fænomen er netop at søge deri, at storbyen afskjærer sammenhængen med naturen, at den navnlig fra liden af har umuliggjort udviklingen af den naturlige følelse for de rette proportioner. Storstadsbeboerens øie vænnes fra første stund af til et gadebillede, som undergraver ethvert kunstnerisk blik. Man maa være fortrolig med alle finesser i de ældre gadebilleder, med mønelinierne i Lübecher Marles-, Becher- eller Fischergrube og mange aandsbeslægtede levninger fra gammel tid, for tilfulde at fatte, hvordan en moderne storstadsgade, saafremt den tilhører byggespekulationens frodigste blomstringsperiode, maa virke ødelæggende paa enhver sans for smukke dimensioner. Den storstadsboer, der stammer fra en slig gade, kan i denne henseende lignes med et barn, der faar sit kanske middelmaadige musikalske gehør ødelagt ved bestandig at spille paa et ustemt instrument. Ogsaa rhinarbeideren er med hensyn til fin sans for harmoniske rumforhold og dimensioner et barn med forspildte evner.

Parallelt med den drift til personlighedens udvikling, som kullene og jernet øvede paa store skarer af tyske arbeidere og deres ledere, ingeniørerne og entreprenørerne, arbeidede tysk retsvidenskab paa at skabe et klart, hensigtssvarende udtryk for tysk retsfølelse. Et resultat af disse betræbelser har vi i den nytyske lov om omsorgen for opdragelsen, om hvilken det er bleven sagt, at den er det dokument, som sikrer enhver tysker ret til en anstændig opdragelse.

For en anstændig opdragelse er et virkeligt hjem, en familiehusholdning med et godt bohave uundværlig. Boligspørgsmaalets betydning, forsaavidt tilstrækkelige og sunde rum angaar, er jo forlængst erkjendt af enhver, der indser vigtigheden af sammenhængen mellem materielle og etiske fremskridt. I Rhinlandet har man jo ogsaa allerede længe beskjæftiget sig med denne side af sagen. Bevægelsen har i den sidste tid gjort store fremskridt; den sidste beretning fra hovedforeningen i Düsseldorf til fremme af arbeiderboligsagen oplyser saaledes, at der findes 109 mindre byggeforeninger, som understøttes med bidrag fra stat, kommuner, arbeidsgivere og legater, og at der er

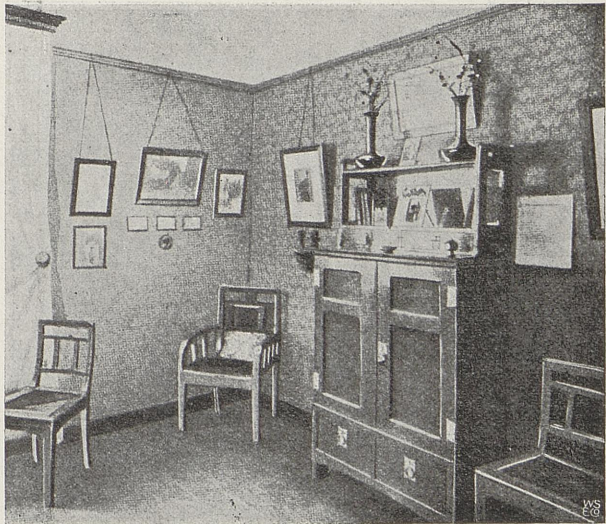

Hjørne af en dagligstue i kolonien Alfredshof.

opført mønsterhuse for en, to eller flere familier. Hovedforeningens fornemste opgave er at gjøre særforeningernes indvundne erfaringer tilgjængelige dem indbyrdes. Fælles for dem alle er bestræbelsen for at faa husleien saa lav, at den ikke blir uforholdsmæssig stor ligeoverfor en ringe indtægt.

Sammen med den rhinske forening aabnede den for arbeidernes ve og vel saa varmt interesserede geheimraad Alfred Krupp i 1901 en konkurrance om udkast til møbler for arbeiderboliger. Der krævedes enkle, konstruktive former og ægte materiale. De færdige gjenstandes pris maatte ikke overstige den for fabrikvarer gjængse. Som træsorter kom amerikansk furu, cembrafuru og ask i betragtning. Grantræ anstrøget med oljefarve var tilladt, men man gav dog fernisseret og poleret træ med klar fremtræden af flammerne fortrinet. Juryen, med direktør for kunstindustrimuseet i Köln von Falke som formand, uddelte de fem præmier. De efter udkastene lavede møbler udstilledes paa industri- og haandværksudstillingen i Düsseldorf, vakte almindelig interesse og syntes egnet til at vække sansen for udbredelsen af moderne møbelstil ogsaa hos den tyske middelstand. Mere end engang udtaltes saavel paa udstillingen som i dagspressen ønsket om at besidde lignende udstyrede hjem, og det af folk, som ikke tilhørte den egentlige arbeiderstand. Vore billeder giver bedre end ord et ret godt indtryk af komfortabelt udstyrede og praktisk indredede arbeiderhjem. 2det, 3die og 4de billede gjengiver arkitekt Miertz' med 1ste præmie belønnede udkast; de tre sidste skyldes arkitekt Stehn, der erholdt 4de præmie.

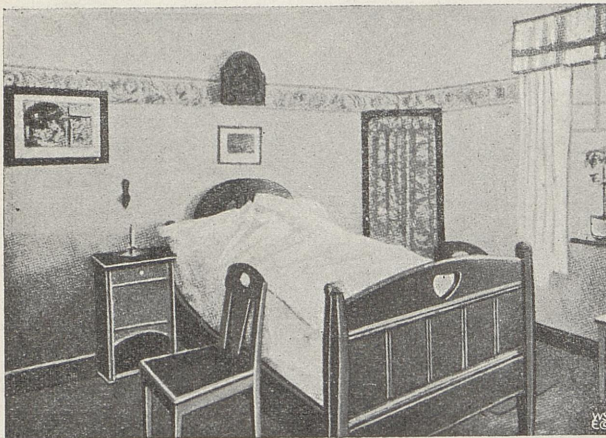

Soveværelse i kolonien Altredshof.

*

En senere tid vil muligens forundre sig over den ringe andel, den tyske husmoder i nutiden har havt i møblernes form, og endnu mere over, hvor lidet bestemmende de synspunkter var, der for hende maatte staa som de vigtigste. Man kan nære den største beundring for den paa boligkunstens omraade frembragte skjønhedsvirkning, men ikke faa noget svar paa spørgsmaal som disse: «Hvor blir der af barnet i disse værelser? Hvorledes gaar det med alle disse rum med den fast afpassede linieføring efter æstetikens strenge lov, saasnart livet med sine brogede omskiftelser for beboerne træder til? Og findes der virkelig kvinder, som i længden kan holde ud at bo i huse, hvor ikke en eneste stol tør rykkes bort fra den plads, kunstneren har anvist den?»

Ved de rhinske arbeiderhjem fritages man af sig selv for alle disse

spørgsmaal. Konkurrancebetingelserne indskrænkede ethvert forsøg paa at lade det kunstneriske lune faa altfor frie tøiler. Man fik ingen anledning til at anordne møblerne paa bestemte pladse som i en kahyt; istedetfor kostbare kunstprodukter har Krupphusene lagt mest vægt paa en rig billedudsmykning; spise- og kjøkkenservicet er fremstillet af moderne fajanse og udstyret med moderne farveornamenter. Tegningen er afpasset efter trykningsteknikken, og just derved naaes en høiere kunstnerisk virkning end ved de gjængse efterligninger af Meiszener- og Delfterporsellæn, som ved den grove, skablonmæssige behandling taber sin smagfuldhed.

Den samme maalbevidste renonceren paa overflødig udsmykning har vundet anklang ogsaa i kredse, for hvilken den ikke i første linie var beregnet. Man bruger nok farver, men bliver ikke broget. Tapeterne er livlige uden at virke paatrængende. De danner en fordelagtig baggrund for billedudsmykningen, hvor alene første rangs kunstnere i fortrinlige reproduktioner kommer tilorde. Albrecht Dürer er repræsenteret ved træsnit, moderne mestre ved trefarvetryk. Billederne henter sine motiver fra familie-, militær- og arbeidslivet; ogsaa landskabsstemninger er medtagne, ligesom religiøse billeder ikke mangler, dog uden at blive dominerende. Alt middelmaadigt er banlyst, og som middelmaadigt ansees alt, der har anstrøg af den sødlige sentimentalitet, som fremdeles mangfoldige tyske hjem ikke tror at kunne være foruden.

Denne vægt paa billedudsmykningen fremhæver Krupphusene fremfor alle andre rhinske arbeiderhjem. —

— Gjennem en længere, mere speciel udredning af det tyske arbeide for boligsagen, en udredning, der for norske læsere har mindre interesse, omtaler forfatteren til slutning med nogle ord klædedragten. Kvinden i det nytyske arbeiderhjem vil meget snart faa en følelse af, at luvslidt modepynt og aflagt søndagsstas ikke passer i saadanne omgivelser. Der vil vækkes et ønske om en tidsmæssig og derfor stilren arbeidsdragt. Og med interessen for arbeidsdragten vil et stykke standsbevidsthed vokse op,

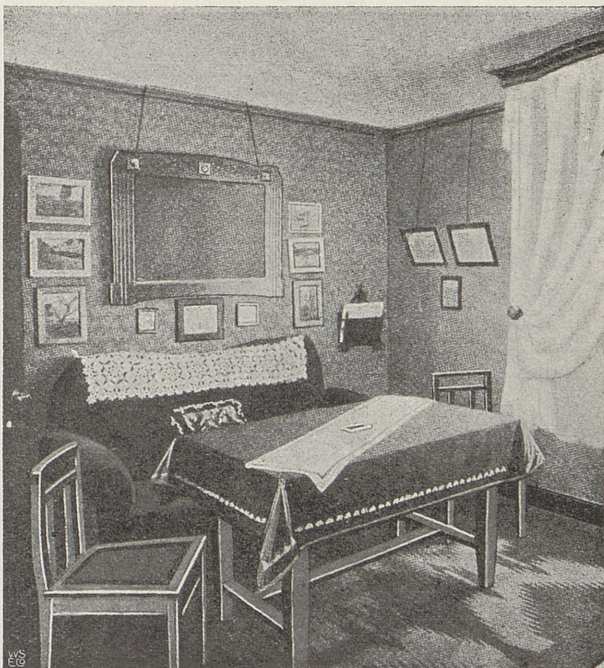

Dagligstue i kolonien Alfredshof.

som gjør det af med fraserne om «hjertets dannelse» og den forlorne damemæssighed; den tyske kvinde vil skride videre frem i aandsudvikling og blive en jevnbyrdig hjælperske for den tyske arbeider — arbeideren som han bør og kan være.

Undervandsbaadens militære Betydning.

Efter Viceadmiral *Paschen* i «Deutsche Revue».

Den store almenhed, der øser sin kundskab om sjømilitære spørgsmaal væsentlig fra dagspressens mere eller mindre kyndige meddelelser, staar aldeles uforstaaende overfor den tyske marineledelses reserverede holdning med hensyn til krigsflaadens sidste sorgens barn, undervandsbaaden. For lægmanden er denne skeptiske holdning ligefrem en gaade, som han oftest søger at løse paa sin egen maade, idet han bebreider marinen musendrægtighed og sorgløs ligegyldighed!

Hvert aar bygger England og Frankrige et antal undervandsbaade, omtrent som Tyskland bygger torpedobaade. Disse to lande synes at have erkjendt den rigtige vei, ad hvilken de skrider frem for yderligere at fuldkommengjøre et brugbart vaaben. Ved antallet af sine nybygninger synes Amerika at ville antyde, at det første forsøgsstadium er overvundet. Fra tid til anden giver Italien gjennem aviserne tilkjende, at dets flaade er blevet beriget med et godt og brugbart vaaben, idet der berettes om et seierrigt angreb paa en flere mil fra kysten tilankers liggende eskadre, hvorunder undervandsbaaden først kom isigte efter skuddets affyring. En opvisning, hvor ovenikjøber kongen var tilstede!

Maa det da ikke synes mærkeligt, at medens alle andre nationer med iver og held arbeider for at gjøre det nye vaaben skikket under en eventuel krig og opøver en stab af folk til at haandtere det, vi da her i Tyskland indskrænker os til «med opmærksomhed at følge begivenhedernes gang i andre mariner»?

Det er hensigten med de følgende linier paa den ene side saavidt mulig almenfatteligt at belyse dette spørgsmaal, paa den anden side at konstatere, at der visselig ikke vil blive nølet med sagens fremme, saasnart dens nødvendighed melder sig med tilstrækkelig styrke og man overbevises om, at den indebærer en væsentlig øgning af vore forsvarskræfter.

Vi hidsætter først en almindelig oversigt over de i denne henseende vigtigste mariners materiel af undervandsbaade:

Frankrige har 4 baade færdige, og 49 under bygning, England henholdsvis 26 og 26, Italien 6 og 7, De Forenede Stater 4 og 2.

Til forstaaelsen af det følgende vil en sammenstilling af baadenes størrelse, ordnet efter byggeaaret, være

nyttig og give et godt billede af deplacementets vext:

	Frankrige.	England.	Foren. Stater.
	Ton.	Ton.	Ton.
1900—02 ..	68—200	124	120
1903	68—200	207	120
1904	68—202	319	120
1905	68—301	319	170—273
1906	45—480	500	273—500

Det undersjøiske fartøi er efter sin karakter bestemt til at angribe fiendens store fartøier med torpedoer, men i modsætning til torpedobaaden ikke i ly af nattens mørke og ved hjælp af stor farthastighed; den løber under vandskorpen og er saaledes usynlig for modstanderen.

Man skjelner mellem to typer, underdykningsbaaden og den egentlige undervandsbaad. Under vanlige forhold rager begge med en del af skroget over vandfladen og bringes til at synke, ved at ballasttankerne fyldes med vand, samt ved hjælp af mekaniske indretninger. Men herved blir underdykningsbaaden saa stærkt belastet, at den ikke længer besidder nogen opdrift, medens undervandsbaaden kun erholder saa megen vandballast, at den ved hjælp af horisontalroret kan styres nedover. Selvsagt lystrer et fartøi saa meget lettere roret, jo større fart det har. Undervandsbaaden dykker saaledes bedst ved største fart, underdykningsbaaden sikrest ved mindste fart.

Undervandsbaaden bevæger sig i en let bue fremad gjennem vandet for mest muligt at ophæve virkningen af opdriften. Med hensyn til hurtighed er den derfor slettere stillet end underdykningsbaaden, der glider gjennem vandet nøiagtig i sin længderetning. For at udjævne denne mangel er opdriften hos de sidste engelske undervandsbaade allerede reduceret til en tusendel af deplacementet mod en tyvendedel hos de første «Holland»-baade. Ved undervandsbaaden er ballasttankerne anbragt indenfor det egentlige skibsskrog og maa altsaa med sine vægge være afpasset for det samme tryk, som er benyttet for det ydre skrogdække. Underdykningsbaaden har sine tanker udenfor skroget, og deres vægge er under dykningen ikke udsat for tryk, fordi deres indhold kommuniserer med vandet udenfor. De behøver kun at modstaa trykket ovenfra og er derfor lettere. Vægtforskjellen er saa stor, at man kan give underdykningsbaaden dobbelt saa stort rumindhold i tankerne, saa at den ved tomme tanker kan dykke dobbelt saa let ned som undervandsbaaden. Herved forbedres sjødygtigheden, medens det kommer hurtigheden tilgode, at man kan anordne cellerne paa en maade, der giver det elipseformede baadlegeme bedre linier for farten paa overfladen. En ulempe ved underdykningsbaaden er derimod den lange tid, som kræves til at dykke under. Dette kan i heldigste tilfælde ske paa tre minuter eller dobbelt saa lang tid, som undervandsbaaden behøver.

Udviklingen af de to typer har dels foregaaet jevnsides, dels saaledes, at man med undervandsbaaden som udgangspunkt skridtvis nærmede sig underdykningsbaaden.

Nogen faktisk overlegenhed har ingen af de to typer hidtil naaet. Naar man nylig har givet underdykningsbaaden fortrinet og tilsyneladende endog lader undervandsbaaden helt falde, har dette sin grund i følgende udgangspunkter:

1) Det større fartøi er bestandig det lille overlegent.

2) Underdykningsbaadens overlegenhed med hensyn til sjødygtighed, der hidtil praktisk ikke er kommet i betragtning, vil ved en tilstrækkelig øgning af deplacementet give udslaget til dens fordel, idet nogen væsentlig forbedring af undervands-

baadens sjøegenskaber antages udelukket. Man har erkjendt, at alene den store underdykningsbaad er udviklingsdygtig, medens undervandsbaaden synes bundet til de to typers hidtil indskrænkede anvendbarhed.

I førstningen led begge typer af svagheder af den mest primitive natur. Der var vanskeligheder med dykningen, og den horisontale svømmestilling under vandet var underkastet betænkelige forstyrrelser. Men disse ulemper overvandtes hurtig; nutildags er det kun et rent teknisk betjeningsspørgsmaal, at undervandsbaaden i enhver henseende befinder sig i førerens haand. Større vanskeligheder voldte drivkraftspørgsmaalet. At anvende brændsels-motorer under vandet vilde paa grund af det store surstofforbrug alene være muligt i indskrænket grad, ligesom en ansamling af forbrændingsgasser er tænkelig kun for en kort tid. Man er derfor for fart under vandet henvist til at anvende elektromotorer, der henter sin kraft fra akkumulatorer. Over vandet kan denne driftsmaade ikke komme til anvendelse, da den store tyngde muliggjør blot en ringe aktionsradius og desuden kræver en omstændelig kraftpræstation paa bestemte basispladse. Man er altsaa nødt til at anvende to forskjellige motorer:

1) En brændselsmotor til forsyning af det elektriske anlæg og til bevægelse paa overfladen, hvor lufttilførsel og ventilation er mulig.

2) Et elektrisk anlæg for fart under vandet.

Herigjennem opstaar store farer for driftssikkerheden. De ofte ved uagtsomhed indtrædende ansamlinger af explosionsfarlige gasarter danner en alvorlig fare ved igangsættelsen af den elektriske drift, bortseet fra den skadelige indflydelse paa mandskabets sundhedstilstand. Rigtignok er man i principet blevet herre over disse vanskeligheder, men de stadig tilbagevendende store explosioner eller andre ulykker beviser, at den mindste uagtsomhed ved en saa vanskelig driftsmaade kan indebære de mest skjæbnesvangre følger.

Men de hidtil nævnte omstændigheder vilde ikke alene være tilstrækkelige til at at bestride fartøiets værd i og for sig. Om i krigstilfælde hver anden torpedobaad havde held med sig, vilde ingen nok saa mægtig flaade kunde holde sjøen ligeoverfor disse uhyggelige krabater. Ved torpedoangreb regner man med muligheden af at miste halvdelen af de angribende baade. Men lykkes det dem derunder at ødelægge det samme antal fiendtlige skibe, saa vilde for panserskibe en krig være frugtesløs.

Og hvor lidet er dog ikke antallet af ulykker ved undervandsbaade i sammenligning med de hundreder af reiser, som aarlig foretages af skibe fra alle landes mariner.

Den egentlige mangel ligger paa et andet hold. Den ringe farthastighed — 12—14 sjømil over vandet, 8—10 under vandet — umuliggjør anvendelsen i aaben sjøtræfning. Da taktiske hensyn ved linieskibet fra første færd af forudsætter den fulde udnyttelse af hurtigheden, vilde den langsomme, ja man kan sige næsten blinde baad snarere kunne hindre sin egen marines fartøier end true modstanderens. De kan optræde som slagmarkens hyæner. Men paa den ene side pleier sjøtræfninger ikke at afspilles saa nær egen basis, at baadene kunde følge flaaden, og paa den anden side har man allerede tilstrækkeligt af hyæner i krydsere og torpedobaade, som er ligesaa godt skikkede ialfald for denne opgave.

En vigtig omstændighed er det at kunne se under vandet. Man betjener sig hertil af periskopet, et apparat, som muliggjør, at man fra den nedsænkede baad kan faa et overblik over en del af horisonten.

Det bestaar af et rør, hvis øverste ende rager opover vandfladen og er forsynet med speiler eller prismer for at opfange et billede af omgivelserne. Paa en foran baadførerens plads anbragt plade fremkommer et speilbillede, hvis mørke omrids er den eneste ledetraad for fartøiets manøvrering. Der existerer ingen maalestok for den virkelige størrelse af de sete gjenstande, og en bedømmelse af afstanden, saaledes som det instinktmæssig sker paa overfladen ved at holde den hule haand foran øinene, er her helt udelukket. Naar man videre erindrer, hvor let en almindelig vindusrude taber sin gjennemsigtighed i regnveir, kan man let forstaa, hvad resultatet blir, naar bølgespruten slaar mod periskopglassene. Og ved et sligt apparat skal der gjennemføres et angreb, der i vanskelighed langt overgaar torpedobaadens oppe paa overfladen! Den nøiagtige bedømmelse af de tilstedeværende omstændigheder, fart, kursretning og afstanden fra modstanderen, paa hvilke torpedobaadens kommandant bygger sit angreb, skal erstattes af speilbilledet i periskopet. Lad os saa desuden huske paa, at torpedobaaden ved sin hurtighed og bevægelighed ofte har særdeles god anledning til at korrigere et feilagtig anlagt angreb, medens undervandsbaadens angrebschancer altid vil være spildt ved selv en ringe bedømmelsesfeil. Men periskopets tekniske udviklingsmuligheder synes endnu ikke udtømt.

Bortseet fra tilfældigheder er undervandsangrebet afhængig af, at baaden befinder sig tilstrækkelig nær den fiendtlige kurslinie for samtidig med modstanderen at kunne naa det ene og samme punkt i denne kurslinie. Af denne grund er et angreb alene muligt, naar modstanderen bibeholder en bestemt kurs, og paa den anden side ved at baaden alt efter hurtighedsforskjellen mellem begge befinder sig i en større eller mindre spids vinkel foran modstanderen. En ringe feilbedømmelse af det fiendtlige fartøis hastighed eller kurs kan lede til, at baaden kommer i en saa ugunstig stilling, at torpedoskuddet maa opgives. Stor hurtighed vil lette baaden i at udjevne slige feil. Hurtighed og atter hurtighed, navnlig under vandet, saa lyder det elementære krav, og en øgning af deplacementet er det eneste svar, man foreløbig er istand til at give; thi det større fartøi tilsteder ikke blot anvendelsen af forholdsvis større maskiner, men stiller sig i denne henseende gunstigere end det mindre, eftersom vandmodstanden ikke tiltager proportionalt med størrelsen.

En anden vanskelighed under angrebet frembyder neddykningen. Da fartøiet af de foran anførte grunde i almindelighed er nødt til at holde sig i vandskorpen, saa kan neddykningen først ske, naar modstanderen er observeret. Hertil trænger underdykningsbaaden i heldigste fald 3 minuter. Denne omstændighed er ligeoverfor hurtiggaaende fartøier, specielt torpedobaade, en svaghed af afgjørende betydning. Ikke nok med, at baaden for hvert fartøi det faar isigte, tvinges til at dukke under og i længste tid hindres i at vise sit periskop over vandfladen til udforskning af den egentlige modstanders stilling, men den staar fremforalt i fare for at op dages under neddykningen. Det betyder kort sagt det planlagte angrebs stranding, om ikke baadens ødelæggelse. Om end modstanderen kun sjelden kan nærme sig den paa virksom skuddistance, saa har han dog forholdsvis god anledning til at kunne forfølge baadens vei under overfladen; thi saasandt baaden ønsker at beholde et overblik over begivenhedernes gang, er den nødt til at stikke enden af sit periskop over vandet, og dette saa meget høiere, jo stær-

kere sjøgangen er, forat ikke glassene skal blive fugtige. Men i roligt veir kan periskopet lettere observeres, og opstigende bobler saavelsom vandfladens bevægelse over baaden i fart træder tydeligere frem.

Baaden kan ødelægges ved at rammes af vædderen og torpedoskud, ved at periskopet afrives, ja selv ved artilleriild, da trykvirkningen af stærkt explosive skud i vandet forplanter sig endog med tilstrækkelig kraft til at bevirke en lækage. Men selv om det ikke lykkes at ødelægge baaden eller opdage dens opholdssted under vandet, er et kort signal nok for linieskibet til at erkjende, hvor faren fra undervandsbaaden truer: en ringe ændring af kursen eller farten forhindrer da enhver mulighed af et angreb.

Hvilken krigssituation tillader nu overhovedet anvendelse af undervandsbaade? Naar kan det tilfælde indtræde, at en eskadre begiver sig ind i farvande, som er tilgjængelige for undervandsbaade med en slig aktionsradius? I forbindelse med svaret paa disse spørgsmaal skal omtales, hvorfra de mange beretninger om seirrige undervandsangreb skriver sig, og hvorledes de rettelig bør bedømmes.

Efter det, der hidtil er meddelt offentligheden, har reiser af 24 timers varighed været det høieste, som hidtil er præsteret. Denne grænse bestemmes ikke saa meget af aktionsradiusen som af personalets præstationsevne. Et ophold i bedærvet luft under anspændende og nerveophidsende arbeide angriber i lige grad sjæl og legeme. Til trods for den store nervespænding indtræder i længden en afslappelse, der gir sig udslag i afstumpethed og ligegyldighed og umuliggjør fartøiets sikre manøvrering.

Ogsaa heri mener man, at en øgning af deplacementet vil skabe en forandring ved ikke blot at forbedre leveforholdene idethele, men fremforalt derved, at besætningen kan forøges, saa at der kan anordnes en regelmæssig vagttjeneste.

Endvidere kan man kun mestre motorens surstofforbrug ved fornyet ventilation lad os sige hver tredie time, og denne tvingende nødvendighed af luftfornyelse viser, hvor stærkt baadens aktionsradius er afhængig paa den ene side af veiret, paa den anden af sjødygtighed og deplacement.

Ved denne fartstid paa 24 timer bør det erindres, at det om natten ikke lader sig gjøre hverken at løbe ud af havnen eller foretage et angreb under normale omstændigheder, ialfald ikke i neddykket tilstand.

De forhold, der møder en baad fra en blokeret havn, er i almindelighed følgende:

Den blokerende har lagt en eller flere rækker stridskræfter tæt ved fienden, udenfor miners og kystforters rækkevidde, men nær nok til at kunne observere hvert eneste udfald fra modstanderens side. Andre mindre fartøier besørger signalforbindelsen med hovedflaaden, medens enkelte grupper af kampdygtige skibe, mest panserkrydsere, giver sikringslinien den nødvendige modstandskraft.

Om natten skifter hovedstyrken af den fiendtlige flaade stadig opholdssted og fjerner sig saa langt fra kysten, at den er tryg for torpedoangreb fra den blokerede havn. Om dagen indtages en noget nærmere stilling, men dog endnu i saapas afstand, at den langsomme undervandsbaad ikke kan naa den i løbet af de tolv dagstimer. Undervandsbaadens hele indflydelse paa blokaden har hidtil været den, at man har ændret anskuelsen noget med hensyn til hovedflaadens stilling om dagen, dog først efterat dette omslag allerede var forberedt ved en rigtigere erkjendelse af faren for torpedoer og miner; den saakaldte

«close-looking blocade», som viste sig nyttig paa Nelsons tid og endog anvendtes saa sent som af amerikanerne foran San Jago paa Kuba, har givet plads for en anden methode. Japanerne gjennemførte en i alle henseender effektiv blokade af Port Arthur, idet de holdt sine linieskibe paa 120 sjømils distance. En undervandsbaad maatte saaledes gjøre en tur paa 240 sjømil for at naa frem og tilbage, hvilket omtrent svarer til et saadant fartøis dagspræstation, men at løbe ud af og ind i havnen igjen maatte ske om natten. Allerede dette er en vanskelig opgave og ligeoverfor det fiendtlige sikringsbælte næsten umulig, men den er dog ikke utænkelig, saafremt det lykkes at bortlede en del af denne forposts opmærksomhed ved et angreb paa dens egne skibe. Den næste opgave er paa det umaadelige omraade at udfinde den fiendtlige hovedstyrkes opholdssted, og dette maa ovenikjøbet ske uden at spilde den kostbare tid. Tager man saa i betragtning, at torpedotræfferen, der efter saa mange vanskeligheder og forgjæves forsøg endelig engang faar indstillet sigtet, i lang tid ikke opnaar den afgjørende virkning, som man i almindelighed tiltror den, maa man medgive, at resultatet under de nuværende betingelser kun daarligt svarer til indsatsen. En undervandsbaad, som skal være til nogen virkelig hjælp i en blokadekrig, maa i langt større grad end torpedobaaden besidde evnen til at holde sjøen flere dage itræk uden at lide brist paa sin kampberedthed.

En anden kampsituation, hvor baadens indgriben er tænkelig, er følgende: En seilende flaade, som er nødt til at passere et trangt farvand, for exempel den Britiske Kanal eller Bælterne. Her kan der være god anledning til et angreb, men der trænges dog nøiagtig kundskab om tidspunktet for flaadens forbipasseren, forsaavidt dette ikke sker i sigte fra egne havne For Bælternes vedkommende vilde dette ialfald være nødvendigt for os tyskere, da vi ikke besidder egne havne der, medens betingelserne er langt gunstigere for Frankrige med sin lange kyststrækning mod Kanalen. For os vilde en beskydning af Helgoland eller forsøget paa at erobre et støttepunkt ved vore kyster frembyde lignende udsigter. Men det er meget sjeldne situationer, som kun vilde vare nogle faa dage og alene hidføres i følelsen af tryg overlegenhed. I mellemtiden vilde naturligvis alle sikkerhedsforanstaltninger blive trufne, f. ex. hermetisk lukning af alle i nærheden liggende havne ved miner og i ly af efterretnings- og linieskibe, afvente af ugunstigt veir, som vanskeliggjør undervandsbaadens manøvrering og gjør den synlig, forandring hver dag af tidspunktet for beskydningen og lignende. Alle disse forholdsregler behøver aldeles ikke at være dikteret først og fremst af hensyn til undervandsbaaden, men danner allerede paa grund af den fare, der truer fra torpedobaade og miner, al blokadekunsts Alfa og Omega.

Til slutning skal vi endnu omtale den voldsomme forceren af befæstede farvand, saaledes som den saa spændende skildres i en af de harmløse publikationer om «fremtidens krig» med henblik paa Elb-mundingen. Den, som blot aner, hvilke vanskeligheder der vilde taarne sig op om et sligt foretagende, hvilke ofre med ringe udsigt til vinding det vilde koste, saasandt kun nogle kampdygtige skibe og tilstrækkelig handlekraft støttede forsvaret, vil ikke kunne være blind for, at ialfald vore kystforhold udelukker en slig krigssituation. Undervandsbaaden vil visselig i et saadant tilfælde være af ubestridelig værdi, men den vil heller ikke da rangere høiere end det lokale torpedo-

batteri eller en hvilkensomhelst kystbefæstning i almindelighed.

Alle de mangfoldige avisnotiser om undervandsbaadens nytte, navnlig de, der kommer fra Frankrige, fortæller i sin svævende og lægmandsmæssige form fagmanden intet andet, end at undervandsbaaden nu har naaet en teknisk fuldkommenhed, stor nok til ved modstanderens strafbare sorgløshed at kunne gjennemføre et angreb. At passere havneudløbet fra Brest, at ankre op i ringe distance fra den fiendtlige basis uden at sikre sig ved torpedoskudnet eller ved bjælkespærringer med nedhængende net og trosser, specielt i saa stor dybde, at det er muligt for baaden at angribe helt neddykket; at anfalde en eskadre, som damper afsted efter en kjendt kurs, uden pinlig bevogtning fra de nærmeste havne ved hjælp af smaafartøier — det er kjernen i alle disse meddelelser. Hensigten med saadanne øvelser blir i virkeligheden ikke anden end en planmæssig opøven af besætningen og uddandannelse af en hensigtssvarende angrebstaktik, nøiagtig paa samme maade som ved torpedobaaden, hvor enkle skoleøvelser forbereder for den senere uddannelse i krigslignende situationer. Forskjellen er blot den, at nutidens undervandsbaad ikke kommer udover skoleøvelserne simpelthen af den grund, at den endnu ikke er andre situationer voxen.

Efter hvad vi her har irrettelagt, er dette fartøi i en sjøkrig endnu intet vaaben af virkelig betydning. Det vil blive betydelig forbedret ved en tilstrækkelig forøgelse af deplacementet. Men mange tekniske detaljer trænger fremdeles at fuldkommengjøres, og fuldt udviklet vil det nye vaaben først blive, naar der ved siden af den nødvendige sjødygtighed i videste forstand opnaaes en forøgelse af opholdstiden under vandet paa muligens tolv timer og en undervandshastighed af 14—16 sjømil, samt at forsøgene paa at forbedre periskopet krones med held. Det vil da ikke længer være nødvendigt, at modstanderen begaar aabenbare feil, men undervandsbaaden vil blive en faktor, som maa regnes med, saaledes som man nu gjør med torpedoen eller minen.

Foreløbig er vi ikke komne saa langt, men de nævnte betingelser vil naaes; vor nærmeste opgave er at forberede os, saa at vi er fuldt fortrolige med det nye vaaben, naar det engang blir brugbart for sit øiemed. Det gjælder da at følge med fremskridtene inden andre mariner og at udvide vor egen erfaring.

I forstaaelsen af, at man først nu kan vente virkelige fremskridt, og fordi al kapital hidtil har været bedre anbragt i fuldværdige kampmidler, optager den tyske marine paa dette tidspunkt denne opgave. Tyskland vil i det planløse projektmageri, der særmerker den franske marine, se et advarende exempel og ikke som dette land glemme, at det afgjørende sjøvaaben nu som før blir linieskibet. Det vil altid være vigtigere at beskytte kjærnen af sin stridsmagt mod sekundære farer end at se den svageres eneste redning i vaaben, hvis anvendbarhed er af temmelig problematisk natur.

Europas Fremtid.

En gammel Diplomats Betragtninger.

---

nder denne titel paabegyndes i *La Révue's* augusthefte en artikelrække af «En tidligere ambassadør».

Den første artikel omhandler «Tysklands isolering», og man blir her gjort bekjendt med en hel del af det diplomatiske livs intime detaljer, som hidtil vistnok har været fuldstændig ukjendte for det brede publikum.

Efter endel bidende vittige bemerkninger om moderne diplomati og moderne politik, gaar han over til at behandle den fra tysk hold fremsatte paastand, at *Tyskland er for trangt*. Han ytrer her bl. a. følgende:

« . . . Den virkelige grund til den larmende og truende tyske politik er ikke at søge i Hohenzollernes dynastiske interesse, ei heller i rænkerne hos dette famøse krigsparti, som omgir keiseren, og hvis eneste uret i en sum er en bemerkelsesværdig mangel paa takt og et sprog, som er saare lidet egnet til at tjene dets egen sag. Thi dette krigsparti er slet ikke sammensat af folk, som vil krig for krigens skyld, men af folk som er overbevist om, at hvad man end gjør, og om man end viser sig noksaa fredelig, saa er sammenstødet mellem Tyskland og England med dets drabanter absolut uundgaaeligt.

Det er vanskeligt at si, om disse folk har uret i at tænke saa; men de gjør visselig uret i at udraabe det til hver den, som vil eller ikke vil høre paa det. De handler saaledes mod sin egen interesse; thi det lykkes dem kun at berøve udenverdenen troen paa det tyske folks i virkeligheden meget fredelige hensigter. Principet for den tyske politik er at søge i den meget banale kjendsgjerning, at keiserriget er ude af stand til at underholde sin enorme befolkning paa mere end seksti millioner indbyggere. Hvad det trænger, er enten en økonomisk expansion i den hensigt at underholde denne befolkning *indenfor* de nuværende grænser — eller en saaatsige fysiologisk, en territorial expansion, for at udøse sit befolkningsoverskud over mindre tæt befolkede egne. Denne sagernes stilling fremkalder hos mange tyskere reflektioner, som pressen vel vogter sig for at kaste som føde til verdens indignation. Men man hører undertiden, under konferancer og samtaler, to kjendsgjerninger konstateres, hvis sammenhæng følger af sig selv. Først: folkenes flytning foregaar altid fra øst mod vest. Dernæst: i Tyskland overskrider nu befolkningstætheden 100 pr. km.^{2}; i Frankrige udgjør den blot 72; der er god plads i Frankrige . . .

Et saadant ræsonnement synes ved første øiekast aldeles naivt. Derfor er det saa meget farligere. Det ligger tilgrund for alt hvad regjeringen gjør og alt hvad folket tænker, ligeoverfor de skranker, som reiser sig omkring det. Jeg har talt med hundreder af tyskere i alle sociale stillinger om deres lands diplomatiske isolation. Alle fandt denne tanke uhyrlig og, hvad der er mere interessant, unaturlig.»

Forf. gjengir nu disse tyskeres ræsonnement: De paastaar, at Eng-

land økonomisk set vil omringe dem, reise en kinesisk mur om dem ved at hindre deres økonomiske expansion, som er dem en livsbetingelse. Og hvis dét skulde lykkes, har tyskerne ingen anden udvei end en territorial udvidelse. Der vil da ske en katastrofe, ligesaa naturnødvendig som den explosion, der fremkommer, naar man indeslutter for megen damp i en kjedel. De vil føre en kamp for sin existens.

Saadan er den sindstilstand, som hersker inden størsteparten af det tyske folk De forlanger kun at faa arbeide ifred, siger de, men de taaler ikke, at man ved politiske kombinationer søger at fravriste dem frugten af dette arbeide. Og forf. indrømmer, at denne tankegang ikke er saa ufornuftig, som engelskmænd og franskmænd gjerne paastaar. — —

Forf. gaar derefter over til at omtale tysk politik, som man efter hans mening med rette kan gjøre alvorlige bebreidelser mod. Han minder saaledes om dens forskjellige usmagelige manøvrer og diplomatiske intriger, ligesom ogsaa om Wilhelm II's skandaløse holdning ligeoverfor sultanen umiddelbart efter de armenske myrderier. Men han mener ogsaa, at grunden til Tysklands uheld mindre maa søges hos dets politikere — hvis udygtighed formelig er blit til et ordsprog — end i den omstændighed, at det altid har tørnet mod en mur af mistro, af ond vilje, af skjult fiendtlighed. Han fortsætter derpaa saaledes:

«Jeg vil langtfra føre noget forsvar for Wilhelm II's politik, som vel er den mest anakronistiske, man kan tænke sig. Men det maa i retfærdighedens navn erkjendes, at naar det store spørgsmaal om expansion engang var fremsat i den skisserede form, vilde det ha været meget vanskeligt at handle anderledes undtagen for detaljernes vedkommende. Det tyske diplomatis mere og mere ubehagelige optræden er blot en tilbagevirkning af den iskolde vægring, der har mødt det paa alle kanter, mod at anerkjende den faktisk sterke stilling, som keiserriget kan gjøre sig til af. Man har i Berlin villet, at vi skulde glemme Elsass-Lothringen, og at England skulde slaa sig til ro i den udelukkende kommercielle anstrengelse for at bekjæmpe sin mere og mere utvilsomme rival. Det er umuligt. Men tyskerne trodde og tror fremdeles, at intet burde ha været lettere. Følgelig er de krænket over, hvad de selv med vilje tar for en slags foragt fra de ældres side ligeoverfor den unge parvenu. Og derefter — siden deres elskværdigheder har gjort dem noget nær utaalelige i den store europæiske verden — er de naturligen blit ledet til at vise deres enorme brutale kraft for idetmindste at gjøre sig frygtet.

Intet er mere logisk. Aldrig har denne tingenes tilstand vist sig klarere end ved afslutningen af den altfor berygtede fransk-engelske konvention af 1904. Man har vel bagefter selv i Tyskland bebreidet Wilhelm II den teatralske karakter af hans dumme streg i Tanger. Men naar alt kommer til alt, var man henrykt derover tiltrods for den uvilje, som ved denne tid det store flertal af tyskerne endnu viste ligeoverfor eventyr i det fjerne. Aldrig har den offentlige opinion under denne affære gjort regning paa den tyske industris problematiske interesser i Marokko. Man har heller ikke gjort regning paa det, som man siden da har begyndt at bebreide os: vort ønske om af princip at modarbeide tyskerne, et gjenudbrud af vor «revanchelystne» aand. Nei, det som har bragt tyskerne til at gaa ud af sit gode skind, er det parti, de engelske og franske diplomater tog, nemlig at ignorere keiserdømmets

existens ved efter behag at disponere over territorier, som var *res nullius,* at snu op og ned paa middelhavslandenes kart i den tro, at de kunde negligere en nation paa 60 millioner borgere, som i europæisk handel og industri staar som nr. 2, og som ikke er uden chanser for at bli nr. 1 i løbet af en eller to generationer. Alt andet var noget sekundært. At et fransk Marokko var en kjedelig hindring for tysk protektorat over Orienten, at undertrykkelsen af det uafhængige Marokko paa en skjæbnesvanger maade vilde svække stillingen for den Islams protektor, som Wilhelm II holder i Konstantinopel, at Tyskland uden flaadestation i Marokko vilde se sin fremtidige rute paa Sydamerika afskaaret, at den engelsk-franske konvention praktisk talt var fosteret til den antityske koalisation, som England ønsked — alt dette gjorde slet intet indtryk paa det tyske folk. Det interesserte sig endnu ikke tilstrækkelig for verdenspolitikens bagside. Men hensigten, at holde det udelukket fra afgjørelser, som aabenbart ikke hørte under Frankriges og Englands ressort alene, den forstod alverden; og det er blot dette værdighedsspørgsmaal, som har bragt den tyske regjering til at handle med den bryskhed, som vi bebreider den.»

Forf. gjennemgaar derpaa tyskernes indvendinger mod den paastand, at deres knusende nederlag ved Algesiras-konferancen bedst viser, hvor daarlig funderet deres interesser i Marokko er. De fremholder herimod, at det dér blot dreied sig om et moralsk og ikke om et faktisk spørgsmaal, hvorfor resultaterne har lidet at si, mens hovedsagen er det faktum, som der blev fastslaat, nemlig at keiserriget maa raadspørges i alle større internationale spørgsmaal. Og de betragter konferancens praktiske bestemmelser som blot noget foreløbigt, der kun bør gjælde fem aar og saa efterfølges af ganske andre. Og naar de anstrenger sig slig for at styrke sin position i Marokko og ogsaa for at genere franske foretagender, sker dette blot, fordi de føler sig overbevist om, at de andre magter simpelthen har til hensigt at fastslaa konventionens bestemmelser som definitivt gjældende regler. Og mod dette maa tyskerne være paa sin post.

Forf. gaar derefter over til at omtale *Tysklands venskabelige holdning ligeoverfor Tyrkiet og Marokko.* Først paapeger han her den tyske regjerings eiendommelige taktik: er det en franskmand, som lider overlast i Marokko, overdrives dette over al maade; men er det en tysker, som er uheldig, lykkes det den i en ganske sjelden grad at holde dette hemmeligt. Hensigten hermed er at gjøre det klart, hvor ganske anderledes velset tyskerne er end franskmændene — skjønt begge parter er de fanatiske muselmaner i lige grad forhadt. Dette er ikke lykkedes dem, men derimod har de opnaat en saadan indflydelse, at man med en viss ret har kunnet si, at det ikke længer er Abdul-Aziz, men hr. von Rosen, som er landets sultan. Alligevel er den lang, den liste over forbrydelser, som er begaat mod tyskere, og hvorfor Tyskland aldrig har opnaat opreisning, ikke engang undskyldninger. Men skjønt en saadan skik er ukjendt hele jorden over ellers, har alt dette dog ikke fremkaldt nogensomhelst indignation i Berlin.

Mere alvorlig er dog hr. v. Rosens antifranske agitation. Man ved saaledes, at ved dr. Mauchamp's tilbagekomst til Marrakech kom den tyske legation ligeoverfor vicekongen Mulei-Hafid med stadige hentydninger til, at der vilde ankomme et stort fransk traadløst telegrafmateriel, forat hoved-

staden kunde stilles under opsigt fra Paris.

Iøvrigt understøtter man fra Berlin visse entreprenører, og det er nu visst, at regjeringen er associeret i flere kommercielle og industrielle foretagender, udelukkende i den hensigt at dække deres uundgaaelige deficit. Rigtignok benegter man i Berlin dette, men det er en slig modstrid mellem de ord, som udgaar fra det keiserlige palads, og de handlinger, som fuldbyrdes i Tanger, at den franske regjering gav sin ambassadør hr. Cambon ordre til at undersøge, om det var hr. v. Rosens handlinger eller regjeringens ord, som udtrykte keiserens vilje. Dette magted hr. Cambon dog ikke at bringe paa det rene.

Imidlertid har der om dette dannet sig en besynderlig «legende» inden visse tyske kredse i Marokko, idet man paastaar, at det ikke er regjeringen, men hr. v. Rosen personlig, som er far til den marokkanske politik. Man mistænker ham ogsaa for — paa samme tid som han skjøtter statens affærer — først og fremst at vareta sine egne. Skjønt dette vilde jo være en overraskende moderniseren af det tyske diplomati.

Iøvrig bærer den tyske politik i Marokko karakteren af en intrige, som undskylder enhver mistro. Saa meget mer som talrige kjendsgjerninger viser os den tyske legation som den berygtede røver Raisulis beskytter.

Forf. fortæller saaledes herom en liden historie, som han selv personlig kjender til:

« . . . Det dreier sig om en industridrivende, som hverken var tysker eller franskmand og som led overordentlig under Raisulis og hans bandes misgjerninger. Han vendte sig da til sit lands repræsentant, som tilstod, at han var magtesløs — akkurat som vor. Han beklaged sig da for hr. v. Rosen, udvikled sin affære for ham og viste sig, under en allusion til ministerens almagt, tilbøielig til at delta i det og det tyske foretagende. *Da* indrømmed hr. v. Rosen, at han kanske kunde gjøre noget for ham. Forretningsmanden spurgte da, om han for sin del skulde henvende sig til de marokkanske autoriteter eller ta andre bestemte forholdsregler. Hr. v. Rosen svarte koldt: «Neivisst, jeg ber Dem blot om et: slet intet at gjøre. Det blir min sag at ordne alt dette i en fart». Og fra den dag af existerte den lykkelige forretningsmand ikke mere for røveren Raisuli og hans folk . . .

Man gaar iøvrigt, fortsætter forf., endnu videre, og man paastaar — blandt interesserte tyskere — at der existerer en veritabel korrespondance mellem røveren og den tyske diplomat, ligesom ogsaa, at officielle rapporter refererer sig til disse forbindelser; men da jeg ikke har set slige dokumenter, vil jeg ikke paastaa deres existens.

Iøvrig, der foreligger fakta, som viser, at om den tyske aktion ikke altid ligefrem løber ud i komedier af denne art, saa er den dog slig, at dette ikke vilde forbause nogen. Og det vigtigste ved sagen er, at denne politik, mod hvilken der under høidepunktet af krisen for to aar siden endnu hæved sig talrige røster i Tyskland, den er nu billiget af det hjemlige publikum.»

I et følgende afsnit fortæller forf. om *kulden mellem England og Tyskland*.

Den tyske regjerings nervøsitet har nu smittet folket, saa det er angrebet af en sygdom, man kunde kalde «Edvardfobi». Efter dets mening er kongen af England ikke alene et diplomatisk geni af første rang, men han er ogsaa besjælet af et vildt personligt had til Tyskland og keiseren. Han grupperer omverdenen mod Tysk-

land for at stanse dets økonomiske expansion, følgelig er han dødsfienden. Og i alt, hvad regjeringen nu kan gjøre for at skabe vanskeligheder med England og Frankrige — som nu jo kun anses for at gaa i Edvard VII's ledebaand — er den viss paa folkets bifald. Selv socialisterne indrømmer nu nødvendigheden af at reagere mod «disse angreb paa det tyske folk».

Og denne stemning er nu blit saa heftig, at om Tyskland havde været under et virkelig demokratisk regime, kunde den mest alvorlige situation ha indtruffet. «Det er i virkeligheden et noksaa kuriøst fænomen at iagtta, at regjeringen og i første række keiseren selv er nødt til at lægge tøile paa de udtryk for uro og vrede, som uden afbrydelse følger paa hinanden, ikke alene i pressen, men fremforalt i borgernes udveksling af betragtninger over dagens hændelser.»

Saa besynderlig er situationen, at selv rigskansleren befinder sig i en forvirret stilling ligeoverfor keiseren. Vistnok har han, takket være forbitrelsen mod England, erholdt en nationalistisk majoritet paa rigsdagen. «Men paa samme tid er hans hænder bundne, fordi han har kastet hele skylden for landets lidet glimrende stilling over paa den perfide konge af England. Han kan ikke andet end tude med de ulve, som er ude, og han drives saaledes til at proklamere en udenrigspolitik, som bare huer keiseren saa maadelig.» Thi denne er i høieste grad opirret over alt dette snak om Edvard VII's uforlignelige diplomatiske egenskaber. Han mener sig at være mindst ligesaa god selv og har bare en begrænset agtelse for sin berømte onkel. Derfor arbeider han af alle kræfter mod denne Edvardfobi hos dem, som mener at se den engelske konges mystiske haand i hver ulykke, som rammer Tyskland. Og han har forklaret, at hans onkel ikke reiser saa meget for at drive politik, men for at undslippe hofceremoniellet, som ikke tillader ham at følge de behagelige vaner, han ellers har hengit sig til i Frankrige. Kort og godt, Wilhelm II er noget nær den eneste tysker, som ikke tror paa, at Tyskland omringes, eller som idetmindste ikke gjør Edvard VII ansvarlig for Tysklands isolation.

Om dette forøvrig ikke skulde være alvorlig ment fra keiserens side, saa vilde det være vidnesbyrd om en overlegen dygtighed. Thi paa den maade blev det jo først under pres fra det hele folk, han reiste sig mod den fiendtlige koalition, han fornegter.

Men uheldigvis kan han ikke faa bragt sine undersaatter til fornuft. Særlig pressen morer sig med i al respekt at latterliggjøre hans fredelige manifestationer. Og tanken om en *fransk-tysk entente,* som blir ham mere og mere kjær, bebreides ham nu ligefrem som et teatralsk tilløb, hvis latterlighed altid vil gaa ud over nationen. Thi tyskerne føler sig overbevist om, at denne entente i alle tilfælde for tiden er en umulighed. «De moderne ententer sluttes efter principet «do, ut des», medmindre de simpelthen dækker over erkjendelsen af den ene parts overlegenhed over den anden.» Og nu har vistnok Tyskland noget at give: det kan anerkjende Frankriges overvægt i Marokko. Men, spørger saa tyskerne: om de skulde gjøre dét, hvad havde saa Frankrige at give dem igjen? Frie hænder i Orienten, hvor de har betydelige interesser paa grund af sin fremtidige herskerstilling i Eufrats og Tigris' dal? Men dét vilde blot være at gjøre som England, da det overlod Frankrige Marokko, som det ingensomhelst raadighed havde over. Thi Frankrige har ingen indflydelse i Mesopotamien, hvad Tyskland har,

fordi Tyrkiet endnu er sterkt, og tyskerne eier dets venskab. Derfor er Frankriges tilbud her ingenting værdt. Og om det vilde tilbyde sin finansielle støtte til bygningen af Bagdadbanen, vilde den nok modtages, men paa den betingelse, at banen og dens administration forblev tysk. Men da vilde England røre paa sig. Og Frankrige vilde mere end nogensinde ha at vælge mellem England og Tyskland. Mens det nu kunde ha en mulighed for at forbli nøitralt ved udbruddet af en konflikt mellem de to lande, vilde den mulighed være udelukket, aldenstund det understøtted Tyskland i dets bestræbelser for økonomisk expansion.

Denne betragtningsmaade er den raadende i Tyskland. Og fordi keiseren saa alvorlig forfulgte sin ide om en tysk-fransk entente, som var ment at skulle ende i en kontinental forsoning til Englands skade, er han blit en skive for publikums ondskabsfuldheder. Som alle ved, er fyrsten af Monaco keiserens mægler i dette hans personlige diplomatiske foretagende. Og naar nu fyrst Bülow som repræsentant for den nationalistiske majoritet fast, men forgjæves modsætter sig, at keiseren tildeler ham den sorte ørns orden, saa har man heri et bevis for, hvor frugtesløs en saadan tilnærmelse er i den offentlige menings øine.

Man ved jo, at fyrstens kostbare besøg i Berlin med kunstnere fra operaen i Monaco blot havde til hensigt at gi keiseren en leilighed til at vise sin elskværdighed mod berømte franske kunstnere. Berlinerpublikumet forstod ogsaa den politiske mening og demonstrerte ved at stille sig afvisende, mens pressen respektløst forundred sig over hans majestæts beklagelige smag og følte sig nødt til at vise keiseren, at han indlod sig paa noget, der vilde ende latterlig. Og dette noget var, at keiseren gav fyrsten den sorte ørns orden for at fjerne den slemme reputation, han i de dydige tyskeres øine besad paa grund af sit lands fiskale system. Det var keiserens første skridt paa veien til Monte Carlo. Thi keiseren kan ikke som saadan gjøre fyrsten et besøg, ligesaalidt som denne kunde komme til Berlin under navn af venskabeligsindet suveræn. Den ene kom som artist — den anden haaber at kunne reise som marineofficer. Hele fyrstens reise var kun et middel til at gjøre det muligt for keiseren at modta en indbydelse til Monaco. Og som anledning for denne reise benyttedes Det oceanografiske instituts aarlige indvielse i Monte Carlo. Og her var det af hensyn til fransk videnskab umuligt for den franske statschef ikke at være tilstede. Og slig vilde da mødet mellem Wilhelm II og hr. Fallières realiseres. Paa samme tid vilde den tyske flaade, som skal ledsage keiserens yacht, bli nødt til at vente i Villafranca, da bugten ved Monaco er for liden for den. Hid maatte der da sendes nogen franske skibe, og dette vilde føre til et forsøg paa venskabelig berøring mellem den franske og den tyske marine.

«Men begge (baade keiseren og fyrsten) har fuldstændig misforstaat situationen. Keiseren har indbildt sig at kunne gjøre indtryk paa den franske opinion ved en manifestation, som alt i alt kun vil interessere boulevarden.» Thi Paris' herskerstilling i Frankrige og en liden kliks' i Paris er endnu et dogme i Tyskland. Og keiseren ved ikke, at det er landet, som er det afgjørende i Frankrige, og at folk dér er absolut ligegyldige ligeoverfor hr. Saint Saëns triumfer i Berlin.

Men fyrsten af Monaco har ogsaa tat feil, naar han tror at kunne bringe istand en forsoning mellem Frankrige og Tyskland Som alle fredsstiftere har han en kulsviertro paa banketters

og internationale festers indflydelse paa gangen hos de vældige maskiner, som de moderne stater er. Men disse maskiner adlyder ikke længer individualiteter. Og da maa man vel spørge, hvori det eventuelle møde mellem keiseren og præsidenten skulde kunne gjøre nogen forandring.

Dette er ogsaa grunden til de blandede følelser, som besjæler tyskerne ved dette forsoningsforsøg. Rigtignok længes hele Tyskland paa enkelte nationalistiske antisemiter nær efter en definitiv fred med Frankrige. Men kun paa to betingelser: at dette respekterer det regime, som er oprettet i Elsass-Lothringen og i Polen, og at det ikke hjælper England i at stænge Chatt-el-Arab for Tyskland. Men dette har tyskerne just en ret til at forudsætte, at Frankrige gjør. Og da vil dette, som under en almindelig konflikt er den eneste alvorlige modstander, atter bli «arvefienden».

I et sidste afsnit omtaler saa forf. *alliancerne og freden.* Han paapeger her først, hvorledes Triplealliancen, der jo var sluttet mod Frankrige, ikke vil være Tyskland til nogen nytte under en eventuel konflikt med England. De ledende kredse i Tyskland slaar, om ikke just godvillig, en streg over den støtte Italien skulde gi, idet de stiltiende indrømmer, at Quirinalets politik, af nationale hensyn, ikke kan være anderledes, end den er. De bøier sig ogsaa, omend langt mindre godvillig, for den hjertelige entente og trøster sig med, at den forandrer deres chanser for en ødelæggende sjøkrig til udsigten til en heldig landkrig.

«Men en ting, de vil ha meget vanskeligere for at bøie sig for, er Frankriges indtræden — eller noget lignende — i den engelsk-japanske alliance og garantien for den territoriale status qvo i det yderste Østen, praktisk talt med undtagelse af Kiautschau. Besiddelsen af dette kinesiske territorium kan hverken faktisk eller retslig sammenlignes med vor koloni i Indochina eller amerikanernes herredømme paa Filippinerne. Men der er et svælg derfra og til at paastaa, at der intet er at haabe med hensyn til Kiautschau, under paaskud af, at det er en bortforpagtet station.

Man falder let i henrykkelse over den overordentlige virkning, den nye overenskomst skulde ha paa kinesisk politik. Man siger, at regjeringen i Peking vil fra nu af være ude af stand til at profitere af den legendariske europæiske rivaliseren til at afslaa de «reformer» og andre forholdsregler, som man hyklerisk anser for det, der i forreste række skulde bringe civilisationens velgjerninger ind i keiserrigets midte. Oversat paa godt norsk: denne paastand betyder simpelthen, at man tror at ha grundet et syndikat til udnyttelse af Kina, mod hvilket dette vil være magtesløst. I dette syndikat figurerer Rusland blot for en forms skyld, thi de beklagelige, groteske tilbageslag, det økonomisk har lidt i Manschuriet, ja endog i Sibirien lige til Baikal, som følge af sine nederlag, viser tilstrækkelig, at med andet end sin hærs brutale kraft er det absolut ude af stand til at opta kampen med kineserne. Forresten, «garantien for status qvo» har en ubehagelig lighed med en udnyttelses-sammenslutning, som reserverer enhver af kontrahenterne overveiende fordele med hensyn til sønderlemmelsen af keiserrigets lande.

Vil Frankrige opgi fredelig at gjennemtrænge Yunnan? Vil England opgi tanken paa sit ubestridte supremati i Yangtse-dalen? Vil Japan ikke længer hengi sig til sin stormandsgale ide at civilisere ɔ: lede og udnytte regjeringen i Peking? Ak, i Kina vil alt fortsætte som hidtil, og

det under vilkaar, som er uendelig mindre gunstige for de umiddelbart interesserte, nemlig kineserne.»

Men paa tysk side paastaar man, at denne «garanti» er farligere for Kina end det tab det maatte lide ved foretagender fra tysk hold. Og man er sikker om, at denne fredelige sammenslutning varsler en krig uden skaansel mod den økonomiske og anden indflydelse, de har erhvervet i Schang-tung. Og de føler med bitterhed, hvordan deres stilling er forringet siden de dage, da Waldersee massakrerte den gule plebs.

Denne Tysklands rolle vil ophøre den dag stationen i Kiautschau er ophævet. Derfor har japanske diplomater erklæret, at den japansk-fransk-engelske overenskomst ikke omhandler tyske besiddelser i Shangtung, da disse som en blot og bar forpagtning er bestemt til at bortfalde.

«De occidentale magters koalisation har her gjort et skridt til Tysklands afspærring, hvis alvor snart vil vise sig. — — — For første gang, tror tyskerne, har det lykkedes engelsk politik direkte at true en af keiserrigets besiddelser, og fra da af synes den aggressive karakter af den af Edvard VII ledede koalition dem bevist.»

Skjønt forf. ikke vil bekjæmpe det mere og mere udstrakte system med alliancer til Frankriges fordel, maa han dog gjøre opmerksom paa, at i samme grad som man garanterer freden ved at knytte sammen solidariske stormagter, mindsker chanserne for at opretholde den. Englands fredsiver har igrunden kun til hensigt at garantere Englands overlegenhed ligeoverfor Tysklands anstrengelser. Og alle Englands venner gaar for at være dets tjenere — og dét blot til vinding for England og ikke for dem selv. Idetmindste er tyskerne overbevist derom.

Det er umuligt, at man i London er uvidende om tyskernes sindstilstand. Man maa forstaa, at Tyskland ikke vil vente paa sin fuldstændige isolation for saa med et ryk at bryde sine lænker. Det er en ubehagelig sandhed, at de voksende fredsgarantier er blot forsøg fra Englands side paa at indjage skræk. Hvis den engelske politik virkelig skulde garantere freden i Europa, maatte Tyskland være overbevist om sin militære underlegenhed ligeoverfor en koalition af Englands venner. Men det modsatte er tilfældet. Og da maa man tilstaa — saa ubehageligt det end høres, at det er England, som løber af med alle fordelene af alliancesystemet, mens Frankrige maa bære risikoen for en ubodelig katastrofe.

For alle dem, som kjender Tyskland, er det sikkert, at den almindelige konflikt vil bryde løs den dag, da det sidste led i den anti-tyske kjede sluttes. Og ligesaa visst er det, at denne konflikt — selv om et halvt dusin magter deltar i den — praktisk talt vil indskrænke sig til en fransk-tysk duel. Og alle som kjender hovedlinjerne i Tysklands krigsplan, ved, at man blot for en forms skyld vil forsvare sig mod Frankriges allierede, og at den egentlige hensigt er at knuse Frankrige, at udpresse det, inden kossakkerne kan naa Berlin og The Scotch Guards Hamburg . . .

«Dette syn paa den internationale situation er adskillig mindre behageligt end det man til daglig viser det publikum, som er vundet for fredsideerne. Men da det blot er altfor rigtigt, vil det være farligt at tilsløre det. Tysklands fremadskridende isolation er en virkelig verdensfare, hvis udvikling slet ikke er udelukkende at tilregne Wilhelm II's politik. England er ligesaa skyldig. Og Frankrige, som tar saa aabent og varmt

parti for en af den nærmeste fremtids antagonister mod den anden, har blot altfor meget bidraget til at skabe en foruroligende international situation, som det selv vil være den første til at lide for. Men hvem vil vove at si, at det har kunnet handle anderledes?»

Videnskaben og det gaadefulde.

Efter Sir *Oliver Lodge* i «Fortnigthly Review».

Et spørgsmaal, som ofte melder sig, er følgende: Hvorfor har visse temmelig hyppig forekommende, men ikke let paaviselige foreteelser, der synes at have været kjendte i alle tidsaldre og i alle verdensdele, endnu ikke opnaaet fuld anerkjendelse nogensteds, og hvorfor betragtes de saa almindelig med skeptiske blikke? Grunden hertil er, tror jeg, at de falder inden to rammer: De ligner ikke den uorganiske naturs kjendsgjerninger, der lader sig granske uden det menneskelige elements forstyrrende mellemkomst, og de ligner heller ikke historiens kjendsgjerninger, der nødvendigvis hviler paa direkte erfaring og vidnesbyrd; de er en blanding af disse to. Humanisten kan ikke studere dem frit, fordi de indebærer fysiske, kemiske og biologiske enkeltheder, som er ham fremmed. Den saakaldte realist eller naturforsker kan ikke betragte dem, paa samme maade som han betragter uforfalskede naturkjendsgjerninger, saaledes som de træder ham imøde i laboratoriet; han maa faa følelsen af en vanskelighed, naar et tilsyneladende lunefuldt element, en ukjendt og fremmed psykologisk indflydelse, indføres midt i hans fysik, og han kan let tænke sig, at en saadan indtrængen har aabnet porten for en uberegnelig række af selvbedrag og feiltagelser. Han kan maaske faa følelsen af, at en jurist bedre kunde hitte rede i sagen end en naturforsker; en jurist kan mene, at en læge vilde være den rette mand; en læge vilde kanske overlade hele sagen til en psykolog, denne atter til en biolog, og biologen, temmelig kjed af hele affæren, vil saa give den tilbage til fysikeren, som, hvis han er fornuftig, vil søge at forene alle de andres funktioner, enten i sin egen person eller ved raadslagning og samvirken med dem, for paa den maade muligens tilslut at faa gjort noget ud af det hele.

Men dersom de alle sammen vægrer sig for at undersøge sagen, overlades den i den menige mands haand, og han er tilbøielig til at omforme den til overtro, idet han erkjender endel sandhed i foreteelserne, men brændemerker dem som djævelske. Og saaledes er det stakkars emne blevet kastet frem og tilbage og blir — efter alle disse aarhundreders mangfoldige, men blot delvis optegnede erfaringer — fremdeles som uvedkommende negtet adgang til nogen af de anerkjendte kundskabsomraader.

Aldrig i verdenshistorien har dog udsigten til dets indlemmelse inden

en udvidet videnskabs grændser været lysere end nu. Thi det maa indrømmes, endog af videnskabens modstandere, at der nu i oplyste kredse er en ganske gunstig stemning for en kritisk undersøgelse af vel funderede vidnesbyrd, naar saadanne er ved haanden. Det bekjendte «Society for Psychical Research»s bestræbelser har været rettede mod: 1) at indsamle paalidelige vidnesbyrd og 2) at indvirke gunstig paa det dannede publikums holdning ligeoverfor psykiske eller metapsykiske foreteelser. I begge disse henseender har selskabet delvis havt held med sig; men det har aldrig forsøgt at opgjøre sig en egen tro angaaende disse foreteelser, heller ikke har det søgt at indvirke paa andre folks tro paa nogensomhelst maade. Dette blir ikke selskabets sag; det faar kjendsgjerningerne selv besørge.

Det kan gjøres gjældende, at det er umuligt at ændre nogen persons standpunk overfor okkulte (ɔ: hemmelighedsfulde) foreteelser eller nogen art af beviser, fordi han anser sit eget standpunkt for det bedste. Jeg gaar med paa præmisserne, men ikke paa konklusionen. Lad os et øieblik se paa denne sætning. Først et eksempel:

Man siger, at i Kina skal man have for skik høflig at udspørge en fremmed, ikke alene om hans livsstilling og hans bekjendte, men ogsaa om de ting, der her i Vesterland ansees for mere hellige, — hans indtægter f. eks. eller, hvad der har mere hensyn til vor nærværende opgave, hans religion; og ligesom det her ikke er ualmindeligt, at man føler ærbødighed overfor en høit stillet person, skal det efter sigende derhenne være høfligt at lykønske en mand med hans religion og med klædelig ydmyghed give udtryk for den mening, at den staar over deres egen.

Men for os europæere at gjøre noget sligt og udtrykke ærbødig beundring eller misundelse med hensyn til en anden persons standpunkt, enten det nu er ligeoverfor okkulte ting eller hvadsomhelst andet, det vilde være rent ud latterligt. Ethvert menneske faar antage sin egen mening og kan ikke med ærlighed beundre en andens mening mere end sin egen uden at forandre denne. Han kan være beskeden og ydmyg, naar han taler om sin evne og sin indsigt, han kan endog gjøre undskyldninger for sine vildfarelser; men han kan ikke lægge nogen beskedenhed eller ydmyghed for dagen, hvor det gjælder hans modtagelighed for en eller anden bevisgrund eller en eller anden foreteelse, som bydes ham. Ethvert menneske er nødt til at anse sit eget standpunkt overfor vidunderlige eller okkulte foreteelser som det bedste for ham, eller ogsaa at forandre det.

En ændring af standpunkt er det derfor forholdsvis let at bevirke, og denne indebærer ikke med nødvendighed nogen ændring af den virkelige tro. Den eneste forandring, som har fundet sted, er, at vedkommende er villig til at tage vidnesbyrdene under overveielse, istedenfor at forkaste dem useet. Men om denne overveielse vil have en udvidende eller indskrænkende indflydelse paa troen, er mere, end man kan sige paa forhaand. Det synes, som om de dannede gjennemsnitsmennesker, de rene matematikere, literaturens mænd, eller lad os heller sige folk i almindelighed, hvis undervisning har været næsten udelukkende ikkeeksperimentel, har den mening, at det videnskabelige standpunkt overfor enhver ny og ved første øiekast utrolig kjendsgjerning nødvendigvis ikke alene bør være at betragte den med forsigtighed og kritisk skepticisme, men ogsaa med mistro, ja den rene vantro. Og bortseet fra

undtagelsestilfælder tror jeg, at dette er det standpunkt, som de fleste mennesker er tilbøielige til at foreskrive sig selv og andre. Hvis dette forholder sig saa, maa det være, fordi de stoler paa intuitiv slutning fra en speciel erfaringskreds paa et indskrænket omraade eller paa tradition eller paa menneskelig attest, skjønt de ved, at denne sidste ofte tager feil. Og da de aldrig har været vante til at søge førstehaands kundskab fra de konkrete ting selv, er de tilbøielige til at mistvile om sansernes direkte vidnesbyrd og at undlade enten at gjøre eksperimenter selv eller tilbørlig værdsætte andres eksperimenter.

Ja, dette er let forstaaeligt, — det er ikke min mening at rette nogen bebreidelse mod nogen; for en i eksperimenter uøvet person er dette det eneste trygge standpunkt, og han stiller sig paa det instinktmæssig og uundgaaelig.

Videnskabsmanden derimod — skjønt han maaske i utilbørlig grad, er tilbøielig til at subtrahere en del fra de menneskelige vidnesbyrd og at tilskrive menneskene en større evne til opfindsomhed, end de virkelig besidder — er vant til at søge oplysninger paa førstehaand fra foreteelserne, at adspørge ting og begivenheder direkte. Og han har i tidens løb, ret som det er, været tvungen til at antage kjendsgjerninger, der ved første øiekast eller i kundskabens morgengry syntes underlige og næsten eller ganske umulige. Erfaring har vist ham, at naar de blir grundigere studerede og bedre belyste, taber saadanne kjendsgjerninger, hvis de hviler paa sandhedens grund, ufeilbarlig sit sælsomme udseende, passer smukt ind i en mere omfattende naturlig plan og leder ikke alene til en sandere og videre, men ogsaa en høiere opfatning af de dele af universet, som hidtil var gjenstand for granskning, end man tidligere skulde have formodet. Han foragter ikke sin tidligere mening om, at tingen var umulig; thi han indser det rimelige i denne fordums mening, der for de efterfølgende slægtled sandsynligvis er blevet gjort til gjenstand for gjøn og spot; — naar dagen er brudt frem, har kun faa indbildningskraft nok til atter at forestille sig den stjerneklare nats matte skin. Som eksempel herpaa kan tjene ikke alene den saa ofte fremholdte raske udvikling af befordrings- og meddelelsesmidlerne, men ogsaa andre næsten ligesaa fortærskede eksempler, saa som fald af stene fra himmelen, maaling af stjerners hastighed langs synslinjen og den kemiske anlyse af gasformig materie i praktisk talt uendelig afstand fra os [1]). Han kommer desuden til det resultat, at en stor mængde antagne kjendsgjerninger — af almenkjendt art, f. eks. en kyllings udvikling af et æg — er af overraskende karakter, naar de analyseres; og dog anerkjender han dem, som en erfarings- og vanesag, men uden at betragte dem med det tankeløse menneskes ligegyldige blik.

Og saaledes har det sig, at hver gang en naturvidenskabelig uddannet

---

[1]) Lardner sagde spøgende, at han skulde paatage sig af spise kjedlerne til det første dampskib, som gik over Atlanterhavet, af den grund (sandt dengang), at det ikke skulde kunne føre nok kul med sig.

Man fortæller, at Lavoisier skal have sagt, at stene og jern ikke kunde falde ned fra himmelen, fordi der i rummet hverken var jern eller stene, som kunde falde ned, — en rimelig, men falsk paastand.

Whewel gav som eksempel paa de fænomener, som for evig vilde forblive ukjendt for mennesket: Den komponent af en stjernes hastighed, der falder langs synslinjen.

Og enhver tænksom, men ulært person nutildags vil sikkerlig mene, at et uendelig fjernt legemes hastighed og kemiske bygning ikke lader sig bestemme ved fysikalske midler, selv om legemet er synligt for os. Men det forholder sig ikke saa.

mand har besluttet sig til at ofre arbeide paa en grundig undersøgelse af okkulte eller ikke-anerkjendte tusmørkeforeteelser, saa er han — historisk uden undtagelse saavidt jeg ved — blevet overbevist om, at endel af dem er reelle og værdige til videre undersøgelser, hvor lidet han end kan føle sig tilbøielig til med en gang at fremsætte sin konklusion med hensyn til deres natur eller at bygge en fuldt færdig theori om deres rækkevidde og betydning.

Som bekjendt falder det os vanskeligt at overtyde os om en nøgen kjendsgjerning, med mindre den har nytteværdi, eller med mindre vi kan bestemme dens plads i en sammenhængende plan og tilnærmelsesvis, i hvilket forhold den staar til det, vi før ved.

Naturligvis, naar en kjendsgjerning paa denne maade er blevet anbragt i systemet, blir det en let sag at antage den; det vilde jo da være urimeligt at forkaste den. Men eksisterer der idetheletaget kjendsgjerninger — selv de almindeligste — hvorom det kan siges, at man helt igjennem forstaar dem? Findes der en eneste ting, som vi har fuldt kjendskab til? Svaret maa visselig blive benegtende; og saaledes hænder det leilighedsvis, at en filosofisk tænker blir henvist til i sin sjæl at huse en skepticisme, der omfatter hele universet og alt, som er i det. Det blir ham mulig at tvile paa enhver virkelig verden udenfor ham selv, at drage paalideligheden af sine egne sanseindtryk og sin egen bevidsthed i tvil, at benegte, at det kan bevises, at der er høiere væsener eller endog andre mennesker til, og i sygdommens mest ondartede form at betvile sin egen tilværelse. Denne slags fundamentale skepticisme hjemsøger ikke naturforskerne; for dem er den fuldstændig ukjendt, undtagen paa andenhaand. De er vant til at tage tingene mere eller mindre efter deres udvortes værdi, — dette behøver ikke at betragtes som ros, det kan betragtes som en anklage; men saaledes er det, — at bevise og fastslaa mange kjendsgjerninger, de endnu ikke forstaar, at fortsætte sin granskning og eksperimentere taalmodig, idet de udsætter med sin dom, ikke angaaende de foreliggende foreteelsers virkelighed, men angaaende deres aarsag og betydning og systematiske plads, for saa, i de gunstigste tilfælder, stundom ved en slap inspiration, stundom ved at prøve og forlade den ene forsøgs-hypotese efter den anden, gradvis at arbeide sig fremover mod en fornuftmæssig teori. Deres vidnesbyrd og deres praktiske og kraftige tro paa naturens mere skjulte kjendsgjerninger og love indvirker naturligen paa folk i almindelighed, hvoraf de fleste er villige nok til at tage for godt en hel del mere, end de kjender til, — mere, sandt at sige, end de virkelig tror paa.

Og stadig lurer der en mistanke, undertiden endog et uudtalt haab, om at vi muligens alle tilhobe tager feil, — at videnskaben, trods alt, kanske bare er et luftslot, at dens dyrkere kun har et indbildt grundlag for mange af sine lærdomme — særlig for slige upaatagelige og udenfor sansningen liggende enheder som atomer, æter og lignende — at det sandhedens system, vi møisommelig har opbygget, er et paafund, en overtro og en drøm, og bygningen maa opføres igjen fra nederst til øverst paa et andet, skjønt rimeligvis lige upaalideligt grundlag. Derfor hører man uvægerlig, naar noget nyt opdages — radium f. eks. eller noget andet opsigtsvækkende — et jubelskrig, fordi det angivelig viser sig, at videnskabens grundlag er blevet oprevet, at naturforskernes mest yndede overleveringer har vist sig feil-

agtige — ikke alene ufuldstændige, men bent ud urigtige.

I virkeligheden forholder det sig nu ikke saa; og den synsmaade, at det hele er paa den maade usikkert og udsat for omvæltning, straks der blæser en ny vind, d. e. hver gang der dukker en ny, forbløffende kjendsgjerning op, er i sit væsen usand og uvidenskabelig. Mistro og vantro er ikke virkelige videnskabelige egenskaber, men skepticisme og hang til granskning er det. Naturforskerens sind er aabent for naturens bevisførelser, og saasnart en vis sum af virkeligt bevis er bragt tilveie for en kjendsgjerning — en sum, der ikke saa let kan angives, og som er forskjellig i de forskjellige tilfælder, — er han villig til at antage kjendsgjerningen paa det bevis, selv om han ikke forstaar den, selv om den en tid kan synes gaadefuld og urimelig. Og han viser sin kraftige tro paa at universet tilslut vil blive forstaaeligt for os, ved at vente, til han fornuftmæssig kan tilegne sig den og sveise den ind i en sammenhængende plan. Indtil dette sker, tilhører kjendsgjerningen neppe videnskaben; den staar udenfor det ordnede kundskabssystem, dens forbindelse med den øvrige natur er ukjendt, den er fremmed, skjønt neppe ilde seet; men lad den have hvilken værdi den vil, — en naturforsker falder ikke automatisk tilbage til den fuldstændige vantros standpunkt, — han holder fast ved sin anskuelse, medmindre han, paa klare og bestemte grunde, kommer paa det rene med, at han har taget feil; heller ikke forlanger han nogen bevisførelse helt fra begyndelsen af, som om hans tidligere erfaringer ikke havde eksisteret.

Gjennemsnitsmennesket mener rimeligvis, at hans egen tvilende holdning er videnskabelig, og fastholder den kanske særlig af den grund; men det kan ligesaa godt være, at den er negativt som positivt uvidenskabelig. At antage kjendsgjerninger uden bevis er aabenbart uforstandigt; men at forkaste kjendsgjerninger med bevis er ogsaa — skjønt ikke saa skrigende, saa skadeligt og farligt — uklogt.

Visdom og videnskab ligger i at opdage og antage *sandheden*, ikke i at forkaste den, og det gaar an at afvige fra sandheden baade ved «for meget» og «for lidet».

Valget i en saadan sag er ikke noget aabent spørgsmaal, det er ikke noget, som stadig kan udsættes; livet kræver paa en eller anden maade en tro af os; vi kan tro «ja», eller vi kan tro «nei»; den ene tro er ikke mere videnskabelig end den anden. Det eneste videnskabelig anbefalelsesværdige standpunkt er at tro *rigtig*. Intet menneske kan have fuldkommen ret i alle ting; men i særlige tilfælder kan han have ret; og i de strøg, hvor han for øiebikket mangler bevis, kan han være sig fuldt bevidst sin kundskabs ufuldstændighed og ufuldkommenhed, han kan afholde sig fra dogmatisme i tusmørke-regionen og kan nøie sig med arbeidshypoteser, som da senerehen kan underkastes streng prøve.

Efter en nærmere omtale af et foredrag, som den geniale engelske eksperimentalfysiker Michael Faraday for ca. 50 aar siden holdt i London om «aandelig opdragelse», og hvori han i det hele taget stiller sig temmelig afvisende ligeoverfor gaadefulde foreteelser, men hvor forfatteren ogsaa finder antydninger til den aand, der 30 aar senere skabte det bekjendte «Society for Psychical Research», for hvilket selskab Faraday visselig vilde være blevet en uvurderlig medarbeider, fortsætter forfatteren:

Den fra Faraday's store navn udgaaende fiendtlige indflydelse har

utvilsomt vanskeliggjort den videnskabelige granskning af ultra-normale fysiske foreteelser i almindelighed og har forsinket vore undersøgelser i den retning, saa at stifterne af nævnte «Society» klogelig rettede sine angreb i første række paa kjendsgjerninger af mere rent psykologisk karakter. Og vor forskerveteran, Sir William Crookes, har selv udtalt, at hvis han kunde leve sit liv op igjen, saa vilde ogsaa han have prøvet at komme emnet ind paa livet fra den side af, heller end at sætte sit ry paa spil ved et heltemodigt forsøg paa at nærme sig det ad fysikens vei. Denne side var saa sterkt befæstet og saa omsluttet af fordommens pigtraadgjærder, at den var praktisk talt uindtagelig; og skjønt Faraday indbød eksperimental-fysikere og andre til angrebet — med særlige belønninger i udsigt for de heldige — blev der dog ingen bistand ydet det stormende parti, og dette blev modtaget af garnisonen paa en meget afvisende maade, saa at de mest bestemte og overbevisende iagttagelser var ude af stand til at gjøre det ringeste indtryk.

Virkningen af denne tilbagevisning har varet lige til denne dag, og praktisk er det held, vi har kunnet glæde os ved, blevet opnaaet paa den ultra-normale psykologis side. Men nu er tiden kommen til en fornyet granskning af sagen fra den fysiske side; og vidnesbyrdene, der sandsynligvis aldrig helt har ophørt, synes at blive talrigere og mere overbevisende. Dette er mit indtryk; men forudsigelser er som bekjendt farlige, og jeg kan tage feil. Jeg hævder imidlertid, at dersom det skulde vise sig, at stærke og kontrollérbare ytringer af fysisk-metapsykiske foreteelser endnu engang skulde optræde — i kvantitet og kvalitet tilstrækkelige til undersøgelse — saa er det videnskabens pligt ikke at vende dem ryggen, men benytte anledningen saa godt som mulig til at granske foreteelser, der — i lighed med solformørkelser eller Venusgjennemgange — ikke er dagligdags kost, heller ikke noget, der kan kontrolleres og frembringes efter behag eller iagttages uden bestemte, særlige forberedelser og anstrengelser.

En bevisgrund, eller snarere fordom, som altfor ofte anføres mod undersøgelse af den slags foreteelser, er at de angaar ubetydeligheder, f. eks. at de gjenstande, der bevæges, er simple, at den intelligens, som driver sit spil, staar lavt, at de budskaber, der meddeles, blot er af privat og sjelden af national eller mellemfolkelig betydning. Dette velkjendte prat blir blot sjelden besvaret, som det fortjener; det mødes i regelen kun af taus foragt. Ikke destomindre er det fra et vist synspunkt virksomt. Hvis dets hensigt er at umuliggjøre drøftelse og forhale oplysning, opnaar det i regelen denne hensigt, naar det trænger sig ind i en samtale; thi man kan som regel stole paa, at enhver, der gjennem et langt studium er blevet fortrolig med vedkommende foreteelser, og som kan have været ifærd med at udlægge sine anskuelser eller gisninger angaaende disse, vil bringes til øieblikkelig at holde sin mund og trække sig ud af konversationen, naar han faar høre, at dette «argument» blir bragt ind; thi han er fuldt paa det rene med, at hvad enten hans ord er perler eller ei, saa er der dem tilstede, som ikke vil finde bedre brug for dem end at trampe dem under fødder og ved passende anledning give sig til at tilsmudse den talendes gode navn og rygte. Samme slags indvending blev gjort mod den eiendommelige atmosfæriske bestanddel argon, da det først opdagedes. Det blev udleet af enkelte kemikere, at det, fordi det ikke besad kemiske egenskaber, ikke

kunde forbinde sig med noget, og saaledes blot af høflighed kunde anerkjendes som kemisk stof i det hele taget. Tilsidst gjorde lord Rayleigh, dets fysiske opdager, en spøgefuld undskyldning for dets træge opførsel og satte derved en stopper for yderligere kritik af den slags. Jeg vilde gjøre undskyldning for de fysiske eller metafysiske foreteelser, som for tiden er under vor iagttagelse, dersom de stod paa en ligesaa fast vishedens grund som argon; men under vor nuværende uvidenhed er spot ikke paa rette sted, naar det gjælder disse mere vanskelige tilfælder. Jeg maa være dødsens alvorlig og komme med beviser.

En ting er enten ny og sand, eller den er det ikke. Hvis bevægelse hos en gjenstand, der ikke berøres, er noget, der hidtil er ukjendt for videnskaben, — hvad har det da at sige enten den bevægede gjenstand er en gadefeiers kost, et stykke af et appelsinskal eller et kjøkkenbord? Hvis en meddelelse antyder overnormal intelligens eller klarsyn, hvad gjør det da, at den begivenhed, der sees, er tabet af en paraply, forstuvningen af en ankel eller et slag i munden? Det virkelige forhold er, at hele forestillingen om, at vi er kompetente til at skjelne mellem, hvad der er hverdagsligt og hvad der er vigtigt, blot er en formodning, for hvilken der kun er liden berettigelse. Gyldigheden af den populære forestilling om *bevis* kan ligeledes bestrides. Man vil ofte have lagt mærke til, at naar en samtale dreier sig om sanddru drømme f. eks., saa er der næsten bestandig nogen, som siger: «Lad nogen drømme, hvem der blir derby-vinder, og blive millionær, saa skal vi tro». Det er høist sandsynligt, at de i saa fald vilde blive troende, — men paa et absolut usolid grundlag. Folk drømmer om hestevæddeløb, formoder jeg, de fleste nætter, og nogen maa da af og til drømme om vinderen, stundom med tilstrækkelig tydelighed til, at han vover sine penge som indsats.

Ligeledes, naar tankeoverføring er under drøftelse, kan man være sikker paa, at der er en, som nævner nummeret paa en pengeseddel, idet han derved straks fjerner ethvert spor af hverdagslighed fra samtalen og giver den en alvorlig og høitidelig vending[1]).

Forudsigelser af en banks fallit eller en konges kroning eller en sultans mord har utvilsomt et værdigt objekt; men ubetydelige forudsigelser, saasom at en eller anden ukjendt person læser i en nøiere angivet, sjelden bog, liggende udstrakt paa en sofa, en kjølig aften, i en given by, ved skinnet af et stearinlys, kan synes uværdige til opmerksomhed. Dog, mens sandsynligheden af tilfældigt sammentræf kan være omtrent den samme, saa er der langt bedre anledning til gjætning og normal følgeslutning i de førstnævnte tilfælder; og derfor er disse, skjønt betydningsfulde nok, i det hele mindre tjenlige som bevismateriale.

Jo mindre betydningsfuld en begivenhed er, desto høiere kan stundom dens bevisværdi i ultra-normal henseende være. Det gaar undertiden an at hidføre saadanne begivenheder som død og sygdom ved selvindgivelse (auto-suggestion). Det gaar paa mangehaande maader an at gjøre sindrige slutninger med hensyn til

[1]) Denne vane hos den civiliserede menneskehed forklarer rimeligvis det sagn om de gamle alkemister eller kemiens foregangsmænd, at de var beskjæftigede med at søge efter guld. I virkeligheden granskede de langt høiere ting, som for dem sandsynligvis, og for udenforstaaende sikkert, vilde synes hemmelighedsfulde eller endog djævelske. For at undgaa forfølgelse og sætte granskningen paa et plan, som enhver vilde forstaa og anerkjende, foregav derfor nogle af dem i selvforsvar, at deres virkelige maal var rigdom, — en bagtalelse, som for bestandig senere har været knyttet til disse forskere.

andre fænomener af almen interesse. Desuden maa i slige ting tilfældet spille en fremherskende rolle. Af alle de gjætninger, som anstilledes om de sidste britiske valg f. eks., vilde det være besynderlig, om ikke en eller to var rigtige. Ligeledes er der, efter hvad jeg har ladet mig fortælle, forskjellige maader at bedrage paa, hvor det gjælder hestevæddeløb o. l. Men saadanne tildragelser som tankeoverføring af en geometrisk tegning eller hævning af et bord eller stol o. lign. inden en privat kreds kan da ialfald ikke sættes i forbindelse med pekuniære interesser, medens de jo kan udsættes for mistanke paa mange andre slags vis.

Men nu angaar meddelelserne og forudsigelserne *ikke* altid den slags tildragelser, som vi er blevet enige om at kalde hverdagslige. Ofte indeholder de paastande om fremtiden, som ikke endnu lader sig underkaste nogen prøve; af og til streifer de ind paa religionens omraade; undertiden beretter de om alvorlige verdslige affærer, saasom en banks fallit eller en pengetransaktion, en sygdom eller en fødsel eller en død.

Hvis man argumenterer paa, at den saaledes erholdte underretning ikke er ufeilbar, at den kanske kun delvis eller slet ikke blir stadfæstet, kan der svares: Ja vel, men hvis folk ikke vil lade sig nøie med noget mindre end en ufeilbar livsfører, da er det at frygte, at de faar vente længe; thi al erfaring lærer, at ufeilbarhed visselig ikke kan naaes her paa vor jord, og jeg skulde helst tro, at den er temmelig problematisk andre steder ogsaa.

Med alle vore fremskridt er vort kjendskab til de tings natur, der ligger udenfor vore faa sansers rækkevidde, sandsynligvis uendelig lidet; universet kan — for alt det vi ved — indeholde, som Huxley har sagt, «tilværelsesformer, som vi ikke engang har evne til at gribe med vor fornuft, — midt blandt hvilke vi kan være satte uden større begreb om, hvad der findes omkring os, end en orm i en blomsterpotte paa en Londoner-altan har om livet i den store stad».

Erkjendelsen maa skride trinvis frem; man maa ikke blive modløs over tingenes tilsyneladende saa indviklede natur, ikke antage det lunefulde eller det mirakuløse, men følge videnskabens almindelige retning, anvende den sædvanlige hypotese om naturens ensartethed og lovbundethed, holde fast ved at universet til syvende og sidst vil vise sig forstaaeligt og harmoniskt, og forsøge at binde enhver ny kundskab sammen med de gamle ved fornuftmæssige teorier og arbeidshypoteser.

Giftmorderen Derues.

En Sensationssag fra det 18de Aarhundrede.

Af *Georges Claretie.*

(Slutning).

Bøddelknegten fattede om haandgrebet paa sit redskab, en tung, firkantet jernstang af en tommes tykkelse. Stangen beskrev en bue i luften og susede med en dump lyd ned paa den dømtes krop, saa knoklerne knustes og kjødet sønderflængedes.

Der lød et rædselsfuldt skrig. Den ulykkelige hylede af smerte.

Dommen tillod ingen modifikation i straffen, den indeholdt ikke en af disse «humane» klausuler, der tillod bøddelen at kvæle delinkventen efter at have tilføiet ham nogle faa slag — nei, Derues maatte udholde alt i levende live.

Bøddelen slaar videre løs, og bestandig paany lyder det samme hjerteskjærende skrig fra den ulykkelige.

Mængden skjælver af rædsel; kvinder og børn besvimer.

Nu tilføier bøddelen ham de to foreskrevne stød paa brystet. Derpaa fjernes legemet fra hjulet.

Men Derues er endnu ikke død; denne tilsyneladende saa svagelige mand viser en overordentlig modstandskraft.

Bøddelen lægger legemet, der ligner en marionetfigur, hvis traade er overklippet, paa baalet; hjælperne bedækker ham med vedstykker og halmknipper, saa han ganske skjules.

Snart efter blusser flammerne op, røgen hvirvler iveiret — dommen er fuldbyrdet.

Da ilden var sluknet og bøddelen overensstemmende med dommen havde strøet forbryderens aske for vinden, stødte mængden soldater og politi tilside og styrtede sig over de endnu rygende rester af baalet for at snappe en eller anden levning af liget. Gadepøbelen slaas indbyrdes om de glødende ben, om den henrettedes aske, om en stump af hans skjorte og sælger disse ting til den høistbydende, thi denslags «amuletter» bringer lykke ligesom en hængt mands strikke; de besidder en «sympatisk kraft», som trækker lykken til sig, og kjøberen iler sporenstregs afsted for at spille i lotteriet — en knokkel af Derues' legeme kan hjælpe en til at vinde det store lod.

IX.

Mængden spredes langsomt, opskaket af det skrækkelige skuespil.

Derues var gaaet modig i døden, høilydt forsikrende om sin uskyldighed. Dør en skyldig paa den maade? Mon de høie herrer i parlamentet ikke atter engang havde taget feil? Ogsaa Calas blev brændt; ogsaa han havde tilraabt mængden: «Jeg er uskyldig! Det sværger jeg eder!» Ogsaa mod Calas forelaa der mange indicier, og dog var han uskyldig.

Et saadant mod ansigt til ansigt med døden giver tvilen næring; mængden, som bestandig er tilbøielig til opposition, tager gjerne de dømtes parti. Paa gader og pladse, hvor omvankende sangere foredrager visen om Derues, er det passerede det staaende samtaleemne; man fortæller

hverandre om henrettelsen, og folkesnakket faar frit løb.

«Han døde som en helt!»

«Ja, han steg nedad raadhustrappen lig en af de førstne kristne, som gik martyrdøden imøde!»

«Og dog har han over tyve giftmord paa samvittigheden!»

«Dér — hører De sangen!»

Man nærmer sig en flok, der staar foran et stort koloreret billede, som fremstiller Derues' liv og hans forbrydelser. Og publikum synger i kor til den spæde klang af en violin:

O humbug uden lige —
15 000 livres var hans stjaalne skat!
Dog høit paa ærens stige
en ussel tid ham sat!

«En dommer ved Châtelet har fortalt, at Derues, inden han forlod Hotel de Ville, kastede sig paaknæ for overdommeren, bad ham om tilgivelse for alle sine løgne og sagde til ham: 'Jeg fortjener døden; mere siger jeg ikke'».

«Véd De, at da han gik nedad Châtelettrappen og hans blik faldt paa et krucifiks, raabte han: 'O Kristus, jeg skal altsaa lide ligesom du!' En skyldig vilde ikke føre slig bespottelig tale».

«Da er De ikke rigtig underrettet. Han bekjendte under torturen, og rygtet om hans tilstaaelser spredte sig øieblikkelig».

«Han har tilstaaet? Hvad har han da tilstaaet?»

«Han sagde: 'Forbandede penge, hvad har du forledet mig til!'»

«Men det er jo ingen tilstaaelse; han kan ikke have tilstaaet, han har tvertimod bestandig negtet. De véd jo, at han raabte: 'Gud ser mig! Han kjender min skyldfrihed!'»

«Javist», bekræftede en anden, «og én, som saa ham dagen før hans domfældelse i parlamentet, har hørt ham sige: 'Jeg skal aldrig i verden tilgive denne kjeltring de Lamotte; jeg skal anklage ham for æresfornærmelse og faa ham dømt til femti tusen livres i skadeserstatning. Han skal faa føle, hvad det vil sige at berøve en mand som mig mit gode rygte!' Det er dog ingen tilstaaelse!»

«Aa pyt, bare hykleri!»

«Hykleri? Men han har forsvaret sig storartet, han har givet dem dygtig paa pelsen, de ærede parlamentsherrer; da dommen, hvori det hed, at han var bleven 'lovlig anklaget for og overbevist om giftmordet', blev oplæst for ham, sagde han: 'Eders dom er ikke retsgyldig; jeg er ikke overbevist, thi jeg negter!' Og han havde ret! Han kjendte rettergangen, denne Derues! De véd vel, at han tilbragte sine ledige stunder med at læse '*Ordonnance criminelle*'? Man har ikke lov til at dømme et menneske, som negter; Derues er blevet ulovlig dømt. Man har krænket loven».

«Da kunde man jo aldrig faa nogen dømt. De er en frondeur».

«Calas blev ogsaa dømt ligedan».

Navnet Calas gik fra mund til mund; folk flokkede sig sammen, hørte til, snakkede, og enhver sagde sin mening, medens gadegutterne solgte rester af den henrettedes legeme, som om det havde været en helts eller en helgens relikvier.

Ja, han blev til en helgen, ganske som markise de Brinvilliers, der — efter hvad madame de Sévigné fortæller — «paahørte sin dom uden frygt og uden svaghed . . .; alene og barfodet steg hun opad trinene til skafottet. Den næste dag ledte man efter hendes ben, thi man holdt hende for en helgen».

X.

Der staar nu kun tilbage at fortælle, hvorledes det gik giftmorderens kone.

Dommen gav hende en frist af et aar, inden hvilken tid hendes sag endnu engang skulde undergives en grundig granskning; selv maatte hun imidlertid forblive i fængselet.

Undersøgelsen trak i langdrag.

Hr. de Lamotte satte alt i bevægelse for at hevne sin hustrus mord, og bestukne falske vidner optraadte for at vidne imod fru Derues.

Først i aaret 1779 traf parlamentet sin endelige afgjørelse, og hun dømtes «*ad omnia citra mortem*»[1]). Hun skulde offentlig piskes med svøbe og brændemerkes med et glødende jern og holdes fængslet for livstid.

I Salpêtrière, hvor hun blev anbragt, levede hun i tretten aar. Her delte hun skjæbne med mange berømte fanger, blandt andre grevinde de Lamotte, og heltinden i halsbaandsprocessen, Jeanne de Valois, der var hendes cellenaboerske i tredie etage. De Lamotte — et navn, som maatte kalde tunge minder tillive hos hende! Paa sine spadserture i Salpêtrière's gaardsrum har hun maaske ofte seet hertuginden af Duras og marschalinde de Mouchy, der kom for at besøge grevinde de Lamotte, indtil Marie Antoinette i aaret 1786 muliggjorde denne dames flugt.

*

Aarene gik.

Enken Derues levede upaaagtet og forglemt i sit fængsel. Hendes dramatiske skjæbne interesserede ingen længere. Andre, langt mere skandaløse processer stillede hendes i skyggen. Dronningens navn blev trukket i smudset midt for offentlighedens øine. Parlamentets domstol havde dømt en eventyrerske, som i en juvelaffære blotstillede Frankriges dronning. Selve kongedømmet rystede i sine grundvolde, og ingen ofrede længere giftmoderens enke fra Rue Beaubourg en tanke.

Og dog levede der langt afsides oppe i Bretagne en ottiaarig olding, en gammel soldat fra Ludvig den femtendes krige, som tænkte paa fangen i Salpêtrière.

Det var Gabriel Le Fur, enken Derues' onkel.

En onkel, hvem ingen kjendte, hvis navn aldrig var bleven nævnt under hele retssagen, og hvem man ikke finder spor af, hverken i aktstykkerne eller i andre kilder fra denne tid.

Denne ubekjendte olding, der levede tilbagetrukken i sin landsby, troede fuldt og fast paa sin nieces uskyldighed.

Inden han døde, ønskede han at gjense hende — denne niece, hvem han hos Despeignes-Duplessis havde kjendt som ung pige, førend hun giftede sig med Derues.

Han sendte kansleren en rørende, meget naiv ansøgning og bad om naade for fru Derues.

Denne ansøgning, som han skrev i Pont l'Abbé ved Quimper Corentin, Basse-Bretagne, er dateret 1789, samme aar som Bastillen blev stormet og jevnet med jorden.

Rygtet om, at frihedens æra var begyndt, havde spredt sig, og i sin afkrog oppe i Basse-Bretagne, hvor man tændte glædesblus for at feire den 14de juli, haabede den gamle soldat, at denne frihed, som nu forkyndtes, skulde skjænke ham tilbage hans niece, der i ti aar havde siddet indesperret i mørkt fængsel.

Ansøgningen blev liggende to maaneder i kancellikontoret, og en vakker dag, den 19de februar 1790, forsynedes den i margen med følgende korte bemerkning uden underskrift: «Intet at gjøre ved». —

Tiden gik.

Havde den stakkels fange om end blot en anelse om de begivenheder, som fuldbyrdedes derude?

[1]) Til alt, saanærsom døden.

Revolutionen var begyndt.

Gadelarmen trængte maaske gjennem de tilgitrede vinduer ind i fængselet.

Den gamle rettergangsmaade var afskaffet. Der fandtes ingen Châteletdomstol, intet parlament, ingen tortur, ingen marter længer. De dommere, som engang i Tournelle havde dømt Derues og hans kone, var forsvundne. Der gaves ikke engang noget kongedømme mere!

Ja, støien derude, kanonernes fjerne ekko, raabet til vaaben maatte have fortalt fangerne, hvad der foregik, og de vidste uden tvil gjennem fangevogterne, at den gamle regjering var styrtet, og at en ny æra havde holdt sit indtog. En omvæltning, en revolution bragte maaske de dømte en befrielse.

Til trods for, at hans første henvendelse blev resultatløs, tabte den gamle slægtning i Pont l'Abbe dog ikke modet. Den 20de oktober 1791 ansøgte han atter om, at fangen maatte blive benaadet, og tilbød sig at ville tage fru Derues og hendes børn til sig i Pont l'Abbé.

Denne gang kom bønskriftet, som var bilagt med en af mairen i Pont l'Abbe udfærdiget bevidnelse om Le Furs hæderlige karakter, i betragtning.

Den 9de marts 1792 anmodede kansleren arkivaren ved den forhenværende parlamentsdomstol, Terrasse, om at udlevere akterne vedrørende Derues' proces. Terrasse svarede den 13de marts, at aktmaterialet var særdeles omfangsrigt; han syntes at betvile, at det nogensinde vilde blive gjennemseet, men spurgte dog, hvorhen han skulde sende det. Slige anmodninger havde paa det forhenværende parlaments tid i virkeligheden været yderst sjeldne.

Om aktstykkerne blev bragt til kancelliet, og om de blev gjennemgaaet der, véd vi ikke. Det var i aaret 1792 — og der herskede urolige tilstande i Frankrige.

Fru Derues haabede og ventede fremdeles, som hun havde gjort det i tretten aar.

*

I Salpêtrière var der til stadighed mange kvindelige fanger. I aaret 1792 sad der endnu syvogotti. Den ældste var 79½ aar gammel og havde siddet fangen i 44 aar. Der var fanger af enhver art og paa næsten alle alderstrin. En af dem var vanvittig. Hver dag blev nye sat ind; endnu den 3die september 1792 blev en kvinde sendt didhen «ifølge mundtlig ordre fra to herrer af kommuneraadet, som dengang holdt sine møder i Conciergeriet».

Henimod kl. 4 om eftermiddagen den 4de september 1792 hørte fangerne en sterk støi i gaarden. Man hørte høirøstet tale og sang og lyden af folk, som sprang hid og did. Fru Derues kjendte ikke de strofer, som lød op til hende; der raabtes til vaaben, der taltes om det truede fædreland, om kanoner. Det var ikke længer de samme sange, som før havde været paa moden, de viser, som Derues sang om aftenen efter bordet, og som hans ven Bertin fandt saadant behag i.

Man hørte ogsaa vaabenlarm, sabelraslen, geværer, som stødtes haardt mod gaardens stenbrolægning.

Fangerne saa forundret ud gjennem de tilgitrede vinduer; nedenunder stod uordentlig klædte, smudsige mænd med røde huer paa hovedet. De snakkede høit og syntes at være drukne. Det var ikke soldater, de lignende ikke det militær, som før i tiden paraderede paa Sablons-markerne, og dog var de bevæbnede. Hvad vilde de? Kanske befri dem? Haabet begyndte at dæmre hos de ulykkelige, saa meget mere som en

af mændene med høi stemme forlangte fangefortegnelsen.

Tre mænd kom op, man hørte deres tunge skridt i trapperne. De laaste op dørene og førte fangerne enkeltvis ned i gaardsrummet.

Ved et bord dernede sad en mand med en opslaaet protokol foran sig. Han forhørte fangerne og spurgte dem om deres navne. Derpaa fik de et slag af øksen i hovedet eller et spydstik i maven. Stenbroen farvedes af strømme af blod, og de blodige indvolde slængtes omkring i alle gaardens krinkler og kroge. Ligene hobede sig op. Igaar havde man myrdet og slagtet ned for fode i de andre pariserfængsler, idag fortsattes myrderierne i Salpêtrière.

Den femte, som blev dræbt, var enken Derues.

Afdelingskommissærerne for Finistère forfattede paa stedet en protokol over den gyselige tildragelse. Denne protokol befandt sig tidligere la Salpêtrière's arkiv. Det var et foliohefte med tolv stemplede blade. Paa begge sider af omslaget og den første tekstside saaes etpar rødlige, halvt udviskede flekker — det var blodflekker.

«I 1792, frihedens fjerde og lighedens første aar», heder det i protokollen, «den 4de september kl. 4 om eftermiddagen, begav vi, Mathieu François Brunet og Charles Gombert Bertrand, autoriserede udsendinge fra afdelingskomitéen for Finistère, os til huset Salpêtrière ifølge en fra borger Dommey, fængselsforvalter i Salpêtrière, gjort anmeldelse til nævnte komité om, at en skare bevæbnede mænd, der den 2den og 3die denne maaned havde begivet sig til hovedstadens fængsler og der myrdet nogle af fangerne, os til det ovenfor omtalte hus, hvor vi ved vor ankomst paatraf i gaardsrummet en flok med sabler, økser og knipler bevæbnede mænd, som, efterat de havde tvunget nævnte borger Dommey til at udlevere dem listen over de kvindelige fanger, og efterat de havde tiltvunget sig adgang til cellerne, hvor de dømte sad indespærret, hentede dem ud derfra og, efterat de paa grundlag af omtalte liste havde udsøgt de fanger, som var brændemerkede, slog dem ned, stak dem med sabler og andre redskaber, saaledes at flere omkom og andre bragtes ud af huset, hvilke alle, saavel de myrdede som de bortbragte, efter omstændighederne er omtalt i protokollen, saavel deres død som deres bortskaffelse, og hvis navne her følger:

— — —

Nummer 5. Marie Louise Nicolais, nu 47 aar gammel, født i Melun, St. Aspais sogn, Dioezese Sens; enke efter Antoine François Derues, brændemerket med et V paa begge skuldre; dømt den 13de marts 1779 til fængsel paa livstid».

Ialt blev femogtredive kvindelige fanger nedsablet, det første offer var 71 aar gammelt; den yngste fange, en pige paa 17½ aar, havde siddet indespærret i fem maaneder og var idømt seks aars fængsel for tyveri. Den ældste havde været der i 21 aar. 52 fanger sattes i frihed, deriblandt den ovenfor nævnte 79-aarige kvinde, som havde tilbragt 44 aar i Salpêtrière, samt den vanvittige.

De myrdede blev øieblikkelig begravet.

«Da disse mænd havde fjernet sig», beretter protokollen, «lod vi i vort overvær foranstalte undersøgelse af ligene og deres klæder efter effekter, som de bar paa sig eller i sine lommer, og fandt man 31 forskjellige gjenstande, dels ringe, dels ørenringe, guld- og sølvkors samt et beløb paa tilsammen 837 livres 13 sous, dels i kontante penge, dels i papir, hvilket vi alt tog vare paa for at overlevere det til nævnte afdeling for Finistère. Efterat dette var besørget, lod vi

kommissærer ligene af de 35 fanger begrave paa Salpêtrière's kirkegaard. Hvorefter vi optog og forfattede nærværende protokol, for at bekræfte deres død og begravelse, i nærvær af borger Jean François Dommey, forvalter, Nicolas le Courtois, ligeledes funktionær, graverne Denis og Pierre Piat, samtlige boende i det nævnte hus.

(Sign.) Bertrand, afdelingskommissær.

Dommey, Le Courtois, Denis og Piat».

Den stakkels kvinde, der uden beviser var bleven dømt som «mistænkt for meddelagtighed», skulde saaledes efter 13 aars fangenskab i «lighedens første aar» ende sit liv mellem hænderne paa en morderbande netop i det øieblik, da friheden tilvinkede hende.

Hvis hr. de Lamotte fremdeles havde levet, maatte den fornemme herre følt sig tilfredsstillet — «folket» havde paa en frygtelig maade suppleret parlamentsdommen.

Kunstigt Aandedræt.

Professor E. Poe, som i 30 aar har beskjæftiget sig med dette spørgsmaal, har fornylig konstrueret en kunstig respirator, hvis effektivitet er bevist ved forsøg. Den er sammensat af to smaa cylindere, som er forsynede med to smaa stempler, der er anbragte paa en saadan maade, at de gjensidig kan sætte hinanden i bevægelse. Den ene af disse cylindere staar i forbindelse med et visst kvantum surstof, som holdes til operatørens disposition i en portativ beholder. Den anden cylinder staar i forbindelse med den ydre luft. En tube, som er fæstet til hver af dem, passer i sit yderpunkt til patientens næsebor og mund. Ved hver indsugende bevægelse med denne lille pumpe uddrager en af cylinderne surstof af beholderen, mens den anden suger til sig den luft, som indeholdes i lungerne. Ved hvert tryk blir surstoffet drevet ind i lungerne ved pumpelegemet og den kulsyreholdige luft i lungerne drevet ud. De to bevægelser svarer fuldstændig til det naturlige aandedræts. Apparatets enkelhed gjør dets brug overordentlig praktisk. Man kan ogsaa forudse, at det snart vil bli indført ved alle nødhjælpe-stationer, ved ambulancerne, hospitalerne og arméerne. Det anvendes hovedsagelig ved skindød og ved kvælning, hvor det kunstige aandedræt, hvis det blir brugt i tide, kan frelse fra døden. Det har med held været anvendt paa kaniner, hvem man havde givet 113 gr. ether efter injektioner af 0,013 gr. morfin og hvem Poe's apparat i løbet af nogle minuter havde bragt til live igjen. Lignende forsøg med samme apparat har været gjort paa hunde, som man i 40 minuter havde ladet opholde sig i luft, der var mættet med acetylengas, og som blev reddet ud af skindøden, uden at der blev spor tilbage af den acetylen, disse dyr havde absorberet.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

11. HEFTE NOVEMBER 1907 15. AARG.

Dagens store Spørgsmaal.

Konowsagen.

(Udtalelser til «Kringsjaa» fra sogneprest *Jonas Dahl*, missionssekretær *L. Dahle*, sogneprest dr. *Alfr. Eriksen*, skoleinspektør *M. J. Gjessing*, sogneprest *O. K. Grimnes*, rektor dr. *G. Fasting*, sogneprest *Olaf Holm*, pastor *Anders Hovden*, *Kristofer Janson*, amtmand *Viggo Ullmann*).

———

Det *nye testamentes* kristendom er den genuine. Det er den, som har erobret og omskabt verden.

Og det er den, som har hjulpet *mig* — og givet mig fast fjeld under foden.

Jeg kan dernæst ikke finde andet end, at det nye testamentes aabenbaring om Kristi fødsel, forsoningsdød og opstandelse — trods al berettiget textkritik — bare er én, og det en grei og klar.

Evangeliernes og apostlernes og senere den hellige almindelige kirkes *Kristus* er: Et med Faderen fra evighed, men undfangen af den Helligaand og født af jomfru Maria, død for vore synder og opstanden 3die dag fra de døde.

Pastor Konows omgaaelse af disse fundamentale og almenkristelige troessandheder synes mig uvægerlig at file paa eller overskjære livsnerven i den kristne troes historiske organisme.

Eller — for at bruge et krassere billede: jeg maa tænke paa bjørnen, som i bedste hensigt vilde jage fluen væk af sin herres næse og slog — hele ansigtet ind paa ham med sit poteslag.

Med ham og hans kan kirken derfor ikke have fred.

Men kampen maa føres med aandens vaaben og i livets slag. Da vil det i længden vise sig (og snarere end man tror), hvad der er istand til at fornye livet og samle en levende menighed, enten det nye testamentes af alle aarhundreder, aldere og aandskaar prøvede aabenbaring *fra* Gud eller nutidens subjektivistiske tænkning *om* Gud; enten den rødmussede tro eller den blasse tvil.

Selvfølgelig har ogsaa kirken aandsfrihed og ret til selvhævdelse. Men den har *tillige* frihed til og bør have aandsmagt til *ikke at benytte* sin statskirkelige ret til at hævde sig ved verdslige magtmidler. Saadan magt brugte hverken Jesus eller apostlerne. Og dog har de seiret og vil seire.

Paa den anden side. Thi der er ogsaa et «paa den anden side». Aabenbaringen vandrer paa selve jorden. Derfor *maa* den faa støv paa fødderne. Hvem var i tilfælde bedst? Enten den som ærbødig vilde tørre formentligt støv af, eller den som ærbødig vilde lade virkeligt støv sidde? Gjensidig respekt for ærlig tro og ærlig forskning!

Bestum 23-10-07.

Jonas Dahl.

*

«Kirkestriden».

Saaledes benævner man ialfald her paa vestlandet den bevægelse, som er reist inden vort kirkefolk ved dr. Ordings udnævnelse til professor i troeslære og pastor Konows optræden. Den sidste er for tiden det mest aktuelle, skjønt den første af dem, der tænker lidt dybere over sagen, tillægges fuldt saa megen vegt. Begge dele har vakt stor forargelse i vide kredse og bidraget mere end noget andet til i manges sind at løsne baandet mellem stat og kirke.

Med hvilken *ret* har vort kirkefolk taget anstød af det, som i denne henseende er passeret?

Efter min opfatning med den fuldeste ret, og det baade moralsk og juridisk.

Hvad pastor Konow dels ligefrem har bestridt, dels søgt at gjøre tvivlsomt, er ikke smaa «theologiske finesser» — som man har villet gjøre det til — i vor kirkes lære, men fundamentalartiklerne i hele den kristne kirkes tro, saaledes som denne er fremstillet i det nye testamente og de tre troesartikler, som alle kirkesamfund bekjender sig til, nemlig Kristi undfangelse af den Helligaand, Kristi guddom, Kristi forsoningsgjerning og Kristi opstandelse. I og med fornægtelsen af Kristi guddom har han selvfølgelig ogsaa fornægtet treenigheden.

Og til denne hans opfatning har professor Ording, saavidt vi forstaar, i alt væsentligt sluttet sig. At han desuden fører reformert lære om sakramenterne, bliver ved siden af dette en ren ubetydelighed, hvor beklageligt det end i sig selv er, i betragtning af, at han er prestelærer i en luthersk kirke.

Den, der, som disse to herrer, forkaster den hele kirkes fundamentallærdomme, staar ikke blot udenfor den lutherske kirke, men udenfor den hele almindelige kirke. Kan han saa alligevel være prest eller prestelærer i den lutherske kirke i Norge? Spørgsmaalet besvarer sig selv for ethvert normalttænkende menneske, han være kristen eller fritænker.

Stavanger, 26de oktbr. 1907.

L. Dahle.

*

Saa ofte har det vist sig at kirken har lidt skade, fordi det var for lidet af aandelig frihed. Aldrig har det været til skade for kirken, at det var for stor frihed.

Naar præsten Konow har nægtet at vike frivillig, da har han derved ikke bare handlet modig og mandig, men har ogsaa gjort en gjerning som netop var nødvendig af hensyn til den religiøse stilling, hvori vi nu staar. Vi trænger frem for alt at faa en klar afgjørelse af det spørgsmaal, om det skal være aandsfrihed i vor kirke. Da Ording-sagen var oppe, blev spørgsmaalet for en del liggende uafgjort, fordi regjeringen her slog ind paa kompromissets vei. Udfaldet af den kamp, som nu er reist, blir saa meget mere betydningsfuldt, fordi det denne gang ikke gjælder den videnskabelige lærefrihed, men den kirkelige forkyndelse.

Jeg ved det er en stor del af de yngre præster, som hylder de nyere synsmaader. De gaar kanske ikke alle saa vidt som Konow. Nogle af dem er endnu usikre og har ikke gjennemarbeidet den nyere opfatning, saaledes at de helt formaar at la den komme frem i den praktiske forkyndelse. Andre holder sig i sin præken til det gamle, skjønt de selv tænker anderledes, fordi de er altfor ængstelige. Derfor er det godt, at det nu er *en*, som tar kampen op, slig som Konow har gjort det.

Selv blandt lægfolk er det ikke paa langt nær saa mange tilhængere af den gamle opfatning som en gjerne tror. Et er i alle fald sikkert: Der er nu en sterk og udbredt trang efter en kristendomsforkyndelse, som staar i overensstemmelse med tidens tænke-

maade. Den gamle forkyndelse skaber jo en vældig kløft mellem den religiøse tro og alt det som den største del af menneskene ellers tænker og mener. Her har den nyere forkyndelse en stor og vigtig opgave som maa løses, dersom den religiøse følelse i længden skal kunne holdes vedlige, dersom kristendommen skal kunne opretholde sin indflydelse paa vort folks aandsliv.

Under den kamp som vel maa udkjæmpes, før disse synsmaader kan komme til sin ret, tror jeg ikke en trænger at være synderlig ræd for det saakaldte «kirkefolk». Den modstand, som kan komme fra den kant, har neppe stort at si, og den vilde være aldeles betydningsløs, dersom det ikke var saa mange af vore politikere, som havde overdrevne forestillinger om «kirkefolkets» magt. Men værre er det, at mange af dem som er ligegyldige i religiøs henseende, hylder den besynderlige mening, at statskirkens præster skal være forpligtet til slavisk at følge bekjendelsesskrifterne og ikke i noget punkt bør faa lov til at afvike fra den gamle lære. Vi kan her møde den samme juridiske opfatning som den, rettroenhedens forkjæmpere nu bruger for at faa Konow væk. Jeg har ofte truffet paa dette blandt mennesker som personlig hylder en moderne verdensopfatning. Saa længe vi har en statskirke, saa faar ogsaa de, som vil være præster i den, holde sig til de gamle dogmer, sier de. Den gamle lære er i deres øine noget helt og afsluttet, som det ikke gaar an at røre ved uden at det hele ramler over ende. Derfor er ethvert forsøg paa at skabe en tidsmæssig kristendomsopfatning unyttig og uberettiget.

Denne tænkemaade hænger nøie sammen med den religiøse ligegyldighed, og dette er aarsagen til, at den nyere forkyndelse hidtil ikke har fundet en sterkere tilslutning blandt den dannede almenhed. Mangfoldige, som ellers er aandsfrihedens venner, staar ligegyldige eller stiller sig imod os i denne kamp, fordi de tror, at der indenfor kirken ikke kan være nogen plads for aandsfrihed.

Det som det nu gjælder om, er ikke saa meget at kjæmpe mod de gammeltroendes sneversynthed som at arbeide for at vække mere af religiøs interesse blandt den tænkende almenhed.

I denne forbindelse vil jeg pege paa, hvilken betydning det vil ha, om den store almenhed fik lidt mere kjendskab til den moderne religionshistorie. Det vilde kanske mere end alt andet udvide synet, fjerne mange fordomme, skabe mere af forstaaelse og interesse paa det religiøse omraade. Vi burde derfor snarest mulig faa en professorpost i religionshistorie ved universitetet.

Alfred Eriksen.

*

Hvor jeg staar — —. Jeg vil samle mig om de to hovedspørgsmaal: *Bibelen* og *bekjendelsesskrifterne.*

Gud har givet sin aabenbaring til menneskene i menneskelige former, gjennem menneskelige midler — alt tids- og stedsbestemt. Derfor vil videnskaben — den voxende kultur i det hele taget — altid kunne kaste nyt lys over aabenbaringsvidnesbyrdene fra hin tidlige tid.

Jeg anser det for godtgjort, at der i det gamle testamente findes sagnartede fortællinger. Derimod tror jeg ikke, at man er berettiget til at opfatte *evangeliernes* beretninger som sagn. De synes for en væsentlig del at skyldes øienvidner og er ialfald nedskrevet i en tid, som ligger begivenhederne selv forholdsvis nær.

Jeg ser saaledes ogsaa *jomfrufødselen* og *opstandelsen* som historiske begivenheder, saalænge der ikke er

ført enten direkte eller indirekte beviser for det modsatte. Og det er — efter min mening — ikke gjort. Jeg finder ikke engang tilstrækkelig sterke sandsynlighedsbeviser.

Disse ting er for den overveiende del af menigheden knyttet inderlig ind i tros- og følelsesliv. De er led i den fælles kristelige bekjendelse og er grundlæggende for den evangelisk-lutherske kirkes kristustro.

Den, som finder sig i uoverensstemmelse med saadanne dele af bekjendelsen, kan ingen ret ha til at staa som prest i vor statskirke. Men man har ikke derfor lov til at frakjende ham kristennavnet.

Ellers kan spørgsmaalet om en prests stilling til bekjendelsen — i tilfælde — ikke godt være gjenstand for afgjørelse af en rent «verdslig»-juridisk domstol.

Saalænge kristenheden er delt i forskjelligartede kirkesamfund, er det naturlig, at hvert af disse har sine særegne bekjendelsesskrifter, hvis enkeltheder dog kun kan være bindende for den tid, som har skabt dem. Andre tider tænker anderledes og giver sine tanker udtryk i andre former.

Derfor kan man ikke fælde nogen dom over ens kristenliv eller kirkelighed paa grundlag af hans stilling til bogstaven i bekjendelsesskrifter, som søger at give detaljerede forklaringer af de guddommelige mysterier, til hvis løsning den hellige skrift selv ikke giver nogen nøkkel — f. ex. treenigheden, Jesu gudmenneskelighed eller sakramenterne.

For at kunne tilhøre en bestemt kirkeafdeling maa det være nok, at man er behersket af dens aand og deler dens grundsyn paa kristentroens hovedlinjer.

Ellers mener jeg, at maalet for al kirkelig stræben maa være lidt efter lidt at udviske særbekjendelsernes trange grænser, saa den hele kristenhed — trods afvigelser i meninger — kan mødes i et stort kjærlighedens og fordrageligshedens samfund. Det bør være enhver kristens længsel og bøn.

Der er én herre, én tro, én daab, én Gud og alles far. Derfor vil Herren ogsaa ha én kirke, som bekjender denne sin éne, fælles tro og — *arbeider sammen.*

Forkyndelsen maa voxe i etisk kraft Bekjendelsestrangen maa vækkes. Men da er det ikke rigtig at rykke den fælles trosbekjendelse ud af bevidsthederne ved at ta den fra de unge ved konfirmationen.

Aalesund 27de oktbr. 07.

M. J. Gjessing.

*

Hr. redaktør!

De beder mig udtale mig om min stilling til de aktuelle religiøse spørgsmaal og da særlig Konow-striden.

Jeg skal faa lov at svare:

Min stilling til de religiøse spørgsmaal er bestemt ved min tro. Jeg har i mine unge dage som vel de fleste eller mange andre været inde i tvilens mørke; men saa blev jeg — det var i tyveaarsalderen — greben af Gud i min samvittighed. Jeg fik se min synd og skyld. Død og evighed, dom og retfærdig gjengjældelse stod levende for mig og fyldte min sjæl med uro og angst. I min nød søgte jeg hen til den korsfæstede, Guds og Marias søn, og da fik jeg efter megen kamp tro mig frelst ved det blod, som renser af al synd. Siden har jeg ret ofte nynnet paa den sang:

Ved korsets fod hos Jesus, der har mit hjerte fred,
og aldrig mere vil jeg gaa fra dette sikre sted.
Der er jeg, og der blir jeg.

Jeg tror enfoldig det jeg som barn har lært i Luthers katekismus, og som jeg senere som voxen har fundet stemmende med Guds ord i bibelen.

Meget kan endnu være dunkelt for mig, men hovedsagen er klar. Lidt mere lys over mange vanskelige spørgsmaal har jeg faaet efterhaanden, men jeg længes efter mere lys, og jeg glæder mig i haabet om, at den dag kommer, da jeg ikke længer skal forstaa bare stykkevis, den dag, som gamle Wexels sang om:

Tænk naar engang er løst hver jordisk gaade,
besvaret hvert hvorfor, jeg grundet paa,
men kunde ei med al min grublen raade,
tænk, naar jeg Herrens vei skal klart forstaa.

Og fordi jeg selv har fundet fred ved korsets fod, saa glæder jeg mig over den aandelige rørelse i alle kristne samfund. Jeg tror nemlig, at alle, som i erkjendelse af sin synd tager sin tilflugt til Kristi kors, blir frelst, enten de er protestanter, katholiker, baptister eller methodister. Ikke saa, at jeg sætter alle kirkesamfund lige høit. Lyset skinner ikke lige klart i alle rum i et stort hus; men det mener jeg, at alle, som tror paa Jesus Kristus, sand Gud og sandt menneske, ham, som døde for vore synder og stod op til vor retfærdighed, de kommer til himlen.

Og det glæder jeg mig over.

Men veien til Gud, Faderen, er Jesus. Kun i ham er der frelse. Han siger det selv: Jeg er veien, sandheden og livet; der kommer ingen til Faderen uden ved mig. Og jeg tror ham paa hans ord.

Og derfor er jeg saa levende ræd for alle, som vil føre mig bort fra det enfoldige evangelium. Og det er det, de moderne theologer gjør. Jeg kan ikke forstaa det anderledes. Jeg beundrer deres lærdom og skarpsindighed, men ikke deres ærlighed. Naar de t. ex. siger, at de tror paa Jesu opstandelse, men fornægter hans legemlige opstandelse, saa finder jeg, at dette ikke er ærlig færd; for det ved de, og det ved vi alle, at naar de kristne fra den første paaskedag har bekjendt Kristi opstandelse, saa har de ment hans legemlige opstandelse.

I det hele: den Jesus Kristus, som de moderne theologer fremstiller for os, er ikke bibelens Jesus, heller ikke den kristne kirkes. Det menneskeideal, de gjør ham til, er af tvilsom beskaffenhed og uden evne til at give mit hjerte trøst og fred, naar det kniber. Jeg trænger ikke bare et ideal, jeg trænger en frelser, en forsoner. Ham trænger jeg i livet og i døden. Og fordi de moderne vil tage fra mig ham, bibelens Jesus, derfor er jeg ræd dem. Det er om denne Jesus, jeg ud af mit hjertes dybeste erfaring bekjender: Nei for al den ting jeg vidste, kan jeg ei min Jesum miste.

Naar jeg nu har fremstillet dette mit standpunkt, saa behøver jeg ikke at udtale mig udførligere om mit syn paa Konow-sagen. Min stilling til den er desuden vistnok kjendt temmelig langt udover. Jeg skal her bare bemerke: Jeg kan forstaa, at en mand kan komme til det standpunkt, pastor Konow staar paa, om jeg end finder dette uholdbart; men hvad jeg ikke kan forstaa, det er hvorledes en ærlig mand med Konows anskuelser kan ville vedbli at staa som prest i vor lutherske statskirke. Nogen nærmere redegjørelse i den anledning vil jeg imidlertid ikke her gaa ind paa.

Jeg ved vel, at mange vil finde mit syn snevert, bornert, intolerant osv. Ja vi, som staar paa den gamle tros grund, faar finde os i det. Hvad andre mener, kan ikke for os være afgjørende. Er kristendommen ikke sand, saa har den intet værd for hjertet; er den sand, den absolute sandhed, er den selvfølgelig intolerant. Jeg holder mig til min barnelærdom, og jeg ved af erfaring fra mig selv og fra hundreder af mennesker, som jeg har fulgt til dødens port, at den, som enfoldig trøster paa

evangeliet, saaledes som vi har det i en kort sum i kirkens grundbekjendelse, de tre troens artikler, han faar mod til at leve og mod til at dø. Han gaar ind i evigheden med et levende haab.

Tilslut skal jeg bemærke: En ting synes jeg, Konow-sagen maa ha lært os alle, og det er, at stat og kirke nu maa skilles ad. Kun paa den maade kan aandsfrihedens krav stilles. Jeg skulde bare ønske at alle, baade fritænkere og kristne, maatte enes om i ro og hensynsfuldhed at arbeide for paa bedste maade at faa løst de baand, som bare altfor længe har knyttet de to samfund sammen.

Bergen 25de oktbr. 07.

I ærbødighed

O. K. Grimnes,

sogneprest til Sandvikskirken.

*

Jeg kan ikke skjønne andet end at spændingen i den *religiøse* strid hos os i vore dage — der maa skjelnes mellem den religiøse og den kirkelige strid — til syvende og sidst kommer af den ulige opfatning af hvad religion, hvad tro, hvad kristendom inderst inde er. Der er en ældgammel modsætning som gaar igjen, men som nu træder skarpere frem end før. Paa den ene side opfattes religion, tro, kristendom væsentlig som en mening eller et sæt af meninger. Paa den anden side væsentlig som en væremaade. Paa den ene side betyder en kristen den som *antager* (og «bekjender») det og det. Paa den anden side betyder en kristen den som *er* saa og saa. Var nu disse opfatninger helt uafhængige af hinanden, saa vilde der ikke let kunne opkomme nogen strid, eller striden vilde bli ganske overfladisk, men opfatningerne er afhængige af hinanden. Vore antagelser har indflydelse paa vor væremaade, og vor væremaade har igjen indflydelse paa vore antagelser. Vor kristendom kjendes baade paa kristelige antagelser og paa et kristeligt sind. Dette er nu vistnok i sin almindelighed anerkjendt, men her fattes den fulde klarhed og bestemthed. Det er nok saa at udviklingen i høi grad har trængt *meningen* tilbage til fordel for *væremaaden* — man kappes, nær sagt, om at forsikre at man «ikke holder kristendommen blot for lære, men ogsaa for liv», eller endog «hovedsagelig liv»; men altsaa dog *dels* det ene, *dels* det andet, en udvortes, *principløs* forbindelse — $^2/_3$ liv, $^1/_3$ lære, eller kanske endog $^4/_5$ liv, $^1/_5$ lære, altid dog en rest af uundværlig lære. Saa længe denne principløshed raader, kommer der ingen klarhed i sagen. Klarhed er her betinget af, at man erkjender: kristendommen er inderst inde liv, *kun liv;* for dette liv er læren og lærens gjenstand (altsaa Kristus) et middel, men ikke maalet. Mod denne erkjendelse tænker jeg mig, at udviklingen maa gaa.

Den *kirkelige* strid dreier sig om to spørgsmaal, som heller ikke bør blandes sammen. Det ene er: hvorvidt er det rigtigt at binde hver ny slegt til de lærdomme som kom op i den ældste kristne tid eller i reformationstiden, og at forpligte lærere, prester og prestelærere — konsekvent ogsaa alle andre, til at antage og forplante disse og kun disse lærdomme? Det andet er: hvad skal der gjøres med dem, som — trods de har paataget sig saadan forpligtelse — ikke opfylder den?

Til det første spørgsmaal vil jeg svare: det gaar godt an at bruge de gamle lærdomme nok saa længe, thi at finde et fuldt adækvat (sagen dækkende) udtryk maa vi give afkald paa. Der er ogsaa god grund til at gjøre hver ny slegt bekjendt med, hvad fædrene har ment. Men at *binde* nogen — lærer eller lærling

— til de gamle lærdomme, er urigtig. Det vilde forudsætte, at fortiden skulde være saa meget dygtigere til at finde passende udtryk end nutiden. Det vilde være at tilkjende meningen en større betydning end den har (se ovf.). Det kunde lede til at vi fandt os tilskyndet til at «tro» noget af hensyn til *andre* («kirken»), som kanske ogsaa syntes at maatte tro af hensyn til *os* — hvilket vilde ende i det meningsløse og grænse til det latterlige. Det vilde endelig være det samme som at gaa med paa, hvad det atanasianske symbol siger med rene ord: at den som ikke antager disse — dels svævende, dels yderst subtile — lærdomme, han kan ikke blive salig — hvilket er skammelig tale. Man bør altsaa ikke *binde* nogen, hverken lærer eller lærling, til de gamle lærdomme i bekjendelsesskrifterne, hverken ved ed eller løfte Men maa da ikke et kristeligt samfund altid samle sig om et eller andet udtryk for «sandheden»? Derpaa skal jeg her ikke indlade mig. Lad os først blive kvit *usandfærdigheden*, saa blir der altid raad med «*sandheden*», den løber ikke fra os.

Naar jeg skal besvare det andet spørgsmaal, saa gaar jeg ud fra som givet, at forpligtelsen paa bekjendelsen brydes. Ja, jeg antager at selv de mest rettroende er skyldige: «der er ingen retfærdig, end ikke én». Var det ikke saa, da havde ikke de særlig rettroende behøvet at opfinde ordet «grundtypen» — det skal være nok at være i overensstemmelse med bekjendelsesskrifternes grundtype; med andre ord: man er *ikke* i *fuld* overensstemmelse med dem. Og om det nu altid gjør en vis forskjel, om man afviger meget eller lidet fra bekjendelsen, saa er det ingen forskjel i principet, og dette med «grundtypen» baner bare vei for vilkaarlighed, sætter retløshed istedetfor ret, og rydder pladsen for uhæderlige afgjørelser. Men lad os tale om dem som vitterlig og i væsentlige punkter afviger fra bekjendelsen, folk som *Konow* og hans anselige følge — hvad bør der gjøres med dem? Her er en omstændighed tilstede som helt naturlig kan gjøre en vaklende. Naar et pligtbrud blir almindeligt, fordi det synes uundgaaeligt, da viger man uvilkaarlig tilbage fra at gjøre ansvar gjældende — spartanerne besluttede ved en vis leilighed at «lovene skulde sove». Der kan være forpligtelser som ligesom falder bort af sig selv. Ja, der kan være forpligtelser som det er en *pligt at bryde (pacta turpia)*. Forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne er netop en saadan forpligtelse som det maa regnes for undskyldeligt at bryde, delvis ogsaa pligt (f. ex. forpligtelsen paa det athanasianske symbols forbandelser af anderledes tænkende). Men paa den anden side: at overse en saa udtrykkelig forpligtelse som den en prest paatager sig og anse den for ugyldig — *det er for meget*, det kunde *ogsaa* virke demoraliserende. Naar jeg derfor tager sagen som den foreligger og springer over alle personlige hensyn, saa maa jeg erklære mig for, at pastor *Konow* sættes under tiltale. Og sættes han først under tiltale, vil han utvilsomt blive dømt med glans. Men da maatte der ogsaa, antager jeg, gaa en saa levende erkjendelse gjennem os alle (bl. a. dommerne selv) af, at vi var alle lige saa vel skyldige som den domfældte, og det hele forholds desperate beskaffenhed maatte da, antager jeg, gribe vor fornuft og vor samvittighed saa sterkt, at en forandring maatte blive resultatet. Dette vilde være en lykke. Og da det for at fremkalde en saadan krise er nødvendigt, at *Konow* ikke frivillig træder tilside, er det rigtig at det ikke sker. Resultatet turde da forhaabentlig blive større kirkelig frihed og sandfærdig-

hed, men ventelig vilde følgen ogsaa blive *frikirken* eller adskillelse af kirke og stat. Det bør dog forøvrig forstaaes, at ved frikirken opnaar man vel kirkelig, men ikke uden videre religiøs frihed.

Dr. Georg Fasting.

*

Hr. redaktør!

Spørgsmaalet Konow er, seet fra *en* side, meget simpelt, seet fra en anden meget vanskeligt. Seet fra den første side er det jo et udelukkende praktisk spørgsmaal, seet fra den anden gjennem det dogmatiske opdager man vanskeligheder, som ikke er saa let at svare paa. Jeg antager, at det ved nærværende leilighed ikke er anledning til at gaa ind paa *denne* side af sagen, hvorfor jeg her udelukkende skal holde mig til den anden, og det, hvad formodentlig her vil findes rigtigt, i størst mulig korthed.

En konfession er et religiøst samfunds standart eller fane. Den er bleven til dels for at konsolidere medlemmerne indad, dels for at give dem et samlingsmerke udad. Den forener bekjenderne indad, forsaavidt den udtrykker enstemmighed i opfatning af Kristi liv og lære. Saaledes udtrykker vor augsburgske konfession den fællesbetragtning af vor frelsers gjerning og menneskenes forhold dertil, som blev forfattet af den lutherske kirkes stiftere i sin tid og siden den dag har været normen for, hvorledes der skal leves og læres inden det lutherske kirkesamfund. Saaledes *ønsker* alle de, der tilhører dette samfund, at den kristne tro skal opfattes og forkyndes, og saaledes vil den have den forkyndt og fortolket fra sine prædikestole. Vil nu nogen være prest i dette samfund, *maa* han ved ed eller paa anden maade bindes til at holde sig denne opfatning efterrettelig, ellers kan han jo selvsagt ikke være *dette* samfunds tjener. Jeg taler ikke her, om hvorvidt den nuværende presteed er heldig som form for dette forhold eller ikke, men her sker der ikke andet, end hvad der finder sted inden alt det, der findes af samfund paa jorden: den, der vil gaa i dette samfunds tjeneste, maa paa en eller anden maade forpligtes paa samfundets love, ellers kan samfundet ikke bruge ham. Jeg skal bare som et illustrerende exempel paa, hvor almengyldig denne regel er, anføre, at noget akkurat tilsvarende til denne strid havde man for nogle aar siden i det nu ogsaa hos os bekjendte theosofiske samfund. Lederne hævdede, at tjenerne maatte være i overensstemmelse med *samfundets* opfatning af den nye lære. En del andre tjenere mente nei og maatte gaa ud. Nu, dette er en logik, som formentlig er gangbar over hele den vide verden, og vil formentlig ikke kunne bestrides med noget slags fornuftsgrunde. Altsaa siger jeg her, som har været min mening fra første øieblik, striden kom paa: Ære være Konow med hans selvstændighedstrang, det ikke lidet mod, han har lagt for dagen, og den personlige elskværdighed, alle er enige om at tillægge ham, men han kan med den tankegang, han for øieblikket fører, ikke være den norske kirkes tjener.

Jeg skal, siden jeg her kun udtaler mig om den praktiske side af sagen, endnu kun tilføie: Der bør henstilles til dem, som nærmest har med denne sag at gjøre, at der træffes forføininger til, at der ad lovgivningens vei bliver aabnet adgang til — f. ex. efter dansk mønster — for prester, der ikke kan tiltræde den gjængse opfatning af konfessionen, at stifte menigheder eller samle tilhængere om sig, der deler *hans* religiøse standpunkt. Jeg anser dette for den eneste udvei, ad hvilken man i kommende dage vil kunne undgaa en endnu

værre tilspidsning af den paagaaende strid, end den vi allerede er kommen ind i.

Røkens pgd. 4de novbr. 07.

Deres ærb.

Olaf Holm.

*

Hev ikkje tid til aa skriva no. Eg viser berre til siste boki mi, Solhov, fraa side 99—104 [«Religionskrigen» og «Den frie tanke».] Eg er slett ikkje samd med Konow, og hev alltid halde meg til mors theologi; men eg er sterkt imot, at dei skal jaga den ærlege mannen fraa si prestestilling. Det einaste som skulde hava magt til det, var hans eige samvit. Og Konow er ein samvitsfull heidersmann.

Anders Hovden.

*

Hr. redaktør!

De har anmodet mig om at sige min mening om prestestriden, som for tiden paagaar i Norge, og som har til fanemerke presten Konows sag. Det skal jeg gjøre med fornøielse. Al strid om sag, der føres med ærlige vaaben og indenfor sømmelighedens grænser, hilser jeg med glæde; thi det kan kun tjene til at sætte tanker igang, ægge til undersøgelse og vække samtaler i hjemmene.

At jeg *i realiteten* er enig med presten Konow i hans teologiske anskuelser, vil enhver kunne sige sig, der ved, at jeg selv er *unitarisk* prest. Og Konows anskuelser er jo ikke andet end den klare unitarisme. Men netop derfor maa jeg *juridisk* give baade hans og mine modstandere ret, naar de kræver, at Konow bør gaa af som luthersk statskirkeprest; og vil han ikke gaa frivillig, maa statskirken have ret til at afskedige ham. Jeg maa i saa maade fuldkommen billige de greie stykker, som har været skrevne blandt andre af pastor Jens Tandberg og Herman Lunde.

Naar enhver prest i statskirken maa forpligte sig til at *lære* overensstemmende med de luthersk fastslaaede bekjendelsesskrifter, saa kan dog den prest, der paa saa mange punkter lærer stik imod disse bekjendelsesskrifter som Konow gjør, ikke kunne gjøre fordring paa at staa i denne kirke. Der staar i den anden artikel om Jesus, at han er undfangen af den helligaand (og dermed menes uden tilsnigelser, at han skal være mirakuløst avlet, uden mand). Til end mere bestyrkelse tilføies: «fød af *jomfru* Maria». Dette tror — gudskelov — ikke Konow; men dermed er han kommen paa kant med led i den apostoliske troesbekjendelse. I tredie artikel staar, at man skal tro «*kjødets* opstandelse». Dette absurde dogme tror, gudskelov, heller ikke Konow; men dermed har han erklæret sig uenig med sin kirkes bekjendelsesskrift, og med hvad han har forpligtet sig til at lære. Hans opfatning af *forsoningen* er modsat den, der er udtalt i den augsburgske konfession, og den hører jo ogsaa med til de skrifter, der skal binde statskirkepresternes lære. Han nægter endvidere den selvmodsigende opfatning af treenighedslæren, som den atanasianske bekjendelse fremsætter, men se den hører jo ogsaa desværre med til de skrifter, hvorpaa vore prester skal forpligte sig. Og han vil da vist ikke være med paa, sammen med denne samme bekjendelse, at forbande dem, der ikke deler denne opfatning; thi saa maatte han jo forbande sig selv. Som prest i statskirken er han nødt til at oplæse og indskjærpe som Guds egen sandhed det lutherske nadverritual ifølge den lovbefalede alterbog — men hvor kan han det, naar han tænker reformert om nadveren? Han maa da først høitidelig forsikre: *saaledes* skal I tro og lære

for at annamme dette sakrament værdigen — og saa bagefter i hjertet sige: «men ikke for det, jeg tror nu selv ikke en døit af det». En saadan usand og tvetydig stilling synes jeg maatte blive umulig for en prest at holde ud. Derfor lad mig gaa ud, forkynde frit det jeg tænker og tror, og samle de skarer om mig, der kan dele min anskuelse.

Men vil du da, at kirken for evig tid skal stanse al fremgang, skal forvandle de fire hundreaarige opfatninger, der i den tid kanske var levende, til en stillestaaende sump, der vil udbrede stank? Nei. Men jeg siger bare: saalænge vi har en statskirke, der frivillig bygger mure om gamle, tilbagelagte standpunkter og omgiver dem med kristendommens glorie, en kirke der *vil* stillestaaen paa det teologiske omraade, saa maa denne kirkes medlemmer have lov at værge disse mure mod alle, der vil smugle dynamit ind bag uvidenhedens elskede brystværn.

Hele denne sag viser mig bare tydeligt, hvor utidsmæssigt og hvor uforsvarligt det er, fremdeles at ville binde presteløftet til bekjendelser, som i mangt er forældede og som mange af vore fremmeligste prester ikke længere deler i alle dele. Lad os blive fri denne teologiske spændetrøie, lad kirken blive en samling af frikirker, hvor de forskjellige sekter og meninger kan samle sig i fuld ligeret for loven omkring dem, der deler deres opfattelser. Saa kan de enkelte ringe jo binde sig til saa mange bekjendelseslænker de vil, og bygge saa mange mure de vil, og isolere sig saa strengt som de ønsker. Men lad ikke en kirke, der vil binde os til at staa stille, faa al den offentlige magt og ret til at herske over samvittighederne. Statskirken maa sprænges, menighederne faa vælge selv sine prester, og ingen stat ha ret til at sende folket prester paa halsen, der tages iflæng efter anciennitet, og som kanske bare er menighederne til forargelse og byrde.

En ting til maa jeg faa sige i sammenhæng med dette og med tanken paa den ortodokse presteskole, vi nu skal velsignes med. Det synes, som om mange vil fastslaa den gamle konservative opfatning som den *rette kristendom* og enhver noksaa liden afvigelse som kjætteri. Kristendom skal i deres øine være ensbetydende med ortodoksi. Dette maa sterkt advares mod. Man maa ikke lægge kristendom i tilegnelsen af visse troesdogmer — men i et *gudhengivent liv*. Dette liv kan findes under alle troesformer, selv de mest vildfarende. Og saa faar man lære at skatte *livet* og tolerere hverandres *former*. Jeg for min del føler mig overbevist om, at pastor Konows opfatning af kristendommen staar meget nærmere den oprindelige kristendoms, Jesu kristendoms, end den halv hedenske form, som nu udgjør den lutherske orthodoksi, at pastor Konows opfatning saaledes er mere *kristelig* end hans modstanderes i statskirken. Men det skal vi nu ikke disputere om, bare protestere mod den egenmægtighed, hvormed ortodoksien vil fastslaa sin opfatning som den ægte, ene kristendom. Lad os faa lænkerne sprængte, der vil binde fritalenheden her i landet og binde presternes lærefrihed. Men saalænge vi endnu maa bære lænkerne, og de velsignes af konge og kirke og lov, saa faar vi finde os i, at loven udøves, selv om det kommer til at gaa ud over kirkens modigste og ærligste og mest fremadskridende mænd.

Kristofer Janson.

*

Hr. redaktør!

Min mening om Konow-sagen er i al korthed følgende. Den selvmodsigelse, at et religiøst samfund, den

kristne menighed i landet, er blit til en statsinstitution, har det hidindtil lykkedes saa nogenlunde at dække over Grunden dertil er den, at oprøret mod statskirken hidtil bare har fundet sted indenfor lægmændenes kreds, og der har man ved stadige indrømmelser og stadig slappen paa principet kunnet holde det gaaende Dels har man gjennem dissenterloven ladet de aller ivrigste og besværligste faa lov til at gaa sin vei, dels har man gjort statskirken saa rummelig, at bare man betaler sine skatter og afgifter, kan alle som vil, faa lov til at være der; i saa maade kommer det ikke an paa, om man er ateist eller ortodoks lutheraner. Og statskirken har vedblit at være «den evangelisk-lutherske kirke» i Norge, hvor ordet forkyndtes purt og rent. Meget ideelt har det ikke netop været, men det har hængt sammen, og særlig for den religiøse ligegyldighed har det været en bekvem og i alle maader tilfredsstillende tilstand.

Men nu begynder besværlighederne at komme, for nu viser der sig de første oprørslyster blandt presterne. I al stilhed har der ogsaa tidligere været nogle saadanne tilfælde, men man har anvendt kirkens filt og kommet over det. Hr. Konow synes derimod at være ubøielig, og dermed har følgerne af sammenblandingen mellem kristendom og statsinstitution traadt frem i hele sin skarphed. Hvad skal man nemlig gjøre med saadan en prest? Man lever i det tyvende aarhundrede, man er klar over, at tvangsmidler i aandelige spørgsmaal er en uting, ja en nedværdigende skjændsel, og alle nogenlunde aandsbevægede og klarttænkende mennesker vender sig med harme bort fra de forsøg, som gjøres paa at faa denne sag til at blive en embedsmandsforgaaelse mod lov og reglement. Og selv om man denne gang fik floken greiet ved at faa hr. Konow jaget væk, den samme historie, det forstaar man vel, vilde snart komme op igjen. Hvad skal man saa gjøre?

I Danmark forudsaa Grundtvig allerede i 40-aarene, at tidligere eller senere vilde en saadan tilstand indtræde i statskirkerne. Han foreslog derfor som løsning: Lærefrihed for presterne og sognebaandsløsning med ret til at danne valgmenigheder for lægfolket. Herved kunde alle faa sit. De, som yndede en rationalistisk prest f. eks, kunde gaa til ham og for disse sine frivillige tilhørere kunde han faa tale saa rationalistisk, som han vilde. Men de, som selv personlig var troende i kristelig forstand, vilde have adgang enten til at slutte sig til en troende prest, eller danne sin egen frie valgmenighed indenfor statskirken med en af dem selv valgt prest. Grundtvigs forslag er gaat igjennem hvad sognebaandsløsning og valgmenigheder angaar, men ikke for prestefrihedens vedkommende, formodentlig fordi det endnu ikke er blit saa brændende et spørgsmaal, at det har krævet sin løsning. For øvrigt var for Grundtvig alt dette blot et overgangstrin til statskirkens fuldstændige opløsning, som han imidlertid godt indsaa først kunde komme gjennem udvikling og overgange.

Hos os i Norge vil de rent stedlige forhold med de store afstande ikke gjøre sognebaandsløsning og valgmenigheder synderlig virksomme. Noget vil de dog kunne udrette, og havde man havt dem, vilde de paa et sted som f. eks. Bergen muligens kunne have løst det hele spørgsmaal. Som sagerne staar, indser jeg ikke andet, end at den eneste udvei er at optage et energisk arbeide for at faa statskirken opløst. Vi er nu kommet til det punkt, at dens indre selvmodsigelse maa staa klart for alle

tænkende mennesker, og da blir det snart en aandsforbrydelse at opretholde en saadan anstalt.

Selv hos dem, der er saa uforstandige at ville anvende rettens tvang mod hr. Konow, ligger der nemlig paa bunden en følelse af, at der gjøres dem uret, og det er en berettiget følelse. Man faar nemlig ikke kristne mennesker fra, at rationalisme ikke er kristendom. Kristendommen er for dem noget bestemt historisk og noget bestemt paaviseligt. Den er en bestemt tro, saaledes som denne er udformet i den apostoliske trosregel, der er den kristne menigheds vilkaar for at blive optaget i menigheden. Hvad der ikke slutter sig til denne de kristnes grundtro, hører efter de kristnes mening ikke menigheden til. Derfor føler de sig krænket i sine aller inderligste følelser, naar de hører en forkyndelse, som er i strid med denne grundtro. Men samtidig forstaar mange af dem ikke, at netop dette standpunkt kræver med nødvendighed den fulde frihed, frivillighed fra forkynderens og frivillighed fra tilhørerens side, og at det hele blir meningsløst, naar de siger til forkynderen: Du forkynder ikke kristendom, derfor skal du væk. I stedet for at der skulde siges: Du forkynder ikke kristendom, derfor gaar vi fra dig til en anden, som forkynder den. Som forholdene nu er, svarer forkynderen: Jovist forkynder jeg kristendom, netop den ægte oprindelige kristendom, saaledes som jeg læser mig til den ud af bibelen og nutidens bibelforskning. Paa den maade kan man strides i al uendelighed, og hver part holder paa sit.

Nei, hver part maa faa lov til at gaa i sin retning. Vi maa tage det skridt fuldt ud, som er begyndt med dissenterloven og religionsfrihedens gjennembrud. Som borgere kan vi staa sammen i det fælles fædreland, men som tilhørende forskjellige religiøse opfatninger, ja religioner, maa vi have ret til at gaa hver sin vei, derhen hvor vort hjerte og vor samvittighed kalder os. Det er nu engang saa i det religiøse liv, at alene i subjektiviteten ligger sandheden.

Men derfor maa netop mindst af alt en religiøs retning sige til en anden, fordi den selv sidder inde med flertallet i landet: Er I ikke fornøiet som I har det og som vi steller for eder, kan I gaa eders vei ud af statskirken. Det rette er, at flertallet siger: Vi vil skabe saa fuldstændig en frihed her i landet, at alle kan føle sig tilfreds, derved at han og hun følger sin samvittigheds bydende. *V. Ullmann.*

Rasmus Løland.

Atter har vor landsmaalslitteratur lidt et stort, uerstatteligt tab. Rasmus Løland, forfatteren af de mesterlige barnefortællinger «Ungar», «Paa sjølvstyr», «Kor vart det av jola» og mange andre, er død. Hans bortgang er en ulykke som Per Sivles død for nogle aar siden. Det ligger nær at nævne disse to sammen. De fremtraadte begge — og ydede straks sine bedste ting — i slutten af ottiaarene Sivles «Sogor» om en guts mangehaande oplevelser i med- og modgang, om hans venner blandt dyr og mennesker, hans daglige færd og ufærd udkom samlet i 1887. Og aaret før havde Løland offentliggjort sin allerede nu klassiske fortælling: Litle Eirik og grisen. Som skribent naaede Løland vistnok ikke Sivles mesterlige kraft og knaphed, hans sprog eiede heller ikke det overbevisende dialektpræg som den andens. Men han havde ogsaa havt megen modgang og mange hindringer at kjæmpe med, før han naaede saa langt frem, at han kunde begynde at skrive bøger. Den sidste bog, som laa færdig fra hans haand, havde han kaldt «Paa skuggesida» — der havde han selv levet det meste af sit ikke altfor lange liv.

Rasmus Løland.

Rasmus Løland var født den 21de mai 1861 ved Hylsfjorden i Ryfylke. Hans ungdom gik hen med tungt slid for brødet. Det svære udearbeide — det var mest tømmerhugst — ødelagde hans helbred. En smertefuld hjertesygdom, hvortil kom tungsind og grublerier, tvang ham omsider til at søge sig lettere sysselsættelse, ved træskjæring og lignende. Omkring denne tid var det han begyndte at skrive. Paa amtsskolen var han gjennem Garborgs blad «Fedraheimen» blevet vakt til forstaaelse af landsmaalets betydning for de bondefødte forfattere, — og det var paa dette nye sprog, han nu prøvede sine kræfter. En liden fortælling, «Hans og Margrete», som han fik trykt i et tidsskrift, skaffede ham anerkjen-

delse fra kyndigt hold. Og i begyndelse af 1890-aarene kom de tre smaa bind «Skuld», «Paa sjølvstyr» og «Ungar», i hvilke Løland fremtræder som den modne fortæller og menneskeskildrer.

En liden beretning som «Skuld» er i al sin enkelhed og fordringsløshed helt udmerket. Den gir et billede af en udfattig vestlandsk husmandsfamilies mangehaande sindsbevægelser i den angstens time, da de stakkars folk faar besøg af den mand, som eier dem med hud og haar. Et trist motiv behandlet med et stilfærdigt lune, der virker som et godt smil. Slige solstreif ind i mørket kunde man altid glæde sig over i Lølands billeder af livet.

I de følgende bøger «Ungar», «Paa sjølvstyr», «Smaagutar», «Det store nashorne» og «Kvitebjørnen» har Løland givet os sit ypperligste verk. Ingen opfunden skildring kan være enklere, mere oprigtig og overbevisende end disse ukunstlede fortællinger om smaa og store barn, som er udformede med saa stor og fin en kunst. Alt er holdt nær ind til den strengeste virkelighed, men denne er gjennemaandet af en skjær og tendre poesi Løland kan skrive en spændende roman om saa lidet merkværdige hændelser, som at lille Erik forfølges af en gris, eller at vesle Nils har gaaet sig vild i skogen. Og han kan med ubevidst skarpblik og en helt religiøs sans for nuancen og de smaa overgange give et psykologisk detaljmaleri af, hvad en slig liden fyr gjennemgaar af oprivende sindsbevægelser, naar han har gjort noget galt: Skam, anger, trods, skadelyst og skadefryd, saa vi maa tænke paa russernes fantasifulde udredninger af alt det ubevidste og forsvindende smaa i sjælelivet.

Sin første store fortælling «Skattegravaren» udgav Løland i 1894. Den var ikke helt vellykket, — hans talent laa ikke for en mere omfattende, romanlignende komposition. Til gjengjæld var novellesamlingen «Emne» (1896) saa meget mere betydelig. Det er mest de skibbrudne eksistensers saga, som her fortælles. Ufuldbaarne kunstnernaturer, som visner bort i en afstængt fjeldbygds øde ensformighed. Naturbørn med ømme nerver og fine, modtagelige sind, som bærer skjønhedsdrømme og underlige længsler i hjertet, men blir gaaende om som hjemløse, foragtede halvtomsinger blandt sine egne. Hvem ved, hvad de kunde drevet det til, den syge felespilleren eller den stakkars mislykkede digter, om de havde faaet et lidet glimt af forstaaelse ind over sin armodslige tilværelse? Men de skulde ikke naa frem, og de er endt i mismod og graa haabløshed, «liksom graset veks ut i kvite bladlause tæger og broddar i staden for til straa og blom, naar det er stengt burte fraa soli». Dog, der er ingen dulgt bitterhed i disse skjæbnehistorier. Disse udstødte og overflødige bøier sig under nødvendighedens lov.

Der er dog ikke bare billeder fra skyggesiden i denne bog. I «Mansemne» gir han fornøielige interiører fra nogle hjem, hvor barna spiller herrer, og i «Nervesliten» driver han løier med etpar syge udi egen indbildning.

Siden har Rasmus Løland udgivet flere novellesamlinger, blandt hvilke jeg nævner «Jordvend» — titelfortællingen er et dybsindigt, ypperlig fortalt eventyr —, «Hugtekne», «Heime og ute». Desuden har han leveret nogle fortrinlige oversættelser.

Hans siste større fortælling er «Aasmund Aarak», — den minder meget om de mørke skildringer i «Emne». Det er en sygehistorie, en langt udspunden beretning om et trist, forfeilet liv. Størst værdi har den ved sin enkle, høitidsfuldt-monotone stil og de skjønne landskabsbilleder. I Aasmund Aaraks digt har Løland skrevet sin svanesang:

Her vil eg liggja i denne urd,
som saa fagert mot soli snur.
Her vil eg faa meg mi siste kraa
under folnande lauv og straa,
under mosegrodd eikegrein,
djupt i urdi innunder stein.

Og so sidan fraa vaar til vaar
veksa uppat, naar soli skin,
veksa uppat i tre og grein,
lauv og mose og straa paa stein,
veksa uppat i blomen fin . . .

Carl Nærup.

Mod opiumsmanien.

Det er med opiumsmanien som med alkoholismen. Trods dem, som bekjæmper den, stiger antallet af ofrene for denne landeplage. Lovgivningen er ude af stand til at undertrykke den — ofte er den ogsaa altfor mild mod den. Imidlertid er der folk, som efter at have været offer for den, gjerne vilde renoncere paa den, men ikke magter det, fordi de ikke har viljestyrke nok. Man kan dog helbrede dem ved brugen af en plante, som netop er opdaget paa halvøen Malakka, og som — synes det — er af virkning mod opiumsmanien. Planten, som vokser i skogen, kaldes videnskabelig *combretum sundaicum*. Man lager et dekokt af dens blade og blander det med opium. Røgeren tager for hver dag en dosis mindre opium og en sterkere dosis combretumdekokt. Resultatet har været, at nær 400 opiumsrøgere har opgivet sin livsfarlige vane, og at salget af den farlige substans i den region, hvor midlet har været benyttet, er gaaet ned med mere end tredive kasser om maaneden. Det var ved et rent tilfælde, man opdagede combretums egenskaber. Kinesiske vedhuggere, som manglede the, fandt denne plante, lavede et afkog af den og erfarede, at den medførte afsmag for opiumspiben. Det vil ikke være umuligt, tror man, ligeledes at benytte sig af combretum mod alkoholisme. Man vil, takket være denne velgjørende plante, have for haanden et nyt alkaloïd, der skal tjene til stimulans for nerverne ligesom the og kaffe og paa samme tid reagere mod brug af alkohol og opium. Man er i denne henseende, sandt at sige, endnu kun paa gisningernes stadium, men disse er ogsaa af saadan vægt, at forsøg med combretum paa invetererte alkoholister maa anbefales. Hvis resultaterne svarer til forventningerne, vil den opdagelse, som er gjort paa halvøen Malakka, være af uvurdelig betydning.

Felttjenesteøvelserne i 1907.

Af Oberstløitnant *H. D. Lowzow.*

(Slutn.).

Sydpartiets styrke ved Gjerdrum nøiede sig først med at demonstrere med 1 trop mod fiendens flanke, men fik senere af sin korpschef ordre til at søge forbindelse med Skoleeskadronen og deltage i kampen ved Gjermaaen. Den gik nu frem mod Heni og kastede nordpartiets flankedækning. Af denne veg kavaleritroppen tilbage over Hellen bro og sluttede sig til hovedstyrken ved Ask. Hjulrytterne gik efter eget initiativ tilbage mod nord for at dække Kraakfos bro. Imidlertid havde hjulrytterne lidt saa meget, at afdelingen sattes ud af kamp for en time.

Hølandske eskadron med mitraljøseafdelingen og troppen af Ullensakerske fulgte efter den vigende fiendtlige trop over Hellen bro og nærmede sig Ask i ryggen af Oplandske korps. Dettes stilling blev temmelig vanskelig. 6 troppe og 4 mitraljøser mod 7 troppe og 5 mitraljøser, og fienden i front og ryg. Kom angrebene samtidig fra begge sider, kunde stillingen blive yderlig kritisk. Men det gjorde de ikke. Det er ikke let for 2 afdelinger at holde nøiagtig forbindelse, naar de har et fiendtligt korps imellem sig. Høland gik dristig paa fra nord, — antagelig for at komme tidsnok til at deltage i den kamp, som antoges fremdeles gaaende. Den kastede en skytterlinie frem, bragte mitraljøserne i stilling mod Ask og havde ryttere i reserve til indhug. Men deroppefra modtoges den, før skytterne endnu var komne af hestene, med en saadan ild fra Oplands vel dækkede skytterlinier og dets listig placerede mitraljøser, at sydpartiets afdelinger efter kampdommerkjendelse maatte gaa tilbage med tab af $^1/_3$ af sin styrke og 2 mitraljøser, hvilket alt blev sat ud af kamp for en time.

Lidt efter nærmede Skoleeskadronen sig mod Ask fra syd; men nu var stillingen helt forandret. Det gunstige øieblik til samvirken var tabt, og eskadronen kunde lidet udrette mod overmagten Kampens — særlig kavalerikampens — udfald afhænger ofte af minuter, og skjæbnen havde været nordpartiet gunstig.

Kort efter det sidste sammenstød — kl. 2,30 em. — blev kampen afblæst, og den indviklede stilling, der jo ikke kunde være holdbar gjennem længere tid, løstes af overledningen saaledes, at nordpartiet skulde gaa tilbage nord Gjermaaen og udsætte sin bevogtning for natten i en linie over Hellen bro—Heni kirke—Sandum —Dragvold—Myrhus.

Sydpartiet skulde stille sin bevogtning i linien Lauten—Ullensaker kirke—Gjerdrum meieri (ved broen øst Ask)—Ask.

Oplandske korps ordnede i hovedtrækkene sin bevogtning saaledes:

Ringsakerske eskadron fik at bevogte linien Eikeberg—Kokstad—Heni kirke, og den skulde fremskyde en bevogtningsafdeling til Gjerdrum kirke.

Hjulrytterafdelingen fik at bevogte strøget fra Heni kirke over Sandum til Lerelven.

Bag denne linie laa Stangeske eskadron og mitraljøseafdelingen som forposternes hovedstyrke ved Kjærstad, færdig til at understøtte der, hvor en fiende vil forsøge at bryde igjennem.

Paa østsiden af Lerelven stod fremdeles Totenske eskadron alene med den opgave at bevogte den ca. 1/2 mil lange linie fra Lerelven over Dragvold til Myrhus.

Paa tilsvarende maade ordnede Akershusske korps bevogtningen paa sin side i den opgivne linie.

Bag disse tynde linier med sine sikkerlig meget aarvaagne feltvagter og posteringer, poster og patruljer vilde nu partiernes hovedstyrker, som denne aften var samlede ved Skedsmo og Gardermoen, have kunnet hvile i ro uden frygt for overraskende overfald. — Imidlertid havde ogsaa overledningen ved sine ordrer sørget for, at det ikke kom til andre fiendtligheder end mulige sammenstød mellem fiendtlige patruljer eller andre smaa bevogtningsafdelinger før kl. 7 næste morgen. —

Jeg har for den første manøverdags vedkommende fulgt saa nogenlunde hver enkelt afdeling for at give et indtryk af kampen, som den kunde arte sig i dette lidet overskuelige terræng. Men næste dag rykkede alle vaaben med et utal af afdelinger ind paa skuepladsen. Naar generalstabens beretning om deres bedrifter foreligger, vil det være en stor bog. Det kan vi ikke indlade os paa her. For den 2den dag, da partiernes hovedstyrke kom i kamp, skal jeg søge at skildre kampen i de store drag og en enkelt episode lidt nærmere. De følgende dage vil blive behandlede mere summarisk.

2den manøverdag (3die september).

Den foregaaende dag havde veiret været nogenlunde bra. 3die september var himlens sluser aabne. Hvad der skede den dag foregik for en stor del under en mild, men temmelig massiv dusch af svære regndraaber; og hvad der blev gjort, udførtes af officerer og soldater, der var gjennemvaade til skindet. Men det kjølnede slet ikke det friske kampmod. De infanterimasser som i svære kolonner rykkede frem fra begge sider var i det bedste krigshumør, og særlig langede nordpartiets avantgarde paa sin marsch fra Gardermoen til Hellen bro godt ud for snarest mulig at komme i ilden.

Vi kjender partiernes opgaver. De havde begge valgt at gaa frem med sine hovedstyrker ad den korteste vei paa vestre side af Lerelven.

Sydpartiets fremrykning foregik saaledes:

Vest Lerelven paa veien fra Skedsmo mod Ask gik

Avantgarden,

chef: oberst Strugstad.

1ste regiment,
1 batteri,
1 sappørpeleton,
1 sanitetspeleton.

Hovedstyrken.

2det regiment,
2 batterier,
1 sanitetspeleton.

Øst Lerelven gik et

høire sidedetachement,

chef: oberst Jacobsen.

3die regiment,
1 batteri.

Dette detachement skulde gaa fra Skedsmokorset over Lerelven ved Frogner. Som vi hørte, havde nordpartiet den foregaaende dag sendt

en hjulrytterpatrulje for at sprænge broen ved Frogner. Dette lykkedes ikke, patruljen blev stanset af fienden, og det saa derfor ud til, at sydpartiets pontonnerkompani skulde gaa glip af den øvelse, at slaa bro for detachementet over Lerelven. Men her greb overledningen ind. Den dekreterede, at veibroerne ved Frogner og Lersund var sprængt af skytterafdelinger, og pontonnererne gik til arbeidet. Mandag aften og tirsdag morgen drev de paa. At slaa pontonbroen var snart nok gjort; længere tid tog det i dette terræng at anlægge skikkelig vei for artilleriet paa begge bredder ned til den nye bro. Men kl. 8½ tirsdag morgen var veien og pontonbroen i fuld orden.

Sydpartiets telegrafafdeling fik ogsaa sin fulde hyre. For at forbindelsen mellem kolonnerne paa begge sider af elven skulde kunne vedligeholdes paa bedste vis, skulde den fra Skedsmokorset bygge felttelegrafledninger frem til Fjeldstad, et stykke syd for Ask paa vestsiden, og til Kløften paa østsiden af Lerelven. For sikkerheds skyld skulde der desuden istandbringes optisk signalforbindelse med stationer ved Skedsmokorset, Hexebergfjeldet og Kløften. Disse linier og stationer blev ogsaa istandbragt, men kom saavidt vides ikke til anvendelse under dagens kamp.

Sydpartiets foreløbige maal var at sikre sig linien Ask—Ullensaker kirke som udgangssted for den fortsatte fremrykning.

Som det vil sees, anvendte den dertil i forreste linie 1 regiment og 1 batteri paa hver side af Lerelven, medens som hovedstyrken 1 regiment og 2 batterier fulgte efter paa vestsiden.

Nordpartiets hensigt var at stanse fienden længst mulig sydpaa, om mulig kaste ham tilbage, og det havde valgt at gaa sterkt offensivt frem. Ogsaa nordpartiet delte sin styrke.

Frem ad veien Røgler—Brudalen—Bratval—Gislevold—Kraakfos bro—Kjerstad rykkede:

Avantgarden,
chef: oberst Rustad.

2 bataljoner af 1ste regiment,
Sappørkompaniet,
1 sanitetspeleton.

Hovedstyrken
(i følgende marschorden):

1 bataljon af 2det regiment,
3 batterier,
2 bataljoner af 2det regiment,
Telegrafafdelingen,
2 sanitetspeletoner.

Ad veien over Ukustad—Austad bro—Holter kirke gik

Høire sidedetachement. 1ste kompani af 2det regiment.

Alle disse afdelinger skulde altsaa over paa Lerelvens vestre side.

Paa dens østre side skulde holde sig *venstre sidedetachement.* Chef: oberst Ødegaard.

2 bataljoner af 1ste regiment med 1ste regiments mitraljøseafdeling.

Dette detachement skulde følge veien fra Gardermoen over Jesseim—Dragvold mod Kløften.

Sydpartiet, der var i fremmed land, gik forholdsvis forsigtig frem. Nordpartiet gik hurtig frem paa alle veie.

Men før partiernes store masser kunde naa frem, udspilledes der en række smaakampe mellem begge parters kavaleri, der siden den foregaaende dag havde staaet nær indpaa hinanden. Som vi hørte havde begge parters kavaleri — foruden den selvsagte forpligtelse til stadig fortsat opklaring — det hverv at fastholde for partiet de linier, til hvilke de var naaet frem. Sydpartiets kavaleri, der var 1 eskadron og 1 mitraljøse sterkere, mente desuden at kunne udvide sit omraade en del og gik derfor saa smaat paa.

Fra Kløften sendtes Eidsbergske

eskadron nordover. Totenske eskadron som havde sendt 1 trop frem til Dragvold, maatte efter nogen skudveksling drage denne tilbage til Trøgstad gaard, men hævdede sin stilling her.

Skoleeskadronen, der var forsterket med hjulrytterne, gik frem fra Ask. Paa nordpartiets side var nu Stangeske eskadron skudt frem bag Hellen bro, som den havde forberedt til sprængning, medens Ringsakerske eskadron med mitraljøseafdelingen stod ved Kjærstad. Stangeske eskadron, der havde Skoleeskadronen og hjulrytterne i fronten, truedes snart i venstre flanke af Hølandske eskadron, der rykkede frem østenfra over Tori paa nordsiden af Gjermaaen. Stange maatte da gaa tilbage. Hellen bro sprængtes[1]), 1 trop efterlodes foreløbig for at iagttage og opholde Hølandske eskadron og med de 2 øvrige troppe besattes en stilling paa høiden ved Kokstad, hvor det kom til et sammenstød med Skoleeskadronen.

Imidlertid trængte Hølandske eskadron frem langs bygdeveien, der fra Heni kirke fører frem et stykke syd for Kjerstad. Her kom den først i kamp med den efterladte trop af Stangeske eskadron, derefter ogsaa med Ringsakerske og blev desuden beskudt af Oplands mitraljøser ved Kjærstad. Ligeoverfor denne ild søgte Hølandske eskadron dækning bag nogle huse søndenfor Kjærstad. Men efter faa minuter maatte den igjen tilbage.

Kl. 10,50 rykkede spidsen af Østerdalens liniebataljon, der gik forrest i nordpartiets avantgarde, frem forbi sit kavaleri, og dermed var stillingen helt forandret. Hølandske eskadron trak sig hurtig tilbage, og nogen tid efter sendte nordpartiets chef Oplandske korps over til den anden fløi til venstre sidedetachement.

Skoleeskadronen trak sig tilbage syd for Gjermaaen og den og hjulrytterne gjorde alt for at forsinke nordpartiets fremtrængen. At Hellen bro var sprængt kom nu sydpartiet tilgode. Efter kampdommerkjendelse kunde broen først gjøres passabel for infanteri efter 20 minuters arbeide og for artilleri efter 1 time. Til en begyndelse maatte altsaa spidsen stoppe op, og skytterne paa nordsiden af elven søgte at forhindre arbeidet. De dreves efterhaanden tilbage ved overlegen ild fra sterke skytterlinier fra nordsiden og kl. 11,40 fm. passerede den første afdeling af nordpartiet broen.

Et kort stykke bag denne ligger en høide, paa toppen en stue og en kjæmpehaug. Skraaningen ned mod elven brat og ujevn, delvis dækket af løvskog. Her oppe paa kjæmpehaugen stod allerede Skoleeskadronens mitraljøse i en udmerket stilling og i høide med mitraljøsen tog nu Skoleeskadronens skyttere og hjulrytterne stilling. Det gjaldt for enhver pris at hindre, at dette vigtige overgangssted helt faldt i nordpartiets hænder, forinden sydpartiets infanteri naaede frem; og man vidste, at det nærmede sig med sterke skridt. Her forefaldt nu en af de mest dramatiske episoder under denne «krig». Kavaleristerne og hjulrytterne sigtede og skjød raskt og udholdende mod fienderne paa den anden bred og derefter mod dem, der efterhaanden dukkede frem i skogbrynet nedenfor høiden paa denne bred. Mitraljøsens tromme gik ustanselig med de kraftigste hvirvler. Kampdommerne samlede sig paa høiden for at se, hvorledes det vilde spænde af. Oppe i retning mod Ask kom sydpartiets første infante-

---

[1]) Selvfølgelig som ved alle saadanne leiligheder markeret.
Der fæstes nogle træklodser formede som sprængdaaser ved de dele af broen, der skal slaaes af, og en plakat paa rækværket forkynder resultatet.

rister tilsyne. Det var avantgardens forreste kompani, 4de kompani af jægerkorpsets landværn, der kjendte situationen og kom i springmarsch nedover. Nu var de fremme, infanteristerne kastede sig ned i skytterlinie ved siden af kavaleristerne — situationen var reddet! Men nei. Et øieblik efter knitrede en voldsom ild fra skogbrynet nedenfor. Hele 3 kompanier havde nordpartiet udviklet i fronten. Fra høiden ved Aamodt bragede det løs fra et kompani, der beskjød forsvarerne i flanken. Og et øieblik efter styrtede der frem fra en kratbevokset slugt knapt 50 meter fra forsvarerne et kompani østerdøler med paasatte bajonetter. Kampdommeren traf kjendelse for, at høidens ihærdige forsvarere maatte gaa tilbage. Nordpartiet kunde frit udbrede sig foran broen. Klokken var da 12,30 em.

Foreløbig var det alene nordpartiets 2 avantgardebataljoner, der kunde trænge frem og sætte sig fast syd for Gjermaaen under stadig kamp mod sydpartiets avantgarde, hvis afdelinger nu efterhaanden naaede frem til kamppladsen og udviklede sig til strid. Den gik frem fra Ask med jægerkorpsets landværnsbataljon i fronten i retning mod Hellen bro. 1ste skolebataljon gik fra Ask mod Fossum, hvorved den kom op i nordpartiets flanke. De 4 mitraljøser bragtes i stilling ved Ask. Jægerkorpsets liniebataljon stod foreløbig i beredskabsstilling et stykke bag landværnsbataljonen. Slagbilledet blev snart livlig. Paa begge sider sluttede skytterlinie sig til skytterlinie og ilden knitrede langs de udstrakte linier. Kampen dreiede sig især om høiden ved Kraakvaal, en gaard ca. 1 km. nordenfor og en del lavere end Ask. Nordpartiets forreste bataljon, Østerdalens linie, holdt paa at blive trykket tilbage, men fik snart hjælp af Gudbrandsdalens liniebataljon og holdt stillingen.

Kl. 1,20 em. var norpartiets hovedstyrke naaet frem mod Hellen bro. 2 bataljoner rykkede over. Østerdalens landværnsbataljon droges ud til høire til Fossum og greb her ind i kampen. Hedemarkens landværnsbataljon gik ud til venstre og forlængede venstre fløi øst Kraakvaal. Nordpartiet havde nu i kamplinien 4 bataljoner, 2 paa hver side af hovedveien, samt hjulrytterafdelingen. Den resterende bataljon, Gudbrandsdalens landværn, stod som reserve ved Hellen bro.

Ved denne tid havde ogsaa kanonernes drøn begyndt at blande sig i kamplarmen

Sydpartiets avantgarde havde trukket sit batteri frem til høiden ved Ask paa østsiden af gaarden, og en del over kl. 1 em. aabner det ild mod det fiendtlige infanteri.

Sydpartiets hovedstyrke havde nærmet sig. Noget over kl. 2 em. kjørte dens 2 batterier i stilling ved Hønsi, og det ene batteri aabnede kl. 2,40 em., det andet kl. 3,37 em. indirekte ild mod det fiendtlige artilleri, der ikke kunde sees fra de 2 batteriers standplads, men fra en udstillet observationspost.

Af nordpartiets artilleri var 1 batteri kjørt op paa høiden ved Kokstad, hvorfra det omkring kl. 1½ em. aabnede ild mod det fiendtlige artilleri ved Ask. Fra kl. 1,50 em. beskjød batteriet det fiendtlige infanteri. Senere kjørte endnu et batteri op ved Kokstad og begyndte kl. 2,10 em. ilden mod det fiendtlige artilleri. Senere beskjød begge batterier afvekslende det fiendtlige artilleri ved Ask og det fiendtlige infanteri. Batterierne ved Hønsi kunde ikke sees, blev ikke paa anden vis opdagede og derfor heller ikke beskudte af nordpartiets artilleri. Nordpartiets

tredie batteri havde rekognoseret en stilling øst hovedveien nær Heni kirke, men kom paa grund af begivenhedernes gang ikke til at deltage i dagens strid.

Infanteriet af sydpartiets hovedstyrke blev nu ogsaa sat ind.

Af Kristiania liniebataljon blev 3 kompanier sendt frem østenfor Ask og 1 kompani endnu noget længere ud til høire for at dække flanken.

Smaalenenes landværnsbataljon og 2 kompanier af 2den skolebataljon sendtes frem over Fjeldstad for langs Gjermaaen at føre et stød mod nordpartiets venstre flanke.

De 2 resterende kompanier af 2den skolebataljon stilledes som brigadereserve søndenfor Ask.

2det regiments mitraljøseafdeling blev trukket frem i kamplinien.

Det tilsigtede flankestød gik imidlertid over til en operation mod nordpartiets ryg. For at sikre sin venstre flanke havde nordpartiet detacheret et kompani paa nordsiden af Gjermaaen. Dette befandt sig ved veien, der fra Gjerdrum kirke fører mod Ask. Den energiske kompanichef, som i sin tid har hørt skarpe kugler pibe over slagfeltet, nøiede sig imidlertid ikke med en passiv afventende rolle bag broen, men gik over denne og frem mod flanken af det fiendtlige artilleri ved Ask. Dette kunde være bra nok, og skal til en begyndelse have vakt adskillig bekymring ved sydpartiet, hvor man antog kompaniet for at være spidsen af en fremrykkende bataljon. Men nu skulde det til uheld træffe, at kompaniet stødte sammen med de fremrykkende afdelinger af sydpartiets hovedstyrke. Det blev trængt bort fra broen og maatte gjennem slugterne søndenfor Gjermaaen drage sig over til sit parti. Nu var veien over broen fri. Den afdeling af sydpartiet, der skulde udføre flankestødet (hvortil sluttede sig det detacherede kompani af Kristiania liniebataljon, saa at styrken voksede til 7 kompanier), gik over elven og slog ind paa veien mod Gjerdrum kirke. Da man ikke kjendte stillingen saa nøie, og da man ikke ønskede at stanses ud for nordpartiets flanke, men vilde benytte anledningen til at komme helt i dets ryg, gik denne styrke, der førtes af oberst Steffens, helt op til Sandum og derfra i nordvestlig retning ind mod nordpartiets retrætvei mod Kraakfos. Her skulde man da atter gaa mod syd for at tage nordpartiet i ryggen.

Imidlertid bølgede kampen frem og tilbage i terrænget mellem Gjermaaen og Ask. Snart maatte en afdeling paa den ene side gaa tilbage, fordi den blev beskudt i flanken, snart en afdeling paa den anden side, fordi den blev udsat for overvældende ild Kampdommerne havde nok at gjøre med at skifte ret saa retfærdig som mulig, og adskillige afdelinger eller dele af afdelinger blev sat ud af kamp for kortere eller længere tid paa grund af de lidte tab.

Omkring kl. $3^1/_2$ em. fandt chefen for kampdommerne, at partierne var komne hinanden saaledes paa livet, og at kampen havde været saa voldsom, at et resultat maatte være naaet. Han dekreterede derfor: Nordpartiet har ikke kunnet tage stillingen ved Ask, men kan dog hævde den stilling det selv indehar. Nordpartiet besluttede at blive staaende.

Men da dette jo heller ikke kunde føre til fortsat øvelse, bestemte chefen for kampdommerne:

Paa grund af sydpartiets overmagt og fremrykningen i flanken maa nordpartiet gaa tilbage over Gjermaaen. — dog uden at blive forfulgt af sydpartiet.

Kl. 3,47 em. afblæstes kampen uden at det tilsigtede stød i nordpartiets ryg endnu var kommet til at virke.

Hvad der foregik øst Lerelven skal jeg blot berøre i faa ord.

Totenske eskadron holdt sin stilling ved Trøgstad gaard til kl. 9,30 fm. Da ankom oberst Ødegaard med sine 2 bataljoner og 1. regiments mitraljøser, hvilke afdelinger havde udført en rask marsch fra Gardermoen. Han beordrede Totenske eskadron til med 1 trop at dække venstre flanke og med 2 troppe at dække høire flanke og søge forbindelse med nordpartiets hovedstyrke over Kraakfos bro Med sit infanteri drev han under stadige skjærmydsler Akershusske korps tilbage, tog Kløften station og trængte endnu et par km. længere sydover til Brotnu, hvor han kl. 1,30 em. stødte paa fiendtligt infanteri. Under denne fremrykning blev 1 af nordpartiets kompanier ilde tilredt af kavaleriets mitraljøser.

Sydpartiets høire sidedetachement var efter overgangen over pontonbroen ved Frogner gaaet frem med hovedstyrken paa hovedveien mod Kløften, medens et kompani sendtes ad en sidevei til høire mod Ullensaker kirke.

Da de 2 detachementer stødte sammen i høide med Brotnu, udspandt der sig en infanterikamp, der endte med at nordpartiet gik tilbage. Kl. 3,15 tog sydpartiet Kløften station, hvor hovedstyrken foreløbig stansede sin fremrykning.

Nordpartiet tog stilling ved Ullern ca. 5 km. nord Kløften station.

Medens kampen stod paa ankom Oplandske korps til Trøgstad, hvor det kl. 2 em. forenede sig med sin 3. eskadron (Toten). Derefter gik korpset — for at sikre nordpartiets venstre flanke — frem mod Ullensaker kirke, hvor det stødte paa en fiendtlig styrke bestaaende af 1. kompani infanteri, 1 hjulrytterafdeling og 1 trop kavaleri. Oplandske korps tog dækket stilling bag Hauger meieri et stykke nordenfor kirken. Herfra fik det anledning til at beskyde med mitraljøser fiendtligt infanteri, der marscherede paa veien fra Kløften til Ullensaker kirke.

Efter overledningens bestemmelse tog sydpartiet stilling for natten med sin bevogtning i linien Hellen bro — Gjerdrum kirke — Lauten.

Nordpartiet med sin bevogtning i linien Kokstad — Heni kirke — Sandum og videre over Lerelven foran venstre sidedetachement, der laa om Dragvold og Trøgstad, og Oplandske kavalerikorps, der laa ved Jesseim.

Under dagens kamp fulgte fegtningstrænet (patronkjærrer, sygetransportvogne) nær efter sine afdelinger. Ammunitionskolonnerne, der skal erstatte forbruget under eller efter en kamp, trækkes ofte frem efter tropperne. Nordpartiet havde ladet sin følge efter hovedkolonnen. Men bagagetrænet (med fornødenheder for bivuakeringen om natten) og det store træns proviant- og furagekolonner holdes langt tilbage for ikke at spærre veiene med sine lange vognrækker og for ikke unødig selv at udsættes. Sydpartiet havde ladet sit bagagetræn blive staaende ved Skedsmokorset og det store træn paa bivuakpladsene i Skedsmo. Nordpartiet havde ladet begge dele blive tilbage paa Gardermoen. Først naar kampen er slut, og det er bestemt, hvor afdelingerne skal ligge om natten, kjøres bagagen, provianten og furagen frem til bivuakpladsene, hvor de maaske først kan ankomme sent paa kveld. Særlig det store træns rolle er under en feltmanøver ikke altid ublandet behagelig. Om formiddagen lastning af vognene ved magasinerne — som regel ved jernbanestationer. Om eftermiddagen eller aftenen frem til afdelingerne, som ikke altid er let at finde. Et held, naar lysningen fra leirbaalene gjennem høstnatten viser retningen. En liden feil eller bare en unøiagtighed i ordren kan bringe

kjedelige ulemper. Det hændte iaar, at en afdeling af trænet fik ordre til at kjøre til en afdeling ved Haga. Den kjører til Haga i Ullensaker, træffer ingen og forstaar, at det maa være Haga i Nannestad — 15 km. til en anden kant. Imidlertid venter tropperne med utaalmodighed provianten. Naar denne er afleveret sent paa kveld, skal vognene tilbage til sine egne, stundom fjerne bivuakpladse. Det hændte, de kom til ro kl. 5 om morgenen. Men derfor ingen sure miner og ingen trætte mænd. Det saa man vist heller ikke. Trænet hænger i til det sidste.

3die manøverdag. (4de september). Sydpartiet, som nu var i besiddelse af overgangene over Gjermaaen, gik denne dag frem for at fortsætte det under natten afbrudte angreb. Fra østsiden af Lerelven blev det meste af kavaleriet, 1 bataljon og 1 batteri trukket over til vestsiden, saa at høire sidedetachement nu blot kom til at bestaa af 2 bataljoner og 1 eskadron. Hele den øvrige styrke gik om morgenen i flere kolonner frem til et afgjørende angreb vest for Lerelven. Nordpartiets chef havde imidlertid ikke lyst til at optage en afgjørende kamp med underlegen styrke og med Lerelven i ryggen. Han gik tilbage over Lerelven — hovedmassen af partiet over Kraakfos bro, en del over Austad bro. Den frivillige skytterafdeling, som idag var med for første gang, anvendtes til dækning af broen ved Færstad.

Der opstod enkelte kampe mellem sydpartiets forreste afdelinger og de afdelinger af nordpartiet, der dækkede de større kolonners overgang over broerne, — særlig ved høiderne Haga—Fos—Esset foran Kraakfos bro. Men nordpartiet kom vel over og sprængte broerne efter sig. En del batterier, som kjørte op paa begge sider beskød i nogen tid hverandre og tildels modpartiets infanteri. Ogsaa infanteriet paa begge sider førte nogen ildkamp over elven. Hovedresultatet blev, at sydpartiet naaede frem til Lerelven, men ikke over denne.

Nordpartiets hovedstyrke gik tilbage i stilling langs randen af plataaet syd hovedveien forbi Gardermoens søndre del til Mjæleberg. Østdetachementet var trukket tilbage; dets infanteri først til Hovind kirke, senere videre til Langdal og Grønvold, medens Oplandske kavalerikorps, der alene havde opholdt hele sydpartiets høire sidedetachement en tid, gik tilbage over Jesseim til Hauersæter. Sydpartiets detachement paa denne vei naaede frem til Jesseim, hvor dets hovedstyrke stansede.

4de manøverdag. (5te september). Nordpartiet fortsatte sit tilbagetog mod Eidsvold, hvor det ventede forsterkninger om aftenen. Partiet gik tilbage saaledes:

Et *høire sidedetachement* paa 1 bataljon, hjulrytterne og de frivillige skyttere ad veiene vest Gardermoen og syd Hurdalsjøen mod Piro.

Hovedstyrken (der om natten havde ligget paa Gardermoen) gik veien over Fjeldberg mod Piro.

Et *venstre sidedetachement* paa 1 bataljon og Oplandske kavalerikorps gik over Dal—Vaaler—Finstad—Aalborg til Eidsvold kirke.

Sydpartiet gik videre frem ligeledes i flere kolonner.

Høire sidedetachement, paa 2 bataljoner, 1 eskadron og 1 mitraljøseafdeling, gik fra Jesseim mod Dal.

Hovedstyrken over Austad bro, hvor en mindre fiendtlig styrke dreves tilbage, og «nødbro» blev slaaet. Fremrykningen fortsattes derfra over Gardermoen, idet der udskiltes et *venstre sidedetachement,* der gik over Nannestad kirke.

3 eskadroner ud for venstre flanke.

Der udspandt sig under nordpartiets retræt en del mindre fegtninger. Varmest gik det vistnok til i trakten

om Dal station mellem de 2 sidedetachementer paa denne kant.

Om eftermiddagen stod nordpartiet i stilling nord Andelven, men med nogle afdelinger fremskudt ved Eidsvold verk og foran Eidsvold kirke ved Finstad for at dække broerne, der skulde benyttes for fremrykningen næste dag.

Sydpartiet stansede i linien Berger—Fjeldberg—Dal station—Vaaler.

Om aftenen den 5te september fik nordpartiet den ventede forsterkning. Det vil sige: 1 regiment paa 3 bataljoner og 1 batteri overførtes fra sydpartiet til nordpartiet. Derved blev altsaa nordpartiet 4 bataljoner og 1 batteri sterkere end sydpartiet. Imidlertid fik nu sydpartiet i sin tur meddelelse om, at det kunde vente forsterkning, og at det i paavente af disse skulde søge at holde indgangen til skogdefileerne nord for Gardermoen.

5te manøverdag (6te september). Sydpartiet havde taget stilling syd Andelven i linien over Sundby—Østerud—Hjera—Raaholt—Berger.

Nordpartiet havde forberedt en hurtig fremrykning over Andelven bl. a. ved at anbringe en hel række klopper for infanteri.

Om morgenen rykkede nordpartiet frem over hele linien. Sydpartiet kunde ikke længe staa sig mod denne overmagt. Efter en kort kamp trak det sig tilbage og tog med hovedstyrken en stilling ved den søndre del af Gardermoen. 2 bataljoner holdt en tid an ved Moen og Fjeldberg og gik saa tilbage til Møllerstad og strøget syd for Hersjøen. Forposter i linien Hauersæter—Danielsæter—Nannestad kirke.

Nordpartiet gik med hovedmassen af sin styrke frem over Fjeldberg og paa begge sider af jernbanen over Dal og sydover.

Ved de østre fløie gik det ogsaa denne dag varmt til.

Som vanlig havde kavaleriet nok at bestille. To af nordpartiets eskadroner — Stange og Toten — var særlig heldige. De havde faaet frie hænder til at chikanere fienden i flanke og ryg. Efter først at have været i kamp gjentagne gange, lurede de 2 eskadroner sig med en listig planlagt fremrykning over Hasleraasen mellem det fiendtlige infanteris flanke og den eskadron med hjulryttere og mitraljøseafdeling, der dannede flankedækning. Derefter angreb de fiendtligt infanteri ved Majorsæter, — gik uden vei over fjeld og myr og gjennem skog mod Hauersæter, — angreb med ild overraskende et fiendtligt kompani i ryggen ved Helgebostad og satte 1 peloton ud af kamp, — fortsatte saa, rigtignok efter noget tab, gjennem skogen til veien Jesseim—Gardemoen, — overfaldt og tog sydpartiets store træn, — hvorefter Stangeske eskadron endnu tilhest brød frem fra skogen, anfaldt og red ned et fiendtligt infanterikompani paa «skydelinien» syd Kristianialeiren paa Gardermoen. Da var rigtignok kampen afblæst; men det vidste man endnu ikke der, og det forringer ikke eskadronernes raske bedrift

For natten gik nordpartiet i bivuak med hovedmassen af styrken i en temmelig sammentrængt stilling fra Fjeldberg og ned paa begge sider af Hersjøens nordre del. Forposter i linien Herstuen—Elstad—Vestengen.

6te manøverdag (7de september). Nordpartiet gik frem til angreb, idet det udbredte sine linier og førte stødene frem i retning over Aur — Melby og Danielsæter. Artilleriet ved Flatner.

Sydpartiet indtog forsvarsstilling, men forinden endnu noget resultat af kampen var naaet, afblæstes striden efter et par timers forløb.

Efter manøvrens afslutning fulgte defileringen for kongen paa Gardermoen.

Det var ikke gamle dages ydre glans over de graa feltuniformer, med merkerne efter den netop afsluttede 6 dages manøver i regn og søle. Men det var 14 000 nordmænd, som vel væbnede og vel udstyrede i alle retninger marscherede forbi «med god holdning» bogstavelig og figurlig talt.

De havde alle lagt god vilje i sit arbeide, og de gik i godt humør til eftermiddagens fest og hjemmarschen den følgende dag.

Erfaringerne? Ja der er en hel hoben. De fleste er de samme, som vi altid gjør ved feltmanøvrerne med visse modifikationer.

Den vigtigste af de nye gjælder mitraljøserne. Det er første gang, vi har havt mitraljøseafdelinger med ved en større manøvre. De hævdede sin plads med glans. Lad os blot faa flere.

Specielt gav mitraljøserne kavaleriet en betydelig øget vægt. Og med denne tilvekst i styrke kunde kavaleriet trods — eller maaske netop — i dette vanskelige terræng udfolde en stridsvirksomhed af ganske stor betydning for det heles gang.

Kritiken? Ja, den er kommen i bladene, og den kommer i den officielle beretning. Den blir baade skarp og omfattende — for vidtløftig til at gaa ind paa her. Men jeg har et kritisk ord til kritiken. Det er bra den kommer, og den gjør sin nytte, om den end kan være ensidig. Men naar den koncentrerer sig mod enkelte personer, da blir den ofte uretfærdig. Sagen er ikke saa letvint, at det hele kan bringes iorden, naar der blot kunde komme nye folk i spidsen. Ser vi det ikke stadig, naar den skarpe kritiker, der har stor anseelse inden sin kreds, kommer op i de høiere chefsstillinger — da er han ikke mer fremragende end sin formand. Kritiken er let, kunsten er vanskelig.

Nei, adressen er ikke alene de høieste eller næsthøieste eller tredie høieste chefer. De maa tages med de følgende ogsaa, befalingsmændene og soldaten. Alle eller næsten alle gjør de mange feil, som følger af for liden øvelse. Og feilene hober sig sterkere, jo haardere prøven bliver. Og prøven var skarp iaar især paa grund af det vanskelige terræng. Der vilde sikkerlig, om krigen havde været mere alvorlig, blevet adskillig af manglende dygtighed at betale med blod. Men den bedste recept mod dette er — mere øvelse.

Større felttjenesteøvelser bør blive et fastere og hyppigere led i vore militære øvelser, end de har været det hidtil.

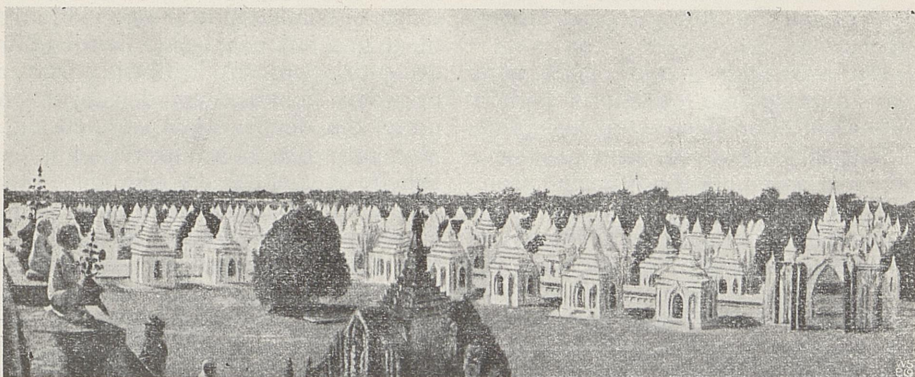

De 450 pagoder, Mandalay.

I Pagodernes Land.

Reiser mellem Landsbyerne ved Irrawaddyfloden.

Efter *C. E. Russell* i «Harper's Monthly».

sandhed: fra C-veien og de fire hundrede og femti pagoder oppe i landet til den gyldne Shwe Dagon pagoda, som løfter sig over Rangoon, er det det uventede man møder i Burma. Hvor ellers i Østen finder man mænd og kvinder samlet paa lige fod ved religiøse eller verdslige møder? Hvor ellers i Østen folk, som ler? Og som alle har nok at spise? Og som har hverken kaste eller knusende overleveringer? Eller hvor saa vakre barn? Eller hvor en flod saa sælsom interessant som Irrawaddy? I en længde af syv hundrede engelske mil løber denne flod fra Mandalay til havet. Jeg siger med vilje: løber. Andre floder kan flyde, denne løber, og kan ideth eletaget opføre sig merkelig. Du reiser paa den i en færgeagtig straldampbaad, bred, flad og uden kjøl. Det har sin grund. Flodens bund er sand, som ustanselig skifter plads. Fra dækket ser man flodens gule vand i aldrig hvilende hvirvler, og ved man, hvad disse betyder, faar man en vis fornemmelse i mavehulen. Der staar af og til bambusbøier op af vandet, gudbevars. Men de gir liden trøst, naar man ved, at de 24 timer efter opsætningen er værdiløse. Men saa har man den indfødte burmanske lods, han giver en roen tilbage. Man skal reise langt før man møder en mand saa ærefrygtindgydende som denne. Mere end menneskelig visdom sidder paa hans pande, der han stirrer ud paa den kogende flod. Det vilde passe daarlig med hans værdighed, om han henvendte et ord til rormanden eller i et vanskeligt øieblik maaske lagde sin brune næve paa rattet. Nei han bare løfter en majestætisk haand antydende i hvilken retning det er hans ønske, at baaden

skal gaa. Hans dragt er pinlig ren, den røde silketurban ny og skinnende. Thi han er en aristokrat i sit land og hæver daglig den sum af kr. 1.19. Men hvor sørgeligt! Den europæiske kaptein betror os, at den stilige lods er af mindre værd end guldet paa flagstangen. Hans majestætiske haandbevægelser er blot resultatet af meddelelser, som han faar fra en klump muhamedanske smaagutter, der ligger over forstavnens ræling. Kun de kjender flodens ansigt, kun de ved hvad som er kanal og hvad som er sandbanker og hvad de nye ringer betyder.

Floden gjærdes nu og da ind af milelange skoge, saa uberørte som Amazonflodens, og enkelte dage brydes ensomheden kun en sjelden gang af en mødende farkost. Det er gjerne en knau, en burmansk baad. Eieren sidder mægtig paa toppen af den løftede stævn, rormændene sveder nedenunder. Burmanernes kunstneriske sans har hellerikke her fornægtet sig, baaden er smykket med de nydeligste udskjæringer, hvori de indfødte er mestre.

Saa friskt som dette land virker, hvorigjennem dampbaaden hvirvler en, saa gammelt er det. Det havde sin rige historie dengang England var oversvømmet af vilde horder. Det var dækket af pagoder, som dem vi ser nu, længe før der var nogen kirke reist i det nordlige Europa. Det havde en høi kultur, dengang Nordeuropa var vildt. Denne vidunderlige forladte by Pagan med sine otte engelske mile af ruiner var for otte hundrede aar siden den glimrende hovedstad i et mægtigt rige. Seks tusen af byens templer blev revet for at bygge befæstninger imod kineserne; og her er endnu tusen igjen, mange skjønne og kunstfærdige, men nu for længe siden forladte.

Fra det gamle Burma til det nye! Der er en landsby, levende af folk. Et fladt plateau med rækker af brune tage, kokus- og myra-palmer, et massivt kloster og mange pagoder, det er en landsby ved Irrawaddy. Baaden svinger besværlig indover, paa et tegn gaar muhamedanerguterne paa hovedet i elven og svømmer iland med en line, hvorefter trossen hales ind og gjøres fast. Den brede landingsplads yrer af sukkertøi-, cigaret-, frugt- og rissælgere. Og, hvad som er merkeligt: alle disse er kvinder. Hvis kvinderne her havde ret til at være embedsmænd, vilde Burma utvilsomt være et af udelukkende kvinder regjeret land. Thi burmaneren gjør ingenting, hans kvinde gjør alt. Det er hende, som er skafferen til familien samtidig som hun holder hus. Hun er forretningsmanden i alle forretninger burmanerne imellem. I hele Burma er der kun faa butikker, som eies og drives af mænd, det er altid kvinder. Den store cigaretfabrikation er i kvindernes hænder, tilvirkningen af lakvarer ligeledes, risproduktionen ligesaa. Og Rangoon er verdens største marked for ris vokset paa egen grund. Men saa har kvinden ogsaa sine rettigheder. Hun omgaaes offentlig paa lige fod med manden. Hun kan lade sig skille, naar hun selv vil. Hun er medeier, ikke eiendom. Den burmanske kvinde er flink, oplyst, aandrig og en dygtig forretningsmand. Det er derfor merkeligt, for det første, at hun finder sig i den overleverte fremgangsmaade, burmaneren tror sig forpligtet til at anvende ved barnefødsel, for det andet, at hun vil røge den burmanske cigaret. Denne er atten tommer lang og en og en kvart tomme i diameter. Mundstykket er af bambus og dækbladet et bananblad. Cigaretten brænder i over to timer. Var den fyldt bare med burmansk tobak, vilde røgeren bli dødssyg; thi denne tobak er sterk nok til at løfte et hus; men trefjerdedele er en plante,

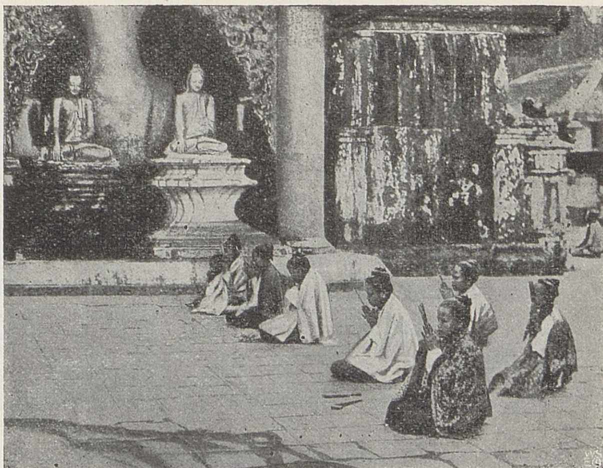

Burmanske kvinder i Buddhisttemplet.

som skal have en velgjørende virkning paa røgeren. Ogsaa barn røger og begynder meget tidlig. Men befolkningen ser ikke ud til at tage skade heraf, den skal være en af de sundeste af alle mongolere.

Det er ogsaa kvinderne som bevarer den gamle buddhistiske tro, burmaneren er for doven til at bryde sig meget om selve religionen. Men kvinderne er trofaste. Man kan til enhver tid se dem bede ved helligdommene, sjelden ser man mænd. Det er derfor kvinderne, som kan takkes for, at alle de deilige pagoder staar den dag idag og nye bygges. Thi pagoden og Buddhismen hører sammen. Der er ikke bare den berømte gyldne Shwe Dagon pagoda i Rangoon eller Arrakan pagoden i Mandalay. Hele landet er bestrøet med pagoder og templer og Buddha-altre. Templet eller klostret er en solid bygning, hvor de hellige bøger og skrifter opbevares. Mens en ung mand i Europa maa gjøre militærtjeneste, maa enhver ung burmaner tilbringe en tid i klostret, halvt som lærling halvt som prest, og klædt i kun det ene plag, et slags skjorte af grov silke, og med hovedet raget. Buddhapresten faar ingen løn, han lever af gaver; derfor er en tiggerskaal det første og nødvendigste udstyr for presten. Altrene er en statue af Buddha, med en himmel eller et tag over, baaret af søiler. De er store og smaa, enkelte i de større byer er store som huse og skjønt udskaaret. Pagoderne indeholder som oftest ingenting og gjemmer ingenting. Deres opgave er kun

Shwe Dagon-pagoden.

den at minde menneskene om høie tanker og rene veie. Og da der er mere fortjeneste i at bygge en ny, end i at reparere en gammel, ser man i mangen en landsby en skinnende ny en staa side om side med en af veir og tid sørgelig mishandlet en. Pagoderne har den velkjendte form af paddehatter ovenpaa hinanden, den ene opover mindre end den anden, til de ender i en spids. Men udsmykningerne og udskjæringerne er forskjellige.

«Hvis det ikke var for slangerne og feberen og et par ting til, vilde Burma være himmerig», sagde en engelskmand, som var paa feriereise hjem. Han sukkede da han sagde det. Thi han vidste, at han vilde komme igjen. Har landets sælsomme charme først faaet hold paa en, blir man der. Tiltrods for kobraslangerne, som løber ud og ind gjennem gadedøren og svømmer i rendestenene langs veien, og de endnu frygteligere giftige snoge. Disse er smaa graagrønne tingester, som kryber ind overalt. De er døve og forsøger ikke at skjule sig, naar man nærmer sig dem og er saaledes lette at dræbe, naar man ser dem. Men deres bid bringer paa en time et menneske døden.

Det nye Burmas store gjenopbygger er petroleum. Den opdagedes ved den øvre ende af Irrawaddyfloden og der er rige kilder. Den pumpes op i brede lægtere og fragtes ned til de store raffinerier i Rangoon. Disse er med klog omtanke lagt paa en ø saa langt ude fra byen, at denne ikke skjæmmes af lugten. Den burmanske olie har et stort marked i Østen, helt til Australien, og konkurrerer skarpt med den amerikanske. Rangoon var for en seksti aar siden en fisker-landsby, den er nu en by med 260 000 indbyggere, det gyldne Burmas store omsætningssted. Verdens alle nationer har repræsentanter der, østlændinger og vestlændinger glider forbi hverandre i de brede, luftige gader. Hinduiske og Jaintempler og muhamedanske moskeer reiser sig ved siden af pagoderne; kulier, opium og fordærv trænger sig ind paa de fredelige burmanere. Men disse behersker endnu byen, og glædeligt er det. De er saa pene, saa flinke og paa samme tid saa beskedne de burmanske kvinder i bazaren, deres butikker er saa rene, luftige og indbydende, og deres varer er saa smukke. Der er silketøier skjønne som drømme og der er hamrede guldsager, som man synes man aldrig kan gaa fra. Og gaden selv er saa lys og festlig, husene saa sirlige, pagoderne saa skjønne og sælsomme, templerne saa harmoniske. I sandhed: et merkeligt Østens folk disse burmanere.

Hvorfor Sverige ikke erklærede Norge Krig.

Efter Professor *Pontus Fahlbeck*, Medlem af det svenske Førstekammer.

(I «Deutsche Revue»).

Enhver, som med nogenlunde opmerksomhed fulgte udtalelserne i den europæiske presse under krisen paa den skandinaviske halvø sommeren 1905, vil mindes, at alle disse udtalelser dengang varierede det ene og samme thema: en fredelig løsning af konflikten Det europæiske diplomati havde fuldt op at gjøre i anledning af Marokkosagen og ønskede ikke at se en krig bryde ud i Norden, hvis endelige følger ingen kunde overse. Ogsaa nordmændenes i saa lang tid og med duelighed førte felttog i de store avisers redaktionskontorer bidrog sit hertil. Alle større blade advarede Sverige mod at føre krig og opfordrede det til at vise maadehold eller snarere resignation. Da derfor efterretningen indløb om den heldige udgang af konferensen i Karlstad og konfliktens fredelige løsning, hilstes den med almindelig billigelse. Samtidig viedes Sverige nogle smukke ord om høisindet maadehold, ridderlighed og lignende.

Men ved siden af denne saa at sige officielle offentlige mening herskede og hersker paa mange steder endnu ogsaa en modsat mening, som ikke kan forstaa, at Sverige ikke besvarede det norske storthings beslutning af 7de juni, hvorved nordmændene erklærede den fælles monark afsat og unionen opløst, med en mobiliseringsordre og med krig. Nationerne imellem er krigen endnu fremdeles den endelige opreisning for en tilføiet krænkelse og, hvilket i dette tilfælde var endnu mere, for undertrykkelsen af den bestaaende ret. Denne tankegang gjengiver endnu den dag i dag langt bedre den naturlige følelse hos de fleste end alle fredsapostles forsoningspsprækener. Den kom som sagt rigtignok ikke til udtryk hverken i den tyske eller i den engelske presse, men den lever endnu i mangt et hoved og har utvilsomt ogsaa hos dem, som ikke ønskede at se en krig blusse op i Norden, fremkaldt en følelse af misagt overfor den svenske nation. Thi slig er den menneskelige natur. Man kan godt fraraade den krænkede part at skaffe sig opreisning med vaaben i haand, men i ens inderste dog nære en viss ringeagt mod ham, fordi han fulgte raadet. Dette er, som forfatteren af disse linjer mere end en gang har havt anledning til at erfare under samtaler med udlændinger om disse begivenheder, ogsaa her tilfældet.

Det tør derfor ikke være malplaseret særlig overfor det tyske publikum at søge besvaret dette spørgsmaal: Hvorfor begyndte ikke Sverige krig? Svaret herpaa stod i sin tid ikke engang klart for alle svensker. Hvordan skal man da kunne forlange, at man i udlandet kan overskue de for Sveriges holdning bestemmende motiver?

Hvorfor førte vi ikke krig?

Svaret herpaa kan i første række lyde saa: Fordi kongen ikke vilde. I Sverige er monarken eneraadende i beslutningen om krig og fred. Det er derfor ingen let sag for folket d. v. s. rigsdagen, at sætte igjennem en beslutning i et saadant anliggende mod kongens bestemt udtalte vilje. Der findes vistnok eksempler paa, at en folkeopinion kan tvinge en monark til at føre krig mod sin vilje. Man fortæller, at dette var tilfældet i Rusland med Alexander den anden i anledning af den russisk-tyrkiske krig. Men da maa den offentlige mening være samstemmig og sterk. Dette var af grunde, hvorfor jeg senere nærmere skal gjøre rede, ikke tilfældet i Sverige. Heller ikke de, som ønskede en krig med nordmændene, var klar over, hvad derefter skulde ske, og de fleste stod tvilende, eller snarere afgjort afvisende overfor spørgsmaalet. Der fandtes ingen offentlig opinion, som skarpt og klart appellerede til krigens *ultima ratio*. Dette vidste kong Oscar, og det støttede hans personlige mening.

Svaret paa det stillede spørgsmaal kan altsaa ikke indskrænkes til monarkens holdning, skjønt denne dog maa betragtes som et tungtveiende moment. Det er at søge dybere, i den offentlige mening og i de motiver, som har bestemt denne.

For den udenforstaaende er det maaske et eiendommeligt faktum, at den norske revolution — thi dette er ud fra det almindelige retslige standpunkt den rette betegnelse for denne begivenhed — kom aldeles overraskende for den store masse af det svenske folk. Alligevel havde det allerede fra unionens begyndelse ikke manglet paa røster, som havde forudsagt dens opløsning. Allerede Hans Järta, den bekjendte koncipist af Sveriges endnu den dag idag bestaaende «regjeringsform» af 1809, havde udtalt dette, og mange efter ham, i særdeleshed i den senere tid. Men et stort flertal af det svenske folk nærede en i dette tilfælde aldeles uberettiget optimisme, der dels understøttedes ved de tidligere erfaringer angaaende de norske besværinger, dels af de fleste svenske aviser. Næsten alle de blade, der under de tidligere tvistigheder tog ordet for de norske ønsker, d. v. s. de liberale, dækkede over eller besmykkede de tegn, som af enhver klartskuende iagttager maatte tydes som forløbere for en afgjørende krise.

Af disse grunde traf syvendejunibeslutningen det svenske folk uforberedt og uden at kunne mødes af en iforveien skabt bestemt folkevilje. Den offentlige mening skulde først dannes, og det varede nogen tid, inden en saadan kunde udkrystallisere sig af de skiftende, tildels modstridende strømninger og uden ledelse fra oven. De to yderpunkter var først parate — socialisterne, som rasede mod al tanke paa en krig allerede af den grund, at denne tanke havde talsmænd i de høiere klasser, og som nu *sans phrase* vilde godkjende Norges egenmægtige skridt, — og paa den anden side militæret, som hellere ønskede at mobilisere end ræsonnere. Mellem disse yderligheder bevægede sig tankerne hos den store masse af det svenske folk. Som udslaggivende faktorer optraadte herved saavel erfaringerne fra den tidligere unionshistorie som følelsen af den øieblikkelige retskrænkelse og bekymringen for fremtiden. Alle tidens afskygninger gav altsaa stof til bedømmelse af situationen og til den beslutning, som maatte fattes. Man gjenkaldte i erindringen, hvilke fortrædeligheder og evindelige trakasserier samlivet med det norske folk havde afstedkommet. Man følte med blødende hjerte den skete retskrænkelse. Men man glemte heller ikke,

at hele Nordens fremtid afhang af den beslutning, som nu skulde fattes. Sverige er og blir den bestemmende magt i Norden, og man forstod levende de forpligtelser, som dette indebærer.

Dette indre arbeide varede fra 7de indtil 20de juni, da den af kongen øieblikkelig indkaldte overordentlige rigsdag traadte sammen. Allerede inden to ugers forløb klarnedes anskuelserne, og det program, man skulde følge, antog fast form. Den almindelige mening dannede sig efterhaanden til en klar og tydelig folkevilje. Med eftertryk tilbageviste den forslagene om, at der intet skulde foretages og det skete saaledes uden videre godkjendes. Men den vilde ligesaalidt indlade sig paa det eventyr straks at gribe til vaaben. Den nu fastformede almindelige mening hos det svenske folk udmundede i to eller tre tilsyneladende modstridende ønsker: den krævede opreisning for den retskrænkelse, som var tilføiet det svenske folk og dets monark ved det norske stortings beslutning af 7de juni, — og desuden sikkerhed for et loyalt forhold i fremtiden, — men den vilde ikke have krig.

Opreisning og garanti for fremtiden, men ingen krig — det var programmet.

Det er ikke første gang i historien, at dette ømtaalige program — opreisning uden krig — har foreligget til løsning. Mere end en monark har ved forskjellige leiligheder udtømt alle diplomatiske kunster for at finde en saadan.

Nu skulde den svenske rigsdag, som i denne sag havde taget ledelsen i sin haand gjennemføre denne vanskelige opgave.

Heldigvis var, som vi senere skal se, omstændighederne af den art, at en heldig udgang var mulig.

Men — og her støder vi paa det spørgsmaal, som vi først og fremst skal beskjæftige os med — hvorledes kunde det svenske folk nøie sig med dette program? Hvorfor vilde det ingen krig?

Grunden hertil — og det maa vi straks tilstaa — var den, at vi frygtede udfaldet.

Vistnok befandt det svenske hærvæsen sig i en omorganisation, som fremdeles ikke endnu er fuldstændig gjennemført. Dette havde dog blot kunnet sinke operationernes aabning og deres hurtige iværksættelse, men ikke forandret det endelige resultat. Dertil var Norges stridskræfter dog for svage. Og den svenske flaade, som i denne krig kunde have spillet en stor rolle, var i en ypperlig forfatning og den norske mange gange overlegen. Den blev ogsaa øieblikkelig sat i fuldt krigsberedskab og ført tæt hen til den norske grænse. Og lysten til at gaa løs var overalt jevnt tilstede. At det ikke kom saa vidt, beroede paa ganske andre grunde.

Disse grunde lader sig sammenfatte i de faa ord:

Krigen havde intet maal.

For at begynde en krig maa man have en stor politisk plan at forfølge og et maal, som retfærdiggjør en slig yderliggaaende forholdsregel. Jeg vil ikke sige, at den store mængde af det svenske folk havde denne sandhed saa klart for øie, som jeg her har udtrykt den. Men følelsen deraf var almindelig, og de, som i rigsdagen havde at fatte beslutningen, var fuldstændig klare derover. En analyse af de forskjellige tænkelige formaal for en krig i dette tilfælde vil med al ønskelig tydelighed godtgjøre rigtigheden af denne paastand.

Krigen kunde alene tage sigte paa et af følgende:

at hævne den lidte uret, —

at gjenoprette unionen, —

eller endelig at erobre en del af Norge.

Lad os prøve hver enkelt af disse hensigter for sig.

En krig uden andet formaal end at hævne tilføiet uret var før i tiden ligesaa naturlig som ethvert udslag af hævn mellem enkelte personer. Krige ud fra saadanne foranledninger bliver imidlertid stedse sjeldnere og turde vel nu ikke længere forekomme mellem kulturstaterne. Ligeoverfor en halvciviliseret stat, hvem man derved ønsker at indgyde den nødvendige respekt, er den ogsaa nu fremdeles paa sin plads. Flere af Englands krige i de senere aar har havt denne karakter, og ligeledes føres der mellem de forholdsvis lidet civiliserede stater i Syd- og Centralamerika krige meget ofte af ingen anden grund end denne. Men forøvrigt er krige, som alene har til hensigt at hævne eller tugte, kommen af brug mellem kulturfolk. De forenede staters sidste krig med Spanien havde andre og dybere maal, omend den tændende gnist udsprang fra en formelig retskrænkelse — ulykken med «Maine» paa Havanas rhed. Det blodbad, som den russiske flaade for nogle aar siden anrettede blandt engelske fiskere i Nordsjøen, vilde et aarhundrede tilbage uvægerlig have ført til en blodig gjengjældelse. Det samme vilde blevet tilfældet med det norske stortings forbrydelse mod unionen og den fælles konge, om den havde fundet sted nogle menneskealdre tidligere.

Men nutiden har en anden opfatning af slige affærer. Agtelsen for menneskelivet og tanken paa de uhyre ofre, som en krig ogsaa paafører seierherren, har ændret menneskenes anskuelser i dette punkt. Den stigende reflektion og en deraf følgende selvbeherskelse har muligens ogsaa sin andel heri. Nu er det ikke længer nok, at krigen har en aarsag; den maa ogsaa have en fornuftig hensigt. Men den blotte tilfredsstillelse af hævnfølelsen er for nutidens svensker ingen saadan hensigt. Og tanken om dermed at forbinde en pengeafpresning for at svække Norge vilde have vakt almindelig indignation.

Dette var altsaa ingen fyldestgjørende foranledning til en krig i 1905.

Lad os nu undersøge, om de to andre formaal, der forøvrigt udelukker hverandre, indebærer en saadan foranledning.

Opretholdelsen af unionen vilde have været ensbetydende med en fuldstændig omforandring af dens karakter. Helt siden dens oprettelse i 1814 havde den vist sig forfeilet. Og feilen laa væsentlig deri, at dens politiske organ, et parlament og en rigsregjering og derved ogsaa den første forudsætning for et statsvæsen — et folk —, manglede. At gjenoprette unionen vilde altsaa været det samme som at skabe denne institution fra nyt af og at bære alle de konsekvenser, som maatte følge deraf ikke alene for Norges forfatning, men ogsaa for Sveriges. Dette ønskede ikke det svenske folk, og det ovenikjøbet først og fremst fordi det havde faaet nok af unionen og samlivet med Norge. Der gaves visselig ingen svensker, som ikke høit værdsatte den ide, der laa til grund for unionen. Allerede Karl den tiende Gustav vilde i aaret 1658 fremtvinge den ad erobringsvei, men hindredes deri af en for tidlig død. Ligedan gik det Karl den tolvte i 1718. Senere forsøgte svenskerne i aaret 1809 ved at vælge den danske prins Christian August til kronprins at lægge grunden til de to rigers forening. Men døden krydsede ogsaa denne gang planerne.

Endelig i 1814 kom idéen til udførelse, men paa en maade, som forfuskede den grundig. De paafølgende historiske begivenheder har tilfulde godtgjort dette. Thi denne historie blev med korte mellemrum en sammenhængende række af puk-

kende krav paa den ene side og i førstningen steile afvisninger, men sluttelig indvilgelser af disse krav for den kjære freds skyld paa den anden side. Og gjenstanden for kravene og indvilgelserne har bestandig dreiet sig om det ene og samme punkt — den fuldstændige ligeberettigelse. Den først i grundloven af 1814 nedlagte, derpaa i rigsakten af 1815 efter denne flygtig opsatte unionskontrakt stiller Norge i næsten alle retninger som jevnbyrdig ved siden af Sverige — undtagen med hensyn til ledelsen af de udenrigske anliggender. Sveriges udenrigsminister var ogsaa Norges udenrigsminister. Denne ordning var en naturlig følge af den maade, hvorpaa unionen opstod — Sverige tvang Norge dertil —, og forøvrigt ogsaa af de dengang lidet udviklede forhold i Norge.

Ophævelsen af denne de to nationers ulige stilling er indholdet af den hele unionshistorie, dens alfa og omega.

Nordmændene paastaar, at Sveriges store feil og «overgreb» ligger deri, at det ikke har forstaaet dette og ikke har villet foretage nogen ændring i de bestaaende forhold.

Dette er usandt. Sverige har ogsaa i dette punkt gjentagende tilbudt fuld ligestilling. Men ligestillingen er paa begge sider af Kjølen opfattet forskjellig. Fra svensk hold forstod man dermed lighed i nye institutioner: et unionsparlament for de udenrigske anliggender, en fælles udenrigsminister, der kunde være enten svenske eller nordmand, relativt lige bidrag til det fælles forsvar o. s. v. Paa den anden side modsatte nordmændene sig alle denslags forslag og krævede en ligestillelse gjennem nye egne institutioner og egen udenrigspolitik, saaledes blandt meget andet: særlige traktater for Norge, eget flag, eget konsulatvæsen og egen udenrigsminister, men intet unionsparlament og ingen forpligtelser vedrørende det fælles forsvar. Det ene var lighed gjennem udvikling, det andet gjennem opløsning af unionen. Thi en dubleren af disse institutioner, de eneste som var fælles foruden monarken, maatte føre til unionens opløsning.

Norge opnaaede lidt efter lidt opfyldelsen af alle sine ønsker undtagen det sidste og sønderplukkede paa denne maade unionen stykke for stykke. Men dette skede, som man kan tænke sig, ikke paa det første slag. Thi svenskerne indsaa meget godt, at beredvillighed overfor de norske ønsker betød et skaar i unionen, og svarede derfor først med et nei, men føiede sig derpaa efter allehaande trakasserier og takket være den fælles konges mellemkomst. At samlivet under saadanne omstændigheder ikke kunde være synderlig behageligt, er selvindlysende. Især harmede det svenskerne, at løfterne om at holde fred, bare dette eller hint norske ønske blev opfyldt, straks glemtes fra norsk side, saasnart kravet var gjennemført, samt at Norge aldrig vilde høre tale om Sveriges forslag til styrkelse og ændring af unionen paa den fuldstændige ligeberettigelses grund.

Spørger man efter aarsagerne til denne Norges principielle utilbøilighed til en udvidelse af unionen selv under fuld jevnbyrdighed, hvilken utilbøielighed aabenbart er den første grund til den store unionstankes skibbrud, saa finder man, at disse karakteristisk nok ikke laa i foreningen, i det politiske samliv med Sverige selv, men udenfor dette i ganske andre omstændigheder. For en overfladisk iagttager kan det vistnok fremstille sig, som om mangel paa svensk eftergivenhed paa den ene side og norsk æresfølelse paa den anden har været de indre aarsager til de hyppige

konflikter og tilsidst til det voldsomme brudd i 1905. Saaledes fremstilles det ogsaa i de populære kampskrifter, som fra begge hold, men mest fra Norge, sendes ud i verden. Dette er dog en forveksling af virkningerne med de bag dem liggende aarsager. Hvad Sveriges forhold til Norge angaar, saa har ikke uvilje mod Norge og dets rettigheder, men troskab mod den store idé, som unionen indebærer i sig, været det ledende motiv for al dets gjøren og laden. Heller ikke fra norsk side er det alene det norske folks æresfølelse og dets stivsindede karakter, der har foranlediget den stadige rykken i unionsbaandet, skjøndt de unægtelig herunder har spillet en rolle, men ligeledes et statsretsligt forhold. Stridens egentlige aarsag og den drivende kraft i den hele unionskonflikt er den norske grundlov af 1814. Dette har nordmændene selv ikke forstaaet, og ligeledes faa udenfor Norge, men det forholder sig alligevel saaledes.

Den begrænsede plads forbyder en mere indgaaende forklaring af denne eiendommelige omstændighed. Det faar være nok at anføre, at Norges forfatning stod principielt i strid med unionen. Thi den er for en væsentlig del bygget paa den franske konstitution af 1791, altsaa paa folkesuverænitetens princip, men saaledes anvendt, som Johan Sverdrup sytti aar senere udtrykte det med de bekjendte ord: «Al magt skal samles i denne sal» — d. e. stortingssalen. Den konsekvente udvikling af dette princip maatte kræve, at ogsaa udenrigspolitiken skulde samles og bestemmes i denne sal. Saalænge dette ikke var tilfældet, forblev den type, der havde antaget skikkelse i denne forfatning, et umodent barn og forfatningen selv en torso. Unionen stod hindrende iveien for den fulde virkeliggjørelse af folkesuverænitetstanken, saaledes som den er nedlagt i grundloven af 1814. Derfor maatte den bort, ligesom kongens konstitutionelle selvstændighed. Kampen mod unionen blev et moment i den lange indre forfatningskonflikt eller, som jeg paa et andet sted[1]) har paapeget, i striden mellem de i grundloven sammenstillede forskjellige forfatningstyper.

Ikke landenes modsatte interesser, heller ikke de to nationers forskjellige karakter og især deleshed ikke Sveriges formentlige aristokratiske samfundsordning i modsætning til Norges demokratiske, hvorom agiterende nordmænd har spundet en fabel til vildledning for det øvrige Europa, er de egentlige aarsager til unionens fiasko, men den norske grundlov og dens med unionen uforenelige aand. Nordmændene har selv ikke forstaaet, at deres uvilje mod unionen havde en saadan grund, og dette tjener dem noget til undskyldning. Heller ikke Sverige har i det store og hele indseet dette. Men selv om saa havde været tilfældet, saa vilde dette dog neppe kunnet forbedre situationen, thi de uafladelige stridigheder havde fuldstændig berøvet Sverige troen paa det norske folk, paa dets loyalitet og dets ærlighed.

Til denne folkestemning kom desuden hos dem, der skuede noget dybere, erkjendelsen af de langtrækkende konsekvenser, som en gjenoprettelse af unionen vilde medføre.

Slig som den havde været kunde unionen ikke gjenoprettes. Dertil var den altfor ufuldkommen. Heller ikke den fra svensk side ved forskjellige anledninger anbefalede udvidelse af unionen vilde være paa langt nær tilfredsstillende, selv om

---

[1]) «La Constitution suédoise et le parlamentarisme moderne», Paris 1905.

Norges forfatning, som enkelte havde tilraadet, var bleven ændret til gunst for monarken. De to stater maatte sammensmeltes til en virkelig forbundsstat. Men følgen heraf vilde blevet, at ikke alene Norges storting, men ogsaa Sveriges urgamle rigsdag maatte synke ned til at blive blot og bart landdage, at forøvrigt hele vor forfatning, frugten af en tusenaarig selvstændig udvikling, i væsentlige dele havde maattet ændres. Ingen svenske kunde med saadanne udsigter nøle endog blot et øieblik. Unionen forekom os ikke værd hundredeparten af et saadant offer. At føre krig af denne grund vilde forekomme det svenske folk som det rene vanvid.

Dette formaal for en krig, unionens gjenoprettelse og omformning, var saaledes iforveien udelukket. Man fører ikke krig for det, som man ikke vil have.

Af de forskjellige grunde, som kunde have foranlediget Sverige til at gribe til vaaben, blir da kun den ene tilbage: Norges erobring og indlemmelsen af en del af Norge i Sverige.

Mange svensker var ikke ugunstig stemt for denne tanke. Vi skal nu se, hvorfor heller ikke denne trængte igjennem.

Ogsaa her maa vi skjelne mellem almindelige folkestemninger og koldt beregnende overlæg.

Følelsen hos størstedelen strittede imod den tanke at lemlæste det fordums broderland ved at sætte sig i besiddelse af et landomraade, og en underkastelse af hele landet maatte allerede paa grund af de dermed forbundne vanskeligheder forekomme enhver fuldstændig meningsløst. Hvor forbitret man end var paa nordmændene, saa tænkte man dog intet øieblik paa en saa vidtgaaende og saa farlig magtanvendelse. Allerhøist drøftede man spørgsmaalet om at besætte den nordligste til Rusland grænsende del af Norge, hvor Sverige har store økonomiske interesser at varetage. Men den kolde beregning kom her den nysnævnte folkestemning, som stod tvivlende overfor erobringstanken, tilhjælp. De herfor bestemmende motiver blev ikke høit udtalte og heller ikke drøftet i pressen, men de gjordes gjældende i hemmelige møder af rigsdagens partier og kamre, hvor beslutningernes retning afgjordes. Nu er der intet, som hindrer en offentlig fremstilling af disse motiver.

Erobringen af et landomraade vilde for alle tider forvandlet Norge til en uforsonlig fiende. Som følge af naboskabet med Rusland vilde det for Sverige betyde en stor fare, som man ikke kunde se bort fra. Som en del af det danske monarki havde Norge i et aarhundrede været allieret med Rusland mod Sverige. I unionsstridens sidste periode syntes disse erindringer atter at vaagne. Endog flere af Norges ledende mænd havde talt om en forstaaelse med Rusland og sogar anbefalet afstaaelse af en havn, om dette skulde vise sig nødvendig, for at erholde en støtte mod Sverige. Og det er aabent blevet udtalt, at man skulde gjengjælde svenskerne, at de ikke imødekom de norske ønsker, om ikke før, saa den dag Sverige blev stedt i nød. Skulde derfor ikke det gamle skuespil, at de to nabofolk lever i feide med hverandre indbyrdes og er ven med de langt fjernere boende, atter opføres paa den skandinaviske halvø, — skulde der ikke derved opstaa store farer for deres uafhængighed, saa maatte aabenbart enhver tanke paa at erobre en del af Norge banlyses. Om Sverige skulde blive angrebet fra en anden kant, vilde det derfor bestandig havt en fiende i ryggen. Omsorgen for hele Nordens fremtid, der med eller uden forening dog

maa blive Sveriges opgave, forbød en politik, som kunde afføde saadanne følger.

Dette var den ene grund til, at vi ikke begyndte krig for at erobre en del af Norge. Dette indsaa ogsaa enhver tænkende svenske mere eller mindre klart.

Den anden er foreløbig blot en lærd spekulation, men den er dog ligesaa afgjørende og burde snart af hele verden blive anskuet saaledes.

Gjennem alle tider har en erobring i det øieblik, da seierherren har beseiret sin modstander og helt eller delvis har indlemmet hans land i sit, været en fuldbyrdet kjendsgjerning. Alene et aabent oprør har derpaa kunnet tilbageskjænke den beseirede en fortsat national tilværelse. I almindelighed er den indlemmede del af et folkeslag efter kortere eller længere tid gaaet fuldstændig op i den seirende nation og har sammen med denne dannet ikke blot et politisk, men ogsaa et nationalt hele. Dette er mellem kulturfolk ikke længere muligt. Ogsaa her kan endnu fremdeles den stærkere beseire den svagere og underkaste sig en del af hans landomraade og befolkning. Men han kan ikke gjøre ham til ben af sit ben og kjød af sit kjød. Et kulturfolk kan vistnok blive beseiret af et andet folk, men det kan ikke længer assimileres af dette *mod sin vilje*.

Det er forbausende, at denne saa haandgribelige sandhed ikke er faldt hverken statsmænd, statsretslærde eller menigmand ind. Sandsynligvis har de to store begivenheder, kongeriget Italiens og det tyske riges oprettelse, hindret erkjendelsen af dette nye faktum. Men Savoyens og Preussens seir over de øvrige italienske og tyske stater betyder ingen erobring i dette ords sædvanlige forstand. Det var iværksættelsen af en hundrede aar gammel tanke, der ovenikjøbet ikke var rettet mod folkene, men mod fyrstehusene. Og naar det lykkedes Frankrige at annektere Savoyen og Nizza og Tyskland Elsass-Lothringen, saa beror ogsaa dette paa, at disse landes befolkninger hver for sig er stammebeslegtet med sine nye herrer og tidligere har været forbundet med dem ogsaa i politisk henseende. Hvad endvidere Østerriges okkupation af Bosnien og Herzegowina angaar, saa er dette ingen indlemmelse i sedvanlig forstand. Ingen af disse tildragelser kan saaledes tjene som bevis mod den ovenfor udtalte sats. Derimod foreligger der andre erfaringer, som direkte bekræfter den.

Det er endnu ikke lykkedes Tyskland at assimilere med sig de 200000 dansker, som krigen i 1864 bragte under Preussens scepter. Og det vil aldrig opnaa at faa nationaliseret den store mængde polakker, der bor indenfor dets grænser. Paa samme vis gaar det England med Irland, Ungarn med de fremmede folkeslag, som tilhører dets statsomraade, og endelig Rusland med dets saa vidt forskjellige nationaliteter. I de to sidstnævnte lande fremtræder det her omtalte fænomen som de undertryktes opvaagnen til nationalt liv og som en protest mod begyndende tilløb til en assimilation. Man kan sige, at Ruslands hele indre historie allerede dreier sig om denne de erobrede folkeslags gjenfødelse. Og inden kort tid vil det visselig gaa ligedan med den ungarske krone og dens provinser. Til trods for det lange tidsrum, hvori de undertrykte nationaliteter i disse tilfælde har været udsatte for assimilationsforsøg, er disse forsøg paa grund af den store forskjel mellem seierherren og de beseirede i sprog og rase samt formedelst den førstes lavere kulturtrin mislykkedes. Men hvad der i denne henseende indtil nu ikke er indtruf-

fet, vil aldrig komme til at indtræffe. Nationaliseringens og assimilationens tid mellem kulturfolk er forbi og vender aldrig tilbage.

Og aarsagerne til denne forandrede situation?

De ligger klart i dagen: Literatur og presse og folkeundervisning og sidst, men ikke mindst det konstitutionelle liv. Disse den nyere tids kræfter har hos de for lange tider tilbage erobrede folk vakt tillive bevidstheden om dem selv og om deres nationalitet. Og de holder uden ophør denne bevidsthed levende hos dem og hos andre i den nyere tid annekterede folkeslag. Regjeringerne kan gjøre hvad de vil for at gjennemføre en nationalisering og herunder søge støtte i ledende nationers ønsker, det vil dog aldrig lykkes dem. Thi den magt, hvormed de undertrykte folkeelementer kjæmper for sin existens, har helt og holdent karakteren af en naturkraft. Det er plantens vei fra mørke til lys og luft. Den baner sig vei paa trods af alle hindringer, saasandt livet engang er vaagnet.

Statsmændene og de lærde har som sagt endnu ikke faaet blikket opladt for dette udslag af en ny tids kræfter. Derfor farer de ofte saa uklogt frem i behandlingen af disse fremmede folkeelementer. Overensstemmende med ældre tiders synsmaader søger de endnu bestandig at undertrykke og assimilere dem istedetfor at lade dem beholde sit sprog og lade dem leve sit eget liv indenfor den fælles statsramme. De overvundne forbliver rigtignok alligevel et fremmed element, men de vil forsone sig med sin skjæbne, i særdeleshed hvis de tilhører en stormagt. Thi livet i et stort statssamfund byder den enkelte saa mange fordele i økonomisk og kulturel henseende og saa mange udviklingsmuligheder fremfor samlivet i et lidet folk, at de uden altfor stor beklagelse vil føie sig i at leve adskilt fra sine stammebeslægtede. I ethvert fald vil de da loyalt opfylde sine forpligtelser som medborgere. Og mere bør man ikke forlange.

Naar erkjendelsen af disse omstændigheder engang vinder almen tilslutning, vil ialfald krige mellem kulturfolk blive sjeldnere. Kampe om kolonier og handelsomraader i fremmede verdensdele og muligens ogsaa ud fra andre bevæggrunde vil finde sted som forhen, men krige med det maal at gjøre sig til herre over en del af et nabolands befolkning og territorium vil ophøre mellem civiliserede nationer. Thi indlemmelsen af fremmede elementer, der, hvordan de nu end behandles, stedse vil forblive fremmede, vil ikke gjøre erobreren stærkere udad, men tvertimod svække ham, og samtidig i det indre paa det konstitutionelle livs arena, i parlamentet, berede ham ubehageligheder og vanskeligheder.

Udbredelsen af denne sandhed, at ingen del af et kulturfolk i nutiden og endnu mindre i fremtiden mod sin vilje kan assimileres med et andet, er den bedste garanti for freden i Europa. Den vil bidrage mere til krigens ophør end ti Haager-konferenser.

Efter denne irettelæggelse behøver jeg ikke yderligere at forklare, hvorfor vi her i Sverige i 1905 ikke indlod os i en krig med det formaal at annektere norsk Finmarken. Denne landsdel er vistnok ikke tæt bebygget, men befolkningen her er dog saa egenartet og af en saa udpræget karakter, at den trods slegtskabet og ligheden i sprog aldrig vilde blevet svensk, men forblevet hvad den er. Men nordmændene paa det svenske territorium og i vor rigsdag vilde ikke beredt os andet end sorg og ærgrelser. Og naar man besidder den uvurderlige fordel at være

et ensartet og helt folk, saa vilde det været det rene vanvid at opgive denne fordel for at vinde et stykke land, selv om dette, økonomisk seet, kunde været en vinding.

Saavel fortidens erfaringer angaaende Norge i egenskab af Ruslands allierede som den klare forstaaelse af umuligheden af en virkelig national sammensmeltning for fremtiden maatte forbyde al tanke paa en krig i den hensigt at erobre en del af vor tidligere unionsfælles land.

Dette er altsaa den sidste del af vort svar paa spørgsmaalet om, hvorfor Sverige ikke begyndte krig i 1905. Vi greb ikke til vaaben, fordi der ikke gaves nogen fornuftig hensigt med en krig, hvorhen man end rettet tanken.

Europa kan dømme, om svaret er tilfredsstillende, og fremforalt, om Sveriges handlemaade i denne henseende var det værdig.

Alene ét tilfælde kunde tænkes, hvor en krig trods alt var givet, nemlig hvis Norge havde vægret sig for at opfylde det første punkt paa det program, som den offentlige mening som foran anført havde opstillet. Var dette skeet og havde Norge afvist de betingelser, som Sverige stillede for at godkjende adskillelsen, vilde krigen trods al modstand fra høieste hold været uundgaaelig Og skjønt krigen da i første linie havde havt det maal at sætte disse betingelser igjennem, saa er det dog neppe troligt, at det havde faaet sit forblivende dermed. *Inter arma silent consilia.* Er engang krigens terning kastet, saa véd man ikke, hvorledes den vil falde. Jeg er bange for, at det da vilde ende med erobringen af visse norske landsdele — med de, som ovenfor antydet, for hele Skandinavien skadelige følger.

Til al lykke indtraadte ikke denne af situationen selv afhængige foranledning til en krig, nordmændene gik klogelig nok ind paa de af Sverige opstillede paa ingen maade ubillige betingelser. Det svenske programs første punkt kunde saaledes, omend under allehaande modstand, gjennemføres, og dermed var sagen klar og den svensk-norske union nu blot et historisk minde.

*

Sluttelig endnu nogle ord om de omtalte betingelser.

Man maa ogsaa kjende dem for ret at kunne bedømme, om Sverige har ladet unionens opløsning overgaa sig uden brist paa sin ære, eller om det har erholdt den opreisning, som dets ære og anseelse tilsagde, og samtidig har ordnet fremtiden saaledes, som baade dets egen og hele Nordens interesse krævede det — det sidste en ligesaa vigtig sag som det første.

Ogsaa i denne henseende krævede gjennemførelsen af det opstillede program ligesaa megen klog besindighed som fasthed. Det gjaldt paa den ene side ikke at opstille saadanne betingelser, som straks kunde bringe nordmændene til at gjøre en fortvivlet modstand eller efterlade ulægelige saar for fremtiden, — og paa den anden side at skaffe det svenske folk og dets konge en reel opreisning, ikke blot et skin af en saadan, for den tilføiede krænkelse. Heldigvis var omstændighederne gunstige for et godt udfald af denne ømtaalige situation.

Den første forholdsregel, som den svenske rigsdag traf, blev derfor den, at den i skrivelsen af 3die august erklærede, at unionen ikke var bleven ophævet ved det norske stortings beslutning af 7de juni, og at den heller ikke kunde opløses uden den svenske konges og rigsdags samtykke, samt endvidere, at denne beslutning ikke kunde anerkjendes

som det norske folks vilje. Af denne grund kravet om, at et nyt storting eller en folkeafstemning skulde udtale sig om spørgsmaalet. Om dette, at stortingets beslutning maatte have folkets sanktion, var man i Sverige ikke et øieblik i tvil. Men at denne sanktion blev givet, betød ogsaa fra norsk side en anerkjendelse af, at den tidligere beslutning ikke i og for sig var gyldig. Og mere trængtes ikke som opreisning for den formelle retskrænkelse, hvori *stortinget* ved den nævnte beslutning havde gjort sig skyldig.

Det andet af Sverige stillede vilkaar for rigsaktens ophævelse og unionens opløsning havde et reelt indhold og betød en stor virkelig opreisning. Det gik ud paa demolering af de i de senere aar mod Sverige byggede grænsefæstninger. Norge havde i stilhed opført en række forter langs den sydlige svenske grænse. Disse var fra et militært synspunkt ikke af synderlig betydning, men de betragtedes i Sverige helt fra begyndelsen af som en grov fornærmelse, og om de havde faaet lov til at bestaa længere, vilde de unægtelig betydet en trudsel for fremtiden, som maatte have tvunget Sverige til modforanstaltninger. Saavel sagen i og for sig som ogsaa hensynet til de kommende tider krævede derfor deres nedlæggelse, og der forhandledes i Karlstad ogsaa længe og ihærdigt om dette vilkaar. Det var kun ugjerne, at nordmændene gav efter paa dette punkt. Men den svenske folkemening var ubøielig i denne henseende. I nogle dage eller timer hang derfor krigens uveirsskyer truende over den skandinaviske halvø. Men de norske underhandlere var kloge nok til sluttelig at give efter. Herigjennem opnaaede Sverige den opreisning, som dets krænkede ære krævede, og samtidig en tilfredsstillende garanti for fremtiden. Thi nedrivning af fæstninger har ellers bestandig været frugten af en heldig krig. Og selv fra Norges side kunde denne opreisning gives uden stor ydmygelse, thi det maatte ogsaa af dette land anerkjendes, at disse fæstningsverker var en grov krænkelse mod Sverige og en fare for fremtiden.

Paa en undtagelse nær, var de øvrige opstillede betingelser fuldstændig gjensidige og lige nødvendige for begge lande. De angik udjevning af fremtidige tvistigheder ved voldgift, transithandelen paa elve og jernbaner og meget andet. Om dem er der kun godt at sige. Fra svensk side reistes desuden krav om, at de svenske lapper som hidtil skulde have adgang til at føre sine rensdyr til visse tider ind paa norsk gebet. Af ubekjendtskab med forholdene blev dette punkt ikke saaledes formuleret, som ønskeligt kunde været, men da sagen er et rent humanitetsspørgsmaal, hersker der ingen tvil om, at nordmændene ved de herom indledede nye forhandlinger vil gaa ind paa de for disse stakkels nomader nødvendige lettelser i konventionens bestemmelser.

En sag, som blev glemt, men som med rette burde været inddraget i forhandlingen om vilkaarene, var at fratage det norske storting den andel i forvaltningen af det svenske Nobeltestamente, som var skjænket det. Alfred Nobel havde visselig aldrig tildelt det dette hverv for hele verden at uddele fredsprisen, hvis han havde oplevet de sidste aars tildragelser. Nu er det en ironi, at Norges storting skal hædre saadanne bestræbelser, mod hvilke det selv netop ligeoverfor Sverige har stødt an i en betænkelig grad.

Men historien er ikke sjelden blottet for saadanne spøgefulde luner, og for denne bagatels skyld har man ikke ret til at laste det store værk,

som skjænker grundet haab om fred paa den skandinaviske halvø og har gjengivet Sverige dets tidligere selvtillid. Thi det er denne selvtillid — som forfatteren af disse linier udtalte ved unionens skrinlæggelse i den svenske rigsdag den 16de oktober —, som er den store vinding for os selv. Unionen med Norge var som en krykke, der havde vænnet det svenske folk af med at staa paa egne ben. Med den følte vi os saa trygge og havde tabt føling af al udenrigspolitik, fordi en saadan simpelthen forekom os overflødig, i særdeleshed efterat novembertraktaten af 1855 havde omgjærdet den skandinaviske halvø med sin garanti.

Men at leve uden udenrigspolitik, uden dens ansvar og uden dens spænding, demoraliserer en nation mere end nogetsomhelst andet.

Dette er nu forbi, og Sverige føler sig som en mand, der staar alene og stoler paa sig selv.

Hvad vi ved unionens opløsning har tabt udadtil, det har vi vundet i indre styrke, og tilslut er det dog den, hvoraf nationerne lever.

Unge Forbrydere.

Gjældende kriminalogisk statistik gjør os bekjendt med to rystende kjendsgjerninger: mere end halvdelen af de dømte forbrydere er ukjendt med nogen slags virksomhed, og en trediedel af det samlede antal er i alderen fra atten til femogtyve aar. Dette alarmerende forhold af unge forbrydere og høit forholdstal af forbrydere blandt dem, som er uden øvelse i nogensomhelst virksomhed eller profession, er omstændigheder, det læsende publikum i almindelighed ikke er fortrolig med. Sammenlignelsesvis faa af disse forbrydere er kundskabsløse, og mange besidder en ikke liden grad af intelligens. De er væsentlig unge mænd, som aldrig har tat sig for at arbeide paa en nyttig, ærlig maade.

«Det var ikke drik, som fik mig til at falde», sa en; «ikke cigaretter eller slet selskab heller. Det var lediggang og intet andet. Lediggangen drev mig først til cigaretter, saa til drik, saa til slet selskab — og saa til galgen. Og dét bebreider jeg mine slægtninge. Hvis de havde holdt mig til stadigt arbeide, vilde dét ha optat mig slig, at jeg ikke havde kunnet gi mig af med rov og mord».

Dette er den historie, som passer paa dem alle, ifølge mr. Thomas Speed Mosby, State pardon clerk i Missouri, i «Succes» for september. Paa grund af cigaretternes sløven af den moralske sans — forbundet med lediggang og tøilesløse udsvævelser — er ødelæggelse deres uundgaaelige lod. Historien om den graahaarede far, som ber om barmhjertighed for sin gjenstridige søn, mangler aldrig til at legemliggjøre disse laster. Men den er aldrig fuldt ud sand. Den virkelige grund til ungdommens fald er, at den aldrig har lært at arbeide. Hans hjerte var aldrig optat med hans haand og hjerne, selv naar han havde en «job». Hans sjæl var aldrig med i hans anstrengelser, og han kjendte ikke glæden ved et velledet arbeide.

Slig en gut er en skulker, som betragter arbeidet som slaveri og sin arbeidsgiver som en «bas» og udsvævelse som en lindring. Spil, væddemaal, falskneri, kassesvig — alt det som lover ham et liv uden slid, bryder alle hans skrupler ned, og fængslet aabner sig snart for at sluge ham. Den unge lediggjængers tendens peger altid nedad.

Børns religiøse Opdragelse.

Om dette emne skriver mr. *Oliver Lodge* en interessant artikel i «The contemporary Review» for august d. a. — Han hævder heri, at omend de religiøse doktriner ikke i og for sig er afpasset efter børns fatteevne, saa maa dog den religiøse undervisning til en viss grad være dogmatisk. Thi børn ønsker at vide noget om menneskenaturen, om universet og om Gud. De retter spørgsmaal herom, og én gren af religionsundervisningen gaar da ud paa at besvare disse spørgsmaal. Tankeløs udfritten bør afvises, men alvorlig videbegjærlighed opmuntres og søges tilfredsstillet, saa godt gjøres kan og ved at saameget af sandheden, som de kan forstaa, udvikles for dem.

Den religiøse opdragelse maa gaa ud paa at opmuntre saadanne idéer og vaner, som kan skabe en lykkelig barndom og resultere i et sundt og lykkeligt liv. Man skal ikke glemme *barnet* for *eleven*. Barndomstiden er visselig en forberedelsestid, men den er ogsaa noget mere — den er et livsafsnit, som har sit værd i og for sig selv. Den er en tid af betydelig — subjektiv — længde, og den udfylder en betragtelig del af ens eksistens. Men samtidig er respekt for voksne et naturligt barnligt instinkt, som ikke let kan udslukkes. Et barns første virkelige guder er dets forældre, hvor lidet guddommeligt der end kan være ved dem; og herfra skriver sig ogsaa den følelse af tryghed, af nærhed til beskyttelse og lov, som er et af barndommens bedste klenodier — paa samme tid som forældrenes ansvar just her blir særlig alvorligt.

I mange tilfælde vilde forældrene visselig være bedre, om de havde sine børns religion. Og det er sikkert nok, at de kan lære noget af et barn, hvis tankegang endnu er fri for al sofisme. Thi i enkelte henseender staar barnet paa et høiere standpunkt end den voksne. I altfor mange tilfælde — under vor nuværende barbariske samfundsordning — antar børnene udenvidere sine forældres religion. Og det er meget beklageligt. Thi i nogle tilfælde er det en mørk religion af en farlig og foruroligende art — i andre tilfælde en selviskhedens og den sociale apathis religion. Thi religion er det samme som resultatet af vore idéer om verdensaltet — den er svaret paa alt, hvad vi ved om de kosmiske love. Vi har alle vore idealer, selv om de ikke altid er formuleret. Men vor livsførsel kommer ofte tilkort overfor dem og overgaar dem sjelden eller aldrig.

Men for at holde os til de heldigste tilfælde — om børnene skal have sine forældres religion, da er disse ogsaa de rette til at give dem den. De kan ikke vente, at den bliver git saa akkurat gjennem en stedfortræder. Det er merkeligt, at mens familien er knudepunktet i mange henseender, er den det ikke, naar det gjælder opdragelsen. For de fleste huslige spørgsmaals vedkommende isolerer den sig — i smaating som f. ex. madlagning, vask o. l. hersker der ingen sammenslutning mellem de enkelte familier. Men naar det gjælder barneopdragelsen hersker der en udstrakt kooperation. Man synes at mene, at omend poteter maa renses og koges særskilt, inden hver enkelt husholdning for

sig, ved ens egen ild og i ens egne kar, saa kan børnene godt opdrages en gros. Nu er det jo meget muligt, at fælleskogning for en hel gade kan være økonomisk heldig. Men at overtage en fælles opdragelse af alle børn i et saadant distrikt, i en tidlig alder at tage dem fra deres mødre, forat disse mødre skal kunne skaffe sig nogen fortjeneste, er maaske et ikke ganske heldigt arrangement. «Vor fattigdom, men ikke vor vilje samtykker i det.» At børnene inddeles i grupper i skoler under øvede lærere kan være en sund methode, men — da maa grupperne være smaa. Smaabørn fordrer individuelt tilsyn. I den *ideale* familie faar de det. Men gjennemsnitlig er familielivets vilkaar saa slette, at staten maa skride ind og optræde som pleiemor. Den legemlige opaling overtager den enkelte familie — den aandelige føde erholder de i fællesskab af det offentlige.

Naar talen er om religiøs opdragelse, tænkes der paa, hvad man kalder «sjælen». Og hvor sterk en glorie et barn end bærer ved sin ankomst til denne planet, saa varer det ikke længe, før hvert spor af den er forsvundet. Den «skinnende vision» forsvinder meget tidlig for hverdagens lys i en gadeguts barndom. Det er et sørgeligt resultat af bylivet og kampen for tilværelsen, saadan som vor civilisation medfører den.

Den nation som kunde sikre sine børn en tilværelse i sunde, lykkelige omgivelser, som passet for deres alder og udviklingstrin og som kunde frembringe et kraftigt menneskeslag — den nation vilde i løbet af faa generationer rage op over de andre som noget næsten overmenneskeligt. Denne idé synes at tage sigte paa noget meget fjerntliggende, veien til dens gjennemførelse synes for vanskelig. Men dette er tildels, fordi altfor faa føler det som et levende ideal, altfor faa blir var, at der staar et saadant problem for dem. De tager ikke sigte paa noget saadant, og da kan man ikke naa maalet. Og forf. for sin del tror ikke, at problemet er uløseligt — tvertimod mener han, at en dag bliver det løst. Menneskelivet vil ikke altid blive som nu et eneste stort feiltrin. Forbrydelse og last og dumhed vil ikke altid faa indrette det efter eget tykke. Vi skylder vore børn at give dem en anledning til at vinde en skjøn og ren forstaaelse af verden og til at leve i den med glæde, vinding, menneskelig set. Man vil kanske sige, at det vilde koste for meget Intet af dette slag kan koste formeget! Hvad er livets mening? Hvad er denne planet til for? Naar man betragter disse spørgsmaal og overveier, om vi har lært eller endog forsøgt at give vore børn et fornuftigt svar, da vil man finde, at vi er omgivet af en taage af blot og bar vane og endnu stikker dybt i levningerne fra barbariske tider.

Paa en eller anden maade at følge udviklingsprocessen er en del af vor alvorsfulde pligt, og denne pligt skiller sig ikke ud fra anvendt religion Tvertimod er opmærksomhed paa og oplæring i de fysiske vilkaar en del af den sande religionsundervisning. Og mange sociale reformer, som det at rense den fysikalske atmosfære i byerne, maa have en indirekte, men uberegnelig moralsk virkning og vil indirekte hjælpe det religiøse arbeide, som nu bliver hindret ved ubekvemme omgivelser og andre unødvendige mangler. Som professor Findlay i Manchester siger:

«Opdragelsessystemet — deri indbefattet undervisningen — er et udslag af samfundsidealerne, og hvad børnene angaar, saa vilde deres sjæl snart have sin chanse, om samfundet bare vilde «redde» deres krop. Derfor er landreformen og andre sociale bevægelser mere vigtige, ogsaa

for skolerne, end noget direkte forsøg paa at forandre undervisningsschemaer.»

Dette er en sandhed, som endnu ikke er opfattet i hele sin dybde. Legemets redning angaar kristendommen ligesaa meget som sjælens. Mennesket maa behandles som *et hele*. Og om børnene kunde blive anbragt i gunstige omgivelser, vilde de næsten alle blomstre op. Men saalænge vide strækninger faar staa fulde af ukrudt, er ikke den bedst dyrkede plet sikker. Hele verden er her sveiset sammen, saa nye fysiske og moralske sygdomme, født i en eller anden tropisk sump, kan med tiden decimere den livskraftigste civilisation.

Men for at komme tilbage til den betragtning, hvorledes et hjem eller en skole bedst kan blive stedet for den religiøse opdragelse : hvad skulde vi lære vore børn? Hvad slags religion passer til et barns sind? Hvad vil bringe de bedste frugter? — —

Det falder ikke naturligt for barnet at tro, at hele verden existerer for dets skyld. Men det ligger i dets natur at ønske at være til nytte, det føler sig lykkeligt derved. Og der er blot faa børn, eller snarere unge mennesker, som er i den stilling, at de uden tugt fra samfundets side kan betragte verden fra et helt ud selvisk synspunkt, om de saa vil. Men disse er i en unaturlig stilling, de behøver ikke stræve for sit livsophold — de arver sine forældres religion.

Smaabørns religiøse opdragelse bør da være *indirekte* og *kontinuerlig*. Indirekte d. v. s. ikke altid under navn af religion. Kontinuerlig d. v. s. ikke en gang om ugen eller ved enkelte leiligheder, men bestandig, i livets daglige gang. Naar man lærer børnene renlighed, orden, punktlighed, høflighed, opdrager man dem religiøst. Ligesaa naar man lærer dem at være god mod dyr, at passe blomster og planter — naar man fanger dem med en sang, et maleri, et digt, ved planternes historie eller udvikling af naturlovene — naar man vender ødelæggelsesinstinktet om til at blive frembringelsestrang. Og dette maa de læres ikke ved ord, men ved handling.

Nu skulde denne praktiske daglige opdragelse klarlig være ligesaa meget det ideale hjems som skolens sag. Det er hjemmet, som gjør børnene til det de er, og, saa meget de end forsøger det, kan forældrene ikke vælte sit ansvar over paa andre.

Men til denne praktiske undervisning maa der ogsaa komme en undervisning i teoretisk religion. Men denne maa ikke overdrevent grundes paa læren om synd. Børn er ikke i den forstand fordærvet. De har sine luner, og de kan være slette og ulydige, som dyrene, saa meget mere, om de — ikke omhyggelig oplært i sociale dyder — kan efterligne sine forfædre i løgn og tyveri, og de kan sikkerlig blive ødelagt, men da de som smaa i høi grad er et produkt af arv og ydre forhold, er det ikke rigtigt at bebyrde dem med teologiske doktriner om synd.

Fra udviklingens standpunkt maa en sund barndom under gunstige vilkaar betragtes som en uskyldighedsperiode. Det maa derfor blive et spørgsmaal, om der er nogen brug for teologi i det hele. Hvorfor skræmme dem med idéer om helvede, om den kommende vrede o. l.? Fordi slige forestillinger er naturlige for den uudviklede menneskehed. Alle vilde folkeslag har opskræmt sig selv ved uklare indbildninger og søgt at undgaa den guddommelige vrede ved ofre. Og barnets atmosfære er ladet med overtro — og ikke kan det længe skjærmes mod menneskeslægtens religiøse forestillinger. Det maa da blive vor opgave at se til, at undervisningen bliver dem til hjælp og

— saavidt vi kan vide — sandfærdig. Desuden er bibelen en del af deres arv, som de har ret til at blive bekjendt med. Og de maa ogsaa hjælpes til at indse fordelene ved at høre til et anerkjendt samfund med kameratskab og broderlig hjælp til maal.

Men her indtræder vanskelighederne: Vi staar just nu ansigt til ansigt med to problemer: Hvorvidt indtager bibelen endnu sin plads som den religiøse og ethiske opdragelses skatkammer? Og: Hvad værd har ceremonierne, de ydre symboler, for vore børns aandelige opdragelse?

Hvad det sidste spørgsmaal angaar, saa er det desværre saa, at ved at fremhæve ceremoniernes betydning kan man komme i farlig nærhed af de sekteriske kampes arena og langt bort fra sand religiøs aand. Men ikke destomindre er det nu saa, at de fleste menneskers religiøse instinkt stræber efter at finde en legemliggjørelse af sine forestillinger. Og skjønt det religiøse instinkt tilslut bør drive os til at give vor trosmening udtryk heller gjennem en høiere organisation af samfundslivet end gjennem en kirkelig ritus' maskineri, saa maa det dog indrømmes, at hvert trossamfund i visse kirkelige paavirkninger har en mægtig leilighed til at hjælpe paa barnesjælens udvikling, hvis de nyttiggjør dem paa den rette maade.

Hvad nu angaar det første punkt (bibelens værd for barneopdragelsen) saa er jo skriften, som et folks literatur gjennem mange aarhundreder, ganske vist for «voksen». Men her maa da nævnes den kompilation, som er foretaget af mr. Mackail — «Biblium Innocentium» — som en tiltalende midlertidig stedfortræder. Ogsaa mr. Claude Montefiores udgave af det gamle testamente bør nævnes. Desuden en nys udkommen bog af en erfaren opdrager, mr. Mitchell, «Hvorledes der skal undervises i bibelen» — der indeholder mange nyttige vink, som disse:

1) «At evangelierne efter deres bygning er fuldt færdige til lærerens brug — vidunderlig fuldendte, siger han, i denne henseende.

2) At Markus' evangelium er en kort, sterkt bevæget dramatisk fortælling, som maaske kan deles i to dele: den første omhandler særlig hændelserne i Galilæa før antagelsen af navnet Messias — den anden fortæller om de følgende tildragelser i Judæa. Det kan blive gjennemgaaet i ét eller høist to semestre — det er blot halvparten saa langt som «Hamlet» og ikke meget længre end fortællingen om Josef og hans brødre.»

Forf. mener dog, at selv Markus evangelium er for langt til at blive forstaaet af børnene paa den maade. Men andre dele af andre evangelier er vel skikket til at læres ved hjertet.

Andre stykker af bibelen, som enkelte af salmerne og profeternes bøger er aabenbart af stort værd, men de egner sig for størstedelen blot for børn af større alder.

Da bibelen saaledes indeholder saa meget godt fra ethvert synspunkt, har der nylig blandt pædagogiske autoriteter vist sig en tendens til at udtage disse tydelig værdifulde partier og undgaa læsningen af de mere «blodtørstige» bøger, som Dommernes, Kongernes, Genesis. Men det er netop slige stykker, børnene liker. Og man behøver ikke være for kræsen. Det som passed for et tidligt udviklingstrin hos racen, passer ogsaa for et tidligt udviklingstrin hos individet.

For at bringe paa det rene, hvilke forestillinger der havde gjort sig gjældende hos børn paa et tidligt tidspunkt, kathekiserte forf. en liden klasse af ganske intelligente børn. Her er da — i en sammentrængt form — de spørgsmaal, han gjorde:

Spørgsmaal 1: Hvilket stykke af bibelen var det, som først gjorde ind-

tryk paa dig, medens du endnu var liden?

1ste barn: Arken, tror jeg, fordi det interesserede mig, hvordan dyrene gik ind der og hvad de vilde gjøre der.

2det barn: Jeg husker bedst det om Gideon og faklerne, krukkerne, som blev knust, og det pludselige angreb.

3die barn: Jeg likte godt det om Samson.

4de barn: Syndfloden, fordi den syntes at være af den slags ting, som kunde hænde paany.

5te barn (temmelig nølende): Jeg antar, alt det om Josef.

6te barn: Jeg husker saamanden, thi der var et billede deraf udenpaa bogen. Jeg tror jeg likte billederne, men ikke brydde mig om ordene.

Nuvel, naar vi ser bort fra undtagelsen med billederne, har vi altsaa Noah, Gideon, Samson, Josef — alle i Dommernes bog og Genesis.

Spørgsmaal 2: Havde disse fortællinger nogen indflydelse paa din opførsel og gjorde de dig til et bedre barn?

Alle børn i kor: Aa nei da! Det har ikke noget at gjøre med det. De var bare fortællinger.

1ste barn: Men ikke ganske som andre fortællinger — de var kanske mere lig historie, men ikke som historie alligevel.

2det barn: Nei, folk pleied at læse dem paa forskjellig maade, saa de føltes forskjellige, men alligevel var de fortællinger.

Spørgsmaal 3: Kan du huske de første dage, du gik i kirke?

1ste barn: Ja, vi pleied at se paa folk. Vi forstod slet ikke noget af prædikenen, men presten gjentog et ord mange gange, saa jeg husked det. Jeg fortalte det til min far, og det fornøied ham.

Spørgsmaal 4: Kan du huske noget fra da du bad dine første bønner?

1ste barn: Ja. Men der var ingen mening i dem. Det var bare en opramsning af ord, næsten som et slags kraakemaal. Senere gik det op for mig, at der var en mening i ordene, skjønt det endnu føltes, som om jeg skulde sige dem frem for mor eller barnepigen — skjønt jeg husker, at mor forsøgte at forklare mig meningen.

Et andet barn: Der første jeg husker er, at jeg sagde Jesu navn sammen med andre navne, og barnepigen sagde, at jeg aldrig skulde bruge det ord — saa jeg følte, der var noget eget ved det.

Spørgsmaal 5: Nuvel, for at gaa over til det nye testamente: hvad er det første du kan erindre om Kristus?

1ste barn: Jeg husker det om krybben, og naar han var tolv aar, og hyrderne. Men det havde vi fra en salme — igrunden fik vi adskillige ting fra salmerne, især fra dem vi maatte sige hver aften.

2det barn: Jeg likte godt det om skjæppen og lyset og et og andet i Mathæus — jeg er ikke sikker paa, om det er af det gamle eller det nye testamente.

3die barn: Nu vi er større, tror jeg, vi liker det nye bedst. Og nogen stykker likte vi ogsaa, da vi var smaa — sligt som parablerne.

Spørgsmaal 6: Hvordan liker du bibelen nu?

Almindeligt udbrud: Aa, nu holder vi paa med slige kjedelige stykker. Det lader ikke til, at den har slige fortællinger, som det saa ud til. Salomon er et kjedeligt stykke.

Spørgsmaal 7: Nu, tror du, at det nye testamente havde nogen indflydelse paa din opførsel?

1ste barn: Nei, jeg tror ikke det.

Spørgsmaal 8: Hvad er det da, som gjør dig til saa godt et barn?

1ste barn: Det er ikke bibelen, den har ikke noget at gjøre med det.

Et lidet barn: Nu vi er ældre,

tror jeg nok, bibelen kanske kunde gjøre os gode.

Spørgsmaal 9: Hvordan kjender du forskjellen paa det som er rigtigt og det som er galt?

1ste barn: Naar man har gjort noget galt, saa føler man det. Der trænges ikke nogen til at sige én det. Men paa en eller anden maade saa siger folk en det. Hvad de siger kan have sin virkning paa os, men dette har ikke noget at gjøre med det vi læser — det er for det meste, hvad vi føler i os selv. — —

Det er ikke saa let at sige, hvilken moral der kan uddrages af en mere udstrakt undersøgelse i denne retning. Men meget taler for, at den vil vise betydningen af en indirekte og stadig indflydelse fra et godt hjem, af den indbyrdes omgang og af omgangen med venlige lærere. Og man skal ikke tvinge børnene til at modtage svar, før de er færdige dertil — før enten spørgsmaalet eller svaret har en fornuftig mening.

Tro paa og fortrøstning til den kjærlighed og godhed, som ligger til grund for verdensaltet, synes forf. det mest vitale og tjenlige. Dette kan fjerne en hel del rædsel og tankeløs mistro, som er saa naturlig for en skabning, som vaagner til bevidsthed i en umaadelig verden, i hvilken han er hjælpeløs og til hvilken han intet kjendskab har.

Alle er vi jo i stor udstrækning uvidende. Men hvad vi har af godt haab og fortrøstning skulde vi gradvis gjøre børnene delagtige i, hvad enten det nu synes os af speciel religiøs art eller ei, saalænge det forekommer os afgjort sandt. Meget af det *maa* blive fortalt som resultatet af en videregaaende erfaring, maa derfor i en vis forstand blive dogmatisk. Dette er den slags dogmatisk undervisning, som er tilladelig, men børnene har ikke noget at gjøre med kirkelig teologis tvilsomme og kritiske spørgsmaal — som heller ikke har nogen praktisk virkning. Den virkning de faktisk har kan neppe ansees for udelukkende heldig. Megen rædsel er forvoldt af dem, og det er grusomt at hjemsøge et barns modtagelige og lærenemme sind med dem. Og et barns godhed er ikke baseret paa en sygelig bevidsthed om synd, men er af en anden og høiere slags. Dog er der en vis art dogmer, som vi maa lære børnene, med klogskab, omhu og ærefrygt, hvis vi tror, at de er fundamentale fakta, som bør gaa forud for indvielsen i detaljerne i de stridende doktriner, som nu ulykkeligvis splitter kristendommen.

Den kunstneriske Udsmykning af vore Hjem.

Dette spørgsmaal berører to sider — det indre og det ydre af vore hjem: dets omgivelser, dets virkning i disse — og dets indredning, den stemning det skjænker os under det daglige livs ofte saa stemningsforladte gjerning.

Hvad det ydre angaar saa er jo det hos primitive folkeslag det enklest mulige: oprindelig har huset ingen anden hensigt end den at skjænke ly. Men det varer ikke længe, før man begynder at kræve mere: hos de fleste naturfolk vil man se en stræben mod et ideal selv i de simple hytters form. Og dette er udslaget af en lidenskabelig, men altfor sjelden erkjendt trang inden menneskesjælen. Det er en misforstaaelse, naar man saa ofte anser kunsten for at være en luksus, menneskene kan til nød anvende en fyrabend eller en søndag paa. Kunsten *er* ingen luksus, den er tvertimod udslaget af en aldrig blundende skjønhedslængsel. Og selv i de hjem, hvis — ydre som indre — udsmykning kan virke ofte ligefrem pinefuldt paa et høit kultiveret menneske, er netop denne raa udsmykning intet andet end udslaget af en primitiv skjønhedstrang. Thi husfaren finder dette og hint — som kan oprøre dig — «pent», det skaffer ham en glæde, han tit nok ikke er sig bevidst, men som han vilde savne bittert, om han ikke havde den. Men — jo høiere et folk staar i kultur, des mere kræsen blir dets smag. Og til denne kræsenhed — til denne fornemme fordringsfuldhed — er det man bør søge at naa.

Naar man ser de skjønhedsforladte, massive bygninger i en moderne storbys arbeiderkvarter — hvem har da ikke uvilkaarlig følt, hvor sterkt disse massive kaserner bidrager til at knuge livsglæden i knæ, klemme sindene flade! Og naar man saa kommer ind i *de* strøg af en moderne opkomlingsby — som f. eks. Berlin eller Kristiania — hvor det mere velhavende bourgeoisie bor — hvor dybt føler man da ikke aandsfattigdommen i de ofte saa pralende udsmykninger! Mangen gang gaar ens tanker hen til et negerfolks tørst efter vilde toner og skrigende farver — thi man synes at møde lidt af den samme ukritiske beundring for det voldsomme, for det, der slaar én som et svimeslag. Og man savner saa saart en smule stilfærdig fornemhed, som har forladt negerstandpunktet.

Skjønheden i den enkleste, letfatteligste og paa samme tid mest fuldendte form finder vi hos naturen. Derfra denne ureflekterede, evig vibrerende længsel mod naturen, som man finder hos snart sagt hver storbys befolkning. Derfra den rørende kjærlighed til de simpleste potteplanter, som man kan iagttage i saa mangt et fattigt hjem. Thi denne naturlængsel er intet andet end menneskesjælens hjemvé. Derfor maa det første krav være: skaf os naturen igjen! lad os dag for dag staa ansigt til ansigt med den! lad nydelsen af den være vor aands daglige brød!

Og dette krav har i den senere tid øget hos os. Det har skaffet sig udtryk i dagspressen, og det har ført til dannelsen af førskjønnelsesforeninger baade i Kristiania og i Bergen.

Af særlig interesse for os er derfor en artikel i «Nord und Süd» af dr. Hans Schmidkunz «Gross-Berlin und Innenkunst», hvori forfatteren omtaler et dette emne omhandlende skrift, som giver ham anledning til at fremkomme med forskjellige ytringer, vi kan have godt af at lægge os paa hjerte.

Forf. ser vore hjems ydre og indre udsmykning ud fra følgende synspunkter: 1) Bybebygningen har en indflydelse paa vore huses opførelse og derigjennem paa deres udstyrelse. 2) Da al kunst søger tilbage til naturen som forbillede, som hjælper, som reservoir, vil ogsaa en tilnærmelse af vore boliger til den friere natur øve sin indflydelse paa deres bygning og deres udstyr. 3) Jo klogere der i bygningsteknisk henseende blir bygget, og jo mere vi udvider vore byers bygningsterritorium, desto mere rum, luft og lys vinder vi. 4) Men ogsaa i den retning virker naturen ind paa de nærmere liggende boliger, at den formidler én intim sammenvoksen mellem bygningsgrunden og naturgrunden. Og her kommer særlig i betragtning den — navnlig af kvinder og børn — saa ofte efterlængtede forbindelse mellem boligens rum og det fri. Havestuen, terrassen, og om mulig endog et mere eller mindre primitivt havehus, frembyder problemer for opførelse og udsmykning, der blot leger som fjerne længsler i leiekassebeboernes drømme.

Men selv disse drømme er, mener forf., en faktor man maa regne med. Mere og mere griber agitationen for «havebyer» om sig. Hvor ganske anderledes vilde ikke udsmykningen af husets indre blive i en saadan «haveby» end midt i en moderne storstad! Og paa de tyske kunstudstillinger kan man alt se tegninger til havestuer og umiddelbart dertil stødende haveanlæg. Efter at have omtalt et par smukke eksempler herpaa, i de tegninger *Albert Geszner* og *Fritz v. Heider* møder op med paa kunstudstlllingen i Berlin, vender forf. tilbage til de ovenfor nævnte fire synspunkter. Og han pointerer, at bybebygningens indflydelse paa de enkelte huses indredning ikke lader sig afdisputere. Thi for det første er et hus' indre former afhængige af bygningsgruppernes ydre former og for det andet virker den smag, som har faaet anvendelse paa det ydre ogsaa ind paa det indres udsmykning.

Gaar vi, siger han, gjennem de for det 19de aarhundrede typiske kvartaler og saa skrider gjennem deres typiske trapperum, korridorer, værelser osv., da møder vi overalt den samme dragning til de elementæreste geometriske former — de rette linjers, de livløse vægges, den symmetriske fordelings smagløshed. Og denne elementærgeometri i bygningers ydre og indre er et onde fra idag, som vore bedrøvelige storstadsforhold forøger.

Og her maa man da være opmerksom paa den stedse sterkere klage, at vi bymennesker mister naturfølelsen, at vi i vor længsel, vor iagttagelse gaar mere og mere tilbage, og dét ikke blot naar det gjælder natur, men ogsaa naar det gjælder kultur. Og dette har sin betydning ikke mindst for den dekorative kunst.

Mest skjæbnesvangert viser det sig i ornamentet, som jo særlig skal virke til at drage naturen med ind i udsmykningen af vore boligers indre. Thi hvorfra kommer det unaturlige dekorations- og ornamentvæsen i en hel del af vor moderne kunst? dette

kvadratets, trekantens, den stive, rette linjes herredømme? Jo, fra tabet af naturen.

Vor nuværende «stil» er en storstadsstil, en industristil, tilhørende en kultur, som mere og mere forlader naturgrunden. Og forfølger vi stilarternes historie bagover i tiden, kommer vi nærmere og nærmere tilbage til naturen.

Forf. giver derpaa et overblik over de forskjellige stilarter og viser, hvorledes de alle gav udtryk for sin tids hjemfølelse. Og denne hjemfølelse er det, som svinder for os. Og hvad enten man saa bor i en leiekasse, eller man søger ud i det frie, udenfor byen — det ene som det andet sted bevirker de omgivende forhold som det indre udstyr, at man vinder ingen følelse af at have et hjem. Her som der den samme uindividuelle regelmæssighed i og lighed mellem ens egen bolig og naboernes.

Hvor skal man da bo? — De faktorer, som er bestemmende for større skatteyderes flugt fra byerne, er jo boligernes billighed, færdselsveiens bekvemhed, friheden for larm og røg. For arbeiderne spiller jo arbeidstidens anordning, boligens afstand fra arbeidsstedet hovedrollen. Paa grundlag af dette er det, at det af forf. omtalte skrift tager sigte paa en hensigtsmæssig udnyttelse af de ikke bebyggede dele af Berlin. Og forf. har godt haab, om at man ad denne vei kan virke sterkt til forholdenes forbedring, saasandt man blot benytter naturen rigtig til grundlag for husenes opførelse og deres indredning. Og da netop dette spiller en hovedrolle for det projekt ovennævnte skrift gjør sig til talsmand for, er tanken vel værd vor opmerksomhed.

Karawankentunnellen.

Denne tunnel, som blev fuldent forrige aar, er nylig aabnet for færsel. Den udgjør en del af den jernbane af samme navn, som danner det sidste led af den kommunikationslinie, som er etableret mellem Triest og de nordlige egne af de østerrigske Alper. Den er beliggende mellem stationerne Rosenbach og Asling med en længde af 8 km. og er boret i fjeld af en saa usikker art, at man har været nødt til at foreta specielle afstivningsarbeider. For udførelsen har man antat systemet fra Arlbergboringen. I denne hensigt anla man i det indre af viadukten og trinvis til bestemte punkter et visst antal gange for minørerne og murerne, der arbeidede samtidig, hine med boringen, disse med muringen, idet hver fra sin kant gjorde sit arbeide slig, at de forskjellige dele af verket stemte overens. Tunnellen, som paabegyndtes i 1902, blev afsluttet i november 1905, men de dispositioner, som udkrævedes, forat den kunde tages i brug, har fordret nær to aar. Den nye østerrigske tunnel hører til serien af store arbeider i denne genre. Vi har nævnt, at den maaler 8 km. Arlberg maaler 10 km. 24 m., Mont-Cenis 12 km. 660, Sankt Gothard 15 km. 40 og Simplon 19 km. 520.

Japanernes Patriotisme.

Af *Archibald R. Colquhoun* i «Deutsche Revue».

Efterat det japanske folk gjennem sine bedrifter i saa sterk grad har henledet opmerksomheden paa sig, er ofte det spørgsmaal blevet opkastet: Hvilken religion har Japanerne?

De europæiske nationer er sig tilfulde bevidst den vigtige rolle, som de religiøse forestillinger spiller i deres egen udvikling, og vi søger selvsagt hos japanerne efter en lignende kilde til begeistring, da det er umiskjendeligt, at de har naaet et høit trin af ikke blot intellektuel, men ogsaa moralsk udvikling. I regelen fortæller man os dog, at patriotismen — «kjærligheden til fædrelandet» — er japanernes religion, og det synes at forudsætte, at vi hos japanerne ikke finder noget tilsvarende til de religiøse erfaringer, vi selv som nationer eller individer har gjort. Denne anskuelse grunder sig paa den europæiske opfatning af patriotismen, der for vor følelse snarere er en borgerlig end en religiøs dyd. Vi møder endog inden vore moderne demokratier en stræben efter at bringe patriotismen i miskredit og stille altruismen i dens sted. Kort sagt, patriotismen blir, hvor meget den end berømmes, ikke anseet for andet end et væsentligt karaktertræk. Denne negative anerkjendelse af fædrelandskjærlighedens betydning er meget langt fjernet fra at antage en religions proportioner, og naar det siges os, at Japan ikke kjender nogen virkelig religion, men alene patriotismen, saa er vi strax tilbøielige til at trække den slutning, at japanerne blot besidder en materialistisk tro, der koncentrerer sig om det jordiske fædrelands forsvar. Det er min hensigt i denne artikel at paapege, hvor langt en saadan forestilling fjernér sig fra sandheden, og hvor meget de europæiske nationer kan lære af den japanske opfatning af patriotismen.

Ethvert folk har havt en rudimentær religion - dette ord i betydning af en tro paa det usynlige. Tilbedelsen af livløse gjenstande gaar jevnsides med eller forud for den tro paa Jeg'ets udødelighed, som fører til troen paa aander. Man forestiller sig, at de hedengangnes aander vedblir at existere og øver indflydelse paa deres efterkommeres liv, og gjennem en naturlig overgang udstyres de med overnaturlige kræfter og bliver til guddomme. Endnu inden en virkelig mythologi har udviklet sig, er ahnedyrkelsen en naturlig følge af aandereligionen, og hver del af menneskeslægten har utvilsomt gjennemgaaet denne fase En senere tidsalders monoteistiske idéer har ikke evnet helt at udrydde disse tidlige trosformer, der endnu existerer i form af talrige overtroiske forestillinger.

Japanerne blev ikke som andre dele af menneskeheden forstyrret i udøvelsen af denne primitive kultus ved en aabenbaret religions pludselige tilsynekomst, og paa det tidspunkt, da deres egentlige historie begynder, havde de udviklet sin ahnedyrkelse paa en logisk og bestemt maade. Den hvilede paa to grundlag: for det første paa alle japaneres nedstamning fra guderne, og for det andet paa den indre sammenhæng mellem geistlig og verdslig magt. Der gaves intet

dogme, intet foreskrevet ritual, intet hierarki og intet udvortes kjendetegn for en bestemt «religion», men saavel de ethiske som de verdslige love — uskrevne love — havde sine rødder i disse to idéer.

Den kinesiske filosofi havde en meget betydelig indflydelse paa japanernes udvikling. Bogen om forvandlingerne (*Jih-King*) — kinesernes klassiske ethiske bog — skriver sig fra omkring begyndelsen af det første aartusen før Kristus, men de deri formulerede idéer strækker sig gjennem hele den orientalske filosofi og gjør sig mærkbare i nutidens kinesers og japaners tanker, særlig ved at forlene dem med dette mystiske hang, som for os er saa vanskeligt at fatte. Buddhismen, som i det ottende aarhundrede over Kina bredte sig til Japan, øvede en langt større indflydelse. Det var den første aabenbarede og organiserede religion, som japanerne stiftede bekjendtskab med, og den kom til dem med al den tiltrækningskraft, som et omhyggelig udarbeidet ritual og et autorativt hierarki besidder. I begyndelsen troede man, at dens politiske indflydelse kunde blive farlig, og den forfulgtes derfor af Japans herskere, men den blev alligevel antaget af høi og lav og, saasom den ikke forsøgte at afskaffe ahnedyrkelsen, sluttelig anerkjendt. Det maa herved erindres, at de tre aarhundreder, som var forløbne, siden Gautama skjænkede den indiske verden sin religion, havde hidført mange ændringer i denne. Buddhismen, der selv var fri for mythologiske elementer, absorberede paa sin vei gjennem Indien og Centralasien sine proselyters racekultus Det hedenske Pantheons guddomme blev til Buddhas inkarnationer, og ahnedyrkelsen blev (skjønt Buddhismen ikke anerkjendte personlighedens fortsatte tilværelse efter døden) tilladt som den dyrkelse, der ofredes Karma (sjælens grundstof) under perioderne mellem dets inkarnationer. Med sin synthetiske aand var orientalerne istand til at forsone de modstridende elementer i denne troslære, men den fremherskende faktor i den fremgang, som Buddhismen vandt i Kina, var den omstændighed, at den faktisk hjalp til med at gjøre regjeringen sterk. Indtil den dag idag er Kinas keiser anerkjendt ligesaa meget som sit folks geistlige som dets verdslige overhoved og det i en grad, at man faktisk tilskriver ham magt til i lang tid at forbyde, at afdøde misdæderes sjæle reinkarneres.

Hverken i Kina eller Japan griber derfor Buddhismen forstyrrende ind i den praktiske enhed mellem kirke og stat. Den indførte ene og alene nye religiøse former og modificerede den bestaaende morallære. Buddhismens virkning paa ahnedyrkelsen i Japan var en styrkelse af de til grund for denne liggende idealer. Paabudet om kjærlighed, godhed og selvbeherskelse var nøiagtig det, der udkræevedes for at gjøre familielivets tunge og besværlige aag udholdeligt. Hertil kom, at medens den gamle kultus havde udviklet sig i aristokratisk retning med nationen delt i to kaster, af hvilke den fra de høieste guder nedstammende adel nød alle — geistlige som verdslige — privilegier, bragte Buddhismen lige velsignelser til høi og lav og skjænkede de uvidende den enkle morallære, som de manglede. De høiere dannede befandt sig under sterk indflydelse af den konfuzianske filosofi og lader sig den dag idag lede af dens grundsætninger med hensyn til verdensvisdom og politisk moral, men Buddhismens grundtanke — den om menneskets værd og menneskets magt — har lempet sig efter de ethiske og politiske forestillinger hos japanere af alle klasser.

For at modarbeide de forudsatte nationalopløsende tendenser i den indiske religion, vaktes den gamle kultus under navnet «den rene Shinto» tillive og antog en mere bestemt form, men efterhvert som Buddhismen bredte sig, absorberedes den næsten helt og holdent; begge gudstjenstlige former kunde findes i et og samme tempel, og endnu den dag idag kan ofte en og samme person vise dem lige megen ærbødighed. I det attende og nittende aarhundrede blev Shinto'en atter opfrisket som nationalistisk kultus, væsentlig af politiske motiver. Den literære renæssance maskerede en revolution mod Shogunens usurpation af den magt, som efter loven tilkom Mikadoen. Efterat disse bestræbelser var kronet med held, pleiedes med speciel iver dyrkelsen af alt nationalt japansk, og Shintotemplet rensedes for indiske emblemer. I den nyere tid har regjeringen afskaaret enhver officiel forbindelse med begge religioner, men da anerkjendelsen af Mikadoens guddommelige herkomst hører med til saavel det politiske som det religiøse system, saa kan denne afgrænsning aldrig blive saa fuldstændig, som den er det i Vesteuropa. En gjenopvaagnen af Buddhismen er et af tidens tegn i det fjerne Østen, og det maa tildels blive at betragte som antikristeligt. I egenskab af Østens racereligion og som spore for racepatriotismen skyves Buddhismen her i forgrunden, og da dens centrum her er Japan (hvor Buddhismens grundsætninger er blevet saaledes ændret, at de passer for folkets mandlige og optimistiske karakter), saa udfolder den en langt sterkere propagandistisk kraft, end man skulde tro. I øieblikket drager Buddhismen Østens religiøse glød til sig, denne følelse, der endog i det materialistiske Vesten bestandig er tilstede og aldrig fattes blandt de mystiske orientalere.

Dette korte overblik over religionernes historie i Japan vil hjælpe til at forstaa deres nuværende stilling. Det fremgaar deraf, at medens ahnedyrkelsen i Europa gik tabt i en forholdsvis tidlig historisk periode, har den formaaet at holde sig i Japan selv under den senere tids paavirkning af moderne idéer. Under den russisk-japanske krig omtalte keiseren i sine edikter og hans generaler i sine depescher bestandig hans majestæts forfædres seierrige indvirkning. For ret at forstaa dette, maa man erindre, at Mikadoen i lige linje nedstammer fra et dynasti, hvis begyndelse taber sig i de førhistoriske myther. Han er paa samme tid det nationale livs midtpunkt og spidse. Hans forfædre repræsenterer i japanernes øine deres races skaber og grundlægger; den guddommelige skaber og den menneskelige forfader er en og den samme — hvilket ikke nøiagtig er den kristne lære, men ikke betyder nogen stor forskjel fra denne. En slig mystisk forestilling ligger ikke fjernt fra den orientalske aand. Paa denne maade udgjør alle japanere en eneste stor familie med Mikadoen, der betragtes som denne families stifter, i spidsen. De fornemme familiers ahner er guddomme af ringere art. Indenfor denne racekultus træffer man stammekultusen. Denne har sine særskilte guddomme og helligdomme, der paa en viss maade svarer til sognemenighederne i Europa. Indenfor denne kreds igjen staar familiedyrkelsen, blodsslægtsskabets baand, og disse tre ringe indeslutter japaneren fra den stund, hans øine skuer dagens lys, indtil han lukker dem i døden, — de former hans karakter og bestemmer hans handlinger.

At bryde med slige traditioner synes let i theorien, men i praxis er den opsamlede vægt af den offentlige mening for tung. Tugten be-

gynder allerede i barndommen, og det er en erkjendelse af den med aarene voxende tvang, at japanerne tilsteder sine smaa en frihed, der forekommer os overdreven. Det er japanernes frieste tid; strax skolelivet begynder, skjærpes tvangen, og med modenhedsalderen stilles japaneren overfor den fulde virkeliggjørelse af familielivets bekymringer og de forpligtelser, der følger med ansvarligheden ligeoverfor almenheden og en national borgers rettigheder og pligter. Intet menneske tilhører sig selv, og dets pligter indskrænker sig ikke til, hvad der umiddelbart vedkommer ham her paa jorden. Foran ham og efter ham, saavel til hans forfædre som til hans efterkommere, udstrækker denne ansvarlighedskjæde sig. Hvad de første angaar, saa har der bestandig hersket den mening, at de hedengangnes sjæle til en vis grad var afhængige af de levendes handlinger; derfor hæders- og hengivenhedsceremonierne og de sedvanlig symbolske gravofre, som er det synlige udtryk for ahnedyrkelsen. At forsømme disse ceremonier er ensbetydende med at true de dødes lykke og ud fra flere synspunkter en dadelværdig handling; men de brugelige hædersbevisninger har en merkbar tendens til snarere at blive mindefester end gudstjenstlige handlinger. De indskriftstavler og statuer, hvormed man i den sidste krig hædrede de faldne, har sedvanlig karakteren af mindesmerker. Betydningen af denne ahnedyrkelse i forening med japanernes patriotiske følelse er den, at han gjør hengivenheden for dynastiet til en religiøs pligt. Japanerne anerkjender fuldstændig denne kjendsgjerning, og den eneste korte ceremoni, som alle embedsmænd, hvilken religion de end bekjender sig til, maa bivaane, er den, hvorunder mindetavlerne for keiserens ahner hyldes. Det hele sociale system hviler paa denne ahnedyrkelse og er opbygget paa grundsætningerne om gjensidig afhængighed og ansvar, og man faar afvente, om ikke stødet af en civilisation efter et ganske andet mønster, en civilisation som begunstiger konkurrancen og individualismen, vil komme til at ryste dette gamle system i sine grundvolde. Det er tildels den kristne religions uforenelighed med anerkjendelsen af familien — ikke af individet — som den sociale enhed, der i det fjerne Østen har ført til kristendomsforfølgelse.

Ved dannelsen af den japanske patriotisme har Buddhismen spillet en rolle ved sin karakteristiske fremhæven af det menneskelige element. Japanerne har bestandig holdt fast ved sin naturlige godhed og har aldrig lyttet til læren om arvesynden. Deres gamle forfattere erklærede, at den af naturen dydige og retskafne japaner ikke trængte til skrevne morallove, eftersom enhver hos sig selv bar en naturlig mentor, hvem han af naturen var tilbøielig til at adlyde. Det onde og synden er resultatet af afvigelser fra «*læren*» — denne mystiske «Tao», der er østerlandenes sterkest fremherskende idé. Denne dybe følelse af personlig ansvarlighed og af det menneskelige væsens værdighed tjener til at modificere og forme forholdet til staten og dynastiet. Istedetfor den blinde lydighed mod den forenede geistlige og verdslige magt, som man skulde vente, finder vi, at enhver japaner, hvor urokkelig hans loyalitet og hvor ringe hans stand end kan være, fuldt og fast tror, at han eier et guddommeligt mandat — det at gjøre en høierestaaendes uret god igjen. Saa sterk er ansvarlighedsfølelsen, at han (eller hun, thi kvinderne er ikke undtagne) vilde begaa selvmord som protest mod en høierestillets slette opførsel, om ingen udvei fandtes. Kon-

fucius' filosofi opstiller den sats, at herskerens guddommelige ret kun kan staa ved magt, saa længe han handler til folkets bedste, og denne overbevisning, som for en stor del er skyld i de mange omvæltninger i Kina, opfylder ubevidst den moderne japaner. For japaneren er ikke blot skjændselsdøden at foretrække, men i visse tilfælde gjælder det for ham som en moralsk pligt at dø. Til trods for en tilsyneladende mangel paa en udformet religiøs lære angaaende livet efter døden og til trods for, at Buddhismen benægter en bevidst personlig videre-existense, er japanerne i besiddelse af en sterk og urokkelig tro paa et tilkommende liv og beviser dette praktisk ved sin redebonhed til at gaa i døden for en god sag, og da specielt for sit fædreland.

Vi finder saaledes, at den japanske patriotisme i realiteten er en virkelig religion, thi den tror paa usynlige kræfter, som griber regulerende ind i verdensbegivenhederne og det enkelte menneskes anliggender, den besidder bestemte religiøse skikke og iagttager visse ethiske love. Patriotisme vil sige det samme som loyalitet, ikke i nogensomhelst indsnevret betydning, men en loyalitet mod familien (de døde og de levende), mod stammen eller menigheden, mod staten som den større familie, og mod keiseren som gudernes efterfølger og arving og alles overhoved. Paa denne maade paalægger den en række af forpligtelser, der ikke er mindre bindende, fordi de er uskrevne, og kræver dertil underkastelse under «*lærens*» morallov. Samtidig bringer den med sig en følelse af personlig moralsk ansvarlighed, ikke alene for mennesket selv, men ogsaa for det land, hvis integrerende bestanddel han er, og det er dette, som hos japanerne har manifesteret en saa overordentlig begeistring og ledet til, at de vier fædrelandet sit liv ikke blot paa slagmarken, men ogsaa i skoleværelset, paa embedskontoret og faktisk paa alle det offentlige livs omraader.

Begeistringens ægthed og idealets ophøiede karakter kan ikke benegtes, men de skriver sig fra halvt mystiske anskuelser og er grundet paa en sociologisk basis, der ikke vil kunne modstaa sammenstødet med en fremmed civilisation. Individualitetslæren, der mere eller mindre skjult naturnødvendigt maa importeres sammen med den vesteuropæiske konkurrance, kan blæse overende en paa gjensidig afhængighed og ansvarlighed grundlagt social bygning. Om Japans særlige form for religiøs patriotisme ligeledes vil forsvinde, er ikke godt at forudsige; men man vil af denne korte skisse have seet, hvor nøie forbundne familiens og det nationale livs organisation er med hinanden, og hvor vanskeligt det vil være at underminere den ene uden at ødelægge den anden.

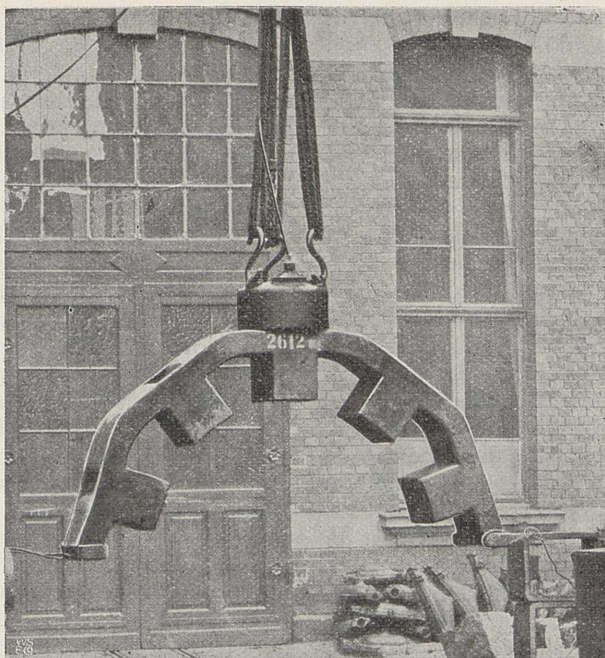

Magnet af den runde type løftende en støbestaals dynamoramme.

Den elektriske Magnet i praktisk Brug.

(Efter *The Industrial Magazine.*)

Eksperimenterne med elektriske magneter gaar tilbage til 1820, da Ørsted opdaged, at et legeme af jern, som leded en elektrisk strøm, viste magnetiske egenskaber. Eksperimenterne er siden fortsat med praktisk brug for øie, indtil magneterne har faat den fuldkommenhed, de nu besidder, saa de er omtrent uundværlige for jernverker og større verksteder.

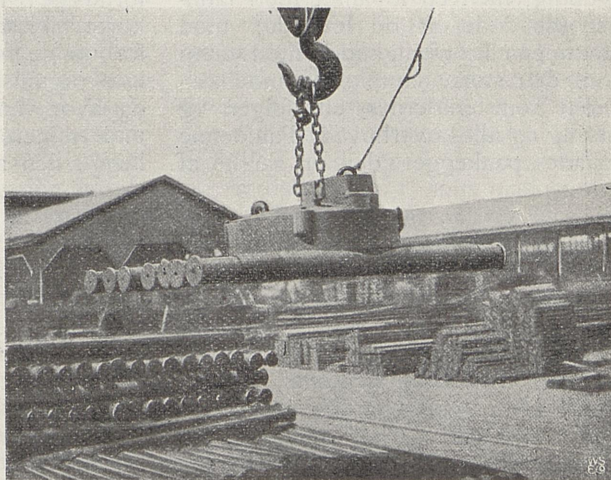

Magnet i virksomhed paa en oplagsplads.

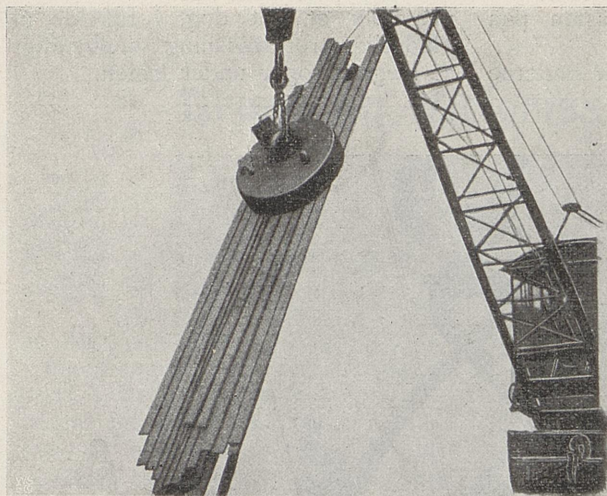

Rund magnet løftende jernstænger.

amperer paa 220 volt. Den passes af én mand.

Ved kraner, som løber paa skinner i luften, drives motoren ved alternerende strøm, men magneten ved direkte strøm; denne føres til magneten gjennem særskilte traade, som ikke paa nogen maade kan lide under kranens bevægelser. Ved jernbaneverksteder især har den elektriske magnet ikke sin lige. En magnet ved en jernbane lossed paa halvanden time 61 000 pund jern af en jernbanevogn, enkelte stykker veied over 500 pund. Hvert løft maatte heises 15 fod op i luften og bæres 75 fod. Havde kranen, hvis arbeide intet har med magnetens at gjøre, ikke behøvet at løbe frem og tilbage, havde arbeidet været gjort paa ½ time. Magneten gjør sit arbeide alene, der behø-

Den største vanskelighed at overvinde ved konstruktionen af magneten var tilstrækkelig beskyttelse for de magnetiserende elektriske vindinger. Der er nu en hel del modeller at vælge imellem, og i størrelser fra 24 tommer til 60 tommer i diameter. Der er ogsaa firkantede.

Endog verksteder, som drives med damp, har fundet det regningssvarende at anskaffe en elektrisk magnet, endskjønt de maa drive en dynamo kun for magnetens skyld. Magnetens store anvendelse er til at løfte alt tungt af jern saasom skinner, rør, varme jernmasser, affald. En lokomotivkran med en magnet paa 36 tommers diameter laster i timen 60 tons jernaffald fra en haug op i en jernbanevogn, hvert løft er paa 1000 pund. Magneten kræver 20

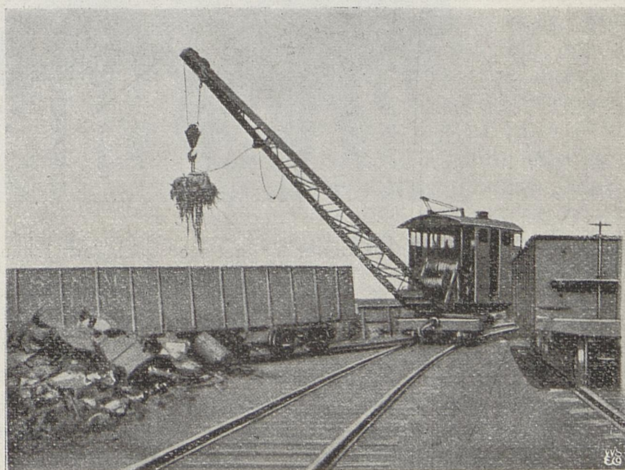

Lokomotivkran haandterende affaldsjern med magnet.

ves ingen til at hægte lasten paa eller af.

Hvor magneten gaar over hoderne paa folk er det dog, i tilfælde af pludselig strømstansning, nødvendigt at hægte kroger under lasten.

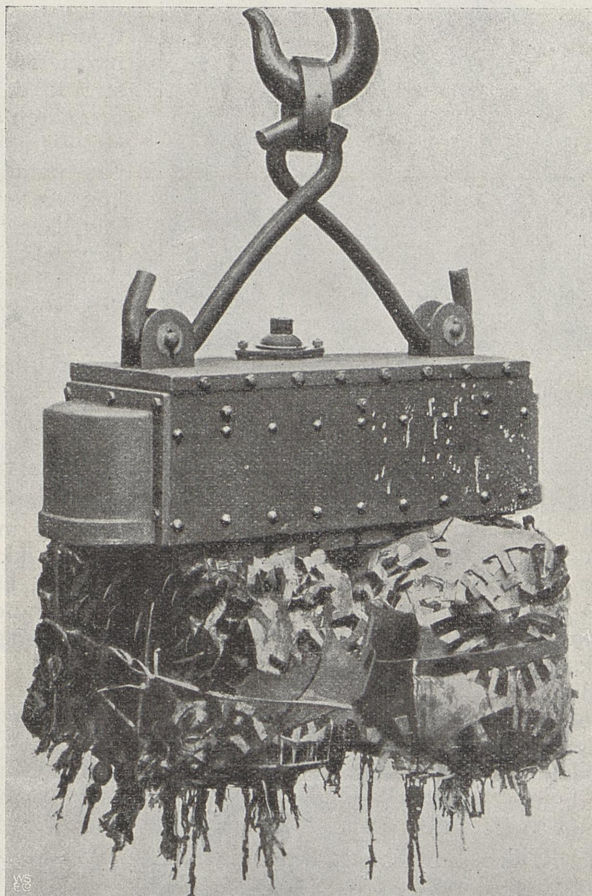

Firkantet magnet med affaldsjern i bundter.

Dronning Victorias Breve.

Om dette emne indeholder «The Contemporary Review» for november d. a. en længere, interessant artikel af sir Algernon West.

Ingen regent, siger han, har nogensinde i høiere grad taalt offentlighedens lys. Faa er de, som nu er ilive og som kan erindre prinsesse Victorias tidligste ungdom og hendes kroning i 1838. For disse faa vil de nu offentliggjorte breve være et stort og interessant tillæg til deres kjendskab til hin tids historie, mens de yngre vil hilse dem velkommen som en introduktion til det intime og indre liv hos den store monark, som hersked over sit land i mere end et halvt aarhundrede. Og de vil nu blive istand til at forstaa statens indre maskineri og den vældige konstitutionelle inflydelse, denne suveræn har udøvet.

Da hun som liden havde mistet sin far, hertugen af Kent, kastede hun al sin kjærlighed over paa sin morbroder, prins Leopold, som efter at have afslaaet den græske krone accepterte den belgiske, mens prinsessen endnu var et barn. I 1834 skriver hun: «Jeg havde haabet og ønsket saa at se dig igjen, min elskede onkel». Og han paa sin side gjengjældte hendes kjærlighed. Efter hans anvisninger foregik hendes opdragelse, som i et og alt gik ud paa at gjøre hende skikket for den stilling hun skulde indtage. Saa at hun fjorten aar gammel kunde skrive til ham, at hun gjerne vilde læse Sullys memoirer, og hun er ivrig optaget med studiet af historie, specielt med hendes eget lands, da, som hun siger, dette er en af hendes første pligter. Derfor havde hun, alt før hun besteg tronen, vundet almindelig beundring.

Lord Palmerston, som ikke var nogen ordinær menneskekjender, siger, at de ministre, som havde med hende at gjøre, snart vilde opdage, at hun ikke var nogen almindelig personlighed. Og den kyniske Creevy, som ikke var nogen smigrer, beskriver en diner, til hvilken han var indbudt, og hvor han sad ligeoverfor dronningen, fra hvem han ikke kunde faa øinene bort: «Jeg har aldrig seet», siger han, «en mere smuk og naturlig ærbødighed, end hun viser sin mor».

Med alle sine naturlige gode egenskaber havde hun ogsaa det held at have saa god en raadgiver som sin premierminister lord Melbourne. En stor og umiddelbar fortrolighed spired frem mellem dem, og modnedes, som tiden gik. Hvert brev viser, hvor dybt dette venskab var blit, og da han faldt, og sir Robert Peel insisterte paa en fjernelse af damerne ved hendes hof, er det let at se hvor virkelig den var den sorg hun følte over regjeringsskiftet. Hun kunde vanskelig taale sir Robert Peels kolde væsen. «Aa», siger hun, «hvor forskjelligt, hvor skrækkelig forskjelligt fra lord Melbournes freidige, aabne, venlige, varme væsen!» Hun giver en forbitret skildring af Peels opførsel, da han forlangte, at hun ved ministerskiftet skulde afskedige sine hofdamer — hvilket hun med held satte sig imod. Og saa fortæller hun lord Melbourne, hvor hun ønskede, han kunde overværet hendes samtale med

sir Robert, da han vilde have været fornøiet med hendes faste optræden. Det er ingen hemmelighed, hvor glad hun, ved Peels vægring mod at danne et ministerium, blev ved at se sin gamle minister vende tilbage. Hendes ængstelse for lord Melbournes helbred og hendes næsten daglige forespørgsler derom giver et vidunderligt billede af det venskabsbaand, som kan bestaa mellem en suveræn og en undersaat. Charles Gore fortæller om en aften, da dronningen efter dineren pludselig lagde fingeren paa læben og sagde «Hys!», og gjæsterne opdagede lord Melbourne sovende i sin stol. Det er sagt, at lord Melbourne aldrig bandte i hendes nærvær. Og da vi ved, hvilken mester han var i den kunst, viser det en agtpaagivenhed og respekt, som modsiger den gamle teori, at fortrolighed føder foragt.

Men foruden lord Melbourne havde hun ogsaa en fortrolig og klog raadgiver i baron Stockmar, som havde været hendes onkel kong Leopolds privatsekretær. Da Robert Peel havde erholdt sin store majoritet og i 1841 blev minister, saa baron Stockmar straks den store fare, som laa i dronningens private forbindelse med lord Melbourne, som nu var oppositionens fører, og ved gjennem prins Alberts privatsekretær at henvende sig til lord Melbourne fik han fjernet denne fare.

I 1839 ægtede hun prins Albert, som hun fandt var fuldkommenheden selv. Men der skulde dog møde dem en ubehagelighed, idet prinsens appanage, som efter propositionen skulde være 50 000 lstrl. p. a., paa grund af de daarlige tider blev nedsat til 30 000.

I 1845 bragte Peel dronningen meddelelsen om dissens inden regjeringen og traadre af. John Russell blev da tilkaldt, men afslog efter nogen betænkning at danne en ny regjering. Robert Peel, hvem det havde lykkedes at formaa Gladstone at træde ind i kabinettet som statssekretær for kolonierne, vendte da tilbage. Hans tale ved sessionens aabning i 1846 vandt dronningens bifald, og det er sikkert, at ved den tid forsvandt hurtig hendes misnøie med ham. Men Peel led et nederlag paa kornlovene i overhuset og traadte af.

Særlig paa denne tid viser dronningen sit usædvanlige kjendskab til den politiske situation i de europæiske lande, og hun var altid rede til at tage ledelsen under hendes ministres overlægninger. Det har vakt forbauselse, hvorledes hun har kunnet faa tid til at opfylde sine talrige pligter — sine samtaler med statsmænd, sin brevveksling med onkelen, kong Leopold, og opdragelsen af sine børn. Og alligevel glemte hun ikke sin gamle ven lord Melbourne. — Og saa skulde hertil komme al den bekymring, Louis Phillippe's flugt og pludselige ankomst til England bragte hende. Men under alt dette skriver hun til sin onkel et brev, hvori hun forklarer, hvorledes hun var istand til at klare alle disse bekymringer:

«Gudskelov», siger hun, «er jeg i særlig grad frisk og sterk i enhver henseende, hvilket er en velsignelse i disse skrækkelige, mørke, oprivende tider. — — Store hændelser gjør mig rolig og koldblodig, smaa virker irriterende paa mit nervesystem».

Revolutionen i Frankrige spredte rædsel blandt Europas herskere, og kong Frederik Wilhelm af Preussen appelerede til dronning Victoria, hvis mægtige ord alene kunde bringe Frankrige til at forstaa, at et fredsbrud ligeoverfor Italien, Belgien eller Tyskland vilde betyde et fredsbrud ligeoverfor hele Europa.

I slutten af 1848 modtog dronningen en haandskrivelse fra Pius IX, hvori han meddelte, at han havde flygtet fra den hellige stad og ber

om hendes hjælp. Efter en del overlægning blev det bestemt, at dronningen skulde udtale sin beklagelse over, at han var nødt til at forlade Rom, men intet mere. — —

Med lord Palmerston var dronningen meget misfornøiet, men der indtraadte et par begivenheder, som hindret hende i at faa fjernet ham. En portugisisk jøde havde faaet sit hus ødelagt af pøbelen i Athen. Han klagede til den græske regjering, men forgjæves. Da vendte han sig til sit hjemlands regjering. Lord Palmerston sendte en flaade til Piræus og forlangte opreisning. Dette blev misbilliget af overhuset, men vandt underhusets bifald og gjorde Palmerston til den mest populære mand i landet. Dronningen og premierministeren lord John Russell gjorde alt muligt for at faa ham til at trække sig tilbage med al honnør. Men ved en vældig tale vandt han underhusets bifald for regjeringens udenrigspolitik, og hans popularitet steg end mere. Dette bragte dronningen til at udtale sig i bitre ord om underhusets brydsomhed.

Da lord Palmerston ligefrem udtalte sin billigelse af statskupet i Paris, blev han endelig fjernet. Men i 1852 hevnede han sig og fik styrtet Russell. Efter en del forvirring og vanskeligheder lykkedes det omsider lord Aberdeen at danne et kabinet.

Imidlertid begynder der vanskelige tider. Det trak op i øst, og krig trued. Dronningen rettede da en sterk appel til kongen af Preussen: «De store og uberegnelige følger af en krig hviler tungt paa mit hjerte», skrev hun. Men Preussen holdt sig undaf

Dronningens korrespondance under den frygtelige Krimkrig og oprøret i Indien, som fulgte efter, viser, hvor rolig og klog hendes dom var, uforstyrret af alle ulykker i disse skrækkelige aar. En krigsfeber havde besat det engelske folk, og Aberdeen og Prins Albert, som ivred for fred, var gjenstand for foragt og haan, og Aberdeen havde desuden at kjæmpe med sine kolleger Russell og Palmerstons intriger. Da parlamentet samledes i december 1854, foreslog mr. Roebuck, at der skulde nedsættes en komite til undersøgelse af den maade, hvorpaa krigen blev ført, hvorpaa lord Russell forlod sin taburet. Denne pludselige flugt bragte dronningen til at udtale sin forbauselse over hans opførsel Imidlertid led regjeringen et nederlag og gik af, og der begyndte paany vanskeligheder ved at faa dannet et ministerium. Mod de intriger, som disse forhold gav anledning til, udtalte dronningen sig i skarpe ordlag. Hun kunde nu ikke undgaa at henvende sig til Palmerston, som skjønt høit tilaars fik dannet et nyt kabinet. Dette overleved flere angreb, men faldt tilslut 1858. Men alt aaret efter kom Palmerston atter til roret. Han døde imidlertid samme aar.

Gjennem alle disse vanskeligheder bevarede dronningen sit mod og veg aldrig undaf for opfyldelsen af sine pligter. Hun viste en dyb interesse for enhver sag, stor eller liden, idet hun følte det som kronens prærogativ at vaage over landets velfærd Intet var mere skikket til at forvirre en konstitutionel hersker end den stadige vekslen af raadgivere. Fra 1837—1861 havde dronningen seet ti kabinetsforandringer og seks premierministre. Hun havde oplevet fredsaar og krigsaar, havde seet troner styrtes og dynastier veksle, havde seet oprør i sine oversjøiske besiddelser. Hun havde at hindre politiske intriger, at udjevne indre og ydre stridigheder, og under alt dette — saavidt et menneske kan — holde sine personlige anti- og sympathier i baggrunden.

Disse breve, som nu er udgivet,

vil staa som et evigt mindesmerke over dronning Victorias flittige og ubøielige pligtiver Men under udførelsen af disse ofte pinlige pligter havde hun en støtte i sit folks kjærlighed. Som menneske havde hun jo sine anti- og sympathier, men hun søgte aldrig at lade sine personlige følelser influere paa hendes pligt mod nationen. Hun begyndte med en sterk antipathi mod Robert Peel, men ved nærmere kjendskab lærte hun at skatte ham Endnu meget længere varede hendes modvilje mod Palmerston, men ved fredsslutningen i 1856 udtalte hun sin tilfredshed med den maade, hvorpaa krigen var bragt til en afslutning og landets ære og interesser skjøttet under hans dygtige ledelse. Og slig nævner forfatteren flere eksempler paa hendes ærlighed og storsindethed.

Valgudgifter og Valgsvindel.

Efter *J. F. Carr* i «The Outlook».

Nu da de norske kommunevalg staar for døren, kan det have sin interesse at høre hvorledes valg «drives igjennem» i de forenede Stater. Herhjemme gaar valgene stilfærdigt for sig, enhver stemmer efter sin overbevisning, og den som er valgt, ved, at han staar der som repræsentant for den anskuelse, der havde flest tilhængere. Anderledes i Amerika. Der er valget en seir for det parti, som har flest dollars. Et valg i Amerika er som omtrent alt derover et resultat af penger. Og hvormange penger! Og hvad slags penger! Der er jo først de «nødvendige udgifter» til presseagenter, reisende talere, stenografer og maskinskrivere, bud, plakatklistrere, uddelere af «valgliteratur». Der er regninger for trykning og litografering, for avertissementer i blade og tidsskrifter, for at adressere konvolutter, bygge talerstoler og valgbaaser, for papir, flag, dekorationer, fyrværkeri, kalciumlys. De mindste poster naar enorme summer. Ved sidste præsidentvalg kom brystmærker og celluloidknapper med kandidaternes billeder paa over 370,000 kroner. I de store byer dynges udgift paa udgift. Byen oversvømmes af «kjærrehale-talere», talere som reiser i en kjærre fra sted til sted, de faar fra 10 til 35 kroner pr. kvæld. Orkestre leies i dusinvis, hver mand betales 22 kroner pr. gang. Uniformer og fakler koster fra 5 til 9 kroner stykket. Vogner og automobiler til at kjøre syge og vanføre vælgere til urnen varierer i pris fra 50 til 90 kroner hver. Snesevis af laterna-magicaer slynger kveld efter kveld saalænge valget staar paa, og det er mange uger, kandidaternes billeder og sentenser og kraftudtryk ud paa lærreder, de koster 300 kr. stykket pr. uge. Ved borgermestervalget i New-York i 1903 kosted bare bannere og faner med kandidaternes ædle træk over 275 000 kroner. Portoen alene gik op til 150 000 kroner. I den sidste uge før valget blev der givet ud 3500 kroner aftenen for leie af lokaler. Hertil kommer udgifterne til tusener af «arbeidere», folk som er postert ved valglokalerne for at passe paa, at partiets vælgere stemmer «rigtig». Disse «arbeidere» er mænd med «indflydelse», de faar for sit arbeide i

valgtiden et honorar, som sætter dem istand til at «hvile ud» til næste valg. Enhver som hjælper til ved valget, han være stor eller liden, anser det som sin ret at faa det femdobbelte af det, hans arbeide ellers er værd, det er hans pligt at hugge til sig saa meget som muligt af «deigsækken». Det er «ærligt tyveri». Af denne grund stiger de «uhaandgribelige» udgifter til vanvittige summer. Ved de tre sidste borgermestervalg i «Greater New-York», som byen kaldes efter udvidelsen, gav de kjæmpende partier ud tilsammen 2 960 000 kroner, næsten tre millioner kroner. «Og dog», sagde en «boss», valglederen, som i kraft af sin indflydelse «behersker valget», har der aldrig været penger nok til at «gaa rundt».

Men selv denne uhyre sum indbefatter ikke den berygtede Tammany Halls systematiske valgarbeide, som drives det hele aar. Tammany Hall er en gammel demokratisk forening i New-York, den har i aarrækker behersket alt kommunalt liv i byen og vil i aarrækker gjøre det. Gang paa gang har det været forsøgt at give den dødsstødet, sidst af Henry George, da han «ran for» borgermester i byen og «ran» sig tildøde, medens Tammany vandt med vælde. Denne forening har gjort valgpres og pengepres til en kunst, en grim kunst. Den er organiseret paa en maade, som faa institutioner kan rose sig af at have naaet. «Bossen», den øverste, som er ansvarlig for ingen og skylder ingen regnskab, er mægtigere i sit rige end nogen sultan i sit. En mand ved navn Croker, en tæt irlænder, var «boss» i nittiaarene, han havde intet embede og ingen stilling og drev ingen slags forretning, for aar tilbage havde han været murer. Nu havde han sit palæ i New-York, sin villa i fjeldene, sin yacht ved kaien, sin væddeløbsstald i London og sine sønner i embeder. En af dem reiste med papa til England, var borte i 1½ aar og kom tilbage og hævet halvandet aars optjent gage. Hvorfra kommer disse uhyre summer, som øses ud saa sorgløst? Fra enkeltpersoner og især fra korporationer, som er direkte, det vil sige økonomisk interesseret i valgresultatet. Hverken politisk overbevisning eller princip eller endog partiforstokkethed bestemmer disse store pengegaver. Disse gives ud for at de skal give igjen. Det være beskyttelse eller dækkelse eller direkte indtægter. En af direktørerne ved en liden jernbane med endepunkt i New-York betroede, at de pleied hvert aar at indbetale 18 000 kroner til Tammany Hall. «Vi maa ofte bede om begunstigelser, og det er altid godt at staa paa en venlig fod med magten. Itjor var det os om at gjøre at lægge en linie tvært over en gade i udkanten. Vi fik lov, mod at erlægge 100 000 kroner til Tammany, det synes meget, men er lidet. Havde vi ikke sendt dem det aarlige «lille bidrag», havde vi maattet ud med 200 000, for linjen maatte vi have.»

Kloge korporationer «holder sig tilvens» med begge partier, saa er de paa den sikre side, hvem der end kommer til magten. Pensylvania-jernbanen bar i aarevis i staten New-Jersey hovedudgifterne ved valgene baade for demokraterne og republikanerne, thi New-Jersey hørte til de «tvilsomme stater», ingen kunde sige paa forhaand, om den «gik» republikansk eller demokratisk. Men efter Bryans dybe fald i staten i 1896, holdt jernbanen alle sine bidrag til det demokratiske «fond» tilbage, nu var der nemlig ingenting at frygte fra demokraterne.

Saa er der bidragene fra kandidaterne, de er heller ikke smaa. Tammany Hall har med sin praktiske sans udarbeidet en tarif over de bidrag, som «ventes» af kandidater til de forskjellige kommunale stillinger. En høiesteretsdommer f. eks. har at

indsende et aars gage, 64 000 kroner. Manden, hvem stillingen skal gives, blir udvalgt og lades forstaa hvad der ventes af ham «til styrkelse af de demokratiske interesser». Kvier han sig, gjøres han smilende opmærksom paa, at han vælges for et tidsrum af fjortén aar, og fjorten ganger fire og seksti, ikke sandt? Han indrømmer, især naar han ved, at der er titusen smægtende jurister, som vilde give det dobbelte for at være i hans sko. Naar han saa er blevet «a member of the Supreme Court», en titel, som nok kan ryste en og anden, er det Tammany, som afgjør, til hvem han skal give de store gaver, han i kraft af sit embede faar haand paa. Der er nu de officielle avertissementer, spalte paa spalte til dyre takster, der er værger for rige myndlinger, kommissionærer i processager, bobestyrere o. s. v. o s. v.

Men heller ikke de smaa forsømmes. Har kontoristen i et kommunalt kontor «glemt» at indsende sin maanedlige skjærv, faar han en aften besøg i sit hjem af en frakkeklædt «arbeider». «Vi har ikke set Dem i det sidste, mr. Johnson», siger han, «Det er koldt idag, ikke sandt?» Johnson forstaar ikke rigtig, han kiger op paa termometret, det viser 16 grader. «Arbeideren» brætter frakkekraven op og skutter sig: «Uf det er koldt. Og det kommer vist til at bli endnu meget koldere.» Da forstaar Johnson og overleverer det glemte bidrag «Arbeideren» slaar kraven ned igjen og siger smilende: «Det er alligevel ikke saa koldt som jeg troede. Godaften mr. Johnson».

Disciplin er nødvendig, siger Tammany. En brandkonstabel vilde ikke ud med det tarifbestemte «skattebeløb». Han blev i løbet af et aar forflyttet fjorten ganger. Han var en mand med familie, han brydde sig ikke om at vente paa den femtende forflytning og valgte at gribe dybt i pungen. En kontraktør vilde ikke længer være medlem af Tammany Hall, meldte sig ud og indsendte ikke sit aarlige bidrag paa 180 kroner. Ugen efter fik han fra New-Yorks stadsarkitektkontor meddelelse om, at hans hus stod halvanden tomme indenfor gadelinjen. Han forstod betydningen heraf og meldte sig øieblikkelig atter ind i Tammany.

Er udfaldet af et valg i en bydel tvilsomt, leies folk til i sidste øieblik at stemme «den rigtige vei» Protester om, at de ikke hører hjemme i den bydel, mødes med edstilbud fra «to troværdige vidner» om, at disse vælgere er dem, de giver sig ud for. Engang ved et vanskeligt valg i en bydel i New-York stemte 17 straffanger, som sad indespærret for livstid, 11 galehuslemmer og 5 døde. De stemte alle demokratisk. Der skriges nu og da op om det uhyrlige i, at alle disse dommere, kongresmænd og senatorer kun er figurer kjøbte af de almægtige «bosser», og der ropes paa «udrensning». Men det er rop i ørkenen. Selv en Roosevelts energiske kamp har intet udrettet, er tilstanden ikke værre, er den ialfald ikke bedre. Udgifterne ved det valg, hvorved netop han blev præsident, anslaaes til firti millioner kroner. Hvor kom disse penger fra, hvor gik de hen? Fra de samme kilder som før og gjennem de samme hænder til «nødvendige» og «mindre nødvendige» valgudgifter.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

12. HEFTE   DECEMBER 1907   15. AARG.

Fremtidsmuligheder for vor Handel og Skibsfart.

Nu, da «den nye arbeidsdag» er kommen, er der et spørgsmaal, som melder sig for os alle: Hvilke muligheder har vi til at reise landet økonomisk? Hvordan er udsigterne for vor handel og vor skibsfart, for vore fiskerier og vort jordbrug, for vore næringsveie idetheletaget? Hvilke markeder staar os aabne langt borte, og hvilke rigdomskilder har vi herhjemme?

«Kringsjaa» vil i de følgende numere behandle disse spørgsmaal og vil søge at faa de kyndigste mænd iblandt os til at sige sin mening herom. Vi vil begynde med i dette hefte at behandle vor skibsfarts fremtid og muligheden af at finde nye markeder for vor handel og industri ude i den vide verden.

Vi giver først ordet til

hr. statsraad dr. Brunchorst,

som har været saa elskværdig at udtale sig om forholdene paa Kuba og i Central-Amerika.

Den norske skibsfart paa Kuba.

Paa Kuba er der noksaa megen norsk skibsfart — mellem Kuba—Venezuela og Kuba—Venezuela og Columbia. Skibene gaar væsentlig med kreaturer, eftersom der er stor import af kreaturer til Kuba.

Tidligere har denne skibsfart været vigtigere end den er nu, men den gik tilbage under urolighederne dernede; den har dog alle chancer for at komme op igjen.

Exporten fra Kuba til De forenede stater besørges for en del af norske skibe. De laster især frugt fra den østlige del af øen, og raasukker fra forskjellige andre havne. Desuden er der et eller et par skibe, som gaar i en slags regelmæssig fart mellem Havanna og Sydstaterne.

De norske skibe paa disse kanter er ikke svært store — oftest paa 2500 til 3000 tons. De er næsten alle maanedsbefragtet af firmaer paa Kuba, og med undtagelse af sukkerexporten gaar farten mere og mere over til regelmæssigt drevne «linier». Heri kan der ligge en fare for den norske skibsfart, idet jo firmaerne i længden synes at maatte staa sig bedre paa at anskaffe sig egne skibe, hvis hele trafiken viser sig lønnende. Dette snak om, at man skulde ville anvende kinesere paa norske skibe, især paa dem, der gaar i farten paa staterne, er helt ubeføiet. Grunden er, at der for hver kineser, et skib har ombord ved ankomst til amerikansk havn, maa stilles en betydelig garanti — saavidt jeg husker 500 dollars pr. hoved —, en sum, der altsaa mistes, ifald kineseren rømmer. Alene *det* er jo tilstrækkeligt til at gjøre an-

vendelsen af kinesere i denne fart resikabel og besværlig. Derimod anvendes der paa adskillige norske skibe spaniere, som hyres paa Kuba, baade i maskine og paa dæk. De er ikke synderlig gode sjøfolk, men drikker ikke og er derfor ganske godt likt af kapteinerne, skjønt de nødig bliver staaende svært længe ombord. Naar de har været der nogle maaneder og har lagt sig op en del penge (de er nemlig meget sparsommelige), gaar de som oftest i land for en tid. Det bliver derfor noksaa stor skiftning i mandskabet, noget som altid er en ulempe.

Men paa den anden side er der med norske sjøfolk derude ofte vanskeligheder, særlig da de er tilbøielige til at rømme ind i Staterne, hvor hyrerne er betydelig høiere end de norske.

For at undgaa udgifterne og ulemperne ved denne stadige skiftning er en del rederier begyndt at betale lønninger, som stærkt nærmer sig til de amerikanske (og kubanske) og at sætte ind i en bank hjemme en viss del af hyren, som først udbetales vedkommende, hvis han har staaet ombord et vist aaremaal. Dette system burde faa større udbredelse, da der ikke er mening i, at vore sjøfolk i fart paa de farvande skal gaa saa meget billigere end udlændinger.

Mulighed for export paa Kuba.

Der er efter min mening smaa udsigter for de fleste norske artikler.

Da amerikanerne havde hjulpet Kuba af med det spanske herredømme og i den anledning midlertidig bestyrede øens anliggender under den «første intervention», istandbragte de en gjensidighedstraktat, som senere blev godkjendt af den kubanske kongres, og hvorved amerikanerne til gjengjæld for en lignende indrømmelse ligeoverfor kubanske varer fik en nedsættelse paa mellem 20 og 40 procent i tolden for alt, som indføres fra Staterne til Kuba. Dette gjør, at den amerikanske industri har et meget betydeligt forsprang i konkurrancen med alle europæiske landes produktion.

Enkelte varer, som hermetik, kondenseret melk, træmasse, kanske ogsaa cement, kan der være udsigter for, men i det hele maa man sige, at Kuba i kommerciel henseende er en provins af Staterne. Nogen forandring i traktaten vil der aldrig blive tale om og ingen europæisk stat kan opnaa en mestbegunstigelses-traktat med Kuba, der ligestiller den med De forenede stater. Selv England har efter ihærdige forsøg maattet opgive tanken herom.

En del varer, som produceres hos os, saaledes papir til avisbrug, er toldfrie. For disse varers vedkommende kan vi altsaa konkurrere paa fuldt lige fod. Hvilke varer dette er, har jeg omtalt i en rapport, som er trykt i «Konsulatsmeddelelser».

Export fra Kuba til Norge.

Udsigterne er neppe synderlig store. Kubas væsentligste exportartikler er sukker og tobak. Ved siden deraf frugt. Men sukkeret exporteres som raasukker, raffineres altsaa ikke paa øen og gaar derfor i meget store partier til raffinerierne. Der kan vi neppe komme ind. Den kubanske *tobak* er meget kostbar, og forbruget af den er hos os forholdsvis lidet. Frugtexporten forudsætter særskilte baade og hurtig forbindelse og vil derfor neppe blive gjenstand for direkte import hertil.

De norske paa Kuba.

Om de norske paa Kuba har jeg ikke stort andet at sige, end hvad der før er oplyst i aviserne.

Den saakaldte norske koloni findes paa østsiden af øen, væsentlig i en elvedal — Toadalen.

Toa-elven er ganske stor og farbar med grundgaaende fartøier i hele den strækning, hvor de norske har eiendomme. Men den er ogsaa den eneste kommunikationsvei til disse, idet der absolut ikke findes noget, som vi vilde kalde vei opover dalen. Dette føler de norske som en stor ulempe, vante som de er til de gode veiforbindelser hjemme.

De norskes eiendomme langs Toa varierer i størrelse fra 1 caballeria til over 400 (1 caballeria = $33^1/_3$ acres à 4 maal). De ligger alle lige ved elven, og trods skriverier i modsat retning er strøget utvilsomt meget frugtbart og jorden gjennemgaaende god.

Der er betalt ganske høie priser pr. acre sammenlignet med priserne iøvrigt paa Kuba, men til gjengjæld har alle disse eiendomme delvis været under kultur saa nylig, at lidt rydning med én gang sætter dem i produktionsdygtig stand. De kan altsaa strax begynde at give udbytte, og efterhvert som nyland dyrkes op, vil dette selvfølgelig stige i værdi.

Udsigterne skulde derfor være ganske gode, forudsat at de betalte priser ikke er for høie, og at de norske i *længden* holder ud med klimatet. Om priserne er rimelige, er det mig umuligt at have nogen mening om, og efter min anskuelse vil nordmænd ikke i længden kunne holde ud med *legemligt arbeide* i Toa-dalens varme og meget fugtige klima.

Udsigterne er derfor, saavidt jeg kan skjønne, bedst for dem, hvis eiendomme er saa store, at eieren væsentlig kan være *bestyrer* og anvende leiet indfødt hjælp til alt tungt arbeide. For norske arbeidsfolk er der absolut intet at gjøre dernede. Lønningerne kan dreie sig om 1 dollar dagen, som ikke er tilstrækkelig til, at en nordmand kan leve anstændigt af det, rent bortset fra at jeg ikke tror, at norske arbeidere i længere tid vilde kunne beholde sin arbeidskraft i det klima.

Lidt anderledes kunde forholdet have stillet sig, hvis koloniseringen havde søgt hen til høiereliggende distrikter. Slige findes paa Kuba, men jeg kjender dem ikke af personlig erfaring.

I en del af de centralamerikanske republiker er de klimatiske forhold i høiden slige, at europæere vil kunne trives og arbeide der fuldstændig ligesaa godt som hjemme, men der er igjen tildels andre ulemper ved forholdene.

En yderligere udvandring til Kuba end den, som allerede har fundet sted, finder jeg for min part ganske utilraadelig. Man maa afvente de erfaringer, som de første nybyggere gjør, en 5—6 aar udover. Forresten var de norske, jeg traf, meget vel fornøiet med situationen.

Udsigt til export til Mexico.

Mexico har to store fordele fremfor Kuba.

Først at det er et meget større land – 18 millioner mennesker. Dernæst at hverken Staterne eller noget andet land har en preferencestilling med hensyn til tolden Der kan vi følgelig konkurrere med vore industriprodukter paa fuldt lige fod med alle andre, og der er visselig mulighed for at oparbeide en ganske god afsætning tiltrods for, at baade Mexico, republikerne i Central-Amerika, Columbia og Venezuela, gjør alt muligt for at ophjælpe indenlandsk produktion baade ved toldsatser, koncessioner og monopoler. Forholdet er, at udenlandske produkter tiltrænges i en langt høiere grad end i noget europæisk land. Industrien

ligger med andre ord endnu meget langt tilbage og vil vistnok komme til at gjøre det i en lang aarrække. Men paa alle disse markeder og ikke mindst paa det mexikanske arbeides der meget sterkt af amerikanske, tyske og engelske firmaer i alle brancher. Paa de allerfleste omraader vil derfor vor industri maatte kunne konkurrere sig ind, men det vil baade koste arbeide og penge. Særlig amerikanerne driver et yderst ihærdigt arbeide for at tilrive sig eneherredømmet i disse lande.

Det er derfor af betydning, at vor industri ikke forsøger at trænge sig ind med andre varer end dem, for hvilke der kan ventes en saapas stor afsætning, at det virkelig lønner sig at ofre arbeide og penge paa at faa dem introducerede. Og vil man faa en artikel ind, saa kræves der meget af begge dele, da markedet altsaa ikke paa nogen maade er aabent og ubearbeidet, som jeg har indtrykket af, at en del af vore forretningsfolk gjerne forestiller sig.

Den farligste konkurrent er i alle disse lande De forenede stater og dernæst Tyskland. For det sidste lands vedkommende ikke mindst af den grund, at der overalt findes en mængde tyske firmaer, som selvfølgelig fortrinsvis søger forbindelse med hjemlandet. Dertil kommer, at de tyske linier — særlig Hamburg-Amerikalinien — har sterke expansionslyster i alle disse lande. I Guatemala, Columbia og tildels ogsaa i Venezuela er handelen for størstedelen i tyskernes hænder, men selvfølgelig sælger disse ogsaa andre varer end tyske, naar noget kan tjenes paa det. I Mexico har tyskere, franskmænd og amerikanere paa en maade delt handelen mellem sig. Der findes ogsaa en del norske firmaer, og hvis disse kan se sin fordel ved væsentlig at arbeide med norske varer, skulde udsigten der kunne være bedre end i noget af de andre lande, særlig da ogsaa de politiske forhold der er meget stabile og forhaabentlig fremdeles vil vedblive at være det.

Civilisationens Akilleshæl.

Den truende streik i jernbaneverdenen har givet os en paamindelse om, hvor let det moderne livs mekanisme kan gaa istaa. Thi jernbanerne er den moderne stats akilleshæl. De er dens mest saarbare angrebspunkt. At lamme dem er som at stanse blodcirkulationen i et menneskes legeme. Ingen kan forestille sig, hvilken betydning en generalstreik ved alle jernbaner i f. ex. England vilde faa. Den blotte mulighed af en saadan streik har været tilstrækkelig til at fremkalde et fald paa 10 millioner lstrl. af jernbaneaktiernes nominelle værdi. En pludselig stansning vilde demoralisere forretningslivet i hver branche og vilde resultere i en sum af lidelser, hvis udstrækning og styrke det er umuligt at vurdere. Som folk lever englænderne fra haand til mund og afhænger fuldstændig af jernbanerne, som skal bringe dem deres daglige brød. Endog blot en temporær vanskelighed for trafiken er nok til at bringe kulpriserne i veiret. Et fuldstændigt — eller endog blot delvist — ophør i nogle faa dage vilde bringe hele landets nationale og private liv ud af gjænge.

Rudyard Kipling.

Vinderen af Aarets literære Nobelpris.

Efter *August Brunius* i «Ord och Bild».

Over mange talentfulde menneskers skjæbne synes der at have hvilet en forudbestemmelse, som lænker sammen livets hændelser til en uopløselig kjæde, hvor hvert led er af betydning for helheden.

Men om faa gjælder dette i saa høi grad som om Rudyard Kipling. Følger man de data og hændelser, som betegner merkepælene i hans udviklingsgang, fæstes man uvilkaarlig ved, hvorledes alt har været stemt sammen, forat en digter-Aleksander

skulde tidlig vaagne til liv i ham. Fra første stund synes alt lagt tilrette for ham. Imperialismens digter har paa næsten ethvert trin af sit liv oplevet og iagttaget netop det, som han *behøvede* at opleve og iagttage, netop det som han *burde* opleve og iagttage.

Først og fremst er det af betydning for ham, at han ikke af afstamning er anglo-indier. Han kjender Indien som faa, men han ser ikke paa det fra lokalpatriotens standpunkt, og endnu mindre som turist. Han har altid først og fremst følt sig som britisk verdens-medborger. Slægten Kipling er en gammel presteslægt fra Yorkshire, og i Rudyards person er der baade engelsk, skotsk, irsk og hollandsk blod. Faren John Lockwood Kipling var kunstner og havde ved sønnens fødsel i Bombay 30te december 1865 netop tiltraadt et professorat i arkitektonisk bygningskunst ved en engelsk kunstskole i denne by. Han var en meget dannet og kundskabsrig mand og siges at have gjort mere end nogen anden europæer for bevarelsen af Indiens gamle bygninger og mindesmerker. Kiplings moder Alice Macdonald er ligeledes en meget begavet dame. Hun udgav for ikke mere end et par aar siden sammen med sin datter Alice Fleming en samling digte, der vakte opmerksomhed ved sin udpræget mandige form og tone. Den unge Rudyard havde saaledes godt at slægte paa.

Til sit sjette aar levede han i Bombay hos forældrene. Man kan neppe overdrive den betydning, det har havt for gutten, at han tilbragte barndommen i denne by, der kaldes Orientens mest kosmopolitiske. Hvilken overvældende flod af indtryk har ikke strømmet ind over denne tidligt vaagne barnesjæl, som snart lod lekerne ligge for blot at se. Her gik eventyrets skikkelser lyslevende omkring ham, og tusen og een nat var ingen fantasi. Ved næste gadehjørne lurte det ukjendte og underbare, det utroligste var tænkeligt, det uhørte var virkelighed.

Og her, i brydningspunktet mellem Østen og Vesten, mødte hans uudviklede forstand det sværeste problem: at sammensveise to verdener, saa uforenelige som ild og vand. Den ene ordenens, de klare linjers, den beherskede lidelses, den anden regelløshedens, farverigdommens, de dyriske impulsers verden.

Da Rudyard følger med forældrene til England for at sættes i skole, har han allerede faaet en undervisning, som overgaar al boglig lærdom. I «Kim» har han givet en antydning af denne art af undervisning, der gaar igjennem øinene og ikke igjennem ørene, denne urgamle opdragelsesmetode, som nu paa det nærmeste er fortrængt af bogstav- og ziffermetoden.

Man behøver neppe faa bekræftet, at Rudyard var en doven og respektløs skolegut. I Westward Ho College, Bideford, udmerkede han sig som en uforbederlig røver, altid pønsende paa en ny skøierstreg. Skolens opfostringsmetode var meget eiendommelig, den vekslede mellem fuldstændig diciplin-mangel og voldsomme afstraffelser.

Sine ledige timer tilbragte gutten hos sin moster lady Burne-Jones, den berømte kunstners hustru. Man ser, at ogsaa her i England vaagede den gode fé over gutten. I Burne-Jones' hjem mødtes tidens kunstneriske og literære berømtheder, bibliothekerne stod ham aabne, og de smaa literære forsøg, han her begyndte med, opmuntredes og støttedes [1]). Dette var

---

[1]) Under titelen «Skolegut-vers» udgaves allerede i 1881 i Lahore, Indien, en samling digteforsøg af den unge Rudyard.

sol og vand paa det frøkorn, som sattes i Indiens fede jord.

Sytten aar gammel er han atter i Indien. Og nu begynder det bevidste udviklingsarbeide, den maalbevidste samlen af indtryk og iagttagelser. Ligesom en ældre tids tidlig modne og tidlig erfarne skribent, ligesom Dickens, vælger han instinktmæssig den haandtering, som vil bringe ham i intimest berøring med livet i dets forskjellige former: journalistiken.

Han gjennemkrydser Indien paa reiser i ulige øiemed; han føres sammen med mennesker af ulige racer, ulige troesbekjendelser, ulige kaster og stænder; han er god ven med Tommy Atkins (det populære navn paa den menige engelske soldat) og samtidig en stadig gjæst i det anglo-indiske «society». Han oplever sælsomme eventyr og ser næsten daglig underlige skjæbner oprulles.

Det er haarde læreaar. Pressen fordrer sin mand helt. Men i Indien er det journalistiske arbeide endnu besværligere end i Europa paa grund af det indviklede forvaltningsmaskineri, de eiendommelig sammenløbende race- og kulturforhold og tilslut klimaets lammende magt.

Den unge Kipling skildres ved denne tid som en gulhudet, skrutrygget yngling med briller paa den korte, energiske næse. Fuld af humør og altid med et indfald eller en anekdote paa tungen. Det var svære aar, men lykkelige, thi han begyndte at kjende sin evne og sin styrke.

Efter fem aars tjeneste i «Civil and Military Gazette» i Lahore flyttes han over til den mere literære «Pioneer» i samme by, hvori han nu strør ud en masse skisser og digte foruden aktuelle skildringer fra forskjellige dele af Indien.

I 1889 sendes han — som det synes atter igjen i den rette stund — ud paa en verdensomseiling for at ligesom afslutte detaljstudiet med en omfattende syntese. Reisen gaar over Japan, San Francisco og New-York, og endemaalet er London, det forfærdelige, det altopslugende London, en formindsket verden, de engelske digteres lyst og fortvilelse. Skulde nu den lille lokale størrelse Rudyard Kipling opsuges af hvirvelen og males til støv, eller kom han ogsaa her i det rette øieblik, af folket ubevidst søgt og efterlængtet?

Han kom i det rette øieblik og til det rette land. Englands literaturfrembringere har aldrig — saadan som det i en næsten ødelæggende grad er tilfældet i Frankrige — dannet skoler. De unge forfattere kaster sig ind i literaturen paa samme maade som gjennemsnitsbritten begynder sin «struggle for life», hensynsløst albuende sig frem i hoben; eller ogsaa holder de sig fornemt isolerte tilbage og nøier sig med de faas anerkjendelse.

Den unge Kipling behøvede saaledes ikke søge sig en bestemt plads i et koteri eller underordne sig en herskende vilje. Saadanne vanskeligheder var der ikke. Men det, som var vanskeligt, var at finde en plads ledig.

Der var paa den tid i England en rig literaturproduktion. Naturalismen var endnu en magt, omend ikke eneraadende som i Frankrige. Hos George Meredith, George Gissing, Harris og flere talte en ny tids idéer, paa samme tid som Thomas Hardy var en fuldlødig og glimrende repræsentant for naturalismens idéer og teknik. Og Oscar Wilde var de unge dekadenters profet, Henry James den psykologiske analyses apostel, og paa den anden fløi befandt sig lyrikerne Tennyson og Swinburne med de epigonsværmer, de havde trukket efter sig.

Det saa saaledes ud til at være et daarligt tidspunkt for en literær de-

but. Men for den stærke individualitet findes altid en plads. Kipling fik ud sin «Plain tales from the hills» (Jevne historier fra bjergene) og «Wee Willie Winkie» (Lille Willie Winkie) og blev englænderen nr. 2, hvem det hændte, at han «vaagned en morgen og var berømt».

De to ting, som særlig bidrog til dette afgjørende gjennemslag, var miliøet og friskheden, man kan næsten sige skjødesløsheden, i fortællingen. Miliøet først og fremst. Indien var nyt i literaturen, det vil sige i skjønliteraturen. I aarhundreder havde turister og videnskabsmænd skrevet tykke, lærde bøger om landet. Men her kom en respektløs journalist og flyttede landet indenfor den engelske families hellige fire vægge. Det var noget helt andet. Forfatteren gik selv omkring og viste frem detaljerne i en humoristisk-nonchalant fortællertone. Man saa mennesker og dyr, som man aldrig havde seet før. Man lo med ham og var rørt med ham, af og til saa man nok, at han var ikke saa lidet af en taskenspiller. Men hvad gjorde det, naar han trak en ved næsen paa en saa underholdende maade?

Friskheden bestod i en direkte «matter-of-fact»-maade at sige tingen paa, og i en udstrakt anvendelse af ord allestedsfra: fra gaden, hvor han tog ordet raat som han fandt det, fra «slang»-sproget og godtkjøbsvittighederne, fra det indiske sprog selv. Han brugte fortvæk de indiske betegnelser paa mennesker og ting uden at gi nogen oversættelse; forstod man dem ikke, fik man lade være.

Og kunstnerisk set var disse to bøger mere end ujevne. I «historierne» staar banale kauserier side om side med smaa mesterstykker af humor og beaandet fantasi. Men han blev berømt, og hans bord fyldtes med indbydelser fra «society», baade det literære og det uliterære. Men han lod næsten alle ubesvaret. Det han ønskede, ytrede han til en interviewer, var at gjøre godt arbeide, intet andet.

Nogle aar efter sin literære debut blev Kipling gift med en ung amerikanerinde miss Balestier og bosatte sig i Vermont i De forenede stater. Her skrev han «Jungle-bogen», et i moderne literatur enestaaende arbeide, der bragte ham paa høiden af hans berømmelse. Literaturgranskere har fundet ud, at skildringerne, foruden at være det de gir sig ud for, ogsaa er symbolske. Saaledes skal med ulvestammen være ment hans landsmænd og med abefolket, som bare snakker og snakker og aldrig faar noget til, fordi de aldrig vil vælge en fører men alle være lige, være ment republikanerne paa den anden side af Den engelske kanal. Allerede her kommer noget frem af den imperialisme, som i hans senere arbeider har været saa usmagelig for mange. Da ulveflokken holder paa at svinde ind ved overfald og snarer og faldgruber, gaar de til den gamle forhenværende leder og beder ham udpege dem en fører, forat de atter — mærk udtrykket — kan bli et *frit* folk.

I «Dagens arbeide» besynger han slidet, den daglige hængen i, arbeidet for arbeidets skyld. I et tidligt digt «Galeislaven» slutter han sangerens skildring af engelskmandens slaveliv i Indien med strofen: Gud være takket — hvad end kommer efter, jeg har levet og strævet (sammen) med mænd. Bagsiden af denne forherligelse af arbeidet er hans haan over det tynde gjennemsnitsmenneske, som vegeterer og ikke lever, som er fyldt af andres tanker og i det høieste driver det til at være interesseret i de andres arbeide. Typen har han fæstet i «Tomlinson», som vilde hævde sin plads blandt literaturens klassiske

typer, hvis den ikke var saa farvet af Ibsen. Tomlinson er utvilsomt i nær slægt med Hjalmar Ekdal og Peer Gynt, og Kipling har ganske sikkert havt enten direkte eller indirekte kjendskab til den sidste. Ellers kan ikke overensstemmelsen i tankegang og endog i enkelte udtryk forklares. I scenerne med knappestøberen og «den magre» forekommer der: «Der kræves baade kraft og alvor til en synd». Og djævelen siger til Tomlinson: «Beflit dig nu paa en virkelig synd, inden vi atter træffes». Men den morsomste lighed findes i den magres og djævelens harmfyldte udraab, da resultatet ikke svarer til forvetningerne. Hos Ibsen heder det:

Hvad er dette her for en halvveissnak
med respekt at sige? Hvem, mener De, gider
ødsle det dyre brændsel, i tider
som disse, paa saadant stemningsløst rak?

Til Tomlinson siger djævelen:

Tror De, jeg sløser de dyre kul for at stege
en hjernesyg daare?
For aandløst snak og for daarlig spøg har
aldrig jeg gjort mig besvær,
og derfor jeg vækker ei herrerne op, som
sover paa risten der.

Det virker kuriøst at sammenstille Ibsen og Kipling. Men de har dog sine berøringspunkter, specielt i haanen over det skrale civilisationsprodukt, som ikke engang kan «synde med klem».

Kipling er jo som literær type ingen udpræget idéernes mand. Hans arbeider vokser ikke med logisk nødvendighed ud af hverandre, men synes at have tilfælles kun draget fra det brusende temperament, den rige humor.

Dog, jo nærmere man kommer ham, des tydeligere er det, at der eksisterer en viss indre sammenhæng i denne tilsyneladende vildt voksende produktion. Ynglingens kynisme mildnes med aarene, og tilbage blir en pessimistisk grundstemning. Forfatteren af historien om Purun Bhagat maa selv have kjendt disse trætheds-anfald, som griber det moderne menneske, maa mere end en gang have følt den brændende længsel efter ro.

Det vemodig-lyriske træder sterkest frem i «Lyset som slukned». Grundstemningen i bogen er, at livet er ikke et kompakt mørke, hellerikke et jevnt graat, men et lys, som slukner. Den skræk for livet, som griber saa mange følsomme digtersjæle, er Kipling fremmed Men han ser med smerte, hvor let og hurtigt lyset slukner, hvorledes ungdom, styrke og glæde gaar under.

I 1899 fik Kipling i New-York en lungebetændelse, der nær havde kostet ham livet. Han sparedes — men ikke netop for menneskeheden. Fra at have været en verdensforfatter blir han ved det nye aarhundredes indtræden en rent engelsk forfatter. Hans synskreds mindskes, ikke netop med hensigt, men ved omstændighedernes magt. Boerkrigens udbrud betegner et vendepunkt i hans liv og digtning. Hans altid sterke nationalitetsfølelse slaar ud i lys lue, og det var hans sange, der blev sunget i de krigsstemningens dage.

Men fra den mest yderliggaaende chauvinisme kunde han, naar harmen greb ham, gaa ned til den yderste forbitrelse mod sine landsmænd. Da de store nederlag i krigen meldtes, offentliggjorde han digtet «Øboerne», hvori han læste britterne teksten. De var uslinger og kræk, som istedetfor selv at gaa i krigen sendte uøvede stakkare, som de fandt paa gaden:

«Ye pushed them raw to the battle
as ye picked them raw from the street».

(I skjøv dem raa til slaget, som I plukked dem raa paa gaden). Og han titulerte sine landsmænd med det haanende: «sportssnobber».

Ogsaa for hans prosa er denne tid en forvandlingens tid. De efter krigen udkomne skisser fra Sydafrika er skrevet af en intelligent journalist, som vil stille visse forhold under debat, ikke af en digter. Hans stil blir søgt, og man mindes nu om, at en af de forresten faa paaviselige indflydelser paa hans forfatterskab stammer fra Robert Browning. Det kan i hans senere noveller undertiden hænde, at man læser side op og side ned uden at forstaa et ord, uden at fatte sammenhængen — ganske som hos Browning.

Det er iaar tyve aar siden Kipling debuterte. Og alligevel er han endnu i den alder, som pleier at kaldes mandens kraftigste, og hans største værk kunde endnu godt være uskrevet. Men det er nok ikke saa. Der ligger over Kipling noget eiendommeligt, som netop giver anledning til at kalde ham en digtekunsten Aleksander. Hans værk er en ungdomsgjerning. Hans største bedrift er opdagerens. Han har udvidet nutidsmenneskets syn paa sin verden. Ingen har før ham ført os over halve jordkloden, ikke som turist men med grundigt kjendskab til det han skildrer. Han er lige godt hjemme i Indien, Amerika og Sydafrika som i England.

Kipling er ungdommens digter derfor, at han ikke har bragt til harmoni modsætningerne i sit eget væsen. Han er den sunde engelske fornuft, som holder fast ved livets realiteter og har den trygge tro paa mandsviljens magt. Men han har i lige sterk grad orientalerens syn paa livsperspektivets uendelighed, paa tilværelsens intethed, paa viljens utilstrækkelighed. Østen og Vesten kjæmper om ham, og endnu har ingen af dem seiret. Hvem kan se koldere og skarpere paa livet end han — og hvem er mere proppet af fordomme og barnefantasier? Han er kynisk som ungdommen og sentimental som ungdommen.

Lediggang er Forbrydelsernes Spire.

I de fleste tilfælde af unge menneskers fordærvelse har aldrig det ærlige arbeides glæde, skjønhed, nytte og ære, og dovenskabens vanære været indprentet forbryderne i hjemmet. Den gut, som er opdraget til at anse arbeidet for en velsignelse og til at tænke mere paa, hvad han skylder verden, end verden ham, vil aldrig faa plads i en forbrydercelle. «Lær barnet at elske sit arbeide», sier en forf., «og det vil forstaa det. Forstaar han engang dets mening i dens helhed og storhed, kan han engang opnaa at føle et kjært arbeides sødme og ære, saa vil gutten være sikker; man behøver ikke ængste sig for hans fremtid; han er reddet fra forbrydelse». — Lediggang er forbrydelsens spire. Den er djævlens værksted. Luk det, og du vil lukke fængselsdøren for størsteparten af de unge mænd, som daglig tar paa sig fængselsdragten. Dovenskab, opsættelse, skulking, halvarbeide er trappestenene til tyveri, som begynder med arbeidstiden og leder til tilvendelse af ting af mere haandgribelig værdi. Den gut, som er oplært til at erkjende sin forpligtelse ligeoverfor verden, af tjeneste for tjeneste, til at gi det bedste i sig selv og gi det først, han har lært meningen med «arbeide», og vil ha lykken med sig.

Bibelen paa fire Hundrede Sprog.

Efter «*Harpers Monthly Magazine*».

En lav koralø bedækket med liljer og palmer Futuna, en af Ny-Hebriderne, 1500 eng. mil øst for Australien. Just en af de myriader smaaøer, der stænker det sydlige Stillehav, som stjerner paa himmelen.

Og paa stranden staar en skotte, gjennemtrængt af Platons sande idé. Her hvor missionærer er blevet dræbt og spist, vil skotten opslaa sin bolig, maaske for tyve aar. Med notisbogen i haanden lytter han efter ord i dette enkle sprog og betaler menneskeæderne sytti øre hundrede for deres dyrebare strubelyde, og skiller sig ved sine sidste to stykker bomuld for et verbum. «Gris», «rotte» og «hund» udtømmer zoologiens begreber; intet ord for «by», «hvede» eller «byg». Nei, endnu lavere: tal blot op til fire. Fem er «min haand», seks: «min haand og een» og saaledes til ti, som er «begge hænder». Saa kommer elve, der er to hænder og en taa, resten af de brune tær optil tyve, og hvad der er derover er en gestus og «meget mange».

Den ensomme hvide mand vil forsøge at nedtegne dette sprog til skrift — det blir første gang — og derefter vil han overgive dette folk en storartet litteratur: den kristne bibel. Og det saa billigt, at enhver Futuna-mand vil kunne kjøbe et udmerket eksemplar i aneityum-sproget for femten pund pilerod.

Umuligt? Intet er umuligt for manden med «idéen». Han vil give sit liv for det med en uselviskhed, en kløgt og en ringeagt for fare, der er værd den høieste anerkjendelse, enten han saa er en filolog fra Oxford, en mormonfarmer, en fritænker eller en soltilbeder.

Han er en af mange, den taalmodige skotte.

Lad os se paa andre. Her er en amerikaner i micmac-indianernes leir i Nova-Scotias vildnis. Han er bedrøvet over sin første trykte udgave af Mathæus's evangelium. I kapitlet 24, 7 læser han: «Thi et par snesko skal opreise sig imod et par snesko!» Og dog var bare et bogstav feil. «Naookt*u*kumiksijik» er et folk, men «naookt*a*kumiksijik» er en snesko.

I det tahitiske sprog maa der laves ord for abstrakte betegnelser som «ærlighed» eller «samvittighed»; i maori-sproget for «haab» og «lov»; og i yaghan-sproget maa findes paa adskillelse mellem «hænder» og «fingre». «Tro» er en uforstaaelig ting hos en stamme, hvis selve tilværelse beror paa mistænksomhed. Og alligevel er bibelen nu trykt paa elve polynesiske sprog og dele af den i otteogtredve andre sydhavsø- og nyguinea-dialekter.

Feil? Mange i begyndelsen. Ved anden gangs gjennemgaaelse af bibelen i lifu-sproget for Venskabsøerne blev der gjort 52 310 rettelser.

Tag et testamente for mosquito-indianerne paa Nicaraguas atlanterhavskyst. Der er mange engelske ord: «konge», «præst», «ægteskab», «engel», «billig». Disse begreber eksisterte jo ikke blandt disse indianere. «Synd» maatte gjengives som saura = daarligt at spise.

Henry Nott og John Williams tilbragte tyve aar paa øen for at lære tahiti-sproget og andre tyve aar med at oversætte det.

Dr. Crawford ventede fem aar i Uganda for at faa ordet «plage» eller «pestilens». Saa hørte han en dag en elfenbensjæger beklage sig over, hvilken «dibebu» rotterne var. Og ned kom ordet i den forrevne notisbog.

En mand ved navn Medhurst glemte hede og tørst i Central-Australien for spekuleringen paa, om «kuli ngomu» (behagelig lugt) kunde bruges om «virak» og «marda maralje» (rød sten) om «guld».

«Guds lam» var et vanskeligt sted for den mand, som skulde oversætte bibelen til eskimosproget. Han fandt intet bedre end «Guds lille sæl».

En gammel hinduer sagde, at parabelen om den forlorne søn var en god moralsk historie, «men o, hvorfor var faderen forbryderisk nok til at slagte en ung ko?» Thi i Hindustan er koen et helligt dyr. En lignende forfærdelse viste buddhisterne i øvre Burma, da de i bibelen læste om, at St. Peter levede af fiskeri, «altsaa af mord»!

Mange halvvilde racer i det vestlige Kina har ingen anden bog til at lære sit sprog paa end den af hvide til racens sprog oversatte bibel Og madame Mattes de Turners gjengivelse af bibelen i guichus-sproget (Peru) siges at være den eneste nøgle, man har til de gamle inkaers institutioner.

*

For over hundrede aar siden begyndte dette arbeide med udspredningen af bibelen.

I de første femti aar lod det engelske bibelselskab trykke otte millioner bibler alene paa engelsk. Og nu trykkes bibelen i 378 sprog og en række dialekter, tilsammen paa over fire hundrede sprog.

Og arbeidet staar aldrig stille. Den oversættes og revideres og rerevideres. Arbeidet koster enormt, hidtil er anvendt 330 millioner kroner. Indtægterne er for tiden gjennemsnitlig 4 625 000 kroner aarlig, og der udsendes seks millioner eksemplarer pr. aar. Der søges ikke fortjeneste. Den bengalske bibel koster 14 øre at producere, men sælges i bazarerne for en pice = vel tre øre.

De to store bibelselskaber, det engelske og det amerikanske, har en hær af sprogmænd i sin tjeneste. Den sidste gjennemgaaelse af Madagaskar-bibelen kostede 55 000 kroner, og oversættelsen til serampore-sproget, et af de vanskeligste i Hindustan, kostede 550 000 kroner. Der trykkes endog bibler med ophøiet skrift i sydhavsø- og afrikadistrikterne for blinde af disse stammer.

Trefemtedele af bibelen paa fremmede sprog trykkes i landene selv for at undgaa feil og for store fragtomkostninger. Der er hovedkvarterer i Shanghai og Foo-chow, i Yokohama og Tokio, i Konstantinopel, Beirut, Bangkok.

Er nogle lande lukkede for bibelselskaberne?

Ja, Arabien, Persien, Nepal, Sudan (af politiske grunde, det er under engelsk herredømme), Albanesien og Abbessinien. Den kristne hersker i denne sidste stat sendte bibelselskabets sekretær et par deilige elefanttænder og et beklagende brev undertegnet «Den seirende løve af Juda stamme, Menelik den anden, ved Guds vilje keiser af Æthiopien». Albanesien er lukket af pudsige grunde. Oversættelsen var gjort, og en af vizirerne saa den igjennem og fik øie paa ordet «Makedonien». — «Det er forræderi mod kalifen», sagde han, «at nævne saadant et navn. De maa mene vilajeterne Van og Monastir». Og oversættelsen blev nægtet indført.

Det engelske bibelselskab solgte ifjor bibler i tyve forskjellige østerrigungarske dialekter og i femti russiske. Afrika alene har otti sprog. Og

Indien har, foruden sine klassiske sprog Urdu, Bengalsk og Telugu, flere hundrede dialekter.

En dr. Judson havde netop fuldført den burmanske oversættelse, da han blev kastet i fængsel. Hans frue gjemte manuskriptet i et hul i jorden, men her vilde det ødelægges af væde. Saa lod hun manden faa det ind i fængslet indsyet i en hodepude. Men fængselsbetjentene tog puden fra ham og kastede den ud i gaarden, hvor den sattes stor pris paa af hundene. Endelig blev den reddet af en venligsindet burmaner, som tog den hjem til sig, og i hans lille hytte fandtes den kostbare oversættelse, da englænderne indtog Mandalay.

Mange af disse bibelens pionerer har mistet livet for sin idés skyld. En Johnson og hans følgesvend var kommen paa en god fod med de indfødte ved Yangtse-floden i Kina. Men en nat blev der en stor ildebrand, de indfødte var overbevist om, at den skyldtes «den fremmede djævels» nærværelse, og ofrede ham paa stedet med samt hans assistent til «guderne».

De «penge», biblerne betales med af de forskjellige halv- og helvilde folk, er ofte kuriøse. I Uganda kan det være slange-skjæl, kaliko, messingtraadstykker, elfenben, fjær, guldstøv. I Centralamerika kan det være æg, stivelse, kokuskjærner, høns, træstammer, brændsel; paa Salomonøerne perler, hvaltænder og halsbaand.

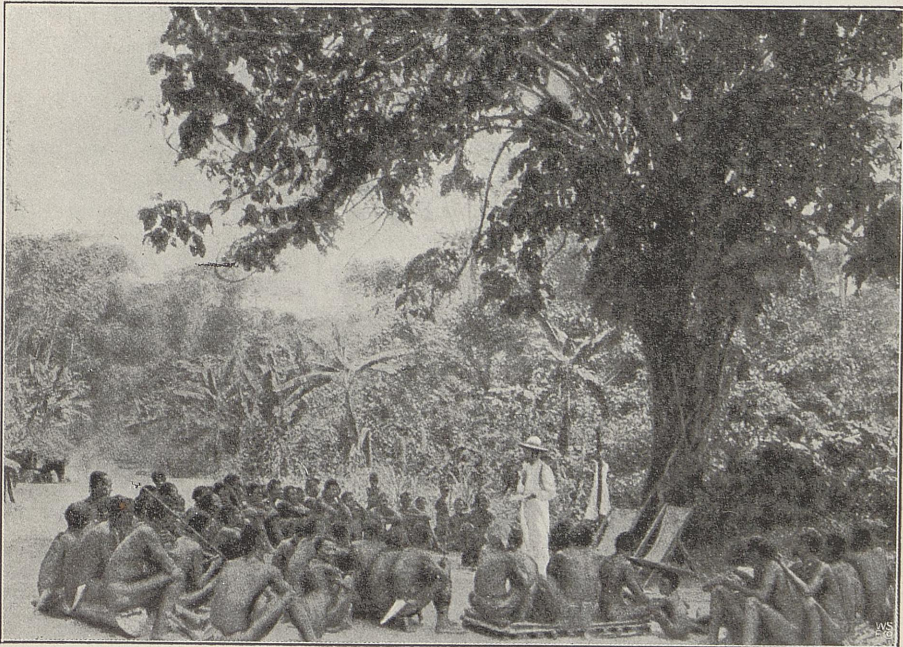

Det schweitsiske Referendum.

Folkets direkte Afgjørelse af de store Spørgsmaal.

Efter *J. A. Hobson* i «Contemporary Review».

Dersom det er ønskeligt eller uundgaaeligt, at det repræsentativestyrelsessystem skal være grundet paa fuldmagt fra folket, er det let at se, at en saadan maade at give fuldmagt paa, som finder sted saavel i England som i Norge og andre «demokratiske» lande, er i høi grad mangelfuld. Hvis tilslutningen af vælgernes flerhed betragtes som grundlaget for en fuldmagt, giver et almindeligt valg, som det nu gaar for sig, hvor en broget masse af forslag kastes ud til offentlig bedømmelse, intet middel til at bestemme en saadan tilslutning. Selv med hensyn til det ene eller de par forslag, der figurerer som de betydningsfuldeste spørgsmaal ved valget, gives der ingen sikker metode at afgjøre, om en flerhed, end sige hvilken flerhed af vælgerne har vedtaget eller forkastet dem. Og hvad angaar de mere underordnede spørgsmaal, er det faafængt at lade, som om der idetheletaget blir givet nogen fuldmagt. Medens sager af maaske høi vigtighed, men som ikke kommer op før efter at repræsentanterne er samlet, slet ingen fuldmagt kan faa af folket

Dersom derfor en folkets fuldmagt skal være en virkelig del af den repræsentative styrelse, maa der findes en metode, hvorpaa der kan tages offentlig, særskilt afstemning over en særskilt sag, den eneste maade, hvorpaa folkets virkelige mening kan komme frem.

Hvorledes en saadan folkets direkte tagen del i spørsmaalene foregaar og hvilke virkninger den har, giver Schweits det eneste større exempel paa.

Af de 19 hele kantoner og de 6 halv-kantoner, hvoraf forbunds-staten bestaar, er 9 i besiddelse af et tvungent referendum, 8 af et valgfrit referendum, som med faa undtagelser giver folket magten til at udøve et veto («jeg forbyder») over enhver lov. 6 andre kantoner har bibeholdt den gamle ordning med «Landsgemeinde,» et slags stats-kommune, hvori alle love maa endelig vedtages af borgerne selv. Kun 2 kantoner, Freiburg og Valois, holder fast ved det gjængse repræsentative system.

Hvor der er et valgfrit referendum, kræver et forlangende for dets anvendelse, der skal være gyldigt, tilslutning af et forud bestemt antal vælgere, og loven vedtages eller forkastes af flertallet af dem, som virkelig stemmer.

Et tvungent referendum gjælder for alle stats-forandringer i kantonerne, og ligeledes her afgjør flertallet af de virkelig stemmende, hvorvidt forandringen skal finde sted eller ikke. En undtagelse gjør kantonen Zug, hvor flertallet maa være flertallet af dem, der har stemmeret.

Statslove vedtaget af begge ting, af staternes raad og af det nationale raad, maa forelægges folket paa forlangende af mindst 30 000 borgere, og et absolut flertal af afgivne stemmer afgjør eller forkaster loven.

Forandringer i grundloven, almin-

delige eller specielle, enten de er krævet af borgerne selv, hvoraf 50 000 maa til, eller gjennemført af tingene, forelægges ogsaa tilsidst det hele folk. Men vedtagelse kræver i disse tilfælde et flertal baade af de borgere, som virkelig stemmer, og af kantonerne særskilt.

Saaledes viser det sig, at borgerne har veto over alle betydelige stats- og lov-sager baade i kantonerne og i staten.

Dette referendum er kun en del af Schweits' folkelige statsmaskineri, men det er absolut den vigtigste del. Historikere mener at følge dets oprindelse tilbage til kantonerne Grisons og Valois' politiske historie eller til skikke i Bern og Zürich i det 15de og 16de aarhundrede. Andre tilskriver Rousseau en stor del af æren, og mener at hans «Contràt Social» trængte dybt ned hos hans landsmænd, dengang Napoleon kastede alle deres gamle institutioner i sin uhyre smeltedigel. Sandsynligt er det, at alle disse aarsager hjalp det selvbevarende instinkt i det lokale schweitsiske demokrati til at lægge denne kraftige bremse paa, hvad Whitman kaldte «valgte personers uendelige frækhed».

Virkelig repræsentativt styrelsessæt varte for kort baade i kantonerne og i staten, til at dets egenskaber kunde grundig prøves. Før det 19de aarhundrede fandtes der intet, som med rette kunde kaldes en statsforfatning, og den virkelige magt, der udøvedes af den stadig varierende forbundsliga, var liden. I de kantoner, som styrte sig selv, var «Landsgemeinde» den herskende styrelsesform, medens regjeringen i byerne og enkelte af de dominerende kantoner var overladt til repræsentative korporationer, ofte af en oligarkisk karakter.

Endskjønt forbundsoverenskomsten af 1815, der lagde en grundvold for en sterkere national union, gav det repræsentative system i kantonerne fart, vedblev dette system indtil 1830 at udøves af det lokale aristokrati uden større kontrol af folket.

Saaledes blev det ikke før i de aar, der kom efter den franske revolution i 1830, at schweitserne begyndte sine experimenter med repræsentativt demokrati.

Mellem 1830 og 34 fik næsten alle kantoner istand et etkammer-parlament uden præsidentveto, grundet paa almindelig stemmeret og lige valgdistrikter. Fuld regjeringsmagt blev tildelt de valgte «store raad», og de «smaa raad», som dannede den udøvende magt, valgtes helt og holdent af medlemmerne af de «store raad.»

De, som skabte denne forfatning, overgav sig ganske til det repræsentative demokratis logik. Siden folket skulde styres ved agenter, skulde disse ogsaa nyde alle et folks rettigheder. Derfor var det «store raad» tildelt fuldstændig lovgivende magt i alle sager, som ikke var undtaget af forbunds-loven. Det var ogsaa det eneste udspring for udøvende og dømmende magt. Der existerede ingen tilstrækkelige beskyttelsesmidler mod forhastet lovgivning. Et forslag gik hurtig igjennem raadet, selv i de kantoner, hvor forslaget skulde forelægges tre gange, og blev lov uden nogen diskussion eller billigelse udenfor raadet. Administrative ordrer var endog undtaget fra disse smaa forhindringer, saa at det store raad kunde, naar det vilde, regjere med udøvende magt.

Resultaterne var ikke tilfredsstillende for folket, som efter at have ribbet sig selv for ethvert gran magt og givet denne til et valgt raad, opdagede, at dette udviklede en vilje, som ikke var folkets, men ofte virkede uafhængig, ja endog stik imod folkets. Interesser sattes atter i magtens sæde, uoverlagte love kom ind i lovbøgerne, og valgte personer uden

frygten for folket over sig misbrugte sit mandat.

Forsvarerne for repræsentation paastod, at det eneste virkelige botemiddel var kortere parlamenter, og foreslog at begrænse varigheden til 1 eller 2 aar og i visse tilfælde give folket ret til at opløse parlamentet. Men demokraterne nægtede at gaa med paa, hvad de kaldte halve forholdsregler, og i alle kantoner dreves en fortsat agitation for at tilbagegive folket retten til at lave, diskutere og bifalde sine egne love.

Efter en række forsigtige experimenter i slutten af 30-aarene vedtog de tyske kantoner det tvungne, enkelte det valgfrie referendum som hovedmidlet til folkets kontrol over magten, og knyttede hertil retten til forslag fra folket selv, en ret som den dag idag eies af ti kantoner. De franske og italienske kantoner kom langsomt efter, indtil i 1880 alle med undtagelse af Freiburg havde optaget en eller anden form for referendum for almindelige love.

I 1874 blev det valgfrie referendum indlemmet i den nye forbundslov.

Hvad som nu er af betydning, er det faktum, at i et tredjedels aarhundrede har en europæisk nation paa $3^3/_4$ million indbyggere udøvet retten til endeligt veto over love vedtagne i dens folkeforsamlinger, og det i en forbundsstat, hvis lovgivende myndighed i kompetence sterkt overgaar Amerikas forenede staters.

Retten udtrykkes i grundloven af 1874 saaledes:

«Forbundslove, forordninger og resolutioner kan vedtages kun ved enighed mellem de to raad. Forbundslove tilstilles folket til vedtagelse eller forkastelse, hvis et forlangende derom gjøres af 30 000 virkelige borgere eller af 8 kantoner. Forbundsforordninger, som er af almen betydning, og som ikke er specielt presserende, tilstilles ligeledes paa forlangende.» (Art. 89).

«Forbundet skal ved lov fastsætte formerne og de ventetider, der skal være at overholde, naar en offentlig afstemning skal finde sted.» (Art. 90).

Det er tydeligt, at her er sørget for en maade at omgaa den offentlige afstemning. Hvad er en «lov», og hvad er en «forordning», og hvilke forordninger er «specielle» eller «presserende»? Ingen forklaring af disse udtryk gives hverken i grundloven eller loven af 1874, som regulerer fremgangsmaaden ved referendum. Afgjørelsen af disse spørgsmaal er ved loven af 1874 overgivet til forbundsforsamlingen, som derved ved et flertal kan bestemme, at det og det forslag er en forordning af saa speciel og presserende betydning, at det skal træde ikraft strax uden at tilstilles folket til afgjørelse.

Endskjønt der ingen regler er fastslaaet for, hvad som skal holdes tilbage fra folkets afgjørelse, er visse sager ved praxis blevet undtagne. Af disse er de vigtigste: Forhandlinger med fremmede stater og forbundsfinanserne. Under det sidste kommer budgettet og bevilgningerne til krigsmateriel Andre sager, som stadig holdes tilbage, er: 1) Afgjørelser af individuelle sager, f. eks. afgjørelser over administrative tvistigheder. 2) Beslutninger om bevilgninger til presserende offentlige arbeider saasom beskyttelse af elve og bygning af veie.

Institutionen med referendum for almindelig lovgivning kræver et vist maal af dannelse. Alle love og forordninger, som vedtages af tinget, sendes til forbundsraadet, som offentliggjør dem og sender aftryk til kantonernes styrelser, som igjen lader aftrykkene gaa rundt mellem kommunerne. Paa den maade faar folket lagt direkte frem for sig de love, som kan eller skal afgjøres ved referendum.

Maaden at forlange og anvende referendum paa er denne:

Som omtalt kan forlangendet stilles af 30 000 vælgere eller af 8 kantoner. Det sidste er saa praktisk vanskeligt, at det er næsten ugjørligt. Det parti eller den interesse, som er imod en lov og som ønsker at slaa den ned ved et referendum, maa inden 90 dage sikre sig 30 000 vælgeres personlige underskrifter. Dette kræver naturligvis organisation og stemmehververi. Hver underskrift maa bekræftes af de lokale autoriteter paa underskriverens bosted. Naar forlangendet sendes ind, ungersøges det af forbundsraadet, som har magt til at underkjende de navne, ved hvilke der klæber tvil ved erklæringen eller bekræftelsen. Hvis det forlangte antal godkjendte underskrifter er opnaaet, arrangerer forbundsraadet den offentlige stemmeafgivning, bestemmer og forkynder dagen, underretter raadene i kantonerne og sørger for, at loven, hvorover der skal stemmes, øieblikkelig blir sendt rundt til vælgerne. Lovens text gives i hænderne paa hver vælger, og kun texten uden uddrag af debatterne eller nogetsomhelst forklarende ord.

Afstemningen foregaar samtidig i hele landet, og hver mandlig borger over tyve aar og med ret som vælger efter loven i sin kanton er berettiget til en stemme. Stemmeseddelen indeholder kun spørgsmaalet:

«Bifalder De forbundsloven om (her følger lovens indhold eller dens udtømmende titel), ja eller nei?» Vælgeren har blot at skrive sit «ja» eller «nei».

For at spare tid og udgifter er det almindeligt, at der afgives stemme over flere love paa samme gang og samme seddel.

Efter afstemningen afgiver hvert valgdistrikt eller kommune sin meddelelse, der er delt i fire afdelinger: 1) Antallet af vælgere. 2) Antallet af afgivne stemmer. 3) Antallet af dem, der stemmer ja. 4) Antallet af dem, der stemmer nei.

Disse meddelelser sendes kantonstyrelsen til bekræftelse, derpaa inden ti dage til forbundsraadet, som udregner afstemningens resultat.

Hvis et flertal af vælgerne har bifaldt loven, træder denne strax i kraft og indføres i forbundets officielle lovbog. Afstemningens resultater blir altid offentliggjort i «Feuille Fédérale», og forbundsraadet meddeler tinget dem ved næste samling.

Et forbundsreferendum betyder ikke, at repræsentative institutioner er blevet kastet overbord, men at de er blevet underordnet folkets direkte vilje. Deres opgaver er endnu at lette folket for de offentlige forretningers byrder, at hjælpe folkets vilje til at faa sit nøiagtige udtryk ved at fremkalde diskussion og raad, og tilslut at være folkets repræsentant i særegne tilfælder, hvor det kommer an paa hurtighed og snarraadighed.

De, som er ubekjendt med referendum, føler frygt for, at dets anvendelse skal ske for ofte og saaledes uforholdsmæssig belemre statsmaskineriet. Men det gjør det ikke. Fra forbundsgrundloven blev vedtaget i 1874 og til juni 1906 har det valgfrie referendum været anvendt 29 gange og det tvungne referendum 18 gange. Disse 47 stemmegivninger blev givet ved 34 særskilte afstemninger, lidt over 1 pr. aar.

Af de 29 love forelagt for folket blev 10 vedtaget og 19 forkastet. Af de 18 grundlovsforandringer forelagt ved tvungent referendum blev 12 vedtaget og 6 forkastet.

Det store antal af forkastede love skulde synes at bekræfte det syn, mange har, at offentlig afstemning er en bremse paa fremskridtet, især naar der tænkes paa, at en flerhed af disse love var vedtaget af begge ting. Folket, siges der, er mere «konser-

vativt» end dets repræsentanter, og denne «konservatisme» skulde være skadelig for landets fremgang paa grund af dens uoplyste karakter. Men endskjønt denne folkets «konservatisme» har en vigtig betydning, kastes der lidet lys over den ved at holde op statistiken om forkastede love. Thi det vil sees, for det første, at folket viser sig meget mere gunstig stemt ligeoverfor grundlovsforandringer end ligeoverfor love, til trods for at de fleste grundlovsforandringer kun var forløbere for love, som tidligere laa udenfor en afgjørelse af forbundet. Af denne slags grundlovsforandringer blev dobbelt saa mange vedtaget som forkastet.

Dette kan gives to forklaringer. For det første er det lettere at faa folket med paa et princip end paa den lov, hvori dette princip faar sit udtryk. Saaledes for exempel forkastede det samme folk, der havde givet forbundsstyrelsen fuldmagt til at lovgive om en national ulykkes- og sygeforsikring, denne samme ulykkes- og sygeforsikring, da den blev forelagt som lov. En grundlovsforandring giver almindeligvis forbundsstyrelsen en ny funktion, men udøvelsen af denne funktion kan derfor godt være eller blive upopulær.

Men der er en anden forklaring paa misforholdet mellem vedtagelser og forkastelser, naar love og grundlovsforandringer sees paa hver for sig. Referendum ved de sidste er tvungent, ved de andre valgfrit. Dette betyder naturligvis, at kun de love og forordninger, der har mødt modstand hos en betragtelig del af vælgerne, underkastes referendum, idet disse vælgere haaber at vinde flertallet af folket for sig.

Det er klart, at denne betragtning borttager den paastand, at folket har vist sig fiendtlig mod fremadskridende lovgivning ved at forkaste flere love, end det har antaget. Thi kun de love, som kan antages at blive forkastet, sættes under afstemning. Faktum er, at siden 1874 har ikke mindre end 246 love og forordninger været vedtaget af tinget, og alle disse kunde og vilde have været forelagt folket, dersom modstanden mod dem havde været stor nok til at faa det lovbefalede antal protester. Hvor intet referendum forlangtes, maa det antages, at folket stiltiende bifaldt tingets handlemaade, og at folket af de 246 love ihærdig misbilligede blot de 19, som det forkastede.

Et referendum er i sit væsen et veto, og det er derfor faafængt at argumentere over dets nedbrydende egenskab, fordi det i et flertal af de sager, hvor det anvendes, foraarsager forkastelse.

Men hvis vi undersøger de to beslægtede spørgsmaal: Hvorledes synes et referendum at virke paa lovgivningens retning? Og hvad lys kaster det paa den direkte deltagelse af folkets vilje i politiken? — faar vi interessante oplysninger ved at undersøge det udbredte indtryk af, at et referendum virker konservativt.

At denne «konservatisme» ikke er uforenelig med en temmelig hurtig udvikling af forbundsstyrelsens magtfelt og en vedtagelse af mange «fremskredne» love, fortæller de sidste 30 aars historie. I denne tid er nationaliseringen af jernbanerne og af alkoholtilvirkningen, oprettelsen af en forbundsbank, forbundskontrol med assurancen, og en fabriklov mere «fremskreden» end noget andet lands, blevet til ved folkeafstemninger.

Og heller ikke maa forkastelsen af visse «socialistiske» love som «Retten til arbeide» (1894), «Smaafabrikloven» (1894), loven om fyrstikmonopol, ja endog den sidste forkastelse af forbundsassuranceloven tydes som blot konservatisme. I ikke faa tilfælder synes forkastelsen at vise ikke bare en modvilje mod lovens princip, men

en fastholden ved kantonen som styrelsesredskab heller end forbundet.

At ofte en del folkelig uvidenhed og fordom kommer tilsyne ved et referendum, kan selv dets ivrigste forsvarere ikke benægte. Det viste sig, da den berygtede antijødiske slagtehuslov blev vedtaget, og ved afstemningen om udsendelse af legationer til udlandet, hvilket forkastedes af bønderne. Ja, bortset fra saadanne særskilte dybtgribende spørgsmaal viser der sig alligevel at være en viss sandhed i paastanden om en ur-konservatisme hos folket. For de mindst oplyste er der i selve anvendelsen af referendum en opfordring til forkastelse. En bonde i et afsides distrikt blev spurgt, hvorfor han og hans fæller altid stemte imod de love, som endog deres egen repræsentant støttede, ham som de dog aar efter aar vedblev at sende til tinget. — Jo, ser De, svarte han, — siger vi ja, saa betyder det jo ingenting. Men siger vi nei, se da betyder det meget. Kun nægtelsen var for dem udøvelsen af magt.

I almindelighed maa det siges, at et referendum blotlægger et meget tjenligt drag af konservatisme hos folket. Det vil ikke stemme for en altfor pludselig lov om centraliseret radikalisme. Det foretrækker kantonen, som de kjender, for det vagere begreb forbundet. «Min skjorte er mig nærmere end min frakke,» mener folket. Og det kastes ikke overende af en bestikkende teori til at give nogen slags styrelse store nye rettigheder. Det ønsker at vide, hvorledes teorien vil virke, især med hensyn til skatter, indtægter og den hjemlige industri.

Denne slags konservatisme virker utvilsomt tilbage paa lovgivningen; det maa endog medgives, at den lægger bremse paa *formelt* fremadskridende lovgivning. Men det er dog ikke berettiget, hvad mange gjør, at antage, at fordi om folket forkaster endel fremskredne love vedtaget af tinget, er det mindre oplyst end sine repræsentanter. Thi med et referendum i anvendelse vil det forstaaes, at mange repræsentanter, som ellers neppe vilde stemme for en noget tvilsom lov, nu gjør det, idet deres afstemning blot faar den mening, at loven skal forelægges det hele folk, som faar det virkelige ansvar for loven.

Men den vigtigste betydning ligger dybere. Antag, at det medgives, at repræsentanterne er mere oplyste og mere «fremskridtsvenlige» end folket, hemmer et referendum isaafald fremskridtets fart eller virker det skadeligt paa dets karakter?

Den tydeligste lærdom, man faar ved undersøgelser af virkningerne af folkeafstemning, giver indholdet af de love, som er vedtaget. Den lov, som har udsigt til at blive forelagt folket, maa være nærmere op til følelserne og behovet hos forskjellige og forskjelligartede dele af folket end den, som kan drives igjennem af et parti i tinget. Med andre ord: Den teoretisk «gode» lov maa have den slags «godhed», som kan sikre den bifald af folket. Saa meget værre for den «gode lov», vil maaske mange sige. Men her er vi ved den demokratiske teoris kjerne. Er det bedre at faa ind i lovbogen en teoretisk god lov, der passer for et folk, som er mere ensartet, mere patriotisk, intelligentere end det virkelige folk, end at faa en noget daarligere lov, der udtrykker folkets virkelige vilje og med folkets endnu vedhængende fordomme og uudviklethed i sig?

Det er ikke let at afgjøre dette. Forfægtere af det repræsentative system hævder, at sund repræsentation vil give love, som i sin kjerne er overensstemmende med folkets vilje, men ofte lidt forud for det faktiske udtryk for denne vilje; lovene skulde

da gjengive den høiere visdom, repræsentanterne har forud for folket. Og naar saadanne love træder i virksomhed, vil folket lidt efter lidt lære at se deres fortræffelighed og villig lyde dem.

Men de, som forfægter referendum, hævder paa den anden side, at den slags dygtighed, som repræsentanterne besidder, er ingen tilstrækkelig garanti for, at de love, som de vedtager, svarer til folkets virkelige vilje; et referendum er derfor nødvendigt for at beskytte folket mod grov og skadelig misrepræsentation.

Videre hævdes det, at det er bare bortkastet arbeide at vedtage love, som er enten forud for den almindelige mening og det almindelige ønske eller utilstrækkelig afpasset efter landets forskjellige dele. En lovs «godhed» afhænger altid i høi grad af dens anvendelse. En «ikke saa god» lov, der blir godt anvendt, fordi den passer for folket og har dets bifald, vil i almindelighed være af større nytte end en «bedre» lov, der blir daarligere anvendt, fordi den ikke passer for folket og ikke har dets bifald.

Nu sikrer et referendum, at en lov støbes i den rigtige form og blir anvendt med nytte. Den schweitsiske lov om forbundsmonopol paa alkohol illustrerer dette udmærket. Der var hos folket en sterk følelse af bekymring over det tiltagende dramdrikkeri, sterk nok til at forlange lovgivning, men ikke totalforbud. I denne følelse var hos fremstillerne af vin, øl og cider blandet ønsket om at beskytte denne «hjemlige» tilvirkning. Ligeledes maatte der passes paa at undtage smaa lokale brændevinsbrændere fra lovens virkninger. Og loven maatte ikke gjøre brændevin altfor vanskeligt at faa eller altfor dyrt. Og tilslut maatte reguleringen af brændevinssalget overlades kantonerne, ligesom indtægterne af forbundsmonopolet blev at dele paa kantonerne for at lette de lokale skattebyrder.

Resultatet er en moderat lov med fuldt op af undtagelser og specielle bestemmelser. Men den har enormt nedsat forbruget af spiritus, paa samme tid som den har ledet en net guldstrøm i hver kantonkasse. Hovedmanden for lovens tilbliven betragter et referendum som et nødvendigt redskab for den slags lovgivning. Den afstemning, som blev gjort over den grundlovsforandring, der maatte gaa forud for loven, satte ham istand til at afgjøre ikke alene styrken af den offentlige mening, men ogsaa hvor sterke de lokale følelser og interesser var, som maatte tages hensyn til, hvis loven skulde kunne anvendes med held.

Love formet med det for øie, at de skal forelægges folket, er mindre strenge i sin form, og den maade, hvorpaa denne form findes, sikrer en undersøgelse og en diskussion af den foreslaaede lov, der er langt mere grundig, end den kan bli ved blot repræsentativ styrelsesform med fuld lovgivningsmyndighed.

Ligeledes har en lov, som har faaet folkets direkte anerkjendelse, en ganske anden fasthed end en vedtaget i tinget af parti-stemmer. Der er ingen betydningsfulde exempler paa underkjendelsen af en saadan lov. Tingets tid og arbeide spildes ikke paa stadige ophævelser og ændringer. Oppositionen i landet falder sammen ligeoverfor den afgjorte sag. Og bevidstheden om lovens uigjenkaldelighed giver ikke alene dem, der anvender loven, men ogsaa folket selv en tillid og en respekt for den styrelse, som saa synligt udgaar fra folkets egen vilje.

Følelsen af statens identitet med folket er den sterkeste moralske understøttelse af demokrati, og paa ingen anden maade er den bedre fremholdt og opretholdt end ved at overgive

folket ansvaret ved at udtale direkte domme om vigtige politiske handlinger.

Erfaringerne fra Schweits viser anden økonomi ved fremskridtet, og den skyldes referendum. Revolutionære foretagender er derved hemmet. Der, hvor hvert enkelt lovforslag, enten det er en konstitutionel eller en lov-reform, kræver folkets særskilte billigelse, kan der ikke være nogen mulighed for at drive en stor revolutionær forandring igjennem i et ting af repræsentanter med knebent revolutionært flertal, valgt af en pludselig opbrusen i folket, eller i et ting, hvor det revolutionære mindretal ved klog taktik tvinger flertallet til at gjøre som mindretallet vil. Fremgangsmaaden i det schweitsiske demokrati, hvor hvert skridt maa være særskilt forberedt og blir taget særskilt, kræver af den teoretiske revolutionære en opportunisme, som hans tyske og franske brødre har været meget langsommere med at indrømme.

Af ikke mindre betydning som en hemsko for uøkonomiske reformmetoder er det faktum, at et referendum er en skarp og udisputerlig prøvesten paa værdien af politiske slagord. I lande som England eller Tyskland kan forslag som «retten til offentligt arbeide» eller «otte-timers»-kravet lange tider være fremherskende i den radikale bevægelse, fordi der ikke gives nogen maade at faa undersøgt med sikkerhed, hvor sterkt det offentlige krav om disse reformer er. I Schweits derimod kan disse reformers venner eller modstandere forlange og opnaa, at de fremlægges til offentlig afstemning. Hvis denne prøve blotter det faktum, at et sterkt flertal er imod reformen, forstaar dens forkjæmpere, at det er faafængt at forsøge at drive den igjennem for tiden. Reformen træder tilbage paa listen over dem, som ikke kan gjennemføres, før folket har naaet en anden og høiere grad af politisk oplysning. Saaledes blev reformen om «retten til arbeide» af «Grütliverein» og de forenede arbeidere i 1894 forelagt folket til afstemning og blev forkastet med 308 289 stemmer imod 75 880. Resultatet af en saadan afstemning er at bortlede de fremskrednes energi fra saadanne reformer, som, hvor ønskelige de end er i sig selv, endnu paa længe ingen udsigt har til at bli vedtaget, og lede energien til anvendelse paa saadanne reformer, som har virkelig udsigt til at blive vedtaget.

Disse er saaledes de tre fordele, som et referendum siges at have i sin virkning paa lovgivningens retning:

1) At det giver ihænde et middel mod bevidst eller ubevidst misrepræsentation hos de valgte repræsentantforsamlinger og sikrer love i overensstemmelse med den virkelige vilje hos folkets flertal.

2) At det øger folkets tillid til lovens urokkelighed.

3) At det forhindrer meget sløseri med politisk energi ved at sætte forslag af ukjendt værdi istand til at bli forelagt folket særskilt til prøveafstemning.

De fleste, som har studeret det schweitsiske system, mener, at disse fordele mere end opveier den hindrende indflydelse af konservatismen hos de mindre oplyste af folket, og giver i længden en større sum af fremskreden lovgivning, end der vilde blive ved udelukkende repræsentativ styrelsesform.

Men der er dog en alvorlig teoretisk og praktisk mangel ved et referendum, naar det sees som et redskab for styrelse, nemlig den, at det tvinger til en adskilt og fragmentarisk behandling af politiken. Hvert forslag, som forelægges folket, vil omtrent altid staa og falde paa selvstændige egenskaber. Men naar en

lov er et led i en politisk kjede knyttet af en langtskuende statsmand, kan den ikke siges at have særskilte egenskaber, og at forelægge hvert led for sig til særskilt vedtagelse eller forkastelse er at forelægge en kunstig brudt række forslag Det er sandt, at ogsaa i en repræsentantforsamling blir hvert forslag særskilt behandlet og afgjort, men der vil førernes autoritet og partidisciplinen til en viss grad skjærpe og tiltvinge en samlet behandling.

Det er vanskeligt, maaske umuligt at vente, at selv den mest intelligente vælger skal bifalde et forslag, som i sig selv er uantageligt, af den grund at det er et organisk led i en kjede, hvis politik han er enig i.

Men denne mangel, der vilde være meget alvorlig, dersom et referendum blev anvendt som et almindeligt redskab for styrelse, svinder sterkt ind, naar brugen af referendum indskrænker sig til særskilte tilfælder og kun gjælder tvilsomme forslag. Thi kjernen af en hel politisk kjede af forholdsregler ligger ofte gjemt i en enkelt resolution eller lov. Og dersom læren om mandat har nogen plads i teorien om demokrati, er den anvendelig i disse tilfælder. Spørgsmaalene: Skal det schweitsiske folk eie og drive jernbanerne, skaffe sig dem paa den og den økonomiske basis og drive dem efter den og den plan? og: Skal kontrollen med antallet af arbeidstimer og andre forhold ved beskjæftigelse være emner for forbunds-lovgivning? — saadanne spørgsmaal er i høi grad egnet til afgjørelse af folket.

Den største og vigtigste virkning, anvendelsen af referendum siges at have, og som erfaringerne fra Schweits bekræfter, er den trænering eller opdragelse i kunsten at styre, som folket derigjennem faar.

Det kan isandhed være et spørgsmaal, om et folk, hvis direkte bidrag til selvstyre bestaar i en enkelt stemme afgivet med aars mellemrum for hverken en retning eller et lovforslag, men for et parti eller en person, er — eller er istand til at blive — et virkelig selvstyrende folk. En viss grad af ansvar for de foretagne handlinger er visselig lige saa vigtig for opdragelsen af et selvstændigt folk som af et selvstændigt individ. Det falder aldrig en intelligent schweitsisk demokrat ind at grunde sit demokratiske syn paa læren om folkets ufeilbarhed. Han ved, at folket begaar feiltagelser. Og et referendum giver mere anledning til at begaa feiltagelser, men ogsaa til at lære af feiltagelserne, end en ren repræsentativ styrelsesform. Men han hævder, at det krav, der hviler paa hver borger om at tage direkte del i tilblivelsen af de love, han skal lyde, er uadskilleligt fra virkeliggjørelsen af selvstyre ved folket.

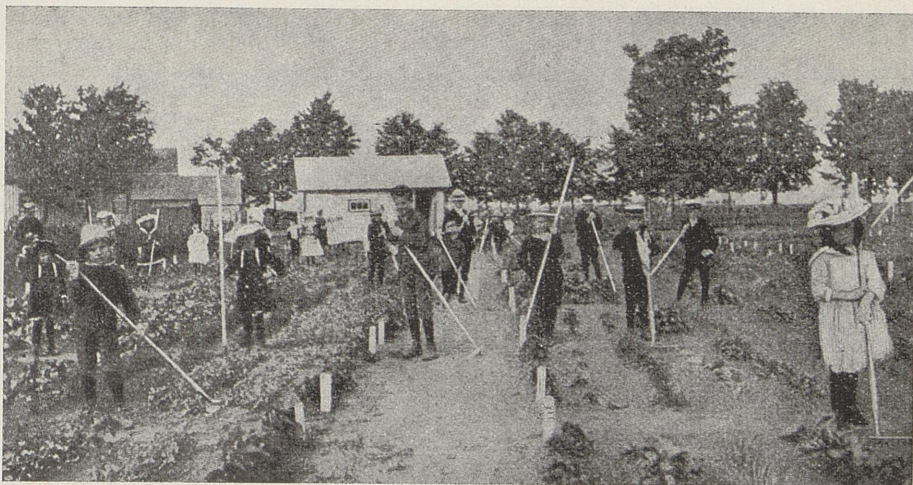

Guttefarmere og Skolehaver.

Efter *G. Iles* i «Review of Reviews».

Dr. James W. Robertson, den nuværende kanadiske statskonsulent for agerdyrkning og meieridrift, fik i 1899 den tanke, at man vistnok opnaaede større resultater ved at undervise børnene i agerdyrkningens og meieridriftens fremskredne methoder end ved at hamre disse ind i de stivnede gamle.

Han bragte straks tanken til udførelse, idet han udlovede belønninger til de gutter og piger, som sendte ham de største hvede- og havreaks fra sine forældres farme. Saa tilfredsstillende var resultatet af denne opfordring, at dr. Robertson henvendte sig til en for sit lands opkomme interesseret rigmand, Sir W. Macdonald. Denne udsatte 40 000 kroner som præmier til gutter og piger, der havde elsket frem den bedste grøde paa egne agerflækker. Anvisningen paa at opnaa dette var den enkle at vælge de største frø af de kraftigste planter. Og paa fire aar var væksten og værdien af denne grøde steget med 28 pct.

De to mænd besluttede nu at oprette ligefremme skoler, hvor praktisk arbeide skulde læres børnene.

De aabnede paa forskjellige steder i Kanada med en gang 26 skoler, som sir Macdonald selv bekostede. Udgifterne bare til lærere var 13 000 kroner maaneden. Efter 3 aars forløb blev skolerne overtaget af kommunerne; nu er der alene i distriktet Ontario 40 saadanne skolecentrer. Antallet af elever er i det hele 22 000.

Skolecentrer er det rigtige navn. Det er svære bygninger opført midt i distriktet, og eleverne kjøres i kassevogner, der kan tage 40 ad gangen, til og fra skolen med samme regelmæssighed og efter samme plan som melken til og smørret fra meieriet.

Undervisningen gjælder alslags praktisk arbeide som farming, havedyrkning, istandsættelse af redskaber, søm, madlavning, opvartning, hushold-

ning. De fire sidste gjælder kun pigerne. — Ved et foretagende som dette var det ikke let at skaffe nok og gode nok lærerkræfter. De to mænd oprettede derfor resolut en skole til uddannelse af lærere. Undervisningen var den samme som ved elevskolen, men gik selvsagt videre. Der blev oprettet stipendier, som satte de flinkeste elever istand til at fortsætte undervisningen ved en høiere anstalt.

En idé om disse to mænds langsyn faar man, naar man hører, at udgifterne ved de 26 skoler i de 3 aar, før de blev overtaget af distrikterne selv, var 666 000 kroner.

Et af de vigtigste undervisningsmidler var skolehaven. En veluddannet lærer blev ansat for en kreds af skoler og underviste en dag i ugen ved hver skole. Hver elev fik sin egen haveflæk, i størrelser fra 15 til 120 kvadratfod, de mindste flækker for rollingerne.

Der plantedes alskens korn, græsarter, grønsager og blomster, og den allerførste virkning var det smukke udseende, skolens omgivelser fik.

Ved en skole prøvede man kompagniskab. Hver elev var ansvarlig for sin egen haveflæk, men delte med tre andre det arbeide at holde gangene iorden og holde det hele ko-operative areal smukt.

Overalt beviser disse skolehaver, med hvilken glæde og fordel barn kan begynde i skolen at lære de arbeider, som de siden skal ernære sig af, og hvorledes skjønne lærdomme kan uddrages af saa enkle ting som at saa, luge, hyppe og høste.

De erfaringer, som tidligere var gjort med at vælge saakorn, benyttedes her. Kun de kraftigste planter valgtes, og resultatet var over alle forventninger. Ligeledes studertes vandingsspørgsmaalet, endog ved en saa villig vækst som poteten, og det var utroligt, hvilke virkninger en passende vanding havde paa denne billige, men saa uundværlige rodvækst.

Den gunstigste udnyttelse af jorden undersøgtes ved at udvælge et areal paa omtrent 25 kvadratalen og i løbet af 4 aar plante derpaa først hvede, saa kløver, derpaa græs for beite og det fjerde aar indisk korn eller poteter. Det viste sig, at ved denne aarlige veksling af grøde fik man for det første rigere afkastning, for det andet mindre udsuget jord, for det tredje mindre ugræs, end om kun én sort var blevet plantet aar efter aar.

De erfaringer, som saaledes er gjort, samler dr. Robertson til, hvad han kalder «den gode farmings trefod»:

1. at saa udvalgt sæd paa forberedt jord. 2. at beskytte grøden mod insekter og sygdomme. 3. et kredsløb af grøde passende for jorden og for markedet.

Ved en af disse skoler gav et areal saaet med udvalgt sæd af hvede 32 pct. mere end et saaet med almindelig sæd. Naar byg fulgte kløver, gav det 17 pct. mere, end naar det fulgte en anden kornsort.

Saa mærkelige som disse resultater ved afkastningen er virkningerne paa de unge sæde- og høste-mænd selv. Ved optagelsesprøven i juli 1906 til de kanadiske høiskoler bestodes prøven af 49 pct. af elever fra skoler uden skolehaver, men af 71 pct. af elever fra skoler med skolehaver, og af de allerfleste af disse sidste med høieste karakter.

Det har vist sig her som overalt ellers, at naar en del af skoletiden gives til kropsarbeide ude, faar arbeidet inde ved bøgerne en ny mening og en ny interesse.

Jordspørgsmaalet i Rusland.

De russiske Bønders Kaar.

Efter dr. *M. L. Schlesinger* i «Deutsche Rundschau».

Det vældige russiske rige er i vore dage skuepladsen for begivenheder af verdenshistorisk betydning.

Den fornemste foreteelse, som fortjener hele den civiliserede verdens interesse, er den reorganisation af jordbrugsforholdene som zarens regjering har taget fat paa. Da syv ottendeparter af Ruslands befolkning lever paa landet, afhænger denne uhyre bondestats hele ve og vel af agrarspørgsmaalets løsning.

Man kan alene naa til en forstaaelse af det russiske riges hele tilstand, naar man lærer den russiske landmand at kjende, naar man er blevet fortrolig med hans livskald, hans maade at tænke og føle paa og med de skikke og sædvaner, han følger. Nærværende artikel er resultatet af et fleraarigt studium af den russiske bondes kaar. De erfaringer, som her skal meddeles, er ikke hentet fra russiske fagskrifter eller den politiske døgnliteratur, men erhvervet gjennem reiser i landsbyerne og under personligt samkvem med bygdefolket. En russisk professor, som var formand i en af de store private komiteer for lindring af hungersnøden blandt bønderne, udtalte nylig til mig, at det russiske bondedømme var en sfinx. Jeg gjør her et selvstændigt forsøg paa at løse denne sfinx's gaade.

*

Det, som tydeligst karakteriserer den russiske landbefolknings jordbrugsdrift, er fællesbesiddelsen eller mir'en. Agerlandet er kommunens fælleseie; kommunen kan ikke afhænde eller sælge det, men bestemmer ellers uindskrænket derover. Kommunen udøver sin magt gjennem husforstanderforsamlingen, der pleier at holde sine møder under aaben himmel paa en søn- eller festdag. Denne forsamling af familieoverhoveder benævnes ogsaa — ligesom den hele institution — for mir'en. Til mir'en hører ogsaa de kvinder, som paa grund af sine mænds død eller fravær forestaar en husholdning.

Kommuneforsamlingen, der ledes af landsbyforstanderen eller sognefogden, træffer bestemmelser om alle kommunens vigtige anliggender. Den vælger ombudsmænd — sognefoged, landsdomstol, skatteopkræver, vægtere og gjætere —, men først og fremst anviser den enhver familie dens jordpart. Bonden har ikke fuld eiendomsret over sin jord, men kommunestyret anviser ham hans andel for en viss aarrække — for tiden fra 12 til 20 aar; efter denne termins udløb finder saa atter en ny udparcellering sted.

Den jordlod, hver familie erholder, er ikke et sammenhængende stykke land, men bestaar af et stort antal smale parceller, der som oftest ligger langt fra hverandre. Denne inddeling skriver sig fra det i Rusland den dag idag raadende driftssystem.

Det agerland, som tilhører kommunen, er delt i tre dele. Paa den

ene del saaes sommersæd, paa den anden vintersæd, medens den tredie ligger brak.

Enhver af disse marker inddeles derpaa i et antal lige lange striber, og saafremt jordens beskaffenhed ikke overalt er ensartet, maa de enkelte striber deles endnu engang, forat tilslut alle dele kan blive ens i kvalitet og størrelse.

Af denne grund kan det hænde, at en saadan jordlod kommer til at bestaa af 30 omkring 2 meter brede agerstrimler, der undertiden naar en længde af flere kilometer.

Kommunen fordeler jorden efter visse regler, som den selv alene fastsætter. Enten erholder hver husstand saa mange lodder, som den tæller mandlige medlemmer, eller den anvises en part, der svarer til den enkelte families arbeidskraft.

Foruden disse vigtige afgjørelser ved valg af ombudsmænd og fordeling af jorden har kommunestyret at meddele approbation paa nybygninger inden landsbyens omraade samt endvidere at bestemme tidspunktet for høhøstningen og pløiningens begyndelse. Under det nu raadende driftssystem maa nemlig ingen bonde indpløie brakmarken førend de andre, forat ikke græsgangene for fælleskvæget derved skal forringes.

*

En landsby i det indre af Rusland med sine i en eller to tætte rader ved siden af hinanden liggende straatækte, raa blokhuse frembyder et trist skue; ikke en blomst eller et træ afbryder ensformigheden. Man savner endog en til gaarden stødende haveflek, hvor de nødvendige grøntsager kunde dyrkes.

Træder man ind i en saadan bondehytte, ser man i et hjørne et helgenbillede med en liden lampe foran, midt i rummet den store russiske ovn, hvori brødet bages, og ovenpaa hvilken en del af familien sover om natten; undertiden bruges denne ovn endog til at bade i. Et bord, nogle bænke og paa væggen et oljetryk forestillende zaren, udgjør den russiske bondes hele bohave. Ordentlige sengepladse har jeg aldrig seet i Mellemrusland. Gammel og ung, mænd og kvinder ligger paa haarde brikser og med de klær, de netop har baaret, over sig.

En eneste ussel kniv med plumpt træskaft, to fader, to skaaler og nogle træskeer er alt det spisestel, som én familie paa fem mennesker klarer sig med. Brød, poteter, boghvedegrød og, naar det skal være rigtigt gjævt, agurker, kaal og løg, er den russiske bondes næring.

Hvad hans øvrige tarvelige fornødenheder angaar, saa fremstiller han disse selv. Kvinderne spinder med tenen eller sidder ved vævstolen og syr klær til alle husets medlemmer.

Om vinteren, der her varer sex maaneder, kryber hele familien sammen omkring bagerovnen, der som oftest mangler skorsten, saa røgen trækker ind i hytten. Her finder vi mange gange kalve, griser og lam anbragt, som ellers vilde fryse ihjel i sine skur.

Naar vaaren kommer, er høstens forraad sædvanlig sluppet op, og bonden maa laane af godsbesidderen i nabolaget for at faa noget at spise ialfald de tre af ugens dage.

Og naar høsten slaar feil, hvilket gjentager sig med regelmæssige og bestandig kortere mellemrum, gives der kun en eneste udvei: staten og den private godgjørenhed maa underholde bønderne, thi ellers vilde de simpelthen omkomme af sult.

Iforfjor var der saaledes misvæxt i de østlige provinser. Men afvigte vaar løste regjeringen i det store og hele — omend med uhyre ofre — heldig sin opgave at skaffe korn til

millioner af mennesker, hvilket jeg personlig overbeviste mig om under en reise gjennem de af hungersnøden herjede egne ved Wolga.

En eiendommelighed for den russiske landsby fortjener at nævnes: Man finder der overhovedet ingen smed, ingen ovnopsætter, ingen snedker; man lider endog mangel paa flinke staldgutter og gjætere, skjønt godseierne betaler saadanne folk høi løn.

*

I alle sager af saavel civil som ogsaa kriminel art er bønderne underkastet en af bønder sammensat domstol. For denne existerer ingen skrevne love; dommerne skal træffe sin afgjørelse alene efter sit bedste skjøn og sin samvittighed, og de bryder sig kun lidet om de principer, som retsvidenskaben gjennem aartusinder har fastslaaet. Disse dommere ilægger straf for handlinger, som ellers ikke ansees strafværdige, blot fordi de forekommer dem dadelværdige. De indstiller forfølgelsen for et tyveri, naar den bestjaalne ikke indfinder sig for retten, eller naar han affinder sig med tyven. Det har endog hændt i straffeprocessager, at ikke den anklagede, men den ved den strafbare handling fornærmede og selv vidnerne er blevet straffet.

At i borgerlige retstvister under visse omstændigheder ikke den anklagede, men andre personer, som intet har med processen at gjøre, ilægges skadeserstatning til klageren, vil ikke nu længer undre os. Det er nu engang bonderetternes justits. Da endvidere landsretsskriveren ofte er den eneste skrivekyndige person, kommer det an paa hans gode vilje, at han nedskriver den dom, som dommerne har fældet. Men hyppig er den ene part i forstaaelse med ham og erholder da selvfølgelig en for sig gunstig afgjørelse. Mange gange lader bondedommerne sig bestikke med penge og brændevin.

Med bøndernes skolekundskaber er det smaat bevendt; kun femteparten af Ruslands beboere kan læse og skrive. For den russiske bonde er jordens kugleform endnu den dag idag en ubevist paastand, og betydningen af et geografisk kart er ham komplet fremmed. Under krigen med Japan spurgte man mig i russiske landsbyer, om Tyskland laa ved siden af Japan. Jeg pleiede da at svare, at det laa paa den anden side af jorden, hvormed de som oftest slog sig tiltaals. Men engang vilde nogle særlig mistænksomme bondekarle ikke tro mig og anmeldte mig for politiet som spion.

De russiske bønder er sterkt religiøse Bare presten under gudstjenesten nævner Kristi navn, gaar det som en bølge henover menighedens hoveder. Om personligheden i den Helligaand og den kristelige religions væsen har det store flertal næsten slet ingen forestilling. Den ortodokse geistlige, fattig og lidet uddannet som han er, nyder som oftest kun ringe anseelse hos sine sognebørn, og ganske karakteristisk for folkemeningen er det, at det ansees for den største ulykke at møde en pope paa veien Russeren ser i den geistlige blot et menneske, som for store penge forretter gudstjenstlige handlinger. Bonden har ofte høiere religiøse behov, som størsteparten af de russiske geistlige ikke evner at tilfredsstille.

Som følge heraf er sektvæsenet sterkt udbredt i Rusland. Nær en sjettepart af den russiske landbefolkning tilhører ikke landskirken. Alene evangeliske og rationalistiske sekter tæller over 5 millioner tilhængere.

Mange sekterere, som formedelst sin flid og sin nøgternhed almindelig lever i en viss velstand, kan bibelen

næsten udenad. Disse russiske bønder har fremvist en exempelløs energi ved gjennem aarhundreder at have bevaret sin religiøse frihed paa trods af alle forfølgelser fra kirkens og statens side.

Men jevnsides hermed træffer vi i de russiske landsbyer en mørk religion udbredt. Nylig hørte jeg, at der paa en kirkegaard havde samlet sig store folkemasser, fordi der gik rygte om, at en kone, som var begravet der, skulde opstaa i disse dage. Hvert aar kan man i aviserne læse om, at der i en eller anden landsby er fundet et dødt barn med afhugne hænder; der raader nemlig den overtro, at den, der bærer hos sig haanden af et uskyldigt barn, faar evne til at gjøre sig usynlig.

Dette er altsaa de forhold, hvorunder den russiske landbefolkning materielt og aandeligt lever.

Er de helt specielle, som man i Rusland selv er tilbøielig til at antage, eller kjender vi lignende forhold fra historien?

Da jeg umiddelbart efter de sidste store bondeopstande vaaren 1905 gjorde en reise gjennem de af opstanden berørte provinser Kursk og Orel og havde tilbagelagt ti mil i en fjærløs kjærre gjennem sumpige moradser, — da bønderne paa mine spørgsmaal om, hvem der da havde faaet dem til at stikke ild paa godsbesiddernes slotte, svarede, at de var blevne forført af satan eller af «kineserne»; — da jeg endvidere udenfor postaabnerierne fandt opslag fra den keiserlige regjering i Petersburg, som indlededes med disse ord: «I den senere tid har bønderne formastet sig til at forstyrre den almindelige orden og stukket godseiernes slotte ibrand», — saa faldt der som skjæl fra mine øine: Her var jeg blandt mennesker og under forhold, som man kjender dem fra Tyskland i middelalderen. Her mødte man igjen den tyske jorddyrkningsmaade med sine smaagaarde og ombytning af jordlodder og tre-mark-systemet.

Alle de bønder, jeg traf, beklagede sig over, at godsbesidderne havde unddraget dem deres land, men først og fremst over, at de manglede havnegang, at de var nødt til at kjøbe tømmer og brænde af godsbesidderne til dobbelt saa høie priser, som det var værd.

Men disse klager var jo næsten ord til andet de samme, som findes i de tyske bønders berømte tolv artikler fra den store bondereisnings tid i aaret 1525. Her læses: «Vi fremfører besværing over, at nogle har tilegnet sig enge, andre agerjord, som før har tilhørt sognet. Vi kræver disse atter tilbage i vort fælleseie. — Vi fører ogsaa besværing formedelst skoghugsten, da vore herskaber har tilegnet sig alle skoge for sig alene, og naar den fattige mand trænger brænde, maa han kjøbe det for dobbelt betaling».

Landmanden i Rusland befinder sig saaledes idag paa samme trin som den tyske bonde i middelalderen. Opdagelsernes tidsalder, reformationen og den franske revolution har ladet ham fuldstændig uberørt.

Men nu hungrer han, og naar mennesket hungrer, spørger det sig selv, hvorfor det intet har at spise.

For bonden er svaret paa dette spørgsmaal klart og enkelt:

Han mangler jord, og det fordi grundherren, det er godsbesidderen, har taget den fra ham. Den samlede grund og jord i det hellige Rusland havde dog i gamle dage tilhørt bønderne, medens «herrerne» havde tjent ved zarens hof. Senerehen behagede det zaren at forære «herrerne» al jorden tilligemed bønderne. Saaledes blev bønderne livegne, men jorden vedblev at være deres eiendom. Den gode zar Alexander II indsaa nu sine børns nød, skjænkede dem der-

for den gamle frihed tilbage og en del af deres jord Men idag strækker ikke jorden til længer, og bønderne maa have tilbage al den jord, som de eiede i gamle dage. Derfor maa med rette al godsbesiddernes jord gives dem tilbage. Zaren faar — som før i tiden — betale løn til disse «herrer», som jo dog ikke selv dyrker sin jord. Zaren kan aldrig bli forlegen for penge hertil, eftersom Gud jo har givet zaren lov til at lave saa mange penge han vil.

Dette er den russiske bondestands enkle, i og for sig logiske verdensanskuelse, og i denne gjenspeiler sig nøiagtig den historiske udvikling. Landbefolkningen, som var delt i landsbykommuner, bestod formodentlig oprindelig af frie bønder. Da staten til gjengjæld for militær tjenesteydelse stadig indrømmede hofadelen større og større rettigheder over bønderne, blev disse dens undergivne. Af stavnsbaandet udviklede sig efterhaanden et personligt livegenskab, indtil der med Alexander II begyndte en bevægelse den modsatte vei.

Ved den af ham i 1861 udstedte lov om bondestanden blev der sammen med den personlige frihed givet hver landsbykommune et stykke jord mod betaling af en indløsningssum. Indtil denne sum var betalt, skulde det være forbudt at sælge eller pantsætte jorden. Ved denne lov vilde Alexander II sikre de befriede bønders eksistens, idet han gav dem tilstrækkelig jord. Men hans plan er ikke bleven gjennemført, som den var ment.

Da der kun blev givet bønderne agerjord, som ovenikjøbet ofte laa langt borte fra deres gaarde, men man som oftest ikke gav dem den fornødne jord til eng og til græsning, og da de heller ikke længer som i livegenskabets dage kunde tage sit behov af træ i godsernes skoge, saa blev de henvist til godseierne i nabolaget, som nu forlangte en uforholdsmæssig høi leie af græsmarken og som for at sælge ved, da bønderne ikke havde kontanter, betingede sig deres tjeneste i kommende vaar og sommer, hvorved de tildels vidste fortræffelig at udnytte bøndernes nød.

Da i disse kommuner, som er fuldkommen overladt til sig selv og selv vælger sine funktionærer, borgerlig ærgjerrighed er noget ganske ubekjendt, saa vil ingen være sognefoged eller dommer, da disse daarlig lønnede poster nærmest føles som en byrde. De rigeste og mest anseede bønder gjør alt for at unddrage sig valg.

For at raade bod paa de misligheder, der som følge heraf havde indsneget sig i kommunerne, f. eks. bestikkelighed og drikfældighed hos funktionærerne, oprettede Alexander III et nyt embede, landkapteinernes, der skulde øve kontrol over disse uafhængige kommuner. Landkapteinerne fik til hverv at vaage over lovmæssigheden af de af bønderne fattede beslutninger, og desuden fik de disciplinærmyndighed over dommerne og landsbyretsskriveren. Loven overdrog dem «omsorg for bøndernes økonomiske trivsel og for deres sædelighed». Dette uklare begreb giver dem en diskretionær magt over kommunen. Landkapteinerne, som altid udnævnes blandt distriktets adelsmænd uden hensyn til deres tidligere uddannelse, bliver let tilbøielige til at kassere alle de beslutninger af kommunefunktionærerne, som de ikke synes om, under det paaskud, at de er lovstridige. Hvis landsbydommeren efter landkapteinens mening har gjort kunster med retfærdigheden, saa kan han give ham nogle dages fængsel, men det hænder ogsaa, at han truer ham med straf, hvis han ikke afgjør en retstvist i en bestemt retning. Da denne myndighed blev oprettet, opgav man med velberaad hu ad-

skillelsen mellem retsvæsen og forvaltning, men hvad er igjen følgen heraf? Jo, bønderne anser landkapteinernes afgjørelser for vilkaarlige og mener, at de selv er retløse.

Paa denne maade kan det forklares, at bønderne er overbevist om, at deres armod og retløshed skyldes embedsmændene, som holder zaren i uvidenhed om folkets nød. Det russiske folk tror altsaa, at «herrerne» fører zaren bag lyset og ikke gjennemfører hans reformlove. Men «herrer» er for det russiske folk for det første alle godseiere og embedsmænd og dernæst alle folk, som bærer uniform, saasom officerer, dommere, studenter og gymnasiaster. Ogsaa folk, som istedetfor bondebluser eller den langskjødede russiske frakke bruger den saakaldte «tyske» dragt, f. eks. advokater og læger, anser folket som «herrer»; man ser jo nemlig, at disse udgaar fra godseiernes klasse eller ialfald er gode venner af dem. Alle disse «herrer» har folket den største mistro til, ja nærer endog et stille had til dem. Deres politiske retning er folket ligegyldig. Politiken ansees som disse herrers private morskab, og den liberaleste sagfører er i folkets øine ligesaameget «herre» som den mest konservative statsembedsmand. «Jurister er daarlige kristne», tænker dette folk fra middelalderen, og bønderne er derfor overbeviste om, at alle «herrer» er samvittighedsløse og bestikkelige. En kommune f. eks., som ligger i strid med nærmeste godseier om eiendomsretten til en skog, maa, da en saadan sag hører under kredsretten i kjøbstaden, engagere en sagfører der og straks give ham et forskud, altsaa en bestikkelse, og tilslut faar den alligevel uret og taber for alle tider skogen til godseieren, fordi den, istedetfor paa regelmæssig maade at appellere dommen, i al hemmelighed uden myndighedernes vidende sender en deputation til zaren om sagen. Deputationen bliver saa gjerne arresteret i den nærmeste by, fordi den ikke har pas, eller, hvad der er endnu værre, den falder i hænderne paa svindlere.

Støttende sig paa denne bøndernes anskuelse om deres ret til jorden og klogt udnyttende deres had mod godseiere og embedsmænd erklærede de russiske socialrevolutionære vaaren 1905, at zaren nu havde hørt bøndernes bønner. Tildels anvendte de herunder den taktik, at de kom til landsbyerne i guldglitrende uniformer og overbragte bønderne «keiserlige budskaber», eller de lokkede en eller anden lettroende geistlig til fra prækestolen at kundgjøre en forfalsket «gylden bulle», ifølge hvilken zaren tillod bønderne atter at tage i besiddelse den jord, som godseierne havde berøvet dem. Dette troede bønderne og gav sig straks til at hugge ned skogene og «røge ud» godseierne. Men saasnart de keiserlige soldater kom, indsaa bønderne sin uret, bad knælende troppernes chef om tilgivelse, og deres raseri vendte sig nu mod agitatorerne. Fik folket fat paa dem, blev de overgivet til politiet eller levende brændt.

Da jeg ivaares var paa reise i provinsen Saratow, blev der i en kredshovedstad behandlet en retssag, der bedre end alle fortællinger karakteriserer bøndernes virkelige stemning. I landsbyen Malinowka og nogle omliggende kommuner var der foregaaet brandstiftelser og plyndringer. En prests hus var blevet brændt, og der havde udbredt sig det rygte, at en kirke var blevet skjændet ved, at der var jaget en faareflok ind i den. Nu slog flere landsbyer sig sammen, lod stormklokken lyde, og hentede ud af deres huse alle, som «var mod zaren», eller som havde sagt, «at der ingen Gud var», og efterat man havde tvunget dem til at bede presten

om tilgivelse, slog man løs paa dem med høgafler og stokke saalænge, til de ikke mer viste livstegn. 43 mennesker fandt døden under frygtelige pinsler.

Mod alle zarens fiender vender sig dette middelalderlige folks vrede. Visse nationalistiske forfattere søger at sætte bønderne op mod den revolutionære bevægelse derved, at de i landsbyen udbreder rygter om, at revolutionen er foranstaltet af jøderne for at afsætte zaren og derefter bringe det russiske folk i trældom. Her og der hører man i landsbyerne, at jøderne atter vil sætte kong David paa tronen. Om jøderne véd bønderne i det indre af Rusland kun af paaskeprækenen, at de har korsfæstet Kristus, men de kjender dem ikke af personlig erfaring, da jøderne ikke har lov til at bo i det indre af landet og det fremforalt er dem forbudt at opholde sig i landsbyerne. Det vilde være en stor feiltagelse at tro, at jøderne i Rusland er landsbyaagerkarle og brændevinshandlere. Brændevin sælges i Rusland udelukkende af staten, og det store flertal af jøder er saa bundfattige, at de intet har at laane ud. Skrækkelige ugjerninger er begaaet mod jøderne. Diebørn er kastet ud af husene og ud paa gaden, og deres bløde hjerneskaller er knust af tunge bondestøvler. Al denne gru kommer af vildledet patriotisme hos middelalderlige mennesker, som frygter for at miste det høieste, som de kjender i denne verden, nemlig zaren, og det gjennem det samme folk, som korsfæstede frelseren.

Bonden er patriot i ordets inderligste betydning. Men den hellige moder Rusland er for ham uløselig forbundet med zarens person. Bondens forhold til zaren er ikke en slaves eller en træls. Deputerede fra bønderne træder frem for «vor lille fader zaren» med en frimodighed, der kan tilfredsstille enhver, der sætter pris paa folkets stolthed foran fyrstens trone. Bønderne kjender ikke majestætsbegrebet og bukker for zaren, som de gjør det for sin egen fader. De er fast overbevist om, at zaren elsker dem ligesaa høit, som de høiagter ham. Efter bøndernes opfatning har zaren aldrig været en uindskrænket hersker, da Gud har paalagt ham at regjere retfærdig, og for dette ansvarer han for Gud.

I nutiden stilles det russiske folk overfor ting, som det før ikke har kjendt, en propaganda rettet mod zarens absolute magt, store økonomiske og politiske streiker og endelig udstedelsen af en forfatning og indkaldelse af en nationalforsamling. Det middelalderlige russiske menneske begynder at tænke over alt dette og kommer ganske naturlig til andre resultater end et nutidsmenneske. Hvor ganske anderledes en ny kulturbegivenhed bliver optaget hos os end i Rusland, det kan vi se, naar vi sammenligner de to sidste folketællinger. Hos os tog de gamle bondekoner ofte folketællerne for livsforsikringsagenter. Men i en sydrussisk landsby blev ved den sidste folketælling den kommissær, som bragte tællingslisterne rundt i hytterne, anseet for et sendebud fra den i Johannes aabenbaring varslede antikrist, og landsbybeboerne begyndte under hallelujasang indbyrdes at begrave hinanden levende for at undgaa den evige fordømmelse.

Holder vi os dette for øie, saa er det ganske naturligt, at alle bestræbelser, som er rettet mod zarens enevoldsmagt, er prellet af paa bønderne uden at efterlade spor. De skjønneste taler om frihed, lighed og menneskeværd er for dem en tom lyd. Den socialdemokratiske lære, som man har forsøgt at skaffe indgang i landsbyerne, erklærer de paa sin drastiske maade for snyderi. De eiendomsløse klassers interesser er

dem ligegyldige, de eier selv jord og de vil gjerne udvide sin eiendom, men de vil ikke dele den med andre. Jernbanemændenes streik, som fordyrede priserne paa levnetsmidler, og ligesaa studenternes og skoleelevernes streik forbitrede bønderne paa det høieste. «Alle vil de have høiere løn og vil ikke arbeide, men vi maa betale for det, og hvem skal saa betale os?»

Med det keiserlige manifest af $^{17}/_{30}$ oktbr. 1905, ved hvilket Rusland traadte ind i de konstitutionelle staters række, var bønderne lidet tilfreds, fordi der ikke stod «noget om landet» i det. De mente, at for «herrerne» kunde manifestet være fordelagtigt nok, men bønderne havde saa godt som ingen nytte af det «Hvad nytter os friheden, naar vi ikke har noget at spise?» siger disse teoriløse naturmennesker. Og hvad nytter pressefriheden et menneske, som ikke kan læse? Hvad gavner forsamlingsfriheden ham, naar han fra gammel tid er vant til i kommuneforsamlingen at udtale sig ligeoverfor de andre kommunemedlemmer om alt, hvad der trykker? I landsbyerne fortæller man mand og mand imellem, at «herrerne» har været bange for, at den gode zar Nikolaus, som har erklæret, at han vilde træde i sin bedstefaders, zar-befrierens fodspor, nu vil give sine trofaste bønder al jorden, og at de derfor har tvunget ham til at undertegne en ukas om, at han herefter ikke skulde udstede love uden sammen med Dumaen. Men forfatningsmanifestet havde ogsaa, som det i det middelalderlige Rusland pleier at gaa med alle keiserlige kundgjørelser, meget uheldige følger. Saadanne manifester bliver kundgjort fra prækestolen, og da bønderne ikke fuldt ud forstaar dem, og da der i landsbyen ikke findes nogen, der kan forklare meningen af dem, saa er de henvist til de fortolkninger, som skræppekarle, landstrygere og agitatorer giver dem. De socialrevolutionære, som dennegang havde et ægte keiserligt manifest med sig, fortolkede for bønderne det deri brugte ord «samvittigheds-frihed» saaledes, at for fremtiden enhver kunde handle saaledes, som hans samvittighed bød ham. Da nu bønderne anser sig selv for de sande eiere af jorden, saa tror de nu, at de er berettiget til at tage den fra godseierne. Soldaterne, som jo ikke er andet end bønder under vaaben, fik man under henvisning til ordet «forsamlingsfrihed» til at tro, at officererne vilde bedrage dem for den ret, som keiseren havde givet dem til at mødes, naar tjenesten var over. Paa denne maade fik man oprør istand blandt de mest trofaste befolkningsklasser. Hvad en nationalforsamling var, forstod derimod bønderne ganske godt. De forestillede sig rigsdumaen som en stor kommuneforsamling, hvor man skulde raadslaa om det hele folks fælles interesser, og hvis beslutninger umiddelbart skulde meddeles zaren til bekræftelse. Derfor sendte bønderne i fuld forstaaelse af valgets betydning sine repræsentanter til Dumaen og lagde dem specielt paa hjerte, at de skulde forlange mere jord for bondestanden.

Mere jord! Det er ikke bare et krav fra bønderne, men ogsaa fra den russiske intelligens. Derfor maa vi her se paa nogle tal, som angiver jordens fordeling. Unøiagtige er de, som alle russiske tal, men de stemmer dog ganske godt med virkeligheden. Omtrent $^{3}/_{4}$ af al dyrkbar jord tilhører allerede nu bønderne og kun $^{1}/_{4}$ de adelige godseiere, medens staten neppe eier nævneværdigt af agerland. Men nu faar vi høre noget om de uhyre landstrækninger, som den russiske stat eier. Ja, det er rigtig, at staten i navnet eier 150 mill. hektar land; men deraf er 30

mill. ha. udyrkbare tundraer ved Ishavet, og resten er skogstrækninger, som for størstedelen ligger i de nordligste provinser eller paa skraaningerne af Ural og i Kaukasus. Af dyrkbar jord har staten kun ca. 5 mill. hektar, og disse er leiet ud til bønder for lav leie. Disse tal er sande, og af dem ser vi, at i Rusland eier bønderne en større del af jorden end i noget andet af Europas store lande. I England og i den største del af Sydeuropas stater er bønderne nutildags klemt ned i en klasse af fattige forpagtere, og de russiske bønder har langt mere jordeiendom end bønderne i Preussens østprovinser, hvor dog stillingen ansees for særlig gunstig. Om de russiske bønder ikke kjender til dette, saa maa man ikke tage dem det ilde op. Men naar visse russiske forfattere og førere for politiske partier opererer med «statens uhyre jordegods» uden at sige, at dette gods ikke duer til agerbrug, saa er en saadan føren vild af folkets store masse aldeles forkastelig. Ikke bare bønderne, men ogsaa udenlandske forfattere føres ofte paa vildspor af saadanne tal. Det siges saaledes bestandig, at Ruslands geistlighed og klostrene har uhyre jordeiendomme. Men det er ingenlunde tilfældet. Til hvert præstekald hører omtrent 36 hektar jord, som danner den russiske geistliges hovedsagelige livsophold, idet han hverken af kommunen eller af staten har nogen nævneværdig løn. Skulde man summere disse jordeiendomme sammen, saa vilde man faa et stateligt tal. Men skulde man inddrage denne jord til bedste for bønderne, saa maatte disse atter betale løn til den daarlig stillede geistlighed. Og tallene siger os ihvertfald, at den almindelige nød inden bondestanden ikke kan komme af mangel paa jord.

Men hvad er saa den virkelige aarsag til den? Den første og vigtigste er jordens daarlige dyrkning. Den treaarige vexeldrift med ugjødslet brakmark er ikke tidsmæssig længer. Bøndernes jord giver langt mindre udbytte end de nærboende godseieres, skjønt ikke heller denne er særlig intensivt dyrket. Enhver, som har besøgt en russisk landsby om høsten, har snart lært at skjelne mellem «godseierens havre» og «bondehavre». Bøndernes agerstykker er for smale til at tillade en ordentlig bearbeidning. De mange agerrener, som trænges paa grund af den maade, hvorpaa jorden dyrkes, gjør, at megen jord spildes til unytte, og paa agerrenerne trives ugræsset godt og ødelægger sæden. Ofte ligger markerne 2—3 mil fra gaarden, saa det ikke lønner sig for bonden at kjøre gjødslen ud did. I de sydøstlige provinser mangler endog bonden gjødsel, da de gjerne presser den og bruger den til brændsel. Og hvis de kjører gjødsel ud, saa gjør de det forsent, ikke af dovenskab eller dumhed, men fordi de bruger brakmarken som græsgang. Men dette maa de, fordi de mangler england, og fordi de endnu ikke har lært at saa kløver.

Den anden hovedaarsag til bøndernes nød er den særstilling, som er blevet skarpere og skarpere udpræget ved Alexander den tredjes lovgivning, der fulgte efter zarbefrierens bondelov. Kommuneforfatningens afsluttethed lænkede den enkelte og berøvede ham foretagsomheden. Udtræden af kommunen var kun mulig, naar man gav afkald paa sin ret til jorden, og var desuden vanskeliggjort ved mange formaliteter. Kommunens jord kunde hverken sælges eller pantsættes, og bønderne havde personlig ingen kredit. Det, at de stod under et eget retsvæsen og en egen forvaltning, forledede dem stadig til at haabe paa regjeringen og lægge ansvaret over paa den. Men det er ikke rigtigt at antage, at det er mir'en selv, som har foraarsaget nøds-

tilstanden. Mir'en er ualmindelig elastisk og kan ændres i alle retninger. Den hindrer ikke kommunens flertal i at gaa over til en mere intensiv jorddyrkning. Saaledes har f. ex. nogle bondekommuner i provinsen Smolensk ved kommunebeslutning indført kløverdyrkning. Dette naturlige økonomiske samfund kunde lettere end den enkelte indføre forbedringer, om bønderne overhovedet var tilbøielige til det. Mir'en hindrer heller ikke bønderne i at gaa over til et system med enkelte gaarde. Fællessystemet med de tilbagevendende omfordelinger af jorden er rigtignok det fremherskende i Rusland, men ikke det eneste. Paa 1/7 af den jord, som blev anvist bønderne efter deres befrielse, har de vistnok en fast organiseret kommuneforfatning, men samtidig arvelige eiendomme. Det er især tilfældet i Sydrusland og Litauen. Heller ikke finder der overalt omfordelinger sted. Der gives ingen indretning i verden, som bedre end mir'en kunde været istand til at sikre bønderne besiddelsen af jorden. Den har i Rusland hidtil hindret dannelse af en særlig landarbeiderklasse og et større proletariat i byerne. De fleste russiske fabrikarbeidere, selv i St. Petersburg og Moskva, er den dag idag bønder; de har sit jordstykke, deres koner og børn bor i landsbyen, og de selv vender før eller senere tilbage til den. Desuden giver mir'en sine medlemmer en slags politisk uddannelse. Dette lille samfund har en helt igjennem demokratisk karakter og en egen forfatning, som vistnok er uskreven, men som har dybe rødder i folkets bevidsthed og i aarhundreders løb er bleven nøie udformet. Paa alt har det russiske bureaukrati lagt sin haand, men mir'en har det ikke turdet røre ved.

Som en tredie aarsag til bøndernes nød nævner man ofte den russiske regjerings skattepolitik. Indløsningssummen var formodentlig oprindelig sat for høit, thi bønderne, som dog erfaringsmæssig er punktlige skattebetalere, laa altid tilbage med den. Senere er derimod bønderne, hvad skatter angaar, blevet meget hensynsfuldt behandlet, og deres afgifter er nedsat, delvis endog ganske ophævet.

Hvad har nu den nuværende regjering gjort for at forbedre den russiske landbefolknings stilling? Ved forfatningsmanifestet er bønderne med hensyn til rettigheder blevet stillet lige med de øvrige befolkningsklasser. Da den keiserlige vilje skulde udføres, indbragte regjeringen for folkeforsamlingen en hel række lovforslag. Enhver særstilling med hensyn til retsvæsen og forvaltning blev ophævet, og bonde, borger og adelsmand blev underkastet de samme domstole og den samme forvaltning. Kort efter forvaltningsmanifestet ophævede zaren fra 1ste januar 1907 bøndernes afbetalinger paa kommunejorden. Dette var et skridt af stor rækkevidde og blev af bønderne hilset med større glæde end selve forfatningsmanifestet. Da efter Alexander den andens bondelov kommunens indskrænkede dispositionsret over den jord, som de fuldt ud eiede, kun stod der som sikkerhed for, at indløsningssummen skulde blive betalt, saa falder indskrænkningerne nu bort. Bondekommunerne har derved faaet over 100 mill. hektar dyrkbar jord som fuld eiendom, og nu har de faaet kredit, da deres jordeiendomme repræsenterer en vældig kapital. I november 1906, da den første rigsduma var opløst, udgik der saa en keiserlig forordning, hvorefter det skulde staa ethvert medlem af kommunen frit at forlange, at denne skulde anvise ham hans jordandel som et sammenhængende hele og som hans private eiendom; personlig kunde han uden videre udtræde af kommunen og nedsætte sig, hvor han vilde. Denne

forordning danner det vigtigste vendepunkt i den russiske agrarpolitiks historie. Regjeringen, der før har vogtet paa jordfællesskabet som sin egen øiesten, er slaaet ind paa en fuldstændig ny bane. Med novemberforordningen blev mir'en berøvet sin egenskab af tvang, som før i høi grad har virket uheldig. Men en pludselig opløsning af mir'en ligger der paa ingen maade heri, da enhver udskiftning af fællesskabet kun sker efter krav fra den enkelte. De mest handlekraftige og dygtigste bønder er nu berettigede til at træde ud af kommunen. Men heller ikke i Rusland kan alle landsbybeboere forblive bønder, og handel, industri og haandverk kan jo ogsaa ernære sin mand. Den, der søger sin lykke udenfor landsbyen, eller som nedsætter sig i den som smed eller tømmermand, hvad der i høi grad vilde være at ønske, kan nu sælge sin andel af jorden til kommunen eller til en anden bonde og faar derved en liden kapital mellem hænderne. Men den russiske regjering véd nu, at grundsætningen om privatinteressernes frie raadighed ikke er visdommens sidste ord i jordpolitiken. Den, som kjøber bondejord, maa selv være bonde, og herved forhindrer man, at jorden gaar over til godseiere og kapitalister. Endelig skal der fastsættes et maximum, udover hvilket en bonde ikke kan opkjøbe jord. Ved en senere keiserlig forordning blev landmandsbanken befalet at yde laan til produktive øiemed, altsaa til udvidelse af bøndernes jordeiendomme og til bedre dyrkning. Men som absolut betingelse sattes der en udskiftning af de i teigeblanding liggende jorder. Særlige regjeringskollegier for landvæsenet, som er sammensat af embedsmænd, af repræsentanter for kommunalforvaltningen og af bønder, skal føre agrarreformerne ud i livet. En centralmyndighed i Petersburg skal give dem de fornødne ordrer og sikre embederne i deres virksomhed. Dermed har den russiske regjering slaaet ind paa den samme vei som forlængst den preussiske.

Intet af disse forslag fra regjeringen vandt bifald hos rigsdumaen. Den hovedsagelige grund til opløsningen af den første duma var netop, at den erklærede sig imod regjeringens agrarpolitik. Ogsaa i den anden rigsduma vilde oppositionen ophæve regjeringsforslagenes grundsætninger, der allerede var sat i kraft som nødforordning. Socialisterne frygtede nemlig for, at bønderne kunde ville nøie sig med regjeringens reformer. Selv vilde de uden erstatning fratage godseierne deres jord og fordele den blandt bønderne; men en saadan tanke behøver man ikke at spilde et ord paa. Da socialisterne næsten ingen tilhængere har vundet blandt bønderne, kan de ikke gjennemføre sine planer med magt. Det konstitutionelt-demokratiske parti vil derimod gjennemføre en storartet jordreform og i denne hensigt ekspropriere statens jord og endel af den private for derved at danne et offentligt jordegods, der kan overlades bønderne som arvefæste. Men da de nuværende statsjorder, som nævnt, er af liden betydning, vilde dette blive det samme som, at den største del af godseiernes jord maatte eksproprieres. Men hertil vilde der kræves milliarder, og disse eier Rusland ikke. Det vilde desuden føre til, at man i udlandet kom til at nære mistro til russiske statspapirer, om man indlod sig paa et saadant eksperiment, og denne plan, som teoretisk er ganske antagelig, strander derfor paa pengespørgsmaalet.

Ekspropriationer anvendes overalt for almenvellets skyld. Hvor bønderne mangler england eller veie, maa der eksproprieres, men hertil har ogsaa regjeringen erklæret sig

villig. Den er endog gaaet videre, idet den af den dyrkbare del af statens jord samt af eiendomme, som gjennem landmandsbanken er kjøbt af godseieren, har dannet et fond af jord for at overlade det til de fattigste blandt bønderne paa gunstige betingelser. Der findes nemlig tilfælde, hvor det er umuligt at gaa over til intensiv drift, om ikke arealet bliver større. Hvor bønderne har mindre end 40 maal pr. familie og ikke kjender nogen anden levevei end jordbrug, og heller ikke har energi nok til at søge sit udkomme andetsteds, der maa staten komme dem til hjælp. I denne hensigt havde man i slutten af juni samlet et fond paa 10 mill. hektar, der skal overgives bønderne til odel og eie.

Inden den russiske intelligens mener man, at bønderne ikke vil være tilfreds med disse forholdsregler, men dette er en feiltagelse. Mellem de dannede klasser og bønderne har der dannet sig en kløft, som umuliggjør forstaaelse. En høi grad af idealisme og tilbøielighed til overdrivelser, der er de mest iøinefaldende egenskaber ved den russiske intelligens, synes bonden fremmed og foragtelig. Han lærer næsten kun at kjende de dannede, naar de nærmer sig ham for at oplyse ham, d. v. s. stoppe ham fuld med sine politiske og sociale idealer. Selv hungersnøden benyttes til at gjøre propaganda, og deraf kommer det, at politiet undertiden lukker folkekjøkkenerne, fordi de drives af agitatorer, og saa faar man høre, at regjeringen lader bønderne sulte. Personlig har jeg havt leilighed til at se de social-revolutionære under deres virksomhed paa landsbygden. Med egne øren har jeg i dumaens forhal hørt, at man forsøgte at overbevise bonderepræsentanterne om, at de vilde begaa forræderi mod folkets sag, hvis de gik til audiens hos zaren. I provinserne Kursk og Orel har jeg ogsaa seet frugterne af de revolutionæres virksomhed. Rundt omkring laa i ruiner de slotte, brænderier og sukkerfabriker, som havde skaffet bønderne saa megen biindtægt. I landsbyerne saa man kun sorgfulde kvinder, svage oldinge og sultne børn; familieforsørgerne sad i fængsel. Og dog havde de kun troet at udføre zarens vilje. Alle bondeoprør og alle soldatermytterier kommer af, at dette fromme og patriotiske folk er gjenstand for et uhyre bedrageri. Fromt er nemlig det russiske folk, og den religionsfrihed, som zaren nu har givet sekterne, vil knytte millioner bønder til ham med uløselige baand. Bønderne er ogsaa patriotiske, og naar de mener, at det ikke er en indskrænkning af zarens magt, som behøves, men at befri ham for «herrernes» indflydelse, saa er det deres meget fornuftige tanke, at herskeren skal staa over partierne.

Bønderne er frimodige, de kjender intet kryberi, og deres kommuneforfatning hviler paa principet om alles lighed. De sædvanligvis temmelig unge, mangelfuldt uddannede socialrevolutionære, som er udgaaet af alle samfundsklasser undtagen bøndernes, er derfor kommet paa den tanke, at bøndernes jordfællesskab, deres demokratiske indretninger og deres frihedskjærlighed skulde sætte dem istand til allerede nu at danne en kommunistisk republik. De vil derfor faa istand et almindeligt bondeoprør og mener, at om samtlige bønder ruster sig, vilde zaren blive nødt til at indkalde en konstituerende forsamling, i hvilken folket selv kunde bestemme over sin skjæbne.

Videre besidder bønderne en sjelden godhjertethed og uegennyttighed. Ethvert bedrag er dem imod, og det falder dem aldrig ind at tænke, at man kan leve uden Gud og religion. De russiske nationalister tænker nu,

at de ved disse bønders hjælp og paa grundlag af zarens absolute magt og landsbyfællesskabet kan skabe en hel ny verdensordning og vise os vesteurepæere et mønster paa en sand kristelig stat. Begge disse yderliggaaende partier bygger et hus for bonden uden først at spørge ham, om han vil bo i det. Begge bevægelser udgaar fra idealister, — det være langt fra mig at tillægge nationalisterne og de socialrevolutionære uædle, personlige motiver. Begge vil gjøre sit fædreland lykkeligt, men de midler, som en del af dem — ikke alle — anvender for at naa sit maal, er saadanne, at de maa vække ethvert anstændigt menneskes afsky. Forført af dem har bønderne brændt godseiernes gaarde og myrdet jøderne. Der var nylig stor fare for, at bønderne, som ikke længer vidste, hvad de gjorde, skulde have taget stokken i haanden og til Guds og zarens ære slaaet ihjel alle «jøder, herrer og prester». Regjeringen maatte stadig holde sig for øie muligheden af en bondeopstand, og derfor søgte den ogsaa ivrig efter midler til at berolige bønderne.

Regjeringens reformer er meget vel egnede til at hidføre denne beroligelse. Da bønderne havde seet, at deres forsøg paa med magt at fordrive godseierne strandede og da de forgjæves havde ventet paa, at dumaen skulde give dem adelens godser, er de nu blevet tilbøielige til at slaa ind paa en ny vei. Den russiske bonde er ingen teoretiker, han er saa praktisk som nogen anden. Naar der nu frembyder sig en mulighed for ham til at faa jord gjennem landmandsbanken, saa griber han til og forhandler selv ganske fredelig med nærmeste godseier. Endnu et maa man tage hensyn til. Bønderne ventede paa «keiserens ord med hensyn til jorden», og dette er nu kommet, tydelig og klart. Zaren har i sine forordninger og ved sine modtagelser af deputationer fra bønderne altid betonet, at godseiernes eiendomsret er ligesaa urørlig som bøndernes. Naar disse ord bliver bekjendt blandt bønderne, da vil de komme til at synes om regjeringens forslag. De er nemlig paa den ene side frisindede og paa den anden side overbeviste monarkister. Dette er ingen modsætning, saaledes som den russiske intelligens mener, men lader sig meget vel forene. Bønderne har mere forstaaelse af zarens bestræbelser for at gjøre Rusland til en retsstat end intelligensen, som straks vilde anordne en «frihed», der rigtigere kunde benævnes anarki. Bønderne vil, at folkets repræsentanter skal se embedsmændene paa fingrene, forat de ikke skal underslaa statens penge, men de samme bønder vil overlade zaren afgjørelsen, hvis folkerepræsentanternes flertal ikke er enigt med ham. Derfor har bønderne ikke rørt paa sig ved de gjentagne opløsninger af dumaen, som de dog havde sat sit hele haab til. Statsretslig maa man kalde bøndernes opfatning for konstitutionelt monarkisk, men dette er en opfatning, som den russiske intelligens ikke kjender og ikke vil kjende, og derfor er den russiske bonde den en gaade.

Ved siden af de allerede nævnte reformer har man ogsaa taget fat paa en af staten ledet indre kolonisation af mindre tætbefolkede landsdele. En bred strøm af udvandrere har i de sidste aar taget veien til Det sorte havs kyster, til Kaukasus, Kirgisersteppen og det mellemste Sibirien. Endel af statsskogene i de nordlige provinser kunde ogsaa opdyrkes; men saadanne smaating bryder de russiske teoretikere sig ikke om. De søger kun efter universalmidlet, som fra idag til imorgen skal gjøre Rusland til verdens lykkeligste stat.

Men er nu bønderne istand til at nyttiggjøre sig reformerne? Naar

visse udenlandske skribenter ser ned paa russerne som en lavere race og betegner dem som skiddenfærdige, drikfældige og dumme, saa beviser det kun deres egen uvidenhed. Det kan tilgives en russisk bonde, at han ikke véd noget om fremmede lande, men et folk, som har skabt verdens største rige, som i sin midte har en af verdens største digtere, Leo Tolstoi, og hvis komponister har verdensry, kan ikke kaldes barbarer. Hvad drikfældighed angaar, saa viser statistiken, at russerne nutildags kun drikker halvt saa meget brændevin som tyskerne. Forskjellen er bare den, at russerne tager en god slump til sig paa en gang og saa i ugevis ikke smager en draabe. Daarligt brændevin drikker han heller ikke; thi det sælger staten ikke. Dum kaldes han vel kun, fordi han ikke kan være begeistret over moderne slagord. Bonden véd, at det ikke kommer an paa, hvordan en ting ser ud i øieblikket, men hvad den i længden er værd.

Den som virkelig kjender de russiske bønder og forstaar deres sprog, han faar en ganske anden opfatning af dem. De er høit begavede og mangler kun adgangen til at lære noget. De viser stor videbegjærlighed, men man maa ikke krænke deres religiøse eller politiske anskuelser. Hvis regjeringen vilde oprette forsøgsgaarde og fremforalt, gjerne med tvangsmidler, udføre dyrkning af kløver og poteter, vilde det bære rige frugter. Det kommer kun an paa at vække befolkningens flid og bibringe den sans for forbedringer. Ogsaa gode folkeskoler vilde vinde anklang hos bønderne, naar man anlagde dem paa passende maade.

De store økonomiske love gjælder for Rusland som for Vesteuropa. Flid, kundskaber og en sund økonomisk egoisme vil ogsaa her drage fremskridt efter sig. Forsaavidt maa udviklingen gaa sin egen vei, som Ruslands jord og klima og befolkningens livsvaner afviger fra Vesteuropas. Men russerne er i den heldige stilling, at de kan udnytte erfaringerne fra Europas ældre kulturfolk og behøver ikke at gjentage disses feil. Fra enevoldsstatens agrarpolitik kan de straks gaa over til moderne socialpolitisk jordpolitik. De reformer, som giver ministerpræsident Stolypin en æresplads mellem statsmændene, vil hæve landets velstand, hvis den russiske intelligens hjælper til. Og har først den russiske bonde penge, saa har hele verden det.

Havekunst.

For «Kringsjaa» ved *E. U.*

---

en kunst at bygge haver arbeider mod et høit maal. Den har opgaver, der ligger over anlægget af kjøkkenhaver og byparker, og naar først der sit rette felt, hvor den bevidst og fri søger at virkeliggjøre et idealt landskab.

E. A. Poe har skrevet et veltalende opsæt om denne sag og har udviklet, hvad der er havebygningens opgave. Han siger med fuld sandhed: naturen er raa. Det er en almindelig talemaade, at naturen er sublim. Denne sats er blot delvis rigtig. Intet landskab fyldestgjør for vore begreber om feilfri skjønhed. Det er altid en mangel ved det, et brud paa linjerne, en fattigdom paa prydelser, der bringer et savn i vor nyden. Men rigtig er det, at ofte er de forbedringer, vi mennesker paatager os at gjøre i det store verk, værre end intet. Havekunstnerens opgave er det at opdage, hvor feilen sidder, og at rette den eller med geniets ret at give landskabet en ny og høiere karakter, som diamantsliberen giver de glansløse krystaller dens facetter.

Haven skal ikke være et sted, hvor vi høster grønt og spraglet, sødt og surt til nedsaltning og nedsyltning i vore forraadskamre, eiheller et luftmagazin, hvor vi med søvnige øine og søvnigt sind udnytter levninger af en travl uge, ligesaalidt som et asyl for barnevogne og sportsmennesker: — den skal fylde maal for det høieste i sjælelivet og stille krav, der sættes til et kunstverk.

*

Digteren har den mest vaagne higen mod ideale landskaber. A. Daudet fortæller, at de altid længes mod at virkeliggjøre sine fantasier om ideal natur. Flaubert bemerker i en af sine sedvanlige sarkasmer det samme. De forsøger rigtignok bgge at latterliggjøre denne trang. E. A. Poe har derimod begeistret bekjendt sig som en beundrer af havekunsten og har skrevet klassisk til dens pris. Han har endog gaaet forbi al abstraktion og givet et fuldt udkast til et idealt landskab.

Man maa ellers gaa til malerne for at finde saadanne. Hos dem kan man med mest udbytte studere de forskjellige opfatninger af idealiseret natur. Hvilken afstand mellem dem, og hvilken kløft! Savary gjengiver med omhu vældige visioner og maler overvoksede, dampende sletter med et overmaal af frodigt liv. Hvilken forskjel mellem disse egne med de blaagrønne himmeltag og de hvide taageslotte — og Arnold Böcklins landskaber! I vor beundring for den sidstes verker blander sig en festlig seiersglæde over de triumfer, han lader menneskegeniet feire over den oprindelige natur. En mere overbevisende prøve paa have- eller landskabsbygningens kunstværd end hans «Villa ved havet» faar man neppe se.

Andre og forskjelligartede ideer om idealiseret natur finder man hos mange malere, hos de ældste og hos de yngste. Ideerne har for havekunsten sit værd, saasandt de arbeider med jordiske forhold. De mest fremmedartede fantasier giver os maal og bør befrugte vort virke.

Blot maa vi kjende vor evnes begrænsning og ikke forsøge at storme skyerne, før vi har faaet vinger. Her ligger faren og den sten, hvorover havekunsten oftest har snublet, og der hviler grundlaget for den opfatning, der betragter sagen skeptisk. Ved forsøg paa at virkeliggjøre ideer, før de var afklarede, befæstede og sikrede udførlighed, er der sat saa mange skampæle paa havekunstens bane, ofte latterlige, altid beklagelige, at mennesker med skjøn betragter med mistro hvert nyt forslag til indgreb i den uberørte natur. Netop nu blir denne mistillid sterkere og mere udbredt end nogensinde, og der raabes bare om at skaane.

*

Men heldigvis er der dog støtter for en lysere opfatning af havebygningens virksomhed. Vi finder dem i historien fra dens begyndelse saa sterke, som de eies af nogen kunst. Med begeistring fortælles der om haverne ved Eufrat og Nilen, i Palæstina og keisernes Italien. Og kraftigere end de skrevne ord taler det til os, der er bevaret af haver fra længst forgangne tider.

Indiens haver er menneskelige triumfer, — ikke vidner om misgreb og uformuenhed. Her, i den rige, sterke, prangende natur, hvor opgaven var dobbelt stor og dobbelt vanskelig, har mennesket vist, at det har evne til at mestre og at præge med adel. Lotusdammene, — de alvorlige basiner, — de stolte, af floden opstigende trapper, — de brede terrasser med sine retlinjede, skarpt profilerede mure og sine mørkt beløvede trær er smykker paa naturens dragt, ikke forstyrrende og uskjønne udsnit af landskabet. — Det er ro, — man kan sige drømme om det uendelige og evige, der giver Indiens haver deres præg. Vi ser i dem egnen i forklaret skikkelse, — den rige malm støbt i kunstens form, saa den tilfredsstiller menneskesjælens høieste trang til skjønhed. I dem er naturen forstaaet og helet, — ikke angrebet og misdannet.

Det synes som om alle det sydlige Asiens folk har en fremstaaende sans for landskabskultur. Muhamedanernes historie viser os en folkefamilie, hos hvem have-ideen gjennemtrængte den hele religion. Fra Koranen blev skrevet, til Granada faldt, bølgede der gjennem høit begavede menneskesind en tankestrøm saa bevæget, saa beseirende og rig paa kraft, at der maatte spores virkninger, hvor den tilslut løb ud, selv om den tilsyneladende tabte sig i sand. Saasandt ingen kraft fortabes, saavist endnu mennesket higer mod lys og skjønhed, saa sikkert vil denne strømning engang atter træde frem i dagen som en ny flod.

Det var andre ideer om havekunsten, der beaandede muhamedanerne, end indernes. De havde mere liv og glæde, de var fostret af sind, der havde syn for livets løfter og ikke blot for dets pligter. Den mauriske kunst udmerker sig ved sin kjærlighed til det hvide sollys. Den forstaar med uforlignelig virkning at anvende de store, skinnende murflader, de slanke taarn og de brede, jevne ubrudte kupler i kontra med mørke, straalende løv- og blomstermasser. Man har ikke sjelden i det kolde Nord anledning til at se bygningsverker i maurisk stil, der har alle «motiver» regelrigtig forenede og hverken mangler halvmaane paa taget eller farvede glasruder i hoveddøren, men alligevel virker ubehagelig paafaldende og minder om paafugl uden fjær. Arkitekten har glemt eller ikke formaaet at overføre det vigtigste motiv af dem alle, ja, sjælen i det hele: — haven.

Ja, sjæle er disse haver! I dem har naturen bevidsthed og landskabets

muligheder liv. I jublende, utøilet farveleg viser Sydens blomsterverden sin pragt og rosen kjæmper med liljen i de brede rabatter; blot myrtene staar som eunuker, mørke og dystre, langs veienes stenrammer. I den sitrende solhede giver fine, syngende vandbrus kjølighed og sender friskt, klart vand ned i de lumre vandgrave. — Med feilfri forstaaelse er naturen tilladt at udvikle sine evner i frihed, — blot som helhed indtvunget i en streng, arkitektonisk plan, der er givet de enkleste geometriske linjer. Derved er der udviklet en kunst, der uden at fortabe sig i pinlig udarbeidede enkeltheder giver verker af storladen og ædel støbning. Hvad muhamedanerne virkede i Europa, — deres brændende, fanatiske tro, deres sæder og skikke, — det er nu udvisket og forbi. Kun deres vidunderlige bygverker, deres haver, staar igjen som vidnesbyrd om deres herlige begavelse.

Østens kunst fik merkbar indflydelse paa det kristne Vesten. Man bebreider korstogenes tid, at den var naiv og kunstløs, at den bare eiede følelser og ikke klar aand, at den ingen digtere havde, ingen malere, ingen billedhuggere; — men de gamle munke byggede haver. Af enkelte glødende sentenser i eneboernes bekjendelser aner man slægtskabet mellem disse sværmeres sjæle og de ensomme, forgjemte eremitager, slig som man ser dem paa de gamle italienske malerier, — og man føler, at de var egte kunstnere.

Munkene førte havekunsten fremover; men det varte længe, før den mægtige impuls, som muhamedanernes bygningskunst gav, bragte haven en plads i middelalderens arkitektur. Først i Renæssancen fik de famlende forsøg kunstnerisk holdning. En æra oprinder for havekunsten. Talrige italienske paladser har endnu bevaret sine stolte, stille haver fra den tid, og de franske slotte fik da sine kongelige, grandiose anlæg.

Dengang havde haverne sine kunstnere. Det var en bevægelse, som varte udover Renæssancen, — langt ind i det nittende aarhundrede og fik øget styrke og betydning, da den pompøse romanske kunst traf sammen med en frisk bølge nordfra. De engelske haver var fri for arkitektoniske tvangsbaand og gav som vidunderlig talende udtryk for folkekarakteren et bevis for havebygningens kunstneriske betydning.

*

Nutidens havekunst naar ikke op til fordums høider. Det jagende og rastløse i vort samfundsliv er ikke gunstig for dens stille tanke. I det videnskabernes og kunstens land, det stolte Germania, har den endnu ingen feirede forkyndere. Ved Middelhavets kyster, havekunstens klassiske jord, blomstrer den altid lige ung, men uden den indvirkning paa det øvrige Europa, man kunde ønske.

Derimod har Amerikas Forenede Stater grebet dens evangelium og givet den en værdig plads i sit kunstliv. Sine betydeligste kunstnere har amerikanerne havt netop paa dette omraade. Derover er der fremstaaet en bevægelse, der kan give andre lande impulser, og selv om den arbeider i rigere forhold, bør den være af betydning ogsaa for os.

I vort land er havekunsten endnu ikke naaet frem til nogen anerkjendelse. Den kan gjøre regning paa en slags latent kjærlighed, men har ikke plads i samfundets bevidsthed som en uafhængig og høi kunst.

Hvorledes Amerika forgiftes.

Herom skriver L. de *Norvins* i «La Revue» for september d. a. en bemærkelsesværdig artikel. Forf. forudskikker, at næsten alle civiliserede lande for tiden lider under forfalskning af næringsmidlerne, og overalt er den kemiske videns fremskridt skyld heri. Thi den viser en uimodstaaelig tendens til at remplacere de naturlige produkter med kombinationer, som skyldes videnskaben og fremforalt praktikere, som udnytter den til samfundets skade.

Derfor paatrænger sig overalt nødvendigheden af legislative forholdsregler for at gjøre en ende paa disse forhold.

De forenede stater, som dog er et land rigt paa de ypperste materialer, er i høi grad smittet af denne usunde bevægelse, som kommer fra Europa, og har derfor villet reagere mod denne landeplage. En temmelig streng lov er blevet kundgjort i den senere tid for at bekjæmpe den, men hidtil har denne lovs virkning været omtrent lig nul. Konsumenterne er fremdeles ofre for alslags forfalskninger, som tiltager i antal og hvis kneb bliver mere og mere foruroligende. — — —

Før 1903 var den nye verden og særlig da De forenede stater for Europa det store marked, hvor man udøste alle sine saakaldte eksportartikler ɔ: alle sine mangelfulde eller forfalskede varer. Importørerne, fabrikanterne og kommisionærerne tjente store formuer paa at sælge til amerikanerne for en høi pris, hvad der i deres eget land betragtedes som slet eller mistænkeligt.

Men saa blev yankeerne opmærksomme herpaa, og de beslutted istedetfor at skatte til de fremmede at optage konkurrancen med dem. Og i 1903 besluttedes saa en lov, som forbød indførselen af næringsmidler af tvilsom kvalitet. Men denne i og for sig fornuftige forholdsregel gav blot de amerikanske forfalskere frit spil, og de benyttede sig heraf uden skrupler.

I mars 1905 offentliggjorde dr. Bigelow, chef for den specielle produktafdeling inden De forenede staters centrallaboratorium, sin rapport over forfalskningerne, hvilken slutter med disse ord:

«Forfalskning af næringsmidler er nu almindeligere end nogensinde. Trods alle de forholdsregler, som er taget for at forhindre det, trods alle de metoder videnskaben har anvist til at afløse det, trods de korstog, som i flere stater er organisert for at knuse det, trods pressens energiske kampagne for at bekjæmpe det, saa forværres ondet bare. De skyldige finder altid et middel til ustraffet at fortsætte sine kjæltringstreger.»

I en anden rapport, dateret 1906, tilstod laboratoriet, at alle forsøg paa at ramme ophavsmændene til disse uafbrudte angreb paa den offentlige sundhed havde været frugtesløse. «Vi staar», heder det i rapporten, «ligeoverfor det øieblik, da den store amerikanske republik ikke er andet end en eneste vældig gift-fabrik».

Helt fra forbudslovens første dag var den overtraadt aldeles aabenbart.

Siden 1903, nogle maaneder efter at den var kundgjort, havde man beslaglagt 92 ladninger med vin, 31

med kjød, 37 med olivenolje og 63 med diverse produkter.

Medens den amerikanske handelsstand bedrog konsumenterne med hensyn til varernes kvalitet, tog den fremforalt sigte paa at skrue sine indkjøbspriser ned for at fastholde sit klientel ved sine billige priser.

Et saadant hus — som har en enorm omsætning i fødemidler — erklærer, at sin enorme fortjeneste af 100000 dollars om aaret skylder det udelukkende et produkt, som ikke har andet virkeligt ved sig end det navn, hvorunder det sælges.

Denne metode er saa kurant, at man kan anslaa den sum, den indbringer de uærlige forretningsmænds kreds, til $2^1/_2$ milliard om aaret.

Forfalskningen har nemlig dækket sig bag et billigheds-paaskud.

Producenten paastaar ikke at have anden hensigt end konsumentens fordel. Og man har sikret sig mod at lide noget tab ved, at varen forringes fra dag til anden.

Hvis f. ex. den første sælger har gjort et vældigt indkjøb af frugt eller grønsager, som han maa kjøbe en gros for at opnaa den størst mulige rabat, saa skynder han sig — da han jo kun i en meget begrænset tid kan faa afsat dem i helt frisk tilstand — med at sende resten til konservefabriken, hvor man forstaar at behandle det, som maatte være raaddent, slig, at alt kommer én til nytte.

Man skulde tro, at deriblandt maatte der være noget, som blot kunde kasseres, men det er feilagtigt. Alt, alt maa gaa i konsumenten. Levninger og indmad af dyr, bedærvede frugter, raadne grønsager — alt uden undtagelse finder en kjøber, forudsat at dets udseende eller lugt ikke vækker mistanke.

Paa denne maade har en mængde Chicago-folk beriget sig ganske umaadelig.

Upton Sinclairs roman maatte til for at forstyrre dem i deres fred. Man har forfulgt dem, men det har lykkedes dem at undslippe justitsen. Thi man tror fremdeles i De forenede stater, at det forgiftede kjød kun eksisterer i romanforfatterens fantasi, og *han* har blot villet skabe sig en formue ved denne historie.

I Chicago har ikke én af «the packers» lukket sit etablissement. Tvertimod har publikum faaet lov til at bese dem for hvert øieblik at kunne forsikre sig om, hvor omhyggelig de ledes. Levninger og indmad indgaar ikke længer i the corned-beef. Men man maa vogte sig for at tro, at de gaar i søplekassen.

Der er andre huse med god søgning, som vogter sig vel for at kassere dem, industrier, som nyttiggjør dem — naar der da ikke findes restauranter, som anvender dem.

En undersøgelse har nylig bragt paa det rene, at usælgelig svinelever efter at være tørret og knust og have undergaaet forskjell;ge andre behandlingsmaader er solgt som billig kaffe til arbeidere.

Men det er ikke bare fordærvet kjød eller raadne grønsager, som anvendes paa den maade — nei, man tager ikke engang i betænkning at anvende gadesmuds, som følger med kjøkkenvandet i kloakerne og som opsamles af folk, der forsyner visse hemmelige fabriker dermed, som saa igjen «omformer» det.

Alt dette spises og det stadig under en ny form. Og kemien benyttes flittig især for at sætte den farve, som ønskes, paa varen.

En mængde giftige stoffer benyttes til disse præparater. Og konsumptionen er saa stor, at mange fabriker udelukkende arbeider for at fremstille disse stoffer for fabrikanterne af næringsmidler. Anilintinktur f. ex. var for en tid siden saa sterkt efter-

spurgt, at man til visse tider ikke kunde levere nok af den.

Den direkte følge af disse forfalskninger er forgiftning.

Statistiken opviser her et forfærdeligt antal. Der gaar ikke en uge, ja neppe en dag, hvor den ikke anfører en saadan dødsaarsag.

Dr. Bigelow har konstateret forgiftning hos mere end hundrede personer, som havde drukket et øl, der indeholdt en utrolig portion salicylsyre.

En læge ved det hygienske byreau i staten Indiana erklærer, at dødeligheden af børn skyldes for tre fjerdeparter forfalskede næringsmidler. Generalreferenten for afdelingen for fødemidlernes hygiene ved Saint-Louis-udstillingen, hr. Paul Pierce, forsikrer, at i De forenede stater dør der aarlig 350000 børn i en lav alder paa grund af forgiftning.

Disse amerikanske forfalskere har drevet sin dristighed saa vidt, at de synes uvidende om sine egne handlinger. De gaar saa vidt som til at forsikre, at deres klienter er saa vant til at absorbere alle disse substanser, at de ikke tager nogen skade af dem.

Denne teori er endog blevet rent dagligdags. The coroners, som skal afgjøre dødsaarsagen, angiver ikke næringsmidlerne som saadan undtagen ved pludselige dødsfald, og selv da bliver den føde, den afdøde havde taget til sig, ikke længer analyseret. Der skal ganske usædvanlige omstændigheder til, før indvoldene bliver undersøgt, og der er saare faa eksempler paa, at forfølgning er indledet mod sælgeren eller fabrikanten af disse giftstoffer.

Desuden foregaar forgiftningen kun gradvis, og naar døden indtræder, finder familien eller lægen hundrede andre grunde for den og tænker ikke paa at søge efter den sande aarsag.

Og imidlertid øger dødsfaldene fra aar til aar, fordi bedrageriet ikke kjender tilbageholdenhed.

Det forekommer forresten i flere grader. Først har vi fabrikanten, som behandler produktet kemisk ɔ: lader det undergaa en videnskabelig beregnet forgiftning. Derpaa kommer forhandleren, som paa sin side tilføier en gift — og saa videre fra bod til bod, fra magasin til magasin.

Der var lige til udgangen af forrige aar faa slige handlende i De forenede stater, som ikke kjendte den kunst at opbevare kjød, fisk, etc. paa en saaden maade, at det var mættet med gift, før det blev nydt.

Konsumenterne ved ialmindelighed dette, men de trøster sig med, at der eksisterer ikke i handelen fødemidler, som er ganske fri for fusk. De spiser og drikker det de kjøber, som de kjøber det, og forgiftes daglig uden at protestere paa anden maade end i samtaler, hvor dette emne undertiden spiller hovedrollen.

Det er særlig ekstrakter paa grundlag af anilin, som har herjet og fremdeles herjer organismerne. De findes i konfekturer, i kaffe, i smør, i saucer, i tomater paa flasker o. s. v.

En saa voldsomt virkende gift som arsenik anvendes uden betænkning af de amerikanske konservefabrikanter. Den er en af de almindeligste artikler i en gros handelen, og den findes i snart sagt alle næringsprodukter.

Men endnu mere morderisk og alligevel endnu mere anvendt er fuselspiritus — og det, fordi den er saa billig og fordi den er saa vanskelig at opdage i næringsstoffet. Spirituosafabrikanterne benytter den i næsten alle drikkevarer, som destilleres af korn-alkohol.

Salicylsyre virker langsommere, men ikke mindre sikkert. Den findes nu i alle amerikanske ølsorter og tjener ogsaa til at skjule den op-

løsning, hvori konserveboksernes indhold befinder sig.

Kobbersulfat bruges almindelig i grønsagbutikkerne, for at farven skal se friskere ud.

Men dette er ikke alt. Amerikanerne har lært kunsten af europæerne og har drevet den til fuldkommenhed. Og endnu en mængde giftsorter anvendes — ogsaa i brødet. Borax er ogsaa meget benyttet — det har saa udmærkede konserverende egenskaber. Og hvad bryr man sig da om, at Bigelow i sin rapport har erklæret, at om den sundeste mand konsumerer mere end 3 gr. borax om dagen i sin føde, ødelægger han sin helbred! Heller da lade menneskeliv gaa tilspilde end renoncere paa borax! —

Men paa den anden side — Europa, som har indviet Amerika i forfalskningens kunst og i hvad de mistænkte konservefabrikanter og produktforhandlere kalder den anvendte kemis velsignelser, Europa kan ikke skryte af, at det har ophørt med denslags virksomhed.

Tiltrods for de altid strengere lovbestemmelser fortsættes forfalskningen — i Frankrige af vine og spirituosa, i Tyskland af kjød og nedsaltede sager.

Men, amerikaneren overgaar dem i dristighed. Og dette kommer ikke af, at de amerikanske autoriteter, hvem det paaligger at vaage over den almindelige hygiene, er mindre aktive eller dygtige. Det har ganske andre grunde.

Først og fremst har vi politiken. Producenten af forfalskede fødemidler eier en hartad uhyrlig indflydelse som en af de store faktorer i den nationale økonomi. Hans arbeidere og andre, som er afhængige af ham, tælles i tusener. Han øver paa dem den indvirkning, som følger af hans stilling som chef for et mægtigt etablissement, i valgoperationerne og i de legislative afgjørelser. Han gjør ikke dette direkte, men det er alligevel ikke vanskeligt at merke hans haand i kongressens eller senatets afgjørelser.

For det andet har vi *pengene*, som jo i Amerika spiller slig enorm rolle. Og disse herrer er millionærer, og deres formuer er solide.

Dertil kommer, at de, som nyder godt af denne uhumske fortjeneste, er saa talrige, at tilbage bliver kun de ulykkelige, hvis røst taber sig i successens storm.

— Jeg betaler lidet, siger yankeen. Hvad vandt jeg da ved at være mere nøiregnende med kvaliteten? Vilde man mon ikke snyde mig paa kvantiteten? Desuden — er jeg ikke som et lerkar mod et jernkar?

Og det bliver ikke bedre ved den nye lov, det har undersøgelserne alt vist, og det hygieniske byreau har lig Pilatus toet sine hænder.

England har sendt James Bryce til De forenede stater som ambassadør. Og han, som engang havde slige høie tanker om onkel Sam, har fundet rigeligt materiale til at omarbeide sit merkelige verk.

Han har kunnet konstatere, at den store amerikanske republik degenererer og dør, takket være al den gift, den absorberer.

Thi disse ord, som engang blev ytret af den berømte neger Tobias til Jean Finot, dukker hyppigere og hyppigere frem i tanken hos den upartiske iagttager af amerikansk liv:

— Hvilken fremtid kan dette folk have, som efter at have ødelagt sit haar og sine tænder tilslut ødelægger sin mave?

Røntgenstraalernes Farer.

At X-straalerne besidder vidunderlige lægende egenskaber, er velkjendt. Det faktum, at deres brug ikke er uden fare, ved man ogsaa. Men det spørgsmaal bør besvares, hvori farerne bestaar, paa hvilket grundlag de hviler, og om de er saa store, at — hvad enkelte kræver — brugen af X-straalerne bør stanses eller ihvertfald sterkt indskrænkes.

En ingeniør Frederich *Dessauer* giver i «Deutsche Revue» en oversigt over Røntgenstraalernes stilling i nutidens lægevidenskab. Han siger:

Det var den skadelige virkning, som en længere anvendelse af X-straalerne havde paa dr. Freund i Wien, der ledede til opdagelsen af straalernes medicinske egenskaber.

Voldsomt angrebet i førstningen har Røntgenstraalerne lidt efter lidt vundet frem til at anerkjendes som et enestaaende lægemiddel. X-straalerne er idag et af de virksomste midler i alslags hudbehandling, benyttes af tusener af læger og har staaet sin prøve i millioner af tilfælder.

Denne seier har kostet liv, det er sandt. Men ikke flere end mange andre midler, som videnskaben har fravristet naturen.

Ved diagnoser — bestemmelsen af sygdommens art ved bestraaling — udsætter patienten sig ikke for nogen fare, saasandt han er i kyndige hænder. Og ved hudbehandling er heller ingen fare tilstede, ialfald er den nu ved at forsvinde. Og sikkert er faren herved ofte langt mindre end faren ved en operation.

Der er ogsaa sygdomme, hvor der er spørgsmaal om liv eller død. I mange saadanne tilfælder har X-straalerne ved klog behandling opnaaet rent ud vidunderlige resultater. Vel sandt, at der er risiko for eftervirkninger, som nok kan være slemme og maaske tilslut ende med døden. Men døden vilde uden behandlingen være kommet før, og den akute smerte blev borttaget, hvorved tilværelsen blev gjort lettere for patienten.

I hænderne paa ukyndige er X-straalerne meget farlige. Det er lægens uafviselige pligt grundig at studere straalernes egenskaber, at kjende sit middels fysiske grundlag, kort: at kjende sit vaaben. Ingen skulde anvende straalerne uden at ha det nøieste kjendskab til alle erfaringer om dem, og ligeoverfor patienter, der er særlig følsomme for straalerne, bør der gaaes forsigtig, forsøgsvis frem.

Den, der er mest udsat for Røntgenstraalernes farer, er behandleren selv. Mange læger har faaet livsvarigt men af dem, især i den første tid af deres anvendelse.

Det gaar især ud over hænderne, som faar store saar, ofte ligger man underfor den saakaldte Røntgen-inflammation, der hyppig ender med døden. Patienten — her altsaa lægen selv — mister skjæg og negle og faar hududslet i form af saar. Det værste onde er den kroniske celledegeneration; den ytrer sig som svulster, der kan æde om sig som kræftskader.

Videnskaben har i det allersidste ment at finde botemidler mod disse farer. Behandleren holder sig borte

fra straalefeltet. Han dirigerer apparatet skjærmet bag en blydækket glasvæg. Han kan se, men blydækket optager størstedelen af straalerne. Særskilte huse eller værelser er blevet konstruerede, og lægen klæder sig i en kaabe indeholdende bly. Dennes tyngde vil nok for en del hæmme hans bevægelser. Hovedtingen er, at behandleren aldrig, hverken for at prøve straaleapparatet eller for at vise frem dets brug, benytter sig selv som straaleobjekt og kun i allernødvendigste tilfælde træder indenfor straalefeltet.

Vi har i Røntgenstraalerne en ganske ny form for energi. Alle andre former, og især alle andre former, som vi benytter i medicinen, hede, lys, elektricitet, bevægelse, kjender vi saa tilstrækkelig nøie til, at vi kan kontrollere deres virkninger.

X-udstraalingen er en form for energi, som aldrig af sig selv optræder i menneskets livssfære. Naturen sender den af sig selv aldrig ind i den verden, hvori vi bevæger os. Det var en sammenlignende, langtrækkende intelligens, som mestrede den for os. Derfor synes den ogsaa at være i besiddelse af særegne egenskaber. Den gir vidunderlige virkninger, og saadanne som ingen anden form for energi kan opnaa. Men den kan ogsaa være frygtelig, og just de sygdomme, som den ved passende og forsigtig behandling helbreder, bringer den over dem, som anvender den skjødesløst.

Ingen Telefondamer mere.

Efter *Randolph Carlyle* i «Canadian Magazine».

Kanada er paa en maade telefonens hjem, idet professor Bell, dens opfinder, er født i byen Brantford, Ontario, Kanada. Og det er tre kanadiere, de tre brødre Lorimer, hvem den sidste epokegjørende opfindelse paa telefonens omraade skyldes.

I aarevis har specialister brudt sine hoder for at fremstille en automatisk telefon, der skulde gjøre telefondamerne overflødige, og samtidig give en nøiagtig, sikker og absolut «hemmelig» betjening af telefonen og med mindre udgifter end hidtil.

Dette er nu lykkedes de tre brødre Lorimer, og allerede er nitten tusen af deres «selvstændige» telefonapparater i brug i Kanada.

Apparatet bestaar af en hvælvet kasse med fire indskjæringer, hvori der løber tapper. De fire indskjæringer repræsenterer enere, tiere, hundreder og tusener. Skal man nu have fat i f. ex. nummer 361, stilles hundred-tappen paa 3, ti-tappen paa 6 og en-tappen paa 1. Denne proces ser ved første betragtning noget omstændelig og langsom ud, men er meget enkel og hurtig.

Efter at have stillet tappene, slaar man veiven rundt og sætter hørerøret for øret, og er 361 ikke allerede optaget, hvilket apparatet strax fortæller en, trykker man paa en knap nederst paa kassen, og forbindelsen er iorden.

Maskinens prompte svar er overraskende i begyndelsen, og forbindelsen kommer til enhver tid istand i det samme korte tidsrum.

Denne «selvstændige» telefon ser

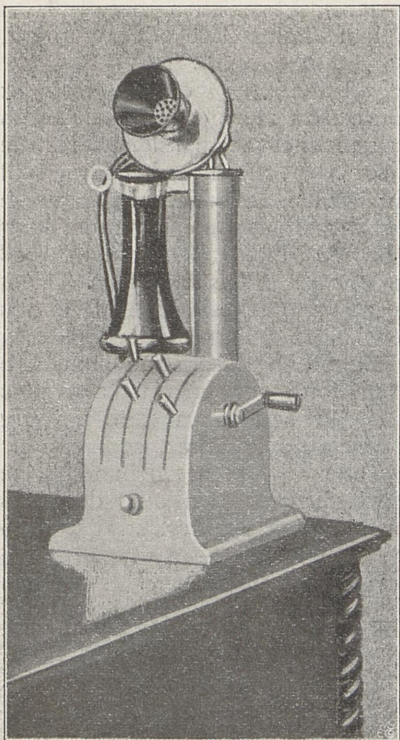

ud til at skulle afhjælpe en hel del ubehageligheder ved telefonering. Ikke alene er apparatet enkelt og varigt, men der behøves ingen betjening om natten, endskjønt apparatets arbeide ikke da blir afbrudt, og det er umuligt for en tredie person at overhøre samtalen mellem to. Man kan altsaa da tale om de privateste ting, og man blir aldrig afbrudt af det irriterende «færdig?» Hellerikke faar man bageren, naar man vil have slagteren, eller presten, naar man vil have lægen; thi apparatet gjør ingen feil.

Gaar apparatet istykker eller en traad kommer i uorden eller noget andet forstyrrer forbindelsen, behøver abonnenten ingen klage sende ind, thi uheldet meldes strax af sig selv paa telefonstationen. Selv naar en abonnent ringer op en anden og saa forlader sin telefon uden at ringe af, vil dette efter en tid selv melde sig til stationen i form af en ringning, og betjenten kan saa underrette vedkommende, hvilket er et øiebliks sag.

Ved denne slags telefon opnaaes besparelse ikke alene derved, at telefondamer overflødiggjøres, men ogsaa ved enkeltheden af opsætningen i det hele. Hver afdeling ved hovedstationen betjener et hundrede abonnenter, og der er nok forbindelsesafdelinger til at tage imod det største antal opringninger, som kan gjøres paa én gang. Og udgifterne ved dette system er næsten direkte i forhold til abonnenternes antal; det blir ikke dyrere jo flere abonnenter der kommer, men tvertom billigere.

Det kvindelige Koketteri.

Efter *Lombroso* i «La Revue».[1])

Forskningerne efter det kvindelige koketteris udspring og tilblivelse efterlader ingen tvil om det faktum, at det er af mandlig oprindelse — og *det* er dets store undskyldning. Det vil med andre ord sige, det er født alene af begjæret efter at behage manden, at tiltrække hans opmerksomhed og at bedaare ham.

Kvinderne har ikke havt andre lovlige midler til at erobre og fastholde manden. Hun har gjennem aarhundreder ikke kunnet regne paa anden støtte end sit koketteri — det er derfor ikke forbausende, at dette har slaaet saa dybe rødder i den kvindelige sjæl. Det er blevet et instinkt paa samme tid bevidst og ufrivilligt, som gjør det umuligt at bringe den kvindelige karakter tilbage til det oprindelige og fundamentale. Dette kan konstateres i en række forskjellige forteelser. Vi ser det f. eks. ved galskab, som er en opløsning af personligheden. I sindssygeasylerne møder man stakkars gale, som har mistet al kvindelighed undtagen koketteriet. Men dette vedvarer og hævder sig som den sidste rest, det sidste spor af deres menneskelighed.

Disse ulykkelige speiler sig smilende, de pynter sig med de forunderligste, naragtigste smykker, med alt hvad de finder indenfor sin rækkevidde: baandstumper, tøifiller og blomster. Intet syn er tristere end disse ulykkelige (vierges folles), som ikke kan skjule sit altid tilbageviste begjær, sit aldrig bønhørte ønske om at blive beundret og kurtiseret, sin higen efter at vise sig frem i smukke toiletter og eie kostbare smykker.

Hvor almindelig koketteriet er udbredt uanseet stand, viser følgende lille anekdote, som nylig stod i aviserne. En amerikansk «milliondame», som skulde modtage en kongelig prins paa sit slot, anskaffede sig for anledningen to kjoler til 100 000 francs, hvilke hver især fremhævede en vis side af hendes skjønhed. For at faa leilighed til at vise sig i dem begge, lod hun efter aftale tjeneren, under dineren, slaa sauce over den ene, hvorefter hun forsvandt for atter at gjøre sin entré i den anden kjole. Slig koketterer en dame, som eier millioner. Men ikke mindre hengivent ofrer den fattige modehandlerinde til det hellige koketteri, naar hun for at tiltrække sig mændenes beundrende blikke nøier sig dagevis med tørt brød og vand til middag for at kunne anskaffe sig en ny hat.

Det kvindelige koketteri kræver ikke alene opofrelse, men ogsaa sand heroisme. Tænk bare paa hvilke lidelser de smaa kineserinder underkaster sig, forat deres stakkels fødder skal faa den mest mulig dukkeagtige størrelse.

Eller de malakkiske kvinder, som underkaster sig rædselsfuld tortur for at forlænge deres hals mest muligt, hvilket hos dem er toppunktet af elegance.

Og hvad skal man sige om kvin-

[1]) Skjønt denne artikel paa mange punkter kun passer paa Sydens forhold og Sydens kvinder, har redaktionen dog troet, at den berømte forfatters betragtninger vil læses med interesse.

derne fra Papua, som trækker ud alle sine tænder for at blive helt deilige? Eller de tunesiske kvinder, der stopper sig med ris som fede gjæs, for at opnaa skjønhedsidealet: en tykkelse saa enorm, at de neppe kan gaa og slet ikke bøie sig.

Og saa videre i det uendelige. Man skal sandelig ikke kunne nægte, at den moderne kvinde underkaster sig koketteriets pinsler med ligesaa sand stoicisme, som deres stammødre underkastede sig martyriet.

Utvilsomt er det, at koketteriet udvikler hos kvinderne mange gode egenskaber, saasom taalmodighed, blidhed og udholdenhed overfor smerter.

Men koketteriet har krav paa vor taknemmelighed ogsaa af andre grunde. Det er nemlig det, som vi for en stor del skylder det velvære som omgiver os, vor materielle bekvemmelighed. Det vilde kræve et tykt bind at skrive alle de underverkers historie, som koketteriet har udført i saa henseende. Det kvindelige koketteri omgiver sig med rige og kostbare møbler, det har opfundet toiletborde, som glimrer med krystal, sølv og skildpadde, bløde tæpper, straalende lysekroner, kulørte forhæng og gardiner, som dæmper det haarde dagslys.

Og det er en smuk gjerning af kvinden, at have givet impuls til den moderne industri, som vedrører indredningen af vore smukke og komfortable hjem. Takket være hende har tusener sit arbeide: coconen forvandles til silke, uld og bomuld til skjønne stoffe signeret af en Paquin eller Jansen. Dette vilde en mand aldrig fundet paa

En mand, selv en Rotschild f. eks., har ikke brug for et overdaadigt palads, han vilde nøie sig med et kontor eller et laboratorium. Et palads er intet uden en kvinde, det er som et bur uden en fugl. Kun en koket kvinde kan udfylde, beaande og smykke et hus fra kjælder til loft. Kun hun forstaar at give hjemmet harmoni og charme.

Ja, sikkert er det, at det er den kokette kvinde, den virkelig kvindelige kvinde — og hun kan ikke tænkes uden sit koketteri —, som er i besiddelse af den hemmelighed at kunne forvandle vor tilværelse til, hvad den nu er blevet, takket være luksus, blomster og skinnende speile.

Men jeg er endnu ikke færdig med mit forsvar for koketteriet. Ogsaa literaturen skylder det for en stor del sin tilværelse. Jeg taler da om den lettere genre i smaahefter, hvoraf millioner eksemplarer oversvømmer verden, bringende rigdom saavel til forfatter som til forlægger. Desuden vilde den aller største del af den moderne literatur ikke kunne eksistere, hvis der ikke fandtes kokette og charmante kvinder, thi det er dog om dem alt bevæger sig.

Paa samme maade med vore baller, sammenkomster og theatre; de er igrunden ikke andet end en leilighed for hende til at vise sig og brilliere med glimrende toiletter og straalende smykker.

Et karakteristisk træk kan anføres til støtte for rigtigheden af denne paastand. Jeg sigter her til de heftige og indignerede protester, som for nogen tid siden reiste sig mod damernes hatte i theatrene. Det blev en hel affære. Af det kan man slutte hvilken ubetydelig rolle stykket spiller sammenlignet med de hatte, som damerne forlanger at bære i theatret tiltrods for det andet kjøns indignerede indvendinger. I virkeligheden er theatret kun et paaskud for den kokette kvinde til der at vise frem sine smukke og dristige hatte og kunstfærdige frisurer. Et bal giver hende paa samme maade anledning til at fremvise sine smukke skuldre og juveler.

Men — alt i alt vilde livet være tomt, farveløst og kjedsommeligt uden det kvindelige koketteri.

Og for at yde det fuld retfærdighed vil vi tilføie, at koketteriet under et frivolt ydre dog har ydet en ganske alvorlig indsats i det sociale liv: livsglæde og skjønhed.

Luft-Fjeldbaner.

En god beskrivelse af Schweitz' forskjellige fjeldbaner offentliggjør mr. H. G. Archer i «London Magazine»s septembernummer. Der er nu i Schweitz over 30 tandhjulbaner, over 40 traadbaner og en enkeltskinnet luftbane. Den sidste, en helt ny form af kabeljernbane, er nu under bygning opad Wetterhorn. Mr. Archer skriver om den:

Dette sensationelle projekt har form af en luft-kabelbane. Kabelen er ubevægelig, idet trækkearbeidet udføres af motorer i vognene. Afgangsstedet ligger ved begyndelsen af Grindewalds øvre bræ i en høide af 4000 fod, hvorfra hovedkabelen stiger næsten lodret opover til Enge station, hvis tomt er den nordre ende af en trang gjetesti, som løber langs fjeldets vestre udspring. Den stigning, som udføres paa denne sektion af linien, er omkring 1350 fod. Passagererne stiger af ved Enge station, og spaserer langs stien, hvorfra de har udsigt over bræen i hele dens længde. Ved den sydlige ende af stien begynder «jernbanen» igjen, og den anden sektion, som er adskillig længere og endog brattere end den første, gaar høit over Zybachsplatten til den stenede hulning, som er optat af Geckstein klubhytte, i en høide af 7695 fod. Stigningen paa denne sektion udgjør 2300 fod. Nu for tiden udkræver opstigningen til Geckstein hytte fem og en halv times anstrengende klatring fra hotel Wetterhorn, mens passagerne med luftbanen kun vil behøve 15 minuters vognfart og 20 minuters gang paa fladen langs Enge, hvilket er navnet paa gjetestien.

Denne nyeste form af fjeldbane vil ikke forandre landskabets udseende, den udfordrer hverken gjennemskjæringer eller tunneler, og der er ingen røg. Banen op Matterhorn, hvortil pengene alt er subskriberet og koncession erholdt, vil blive konstrueret efter samme princip.

Linien vil blive delt i to sektioner, idet den første bliver en elektrisk tandhjulbane fra Zermatt til Schwarzsee i en høide af 8288 fod og derfra gjennem en tunnel til Matterhorn hytte i en høide af 10 013 fod. Den anden skal bestaa af en dobbelt luftbane, lig den ved Wetterhorn. Den skal gaa gjennem en næsten lodret tunnel, med en heldning af blot nogle faa grader, til topstationen paa nordsiden af Matterhorn, i en høide af 14 682 fod, bare 60 fod under fjeldets top. Banens hele længde bliver ca. en fjerding, og arbeidet skal kunne udføres paa fire aar, mens hele foretagendets kostende er anslaaet til vel 7 000 000 kr. Det skal tage en time og 50 minuter at række toppen fra Zermatt, og billetten for denne rundreise skal koste 36 kroner.

Schweiz kan dog ikke gjøre krav paa at have den høieste fjeldbane i verden. Den ære tilkommer Peru. Det høieste punkt af den peruviske centralbane, som er en almindelig fast bane, forekommer i en tunnel, som er 15 774 fod over havet, eller 44 fod høiere end toppen af Mont Blanc. Den høieste tandhjulbane i verden er den, som gaar op Pikes Peak, Colorado — den rækker et punkt paa 14 000 fod over havet.

Svin er Svin.

Efter *Ellis Parker Butler's* Spøg «Pigs is Pigs».

Mike Flannery, agent for Interurban Express Compagniet i Westcote, lænede sig over disken i ilgodskontoret og knyttede næven. Mr. Morehouse, vred og rød, stod paa den anden side af disken, sint som en tyrk.

Disputen havde været lang og hed, og mr. Morehouse havde endelig talt sig træt.

Aarsagen til trætten stod paa disken mellem de to mænd. Det var en sæbekasse, som der var spigret nogle smale bord over; den dannede et simpelt, men tjenligt bur for to flekkede marsvin, som graadig holdt paa at fortære salatblade.

«Gjør som De vil da,» skreg Flannery, «betal for dem og tag dem, eller lad være at betale og lad dem bli her. Instrux er instrux, mr. Morehouse, og Mike Flannery vil ikke ha nogen skrabe af nogen for at ha brudt den.»

«Din kronidiot,» raabte mr. Morehouse, og rystede en slidt bog lige under agentens næse, som en gal mand, «kan De ikke læse dette her — i dine egne trykte taxter: Yndlingsdyr, fra Franklin til Westcote, i kasse, — 25 cents stykket.»

Han kastede bogen paa disken i ærgrelse.

«Hvad mere vil du? Er de ikke yndlingsdyr? Er de ikke husdyr? Er de ikke indespærret i en kasse? Hvad?»

Han snudde sig og gik hurtig frem og tilbage over gulvet med lynende blikke. Pludselig vendte han sig mod Flannery og med forsøg paa at ta det rolig sa han langsomt og ironisk:

«Yndlingsdyr — hører du. Yndlingsdyr — 25 cents stykket. Der er to i kassen. En — to. To gange 25 er 50. Kan du ikke begribe det. Jeg byr 50 cents.»

Flannery strakte sig efter bogen. Han bladede deri, til han kom til side 64.

«Jeg vil ikke ta imod 50 cents,» hærmed han. «Og her er instruxen: Naar agenten er i tvil om, hvilken taxt der skal anvendes, skal den høieste benyttes. Adressaten kan indsende fordring paa tilbagebetaling. I dette tilfælde er jeg i tvil, mr. Morehouse. Det kan hænde, at disse dyrene her er yndlingsdyr, og kanske er det ogsaa muligt, at de er huslige, men svin er jeg absolut sikker paa at de er, og instruxen lyder saa bent frem som næsen Deres: Svin, fra Franklin til Westcote, 30 cents stykket. Og, mr. Morehouse, efter mine aritmetiske kundskaber er 2 gange 30 sexti cents.»

Mr. Morehouse rystede rasende paa hovedet.

«Sludder,» raabte han, — forbandet sludder, siger jeg Herregud, din stakkels uvidende stymper! Den instruxen gjælder almindelige svin, ikke marsvin.»

Flannery var urokkelig.

«Svin er svin,» sa han bestemt. «Marsvin eller italienske svin, eller irske svin er et og det samme for Interurban Express compagniet og Mike Flannery. Svinets nationalitet gjør ikke det mindste til sagen, mr. Morehouse. Det vilde være samme

taxt, om det havde været hollandske svin, eller russiske svin.»

Og han la til:

«Mike Flannery er ansat her for at passe ilgodsexpeditionen og ikke for at konversere med italienske svin i 17 sprog for at finde ud, om de er kinesiske eller irske af fødsel eller opdragelse.»

Mr. Morehouse nølede. Han bed sig i læben og fægtede vildt med armene.

«Vel,» raabte han, «du skal faa høre mere om dette her. Direktionen skal faa besked Det er en skandale. Jeg har budt dig 50 cents, og du vil ikke ta imod dem. Nu kan du beholde marsvinene, indtil du er villig til at ta imod pengene; men det vil jeg si dig: dersom et eneste haar krummes paa de marsvinenes hoder, saa stævner jeg dig for retten!»

Han snudde sig, marscherte ud, og slog døren igjen med et brag.

Flannery løftede omhyggelig sæbekassen ned fra disken og satte den i et hjørne af kontoret. Han var ganske rolig. Han følte den fred, som en tro tjener eier, naar han har gjort sin pligt, og gjort den vel.

Mr. Morehouse gik rasende hjem. Hans søn som havde ventet paa marsvinene, var saa fornuftig ikke at spørge ham om dem. Han var en skøiergut og havde altid en daarlig samvittighed, naar faderen var vred. Han smøg sig derfor stille omkring huset. Der er intet saa beroligende for en slet samvittighed som at vide sig udenfor hævnerens rækkevidde.

Mr. Morehouse fôr ind i stuen.

«Hvor er blækhuset?» raabte han til sin kone, saasnart han satte foden over dørtærskelen.

Mrs. Morehouse fôr op skyldbevidst som altid.

Hun brugte aldrig blæk. Hun havde ikke seet blækhuset, heller ikke flyttet det, ikke engang tænkt paa det. Men tonen i hendes ægtefælles stemme vidnede tydelig om den brøde, hun havde begaaet ved at føde og opdrage en søn, og hun vidste, at naar hendes mand med høi stemme forlangte en ting, havde gutten altid havt sine fingre med i spillet.

«Jeg skal faa tag i Sammy,» sa han spagt.

Da blækhuset blev fundet, satte mr. Morehouse sig ned og skrev og skrev, og han læste det fuldførte brev igjennem med velbehag, og smilte triumferende.

«Det skal være tilpas for den idioten af en irlænder,» udbrød han, «naar de faar det brevet, vil han nok bli nødt til at søge sig en anden stilling, all right!»

En uge senere modtog mr. Morehouse en lang officiel konvolut med Interurban Express compagniets navn og adresse i venstre hjørne. Han aabnede den hurtig og trak ud et ark papir. Øverst stod nummeret A 6754. Brevet var kort.

«Ad Taxt for marsvin,» lød det. «Min herre! Vi har modtat Deres ærede skr. ang. taxt for marsvin mellem Franklin og Westcote, adresseret til direktionen for dette kompagni. Alle krav paa tilbagebetaling maa imidlertid adresseres til revisionsafdelingen.»

Mr. Morehouse skrev til revisionskontoret. Han skrev seks sider udsøgte sarkasmer, beskyldninger og beviser, og sendte dem til revisionsafdelingen.

Nogle uger efter fik han svar. Hans sidste brev var fæstet til svarskrivelsen.

«Min herre,» lød denne, «Deres ærede skr. af 16. ds., adresseret til denne afdeling, ang. taxt for marsvin fra Franklin til Westcote, er modtaget. Vi har forhørt os ang. sagen hos vor agent i Westcote, og dennes svarskrivelse vedlægges herved. Han meddeler, at De ikke vilde modta varen og heller ikke betale fragten.

De har derfor ingen fordring paa selskabet, og Deres brev ang. den rette taxt for varen burde været adresseret til vor tarifafdeling.»

Mr. Morehouse skrev til tarifafdelingen. Han forklarede sagen tydelig, gav udførlige grunde, og citerede ogsaa et par sider af konversationslexikonnet for at bevise, at marsvin er ikke almindelige svin.

Med den omhyggelighed, som karakteriserer store selskaber, naar de føres paa en forretningsmæssig maade, blev mr. Morehouse's brev numereret, protokolleret og sendt gjennem de almindelige kanaler. Duplikatkopier af afsendelsessedlen, modtagelsesbeviset, Flannery's underskrift paa fragtsedlen, og forskjellige andre papirer vedrørende sagen, blev fæstet til brevet, og det hele sendt til chefen for tarifafdelingen.

Denne la benene op paa pulten sin og gabede. Saa bladede han ligegyldig gjennem dokumenterne.

«Miss Kane,» sa han til sin sekretær, «skriv følgende: «Agenten, Westcote, N. J. Vær af den godhed snarest at underrette os om, hvorfor her omhandlede vare blev nægtet taxten for yndlingsdyr.» — —»

Miss Kane gjorde forskjellige buer og vinkler i sin diktatbog og ventede med blyanten færdig i haanden. Chefen betragtede dokumenterne igjen.

«Hm, — marsvin,» — sa han, «kanske allerede sultet ihjel ved disse tider. Tilføi følgende: Angiv varens nuværende befindende.»

Han kastede papirerne paa stenografens pult, tog fødderne ned fra sin egen og gik ud for at ta sig en lunch.

Da Mike Flannery modtog brevet, kløede han sig bag øret.

«Angiv varens nuværende befindende,» gjentog han tankefuldt, «hvad i al verden skal de kontoristerne vide det for, mon? — Nuværende befindende! Ja, saa! Jo, de svinene er, takket være St. Patrick, i allerbedste velgaaende, saavidt jeg ved; men jeg har rigtignok aldrig været dyrlæge for nogen slags svin. Kanske de kontoristerne vil, at jeg skal faa fat paa en svinedoktor og la ham kjende paa pulsen paa grisene. En ting ved jeg ihvertfald, og det er, at de har en glubende appetit for at være svin af den størrelse. Æder? De aad gjerne laasen paa en laavedør! Dersom et almindeligt svin aad ligesaa glubsk som disse her, vilde der bli hungersnød i Irland.»

For at være sikker paa, at rapporten vilde bli à jour, gik Flannery bag i kontoret og tittede ned i buret. Marsvinene var blit bragt over i en større kasse, — i en varekasse.

«En, to, tre, fire, fem, sex, syv, otte,» tællede han. «Syv flekkede og en rammende svart. Alle friske og kjække, og med en appetit som en udsultet flodhest.»

Han gik frem til pulten og skrev:

«Mr. Morgan, chef for tarifafdelingen. Hvorfor jeg siger, at marsvin er svin, er fordi de er svin og vil bli det, til De siger de ikke er det, hvilket er hvad reglementet siger. Hold op med at gjøre nar af mig. De ved ligesaa godt som jeg, at det er rigtigt. E. S. Hvad helbreden angaar, saa lever de alle vel; jeg haaber, De gjør det samme. Der er 8 af dem nu, alle friske og flinke til at æde. E. S. Jeg har udbetalt to dollars for kaalblade til dato, hvilket de liker; skal jeg sende regning for dette beløb?»

Morgan, chefen for tarifafdelingen, skoggerlo, da han læste dette brev. Han læste det om igjen og blev alvorlig.

«For pokker,» sa han, «Flannery har ret, svin er svin. Jeg maa faa en sagkyndig udtalelse om dette her. Miss Kane, skriv imidlertid følgende: Til agenten, Westcote, N. Y. Ang. jernbanefragt af marsvin, sag no. A

6754. § 83 i almindelige instruktioner for agenter siger tydelig, at agenten skal indkræve hos adressaten alle omkostninger med føde osv., som trænges til levende dyr underveis eller under opbevaring. De har altsaa at indkræve omkostningerne af modtageren.»

Flannery fik dette brev den følgende morgen. Han lo, da han havde læst det.

«Har altsaa at indkræve,» gjentog han, «Ja, de kontoristerne har let for at snakke. Jeg indkræver 2 dollars og 25 cents af mr. Morehouse. Undres paa, om de herrer kjender mr. Morehouse? Jeg faar dem nok, — jo da! Mr. Morehouse! vær saa venlig at gi mig 2 dollars og 25 cents! — Ja, med fornøielse, min kjære ven Flannery, med fornøielse. Vær saa artig! — Jo, jeg takker!»

Flannery kjørte hurtigst muligt til mr. Morehouse's hus. Mr. Morehouse kom til døren.

«Aha,» — sa han strax han saa det var Flannery. «Saa du har endelig faaet forstanden igjen. Jeg troede nok det, ja. Bring kassen ind!»

«Jeg har ingen kasse,» sa Flannery koldt. «Jeg har en regning paa mr. John C. Morehouse paa 2 dollars og 25 cents for kaalhoder til hans marsvin. Er De villig til at betale?»

«Betale? Kaalhoder?» stammede mr. Morehouse, «er det din mening at si, at to smaa marsvin» — —

«Otte,» afbrød Flannery, «far og mor og sex børn, — otte!»

Istedetfor at svare slog mr. Morehouse døren igjen lige for næsen paa Flannery. Denne betragtede døren med et bebreidende blik.

«Jeg antar, at adressaten ikke vil betale for de kaalhoderne,» sa han. «Hvis jeg forstaar sagen ret, nægter modtageren absolut at betale for et eneste kaalhode og siger, pokker ivold med mig!»

Mr. Morgan, chefen for tarifafdelingen, raadførte sig med direktøren for Interurban Express compagni, hvorvidt marsvin var svin, eller ei. Direktøren var mest tilbøielig til at ta sagen som en spøg.

«Hvad er taxten for svin, og hvad er den for yndlingsdyr,» spurgte han.

«30 cents for svin, 25 for yndlingsdyr,» oplyste mr. Morgan.

«Da er selvfølgelig marsvin svin,» sa direktøren.

«Ja vist,» samtykkede mr. Morgan. «Jeg er af samme mening. En vare, som kan komme ind under to taxter, bør altid klassificeres efter den høieste. Men er virkelig marsvin svin? Er de ikke kaniner?»

«Naar De siger det,» sa direktøren, «saa forekommer det mig ogsaa, at de mest ligner kaniner. En slags mellemstation mellem svin og kaniner. Jeg synes, spørgsmaalet er dette: Er marsvin i familie med vort almindelige hussvin? Jeg vil spørge professor Gordon tilraads. Han er en autoritet paa det omraade. Lad dokumenterne bli igjen her.»

Direktøren lagde papirerne paa sin pult og dikterede et brev til professor Gordon. Uheldigvis holdt professoren paa med zoologiske undersøgelser i Syd-Amerika, hvorhen brevet blev sendt efter ham af hans frue. Da professoren var høit oppe i Andesbjergene, hvor ingen hvid mand før havde sat sin fod, tog det maaneder, før brevet naaede ham.

Direktøren glemte marsvinene, mr. Morgan glemte dem, mr. Morehouse og hans gut glemte dem, men Flannery glemte dem ikke. Halvdelen af sin tid ofrede han sine pligter som agent for Interurban Express compagni, den anden halvdel viede han marsvinene. Længe før professor Gordon modtog direktørens brev, fik mr. Morgan en skrivelse fra Flannery.

«Hvad skal jeg gjøre med de marsvinene?» lød skrivelsen. «De er merkværdig flinke til at stifte familie.

Der er ingen fare for race-degeneration med dem. Nu er der 32 af dem. Skal jeg sælge dem? Tror De, dette ilgodskontor er et menageri? Svar hurtig!»

Mr. Morgan, chefen for tarirafdelingen, tog en telegramblanket og skrev: «Agenten, Westcote, N. Y. Sælg ikke svinene!»

Han dikterede derpaa et brev til Flannery, hvori han gjorde ham opmerksom paa, at marsvinene ikke var selskabets eiendom. De var kun under opbevaring, indtil tvisten ang. taxten blev afgjort. Han raadede Flannery til at tage bedst mulig vare paa dem.

Flannery betragtede marsvinene med brevet i haanden og sukkede. Varekassen var forlængst blevet forliden. Han afdelte de bagerste tyve fod af kontoret til en komfortabel svinestald og gik strax ivei med indredningen. Han arbeidede med feberagtig hast, naar han var ude paa sin daglige runde, for marsvinene krævede en hel del pas og optog det meste af hans tid.

Nogle maaneder senere tog han i fortvilelse et ark papir, skrev «160» paa det og sendte det til mr. Morgan. Denne sendte det tilbage og bad om forklaring. Flannery svarede:

«Der er nu 160 af marsvinene. For Guds skyld lad mig faa sælge nogle af dem. Vil De gjøre mig gal?»

«Sælg ikke nogen af marsvinene,» telegraferede mr. Morgan tilbage.

Ikke længe derefter fik direktøren for Interurban Express compagni et brev fra professor Gordon. Det var en vidtløftig videnskabelig udredning. Konklusionen var imidlertid, at marsvin er Cavia afaroea, medens det almindelige hussvin er af arten Sus af familien Suidae. Han bemerkede, at de var frugtbare og formerede sig hurtig.

«De er ikke svin,» sa direktøren bestemt til mr. Morgan. «25-cent taxten er rigtig.»

Mr. Morgan anførte den rette taxt paa de dokumenter, som havde ophobet sig i sag A 6754, og sendte den over til revisionsafdelingen. Det tog nogen tid at undersøge sagen for revisionsafdelingen, og efter det sædvanlige ophold skrev chefen for samme til Flannery, at eftersom han havde 160 marsvin, adressatens eiendom, i sin besiddelse, skulde han levere dem og beregne fragten efter en taxt af 25 cents stykket.

Flannnery tilbragte en dag med at beregne antallet af marsvinene gjennem en liden aabning i deres fængel.

«Til revisionsafdelingen,» skrev han, da han havde tællet dem alle. «De tager ganske feil Der var kanske en gang i tiden 160 marsvin; men pas paa, vær ikke i agtermessen! Jeg har nu akkurat 800 her. Skal jeg beregne taxten for 800 eller hvordan? Hvad skal jeg gjøre med de 64 dollars, som jeg har betalt for kaalhoder.»

Der blev vexlet flere skrivelser frem og tilbage, før revisionsafdelingen var istand til at forstaa, hvordan den feil var begaaet, at der var sendt meldeseddel paa 160 istedetfor paa 800 marsvin, og det tog endda længere tid, førend den kunde fatte meningen med kaalhoderne.

Flannery var nu trængt helt frem til det yderste af kontoret paa nogle faa fod nær. Marsvinene indtog hele det øvrige rum, og to gutter var optaget hele tiden med at stelle med dem. Dagen efterat Flannery havde tællet dem, blev 8 tillagt til hans besætning, og da det tidspunkt kom, at revionsafdelingen gav ham bemyndigelse til at beregne fragten af 800, havde Flannery opgivet ethvert forsøg paa at tage vare paa eller udlevere pakker. Han holdt feberagtig paa med at bygge op gallerier rundt ilgodskontoret, række over række.

Han havde 4064 marsvin at passe paa. Og flere og flere ankom daglig.

Strax efterat bemyndigelsen var afsendt, sendte revisionsafdelingen nok et brev, men Flannery havde det for travlt til at aabne det. Da blev et til sendt afsted, og derpaa et telegram:

«Feil i marsvin-regningen. Beregn 50 cents for 2 marsvin. Aflever alle til adressaten.»

Flannery læste telegrammet og blev ude af sig af glæde. Han skrev ud en regning saa fort som hans pen kunde løbe over papiret, og sprang hele veien til mr. Morehouse's hus. Huset stirrede mod ham øde og forladt. Vinduerne havde ingen gardiner, og han kunde se ind i de tomme værelser. En plakat med «Til leie» var spigret paa væggen.

Mr. Morehouse var flyttet!

Flannery løb hele veien tilbage til ilgodskontoret 69 marsvin var blevet født, medens han var borte. Han sprang ud igjen og gjorde ivrige forespørgsler i byen. Mr. Morehouse var ikke alene flyttet, men han havde forladt Westcote.

Mike Flannery vendte tilbage til ilgodskontoret og fandt, at 206 marsvin var kommet til verden, siden han gik ud. Han afsendte et telegram til revisionsafdelingen:

«Kan ikke indkræve 50 cents for de to marsvin. Adressaten flyttet fra byen. Nuværende adresse ukjendt. Hvad skal jeg gjøre. — Flannery.»

Telegrammet blev leveret til en af kontoristerne, som lo, da han læste det.

«Flannery maa være blevet gal. Han burde da vide, at det eneste, som skal gjøres under slige omstændigheder, er at sende varen tilbage hid,» sagde kontoristen og telegraferede til Flannery, at han skulde sende svinene til selskabets hovedkontor i Franklin.

Da Flannery fik telegrammet, tog han fat paa arbeidet med en gang. De sex gutter, som han havde leiet til at hjælpe sig med at passe marsvinene, hjalp ogsaa til. De arbeidede med fortvilede mænds kraft og gjorde bur af sæbekasser, kjexkasser og alle andre slags kasser, og saasnart burene var færdige, fyldte de dem med marsvin og sendte dem til Franklin. Dag efter dag sendtes en uafbrudt række af marsvinkasser fra Westcote til Franklin, men alligevel holdt Flannery og hans hjælpere paa med at gjøre bur og spigre og pakke, uopholdelig og febrilsk. Da ugen var slut, havde de sendt 280 kasser marsvin og alligevel var der 704 flere dyr i ilgodskontoret end da de begyndte.

«Stans forsendelsen af marsvin. Pakboden fuld,» lød et telegram til Flannery.

Han stoppede bare op længe nok til at telegrafere tilbage: «Kan ikke stanse, — Flannery,» og vedblev at sende dem.

Med næste tog fra Franklin kom en af selskabets inspektører. Han havde ordre til at stanse strømmen af marsvin, koste hvad det vilde. Da toget naaede Westcote jernbanestation, saa han en kvægvogn paa Interurban Express compagniets spor, og da han kom bort til ilgodskontoret, opdagede han, at vognen vendte bagsiden ind mod kontordøren. Sex gutter holdt paa med at bære store kurve fulde af marsvin ud fra kontoret og hev dem ind i vognen. Indenfor døren stod Flannery i skjorteærmene og skuffede marsvin op i kurvene med en kulspade. Han var ifærd med at afslutte marsvin-episoden.

Han saa op paa inspektøren med et vredesblik.

«En vognladning til, og saa er jeg kvit de bæster. Men aldrig mere skal dere faa narret Mike Flannery fremmede svin paa ærmet. Nei saamænd om dere skal. De gjorde næsten ende paa mig, de svinene. Næste gang skal jeg nok vide, at

svin af hvilkensomhelst nationalitet er yndlingsdyr, og lade dem gaa efter laveste taxt.»

Han begyndte hurtig at skuffe igjen, og snakkede i et væk mellem aandedragene.

«Regler kan være regler, men man skal ikke faa narret Mike Flannery to gange med samme puds — pokker tage instruxer, naar det gjælder levende dyr! Saalænge Flannery bestyrer dette kontoret, saa er svin yndlingsdyr, og kjør er yndlingsdyr — og heste er yndlingsdyr —, og løver og tigre og Rocky Mountaingjeter er yndlingsdyr, og taxten paa dem skal være 25 cents pr. stykke.»

Han stansede længe nok til at lade en af gutterne sætte en tom kurv istedetfor den, han netop havde fyldt. Der var bare nogle faa marsvin igjen. Da han saa det lille antal, fik han atter tilbage sin medfødte gave til altid at se den lyse side af sagen.

«Pyt, sa'n,» sagde han muntert, «det er ikke saa galt, som det kunde ha været. Tænk om de svinene havde været elefanter!»

Hvad Verden ler af.

Ny model for en statue af freden efter Haagermødets afslutning.

Wahre Jacob, Stuttgart.

Onkel Jonathan. Lad os gjemme bort Smaaen (Kuba); det bliver nu alligevel den bedste maade at beskytte ham paa.

Silhouette, Paris.

Stolypin (til zar Nicolay): Deres majestæt, her er den tredje duma. Den nye valglov har gjort den meget medgjørlig.

Kjæmpen (Kina) vilde reise sig, var det ikke for den mare, som rider den.

Humoristische Blätter, München.

Ufarligt, saalænge de er uenige; men naar de blir enige —! Ulk, Berlin.

Spanien overgiver Marokko til Frankrige med en pragtfuld gestus à la Don Quichotte.
Pasquino, Turin.

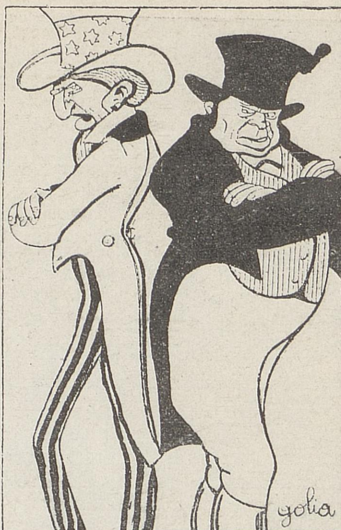

Jonathan og John Bull: Venner for evig — derfor vender vi ogsaa hinanden ryggen.
Pasquino, Turin.

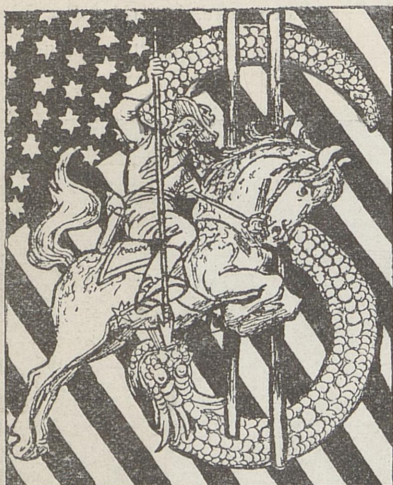

Teddy Rooseveelt stinger Trust-dragen.
Lustige Blätter, Berlin.

Der er kys, som kun vækker bitterhed.
Cri de Paris.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskrift-presse hentede opsæt. Den medtager alt der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

Kringsjaa

1907